

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

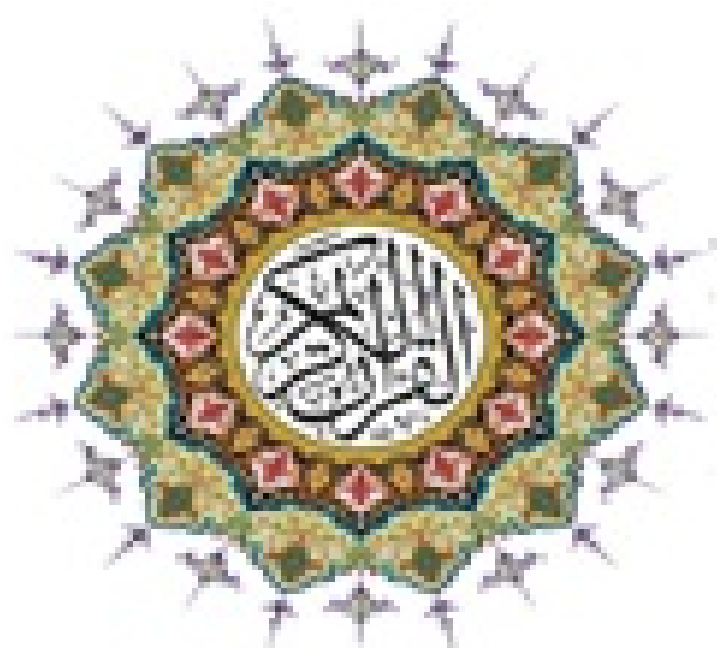
گامی

الرحمن
علیه صاب

www. **Ghaemiyeh** .com
www. **Ghaemiyeh** .org
www. **Ghaemiyeh** .net
www. **Ghaemiyeh** .ir

علم مفاهیم شناسی در قرآن

جلد ۲۰

رسول ملکیان اصفهانی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

علم مفاهيم شناسي در قرآن سري جديد جلد 20

نويسنده:

رسول ملكيان اصفهاني

ناشر چاپي:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۳۸	علم مفاهیم شناسی در قرآن سری جدید جلد ۲۰
۳۸	مشخصات کتاب
۳۸	۱- آسمان
۳۸	۱- آسمان
۳۸	۲- آثار انهدام آسمان
۳۸	۳- آثار حاکمیت بر آسمان ها
۳۹	۴- آثار خلقت آسمان
۴۰	۵- آثار خلقت آسمان ها
۴۰	۶- آثار خلقت برجهای آسمان
۴۱	۷- آثار ذکر خلقت آسمان
۴۱	۸- آثار ذکر فواید آسمان
۴۲	۹- آثار مطالعه آسمان
۴۲	۱۰- آثار مطالعه اتقان آسمان
۴۲	۱۱- آثار مطالعه خلقت آسمان
۴۳	۱۲- آثار مطالعه زیبایی آسمان
۴۳	۱۳- آسمان آخرت
۴۴	۱۴- آسمان از آیات خدا
۴۵	۱۵- آسمان اول
۴۷	۱۶- آسمان در قیامت
۵۲	۱۷- آسمان های هفتگانه
۵۶	۱۸- آسمان هنگام قیامت
۵۸	۱۹- آغاز خلقت آسمان
۵۸	۲۰- آغاز خلقت آسمان ها

- ۵۸ ..... ۲۱- آفرینش آسمان
- ۶۰ ..... ۲۲- آیات خدا در آسمان ها
- ۶۱ ..... ۲۳- ابداع آسمان
- ۶۲ ..... ۲۴- ابداع آسمان ها
- ۶۲ ..... ۲۵- ابرها در آسمان
- ۶۳ ..... ۲۶- اتقان آسمان
- ۶۳ ..... ۲۷- اتقان آسمان های هفتگانه
- ۶۴ ..... ۲۸- اتقان خلقت آسمان ها
- ۶۴ ..... ۲۹- اجل آسمان ها
- ۶۴ ..... ۳۰- احاطه آسمان بر انسانها
- ۶۵ ..... ۳۱- احاطه آسمان بر زمین
- ۶۵ ..... ۳۲- اختلاط آسمان ها
- ۶۶ ..... ۳۳- اختلال در نظم آسمان
- ۶۶ ..... ۳۴- اراده آسمان
- ۶۶ ..... ۳۵- ارزش آسمان
- ۶۶ ..... ۳۶- ارزش نعمتهای آسمان
- ۶۷ ..... ۳۷- ارزشمندی خلقت آسمان ها
- ۶۸ ..... ۳۸- استحکام آسمان
- ۶۹ ..... ۳۹- استحکام آسمان های هفتگانه
- ۷۱ ..... ۴۰- استقرار آسمان
- ۷۱ ..... ۴۱- استقلال آسمان ها
- ۷۱ ..... ۴۲- اعاده آسمان
- ۷۲ ..... ۴۳- اعتدال آسمان
- ۷۲ ..... ۴۴- اعتدال آسمان ها
- ۷۳ ..... ۴۵- امانت عرضه شده به آسمان ها
- ۷۳ ..... ۴۶- امتناع آسمان ها از تکلیف

- ۴۷- امتناع آسمان ها از قبول امانت ۷۴
- ۴۸- امکان صعود به آسمان ۷۵
- ۴۹- انشقاق آسمان ۷۵
- ۵۰- انشقاق آسمان ها ۷۸
- ۵۱- انقیاد آسمان ۷۹
- ۵۲- انقیاد موجودات آسمان ها ۸۰
- ۵۳- انهدام آسمان ۸۱
- ۵۴- انهدام آسمان ها ۸۳
- ۵۵- اهمیت آسمان ۸۳
- ۵۶- اهمیت آسمان ها ۸۴
- ۵۷- اهمیت امانت عرضه شده بر آسمان ۸۴
- ۵۸- اهمیت بنای آسمان ۸۵
- ۵۹- اهمیت تدبیر در آسمان ۸۵
- ۶۰- اهمیت خلقت آسمان ۸۵
- ۶۱- اهمیت خلقت آسمان ها ۸۶
- ۶۲- اهمیت نظم آسمان ها ۸۷
- ۶۳- بارش باران از آسمان ۸۷
- ۶۴- برجهای آسمان ۸۷
- ۶۵- برکات آسمان ۹۰
- ۶۶- بقای آسمان ۹۰
- ۶۷- بنای آسمان ۹۱
- ۶۸- بهشت در آسمان ۹۲
- ۶۹- بی ارزشی آسمان ها ۹۲
- ۷۰- پیرشش از خلقت آسمان ها ۹۳
- ۷۱- پوشش آسمان ۹۴
- ۷۲- پیدایش آسمان ۹۴

- ۷۳- پیوستگی آسمان ۹۴
- ۷۴- پیوستگی آسمان و زمین ۹۵
- ۷۵- تاریخ خلقت آسمان ها ۹۶
- ۷۶- تبدیل آسمان ۹۶
- ۷۷- تحیر موجودات آسمان ۹۶
- ۷۸- تدبیر آسمان ۹۷
- ۷۹- تدبیر آسمان ها ۹۸
- ۸۰- تدبیر آسمان های هفتگانه ۱۰۱
- ۸۱- تدبیر آفرینش از آسمان ۱۰۱
- ۸۲- ترس آسمان ها ۱۰۲
- ۸۳- ترس اخروی موجودات آسمان ها ۱۰۲
- ۸۴- ترس موجودات آسمان ها ۱۰۳
- ۸۵- ترفیع آسمان ۱۰۳
- ۸۶- ترفیع آسمان ها ۱۰۴
- ۸۷- تزئین آسمان اول ۱۰۵
- ۸۸- تزئین آسمان ها ۱۰۶
- ۸۹- تسبیح آسمان ها ۱۰۷
- ۹۰- تسبیح آسمان های هفتگانه ۱۰۷
- ۹۱- تسبیح موجودات آسمان ها ۱۰۷
- ۹۲- تسخیر آسمان ۱۰۸
- ۹۳- تسخیر موجودات آسمان ها ۱۰۸
- ۹۴- تشبیه آسمان ۱۰۹
- ۹۵- تشبیه به آسمان فرو افتاده ۱۱۰
- ۹۶- تشبیه به آسمان ها ۱۱۲
- ۹۷- تشبیه به صعود به آسمان ۱۱۲
- ۹۸- تعداد آسمان ها ۱۱۲

۱۱۳	۹۹- تعدد آسمان
۱۳۰	۱۰۰- تعدد آسمان آخرت
۱۳۲	۱۰۱- تعدد آسمان ها
۱۶۲	۱۰۲- تعدد راههای آسمان
۱۶۲	۱۰۳- تعقل در خلقت آسمان های هفتگانه
۱۶۳	۱۰۴- تغییر آسمان ها
۱۶۳	۱۰۵- تفکر در ملکوت آسمان
۱۶۴	۱۰۶- تکامل آسمان
۱۶۴	۱۰۷- تکامل آسمان ها
۱۶۵	۱۰۸- تمایز آسمان ها
۱۶۶	۱۰۹- جو آسمان
۱۶۶	۱۱۰- چراغهای آسمان
۱۶۶	۱۱۱- حافظ نظم آسمان ها
۱۶۷	۱۱۲- حاکم آسمان
۱۶۷	۱۱۳- حاکم آسمان ها
۱۷۲	۱۱۴- حدوث آسمان
۱۷۴	۱۱۵- حدوث آسمان ها
۱۷۴	۱۱۶- حرکت آسمان ها
۱۷۴	۱۱۷- حشر موجودات آسمان
۱۷۵	۱۱۸- حشر موجودات آسمان ها
۱۷۶	۱۱۹- حقانیت خلقت آسمان
۱۷۶	۱۲۰- حقانیت خلقت آسمان ها
۱۷۹	۱۲۱- حقیقت آسمان
۱۷۹	۱۲۲- حقیقت آسمان های هفتگانه
۱۷۹	۱۲۳- حیات در آسمان
۱۸۰	۱۲۴- خالق آسمان

- ۱۸۵ ----- ۱۲۵- خالق آسمان ها
- ۱۹۵ ----- ۱۲۶- خالق موجودات آسمان
- ۱۹۵ ----- ۱۲۷- خبرهای آسمان
- ۱۹۵ ----- ۱۲۸- خبرهای آسمان ها
- ۱۹۷ ----- ۱۲۹- خدای آسمان
- ۱۹۷ ----- ۱۳۰- خزاین آسمان ها
- ۱۹۷ ----- ۱۳۱- خلقت آسمان
- ۲۰۱ ----- ۱۳۲- خلقت آسمان ها
- ۲۱۲ ----- ۱۳۳- خلقت آسمان های هفتگانه
- ۲۱۳ ----- ۱۳۴- خلقت تدریجی آسمان ها
- ۲۱۴ ----- ۱۳۵- خلقت عالمانه آسمان ها
- ۲۱۴ ----- ۱۳۶- خلقت نخستین آسمان
- ۲۱۵ ----- ۱۳۷- درخواست سقوط آسمان
- ۲۱۵ ----- ۱۳۸- درخواست صعود محمد(صلی الله علیه و آله) به آسمان
- ۲۱۶ ----- ۱۳۹- درهای آسمان
- ۲۱۶ ----- ۱۴۰- دلایل مملوکیت موجودات آسمان ها
- ۲۱۷ ----- ۱۴۱- ذکر ترفیع آسمان
- ۲۱۷ ----- ۱۴۲- ذکر خلقت آسمان
- ۲۱۷ ----- ۱۴۳- راهیابی به آسمان
- ۲۱۸ ----- ۱۴۴- رفعت آسمان ها
- ۲۱۸ ----- ۱۴۵- زمان انشقاق آسمان
- ۲۱۹ ----- ۱۴۶- زوال آسمان
- ۲۱۹ ----- ۱۴۷- زیبایی آسمان
- ۲۲۰ ----- ۱۴۸- زینت آسمان
- ۲۲۱ ----- ۱۴۹- زینت آسمان اول
- ۲۲۱ ----- ۱۵۰- ساختار آسمان ها

- ۱۵۱- ستون آسمان ها ۲۲۱
- ۱۵۲- سجده موجودات آسمان ها ۲۲۳
- ۱۵۳- سختی خلقت آسمان ها ۲۲۳
- ۱۵۴- سخن اهل آسمان ۲۲۳
- ۱۵۵- سستی آسمان ۲۲۵
- ۱۵۶- سقف آسمان ۲۲۵
- ۱۵۷- سقوط آسمان ۲۲۵
- ۱۵۸- سقوط سنگ از آسمان ۲۲۶
- ۱۵۹- سلطه بر موجودات آسمان ها ۲۲۶
- ۱۶۰- سوگند به آسمان ۲۲۷
- ۱۶۱- سوگند به برجهای آسمان ۲۳۰
- ۱۶۲- سوگند به بنای آسمان ۲۳۰
- ۱۶۳- سوگند به خالق آسمان ۲۳۱
- ۱۶۴- سوگند به خلقت آسمان ۲۳۱
- ۱۶۵- شعور آسمان ۲۳۲
- ۱۶۶- شعور آسمان ها ۲۳۲
- ۱۶۷- شکافتن آسمان ۲۳۲
- ۱۶۸- شگفتی آسمان ۲۳۳
- ۱۶۹- شگفتی برجهای آسمان ۲۳۴
- ۱۷۰- شگفتی تزیین آسمان ۲۳۴
- ۱۷۱- شگفتی حوادث آسمان ۲۳۵
- ۱۷۲- شگفتی خلقت آسمان ۲۳۵
- ۱۷۳- شهاب سنگهای آسمان ۲۳۶
- ۱۷۴- شیاطین هنگام صعود به آسمان ۲۳۶
- ۱۷۵- صعود به آسمان ۲۳۶
- ۱۷۶- طبقات آسمان ۲۳۷

۲۳۹	۱۷۷- طرد جن از آسمان
۲۳۹	۱۷۸- طرد شیاطین از آسمان
۲۴۱	۱۷۹- عبادت آسمان ها
۲۴۱	۱۸۰- عبرت از تدبیر آسمان
۲۴۱	۱۸۱- عبودیت موجودات آسمان ها
۲۴۲	۱۸۲- عجز از تدبیر آسمان ها
۲۴۲	۱۸۳- عجز از صعود به آسمان ها
۲۴۳	۱۸۴- عذاب با سقوط آسمان
۲۴۳	۱۸۵- عرضه امانت به آسمان ها
۲۴۴	۱۸۶- عرضه تکلیف به آسمان ها
۲۴۵	۱۸۷- عظمت آسمان
۲۴۵	۱۸۸- عظمت آسمان ها
۲۴۶	۱۸۹- عظمت خلقت آسمان
۲۴۷	۱۹۰- عظمت خلقت آسمان ها
۲۴۸	۱۹۱- عظمت خلقت موجودات آسمانی
۲۴۸	۱۹۲- عمر آسمان ها
۲۴۸	۱۹۳- عنصر خلقت آسمان
۲۴۹	۱۹۴- عنصر خلقت آسمان ها
۲۴۹	۱۹۵- عوامل استحکام آسمان
۲۴۹	۱۹۶- عوامل انشقاق آسمان
۲۵۱	۱۹۷- عوامل انهدام آسمان ها
۲۵۱	۱۹۸- عوامل بقای آسمان ها
۲۵۱	۱۹۹- عوامل تزئین آسمان
۲۵۱	۲۰۰- عوامل مصونیت آسمان
۲۵۲	۲۰۱- عوامل مؤثر در ترفیع آسمان
۲۵۲	۲۰۲- غیب آسمان

- ۲۵۳ ----- ۲۰۳- غیب آسمان ها
- ۲۵۶ ----- ۲۰۴- فرجام آسمان
- ۲۵۷ ----- ۲۰۵- فرجام آسمان ها
- ۲۵۷ ----- ۲۰۶- فرجام موجودات آسمان
- ۲۵۸ ----- ۲۰۷- فلسفه انشقاق آسمان
- ۲۵۸ ----- ۲۰۸- فلسفه تبدیل آسمان
- ۲۵۸ ----- ۲۰۹- فلسفه حرکت آسمان ها
- ۲۵۸ ----- ۲۱۰- فلسفه خلقت آسمان
- ۲۵۹ ----- ۲۱۱- فلسفه خلقت آسمان ها
- ۲۶۰ ----- ۲۱۲- فلسفه زیبایی آسمان
- ۲۶۰ ----- ۲۱۳- فواید آسمان
- ۲۶۴ ----- ۲۱۴- قانونمندی خلقت آسمان
- ۲۶۶ ----- ۲۱۵- قانونمندی خلقت آسمان ها
- ۲۶۶ ----- ۲۱۶- قانونمندی صعود به آسمان
- ۲۶۶ ----- ۲۱۷- قانونمندی نظم آسمان ها
- ۲۶۷ ----- ۲۱۸- کثرت موجودات آسمان ها
- ۲۶۷ ----- ۲۱۹- گداخته شدن آسمان
- ۲۶۸ ----- ۲۲۰- گردش آسمان
- ۲۶۸ ----- ۲۲۱- گردش آسمان ها
- ۲۶۸ ----- ۲۲۲- گشودگی درهای آسمان
- ۲۷۰ ----- ۲۲۳- مالک آسمان
- ۲۷۳ ----- ۲۲۴- مالک آسمان ها
- ۲۷۶ ----- ۲۲۵- مالک خزاین آسمان ها
- ۲۷۷ ----- ۲۲۶- مالک غیب آسمان ها
- ۲۷۷ ----- ۲۲۷- مالک کلید آسمان ها
- ۲۷۹ ----- ۲۲۸- مالک موجودات آسمان

- ۲۲۹- مالک موجودات آسمان ها ۲۸۰
- ۲۳۰- مالک نیروهای آسمان ۲۸۲
- ۲۳۱- مالک نیروهای آسمان ها ۲۸۲
- ۲۳۲- مالکیت آسمان ۲۸۳
- ۲۳۳- محافظت از آسمان ۲۸۳
- ۲۳۴- محافظت از آسمان اول ۲۸۴
- ۲۳۵- محافظت از آسمان ها ۲۸۴
- ۲۳۶- محدوده نظم آسمان ۲۸۵
- ۲۳۷- مدیر آسمان ۲۸۵
- ۲۳۸- مدیر آسمان ها ۲۸۶
- ۲۳۹- مدت خلقت آسمان ۲۸۷
- ۲۴۰- مدت خلقت آسمان ها ۲۸۷
- ۲۴۱- مراحل خلقت آسمان ۲۸۸
- ۲۴۲- مراحل خلقت آسمان ها ۲۸۹
- ۲۴۳- مراد از برجهای آسمان ۲۹۱
- ۲۴۴- مربی آسمان ها ۲۹۲
- ۲۴۵- مربی موجودات آسمان ها ۲۹۴
- ۲۴۶- مرکز تدبیر آسمان ها ۲۹۴
- ۲۴۷- مرگ موجودات آسمان ۲۹۴
- ۲۴۸- مصونیت آسمان ۲۹۵
- ۲۴۹- مطالعه آسمان ۲۹۵
- ۲۵۰- مطالعه اتقان آسمان ۲۹۶
- ۲۵۱- مطالعه در خلقت آسمان ها ۲۹۶
- ۲۵۲- مطالعه زیبایی آسمان ۲۹۶
- ۲۵۳- مطالعه عظمت آسمان ۲۹۶
- ۲۵۴- مطالعه قوانین آسمان ها ۲۹۷

- ۲۵۵- مطالعه موجودات آسمان ها ۲۹۷
- ۲۵۶- مکان آسمان ۲۹۸
- ۲۵۷- مکان انشقاق آسمان ۲۹۸
- ۲۵۸- ملائکه در آسمان ۲۹۸
- ۲۵۹- ملائکه در آسمان اول ۲۹۸
- ۲۶۰- ملکوت آسمان ۲۹۹
- ۲۶۱- منافع ترفیع آسمان ۳۰۰
- ۲۶۲- منشأ استقرار آسمان ۳۰۰
- ۲۶۳- منشأ بنای آسمان ۳۰۰
- ۲۶۴- منشأ تدبیر آسمان ۳۰۱
- ۲۶۵- منشأ تزئین آسمان ۳۰۲
- ۲۶۶- منشأ خلقت آسمان ها ۳۰۲
- ۲۶۷- منشأ زیبایی آسمان ۳۰۲
- ۲۶۸- منشأ سقوط آسمان ۳۰۳
- ۲۶۹- منشأ گسترش آسمان ۳۰۳
- ۲۷۰- منشأ نظم آسمان ها ۳۰۴
- ۲۷۱- منشأ نور آسمان ۳۰۴
- ۲۷۲- منشأ نور آسمان ها ۳۰۴
- ۲۷۳- موانع انهدام آسمان ۳۰۴
- ۲۷۴- موانع نفوذ شیاطین به آسمان ۳۰۵
- ۲۷۵- موجودات آسمان ۳۰۶
- ۲۷۶- موجودات آسمان ها ۳۰۶
- ۲۷۷- موجودات با شعور آسمان ۳۰۹
- ۲۷۸- موجودات با شعور آسمان ها ۳۰۹
- ۲۷۹- موجودات زنده آسمان ها ۳۱۶
- ۲۸۰- موجودات غیر آسمانی ۳۱۸

- ۲۸۱- موجودات مادی آسمان ها ۳۱۸
- ۲۸۲- نزول موجودات آسمانی ۳۱۹
- ۲۸۳- نزولات آسمانی ۳۱۹
- ۲۸۴- نشانه های انقیاد آسمان ها ۳۱۹
- ۲۸۵- نطق آسمان ۳۲۰
- ۲۸۶- نظام آسمان ۳۲۰
- ۲۸۷- نظم آسمان ۳۲۰
- ۲۸۸- نظم آسمان های هفتگانه ۳۲۱
- ۲۸۹- نعمت آسمان ۳۲۲
- ۲۹۰- نفوذ ابلیس به آسمان ۳۲۲
- ۲۹۱- نفوذ شیاطین به آسمان ۳۲۳
- ۲۹۲- نفوذ شیطان به آسمان ۳۲۴
- ۲۹۳- نقش آسمان ۳۲۴
- ۲۹۴- نقش آسمان ها ۳۳۲
- ۲۹۵- نقش آسمان های هفتگانه ۳۳۵
- ۲۹۶- نقش موجودات آسمان ها ۳۳۵
- ۲۹۷- نقش نگهبانان آسمان ۳۳۶
- ۲۹۸- نگهبانان آسمان ۳۳۷
- ۲۹۹- نگهدارنده آسمان ها ۳۳۷
- ۳۰۰- نیازهای آسمان ها ۳۳۷
- ۳۰۱- وابستگی آسمان ۳۳۷
- ۳۰۲- وحی و آسمان ۳۳۸
- ۳۰۳- وسعت آسمان ۳۳۹
- ۳۰۴- ولایت بر موجودات آسمان ها ۳۳۹
- ۳۰۵- ویژگیهای آسمان ۳۳۹
- ۳۰۶- هدفداری خلقت آسمان ها ۳۴۱

- ۳۰۷- هماهنگی آسمان ۳۴۴
- ۳۰۸- هماهنگی آسمان های هفتگانه ۳۴۴
- ۳۰۹- هماهنگی تدبیر آسمان ها ۳۴۵
- ۲- آسمانها ۳۴۶
- ۱- آسمان ها ۳۴۶
- ۲- آثار حاکمیت بر آسمان ها ۳۴۶
- ۳- آثار خلقت آسمان ها ۳۴۶
- ۴- آغاز خلقت آسمان ها ۳۴۷
- ۵- آیات خدا در آسمان ها ۳۴۷
- ۶- ابداع آسمان ها ۳۴۹
- ۷- اتقان خلقت آسمان ها ۳۴۹
- ۸- اجل آسمان ها ۳۵۰
- ۹- اختلاط آسمان ها ۳۵۱
- ۱۰- ارزشمندی خلقت آسمان ها ۳۵۱
- ۱۱- استقلال آسمان ها ۳۵۱
- ۱۲- اعتدال آسمان ها ۳۵۱
- ۱۳- امانت عرضه شده به آسمان ها ۳۵۳
- ۱۴- امتناع آسمان ها از تکلیف ۳۵۳
- ۱۵- امتناع آسمان ها از قبول امانت ۳۵۳
- ۱۶- انشقاق آسمان ها ۳۵۵
- ۱۷- انقیاد موجودات آسمان ها ۳۵۵
- ۱۸- انهدام آسمان ها ۳۵۵
- ۱۹- اهمیت آسمان ها ۳۵۷
- ۲۰- اهمیت خلقت آسمان ها ۳۵۷
- ۲۱- اهمیت نظم آسمان ها ۳۵۸
- ۲۲- بی ارزشی آسمان ها ۳۵۹

- ۲۳- پرسش از خلقت آسمان ها ۳۵۹
- ۲۴- تاریخ خلقت آسمان ها ۳۵۹
- ۲۵- تدبیر آسمان ها ۳۵۹
- ۲۶- ترس آسمان ها ۳۶۳
- ۲۷- ترس اخروی موجودات آسمان ها ۳۶۳
- ۲۸- ترس موجودات آسمان ها ۳۶۳
- ۲۹- ترفیع آسمان ها ۳۶۵
- ۳۰- تزئین آسمان ها ۳۶۶
- ۳۱- تسبیح آسمان ها ۳۶۷
- ۳۲- تسبیح موجودات آسمان ها ۳۶۷
- ۳۳- تسخیر موجودات آسمان ها ۳۶۷
- ۳۴- تشبیه به آسمان ها ۳۶۹
- ۳۵- تعداد آسمان ها ۳۶۹
- ۳۶- تعدد آسمان ها ۳۶۹
- ۳۷- تغییر آسمان ها ۳۹۷
- ۳۸- تکامل آسمان ها ۳۹۷
- ۳۹- تمایز آسمان ها ۳۹۹
- ۴۰- حافظ نظم آسمان ها ۳۹۹
- ۴۱- حاکم آسمان ها ۳۹۹
- ۴۲- حدود آسمان ها ۴۰۵
- ۴۳- حرکت آسمان ها ۴۰۵
- ۴۴- حشر موجودات آسمان ها ۴۰۵
- ۴۵- حقانیت خلقت آسمان ها ۴۰۷
- ۴۶- خالق آسمان ها ۴۰۹
- ۴۷- خبرهای آسمان ها ۴۱۷
- ۴۸- خزاین آسمان ها ۴۱۷

- ۴۱۸ ..... ۴۹- خلقت آسمان ها
- ۴۲۸ ..... ۵۰- خلقت تدریجی آسمان ها
- ۴۲۹ ..... ۵۱- خلقت عالمانه آسمان ها
- ۴۳۰ ..... ۵۲- دلایل مملوکیت موجودات آسمان ها
- ۴۳۱ ..... ۵۳- رفعت آسمان ها
- ۴۳۱ ..... ۵۴- ساختار آسمان ها
- ۴۳۱ ..... ۵۵- ستون آسمان ها
- ۴۳۳ ..... ۵۶- سجده موجودات آسمان ها
- ۴۳۳ ..... ۵۷- سختی خلقت آسمان ها
- ۴۳۴ ..... ۵۸- سلطه بر موجودات آسمان ها
- ۴۳۵ ..... ۵۹- شعور آسمان ها
- ۴۳۵ ..... ۶۰- عبادت آسمان ها
- ۴۳۵ ..... ۶۱- عبودیت موجودات آسمان ها
- ۴۳۶ ..... ۶۲- عجز از تدبیر آسمان ها
- ۴۳۷ ..... ۶۳- عجز از صعود به آسمان ها
- ۴۳۷ ..... ۶۴- عرضه امانت به آسمان ها
- ۴۳۷ ..... ۶۵- عرضه تکلیف به آسمان ها
- ۴۳۹ ..... ۶۶- عظمت آسمان ها
- ۴۳۹ ..... ۶۷- عظمت خلقت آسمان ها
- ۴۴۱ ..... ۶۸- عمر آسمان ها
- ۴۴۱ ..... ۶۹- عنصر خلقت آسمان ها
- ۴۴۱ ..... ۷۰- عوامل انهدام آسمان ها
- ۴۴۲ ..... ۷۱- عوامل بقای آسمان ها
- ۴۴۲ ..... ۷۲- غیب آسمان ها
- ۴۴۵ ..... ۷۳- فرجام آسمان ها
- ۴۴۶ ..... ۷۴- فلسفه حرکت آسمان ها

- ۴۴۷ ----- ۷۵- فلسفه خلقت آسمان ها
- ۴۴۷ ----- ۷۶- قانونمندی خلقت آسمان ها
- ۴۴۸ ----- ۷۷- قانونمندی نظم آسمان ها
- ۴۴۹ ----- ۷۸- کثرت موجودات آسمان ها
- ۴۴۹ ----- ۷۹- گردش آسمان ها
- ۴۴۹ ----- ۸۰- مالک آسمان ها
- ۴۵۳ ----- ۸۱- مالک خزاین آسمان ها
- ۴۵۳ ----- ۸۲- مالک غیب آسمان ها
- ۴۵۳ ----- ۸۳- مالک کلید آسمان ها
- ۴۵۴ ----- ۸۴- مالک موجودات آسمان ها
- ۴۵۵ ----- ۸۵- مالک نیروهای آسمان ها
- ۴۵۶ ----- ۸۶- محافظت از آسمان ها
- ۴۵۷ ----- ۸۷- مدبر آسمان ها
- ۴۵۷ ----- ۸۸- مدت خلقت آسمان ها
- ۴۵۹ ----- ۸۹- مراحل خلقت آسمان ها
- ۴۶۱ ----- ۹۰- مربی آسمان ها
- ۴۶۳ ----- ۹۱- مربی موجودات آسمان ها
- ۴۶۳ ----- ۹۲- مرکز تدبیر آسمان ها
- ۴۶۳ ----- ۹۳- مطالعه در خلقت آسمان ها
- ۴۶۳ ----- ۹۴- مطالعه قوانین آسمان ها
- ۴۶۵ ----- ۹۵- مطالعه موجودات آسمان ها
- ۴۶۵ ----- ۹۶- منشأ خلقت آسمان ها
- ۴۶۵ ----- ۹۷- منشأ نظم آسمان ها
- ۴۶۵ ----- ۹۸- منشأ نور آسمان ها
- ۴۶۵ ----- ۹۹- موجودات آسمان ها
- ۴۶۷ ----- ۱۰۰- موجودات با شعور آسمان ها

- ۴۷۵ ----- ۱۰۱- موجودات زنده آسمان ها
- ۴۷۵ ----- ۱۰۲- موجودات مادی آسمان ها
- ۴۷۵ ----- ۱۰۳- نشانه های انقیاد آسمان ها
- ۴۷۶ ----- ۱۰۴- نقش آسمان ها
- ۴۷۹ ----- ۱۰۵- نقش موجودات آسمان ها
- ۴۷۹ ----- ۱۰۶- نگهدارنده آسمان ها
- ۴۷۹ ----- ۱۰۷- نیازهای آسمان ها
- ۴۸۱ ----- ۱۰۸- ولایت بر موجودات آسمان ها
- ۴۸۱ ----- ۱۰۹- هدفداری خلقت آسمان ها
- ۴۸۳ ----- ۱۱۰- هماهنگی تدبیر آسمان ها
- ۴۸۴ ----- ۳- آسیب پذیری
- ۴۸۴ ----- ۱- آسیب پذیری آدم(ع)
- ۴۸۴ ----- ۲- آسیب پذیری اخروی تحریفگران
- ۴۸۴ ----- ۳- آسیب پذیری اخروی مشرکان
- ۴۸۵ ----- ۴- آسیب پذیری از حسودان
- ۴۸۵ ----- ۵- آسیب پذیری اکثریت
- ۴۸۵ ----- ۶- آسیب پذیری انسان
- ۴۸۹ ----- ۷- آسیب پذیری انسان ها
- ۴۸۹ ----- ۸- آسیب پذیری جن
- ۴۸۹ ----- ۹- آسیب پذیری در قیامت
- ۴۸۹ ----- ۱۰- آسیب پذیری کشتی بادبانی
- ۴۹۱ ----- ۱۱- آسیب پذیری محمد(صلی الله علیه و آله)
- ۴۹۱ ----- ۱۲- آسیب پذیری مسلمانان صدر اسلام
- ۴۹۱ ----- ۱۳- زمینه آسیب پذیری
- ۴۹۲ ----- ۱۴- زمینه آسیب پذیری انسان
- ۴۹۳ ----- ۱۵- زمینه آسیب پذیری محمد(صلی الله علیه و آله)

- ۴۹۵ ..... ۱۶- عوامل آسیب پذیری زن
- ۴۹۵ ..... ۱۷- عوامل آسیب پذیری مردم
- ۴۹۷ ..... ۴- آسیب شناسی
- ۴۹۷ ..... ۱- آسیب شناسی اجتماعی
- ۵۱۷ ..... ۲- آسیب شناسی اخلاق
- ۵۱۸ ..... ۳- آسیب شناسی اقتصاد
- ۵۱۹ ..... ۴- آسیب شناسی اقتصادی
- ۵۱۹ ..... ۵- آسیب شناسی تبلیغ
- ۵۲۵ ..... ۶- آسیب شناسی جامعه
- ۵۲۷ ..... ۷- آسیب شناسی جامعه دینی
- ۵۲۷ ..... ۸- آسیب شناسی جهاد
- ۵۲۹ ..... ۹- آسیب شناسی حکومت
- ۵۳۰ ..... ۱۰- آسیب شناسی دین
- ۵۳۹ ..... ۱۱- آسیب شناسی دینی
- ۵۶۱ ..... ۱۲- آسیب شناسی دینی دین
- ۵۶۱ ..... ۱۳- آسیب شناسی شخصیت
- ۵۶۹ ..... ۱۴- آسیب شناسی فرهنگی
- ۵۷۰ ..... ۱۵- آسیب شناسی قضاوت
- ۵۷۱ ..... ۱۶- آسیب شناسی محیط زیست
- ۵۷۳ ..... ۵- آفرینش
- ۵۷۳ ..... ۱- آفرینش
- ۵۷۷ ..... ۲- آثار تحول در نظام آفرینش
- ۵۷۷ ..... ۳- آثار تحولات آفرینش
- ۵۷۷ ..... ۴- آثار تدبیر در آفرینش
- ۵۷۷ ..... ۵- آثار تدبیر آفرینش
- ۵۷۹ ..... ۶- آثار تذکر حقانیت آفرینش

- ۷- آثار تعقل در آفرینش ۵۷۹
- ۸- آثار تفکر در آفرینش ۵۸۱
- ۹- آثار حقانیت آفرینش ۵۸۱
- ۱۰- آثار خلقت آفرینش ۵۸۲
- ۱۱- آثار ذکر اتقان آفرینش ۵۸۳
- ۱۲- آثار ذکر فرجام آفرینش ۵۸۴
- ۱۳- آثار ذکر مبدأ آفرینش ۵۸۵
- ۱۴- آثار زیبایی آفرینش ۵۸۵
- ۱۵- آثار شناخت مبدأ آفرینش ۵۸۵
- ۱۶- آثار عدم تعقل در آفرینش ۵۸۶
- ۱۷- آثار عقیده به هدفداری آفرینش ۵۸۷
- ۱۸- آثار مطالعه آفرینش ۵۸۹
- ۱۹- آثار مطالعه در آفرینش ۵۹۳
- ۲۰- آثار نظم آفرینش ۵۹۵
- ۲۱- آثار هدفداری آفرینش ۵۹۵
- ۲۲- آغاز آفرینش ۵۹۷
- ۲۳- آغاز خلقت آفرینش ۵۹۹
- ۲۴- آفرینش آدم(ع) ۵۹۹
- ۲۵- آفرینش آسمان ۶۰۱
- ۲۶- آفرینش از آیات خدا ۶۰۳
- ۲۷- آفرینش انسان ۶۰۴
- ۲۸- آفرینش بهشت ۶۰۶
- ۲۹- آفرینش خدا ۶۰۷
- ۳۰- آفرینش در آخرت ۶۰۷
- ۳۱- آفرینش در قیامت ۶۰۷
- ۳۲- آفرینش زمین ۶۱۱

- ۳۳- آفرینش زن ۶۱۳
- ۳۴- آفرینش عیسی(ع) ۶۱۳
- ۳۵- آفرینش مرد ۶۱۴
- ۳۶- آفرینش و اطاعت ۶۱۵
- ۳۷- آفرینش و تنزیه خدا ۶۱۵
- ۳۸- آفرینش و مصالح انسان ۶۱۵
- ۳۹- آفرینش و نیازهای انسان ۶۱۶
- ۴۰- آمار تحولات آفرینش ۶۱۷
- ۴۱- آیات خدا در آفرینش ۶۱۷
- ۴۲- ابداع آفرینش ۶۱۷
- ۴۳- ابزار تدبیر آفرینش ۶۱۹
- ۴۴- اتقان آفرینش ۶۱۹
- ۴۵- اجل آفرینش ۶۲۰
- ۴۶- اختلال در نظم آفرینش ۶۲۱
- ۴۷- ادراک حقایق آفرینش ۶۲۱
- ۴۸- ادراک هدفداری آفرینش ۶۲۱
- ۴۹- ارزش آفرینش ۶۲۳
- ۵۰- ارزش علم به آفرینش ۶۲۳
- ۵۱- اسباب تدبیر آفرینش ۶۲۳
- ۵۲- استفاده از زیبایی های آفرینش ۶۲۳
- ۵۳- اسناد بی نظمی به آفرینش ۶۲۴
- ۵۴- اعاده آفرینش ۶۲۵
- ۵۵- اعتدال در آفرینش ۶۲۶
- ۵۶- امداد در تدبیر آفرینش ۶۲۷
- ۵۷- انبیا و آفرینش ۶۲۷
- ۵۸- انسجام آفرینش ۶۲۷

- ۵۹- انقراض آفرینش ۶۲۹
- ۶۰- انقیاد آفرینش ۶۲۹
- ۶۱- انهدام آفرینش ۶۳۱
- ۶۲- انهدام آفرینش در قیامت ۶۳۳
- ۶۳- اهداف آفرینش ۶۳۴
- ۶۴- نموت و نحیا ۶۳۷
- ۶۵- اهمیت آفرینش ۶۳۷
- ۶۶- اهمیت تدبر در آفرینش ۶۳۸
- ۶۷- اهمیت تدبیر آفرینش ۶۳۹
- ۶۸- اهمیت تعقل در آفرینش ۶۳۹
- ۶۹- اهمیت خلقت آفرینش ۶۳۹
- ۷۰- اهمیت ذکر زیبایی آفرینش ۶۴۱
- ۷۱- اهمیت ذکر فلسفه آفرینش ۶۴۱
- ۷۲- اهمیت مطالعه آفرینش ۶۴۱
- ۷۳- اهمیت مطالعه در آفرینش ۶۴۳
- ۷۴- بازگشت آفرینش به حالت اول ۶۴۴
- ۷۵- بازی با آفرینش ۶۴۵
- ۷۶- برتری خلقت آفرینش ۶۴۵
- ۷۷- پرسش درباره حاکم آفرینش ۶۴۶
- ۷۸- پوچ انگاری آفرینش ۶۴۷
- ۷۹- پیدایش مجدد آفرینش در قیامت ۶۴۷
- ۸۰- پیوستگی آفرینش ۶۴۸
- ۸۱- تبدیل نظام آفرینش ۶۴۹
- ۸۲- تحولات آفرینش ۶۴۹
- ۸۳- تداوم تدبیر آفرینش ۶۵۱
- ۸۴- تدبیر آفرینش ۶۵۲

- ۸۵- تدبیر آفرینش از آسمان ۶۷۷
- ۸۶- تدبیر عوالم آفرینش ۶۷۷
- ۸۷- تشویق به مطالعه آفرینش ۶۷۹
- ۸۸- تعدد عوالم آفرینش ۶۸۱
- ۸۹- تعدد مدبر آفرینش ۶۸۹
- ۹۰- تعقل در آفرینش ۶۸۹
- ۹۱- تعقل در خالق آفرینش ۶۹۶
- ۹۲- تعقل در خلقت آفرینش ۶۹۷
- ۹۳- تعقل در نظم آفرینش ۶۹۷
- ۹۴- تفکر در آفرینش ۶۹۷
- ۹۵- تفکر در خلقت آفرینش ۶۹۹
- ۹۶- تقدیر آفرینش ۶۹۹
- ۹۷- تقدیر تحولات آفرینش ۷۰۳
- ۹۸- تکامل آفرینش ۷۰۳
- ۹۹- تکامل در نظام آفرینش ۷۱۵
- ۱۰۰- تکذیب هدفداری آفرینش ۷۱۵
- ۱۰۱- تنوع موجودات آفرینش ۷۱۵
- ۱۰۲- توحید ربوبی در آفرینش ۷۱۷
- ۱۰۳- تیرگی آفرینش ۷۱۷
- ۱۰۴- ثبوت تحولات آفرینش ۷۱۷
- ۱۰۵- جهل به ارزشمندی آفرینش ۷۱۸
- ۱۰۶- جهل به حقانیت آفرینش ۷۱۹
- ۱۰۷- جهل به حقایق آفرینش ۷۱۹
- ۱۰۸- حافظ نظم آفرینش ۷۱۹
- ۱۰۹- حاکم آفرینش ۷۲۰
- ۱۱۰- حاکم نظام آفرینش ۷۴۹

۷۴۹	۱۱۱- حاکم نیروهای آفرینش
۷۴۹	۱۱۲- حتمیت تحولات آفرینش
۷۵۰	۱۱۳- حدوث آفرینش
۷۵۱	۱۱۴- حرکت آفرینش
۷۵۳	۱۱۵- حقانیت آفرینش
۷۵۵	۱۱۶- حقانیت خلقت آفرینش
۷۵۷	۱۱۷- حقایق آفرینش
۷۵۸	۱۱۸- حقایق ناشناخته آفرینش
۷۵۹	۱۱۹- حیات در آفرینش
۷۵۹	۱۲۰- خالق آفرینش
۷۶۹	۱۲۱- خدشناسی در آفرینش
۷۶۹	۱۲۲- خزاین آفرینش
۷۶۹	۱۲۳- خضوع آفرینش
۷۷۱	۱۲۴- خضوع در برابر آفرینش
۷۷۱	۱۲۵- خلقت آفرینش
۷۷۹	۱۲۶- خلقت تدریجی آفرینش
۷۷۹	۱۲۷- خلقت عالمانه آفرینش
۷۸۱	۱۲۸- خلقت نخستین آفرینش
۷۸۱	۱۲۹- درک هماهنگی آفرینش
۷۸۱	۱۳۰- دعوت به مطالعه آفرینش
۷۸۳	۱۳۱- دگرگونی آفرینش در قیامت
۷۸۳	۱۳۲- دلایل اتقان آفرینش
۷۸۴	۱۳۳- دلایل قانونمندی آفرینش
۷۸۵	۱۳۴- دلایل گسترش آفرینش
۷۸۵	۱۳۵- دلایل ناپایداری آفرینش
۷۸۶	۱۳۶- دلایل هدفداری آفرینش

- ۷۸۷ ..... ۱۳۷- ذکر مربی آفرینش
- ۷۸۷ ..... ۱۳۸- ذکر وابستگی آفرینش
- ۷۸۷ ..... ۱۳۹- رابطه خدا با آفرینش
- ۷۸۷ ..... ۱۴۰- رازهای آفرینش
- ۷۹۰ ..... ۱۴۱- ربوبیت خالق آفرینش
- ۷۹۱ ..... ۱۴۲- ربوبیت در آفرینش
- ۷۹۱ ..... ۱۴۳- رشد آفرینش
- ۷۹۱ ..... ۱۴۴- رؤیت ملکوت آفرینش
- ۷۹۱ ..... ۱۴۵- زمینه بقای آفرینش
- ۷۹۳ ..... ۱۴۶- زمینه پوچ انگاری آفرینش
- ۷۹۳ ..... ۱۴۷- زمینه تعدد آفرینش
- ۷۹۳ ..... ۱۴۸- زمینه تکذیب هدفداری آفرینش
- ۷۹۴ ..... ۱۴۹- زمینه خلقت آفرینش
- ۷۹۵ ..... ۱۵۰- زمینه خلقت نیروهای آفرینش
- ۷۹۵ ..... ۱۵۱- زمینه شناخت رازهای آفرینش
- ۷۹۵ ..... ۱۵۲- زمینه فهم رازهای آفرینش
- ۷۹۵ ..... ۱۵۳- زیبایی آفرینش
- ۷۹۸ ..... ۱۵۴- زیبایی تدبیر آفرینش
- ۷۹۹ ..... ۱۵۵- سجده آفرینش
- ۷۹۹ ..... ۱۵۶- سختی خلقت آفرینش
- ۸۰۱ ..... ۱۵۷- سرعت انهدام آفرینش
- ۸۰۱ ..... ۱۵۸- سرگرمی با آفرینش
- ۸۰۲ ..... ۱۵۹- سنتهای حاکم بر آفرینش
- ۸۰۳ ..... ۱۶۰- سوگند به حقایق آفرینش
- ۸۰۴ ..... ۱۶۱- شعور آفرینش
- ۸۰۵ ..... ۱۶۲- شعور در آفرینش

۸۰۵	۱۶۳- شگفتی آفرینش
۸۰۶	۱۶۴- شگفتی انهدام آفرینش
۸۰۷	۱۶۵- شگفتی تحولات آفرینش
۸۰۷	۱۶۶- شگفتیهای آفرینش
۸۱۱	۱۶۷- شناخت مدبر آفرینش
۸۱۱	۱۶۸- شناخت موجودات آفرینش
۸۱۱	۱۶۹- شهود آفرینش
۸۱۳	۱۷۰- عاقلان و نیازمندی آفرینش
۸۱۳	۱۷۱- عبادت آفرینش
۸۱۴	۱۷۲- عبرت از آفرینش
۸۱۵	۱۷۳- عبرت از تحولات آفرینش
۸۱۵	۱۷۴- عبرت از خلقت آفرینش
۸۱۵	۱۷۵- عبرت از قانونمندی آفرینش
۸۱۵	۱۷۶- عجز از حقایق آفرینش
۸۱۷	۱۷۷- عظمت آفرینش
۸۱۹	۱۷۸- عظمت خلقت آفرینش
۸۲۰	۱۷۹- علم به آفرینش
۸۲۱	۱۸۰- علم به تعداد آفرینش
۸۲۱	۱۸۱- علم به رازهای آفرینش
۸۲۳	۱۸۲- علم خدا به آفرینش
۸۲۶	۱۸۳- علما و نیازمندی آفرینش
۸۲۷	۱۸۴- علیت در آفرینش
۸۲۷	۱۸۵- عوالم آفرینش
۸۳۱	۱۸۶- عوامل انقیاد آفرینش
۸۳۲	۱۸۷- عوامل بقای آفرینش
۸۳۳	۱۸۸- عوامل تکامل آفرینش

- ۱۸۹- عوامل فساد آفرینش ۸۳۳
- ۱۹۰- عوامل مؤثر در تحولات آفرینش ۸۳۴
- ۱۹۱- عوامل نابودی آفرینش ۸۳۵
- ۱۹۲- عوامل نظم آفرینش ۸۳۶
- ۱۹۳- غیب آفرینش ۸۳۷
- ۱۹۴- فرجام آفرینش ۸۳۹
- ۱۹۵- فرعون و خالق آفرینش ۸۴۷
- ۱۹۶- فرعونیان و خالق آفرینش ۸۴۷
- ۱۹۷- فلسفه آفرینش ۸۴۷
- ۱۹۸- فلسفه تبدیل نظام آفرینش ۸۵۱
- ۱۹۹- فلسفه تعقل در آفرینش ۸۵۱
- ۲۰۰- فلسفه خلقت آفرینش ۸۵۱
- ۲۰۱- فلسفه نظم آفرینش ۸۵۱
- ۲۰۲- فناپذیری آفرینش ۸۵۳
- ۲۰۳- فهم معارف آفرینش ۸۵۳
- ۲۰۴- قانونمندی آفرینش ۸۵۳
- ۲۰۵- قانونمندی انهدام آفرینش ۸۶۷
- ۲۰۶- قانونمندی تحولات آفرینش ۸۶۷
- ۲۰۷- قانونمندی فرجام آفرینش ۸۶۷
- ۲۰۸- قانونمندی نظام آفرینش ۸۶۸
- ۲۰۹- قوانین حاکم بر آفرینش ۸۶۹
- ۲۱۰- قیاس انسان با آفرینش ۸۶۹
- ۲۱۱- کمال آفرینش ۸۷۰
- ۲۱۲- گواهان آفرینش ۸۷۱
- ۲۱۳- مالک آفرینش ۸۷۱
- ۲۱۴- مالک خزاین آفرینش ۸۸۷

۸۸۷	۲۱۵- مالک عوالم آفرینش
۸۸۹	۲۱۶- مالک غیب آفرینش
۸۹۰	۲۱۷- مالکیت در آفرینش
۸۹۱	۲۱۸- مبدأ آفرینش
۸۹۱	۲۱۹- محدوده عمر آفرینش
۸۹۱	۲۲۰- محدودیت عمر آفرینش
۸۹۳	۲۲۱- محرومیت از درک رازهای آفرینش
۸۹۳	۲۲۲- مدبر آفرینش
۹۰۳	۲۲۳- مدبر عوالم آفرینش
۹۰۴	۲۲۴- مدت خلقت آفرینش
۹۰۵	۲۲۵- مراتب آفرینش
۹۰۵	۲۲۶- مراحل خلقت آفرینش
۹۰۶	۲۲۷- مربی آفرینش
۹۱۳	۲۲۸- مربی عوالم آفرینش
۹۱۵	۲۲۹- مرکز تدبیر آفرینش
۹۱۹	۲۳۰- مرکز حاکمیت آفرینش
۹۱۹	۲۳۱- مصالح آفرینش
۹۲۰	۲۳۲- مصونیت آفرینش
۹۲۱	۲۳۳- مطالعه آفرینش
۹۲۱	۲۳۴- معاد شناسی در آفرینش
۹۲۲	۲۳۵- معبودان باطل و خلقت آفرینش
۹۲۳	۲۳۶- مقهوریت آفرینش
۹۲۳	۲۳۷- مکذبان هدفداری آفرینش
۹۲۳	۲۳۸- ملاک تدبیر آفرینش
۹۲۳	۲۳۹- ملائکه و آفرینش
۹۲۵	۲۴۰- مملوکیت آفرینش

- ۲۴۱- منشأ آفرینش ۹۲۵
- ۲۴۲- منشأ بقای آفرینش ۹۲۵
- ۲۴۳- منشأ پوچ انگاری آفرینش ۹۲۷
- ۲۴۴- منشأ تحولات آفرینش ۹۲۷
- ۲۴۵- منشأ تحولات در آفرینش ۹۳۰
- ۲۴۶- منشأ تدبیر آفرینش ۹۳۱
- ۲۴۷- منشأ تغییر آفرینش ۹۳۳
- ۲۴۸- منشأ تقدیر آفرینش ۹۳۳
- ۲۴۹- منشأ تکامل آفرینش ۹۳۳
- ۲۵۰- منشأ حسابرسی در آفرینش ۹۳۵
- ۲۵۱- منشأ زوجیت آفرینش ۹۳۵
- ۲۵۲- منشأ زیبایی آفرینش ۹۳۵
- ۲۵۳- منشأ قانونمندی آفرینش ۹۳۵
- ۲۵۴- منشأ قوانین آفرینش ۹۳۷
- ۲۵۵- منشأ گسترش آفرینش ۹۳۷
- ۲۵۶- منشأ میزان در آفرینش ۹۳۷
- ۲۵۷- منشأ نظم آفرینش ۹۳۷
- ۲۵۸- منشأ نظم در آفرینش ۹۳۹
- ۲۵۹- منشأ نیروهای آفرینش ۹۳۹
- ۲۶۰- منشأ هماهنگی آفرینش ۹۴۰
- ۲۶۱- موانع تفکر در آفرینش ۹۴۱
- ۲۶۲- موجودات آفرینش ۹۴۱
- ۲۶۳- مهمترین تحول آفرینش ۹۴۳
- ۲۶۴- نابودی آفرینش ۹۴۳
- ۲۶۵- نابودی نظم آفرینش ۹۴۵
- ۲۶۶- ناپایداری آفرینش ۹۴۵

- ۲۶۷- نشانه های حقانیت آفرینش ۹۴۶
- ۲۶۸- نشانه های زیبایی آفرینش ۹۴۷
- ۲۶۹- نظارت بر آفرینش ۹۴۷
- ۲۷۰- نظام آفرینش ۹۴۷
- ۲۷۱- نظام آفرینش و پاداش ۹۵۷
- ۲۷۲- نظام آفرینش و کیفر ۹۵۷
- ۲۷۳- نظام احسن آفرینش ۹۵۷
- ۲۷۴- نظم آفرینش ۹۵۹
- ۲۷۵- نظم در آفرینش ۹۶۷
- ۲۷۶- نقش آفرینش ۹۶۷
- ۲۷۷- نقش مالک آفرینش ۹۷۱
- ۲۷۸- نقش مدبر آفرینش ۹۷۱
- ۲۷۹- نگهداری آفرینش ۹۷۱
- ۲۸۰- نیازمندی آفرینش ۹۷۳
- ۲۸۱- نیازهای آفرینش ۹۷۵
- ۲۸۲- وابستگی آفرینش ۹۷۵
- ۲۸۳- وحدت آفرینش ۹۷۷
- ۲۸۴- وضوح ناپایداری آفرینش ۹۷۷
- ۲۸۵- وضوح نیازمندی آفرینش ۹۷۷
- ۲۸۶- وقت تقدیر آفرینش ۹۷۹
- ۲۸۷- وقت نابودی آفرینش ۹۷۹
- ۲۸۸- ولایت خالق آفرینش ۹۷۹
- ۲۸۹- ویژگی نظام آفرینش ۹۸۱
- ۲۹۰- ویژگیهای آفرینش ۹۸۱
- ۲۹۱- ویژگیهای تدبیر آفرینش ۹۸۲
- ۲۹۲- ویژگیهای خلقت آفرینش ۹۸۳

۹۸۳	۲۹۳- ویژگیهای مدبر آفرینش
۹۸۳	۲۹۴- ویژگیهای نظام آفرینش
۹۸۵	۲۹۵- هدایت آفرینش
۹۸۵	۲۹۶- هدف آفرینش
۹۸۵	۲۹۷- هدفداری آفرینش
۹۹۷	۲۹۸- هدفداری خلقت آفرینش
۹۹۹	۲۹۹- هدفداری نظام آفرینش
۱۰۰۰	۳۰۰- هماهنگی آفرینش
۱۰۰۳	۳۰۱- هماهنگی اجزای آفرینش
۱۰۰۳	۳۰۲- هماهنگی قرآن با آفرینش
۱۰۰۵	۳۰۳- هماهنگی نظام آفرینش
۱۰۰۵	۳۰۴- یهود و آفرینش
۱۰۰۸	۶- آگاهی
۱۰۰۸	۱- آثار آگاهی از تحولات تاریخ
۱۰۰۸	۲- آگاهی اخروی از عمل
۱۰۰۸	۳- آگاهی اخروی انسان
۱۰۰۹	۴- آگاهی اخروی کافران
۱۰۰۹	۵- آگاهی اخروی گمراهان
۱۰۰۹	۶- آگاهی اخروی گناهکاران
۱۰۰۹	۷- آگاهی از آثار ایمان
۱۰۱۱	۸- آگاهی از آثار کفر
۱۰۱۱	۹- آگاهی از اعمال حاجیان
۱۰۱۱	۱۰- آگاهی از برپایی قیامت
۱۰۱۳	۱۱- آگاهی از پاداش اخروی هجرت
۱۰۱۴	۱۲- آگاهی از توطئه دشمنان
۱۰۱۵	۱۳- آگاهی از عذابهای خدا

- ۱۴- آگاهی از عقیده باطل خود ----- ۱۰۱۵
- ۱۵- آگاهی از عمل انسان ----- ۱۰۱۵
- ۱۶- آگاهی از عمل انسان ها ----- ۱۰۱۶
- ۱۷- آگاهی از عمل بدعت گزاران ----- ۱۰۱۷
- ۱۸- آگاهی از عمل در آخرت ----- ۱۰۱۷
- ۱۹- آگاهی از فواید دنیوی هجرت ----- ۱۰۱۷
- ۲۰- آگاهی از قصه ابراهیم(ع) ----- ۱۰۱۹
- ۲۱- آگاهی از قصه اصحاب کهف ----- ۱۰۱۹
- ۲۲- آگاهی از قیامت ----- ۱۰۱۹
- ۲۳- آگاهی از نیت انسان ----- ۱۰۲۰
- ۲۴- آگاهی از نیت انسان ها ----- ۱۰۲۱
- ۲۵- آگاهی از نیازهای انسان ----- ۱۰۲۱
- ۲۶- آگاهی انسان ----- ۱۰۲۱
- ۲۷- آگاهی انسان در محشر ----- ۱۰۲۳
- ۲۸- آگاهی اهل کتاب ----- ۱۰۲۳
- ۲۹- آگاهی بنی اسرائیل ----- ۱۰۲۳
- ۳۰- آگاهی به اجل مستمی ----- ۱۰۲۵
- ۳۱- آگاهی به اجل معلق ----- ۱۰۲۵
- ۳۲- آگاهی به روحیه دشمنان دین ----- ۱۰۲۵
- ۳۳- آگاهی به روحیه متقین ----- ۱۰۲۷
- ۳۴- آگاهی به متجاوزان ----- ۱۰۲۷
- ۳۵- آگاهی پادشاه مصر ----- ۱۰۲۷
- ۳۶- آگاهی پوست از عمل ----- ۱۰۲۹
- ۳۷- آگاهی جادوگران فرعون ----- ۱۰۲۹
- ۳۸- رب موسی و هرون ----- ۱۰۲۹
- ۳۹- آگاهی چشم از عمل ----- ۱۰۲۹

- ۴۰- آگاهی در تبلیغ ۱۰۳۱
- ۴۱- آگاهی در تربیت ۱۰۳۱
- ۴۲- آگاهی در جهاد ۱۰۳۱
- ۴۳- آگاهی در عبادت ۱۰۳۲
- ۴۴- آگاهی در قیامت ۱۰۳۳
- ۴۵- آگاهی در نقل خبر ۱۰۳۳
- ۴۶- آگاهی عزیز مصر ۱۰۳۳
- ۴۷- آگاهی علمای اهل کتاب ۱۰۳۳
- ۴۸- آگاهی علمای مسیحیت ۱۰۳۵
- ۴۹- آگاهی علمای یهود ۱۰۳۵
- ۵۰- آگاهی فرعونیان ۱۰۳۵
- ۵۱- آگاهی کافران صدر اسلام ۱۰۳۶
- ۵۲- آگاهی گوش از عمل ۱۰۳۷
- ۵۳- آگاهی لوط(ع) ۱۰۳۷
- ۵۴- آگاهی متقین ۱۰۳۷
- ۵۵- آگاهی محمد(صلی الله علیه و آله) ۱۰۳۹
- ۵۶- آگاهی مردم صدر اسلام ۱۰۳۹
- ۵۷- آگاهی مردم مقارن بعثت ۱۰۳۹
- ۵۸- آگاهی مسلمانان صدر اسلام ۱۰۳۹
- ۵۹- آگاهی مسیحیان به محمد(صلی الله علیه و آله) ۱۰۴۱
- ۶۰- آگاهی مشرکان ۱۰۴۱
- ۶۱- آگاهی مشرکان پیرو ۱۰۴۱
- ۶۲- آگاهی منافقان ۱۰۴۱
- ۶۳- آگاهی موسی(ع) ۱۰۴۳
- ۶۴- آگاهی مؤمنان ۱۰۴۳
- ۶۵- آگاهی ولی ۱۰۴۳

- ۱۰۴۳ ----- ۶۶- آگاهی یعقوب(ع)
- ۱۰۴۵ ----- ۶۷- آگاهی یهود
- ۱۰۴۷ ----- ۶۸- آگاهی یهود به محمد(صلی الله علیه و آله)
- ۱۰۴۷ ----- ۶۹- آگاهی یهود صدر اسلام
- ۱۰۴۸ ----- ۷۰- ابزار آگاهی
- ۱۰۴۹ ----- ۷۱- اهمیت آگاهی به روحیه کافران
- ۱۰۴۹ ----- ۷۲- اهمیت آگاهی در عقیده
- ۱۰۴۹ ----- ۷۳- زمینه آگاهی
- ۱۰۴۹ ----- ۷۴- زمینه آگاهی یعقوب(ع)
- ۱۰۵۱ ----- ۷۵- منشأ آگاهی لوط(ع)
- ۱۰۵۱ ----- ۷۶- منشأ آگاهی نوح(ع)
- ۱۰۵۲ ----- ۷- آمادگی نظامی
- ۱۰۵۲ ----- ۱- آمادگی نظامی
- ۱۰۵۶ ----- ۲- آثار آمادگی نظامی
- ۱۰۵۶ ----- ۳- آمادگی نظامی جنگ
- ۱۰۵۷ ----- ۴- آمادگی نظامی سپاه سلیمان(ع)
- ۱۰۵۸ ----- ۵- آمادگی نظامی سپاه فرعون
- ۱۰۵۸ ----- ۶- آمادگی نظامی فرماندهان قوم سبأ
- ۱۰۵۸ ----- ۷- آمادگی نظامی قوم سبأ
- ۱۰۶۰ ----- ۸- آمادگی نظامی مؤمنان
- ۱۰۶۰ ----- ۹- ادعای آمادگی نظامی
- ۱۰۶۰ ----- ۱۰- اهمیت آمادگی نظامی
- ۱۰۶۴ ----- ۱۱- پاداش آمادگی نظامی
- ۱۰۶۴ ----- ۱۲- سوگند برای آمادگی نظامی
- ۱۰۶۵ ----- درباره مرکز

مشخصات کتاب

نام کتاب: علم مفاهیم شناسی در قرآن جلد 20

تحقیق و تالیف: رسول ملکیان اصفهانی - 1400 ش

ناشر دیجیتال: مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

ص: 1

1- آسمان

1- آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

2 - آل عمران - 3 - 109 - 1

1 - مالکیت انحصاری خداوند ، نسبت به آنچه در آسمان ها و زمین است .

و لله ما فی السموات و ما فی الارض

2- آثار انهدام آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - انفطار - 82 - 2 - 4

4 - فروپاشی ساختار آسمان ، زمینه به هم ریختن نظم ستارگان *

إذا السماء انفطرت . و إذا الكواكب انثرت

ترتیب ذکر دو حادثه، ممکن است ناظر به ترتیب حقیقی آنها باشد.

3- آثار حاکمیت بر آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - بروج - 85 - 9 - 3

3 - تنها کسی می تواند شکست ناپذیر و ستوده کردار باشد که بر تمامی آسمان ها و زمین ، سیطره داشته و حکمرانی کند .

العزیز الحمید . الذی له ملک السموت و الأرض

وصف «الذی له . . .» ، می تواند توجیه گر دو وصف قبلی باشد. تغییر عبارت - که موصول و صله جایگزین صفت مشابه شده است - مؤید برداشت بالا است.

4- آثار خلقت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - بروج - 85 - 2 - 5

5 - قدرت خداوند بر آفرینش آسمان و برج های آن ، نشانه صداقت او در وعده آمدن قیامت است . *

ص: 1

و السماء ذات البروج . و اليوم الموعود

یاد کردن قیامت - پس از ذکر آسمان و برج های آن - ممکن است به این لحاظ باشد که توجه به آسمان، باور به قیامت را تقویت می کند.

5- آثار خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - احقاف - 46 - 33 - 5

5- عارض نگشتن کم ترین ضعف و خستگی بر خداوند، در نتیجه آفرینش آسمان ها و زمین

و لم یعی بخلقهنّ

مفاد جمله «لم یعی بخلقهنّ» راه نیافتن تعب و خستگی در ذات حق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - طور - 52 - 36 - 2

2 - آفرینش آسمان ها و زمین، نشانی از آفریدگار شایسته عبادت و اطاعت

أم خلقوا السموت و الأرض

خداوند با این پرسش، کافران را به خالقیت خویش توجه داده است؛ تا از این طریق آنان دست از لجاج بردارند و به اطاعت و عبادت او بگردند.

6- آثار خلقت برجهای آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - بروج - 85 - 2 - 5

5 - قدرت خداوند بر آفرینش آسمان و برج های آن، نشانه صداقت او در وعده آمدن قیامت است . *

و السماء ذات البروج . و اليوم الموعود

یاد کردن قیامت - پس از ذکر آسمان و برج های آن - ممکن است به این لحاظ باشد که توجه به آسمان، باور به قیامت را تقویت می کند.

7- آثار ذکر خلقت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - انبیاء - 21 - 32 - 3

3- توجه به آفرینش آسمان و نقش آن برای اهل زمین ، راهی برای رسیدن به توحید است .

أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ . . . وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 14

14 - توجه به آفرینش زمین و آسمان و مراحل آن ، عامل پی بردن انسان به قدرت و علم نامحدود خداوند

أَنْتُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ . . . ذَلِكَ تَقْدِيرَ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

8- آثار ذکر فواید آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - انبیاء - 21 - 32 - 3

ص: 2

3- توجه به آفرینش آسمان و نقش آن برای اهل زمین ، راهی برای رسیدن به توحید است .

أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ . . . وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا

9- آثار مطالعه آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - ذاریات - 51 - 47 - 4

4 - مطالعه بنای شگفت آسمان ، راهنمای انسان به عظمت قدرت و بی نیازی آفریدگار آن

و السَّمَاءِ بِنِينِهَا بَأْيُودِ

10- آثار مطالعه اتقان آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - ق - 50 - 6 - 2

2- تأمل و اندیشه در کیفیت آفرینش ، زیبایی و اتقان بنای آسمان ، زمینه ره جویی به حق

بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ . . . أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ . . . وَ مَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ

واژه «ینظر»، به معنای تأمل و نگاه از روی دقت و تحقیق است.

11- آثار مطالعه خلقت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - ق - 50 - 6 - 2

2- تأمل و اندیشه در کیفیت آفرینش ، زیبایی و اتقان بنای آسمان ، زمینه ره جویی به حق

بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ . . . أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ . . . وَ مَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ

واژه «ینظر»، به معنای تأمل و نگاه از روی دقت و تحقیق است.

12- آثار مطالعه زیبایی آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - ق - 50 - 6 - 2

2- تأمل و اندیشه در کیفیت آفرینش، زیبایی و اتقان بنای آسمان، زمینه ره جویی به حق

بل کذبوا بالحقّ . . أفلم ينظروا إلى السماء ... و ما لها من فروج

واژه «ینظر»، به معنای تأمل و نگاه از روی دقت و تحقیق است.

13- آسمان آخرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - هود - 11 - 107 - 3

3- سرای آخرت همچون دنیا، دارای زمین و آسمان است .

مادامت السموت و الأرض

از آن جا که آسمانها و زمین موجود به هنگام برپایی قیامت در هم فرو می ریزد، معلوم می شود مراد از «السموات و الأرض» در این آیه و آیه بعد، آسمانها و زمین سرای آخرت می باشد. براین اساس «ال» در آن دو جانشین مضاف الیه است؛ یعنی: سماوات الآخره و أرضها.

ص: 3

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - هود - 11 - 108 - 4

4- سرای آخرت همچون دنیا ، دارای زمین و آسمان است .

مادامت السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - ابراهیم - 14 - 48 - 4

4- وجود آسمان و زمین در آخرت ، در عین تبدیل شدن نظم کنونی آنها در آستانه برپایی قیامت

یوم تبدل الأرض غیر الأرض و السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - رحمن - 55 - 33 - 4

4 - جهان آخرت ، متشکل از آسمان و زمین *

أن تنفذوا من أقطار السموت و الأرض

برداشت بالا با توجه به این است که آیه شریفه در مورد قیامت باشد.

14- آسمان از آیات خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - عنكبوت - 29 - 44 - 5,6

5 - خلقت هدف دار آسمان ها و زمین ، نشانه و آیه بزرگ خدا برای مؤمنان است .

خلق الله السموت و الأرض . . . إن في ذلك لآية للمؤمنين

6 - برای درک آیه بودن آسمان ها و زمین ، داشتن ایمان و زمینه لازم شرط است .

خلق الله السموت و الأرض بالحق . . . لآية للمؤمنين

تخصیص به ذکر مؤمنان از بین مردم برای بیان این که آسمان ها و زمین، آیه برای آنان است؛ از این جهت است که آنان، از آیه بهره می گیرند.

15- آسمان اول

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - صفات - 37 - 6 - 2

2 - آسمان پرستاره ، نزدیک ترین آسمان به زمین

إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ

«الدنيا» (مؤنث «أدنی») از افعال تفضیل بوده و به معنای «نزدیک ترین» است و در مقابل «أقصى» (دورترین) قرار دارد. گفتنی است که نزدیک ترین بودن آسمان پرستاره، در مقایسه با کره زمین سنجیده شده که انسان ها در آن زندگی می کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 9، 6

6 - ستارگان ، زینت بخش آسمان دنیا (نزدیک ترین آسمان به زمین)

وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْبِيحٍ

9 - آسمان دنیا ، ایمن و محفوظ از آسیب ها ، در پرتو اراده الهی

وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْبِيحٍ وَحِفْظًا

«حفظاً» مفعول مطلق برای فعل مقدر «حفظنا» است؛ یعنی، «حفظنا السَّمَاءَ الدُّنْيَا حِفْظًا».

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

ص: 4

1 - آسمان پرستاره ، نزدیک ترین آسمان به زمین

و لقد زینّا السماء الدنيا بمصبيح

«دنيا» (افعل تفضیل) مؤنث «أدنی» است و از ریشه «دنو» (نزدیک بودن) مشتق شده است. بنابراین «السماء الدنيا»: یعنی آسمان نزدیک تر. گفتنی است مقصود از «مصباح»، کواکب و ستارگان است که همچون چراغ های پرفروغ می درخشند؛ چنان که در آیه 6 سوره «صافات»، به صراحت آمده است: «إِنَّا زَيْنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ».

16- آسمان در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - ابراهیم - 14 - 48 - 13

13- « عن محمد بن مسلم قال : سمعت أبا جعفر (ع) يقول : . . . لعلكم ترون إنه إذا كان يوم القيامة . . . إن الله تبارك و تعالی لا یعبد فی بلاده و لا یخلق خلقاً یعبدونه . . . بلی و الله لیخلق خلقاً من غیر فحوله و لا إناث . . . و یخلق لهم أرضاً تحملهم و سماء تظللهم ألیس الله یقول : « یوم تبدل الأرض غیر الأرض و السماوات » . . . ;

محمد بن مسلم گوید: از امام باقر(ع) شنیدم که می فرمود: . . . شاید شما گمان کنید هنگامی که روز قیامت فرارسد ... خدای تبارک و تعالی در بلاد خود عبادت نمی شود و خلقی را که عبادت او ... کند، نمی آفریند؟ چنین نیست، به خدا سوگند! خدا خلقی را از غیر نر و ماده می آفریند و برای آنها زمینی که آنان را حمل کند و آسمانی که بر سر آنها سایه افکند، خلق می کند. آیا خدا نفرموده است: یوم تبدل الأرض غیر الأرض و السماوات؟».

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - زمر - 39 - 67 - 12، 5

5 - آسمان ها ، در روز قیامت پیچیده در دست قدرت خداوند است .

و السموت مطویّـت بیمنه

12 - « عن سلیمان بن مهران ، قال سألت أبا عبد الله (ع) عن قول الله عزّوجلّ « و الأرض جمیعاً قبضته یوم القیامة » فقال یعنی ملکه لایملکها معه أحد . . . « و السماوات مطویّات بیمنه » قال : الیمن الید ، و الید القدره و القوه یقول عزّوجلّ و السماوات مطویّات بقدرته

و قوته سبحانه و تعالی عمّا یشرکون ;

سلیمان بن مهران گوید: از امام صادق(ع) از سخن خداوند عزوجلّ که می فرماید: «و الأرض جمیعاً قبضته یوم القیامه» سؤال نمودم، حضرت فرمود: یعنی زمین ملک او است [در قیامت] و هیچ کس غیر از او مالک زمین نیست. . . و درباره «و السماوات مطویّات بیمنه» فرمود: یمین همان ید است و مراد از آن قدرت و قوت است و خداوند عزوجلّ فرمود: آسمان ها به قدرت و قوت خداوند به هم پیچیده می شوند و او منزّه و برتر است از هرگونه شرکی که به او نسبت می دهند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

6 - اعراف - 7 - 187 - 7

7 - لحظه برپایی قیامت ، لحظه ای دشوار و سنگین برای آسمان ها و زمین

ثقلت فی السموت و الأرض

متعدی شدن «ثقلت» با حرف «فی»، و نه حرف «علی»، گویای این است که آنچه در لحظه برپایی قیامت در آسمانها و زمین واقع می شود، حوادثی عظیم است که تحمل آن بر آسمانها و زمین دشوار است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - انبیاء - 21 - 103 - 7

7- «عن النبی (صلی الله علیه و آله) فی معنی «الفرع الأكبر»: ان الناس یصاح بهم صیحه واحده فلا یتقی میّت إلاّ نشر و لا حیّ إلاّ مات إلاّ ما شاء الله ثمّ یصاح بهم صیحه آخری فینشر من مات و یصفون جمیعاً و تنشقّ السماء و تهدّ الأرض و تخرّ الجبال و تفرّ النیران و ترمی بمثل الجبال شرراً فلا یتقی ذوروح إلاّ ینخلع قلبه و ذکر ذنبه و شغل بنفسه إلاّ ما شاء الله» ;

از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) روایت شده که در معنای «فرع اکبر» فرمود: به درستی که یک صیحه بر مردم زده می شود که مرده ای نمی ماند، مگر این که زنده می شود و زنده ای نمی ماند، مگر این که می میرد، جز آنچه را که خدا بخواهد.

ص: 5

سپس صیحه دیگری بر آنان زده می شود و آنان که مرده اند زنده گشته و همگی به صف کشیده خواهند شد. و آسمان شکافته و زمین در هم کوبیده و کوه ها فرو ریخته و آتش شعله هایی چون کوه برکشد، پس هیچ صاحب روحی نماند، مگر این که [از هراس] دل او کنده شود و گناهان خود را یاد آورد و هر کس به فکر خویش باشد، مگر آنچه را خدا بخواهد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - انبیاء - 21 - 104 - 1,2

1- قیامت روزی است که خداوند ، آسمان را هم چون پیچیدن طومارنامه ها ، در هم می پیچد .

یوم نطوی السماء کطی السجل للکتب

برداشت یاد شده با توجه به دو نکته است: 1- «طی» به معنای پیچیدن است. 2- «سجل» یا به معنای «کاتب» می باشد که در این صورت اضافه «طی» به «سجل» اضافه مصدر به فاعل است و «لام» در «للکتب» برای اختصاص و یا برای تقویت عامل «طی» است و یا به معنای هر چیزی است که در آن نوشته باشند. در این صورت اضافه «طی» اضافه به مفعول است و «لام» در «للکتب» به معنای «من أجل» است.

2- قیامت و در هم پیچیده شدن آسمان در آستانه آن ، از حوادث درس آموز و شایسته یاد و یادآوری

یوم نطوی السماء کطی السجل للکتب

برداشت یاد شده مبتنی براین است که نصب «یوم» به عامل مقدری چون «أذکر» یا «أذکروا» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - طور - 52 - 10 - 1

1 - زمین همچون آسمان ، دست خوش تحولات عظیم در آستانه قیامت

یوم تمور السماء . . . و تسیر الجبال

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - رحمن - 55 - 37 - 1,2

1 - شکافته شدن آسمان و از هم پاشیدن آن ، در آستانه قیامت

فإذا انشقت السماء

«انشقاق» به معنای شکافته شدن و در مورد آسمان به معنای درهم ریختن نظم کنونی اجرام است.

2 - سرخ شدن آسمان و شباهت پیدا کردن آن به چرمی گلگون ، به هنگام فروپاشی در آستانه قیامت

فإذا انشقت السماء فكانت وردة كالدهان

«ورده» به معنای گل سرخ و «دهان» به معنای چرم قرمز است. بنابراین «کانت وردة كالدهان»؛ یعنی، همانند چرم گلگون سرخ خواهد شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - مزمل - 73 - 18 - 1

1 - شکافته شدن و از هم گسستن آسمان ، در آستانه برپایی قیامت

يوماً .. السماء منفطر به

برداشت یاد شده، مبتنی بر این احتمال است که «با» در «به» ظرفیه و به معنای «فی» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - مرسلات - 77 - 9 - 3، 1

1 - آسمان ، در آستانه برپایی قیامت ، از هم گسیخته شده و اجزای آن می گسلد .

و إذا السماء فرجت

«فرج»، به معنای شکاف است (قاموس المحيط).

3 - متلاشی شدن نظم کنونی آسمان ، در آستانه برپایی قیامت

و إذا السماء فرجت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - نبأ - 78 - 19 - 1

1 - آسمان در نخستین مراحل برپایی قیامت ، به فضایی باز و خالی از موانع عبور تبدیل خواهد شد .

ص: 6

و فتحت السماء فكانت أبواباً

مبالغه موجود در تعبیر «فكانت أبواباً» در تعبیر «فكانت ذات أبواب» نیست؛ زیرا در تعبیر اول، گویا آسمان - به جهت فراوانی راه عبور - چیزی جز همان درب ها نیست. جمله «فتحت السماء» عطف بر «ینفخ» و یا حال برای فاعل «تأتون» است. در هر دو صورت، حوادث آغازین قیامت را بیان می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - انفطار - 1 - 1

1 - آسمان در آستانه قیامت ، از هم گسیخته خواهد شد .

إذا السماء انفطرت

«انفطار»؛ یعنی، انشقاق (تاج العروس). به قرینه «و إذا القبور بعثرت» در آیات بعد، انفصال اجزای آسمان از یکدیگر، پیش از حادثه قیامت و در آستانه آن خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - انفطار - 3 - 2

2 - ساختار زمین نیز مانند آسمان و ستارگان ، در آستانه قیامت به هم خورده و رخنه های فراوانی در پیکره آن پدیدار خواهد شد .

إذا السماء .. و إذا الكواكب ... و إذا البحار فجرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - انشقاق - 1 - 1

1 - آسمان در آستانه قیامت ، از هم گسیخته شده و اجزای آن می گسلد .

إذا السماء انشقت

17- آسمان های هفتگانه

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - بقره - 2 - 29 - 7

7 - خداوند در جهان آفرینش ، هفت آسمان قرار داد .

فسویهن سبع سموت

«تسویه» (مصدر سوی) به معنای ایجاد اعتدال است. از آنجا که این فعل در آیه شریفه با دو مفعول آورده شده («هن» مفعول اول و «سبع سماوات» مفعول دوم) معنای تصییر و تبدیل نیز در آن تضمین شده است؛ یعنی، خداوند آسمان را معتدل ساخت و آن را به هفت آسمان تبدیل کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - اسراء - 17 - 44 - 5

5- وجود آسمان های هفتگانه در نظام هستی

تسبیح له السموت السبع

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - مؤمنون - 23 - 17 - 2,3

2 - جهان آفرینش ، دارای هفت آسمان

و لقد خلقنا فوقکم سبع طرائق

3 - آسمان های هفتگانه ، بر فراز سر آدمیان و هر یک بر روی دیگری قرار دارد .

و لقد خلقنا فوقکم سبع طرائق

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

12 - مؤمنون - 23 - 86 - 3،4

3 - جهان آفرینش ، دارای هفت آسمان و یک مرکز بزرگ فرمان روایی

ص: 7

قل من ربّ السموت السبع وربّ العرش العظيم

«عرش» در لغت به معنای سریر حکومت و فرمان روایی است.

4- آسمان های هفتگانه و عرش عظیم ، مظهر ربوبیت یگانه خداوند

قل من ربّ السموت السبع وربّ العرش العظيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 1,2

1 - خداوند ، جهان آفرینش را به صورت هفت آسمان بیاراست و نظام بخشید .

فقضهنّ سبع سموت

2- شکل گیری آسمان های هفتگانه در دو روز (دو مرحله) ، به اراده خداوند بود .

فقضهنّ سبع سموت فی یومین

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - نوح - 71 - 15 - 1,3

1 - جهان طبیعت ، دارای هفت آسمان

ألم تروا كيف خلق الله سبع سموت

3 - آسمان های هفت گانه ، به شکل طبقه طبقه و تودرتو است .

كيف خلق الله سبع سموت طباقاً

تعبیر «ألم تروا كيف...» می تواند برای تشویق و تحریص ادا شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - خداوند ، بر فراز ساکنان زمین ، هفت آسمان بنا کرده است .

و بنینا فوقکم سبعاً شداًداً

18- آسمان هنگام قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - فرقان - 25 - 25 - 1,2,3,4

1 - شکافته شدن آسمان ، در آستانه برپایی قیامت و نزول فرشتگان از آن ، حادثه ای در خور تأمل و یادآوری

و یوم تشقق السماء بالغمم و نزل الملائکه تنزیلاً

برداشت فوق، مبتنی بر این است که «یوم» متعلق به فعلی محذوف (همچون «اذکر») باشد.

2 - آسمان به همراه ابرها ، در آستانه برپایی قیامت شکافته خواهد شد .

یوم تشقق السماء بالغمم

برداشت فوق، مبتنی بر این است که «با» در «بالغمام» برای ملابست باشد؛ مثل «رکب الامیر بسلاحه؛ امیر همراه سلاحش بر مرکب خود سوار شد».

3 - آسمان ، در آستانه برپایی قیامت ، به وسیله ابرها شکافته خواهد شد .

و یوم تشقق السماء بالغمم

برداشت فوق، بر این اساس است که «با» در «بالغمام» برای سببیت باشد.

4 - با شکافته شدن آسمان در آستانه برپایی قیامت ، فرشتگان بر اهل زمین فرود خواهند آمد .

و یوم تشقق السماء بالغمم و نزل الملائکه تنزیلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - گداخته شدن آسمان ، همچون ذوب فلزات در آستانه برپایی قیامت

یوم تکون السماء کالمهل

«مهل» به هر فلز گداخته شده (همچون طلا، نقره، مس و ..) گفته می شود.

ص: 8

19- آغاز خلقت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - نازعات - 79 - 30 - 4

4- فراهم شدن شرایط زندگانی در زمین ، با آغاز آفرینش آن و پیدایش آسمان و شب و روز هم زمان نبوده است .

و الأرض بعد ذلك دحیها

فعل «دحاها» دلالت بر وجود زمین قبل از بسط آن دارد و قید «بعد ذلك»، نشانگر آن است که گسترش زمین و آمادگی آن برای زندگانی انسان، از دوران ایجاد آسمان و شب و روز مؤخر بوده است.

20- آغاز خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - بقره - 2 - 117 - 3

3- آسمان ها و زمین (جهان هستی) را آغازی بوده است .

بدیع السموت و الأرض

21- آفرینش آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

3 - آل عمران - 3 - 190 - 1،2،4

1 - خلقت آسمان ها و زمین و گردش شب و روز ، دربردارنده نشانه های فراوان بر قدرت مطلق خداوند

و الله على كل شيء قدير. ان في خلق السموات و الارض و اختلاف الیل و النهار ل

جمله «ان في ..» می تواند بیانگر دلیلی برای قدرت مطلق الهی (و الله على كل شيء قدير) باشد که در آیه قبل مطرح شد. بنابراین مراد از «لایات»، نشانه های قدرت مطلق الهی خواهد بود.

2 - آسمان ها و زمین ، آفریده هایی حادث و دارای نظم

انّ فی خلق السّموات و الارض و اختلاف الّیل و النّهار

4 - آفرینش آسمان ها و زمین و گردش شب و روز ، در بردارنده نشانه های فراوان بر یکتایی خدا در مالکیت و فرمانروایی بر هستی

و لله ملک السّموات . . . انّ فی خلق السّموات ... لایات

جمله «انّ فی . . .» می تواند بیانگر دلیلی برای یکتایی خداوند در فرمانروایی و مالکیت باشد که در آیه قبل (و لله ملک السّموات ...) مطرح شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

3 - آل عمران - 3 - 191 -

1,4,5,6,7,9,10,14,18

1 - آنان که همواره و در هر حال به یاد خدا بوده و در آفرینش آسمان ها و زمین می اندیشند ، دارای خرد ناب هستند .

لایات لاولی الالباب. الذّین یذکرون الله قیاماً و قعوداً و علی جنوبهم و یتفکّرون

فعل مضارع «یذکرون»، دلالت بر استمرار و دوام ذکر دارد و «قیام»، جمع قائم (ایستاده) و «قعود»، جمع قاعد (نشسته) و «جنوب»، جمع جنب (پهلوی)، کنایه از تمامی حالات آدمی است. چون غالباً آدمی از این سه حالت خارج نیست.

4 - ارزش اندیشیدن در آفرینش آسمان ها و زمین

الذّین . . . یتفکّرون فی خلق السّموات و الارض

5 - ارزش اندیشه در آفرینش آسمان ها و زمین ، در صورت توأم بودن آن با یاد خدا *

الذّین یذکرون الله . . . و یتفکّرون فی خلق السّموات و الارض

جمله «یتفکّرون» بدون تکرار «الذّین»، عطف بر «یذکرون» شده تا دلالت کند به اینکه هر دو صفت (ذکر و تفکّر)

توأمًا، وصف «اولی الالباب» است؛ نه اینکه اولوا الالباب دو گروهند؛ عده ای ذاکر و عده ای دیگر متفکر.

6 - همواره به یاد خداوند بودن و اندیشیدن در آفرینش آسمان ها و زمین ، دو صفت برجسته خردمندان

لاولی الالباب. الذین یذکرون الله قیاماً و قعوداً و علی جنوبهم و یتفکرون فی خل

7 - ترغیب انسان ها به یاد همیشگی خدا و اندیشیدن در آفرینش آسمان ها و زمین

الذین یذکرون الله قیاماً .. و یتفکرون فی خلق السموات و الارض

ستایش خداوند از دارندگان صفات یاد شده و توصیف آنان به خردمندی، برای تشویق به تحصیل چنین ویژگیهایی است.

9 - آفرینش آسمان ها و زمین ، امری با عظمت و میدانی گسترده برای تفکر مستمر

و یتفکرون فی خلق السموات و الارض

10 - کیفیت آفرینش آسمان ها و زمین ، از منابع شناخت

و یتفکرون فی خلق السموات و الارض

«خلق» به معنای آفریدن و ایجاد کردن است؛ ولی ظاهراً در آیه شریفه، مراد از آن چگونگی وجود آسمانها و زمین است.

14 - آنان که با اندیشیدن در خلقت آسمان ها و زمین به هدفداری جهان پی نبرند ، نه خردمندند و نه شناخت صحیحی از آفرینش دارند .

لایات لاولی الالباب. الذین ... و یتفکرون فی خلق السموات و الارض ربنا ما خلقت

18 - تفکر در آفرینش آسمان و زمین ، موجب درک توحید ربوبی (جهان بینی توحیدی) و اعتراف به آن

یتفکرون فی خلق السموات و الارض ربنا ما خلقت هذا باطلاً

چون پس از تفکر، خداوند را با ربنا (پروردگار همه ما) یاد می کنند، معلوم می شود که آدمی با اندیشه در آفرینش، می تواند به ربوبیت خداوند نسبت به همگان (توحیدی ربوبی) دست یابد.

22- آیات خدا در آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - یوسف - 12 - 105 - 1,4,5

1- آسمان ها و زمین ، حاوی آیات و نشانه هایی بسیار بر توحید و یکتایی خداوند است .

و كَأَيْنَ مِنْ ءَايَةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَ الْأَرْضِ

«كأین» کنایه از عدد است و دلالت بر کثرت دارد. این کلمه مبتدا و عبارت «فی السموت و الأرض» خبر آن است و «من آیه» تمیز آن می باشد. مقصود از «آیه» به قرینه «و ما یؤمن اکثرهم بالله» در آیه بعد، آیت و نشان بر توحید است.

4- آنان که با مشاهده نشانه های موجود در آسمان ها و زمین (هستی) به توحید و یکتایی خداوند پی نبرند ، سزاوار سرزنش و نکوهشند .

و كَأَيْنَ مِنْ ءَايَةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَ الْأَرْضِ يَمُرُّنَ عَلَيْهَا وَ هُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ

لحن آیه شریفه گویای مذمت و سرزنش است.

5- زمین در حرکت است و انسان ها را بر آیات آسمانی عبور می دهد .

كَأَيْنَ مِنْ ءَايَةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَ الْأَرْضِ يَمُرُّنَ عَلَيْهَا

چنان چه جمله «یمرون علیها» را به معنای حقیقی آن و نه معنای کنایه اش (مشاهده می کنند) حمل کنیم، حاکی از حرکت زمین خواهد بود؛ زیرا مرور بر آیات آسمانی با این معنا سازگار می باشد که زمین حرکت کند و انسانها به واسطه حرکت آن بر آیات آسمانی عبور نمایند (برگرفته شده از تفسیرالمیزان).

23- ابداع آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 11 - 2

2- آسمان ، پیش از سامان یافتن و شکل گیری به صورت توده هایی از دود بود .

ثم استوی إلى السماء و هی دخان

ص: 10

24- ابداع آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - بقره - 2 - 117 - 1,5

1 - خداوند ، آفریننده و مبتکر آسمان ها و زمین بدون وجود نمونه ای از پیش

بديع السموت و الأرض

«بديع» بر گرفته شده از ابداع است و «ابداع» به معنای اختراع چیزی است بدون الگو و نمونه قبلی.

5 - آفرینش آسمان ها و زمین ، بدون مثال و الگویی از پیش ، دلیل منزّه بودن خدا از اختیار کردن فرزند و نیاز داشتن به آن

قالوا اتخذ الله ولداً سبحانه بل .. بديع السموت و الأرض

برداشت فوق بر این اساس است که «بديع السماوات ..» همانند جمله «له ما فى السماوات ...»، دلیل و برهانی برای تنزیه خداوند از داشتن فرزند باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - شوری - 42 - 11 - 2

2 - خلقت آسمان ها و زمین ، بدون هیچ گونه سابقه و الگوی پیشین

فاطر السموت و الأرض

«فاطر» (از ماده «فطر») به معنای ابداع و آفرینش بدون سابقه نیز آمده است.

25- ابرها در آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - روم - 30 - 48 - 1

1 - جریان باد ها و پراکنده شدن ابر ها در آسمان به وسیله آن ، تنها ، با مشیت خداوند است .

اللّٰهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا .. كَيْفَ يَشَاءُ

مصدر ثلاثی «تثیر»، «ثور» و به معنای «به حرکت درآوردن و پراکندن» است. فعل مضارع «یرسل» می تواند اشاره به استمرار و همیشگی جریان باد داشته باشد.

26- اتقان آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - ق - 50 - 6 - 3

3- آفرینش شگفت ، زیبا و متقن آسمان ، نشانی از قدرت خداوند بر احیای مجدد مردگان

ذلک رجع بعید .. أفلم ينظروا إلى السماء فوقهم كيف بنینها

27- اتقان آسمان های هفتگانه

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - ملک - 67 - 3 - 2

2- آسمان های هفتگانه در نظم و اتقان ، متناسب و مشابه هم اند .

سبع سموت طباقاً

برداشت یاد شده، مبتنی بر این نکته است که «طباقاً» از مصدر «طَبَّقَ» و به معنای مطابقت و مشابهت باشد. در این صورت مقصود از آن، تشابه و تطابق آسمان ها در نظم و اتقان و مانند آن است.

ص: 11

28- اتقان خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5 - انعام - 6 - 73 - 2

2- آفرینش آسمانها و زمین، هدفدار و در نهایت استواری است.

و هو الذی خلق السموت و الأرض

«حق» کاربرد معنایی بسیاری دارد، از آن جمله که قرینه ترکیب با جمله «خلق السماوات»، به معنای هدفداری و حکیمانه بودن آفرینش است، راغب نیز در مفردات به کاربرد این معنی برای «حق» تصریح کرده است.

29- اجل آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - احقاف - 46 - 3 - 6

6- آسمان ها و زمین و تمامی موجودات هستی ، دارای فرجام و پایانی معین و از پیش تعیین شده

ما خلقنا السموت و الأرض و ما بینهما إلاّ بالحقّ و أجل مسمّی

30- احاطه آسمان بر انسانها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - سبأ - 34 - 9 - 11

11 - در احاطه آسمان و زمین بر انسان ها ، از آیه های خداوند برای هر بنده اهل انابه ای است .

إن فی ذلک لآیه لکلّ عبد منیب

مشارالیه «ذلک» «ما بین ایدیهم و ما خلفهم من السماء و الأرض» است. گفتنی است که «انابه» (مصدر «منیب») به معنای رجوع کننده است و «عبد منیب» کسی است که پیوسته رو به خدا دارد.

31- احاطه آسمان بر زمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - ذاریات - 51 - 7 - 5

5 - « عن الحسين ابن خالد عن أبي الحسن الرضا (ع) قال قلت له أخبرني عن قول الله « و السماء ذات الحبک » فقال : هي محبوكة إلى الأرض وشبک بین أصابعه ، فقلت كيف تكون محبوكة إلى الأرض فقال . . . فبسط كفه اليسرى ثم وضع اليمنى فقال : هذه أرض الدنيا و السماء الدنيا على ها فوق ها قبه . . . » ;

حسین بن خالد از امام رضا(ع) از آیه «و السماء ذات الحبک» سؤال نمود، امام(ع) دست چپ خود را باز کرد و دست راست را مانند گنبد بر روی آن قرار داد و فرمود: این زمین دنیا است و آسمان دنیا همچون گنبد بر بالای آن قرار گرفته است [و همین گونه تا هفت زمین و هفت آسمان]».

32- اختلاط آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - بقره - 2 - 29 - 9

9 - خلقت آسمان ها در دو مرحله : مرحله ای مختلط ، نامتمایز و نامتعادل ؛ و مرحله تفکیک شده ، متمایز و متعادل

ثم استوی إلى السماء فسويهن سبع سموت

مفرد آوردن کلمه «السماء» در جمله «ثم استوی إلى السماء» و ارجاع ضمیر جمع به آن در جمله «فسواهن» می

ص: 12

تواند اشاره به این معنا باشد که: آسمانها پیش از هفتگانه شدن و تمایز یافتن به گونه ای مختلط بوده که هم اطلاق آسمان (به صورت مفرد) و هم اطلاق آسمانها (به صورت جمع) بر آن صحیح بوده است.

33- اختلال در نظم آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 9 - 3

3 - متلاشی شدن نظم کنونی آسمان ، در آستانه برپایی قیامت

و إذا السماء فرجت

34- اراده آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 11 - 5

5 - زمین و آسمان (جهان هستی) ، دارای نوعی شعور ، اراده و نطق

قالتا أتینا طائعين

از واژه «قالتا» استفاده می شود که آسمان و زمین دارای نوعی نطق اند؛ چنان که از جمله «أتینا طائعين» فهمیده می شود که آن دو، از نوعی اراده و خواست نیز برخوردارند و از مجموع اراده و نطق نوعی شعور و ادراک استفاده می شود.

35- ارزش آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - نازعات - 79 - 33 - 2

2 - ارزش انسان ، برتر از آسمان و زمین و نعمت های موجود در آن

متعاً لكم

36- ارزش نعمتهای آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - نازعات - 79 - 33 - 2

2- ارزش انسان ، برتر از آسمان و زمین و نعمت های موجود در آن

متعاً لكم

37- ارزشمندی خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - دخان - 44 - 39 - 1

1- آفرینش آسمان ها و زمین ، آفرینشی بحق ، بایسته ، ارزشمند و هدفدار

و ما خلقنا السموت و الأرض و ما بينهما لعین . ما خلقنهما إلاّ بالحقّ

ص: 13

38- استحکام آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - ذاریات - 51 - 7 - 3

3 - آسمان ، دارای بنایی محکم ، استوار و خلل ناپذیر

و السّماء ذات الحبک

در صورتی که مراد از «حبک» (مفرد حبک) استواری و استحکام باشد، برداشت بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - مرسلات - 77 - 9 - 2

2 - آسمان ، برخوردار از استحکام ویژه و اجزای آن دارای پیوندی خاص و از هم گسستنی

و إذا السماء فرجت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبا - 78 - 12 - 3,4

3 - ساختار پر مقاومت آسمان ها بر فراز ساکنان زمین ، نعمتی الهی است .

و بنینا فوقکم سبعاً شداداً

4 - بهره مند ساختن ساکنان زمین از آسمان های محکم و استوار ، دلیل قدرت خداوند و ضرورت معاد است .

عمّ یتساءلون .. ألم نجعل ... و بنینا فوقکم سبعاً شداداً

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - نازعات - 79 - 27 - 1,2

1 - آسمان ، پدیده ای مقاوم تر از جسم انسان ها و آفرینش آن با عظمت تر از آفرینش آنها است .

ءأنتم أشدّ خلقاً أم السماء

استفهام در «ءأنتم» تقریری است و برای اعتراف گرفتن از مخاطب به کار می رود. «السماء» ممکن است اشاره به آسمان مشهود باشد و نیز ممکن است اسم جنس بوده و بر تمام آسمان ها قابل تطبیق باشد. «شدّت»، به معنای صلابت و استحکام است. این وصف درباره جسم و غیر جسم به کار می رود. بنابراین تعبیر «أشدّ خلقاً» به معنای استحکام بیشتر در خلقت و یا دشوارتر بودن آفرینش [در نظر مخاطبان] است.

2 - آفرینش آسمان با وجود صلابت بیشتر آن نسبت به پیکر انسان ، برهانی آشکار بر امکان معاد و قدرت خداوند بر زنده کردن دوباره انسان ها

ءأنتم أشدّ خلقاً أم السماء بنیها

«أنتم» خطاب به منکران معاد است که آیات قبل سخنان آنان را نقل کرده بود. جمله «بنیها» مستأنفه و مفاد آن این است که آسمان با آن که محکم تر است، خداوند آن را ساخت؛ چگونه آفرینش دوباره خود را محال می پندارید؟

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - انفطار - 82 - 1 - 2

2 - آسمان ، دارای استحکامی ویژه و اجزای آن ، دارای پیوندی خاص و قابل از هم گسستن

إذا السماء انفطرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - انشقاق - 84 - 1 - 2

2 - آسمان ، دارای استحکامی ویژه و اجزای آن دارای پیوندی خاص و قابل از هم گسستن

إذا السماء انشقت

39- استحکام آسمان های هفتگانه

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - نبأ - 78 - 12 - 2

ص: 14

2- آسمان های هفت گانه ، مقاوم و دارای استحکام است .

سَبْعًا شَدَادًا

«شداد» (جمع «شدید») از شدت، (سختی و محکمی) مشتق شده است.

40- استقرار آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - روم - 30 - 25 - 1

1 - تداوم بقا و ثبات آسمان و زمین ، از نشانه های خداوند است .

و من ءایته أن تقوم السماء و الأرض بأمره

41- استقلال آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 5

5- نظام اداره هر آسمان مستقل و بی نیاز از دیگر عوالم *

و أوحی فی کلّ سماء أمرها

42- اعاده آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - انبیاء - 21 - 104 - 6

6- آسمان بسان خلقت نخستین خود ، پس از در هم پیچیده شدن مجدداً شکل خواهد گرفت .

كما بدأنا أول خلق نعیده

برداشت برداشت یاد شده مبتنی بر این است که «نعیده» اشاره به آفرینش آسمان پس از در هم پیچیده شدن آن باشد و نه تمامی

43- اعتدال آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - نازعات - 79 - 28 - 4 - 2

2 - خداوند ، آسمان را پدیده ای به دور از کاستی و ناهماهنگی و به گونه ای موزون و متعادل قرار داده است .

فسویها

«سویّ» به چیزی گفته می شود که در مقدار و کیفیت آن، افراط و تقریط نشده باشد (مفردات راغب). بنابراین جمله «سَوَاهَا»؛ یعنی، خداوند آسمان را به گونه ای قرار داد که در شکل و اجزای آن، تعادل برقرار است.

4 - برافراشتن آسمان و تعدیل آن ، دلیل قدرت خداوند بر احیای دوباره انسان ها است .

ءأنتم أشدّ .. رفع سمکها فسویها

44- اعتدال آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - بقره - 2 - 29 - 6,8,9

6 - خداوند در پی آفرینش مواهب زمین ، به معتدل ساختن آسمان پرداخت .

ص: 15

ثم استوی إلى السماء فسويهن

«إستواء» (مصدر استوی) آن گاه که به «الی» متعدی شود، به معنای: روی آوردن و قصد کردن، است. جمله «فسواهن» (آسمانها را معتدل ساخت) هدف روی آوردن را بیان می کند؛ یعنی: «استوی الی السماء لتسویتهن؛ خداوند به آسمانها روی کرد (اراده کرد) تا آنها را به اعتدال رساند».

8- آسمان های هفتگانه جهان ، دارای اعتدال و بدون کمترین اعوجاج و ناهماهنگی

فسویهن سبع سموت

9- خلقت آسمان ها در دو مرحله : مرحله ای مختلط ، نامتمایز و نامتعادل ؛ و مرحله تفکیک شده ، متمایز و متعادل

ثم استوی إلى السماء فسويهن سبع سموت

مفرد آوردن کلمه «السماء» در جمله «ثم استوی الی السماء» و ارجاع ضمیر جمع به آن در جمله «فسواهن» می تواند اشاره به این معنا باشد که: آسمانها پیش از هفتگانه شدن و تمایز یافتن به گونه ای مختلط بوده که هم اطلاق آسمان (به صورت مفرد) و هم اطلاق آسمانها (به صورت جمع) بر آن صحیح بوده است.

45- امانت عرضه شده به آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 14

14 - « وفي الحديث : إِنَّ عَلِيًّا (ع) إِذَا حَضَرَ وَقْتُ الصَّلَاةِ يَتَمَلَّمُ وَيَتَزَلُّزَلُ وَيَتَلَوَّنُ فَقِيلَ لَهُ : مَا لَكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ؟ فَيَقُولُ جَاءَ وَقْتُ الصَّلَاةِ وَقْتُ أَمَانَةِ عَرَضَهَا اللَّهُ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَأَبِينَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا ؛

روایت شده که علی (ع) هنگامی که وقت نماز می رسید، ناآرام و لرزان و رنگ به رنگ می شد. پس به آن حضرت گفته شد: چه شده شما را ای امیرالمؤمنین؟ فرمود: وقت نماز رسیده است! وقت امانتی که بر آسمان ها و زمین عرضه شد و آنها از حمل آن سربرداشتند و از آن هراسیدند».

46- امتناع آسمان ها از تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - خداوند ، تکالیف دین را ، به عنوان امانت به آسمان ها و زمین و کوه ها سپرد و آنان از قبول آن ، سر باز زدند .

إِنَّا عرضنا الأمانة على السموت والأرض والجبال فأبين أن يحملنها

لام در «لِيعَذَّب» ..» در آیه بعد، برای تعلیل عرضه امانت است. ذکر منافق مشرک و مؤمن در آن آیه، به دنبال تعلیل «لِيعَذَّب» قرینه است که مراد از «الأمانة» در این آیه، چیزی است که افراد درباره آن، به سه گروه تقسیم می شوند و آن، همانا تکالیف دینی است. گفتنی است که آیه پیش که درباره اطاعت از خدا و رسول است، نیز می تواند قرینه بر برداشت بالا، باشد؛ چه این که اطاعت از خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله)، وقتی میسر است که به تکالیف ارائه شده از سوی آنان عمل شود.

47- امتناع آسمان ها از قبول امانت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 5,4

4 - آسمان ها و زمین و کوه ها ، از قبول امانت الهی ، می ترسیدند .

إِنَّا عرضنا الأمانة على السموت والأرض والجبال فأبين أن يحملنها وأشفقن منها

5 - خودداری آسمان ها و زمین و کوه ها از قبول امانت الهی ، همراه با شفقت و ترس بود .

إِنَّا عرضنا الأمانة على السموت والأرض والجبال فأبين أن يحملنها وأشفقن منها

ص: 16

48- امکان صعود به آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - رحمن - 55 - 33 - 6

6 - خروج جن و انس از مدار زمین و عبور آنان در قلمرو آسمان ها ، امری قانون مند و ممکن و تنها نیازمند تهیه ابزار مناسب *

يَمْعِشِرُ الْجَنِّ وَالْإِنْسِ إِنْ اسْتَطَعْتُمْ . . . لَا تَنْفِذُونَ إِلَّا بِسُلْطَنِ

احتمال دارد که آیه شریفه در رابطه با دنیا باشد که در این صورت از مجموع آیه می توان استفاده کرد که خروج از مدار زمین و کرات، امری محال نیست؛ بلکه با تجهیزات مناسب قابل دسترسی است.

49- انشاق آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - انبیاء - 21 - 30 - 11

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - فرقان - 25 - 25 - 4، 2، 1

1 - شکافته شدن آسمان ، در آستانه برپایی قیامت و نزول فرشتگان از آن ، حادثه ای در خور تأمل و یاد و یادآوری

و یوم تشقق السماء بالغمم و نزل الملكة تنزیلاً

برداشت فوق، مبتنی بر این است که «یوم» متعلق به فعلی محذوف (همچون «اذکر») باشد.

2 - آسمان به همراه ابرها ، در آستانه برپایی قیامت شکافته خواهد شد .

یوم تشقق السماء بالغمم

برداشت فوق، مبتنی بر این است که «با» در «بالغمام» برای ملابست باشد؛ مثل «رکب الامیر بسلاحه؛ امیر همراه سلاحش بر مرکب خود سوار شد».

4 - با شکافته شدن آسمان در آستانه برپایی قیامت ، فرشتگان بر اهل زمین فرود خواهند آمد .

و یوم تشقق السماء بالغمم ونزل الملائکه تنزیلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - رحمن - 55 - 37 - 1

1 - شکافته شدن آسمان و از هم پاشیدن آن ، در آستانه قیامت

فإذا انشقت السماء

«انشقاق» به معنای شکافته شدن و در مورد آسمان به معنای درهم ریختن نظم کنونی اجرام است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - حاقه - 69 - 16 - 1,2

1 - از هم شکافته شدن آسمان در آستانه برپایی قیامت

وانشقت السماء

2 - آسمان پس از شکافته شدن در آستانه برپایی قیامت ، سست و ناستوار خواهد شد .

فهی یومئذ واهیه

«وهی» (ماده «واهیة») به چیزی گفته می شود که رسته اش سست شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - مزمل - 73 - 18 - 1

1 - شکافته شدن و از هم گسستن آسمان ، در آستانه برپایی قیامت

یومًا .. السماء منفطر به

برداشت یاد شده، مبتنی بر این احتمال است که «با» در «به» ظرفیه و به معنای «فی» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

ص: 17

1 - آسمان ، در آستانه برپایی قیامت ، از هم گسیخته شده و اجزای آن می گسلد .

وإذا السماء فرجت

«فرج»، به معنای شکاف است (قاموس المحيط).

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - انشقاق - 84 - 1 - 1

1 - آسمان در آستانه قیامت ، از هم گسیخته شده و اجزای آن می گسلد .

إذا السماء انشقت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - انشقاق - 84 - 3 - 4

4 - مرحله شکافته شدن آسمان - در مراحل مقدماتی قیامت - مقدم بر مرحله انبساط زمین و مؤثر در آن خواهد بود . *

إذا السماء انشقت . . . وإذا الأرض مدت

تقدیم «إذا السماء . . .» بر «إذا الأرض . . .»، ممکن است ناظر به تقدم زمانی آن باشد. ذکر این دو رخداد در کنار یکدیگر، می تواند نشانگر ارتباط آن دو باشد.

50- انشقاق آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - مریم - 19 - 90 - 2,3

2- شکافته شدن آسمان ها ، قطعه قطعه شدن زمین و انهدام کوه ها ، امری بسزا ، در برابر ادعای باطل فرزند گزینی خداوند

تکاد السموت يتفطرن منه و تنشق الأرض و تخرّ الجبال هداً

فعل «تکاد» - که بر «وقوع نزدیک» دلالت دارد - در معنای مجازی «سزاوار بودن» به کار رفته و ممکن است مراد این باشد که برخورد این سخن با مقام قدس الهی، مانند برخورد چیزی با ارکان جهان هستی است؛ که همه چیز را متلاشی کند و از میان ببرد. و یا این که خشم خداوند از این سخن به حدی است که جای آن دارد، آسمان و زمینی باقی نگذارد و همه چیز را نابود کند و کوه ها را درهم بریزد.

3- آسمان ها ، متعدد و قابل شکافته شدن از است .

تکاد السموت يتفطرن منه

محتوای آیه، استعاره است، در این موارد گرچه معانی حقیقی، اراده نشده است؛ ولی امکان پذیر بودن معانی حقیقی ملحوظ می شود.

51- انقیاد آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - هود - 11 - 44 - 5، 4، 2

2- پس از حادثه طوفان نوح و غرق شدن کفرپیشگان ، آسمان از ناحیه خداوند فرمان یافت تا از بارش باز ایستد .

فکان من المغرقین. و قيل ... یسماء ألعلی

اقلاع (مصدر ألعلی) به معنای خودداری کردن است. مراد از خودداری کردن آسمان - به قرینه مقام - قطع باران می باشد.

4- با فرمان الهی به آسمان و زمین ، آب ها کاسته شد ، جریان طوفان نوح تمام شد و کشتی نجات ، به سلامت بر کوه جودی مستقر گردید .

و غیض الماء و قضی الأمر واستوت علی الجودی

5- زمین ، آسمان و همه عوامل هستی ، در اختیار خدا و گوش به فرمان او هستند .

یأرض ابلعی ماءک و یسماء ألعلی و غیض الماء

ص: 18

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 11 - 3,4

3 - خداوند ، به آسمان و زمین فرمان داد تا - خواه یا ناخواه - در مسیر تعیین شده به حرکت در آیند و فرمان ببرند .

فقال لها و للأرض اتبیا طوعاً أو کرهًا

«طوع» به معنای رغبت و میل و «کره» به معنای بی میلی و عدم رغبت است.

4 - آسمان و زمین فرمانبر اراده الهی ، از سر میل و رغبت

قالتا أتینا طائعين

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - انشقاق - 84 - 2 - 1,2

1 - آسمان ، مطیع و گوش به فرمان خداوند است .

و أذنت لربّها و حقّت

«أذنت»؛ یعنی، «استمعت» (لسان العرب). این فعل ممکن است از «أذن» (گوش) گرفته شده باشد.

2 - آسمان ، برای اطاعت از فرمان خداوند ، شایستگی و آمادگی لازم را دارد .

و حقّت

«حقّ» و «حقیق»؛ یعنی، «جدیر و خلیق» (سزاوار و شایسته). (قاموس) بنابراین «حقّت»؛ یعنی، سزاوار شد و اهلیت و لیاقت یافت.

52- انقیاد موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - حج - 22 - 18 - 1

1 - سجده (خضوع و انقیاد) اهل آسمان و زمین و نیز خورشید ، ماه ، ستارگان ، کوه ها ، درختان و جنبندگان برای خدا

ألم تر أن الله يسجد له من في السموات ومن في الأرض . . . والشجر والدواب

«سجود» (مصدر «يسجد») به معنای اظهار خضوع و انقیاد است.

53- انهدام آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - حاقه - 69 - 16 - 3

3 - متلاشی شدن نظم کنونی آسمان ، در آستانه برپایی قیامت

وانشقت السماء فهی یومئذ واهیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - تکویر - 81 - 11 - 1

1 - آسمان در قیامت برکنده و برچیده خواهد شد .

وإذا السماء كشطت

«كشط» (مصدر «كشطت») به معنای برداشتن پوشش از چیزی است؛ همان گونه که پوست حیوان هنگام سلاخی از آن برچیده گردد و همان گونه که سقف از جای کنده می شود (لسان العرب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 1 - 2، 1

1 - آسمان در آستانه قیامت ، از هم گسیخته خواهد شد .

إذا السماء انفطرت

«انفطار»؛ یعنی، انشقاق (تاج العروس). به قرینه «وإذا القبور بعثرت» در آیات بعد، انفصال اجزای آسمان از

یکدیگر، پیش از حادثه قیامت و در آستانه آن خواهد بود.

2- آسمان، دارای استحکامی ویژه و اجزای آن، دارای پیوندی خاص و قابل از هم گسستن

إذا السماء انفطرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - انفطار - 82 - 4 - 2

2- دفن آخرین نسل انسان در زمین با به هم ریختن آسمان و ستارگان و زمین، فاصله چندانی نخواهد داشت.*

وإذا القبور بعثرت

تعبیر «قبر» و زیر و رو شدن خاک آن، ممکن است حاکی از این باشد که هنگام پایان یافتن دنیا و آغاز آخرت، بقایای جسم برخی از انسان ها در قبرها باقی خواهد ماند. کلمه «القبور» - به دلیل داشتن «ال» استغراق - همه قبرهای موجود در آن زمان را شامل می شود. در نتیجه باید گفت این آیه، درباره سایر انسان ها - که چیزی از جسمشان باقی نمانده باشد - سخنی نگفته است.

54- انهدام آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - روم - 30 - 25 - 10

10 - آسمان و زمین (هستی)، قبل از برپایی قیامت، فرو می ریزند.

تقوم السماء و الأرض بأمره ثم... إذا أنتم تخرجون

«ثم» برای تراخی است و آورده شدن آن بین دو جمله ای که یکی درباره ثبات عالم و دیگری احیای مردگان در قیامت است، نشان می دهد که باید حادثه ای پس از قوام و ثبات عالم رخ بدهد و آنگاه فرمان حیات صادر شود. آن حادثه، به تناسب مقام، می تواند فروپاشی عالم باشد.

55- اهمیت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

18 - ذاریات - 51 - 7 - 4

4- آفرینش آسمان پرستاره و استوار ، امری مهم و شایان مطالعه و تأمل

و السَّماء ذات الحَبک

سوگند، معمولاً به چیزهای ارزشمند و بزرگ تعلق می گیرد و انسان را به تأمل در متعلقات آن فرا می خواند.

56- اهمیت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - دخان - 44 - 7 - 3

3- آسمان ها و زمین و سراسر نظام هستی ، نمودار ربوبیت عالی و خدشه ناپذیر خداوند است .

رَبِّ السَّموتِ وَ الْأَرْضِ وَ مَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ

57- اهمیت امانت عرضه شده بر آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 2

2 - امانت عرضه شده الهی بر آسمان ها ، زمین و کوه ها و انسان ها ، بس عظیم و سنگین است .

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّموتِ وَ الْأَرْضِ وَ الْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَ ح

ص: 20

تعبیر «ابین أن یحملنها و أشفقن منها» و تعلیل قبول امانت از سوی انسان به «إنه کان ظلوماً جهولاً» حکایت می کند که آن امانت، بس عظیم و سنگین است.

58- اهمیت بنای آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - ذاریات - 51 - 47 - 2

2- بنای آسمان ، نمود قدرت و توانایی عظیم خداوند

و السَّمَاءِ بِنِينِهَا بِأَيْدٍ

«أید» در اصل جمع «اید» است و در معانی قدرت و نعمت نیز به کار می رود. مراد از «أید» در آیه شریفه، معنای اول (قدرت) است؛ یعنی، «و السَّمَاءِ بِنِينِهَا بِقُوَّةٍ». نکره آمدن «أید» نیز، بیانگر عظمت قدرت الهی است.

59- اهمیت تدبیر در آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - طور - 52 - 5 - 2

2- نظام عالی آسمان ، جلوه گاه عظمت خداوند و شایان تأمل و تدبیر

و السقف المرفوع

سوگند، همواره به امور مهم تعلق می گیرد و خداوند با سوگند به آسمان رفیع، بشر را به اهمیت آن متوجه ساخته است.

60- اهمیت خلقت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - غافر - 40 - 64 - 21

21- تمجید و تحسین خداوند از خویش به خاطر آفریدن آسمان ، زمین و انسان

اللّٰهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ . . . وَصَوَّرَكُمُ . . . فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

جمله «تبارک اللّٰهُ ربّ العالمین» دارای آهنگ تمجید و تحسین است.

61- اهمیت خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - اسراء - 17 - 99 - 3

3- خلقت آسمان ها و زمین ، به مراتب مهمتر از حیات دوباره انسان پس از مرگ است .

أولم يروا أن الله الذي خلق السموات والأرض قادر على أن يخلق مثلهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - يس - 36 - 81 - 6

6- آفرینش آسمان ها و زمین ، بسی مهم تر و با عظمت تر از آفرینش مجدد انسان ها است .

أوليس الذي خلق السموات والأرض بقدر على أن يخلق مثلهم

شگفت آور بودن انکار معاد از سوی کافران - علی رغم مشاهده قدرت خدا بر خلق جهان طبیعت - می تواند ناشی از این حقیقت باشد

که آفرینش جهان طبیعت، بسی مهم تر و با عظمت تر از خلق مجدد یکی از پدیده های طبیعت (یعنی انسان) است.

ص: 21

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - غافر - 40 - 57 - 3

3- آفرینش جهان پهناور (آسمان ها و زمین) ، دلیل توانایی خداوند بر آفرینش مجدد و رستخیز انسان ها و جهان است .

لخلق السموت و الأرض أكبر من خلق الناس

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که آیه شریفه در سلسله آیاتی قرار دارد که درباره اثبات معاد ورد دیدگاه مشرکان است؛ چنان که در دو آیه بعد از آن بحث به میان آمده است.

62- اهمیت نظم آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - ق - 50 - 6 - 6

6- نظم و قانون مندی دقیق و فراگیر ، دارای اهمیتی ویژه در نظام کرات آسمانی

کیف بنینها . . و ما لها من فروج

63- بارش باران از آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - لقمان - 31 - 10 - 12

12 - خداوند ، فرو فرستنده باران از سمت آسمان است .

و أنزلنا من السماء ماء

64- برجهای آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

9- حجر - 15 - 16 - 1,5

1- خداوند در آسمان ها ، برج ها و منزلگاههایی قرار داده است .

و لقد جعلنا فی السّماء بروجًا

5- تزین آسمان و قرار دادن برجهایی در آن ، از آیات خداوند است .

و لقد جعلنا فی السّماء بروجًا وزینّاها للنظرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

12- فرقان - 25 - 61 - 3,6,8

3- خداوند ، در آسمان ها برج ها و منزلگاه هایی برای ستارگان قرار داد .

الذی جعل فی السّماء بروجًا

«بروج» (جمع «برج») به معنای قصرها است؛ ولی مقصود از آن در آیه شریفه - مطابق دیدگاه بیشتر مفسران و اهل لغت - می تواند دو چیز باشد: 1- منازل و قرارگاه های معین برای ستارگان و کواکب. 2- خود کواکب و ستارگان. برداشت یاد شده مبتنی بر دیدگاه نخست است.

6- خداوند در برج ها و منزلگاه های آسمانی ، خورشید را قرار داد .

و جعل فیها سراجًا

برداشت فوق، بر این اساس مبتنی است که ضمیر «فیها» به «بروج» بازگردد.

8- خداوند در برج ها و منزلگاه های آسمانی ، ماه تابان را قرار داد .

بروجًا و جعل فیها . . . قمرًا منیرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

1 - آسمان ، دارای برج و بارو های مستحکم است .

و السماء ذات البروج

«برج» به چیزی گفته می شود که ظاهر و مرتفع باشد. به کاخ ها، دژها و برج های دیدبانی نیز به جهت ظهور و ارتفاع آن، «برج» گفته می شود (لسان العرب). در آیه شریفه، مراد از آن، ستارگان یا جایگاه آنها است که چون آشکاراند و یا وسیله حفاظت آسمان می باشند، به آنها برج گفته می شود. برخی «برج» را بر منزل گاه های خورشید - که دوازده برج است - تطبیق داده اند.

65- برکات آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

6 - اعراف - 7 - 96 - 3

3 - آسمان و زمین منبع انواع برکت ها و دربردارنده خیر های فراوان برای جوامع بشری است .

لفتحنا عليهم برکت من السماء و الأرض

66- بقای آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - روم - 30 - 25 - 1

1 - تداوم بقا و ثبات آسمان و زمین ، از نشانه های خداوند است .

و من ءایته أن تقوم السماء و الأرض بأمره

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - تکویر - 81 - 11 - 3

3 - آسمان ، پوششی که تا قیامت باقی خواهد ماند .

67- بنای آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - ذاریات - 51 - 47 - 8

8 - عن أبي جعفر (ع): الید فی کلام العرب القوّه و النعمه قال: . . . «و السّماء بنیناها بأیّید» ای بقوّه . . . ;

از امام باقر(ع) روایت شده است: ید در کلام عرب به معنای قوت و نعمت است. خدای عزّوجلّ فرموده: «و السّماء بنیناها بأیّید» یعنی بقوّه...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - ذاریات - 51 - 48 - 4

4 - مهیّا گشتن سطح زمین برای زندگی ، پس از شکل گیری بنای آسمان (نظام کرات) *

و السّماء بنینها . . و الأرض فرشنها

ترتّب لفظی «و الأرض. .» بر «و السّماء...»، می تواند بیانگر ترتیب حقیقی و تقدّم بنیان آسمان بر سامان زمین باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - نبأ - 78 - 12 - 1

1 - خداوند ، بر فراز ساکنان زمین ، هفت آسمان بنا کرده است .

و بنینا فوقکم سبعاً شداداً

68- بهشت در آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5 - اعراف - 7 - 40 - 8,9

8- بهشت، حقیقتی موجود در آسمان

لاتفتح لهم أبواب السماء و لایدخلون الجنة

برداشت فوق مبتنی بر این است که «السماء» در جمله «لاتفتح . . .» حقیقتی مقابل زمین باشد. در این صورت مراد از نگشودن درهای آسمان، به قرینه فراز بعد، باز نبودن آنها برای ورود کافران به بهشت خواهد بود.

9- آسمان حاوی بهشت، دارای درهایی متعدد و راههایی گوناگون برای ورود به آن جایگاه برین

لاتفتح لهم أبواب السماء و لایدخلون الجنة

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - ذاریات - 51 - 22 - 5

5- بهشت موعود الهی، در آسمان قرار دارد . *

وفی السماء . . و ما توعدون

با توجه به این که عمده ترین وعده خداوند به آدمیان بهشت است، بسیاری از مفسران «ما توعدون» را به معنای بهشت گرفته اند.

69- بی ارزشی آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - زمر - 39 - 67 - 7

7- ناچیز بودن جهان هستی (آسمان ها و زمین) ، در برابر عظمت و قدرت خداوند

و الأرض جميعاً قبضته .. و السموت مطویّت بیمینه

«قبضه» - بر وزن فعله - دلالت بر «مرّه» می کند؛ یعنی، یک مشت. این تعبیر و نیز تعبیر پیچیده بودن آسمان ها در دست خدا، کنایه از ناچیز بودن آنها و نیز اشاره به عظمت خداوند است؛ زیرا به چیزی که کاملاً در اختیار کسی باشد، می گویند: در مشت او است.

70- پرسش از خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - فرقان - 25 - 59 - 10،12

10 - انسان ها ، وظیفه دار سؤال کردن از افراد خبیر و آگاه در باره مبدأ و چگونگی آفرینش جهان هستی (آسمان ها ، زمین و ...)

الذی خلق السموت .. فسئل به خبیراً

برداشت یاد شده، مبتنی بر این مطلب است که «فا» در «فسئل به خبیراً» جواب برای شرط مقدر و تقدیر آن چنین باشد: «إن شئت تحقیق ما ذکر فسئل به خبیراً». گفتنی است در برداشت فوق، مرجع ضمیر «به» خلق و استوا و «خبیراً» مفعول برای «فسئل» دانسته شد.

12 - لزوم رجوع به افراد خبیر و آگاه در مسائل مربوط به معارف الهی ، همچون مبدأ و چگونگی آفرینش آسمان ها و زمین

الحی الذی لایموت .. الذی خلق السموت ... الرحمن فسئل به خبیراً

ص: 24

71- پوشش آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - تکویر - 81 - 11 - 2

2- آسمان ، همچون سقفی فراگیر و پوسته ای پوشاننده و قابل ازاله است .

و إذا السماء كَشطت

72- پیدایش آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - نازعات - 79 - 34 - 4

4- پیدایش آسمان ، زمین ، شب ، روز ، آب ، گیاه و کوه ، حوادثی نابرابر با حادثه بزرگ قیامت

الطامة الكبرى

«کبری» اسم تفضیل است و قیامت را - در برابر آنچه در آیات پیشین ذکر شد - برترین و بزرگ ترین حادثه معرفی می کند.

73- پیوستگی آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - مزمل - 73 - 18 - 4

4- آسمان ، مجموعه ای است به هم پیوسته و منسجم .

یومًا .. السماء منفطر به

گسستگی و از هم پاشیدگی آسمان در آستانه برپایی قیامت، دلیل پیوستگی و انسجام فعلی آنها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

20 - انفطار - 82 - 1 - 2

2- آسمان ، دارای استحکامی ویژه و اجزای آن ، دارای پیوندی خاص و قابل از هم گسستن

إذا السماء انفطرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

20 - انشقاق - 84 - 1 - 2

2- آسمان ، دارای استحکامی ویژه و اجزای آن دارای پیوندی خاص و قابل از هم گسستن

إذا السماء انشقت

74- پیوستگی آسمان و زمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

11 - انبیاء - 21 - 30 - 1

1- جهان طبیعت (آسمان و زمین) در ابتدای خلقت ، متراکم و به هم پیوسته بوده است .

أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا

«رتق» به معنای ضمّ و پیوستن است و «فتق» به معنای فصل و جدا شدن است. مقصود از رتق پیوستگی و با هم بودن آسمان و زمین در آغاز خلقت و مراد از «فتق» جدا شدن و دورگشتن آن دو از هم در دوره بعد است. گفتنی است که مقصود از رؤیت در «أولم یر» رؤیت قلبی و علمی است.

75- تاریخ خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - شوری - 42 - 29 - 2

2- آفرینش آسمان ها مقدم بر آفرینش زمین *

و من ءایته خلق السموت و الأرض

76- تبدیل آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9- ابراهیم - 14 - 48 - 5، 2، 1

1- انتقام خداوند از ستمگران و عذاب کردن آنان در روزی است که این آسمان و زمین ، به آسمان و زمین دیگری تبدیل شوند .

و سکنتم فی مسکن الذین ظلموا أنفسهم . . . إن الله عزیز ذو انتقام . یوم تبدل الار

برداشت فوق مبتنی بر این است که «یوم تبدل . . .» ظرف برای انتقام باشد.

2- دگرگونی اساسی آسمان و زمین و تبدیل نظام کنونی آنها به نظامی دیگر ، در آستانه برپایی قیامت

یوم تبدل الأرض غیر الأرض و السموت و برزوا لله

5- تبدیل نظام کنونی جهان (آسمان و زمین) به نظامی متناسب با حیات جاودانه اخروی انسان در آستانه برپایی قیامت

یوم تبدل الأرض غیر الأرض و السموت

السموات) ممکن است پاسخ این سؤال باشد که: چگونه ممکن است انسان در آخرت حیات جاودانه ای داشته باشد و مواجه با مرگ نشود؟ قرآن پاسخ می دهد: نظام کنونی جهان متناسب با شرایط زندگی جاودانه دگرگون می شود و به نظامی کاملاً متفاوت تغییر می یابد.

77- تحیر موجودات آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

16 - زمر - 39 - 68 - 11

11 - نگاه متحیرانه و بهت آمیز موجودات آسمان ها و زمین ، پس از به پاخاستن با دومین نفخ صور در قیامت

ثم نفخ فيه أخرى فإذا هم قيام ينظرون

78- تدبیر آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

5 - انعام - 6 - 3 - 1

1 - تدبیر و حاکمیت مطلقه و یکسان خداوند بر آسمانها و زمین

وهو الله في السموت وفي الأرض

اهل ادب گفته اند که در مانند آیه مورد بحث، «فی السماوات . . .» نمی تواند متعلق به «الله» باشد، مگر اینکه معنی فعلی در آن منظور گردد و معنی مناسب در این مورد، به قرینه آیات قبل و بعد، مسأله تدبیر و نظارت خداوند بر تمامی موجودات است (مجمع البیان).

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

16 - فصلت - 41 - 11 - 1

1 - خداوند ، پس از آفرینش زمین به سامان دادن آسمان پرداخت .

ثم استوی إلى السماء

«إستواء» (مصدر «إستوی») آن گاه که با «إلی» متعدی شود، به معنای آهنگ کردن است. «ثم» (در «ثم

استوی» می تواند برای ترتیب خارجی و یا ترتیب ذکری باشد. برداشت بالا بر اساس احتمال اول است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 11، 5

5 - نظام اداره هر آسمان مستقل و بی نیاز از دیگر عوالم *

و أوحى فى كلّ سماء أمرها

11 - آفرینش و تدبیر آسمان ها و زمین ، جلوه ای از علم و قدرت الهی است .

ذلک تقدیر العزیز العلیم

79- تدبیر آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

7 - یونس - 10 - 3 - 11

11 - تدبیر امور آسمان ها و زمین در دست خداوند است .

الذی خلق السموت و الأرض . . . یدبر الأمر

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - مریم - 19 - 65 - 1

1- خداوند ، پروردگار آسمان ها و زمین و موجودات میان آن دو است .

ربّ السموت والأرض و ما بینهما

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

3 - امور زمین ، از آسمان تدبیر می شود .

يُدبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ

«من» ابتدایی و «إلى» انتهایی است. «من السماء» متضمن معنای «تنزیل» است؛ یعنی، امور از آسمان (عالم بالا) اداره می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - جهان طبیعت (آسمان ها ، زمین و پدیده های میان آنها) ، تحت ربوبیت خدای یگانه است .

إِنَّ إِلَهَكُمْ لَوَاحِدٌ . رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - آفرینش و تدبیر آسمان ها و زمین و پیدایش شب و روز و تسخیر خورشید و ماه ، جلوه های عزت و قدرتمندی خداوند است .

خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ ... كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ

یادآوری عزت و قدرتمندی خداوند در پایان آیه شریفه و پس از یادآوری آفرینش آسمان، زمین و ..، گویای برداشت یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

7 - آسمان ها و زمین ، تحت تدبیر و حکومت خداوند قرار دارند .

يُنزِّلُ الْأَمْرَ بَيْنَهُنَّ

9 - آفرینش آسمان ها و زمین و تدبیر امور آنها ، جلوه ای روشن و نشانه ای گویای از قدرت بی پایان خداوند

اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ .. لتعلموا أنّ اللّٰهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

14 - آفرینش آسمان ها و زمین و تدبیر امور آنها ، نشانه تحقّق وعده های خداوند به برپایی قیامت و وجود بهشت و

ص: 27

جهنم است .

أعدّ الله لهم عذاباً شديداً .. جنّات تجري من تحتها الأنهر .. الله الذي خلق

یادآوری خلقت آسمان ها و زمین و تدبیر امور آنها - پس از ذکر دو گروه دوزخیان و بهشتیان در آیات گذشته - می تواند اشاره به مطلب یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - نبأ - 78 - 37 - 9

9 - تدبیر امور آسمان ها و زمین و موجودات بین آنها از سوی خداوند ، بر پایه رحمت و عطف است .

لا یملکون منه خطاباً

توصیف «ربّ» به «رحمان»، حاکی از نقش رحمت در تدبیر نظام هستی است.

80- تدبیر آسمان های هفتگانه

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 3،17

3 - هر یک از آسمان های هفتگانه ، دارای امر و تدبیر ویژه خود

و أوحی فی کلّ سماء أمرها

17 - سامان دادن آسمان های هفتگانه ، تدبیر امور آنها و آفرینش ستارگان و نگهبانی از آسمان ها ، جلوه ای از ربوبیت خدا و نشانه یکتایی او در تدبیر هستی است .

ذلک ربّ العلمین .. فقضهنّ سبع سموت

81- تدبیر آفرینش از آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - ملانکه ، آورنده فرمان های تدبیر عالم از آسمان اند .

يدبّر الأمر .. ثم يعرج إليه

احتمال دارد مرجع ضمیر فاعلی «يعرج» ملکی باشد که حامل فرمان های تدبیری خداوند است و مرجع ضمیر «إليه» مکانی باشد که فرشته، پیش از نزول، در آن جا قرار دارد.

82- ترس آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 5, 4

4 - آسمان ها و زمین و کوه ها ، از قبول امانت الهی ، می ترسیدند .

إِنَّا عرضنا الأمانة على السموت والأرض والجبال فأبين أن يحملنها وأشفقن منها

5 - خودداری آسمان ها و زمین و کوه ها از قبول امانت الهی ، همراه با شفقت و ترس بود .

إِنَّا عرضنا الأمانة على السموت والأرض والجبال فأبين أن يحملنها وأشفقن منها

83- ترس اخروی موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

13 - نمل - 27 - 87 - 5

5 - هراس و وحشت شدید موجودات آسمان ها و زمین ، در لحظه فروپاشی جهان و نیز روز رستاخیز

و یوم ینفخ فی الصور ففرع من فی السموت و من فی الأرض

مراد از «ینفخ فی الصور» می تواند مطلق نفخ صور و دربرگیرنده نفخه اولی - که فروپاشی جهان و مرگ موجودات را در پی دارد - و نفخه ثانیه - که منجر به برپایی رستاخیز می شود - باشد. گفتنی است که تعبیر «فرع من فی السماوات و من فی الأرض» بیانگر مطلب یاد شده است.

84- ترس موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

13 - نمل - 27 - 87 - 1

1 - وحشت و هراس شدید موجودات آسمان ها و زمین در روز نفخ صور

و یوم ینفخ فی الصور ففرع من فی السموت و من فی الأرض

85- ترفیع آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - طور - 52 - 5 - 3

3 - « [فی مجمع البیان فی قوله تعالی] « و السقف المرفوع » هو السّماء عن علی (ع) . . . » ;

[در مجمع البیان آمده است]: «السقف المرفوع» آسمان است و این معنا از امام علی(ع) روایت شده است».

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - رحمن - 55 - 7 - 2، 1

1 - خداوند ، برافرازنده آسمان

و السّماء رفعها

2 - برافراشتگی آسمان ، جلوه دیگری از رحمت عام و گسترده خداوند

الرحمن . . . و السَّماء رفعها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - نازعات - 79 - 28 - 4، 3، 1

1 - سقف افراشته و مرتفع آسمان ساخته خداوند و جلوه قدرت او است .

رفع سمکها

«سَمَكٌ»؛ یعنی، سقف و نیز قامت هر چیز را «سَمَكٌ» می گویند (قاموس). جمله «رفع...» تفسیر جمله «بناها» در آیه قبل است؛ یعنی، ساختن آسمان به این گونه بوده است که خداوند، طاق آن را بالا برده و آن را همچون گنبدی برافراشته قرار داده است.

3 - هماهنگی اجزای آسمان، با فاصله ای اندک پس از مرحله آفرینش و برافراشتن آسمان صورت پذیرفته است .

رفع سمکها فسویها

فاء در «فسواها»، برای تعقیب و حاکی از تأخر بدون فاصله تسویه است.

4 - برافراشتن آسمان و تعدیل آن، دلیل قدرت خداوند بر احیای دوباره انسان ها است .

ءانتم اشد . . . رفع سمکها فسویها

86- ترفیع آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 15، 11، 10، 3، 1

1 - خداوند برافرازنده آسمانهاست .

الله الذی رفع السموت

ص: 29

3- آسمان ها ، بر ستونهایی نامرئی بنا شده و برپا گشته است .

رفع السموت بغیر عمد ترونها

«عمَد» جمع عمود و یا اسم جمع است و به معنای پایه هاست. جمله «ترونها» صفت برای عمد می باشد. بنابراین «رفع السموت ...» ; یعنی، خداوند آسمانها را بدون پایه هایی که شما مشاهده اش کنید برافراشت. مفاد این جمله این است که پایه هایی وجود دارد، ولی شما نمی بینید.

10- تدبیر امور عالم تنها درخور برافرازنده آسمانها ، سلطه دار عرش ، و اختیاردار خورشید و ماه است .

الله الذی رفع السموت . . . یدبر الأمر

در ترکیب «الله الذی . . .» دو وجه گفته شده است: 1- «الله» مبتدا و «الذی» صفت آن است و جمله «یدبر الأمر» خبر برای «الله». 2- «الله» مبتدا و «الذی» خبر آن است. برداشت فوق از هر دو وجه استفاده می شود، اگرچه بنابر وجه دوم دلالت آیه بر برداشت فوق صریح تر و روشن تر است.

11- آفرینش آسمان های متعدد و رفیع ، تسخیر خورشید و ماه ، از نشانه های توان و اقتدار خدا و یکتایی او در تدبیر هستی است .

یفصلّ الأیت

جمله های «الله الذی رفع السموت . . .» حاکی است که متعلق «آیات» اقتدار خداوند ، سلطه او بر هستی و تدبیر آفرینش است ; یعنی: «یفصلّ الأیات الداله علی قدرته و ...».

15- نظام هستی (برافراشته بودن آسمانها ، رام بودن خورشید و ماه به فرمان خدا و حرکت آنها) دلیل و آیتی بر ربوبیت خداوند

الله الذی رفع السموت . . . لعلکم بلقاء ربکم توقنون

چون خداوند در ابتدای آیه با جمله «الله الذی . . .» توصیف و معرفی شد، ظاهر آن بود که در جمله «لعلکم ...» نیز «لعلکم بلقاء الله» آورده شود. این تعویض ; یعنی، آوردن «ربکم» به جای «الله» می رساند که مقصود اصلی از توصیف «الله» به ویژگیهای یاد شده، اثبات ربوبیت اوست.

87- تزیین آسمان اول

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - صفات - 37 - 6 - 8

8 - از میان مجموعه آسمان ها ، تنها نزدیک ترین آسمان به اهل زمین ، با ستارگان آراسته شده است . *

إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ

«الدنيا» صفت برای «السماء» است. این وصف می تواند قید احترازی و گویای این حقیقت باشد که تنها نزدیک ترین آسمان، به زیور ستارگان آراسته شده است؛ نه همه آسمان ها.

88- تزئین آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - حجر - 15 - 16 - 3،5،6

3- خداوند ، آسمان ها را برای ناظران و تماشاگران تزئین کرده است .

و لقد جعلنا في السماء بروجا وزيناها للنظرين

5- تزئین آسمان و قرار دادن برجهایی در آن ، از آیات خداوند است .

و لقد جعلنا في السماء بروجا وزيناها للنظرين

6- « في المجمع في قوله : « زينّاها للناظرين » بالكواكب النيرة عن أبي عبدالله (ع) ؛

در مجمع البيان درباره آیه: « زينّاها للناظرين » از امام صادق(ع) چنین روایت شده است: به وسیله ستارگان نورانی [زینت می دهیم].».

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 8

8 - زیبایی و آراستگی ، نمودی از حرکت طبیعی آسمان ها در جهت فرمان خدا *

قالتا أتينا طائعين .. و زينّا السماء الدنيا بمصبيح

ص: 30

به کار بردن واژه «زینّا» به جای واژه های دیگر، نشانگر مطلب یاد شده است. گفتنی است ارتباط «زینّا» با تعبیر «أئینا طاعین» می رساند که زیبایی نتیجه حرکت و شکل گیری طبیعی همراه با رغبت و میل است.

89- تسبیح آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - تغابن - 64 - 1 - 1

1 - همه موجودات جهان (آسمان ها ، زمین و . . .) ، به تسبیح و تنزیه خداوند مشغول اند .

يسْبِحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

(تسبیح)، به معنای تنزیه است.

90- تسبیح آسمان های هفتگانه

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - اسراء - 17 - 44 - 1

1- آسمان های هفتگانه و زمین و ساکنان آنها ، همواره در حال تسبیح و تنزیه خداوندند .

تَسْبِيحٌ لَهُ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ

91- تسبیح موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - حشر - 59 - 24 - 9

9- تمامی موجودات آسمان ها و زمین ، در حال تنزیه و تسبیح خدای یگانه اند .

يسْبِحُ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

92- تسخیر آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - هود - 11 - 44 - 5

5- زمین ، آسمان و همه عوامل هستی ، در اختیار خدا و گوش به فرمان او هستند .

يَأْرِضُ اِبْلَعِیْ مَاءِ كَ وَ یَسْمَاءُ اَقْلَعِیْ وَ غِیْضُ الْمَاءِ

93- تسخیر موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - لقمان - 31 - 20 - 9

9- مسخّر بودن آسمان ها و زمین برای انسان ، در بردارنده درس خداشناسی است .

اَلَمْ تَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِی السَّمٰوٰتِ

استفهام در آیه، می تواند تقریری باشد. بنابراین، مراد آیه این خواهد بود که شما، خود می بینید که خداوند موجودات آسمان ها و زمین را مسخّر کرده است.

ص: 31

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - انبیاء - 21 - 104 - 1

1- قیامت روزی است که خداوند ، آسمان را هم چون پیچیدن طومارنامه ها ، در هم می پیچد .

یوم نطوی السماء کطی السجل للکتب

برداشت یاد شده با توجه به دو نکته است: 1- «طی» به معنای پیچیدن است. 2- «سجل» یا به معنای «کاتب» می باشد که در این صورت اضافه «طی» به «سجل» اضافه مصدر به فاعل است و «لام» در «للکتب» برای اختصاص و یا برای تقویت عامل «طی» است و یا به معنای هر چیزی است که در آن نوشته باشند. در این صورت اضافه «طی» اضافه به مفعول است و «لام» در «للکتب» به معنای «من أجل» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - رحمن - 55 - 37 - 2

2 - سرخ شدن آسمان و شباهت پیدا کردن آن به چرمی گلگون ، به هنگام فروپاشی در آستانه قیامت

فإذا انشقت السماء فکانت ورده کالدهان

«ورده» به معنای گل سرخ و «دهان» به معنای چرم قرمز است. بنابراین «کانت ورده کالدهان»؛ یعنی، همانند چرم گلگون سرخ خواهد شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - معارج - 70 - 8 - 1

1 - گداخته شدن آسمان ، همچون ذوب فلزات در آستانه برپایی قیامت

یوم تکون السماء کالمهل

«مهل» به هر فلز گداخته شده (همچون طلا، نقره، مس و...) گفته می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - تکویر - 81 - 11 - 2

2 - آسمان، همچون سقفی فراگیر و پوسته ای پوشاننده و قابل ازاله است.

و إذا السماء كَشَطَتْ

95- تشبیه به آسمان فرو افتاده

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - حج - 22 - 31 - 4,5

4 - مثل کسی که به خدا شرک میوزد، مثل کسی است که از آسمان فرو افتد و طعمه مرغان شکاری گردد.

و من یشرك بالله فکأنما خرّ من السماء فتخطفه الطیر

«خرّ و خُرور» (مصدر «خرّ») به معنا سقوط و فرو افتادن است. «خرّ من السماء»؛ یعنی، از آسمان فرو افتاد. «خَطَفَ» (مصدر «تخطف») نیز به معنای ربودن است. «تخطفه الطیر»؛ یعنی، پرنده او را ربود. بنابراین معنای جمله یاد شده چنین است: هر کس به خدا شرک بورزد، چنان است که گویا از آسمان فرو افتاده و پرنده شکاری او را ربوده است. گفتنی است که تشبیه در آیه فوق، از باب تشبیه معقول به محسوس است؛ یعنی، مشرک - که با روگرداندن از خدای متعال و فرو افتادن در پای بت ها، در واقع از اوج کمالات انسانی سقوط می کند و در دام شیطان گرفتار می شود - به کسی تشبیه شده است که از آسمان فرو افتد و طعمه پرندهگان شکاری شود.

5 - کسی که به خدا شرک میوزد، مانند کسی است که از آسمان فرو افتد و باد او را به جایی دور بیفکند.

و من یشرك بالله .. أو تهوی به الريح فی مکان سحیق

جمله «أو تهوی به الريح ..» عطف است بر «تخطفه الطیر». «هُوی» (مصدر «تهوی»)، به معنای سقوط و فرو افتادن است و هرگاه با «بای» تعدیه بیاید، به معنای اسقاط و فرو افکندن می شود. «هوت به الريح»؛ یعنی، باد او را فرو افکند. «سَحِقَ» (مصدر «سحیق») به معنای بُعد و دور بودن است و «مکان سحیق»؛ یعنی، جایی دور. بنابراین تقدیر جمله فوق چنین می شود: «من یشرك بالله فکأنما تهوی به الريح فی مکان سحیق»؛ هر کس به خدا شرک بورزد، چنان است که گویا از آسمان فرو افتاده و باد او را به جایی دور افکنده است». گفتنی است که در جمله یاد شده

مشرك - كه با روى برتافتن از عبادت خداى يگانه و فرو افتادن در زير پاى بت ها و پرستش آنها، در واقع از اوج هدايت و روشنايى به نهايت ضلالت و تاريخى سقوط مى كند - به كسى تشبيه شده است كه از آسمان فرو مى افتد و باد او را به جايى دور كه راهى براى نجات نباشد فرو مى افكند.

96- تشبيه به آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آيه -

فیش

19 - طلاق - 65 - 12 - 4

4- شباهت و همانندى كره زمين با آسمان ها ، در تركيبات ، خصوصيات و قوانين حاكم بر آنها

اللّٰه الذّٰى خلق سبع سموت و من الارض مثلهنّ

مفسران درباره وجه شبه در اين آيه (تشبيه زمين به آسمان)، دو احتمال داده اند: 1- شباهت و همانندى از نظر تركيبات، خصوصيات و قوانين حاكم بر آنها (احتمال برگزيده در برداشت بالا); 2- شباهت از نظر عدد؛ يعنى، كره زمين مانند آسمان هفت تا است.

97- تشبيه به صعود به آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آيه -

فیش

5 - انعام - 6 - 125 - 10

10 - راه يافتن حق (اسلام) به قلب حق ناپذير، مانند صعود در آسمان دشوار و يا غير ممكن است.

و من یرد ان یضله یجعل صدره ضيقا حرجا كأنما یصعد فی السماء

98- تعداد آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آيه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 1

1 - خداوند ، جهان آفرينش را به صورت هفت آسمان بياراست و نظام بخشيد .

فقضهنّ سبع سموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - طلاق - 65 - 12 - 2

2 - جهان ، دارای هفت آسمان

سبع سموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - نوح - 71 - 15 - 1

1 - جهان طبیعت ، دارای هفت آسمان

الم تروا كيف خلق الله سبع سموت

99- تعدد آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - بقره - 2 - 29 - 7,8

7 - خداوند در جهان آفرینش ، هفت آسمان قرار داد .

فسویهن سبع سموت

ص: 33

«تسویه» (مصدر سوی) به معنای ایجاد اعتدال است. از آنجا که این فعل در آیه شریفه با دو مفعول آورده شده («هن» مفعول اول و «سبع سماوات» مفعول دوم) معنای تصییر و تبدیل نیز در آن تضمین شده است؛ یعنی، خداوند آسمان را معتدل ساخت و آن را به هفت آسمان تبدیل کرد.

8- آسمان های هفتگانه جهان ، دارای اعتدال و بدون کمترین اعوجاج و ناهماهنگی

فسویهن سبع سموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - بقره - 2 - 33 - 6

6 - جهان آفرینش ، دارای آسمانهایی متعدد

إنی أعلم غیب السموت

آوردن «سماوات» به صورت جمع، حاکی از برداشت فوق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - بقره - 2 - 107 - 3

3 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

أن الله له ملك السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - بقره - 2 - 116 - 8

8 - جهان هستی دارای آسمانهایی متعدد

له ما فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - بقره - 2 - 117 - 2

2 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

بدیع السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - بقره - 2 - 164 - 2

2 - جهان آفرینش دارای آسمان های متعدد

إن فی خلق السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

2 - بقره - 2 - 255 - 10

10 - تعدد آسمان ها در نظام هستی

له ما فی السموات

از صیغه جمع استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

2 - آل عمران - 3 - 29 - 9

9 - وجود آسمان های متعدد در نظام هستی

و يعلم ما فی السموات

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ -

فیش

3 - آل عمران - 3 - 180 - 24

24 - تعدد آسمانها

و لله میراث السموات

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ -

فیش

ص: 34

3 - آل عمران - 3 - 189 - 2

2 - آسمان ها ، متعددند .

و لله ملك السموات و الارض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

3 - آل عمران - 3 - 191 - 8

8 - آسمان ها متعددند .

فی خلق السموات و الارض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

4 - نساء - 4 - 126 - 2

2 - جهان آفرینش دارای آسمان های متعدد

و لله ما فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

4 - نساء - 4 - 131 - 2

2 - جهان آفرینش دارای آسمان های متعدد

و لله ما فی السموت و ما فی الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

4 - نساء - 4 - 132 - 2

2 - جهان آفرینش دارای آسمان های متعدد

و لله ما فی السموت و ما فی الارض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

4 - نساء - 4 - 170 - 14

14 - آسمان ها ، متعددند .

فان لله ما فی السموت و الارض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

4 - نساء - 4 - 171 - 35

35 - آسمان ها ، متعدد هستند .

له ما فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

4 - مائده - 5 - 18 - 21

21 - تعدد آسمانها

و لله ملك السموت و الارض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

4 - مائده - 5 - 40 - 4

4 - تعدد آسمانها

له ملك السموت

جلد - نام سوره - سوره - آيه -

فیش

4 - مائده - 5 - 97 - 16

16 - آسمان ها متعدد هستند .

يعلم ما فى السموت

ص: 35

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

4 - مائده - 5 - 120 - 3

3 - آسمان ها متعدد هستند .

لله ملك السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5 - انعام - 6 - 1 - 5

5 - تعدد آسمانها در جهان آفرینش

خلق السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5 - انعام - 6 - 3 - 4

4 - تعدد آسمانها در جهان آفرینش

و هو الله في السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5 - انعام - 6 - 12 - 4

4 - جهان هستی دارای آسمانهای متعدد است.

قل لمن ما في السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5- انعام - 6 - 14 - 6

6- جهان آفرینش دارای آسمانهای متعدد است.

فاطر السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5- انعام - 6 - 73 - 3

3- خداوند آسمانهای متعددی در این جهان آفریده است.

خلق السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5- انعام - 6 - 79 - 5

5- پهنه گیتی دارای آسمانهای متعدد است.

فطر السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

6- اعراف - 7 - 158 - 8

8- جهان آفرینش در بر دارنده آسمانهایی متعدد

له ملك السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

6 - اعراف - 7 - 185 - 5

5 - جهان آفرینش دارای آسمان های متعدد

أولم ينظروا في ملكوت السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

7 - توبه - 9 - 36 - 3

3 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

يوم خلق السموت

ص: 36

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

7 - توبه - 9 - 116 - 2

2 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

له ملك السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

7 - یونس - 10 - 3 - 5

5 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

الذی خلق السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

7 - یونس - 10 - 6 - 3

3 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

و ما خلق الله فی السموت و الأرض لآیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

7 - یونس - 10 - 18 - 12

12 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

فی السموت و لافى الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

7 - یونس - 10 - 55 - 2

2 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد است .

السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

7 - یونس - 10 - 66 - 5

5 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

من فی السموت و من فی الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

7 - یونس - 10 - 68 - 8

8 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

7 - یونس - 10 - 101 - 8

8 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد است .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8- هود - 11 - 7 - 3

3- جهان آفرینش ، دارای آسمانهایی متعدد

هو الذی خلق السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8- هود - 11 - 123 - 3

3- جهان ، حاوی آسمانهایی متعدد

ص: 37

و لله غيب السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - یوسف - 12 - 101 - 13

13- جهان آفرینش حاوی آسمان های متعدد

فاطر السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - یوسف - 12 - 105 - 6

6- جهان آفرینش حاوی آسمانهای متعدد

کائین من آیه فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 2

2- جهان آفرینش دارای آسمانهای متعدد است .

رفع السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - رعد - 13 - 15 - 4

4- جهان آفرینش حاوی آسمانهای متعدد است .

و لله یسجد من فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - رعد - 13 - 16 - 2

2- جهان دربردارنده آسمانهای متعدد

رب السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - ابراهیم - 14 - 2 - 3

3- جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد است .

له ما فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - ابراهیم - 14 - 10 - 9

9- عالم آفرینش دارای آسمان های متعدد است .

فاطر السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - ابراهیم - 14 - 19 - 7

7- جهان آفرینش دارای آسمان های متعدد است .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9- ابراهیم - 14 - 32 - 3

3- جهان آفرینش دارای آسمان های متعدد است .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9- ابراهیم - 14 - 48 - 6

ص: 38

6- جهان هستی ، دارای آسمان های متعدد

و السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9- حجر - 15 - 85 - 4

4- جهان ، دارای آسمان های متعدد است .

و ما خلقنا السموت .. إلاّ بالحقّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9- نحل - 16 - 3 - 3

3- جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

خلق السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9- نحل - 16 - 49 - 3

3- جهان آفرینش ، آسمان های متعدد دارد .

ما فی السموت و ما فی الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9- نحل - 16 - 52 - 2

2- جهان هستی ، دارای آسمان های متعدد

وله ما في السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - حج - 22 - 18 - 2

2- جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد است .

ألم تر أن الله يسجد له من في السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - مؤمنون - 23 - 71 - 8

8- جهان آفرینش دارای آسمان های متعدد

لفسدت السموت و الأرض

100- تعدد آسمان آخرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - هود - 11 - 107 - 4

4- سرای آخرت ، دارای یک زمین است و آسمانهای متعدد دارد .

مادامت السموت و الأرض

برداشت فوق ، از جمع آوردن «سماوات» و مفرد آوردن «أرض» استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - هود - 11 - 108 - 5

5- سرای آخرت ، دارای یک زمین است و آسمانهایی متعدد دارد .

مادامت السموت و الأرض

ص: 39

101- تعدد آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 109 - 2

2 - جهان آفرینش دارای آسمان های متعدد

و لله ما فی السموات

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

3 - آل عمران - 3 - 129 - 2

2 - تعدد آسمانها

و لله ما فی السموات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 133 - 13

13 - تعدد آسمانها

عرضها السموات

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - اسراء - 17 - 55 - 4

4- جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد است .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - اسراء - 17 - 102 - 6

6- عالم آفرینش ، دارای آسمان های متعدد است .

ربّ السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - كهف - 18 - 14 - 12

12- جهان آفرینش ، متشکّل از آسمان هایی متعدّد است .

ربّ السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - كهف - 18 - 26 - 9

9- جهان هستی حاوی آسمان هایی متعدد است .

غیب السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - مریم - 19 - 65 - 4

4- جهان آفرینش ، حاوی آسمان هایی متعدد

ربّ السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - مریم - 19 - 90 - 3

3- آسمان ها ، متعدد و قابل شکافته شدن از است .

تکاد السموت يتفطرن منه

محتوای آیه، استعاره است، در این موارد گرچه معانی حقیقی، اراده نشده است؛ ولی امکان پذیر بودن معانی حقیقی ملحوظ می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

ص: 40

10 - مریم - 19 - 93 - 7

7- آسمان ها متعدد و دارای موجوداتی شعورمند است .

إن كل من في السموت والأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - طه - 20 - 4 - 5

5- آسمان ها ، متعدد و دارای رفعت و عظمت است .

والسموت العلی

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - طه - 20 - 6 - 4

4 - جهان آفرینش ، مشتمل بر آسمان های متعدد است .

له ما فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - انبیاء - 21 - 19 - 4

4- جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد است .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - انبیاء - 21 - 30 - 3

3- آب ، سرچشمه حیات و زندگی در جهان طبیعت

و جعلنا من الماء کلّ شیء حیّ

«من» در «من الماء» ابتدائیه است؛ یعنی، هر چیز داری حیات از آب نشأت گرفته و منشأ آن آب است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - انبیاء - 21 - 56 - 6

6- جهان طبیعت ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - حج - 22 - 64 - 2

2 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

له ما فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - مؤمنون - 23 - 17 - 2

2 - جهان آفرینش ، دارای هفت آسمان

و لقد خلقنا فوقکم سبع طرائق

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - نور - 24 - 35 - 6

6 - جهان ، دارای آسمان های متعدد است .

اللّٰهُ نُورَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - نور - 24 - 41 - 5

5 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد است .

السموت

ص: 41

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - نور - 24 - 42 - 3

3 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - نور - 24 - 64 - 3

3 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - فرقان - 25 - 2 - 4

4 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

له ملك السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - فرقان - 25 - 6 - 6

6 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - فرقان - 25 - 59 - 2

2 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

13 - شعراء - 26 - 24 - 8

8 - جهان آفرینش ، متشکل از آسمان های متعدد

ربّ السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

13 - نمل - 27 - 25 - 3

3 - جهان آفرینش دارای آسمان های متعدد

يخرج الخبء في السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

13 - نمل - 27 - 60 - 2

2 - وجود آسمان های متعدد در جهان آفرینش

خلق السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

13 - نمل - 27 - 65 - 4

4- وجود آسمان های متعدد در جهان آفرینش

من فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

13 - نمل - 27 - 87 - 3

3- وجود آسمان های متعدد در جهان آفرینش

ص: 42

من فى السموت و من فى الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آيه -

فیش

14 - عنكبوت - 29 - 44 - 2

2 - عالم آفرینش ، آسمان های متعدد دارد .

خلق الله السموت

جلد - نام سوره - سوره - آيه -

فیش

14 - عنكبوت - 29 - 52 - 6

6 - عالم ، آسمان های متعددی دارد .

يعلم ما فى السموت

جلد - نام سوره - سوره - آيه -

فیش

14 - عنكبوت - 29 - 61 - 3

3 - عالم ، آسمان های متعدد دارد .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آيه -

فیش

14 - روم - 30 - 8 - 7

7 - جهان هستی ، دارای آسمان های متعدد است .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - روم - 30 - 22 - 2

2 - عالم آفرینش ، آسمان های متعدد دارد .

خلق السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - روم - 30 - 26 - 2

2 - عالم ، آسمان های متعدد دارد .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - روم - 30 - 27 - 8

8 - عالم آفرینش ، آسمان های متعدد دارد .

فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - لقمان - 31 - 10 - 2

2 - عالم آفرینش ، دارای آسمان های متعدد است .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - لقمان - 31 - 20 - 5

5- عالم، دربردارنده آسمان های متعدّد است .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - لقمان - 31 - 25 - 2

ص: 43

2 - عالم آفرینش ، آسمان های متعدد دارد .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - لقمان - 31 - 26 - 4

4 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد است .

لله ما فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - سجده - 32 - 4 - 3

3 - آسمان های عالم ، متعددند .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 3

3 - عالم ، آسمان های متعدد دارد .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - سبأ - 34 - 1 - 4

4 - عالم ، آسمان های متعددی دارد .

له ما فى السموت

جلد - نام سوره - سوره - آيه -

فیش

15 - سبأ - 34 - 3 - 17

17 - در عالم ، آسمان های متعددی وجود دارد .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آيه -

فیش

15 - سبأ - 34 - 22 - 7

7 - عالم ، آسمان های متعدد دارد .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آيه -

فیش

15 - سبأ - 34 - 24 - 6

6 - عالم ، آسمان های متعدد دارد .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آيه -

فیش

15 - فاطر - 35 - 1 - 7

7 - جهان طبیعت ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - فاطر - 35 - 38 - 4

4 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

ص: 44

15 - فاطر - 35 - 40 - 8

8 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - فاطر - 35 - 41 - 4

4 - وجود آسمان های متعدد در جهان

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - فاطر - 35 - 44 - 11

11 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - یس - 36 - 81 - 2

2 - جهان طبیعت ، دارای آسمان های متعدد است .

خلق السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - صافات - 37 - 5 - 3

3 - جهان آفرینش ، متشکل از آسمان های متعدد

ربّ السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - صافات - 37 - 6 - 3

3 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - ص - 38 - 10 - 4

4 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - ص - 38 - 66 - 4

4 - جهان ، متشکل از آسمان های متعدد

ربّ السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - زمر - 39 - 5 - 3

3 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

خلق السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - زمر - 39 - 38 - 3

3 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

ص: 45

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - زمر - 39 - 44 - 7

7 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - زمر - 39 - 46 - 6

6 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - زمر - 39 - 63 - 3

3 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - زمر - 39 - 67 - 8

8 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - زمر - 39 - 68 - 4

4 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 37 - 1,2

1 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

السموت

2 - اعتقاد مردم مصر ، به وجود آسمان های متعدد در عصر فرعون

أسبب السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - غافر - 40 - 57 - 7

7 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - شوری - 42 - 11 - 4

4 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

فاطر السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - شوری - 42 - 12 - 5

5 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

مقالید السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - شوری - 42 - 29 - 3

ص: 46

3 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - شوری - 42 - 49 - 3

3 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - شوری - 42 - 53 - 5

5 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - زخرف - 43 - 9 - 7

7 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد است .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - زخرف - 43 - 85 - 4

4 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

له ملك السموت

جلد - نام سوره - سوره - آيه -

فیش

17 - دخان - 44 - 7 - 6

6- جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

ربّ السموت

جلد - نام سوره - سوره - آيه -

فیش

17 - دخان - 44 - 38 - 3

3- جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آيه -

فیش

17 - جائیه - 45 - 3 - 3

3- جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آيه -

فیش

17 - جائیه - 45 - 13 - 2

2- جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - جائیه - 45 - 22 - 2

2 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

ص: 47

17 - جائیه - 45 - 27 - 2

2 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - جائیه - 45 - 36 - 5

5 - جهان هستی ، دارای آسمان های متعدد

ربّ السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - جائیه - 45 - 37 - 4

4 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - نجم - 53 - 31 - 2

2 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

ولله ما فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - رحمن - 55 - 29 - 4

4 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

یسله من فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - رحمن - 55 - 33 - 5

5 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

یمعشر الجنّ . . من أقطار السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - حدید - 57 - 1 - 3

3 - جهان آفرینش ، متشکل از آسمان های متعدد

ما فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - حدید - 57 - 2 - 3

3 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

له ملک السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - حدید - 57 - 4 - 2

2 - جهان آفرینش ، متشکل از آسمان های متعدد

خلق السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - حدید - 57 - 5 - 2

2 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد است .

ملک السموت

ص: 48

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - حدید - 57 - 10 - 8

8 - جهان آفرینش ، متشکل از آسمان های متعدد

و لله میرث السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - مجادله - 58 - 7 - 3

3 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد است .

يعلم ما فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - صف - 61 - 1 - 6

6 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد است .

سبّح لله ما فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - جمعه - 62 - 1 - 6

6 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد است .

یسبّح لله ما فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - منافقون - 63 - 7 - 12

12 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

و لله خزائن السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - تغابن - 64 - 1 - 5

5 - جهان طبیعت ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - تغابن - 64 - 3 - 3

3 - جهان طبیعت ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - تغابن - 64 - 4 - 2

2 - جهان طبیعت ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - ملک - 67 - 3 - 3

3 - آسمان ، متعدد و دارای هفت طبقه است .

سبع سموت طباقاً

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که «طباقاً» جمع «طَبَق» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - ملک - 67 - 5 - 3

3 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

ص: 49

إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - نبأ - 78 - 37 - 3

3 - جهان ، دارای آسمان های متعدد است .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - بروج - 85 - 9 - 2

2 - تعدد آسمان ها ، در جهان هستی

السموت

102- تعدد راههای آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - ذاریات - 51 - 7 - 2

2 - آسمان ، دارای راه های متعدد و ویژه *

و السَّمَاءِ ذَاتِ الْحُبُكِ

برداشت یاد شده بدان احتمال است که «حُبُك» به معنای راه ها باشد.

103- تعقل در خلقت آسمان های هفتگانه

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

6- اندیشه در چگونگی مبدأ آفرینش آسمان ها ، راهی برای شناخت خدا و اوصاف او است .

ألم تروا كيف خلق الله سبع سموت طباقاً

104- تغییر آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - رعد - 13 - 3 - 2

2- تغییر و تحول آسمان ها و زمین از شکل آغازین خود *

رفع السموت .. مدّ الأرض

ظاهر جمله «رفع السموت» این است که برافراشته شدن صفتی می باشد که عارض بر آسمانها شده است ؛ یعنی، در ابتدای خلقتشان برافراشته نبودند، خداوند آنها را برافراشته کرد و نیز «مدّ الأرض» در این معنا ظهور دارد که زمین در آغاز گسترده نبود، خداوند آن را گسترانید.

105- تفکر در ملکوت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

6 - اعراف - 7 - 185 - 14، 13

13 - دقت و تفکر در ملکوت آسمان ها و زمین و دیگر آفریده ها ، بهترین وسیله برای ایمان به خدای یگانه و روز قیامت

فبأی حدیث بعده یؤمنون

ص: 50

برداشت فوق بر این اساس است که ضمیر «بعده» به استدلالی که از «أولم ينظروا» فهمیده می شود، برگردانده شود. بر این مبنا «باء» در «بأی» سببیه است. یعنی اگر جهان آفرینش از آن جهت که نیازمند آفریننده است نتواند آدمی را به خدای یگانه مؤمن کند، کدامین دلیل توان اثبات آن را دارد؟

14 - آنان که از طریق اندیشه در ملکوت آسمان ها و زمین (نیاز جهان هستی به مالک و هستی بخش) هدایت نشوند، هیچ دلیلی دیگر نمی تواند آنان را هدایت کند.

فبأی حدیث بعده یؤمنون

توضیح برداشت پیش راهنمای این برداشت است.

106- تکامل آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - انشقاق - 84 - 2 - 4

4 - شکافته شدن آسمان در آستانه قیامت، در جهت کمال آن و جلوه ای از ربوبیت خداوند است.

و أذنت لربها

107- تکامل آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

13 - شعراء - 26 - 24 - 10

10 - جهان طبیعت (آسمان ها، زمین و...) رو به رشد و کمال است.

قال رب السموت والأرض وما بينهما

«رب» به معنای تربیت کردن است و «تربیت» ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است تا آن گاه که به تمام و کمال برسد (مفردات راغب). این معنا حکایت از حرکت تکاملی و رو به رشد دارد. برداشت یاد شده نیز مبتنی بر این معنا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

10 - جهان (آسمان ها و زمین و...) ، دارای روندی رو به رشد و کمال

ربّ السموت ... وربّ المشرق

«رب» به معنای تربیت کردن است و تربیت ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است، تا آن گاه که به حد تمام و کمال برسد (مفردات راغب). این معنا حکایت از روند رو به رشد و تکامل دارد.

108- تمایز آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

1 - بقره - 2 - 29 - 9

9 - خلقت آسمان ها در دو مرحله : مرحله ای مختلط ، نامتمایز و نامتعادل ؛ و مرحله تفکیک شده ، متمایز و متعادل

ثم استوی إلى السماء فسويهن سبع سموت

مفرد آوردن کلمه «السماء» در جمله «ثم استوی إلى السماء» و ارجاع ضمیر جمع به آن در جمله «فسواهن» می تواند اشاره به این معنا باشد که: آسمانها پیش از هفتگانه شدن و تمایز یافتن به گونه ای مختلط بوده که هم اطلاق آسمان (به صورت مفرد) و هم اطلاق آسمانها (به صورت جمع) بر آن صحیح بوده است.

109- جو آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - نحل - 16 - 79 - 1,4

1- لزوم اندیشیدن انسان ها در کیفیت پرواز پرندگان در جو آسمان و قوانین حاکم بر آن

ألم یروا إلی الطیر مسخّرت فی جوّ السّماء

«رؤیت» که به معنای دیدن با چشم است، هر گاه با «إلی» متعدی شود، متضمن معنای نظر و دقت می شود.

4- پرواز پرندگان در جوّ آسمان بدون سقوط بر زمین ، از نشانه های قدرت خداوند است .

ألم یروا إلی الطیر مسخّرت فی جوّ السّماء ما یمسکهنّ إلاّ الله

110- چراغهای آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 7

7- ستارگان ، چراغ های آسمان اول و زیبایی بخش آن

وزینا السّماء الدّنیاء بمصیبح

«مصباح» (مفرد «مصایح») به معنای چراغ است و مراد از آن ستاره می باشد.

111- حافظ نظم آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - فاطر - 35 - 41 - 1

1 - تنها خداوند ، نگه دارنده نظم کنونی آسمان ها و زمین از زوال و پاشیدگی است و هیچ قدرت دیگری در آن نقش ندارد .

إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَئِن زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ

112- حاکم آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - نور - 24 - 42 - 1

1 - فرمان روایی آسمان ها و زمین ، تنها از آن خداوند است .

و لله ملك السموت و الأرض

تقدیم خبر (لله) بر مبتدا (ملك السماوات ..)، مفید حصر و اختصاص است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - عنكبوت - 29 - 22 - 2

2 - آسمان و زمین ، تحت قدرت قاهر خداوندی است .

و ما أنتم بمعجزین فی الأرض و لا فی السماء

«ما أنتم بمعجزین» کنایه از این است که او، توان بیشتری دارد و شما، نمی توانید از قدرت او، فرار کنید.

113- حاکم آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - بقره - 2 - 107 - 1

1 - سلطنت و حکومت بر آسمان ها و زمین (جهان هستی) تنها در اختیار خداوند است .

ألم تعلم أن الله له ملك السموت والأرض

تقديم خبر (له) بر مبتدا (ملك السماوات ..) دلالت بر حصر دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5 - انعام - 6 - 3 - 1

1 - تدبير و حاکمیت مطلقه و یکسان خداوند بر آسمانها و زمین

و هو الله في السموت وفي الأرض

اهل ادب گفته اند که در مانند آیه مورد بحث، «فی السماوات ..» نمی تواند متعلق به «الله» باشد، مگر اینکه معنی فعلی در آن منظور گردد و معنی مناسب در این مورد، به قرینه آیات قبل و بعد، مسأله تدبیر و نظارت خداوند بر تمامی موجودات است (مجمع البیان).

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

6 - اعراف - 7 - 158 - 4

4 - فرمانروایی و حاکمیت بر آسمان ها و زمین در انحصار خداوند است .

الذی له ملک السموت والأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

7 - توبه - 9 - 116 - 9

9 - یگانه فرمانروای آسمان ها و زمین ، تنها قدرت قابل اتکا برای انسانها

إن الله له ملك السموت والأرض .. و ما لكم من دون الله من ولیّ و لانصیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

7 - یونس - 10 - 3 - 8

8 - خدا، فرمانروای آسمان ها و زمین است .

الذی خلق السموت . . . ثم استوی علی العرش

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - کهف - 18 - 26 - 18

18 - حاکمیت و فرمان روایی بر آسمان ها و زمین ، در انحصار خداوند است .

ولا یشرک فی حکمه أحدًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - فرقان - 25 - 2 - 3، 1

1 - فرمان روایی جهان (آسمان ها و زمین) تنها از آن خدا است .

تبارک . . . الذی له ملک السموت و الأرض

3 - فرمان روایی و حکومت خداوند بر آسمان ها و زمین ، خاستگاه نزول کتابی که تبیین کننده حق از باطل برای انسان ها است .

تبارک الذی نزل الفرقان علی عبده . . . الذی له ملک السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - ص - 38 - 10 - 1

1 - فرمانروایی جهان هستی (آسمان ها ، زمین و موجودات میان آن دو) تنها در اختیار خداوند است .

أم لهم ملک السموت و الأرض و ما بینهما

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

4 - جهان آفرینش (آسمان ها، زمین و . . .) تحت فرمانروایی خدا است .

له ملك السموت و الأرض

ص: 53

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - زخرف - 43 - 85 - 1

1 - یگانه فرمانروای آسمان ها و زمین و مجموعه هستی ، شایان ستایش و تمجید است .

و تبارک الذی له ملک السموت و الأرض

واژه «تبارک» که در مقام ستایش به کار می رود، از ماده «برکت» به معنای خیر فراوان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - جائیه - 45 - 27 - 1

1 - خداوند ، یگانه فرمانروای آسمان ها و زمین

و لله ملک السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - فتح - 48 - 14 - 1

1 - خداوند ، تنها مالک و فرمانروای آسمان ها و زمین

و لله ملک السموت و الأرض

«ملک» به معنای پادشاهی و فرمانروایی و ملازم با مالکیت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - حدید - 57 - 2 - 1

1 - فرمانروایی آسمان ها و زمین ، تنها در اختیار خداوند است .

له ملك السموت و الأرض

تقديم خبر (له) بر مبتدا (ملك) افاده حصر می کند و «ملك» به معنای سلطنت و فرمانروایی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - حدید - 57 - 5 - 1

1 - فرمانروایی آسمان ها و زمین ، تنها در اختیار خداوند است .

له ملك السموت و الأرض

«ملك» به معنای سلطنت و فرمانروایی است و تقديم خبر (له) بر مبتدا (ملك) .. افاده حصر می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - طلاق - 65 - 12 - 7

7 - آسمان ها و زمین ، تحت تدبیر و حکومت خداوند قرار دارند .

يَتَنَزَّلُ الْأَمْرَ بَيْنَهُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - بروج - 85 - 9 - 1

1 - حاکمیت و مالکیت بر آسمان ها و زمین ، مخصوص خداوند است .

له ملك السموت و الأرض

«مُلْك» اسم مصدر و به معنای بر عهده داشتن سلطنت است (مصباح). هر جا کلمه «مُلْك» به کار رود، مستلزم «مِلْك» (مالکیت) نیز

خواهد بود. (مفردات راغب)

5- انعام - 6 - 1 - 4

4- آسمانها و زمین، مخلوقاتى حادث و بديع هستند.

الحمد لله الذى خلق السموت و الأرض و جعل الظلمت و النور

خالق، پدیدآورنده اى را گویند که بدون نمونه قبلى چیزی را ابداع و ایجاد نماید. (الخلق... ابداع الشىء على مثال لم

ص: 54

یسبق الیه. لسان العرب.)

115- حدوث آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

7 - توبه - 9 - 36 - 2

2- آسمان ها و زمین ، پدیده ای حادث و نه قدیم

یوم خلق السموت و الأرض

116- حرکت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 15، 6

6- آسمانها، عرش، خورشید و ماه تا سرآمدی معین در حرکتند .

کل یجری لأجل مسمّی

مضاف الیه محذوف از کلمه «کل» ضمیری است که به «السموت»، «عرش»، «شمس» و «قمر» باز می گردد. «مسمّی» یعنی مشخص و معین. «اجل» در لغت به معنای مدت و نیز به معنای پایان مدت آمده است. برداشت فوق بر اساس دومین معناست. گفتنی است که بر این مبنا «لام» در «لأجل» به معنای «الی» خواهد بود.

15- نظام هستی (برافراشته بودن آسمانها ، رام بودن خورشید و ماه به فرمان خدا و حرکت آنها) دلیل و آیتی بر ربوبیت خداوند

الله الذی رفع السموت .. لعلمکم بقاء ربکم توقنون

چون خداوند در ابتدای آیه با جمله «الله الذی ..» توصیف و معرفی شد، ظاهر آن بود که در جمله «لعلمکم ...» نیز «لعلمکم بقاء الله» آورده شود. این تعویض ؛ یعنی، آوردن «ربکم» به جای «الله» می رساند که مقصود اصلی از توصیف «الله» به ویژگیهای یاد شده، اثبات ربوبیت اوست.

117- حشر موجودات آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

13 - نمل - 27 - 87 - 11

11 - مرگ و رستاخیز ، حقیقتی عام و دربرگیرنده تمامی موجودات شعورمند آسمان و زمین

ففرع من فی السموت و من فی الأرض . . . و کلّ أتوه

بنابراین فرض که در آیه فوق، هم مرگ لحاظ شده باشد و هم رستاخیز و به عبارت دیگر مراد از «ینفخ فی الصور» هم نفخه اولی باشد و هم نفخه ثانیه، تعبیر «من فی السماوات و من فی الأرض» و نیز عبارت «و کلّ أتوه داخرین» می رساند که حکم بیان شده در آیه، اختصاص به موجوداتی خاص ندارد؛ بلکه همه موجودات هستی مشمول آن حکم می باشند.

118- حشر موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - مریم - 19 - 95 - 1

1- تمامی موجودات شعورمند آسمان ها و زمین ، روز قیامت در محضر خداوند حضور خواهند یافت .

و کلّهم ءاتیه یوم القیمه

ص: 55

119- حقانیت خلقت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - عنكبوت - 29 - 44 - 1,5

1 - خداوند ، آسمان ها و زمین را ، به حق ، آفریده است .

خلق الله السموت و الأرض بالحقّ

5 - خلقت هدف دار آسمان ها و زمین ، نشانه و آیه بزرگ خدا برای مؤمنان است .

خلق الله السموت و الأرض . . . إنّ في ذلك لأيه للمؤمنين

120- حقانیت خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - حجر - 15 - 85 - 1

1- خداوند آسمان ها ، زمین و موجودات در فضا را بر اساس حق (حکیمانه و با مقصودی صحیح) آفرید .

و ما خلقنا السموت و الأرض و ما بينهما إلاّ بالحقّ

یکی از موارد کاربرد واژه «حق» جایی است که کاری به مقتضای حکمت و بر اساس مصلحت انجام پذیرفته باشد (مفردات راغب).
برداشت فوق بر اساس این کاربرد است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - دخان - 44 - 39 - 1,2,3

1- آفرینش آسمان ها و زمین ، آفرینشی بحق ، بایسته ، ارزشمند و هدفدار

و ما خلقنا السموت و الأرض و ما بينهما لعین . ما خلقنهما إلاّ بالحقّ

2- آفرینش آسمان ها و زمین ، به دور از هرگونه پوچی ، بیهودگی و بطلان

و ما خلقنا السموت و الأرض . . . لعین . . . إلاّ بالحقّ

3- حقانیت آفرینش جهان ، مستلزم وجود معاد

إن هی إلاّ موتتنا الأولى . . . ما خلقنهما إلاّ بالحقّ

از این که حقانیت آفرینش در مقام رد اندیشه منکران معاد مطرح شده، مطلب یاد شده استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - جائیه - 45 - 22 - 1

1 - آفرینش آسمان ها و زمین از سوی خداوند ، آفرینشی به حق و هدفدار

و خلق الله السموت و الأرض

«حق» به چیزی گفته می شود که براساس حکمت و فلسفه ای بایسته پدید آمده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - احقاف - 46 - 3 - 1

1- آفرینش آسمان ها و زمین و موجودات هستی ، آفرینشی بایسته و بحق

ما خلقنا السموت و الأرض و ما بینهما إلاّ بالحقّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - تغابن - 64 - 3 - 2

2- آفرینش جهان (آسمان ها ، زمین و . . .) ، براساس حق و هدفدار و به دور از بیهوده کاری است .

خلق السموت و الأرض بالحقّ

«حقّ» در مقابل باطل قرار دارد. یکی از معانی «باطل» عبث و بیهوده کاری است؛ یعنی، کاری که در آن هدف معقولی لحاظ نشود.

ص: 56

121- حقیقت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - انبیاء - 21 - 32 - 1

1- خداوند، آسمان را سقفی محفوظ از سقوط قرار داد.

و جعلنا السماء سقفاً محفوظاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - مزمل - 73 - 18 - 4

4- آسمان، مجموعه ای است به هم پیوسته و منسجم.

یومًا .. السماء منفطر به

گسستگی و از هم پاشیدگی آسمان در آستانه برپایی قیامت، دلیل پیوستگی و انسجام فعلی آنها است.

122- حقیقت آسمان های هفتگانه

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - مؤمنون - 23 - 86 - 5

5- عرش عظیم الهی، حقیقتی غیر از آسمان های هفتگانه

قل من رب السموت السبع ورب العرش العظيم

ذکر جداگانه عرش و توصیف آن به وصف «عظیم»، می تواند بیانگر مطلب فوق باشد.

123- حیات در آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

2- آل عمران - 3 - 83 - 8

8- وجود موجوداتی دارای شعور در آسمانها

وله اسلم من فی السموات والارض

124- خالق آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - بقره - 2 - 117 - 1

1 - خداوند ، آفریننده و مبتکر آسمان ها و زمین بدون وجود نمونه ای از پیش

بدیع السموت و الأرض

«بدیع» بر گرفته شده از ابداع است و «ابداع» به معنای اختراع چیزی است بدون الگو و نمونه قبلی.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5- انعام - 6 - 1 - 1

1 - ستایش مخصوص خداوند آفریدگار آسمانها و زمین و پدیدآورنده تاریکیها و نور است.

الحمد لله الذى خلق السموت و الأرض و جعل الظلمت و النور

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5- انعام - 6 - 2 - 1

1 - تنها خداوند پدیدآورنده آسمانها و زمین و برقرار کننده نور و ظلمت، آفریدگار آدمی است.

الحمد لله الذى خلق .. هو الذى خلقكم من طين

معرفه بودن مسندالیه «هو» و مسند «الذی» مفید حصر است.

ص: 57

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5 - انعام - 6 - 73 - 1

1 - یگانه آفریدگار آسمانها و زمین خداوند است.

و هو الذى خلق السموت والأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5 - انعام - 6 - 79 - 3،4

3 - پدیدآورنده آسمانها و زمین شایسته ربوبیت و عبادت خالصانه است، نه پدیده های جهان.

لا أحب الأفلين . . . إني وجهت وجهي للذى فطر السموت والأرض

4 - خداوند یگانه، پدیدآورنده آسمانها و زمین است.

فطر السموت والأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5 - انعام - 6 - 101 - 1،2

1 - خداوند پدیدآورنده آسمان و زمین بدون داشتن نمونه و الگویی از قبل

بديع السموت والأرض

«بديع» یعنی خالق و مبدع. معنی بديع بودن خداوند آن است که او خالق و مخترع عالم است، بدون الگو گرفتن از نمونه ای. (لسان العرب).

2 - خداوند ایجادکننده آسمانها و زمین از کتم عدم است.

بديع السموت والأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5 - انعام - 6 - 102 - 1

1 - تنها خدای مبدع آسمانها و زمین و آفریننده هستی و بی نیاز از شریک و فرزند، شایسته پروردگاری آدمیان است.

بدیع السموت .. ذلکم الله ربکم لا إله إلا هو

در آیه گذشته، صفات متعددی برای خداوند ذکر گردید و «ذلکم» در این آیه اشاره به خداوند، با تمامی صفات مذکور در آیه پیشین، است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - مؤمنون - 23 - 17 - 1

1 - خدا، آفریدگار آسمانها

و لقد خلقنا فوقکم سبع طرائق

«طریقه» (مفرد «طرائق») به هر چیزی که روی آن، چیزی شبیه خودش قرار گرفته باشد، گفته می شود و مراد از «سبع طرائق» به قرینه «فوقکم» (بالای سر شما)، هفت آسمان است. بنابراین به آسمانهای هفتگانه، بدان جهت که روی هم قرار دارند، «طرائق» گفته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - سجده - 32 - 4 - 1

1 - خداوند، آفریننده آسمانها و زمین و موجودات میان آن دو است.

اللّٰه الذی خلق السموت و الأرض و ما بینهما

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - خداوند ، خالق آسمان ، زمین و پدیده های میان آن دو است .

و ما خلقنا السماء و الأرض و ما بينهما بطلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - نازعات - 79 - 27 - 5

ص: 58

5 - منکران معاد در عصر بعثت ، آسمان را آفریده خداوند می دانستند .

أم السماء بنیها

استدلال آیه شریفه بر امکان معاد، بدون پذیرش آفریدگاری خداوند برای آسمان، ناتمام است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - نازعات - 79 - 30 - 1

1 - خداوند ، پس از آفرینش آسمان و ایجاد شب و روز ، زمین را گسترده ساخت .

و الأرض بعد ذلک دحیها

«دحو» به معنای بسط دادن و گستراندن است. «بعد ذلک» دلالت دارد که این مرحله از تغییرات زمین، پس از تعدیل آسمان و آفرینش تاریکی و روشنی بوده است. مراد از بسط زمین - به قرینه آیات بعد - آماده سازی و سامان دادن آن برای زندگانی جانداران است.

125- خالق آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - بقره - 2 - 164 - 1

1 - آسمان ها و زمین (هستی) آفریده های خداوند یکتاست .

إن فی خلق السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5 - انعام - 6 - 14 - 5، 1

1 - جز خداوند خالق آسمانها و زمین و روزی دهنده بی نیاز، کسی شایسته ولایت و سرپرستی نیست.

قل أغیر الله أتخذ ولیا فاطر السموت و الأرض و هو یطعم و لا یطعم

5- خداوند ابداع کننده آسمانها و زمین، بدون الگو و نمونه قبلی

قل أغیر الله أتخذ ولیا فاطر السموت و الأرض

«فطر» به معنای ایجاد و اختراع است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

7- یونس - 10 - 3 - 4

4- خدا، آفریدگار آسمانها و زمین است.

الذی خلق السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8- هود - 11 - 7 - 1

1- خداوند، آفریننده آسمانها و زمین است.

هو الذی خلق السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8- یوسف - 12 - 101 - 12

12- خداوند پدید آورنده آسمانها و زمین

فاطر السموت و الأرض

«فاطر» به معنای آفریننده و پدید آورنده است. این کلمه در آیه شریفه مناداست ; یعنی: «یا فاطر السموت».

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

7- خداوند، پديد آورنده آسمان ها و زمين (عالم آفرينش) است.

أفَى اللّٰه شَكَّ فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ

ص: 59

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9- ابراهیم - 14 - 32 - 1

1- تنها خداوند ، خالق و آفریننده آسمان ها و زمین و نازل کننده باران از آسمان است .

الله الذی خلق السموت و الأرض و أنزل من السماء ماء

معرفه بودن مسندالیه و مسند، یعنی «الله» و «الذی خلق . . .»، دلالت بر حصر می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9- نحل - 16 - 3 - 1,8

1- آفریننده آسمان ها و زمین (جهان هستی) ، خداوند است .

خلق السموت و الأرض

8- مشرکان صدراسلام ، خداوند را خالق آسمان ها و زمین می دانستند .

أتی أمر الله . . . سبحانه و تعالی عما یشرکون ... خلق السموت و الأرض بالحق تعالی

«تعالی عما یشرکون» مربوط به «بالحق» است و نه «خلق السماوات و . . .» بنابراین، از آیه استفاده می شود که مشرکان درباره اصل خلقت

عالم حرفی نداشته اند، بلکه درباره حقانیت و پوچی آن توهماتی داشته اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - طه - 20 - 4 - 1,2,4

1- قرآن ، پیامی فرود آمده از سوی آفریدگار زمین و آسمان ها است .

تنزیلاً ممن خلق الأرض والسموت

«تنزیلاً» مصدر به معنای اسم مفعول و حال برای «القرآن» - در آیات قبل - است.

2- خداوند، آفریدگار آسمان های مرتفع و زمین است .

خلق الأرض والسموت العلی

«علی» (جمع «علیاً») اسم تفضیل است. توصیف آسمان ها به مرتفع تر از زمین، برای بیان عظمت رتبه ها و مقام هایی است که قرآن از آن مقام، به زمین نازل شده است.

4- توان مندی خداوند بر آفرینش زمین و آسمان های مرتفع، نشان اقتدار او بفرستادن کتابی شایسته، برای تذکر و اندرز انسان ها است .

تذکره. .. ممّن خلق الأرض والسموت العلی

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - انبیاء - 21 - 56 - 3

3- خداوند، خالق جهان طبیعت (آسمان ها، زمین و انسان) است .

ربکم ربّ السموت والأرض الذی فطرهنّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - فرقان - 25 - 59 - 1

1 - خداوند، آفریدگار آسمان ها و زمین و پدیده های میان آنها است .

الذی خلق السموت والأرض و ما بینهما

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

13 - نمل - 27 - 60 - 1

1 - خدا، آفریدگار یگانه آسمان ها و زمین

أمّن خلق السموت والأرض

14 - عنكبوت - 29 - 61 - 1,2

1 - مشرکان ، به خالقیت خدا برای آسمان ها و زمین و مسخر کننده خورشید و ماه ، باور داشتند .

و لئن سألتهم من خلق السموت والأرض وسخر الشمس والقمر ليقولن الله

2 - خداوند ، خالق آسمان ها و زمین است .

من خلق السموت والأرض .. ليقولن الله

ص: 60

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - روم - 30 - 8 - 2

2 - آفریننده آسمان ها و زمین و تمامی موجودات ، خداوند است .

ما خلق الله السموت و الأرض و ما بينهما إلا بالحقّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - لقمان - 31 - 10 - 1

1 - خداوند ، آسمان ها را بدون پایه و ستون آفریده است .

خلق السموت بغير عمد ترونها

«ترونها» احتمال دارد قید توصیحي برای «بغير عمد» باشد. در این صورت، معنای «خلق السماوات بغير عمد» این است که خداوند، آسمان ها را بدون ستون آفریده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - لقمان - 31 - 25 - 1

1 - خالق آسمان ها و زمین ، در بینش کافران نیز خداوند است .

ولئن سألتهم من خلق السموت و الأرض ليقولنّ الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - فاطر - 35 - 1 - 4

4 - خداوند ، خالق آسمان ها و زمین است .

1 - آسمان ها و زمین ، مخلوق خدا و جلوه ای از قدرت او است .

أولیس الذی خلق السموت و الأرض بقدر

5 - شگفت آور بودن انکار معاد و احیای مجدد انسان ها ، به قدرت خدای خالق آسمان ها و زمین

أولیس الذی خلق السموت و الأرض بقدر علی أن یخلق مثلهم

برداشت یاد شده از آن جا است که استفهام در «أولیس . . .» استفهام انکاری و تعجیبی است.

7 - مشرکان و کافران در عصر بعثت - علی رغم انکار قیامت و تجدید حیات انسان ها - به آفرینش آسمان ها و زمین به وسیله خدا و نیز به عظمت این آفرینش اعتقاد داشتند .

أولیس الذی خلق السموت و الأرض بقدر علی أن یخلق مثلهم

برداشت یاد شده با توجه به این حقیقت است که استدلال خداوند بر اثبات معاد، از راه آفرینش نخستین جهان طبیعت، مبتنی بر این حقیقت است که کافران، جهان طبیعت را جلوه ای از خالقیت و قدرت خدا بدانند.

8 - خداوند خالق آسمان ها و زمین ، بر آفرینش مجدد انسان ها و نوسازی آدمی از ذرات پوسیده و پراکنده دنیایی او در قیامت ، توانا است .

قال من یحیی العظم و هی رمیم . . . أولیس الذی خلق السموت و الأرض بقدر علی أن ی

1 - خدا ، آفریننده آسمان ها و زمین

خلق السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - زمر - 39 - 46 - 5

5 - خداوند ، خالق آسمان ها و زمین است .

اللهم فاطر السموت والأرض

ص: 61

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - شوری - 42 - 11 - 1

1 - خداند ، آفریننده آسمان ها و زمین

فاطر السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - حدید - 57 - 4 - 1

1 - خداوند ، خالق و آفریدگار آسمان ها و زمین است .

هو الذى خلق السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - تغابن - 64 - 3 - 1

1 - خداوند ، آفریننده آسمان ها و زمین است .

خلق السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - طلاق - 65 - 12 - 1

1 - خداوند ، خالق و آفریننده آسمان ها و زمین است .

اللّه الذى خلق سبع سموت و من الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

19 - ملک - 67 - 3 - 1

1 - خداوند ، خالق آسمان ها است .

الذی خلق سبع سموت

126- خالق موجودات آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

13 - نمل - 27 - 25 - 2

2 - خدای پدیدآورنده موجودات آسمان و زمین از کتم عدم ، شایسته پرستش است ، نه مخلوقات و مظاهر طبیعت .

یسجدون للشمس .. ألا یسجدوا لله الذی یرج الخبء فی السموت و الأرض

«ال» در «الخبء» برای جنس و مفید استغراق است «خَبء» به معنای مستور (مصدر به معنای مفعول) می باشد. بنابراین «یرج الخبء»؛ یعنی، «یرج جميع الأشياء المستورة تحت استار العدم منها إلى الوجود».

127- خبرهای آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

19 - ملک - 67 - 5 - 11

11 - شیطان ها ، ناتوان از شنود و دستیابی به اطلاعات و اخبار آسمان

و جعلنها رجوماً للشیطن

128- خبرهای آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

3- در آسمان ها ، خبر ها و اطلاعاتی مبادله می شود که قابل شنود برای موجوداتی چون شیاطین است .

من کلّ شیطن رجیم . إلاّ من استرق السمع

لازمه استراق سمع، وجود و تبادل اخباری است که قابل شنیدن است.

129- خدای آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - زخرف - 43 - 84 - 4

4 - اعتقاد مشرکان به تقسیم کار های آسمان و زمین ، میان خدا و فرزندی که برای او تصویر کرده اند . *

قل إن كان للرحمن ولد . . . و هو الذی فی السماء إله و فی الأرض إله

برداشت بالا بدان احتمال است که میان این آیه و آیه «إن كان للرحمان ولد» (آیه 81) بدین گونه ارتباط باشد که مشرکان علاوه بر اعتقاد به فرزندی خدا، بر این باور بوده اند که الوهیت آسمان و زمین میان او و فرزندش تقسیم شده است. گفتنی است که این آیات ردی بر هر دو دیدگاه است.

130- خزاین آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - منافقون - 63 - 7 - 9

9 - آسمان ها و زمین ، خزائن و منابع رزق موجودات

يقولون لاتنفقوا . . . ولله خزائن السموت و الأرض

131- خلقت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 22 - 6,12

6 - خداوند ، آسمان در جهت منافع انسان ها برافراشته ساخت .

الذی جعل لکم .. السماء بناء

کلمه «بناء» در لغت عرب معنایی دارد که شامل: ساختمان، خیمه، چادر و مانند اینها می شود. اطلاق «بناء» بر آسمان از باب تشبیه است؛ یعنی: جعل لکم السماء کالبناء.

12 - آفرینش آسمان، نزول باران، به ثمر رسیدن میوه ها و پیدایش روزی برای انسان ها، جلوه هایی از ربوبیت خداوند است.

عبدالوا ربکم .. الذی جعل لکم ... رزقاً لکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - بقره - 2 - 29 - 12، 11

11 - آفرینش آسمان های هفتگانه و مواهب زمین، آفرینشی عالمانه است.

هو الذی خلق .. و هو بکل شیء علیم

12 - آفرینش موجودات زمین و آسمان های هفتگانه، دلیل توانایی خدا بر زنده کردن مردگان است.

ثم یحییکم ثم الیه ترجعون. هو الذی خلق لکم ... فسویهن سبع سموت

جمله «هو الذی ..» می تواند مرتبط با ذیل آیه قبل باشد و نیز می تواند با صدر آن آیه در ارتباط باشد. برداشت فوق مبتنی بر احتمال نخست است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - بقره - 2 - 164 - 3

3 - آفرینش آسمان ها و زمین، حاوی نشانه هایی بر توحید و حاکمی از رحمانیت و رحیمیت خداوند است.

ص: 63

لا إله إلا هو الرحمن الرحيم. إن في خلق السموت والأرض ... لأيت

آیه مورد بحث - به قرینه آیه قبل - در مقام استدلال بر توحید و رحمانیت و رحیمیت خداوند است و لذا مقصود از «آیات» در ذیل آیه، نشانه های توحید و رحمت گستری خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - فاطر - 35 - 41 - 2

2 - نظم کنونی آسمان ها و زمین در بقا، همانند مرحله آغازین خود، نیازمند به اراده و تدبیر خداوند است.

إنّ الله يمسك السموت والأرض .. إن أمسكهما من أحد من بعده

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - زمر - 39 - 6 - 16, 18, 20, 23

16 - آفریدن جهان هستی (آسمان، زمین، انسان و...)، از اوصاف و نشانه های خدای حقیقی (الله)

خلق السموت والأرض .. خلقکم من نفس وحده ... ذلکم الله

«ذلکم» اشاره به کسی است که اشیای ذکر شده را آفریده و صاحب اوصاف خلق و جعل است.

18 - آفرینش جهان (آسمان، زمین، خورشید، ماه و انسان) جلوه ربوبیت خدا است.

خلق السموت والأرض .. خلقکم من نفس وحده ... ذلکم الله ربکم

20 - آفرینش آسمان ها، زمین، خورشید، ماه و انسان، جلوه فرمانروایی مطلق خدا بر جهان هستی است.

خلق السموت والأرض .. له الملك

23 - آفرینش جهان (آسمان، زمین و انسان)، دلیل یکتایی خدا و پوچی معبود های دیگر

خلق السموت والأرض .. خلقکم من نفس وحده ... لا إله إلا هو

برداشت بالا مبتنی بر این دیدگاه است که جمله «لا إله إلا هو» - که پس از بحث از خلقت جهان آمده است - به منزله نتیجه و جمع بندی

آن بحث باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - غافر - 40 - 64 - 13، 5

5 - ثبات زمین و قابل سکونت بودن آن برای بشر و برافراشته ساختن آسمان، جلوه‌هایی از قدرت و ربوبیت بی‌همتای خداوند

ذلکم اللّٰه ربّکم . . . اللّٰه الذی جعل لکم الأرض قرارًا

13 - آفرینش زمین، آسمان، انسان و روزی‌های او، از اوصاف معبود و ربّ حقیقی

اللّٰه الذی جعل لکم الأرض . . . و صوّرکم فأحسن صورکم و رزقکم من الطّیّب ذلکم اللّٰه

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 11 - 7

7 - شکل‌گیری نظام آسمان‌ها و زمین، براساس جاذبه‌ها و قوانین طبیعت *

قالتا أتینا طائعین

برداشت یاد شده بدان احتمال است که «طوعاً» اشاره به حرکت طبیعی و «کرهاً» حکایت از حرکت قسری داشته باشد و آیه بیانگر حاکمیت حرکت طبیعی حلقه‌های تکوین در نظام آسمان‌ها و زمین باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - نازعات - 79 - 28 - 3

3 - هماهنگی اجزای آسمان، با فاصله‌ای اندک پس از مرحله آفرینش و برافراشتن آسمان صورت پذیرفته است.

رفع سمکها فسویها

فاء در «فسوآها»، برای تعقیب و حاکی از تأخر بدون فاصله تسویه است.

132- خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - بقره - 2 - 30 - 1

ص: 64

1 - خداوند بعد از آفرینش آسمان ها و مواهب زمین ، به خلقت انسان پرداخت ، تا او را به منصب خلافت برساند .

خلق لكم ما فى الأرض . . . واذ قال ربك للملائكة ائني جاعل فى الأرض خليفة

با توجه به آیه 34 از همین سوره و آیات دیگری که درباره خلقت آدم (ع) است، می توان گفت: سخن خداوند با فرشتگان درباره آدم، قبل از خلقت وی بوده است. بنابراین «ائني جاعل فى الأرض خليفة» علاوه بر بیان خلافت آدم(ع) دلالت بر آفرینش او نیز دارد؛ یعنی: می خواهم [موجودی] بیافرینم و او را خلیفه قرار دهم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5 - انعام - 6 - 1 - 8، 2

2 - آفرینش آسمانها و زمین و پدیدآوردن نور و ظلمت به دست خداوند، دلیل اختصاص ستایش به اوست.

الحمد لله الذى خلق

«الذى خلق»، صفت «الله» و بیان وجه اختصاص حمد به اوست و این تعلیق، که به گفته اهل ادب تعلیق حکم «الحمد لله» بر وصف «الذى خلق» است، بیانگر انحصار شایستگی ستایش به آفریننده هستی است.

8 - پدیده ظلمت و نور در جهان، نظامی تابع آفرینش آسمانها و زمین

الحمد لله الذى خلق السموت . . . و جعل الظلمت و النور

در این آیه آفرینش آسمان و زمین با فعل «خلق» بیان شده، ولی درباره ظلمت و نور از فعل «جعل» استفاده شده است. توجیه این تفاوت، به گفته برخی از مفسران، تبعی بودن آفرینش نور و ظلمت نسبت به مجموعه هستی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5 - انعام - 6 - 73 - 3

3 - خداوند آسمانهای متعددی در این جهان آفریده است.

خلق السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

1 - خداوند ، آفریدگار آسمان ها و زمین و پروردگار راستین انسانهاست .

إن ربكم الله الذي خلق السموت والأرض في ستة أيام

4 - خداوند پس از آفرینش آسمان ها و زمین (نظام هستی) با استیلا بر عرش ، به تدبیر امور آنها پرداخت .

ثم استوی علی العرش

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

16- « عن محمد بن مسلم قال : قال لی أبو جعفر (ع) : كان كل شيء ماءً و كان عرشه علی الماء ، فأمر الله عز ذكره الماء فاضطرم ناراً ثم أمر النار فخدمت فارتفعت من خمودها دخان فخلق الله عز وجل السموات من ذلك الدخان و خلق الله عز وجل الأرض من الرماد . . . » ;

محمد بن مسلم گوید: امام باقر(ع) به من فرمود: همه چیز آب بود و عرش خدا بر آب قرار داشت؛ پس خدای عزّ ذکره به آب امر کرد، پس آن آب آتشی برافروخته شد، سپس آتش را امر کرد خاموش شود و خاموش شد، پس بر اثر خاموشی آتش دودی از آن برخاست؛ آن گاه خداوند آسمانها را از آن دود آفرید و زمین را از خاکستر آفرید . . .».

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

11- آفرینش آسمان های متعدد و رفیع ، تسخیر خورشید و ماه ، از نشانه های توان و اقتدار خدا و یکتایی او در تدبیر هستی است .

يفصلّ الأيت

جمله های «الله الذي رفع السموت . . .» حاکی است که متعلق «آیات» اقتدار خداوند ، سلطه او بر هستی و تدبیر آفرینش است ؛ یعنی: «يفصلّ الأيات الداله علی قدرته و...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

9- ابراهیم - 14 - 19 - 13

13- آفرینش آسمان ها و زمین (عالم آفرینش) ، دلیل قدرتمندی خداوند بر تحقق وعده عذاب کافران و حبط عمل

ص: 65

من ورائه جهنم . . . مثل الذين كفروا برّبهم أعمالهم كرماد اشتدت به الريح . . . ألم

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - ابراهیم - 14 - 32 - 2

2- آفرینش آسمان ها و زمین دلیل و نشانه توحید خداوند است .

الله الذی خلق السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - نحل - 16 - 3 - 4,7

4- آفرینش حق مدار آسمان ها و زمین ، گواه وحدانیت خدا و نبود شریک برای او

أن أندروا أنه لا إله إلا أنا فاتقون . خلق السموت و الأرض بالحق تعلی عمّا یشر

جمله «خلق السماوات و الأرض» به منزله تعلیل برای مضمون «لا إله إلا أنا» در آیه قبل است.

7- آفرینش آسمان ها و زمین (جهان هستی) دلیلی بر قدرت خداوند بر محقق ساختن وعده هایش

أتی أمر الله . . . خلق السموت و الأرض بالحق تعلی عمّا یشرکون

جمله «خلق السماوات . . .» می تواند به منزله تعلیلی برای روشن نمودن قدرت خداوند بر محقق ساختن وعده هایش باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - کهف - 18 - 51 - 1

1- شیاطین ، فاقد کمترین دخالت و نظارت در کار آفرینش آسمان ها و زمین و نیز خلقت خودشان اند .

ما أشهدتهم خلق السموت و الأرض و لا خلق أنفسهم

«إشهاد» یعنی، دیگری را به شهادت و حضور خواندن. نفی شاهد گرفته شدن شیاطین در آفرینش آسمان ها و زمین و خلقت خود آن ها، کنایه از آن است که آنان، هیچ نقشی در الوهیت و تدبیر جهان نداشته اند تا در موقع آفرینش، به حضور فراخوانده شده و شاهد خلقت باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - انبیاء - 21 - 30 - 8

8- اندیشیدن در پدیده های جهان خلقت ، از راه های دستیابی انسان به توحید و یگانگی خداوند

أولم ير الذين كفروا أنّ السموت .. أفلا يؤمنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - فرقان - 25 - 59 - 7,8

7- آفرینش جهان هستی (آسمان ها ، زمین و ...) جلوه ای از رحمانیت خداوند

الذی خلق السموت و الأرض .. الرحمن

برداشت فوق، بر این اساس استوار است که «الذی خلق» مبتدا و «الرحمان» خبر آن باشد؛ یعنی، آن کسی که جهان را آفرید، رحمان است و قهراً جهان، جلوه ای از رحمانیتش می باشد.

8- آفرینش جهان هستی (آسمان ها ، زمین و ...) جلوه ای از حیات جاویدان خداوند

الحیّ الذی لایموت .. الذی خلق السموت و الأرض

برداشت فوق، بر این اساس استوار است که «الذی خلق» صفت برای «الحیّ» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - روم - 30 - 22 - 1,5

1- آفرینش آسمان ها و زمین و گوناگونی زبان ها و رنگ های آدمیان ، از آیات الهی است .

و من آیته خلق السموت و الأرض و اختلف ألستکم و ألونکم

5- آیه بودن آفرینش آسمان ها و زمین و تفاوت زبان ها و رنگ های مردم ، برای دانشمندان قابل درک است .

و من آیته خلق السموت و الأرض و اختلف ألستکم و ألونکم إنّ فی ذلک لأیت للعل

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

ص: 66

1 - خداوند ، آسمان ها را بدون پایه و ستون آفریده است .

خلق السموت بغير عمد ترونها

«ترونها» احتمال دارد قید توصیحی برای «بغير عمد» باشد. در این صورت، معنای «خلق السماوات بغير عمد» این است که خداوند، آسمان ها را بدون ستون آفریده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

3 - آفرینش آسمان ها و زمین ، دلیل و نشانه توانایی خداوند بر برپایی قیامت و آفرینش مجدد انسان ها

أولیس الذی خلق السموت و الأرض بقدر علی أن یخلق مثلهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - آفرینش و تدبیر آسمان ها و زمین و پیدایش شب و روز و تسخیر خورشید و ماه ، جلوه های عزت و قدرتمندی خداوند است .

خلق السموت و الأرض . . . کلّ یجرى لأجل مسمّی ألا هو العزیز

یادآوری عزت و قدرتمندی خداوند در پایان آیه شریفه و پس از یادآوری آفرینش آسمان، زمین و . . . گویای برداشت یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

2 - جهان (آسمان ها ، زمین و . . .) ، مخلوق خدا و جلوه قدرت او است .

ولئن سألتهم من خلق السموت و الأرض ليقولنّ الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 11، 1

1 - خداوند ، جهان آفرینش را به صورت هفت آسمان بیاراست و نظام بخشید .

فقضهنّ سبع سموت

11 - آفرینش و تدبیر آسمان ها و زمین ، جلوه ای از علم و قدرت الهی است .

ذلک تقدیر العزیز العلیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - شوری - 42 - 11 - 3، 2

2 - خلقت آسمان ها و زمین ، بدون هیچ گونه سابقه و الگوی پیشین

فاطر السموت و الأرض

«فاطر» (از ماده «فطر») به معنای ابداع و آفرینش بدون سابقه نیز آمده است.

3 - آسمان ها و زمین ، پیش از شکل یافتن به وضع موجود به صورت توده ای واحد و متراکم بود .

فاطر السموت و الأرض

«فطر» (مصدر «فاطر») به معنای دریدن و جدا کردن است. به کارگیری این ماده می تواند به این مطلب اشاره داشته باشد که آسمان ها،

پیش از این که به شکل فعلی در آید به صورت یک توده فشرده و متراکمی بود و سپس با انفجار عظیم از هم جدا و متفرق شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - شوری - 42 - 29 - 7، 1

1 - آفرینش آسمان ها و زمین و جانداران ، از نشانه های روشن خدا و قدرت او است .

و من آیته خلق السموت و الأرض و ما بثّ فیهما من دابّه

7- آفرینش آسمان ها، زمین و موجودات زنده، تنها بخشی از آیات الهی است.

و من آیته

با توجه به معنای «من» - که برای تبعیض است - به دست می آید که جهان هستی سرشار از آیات خداوند است و

ص: 67

آفرینش آسمان ها و زمین تنها بخشی از آنها می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - احقاف - 46 - 3 - 5

5- آفرینش بهینه آسمان ها و زمین و سایر موجودات ، نمود عزت و حکمت الهی است .

من الله العزيز الحكيم . ما خلقنا السموت و الأرض و ما بينهما إلا بالحقّ

از ارتباط این آیه با ذیل آیه قبل (من الله العزيز الحكيم)، مطلب یاد شده استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - احقاف - 46 - 33 - 4

4- آفرینش توانمندانه آسمان ها و زمین از سوی خداوند ، دلیل قدرت او بر تجدید حیات مردگان

الله الذي خلق .. و لم يعي بخلقهنّ بقدر على أن يحيي الموتى

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - ق - 50 - 38 - 3,6

3 - آفرینش آسمان ها و زمین ، نمودی از قدرت عظیم الهی

و لقد خلقنا السموت و الأرض

به قرینه آیات پیشین - که بیان کننده قدرت قاهره الهی بود - و نیز به قرینه ذیل آیه (و ما مسنا من لغوب) طرح مسأله آفرینش آسمان و زمین برای نمایاندن قدرت الهی است.

6 - خلقت آسمان ها و زمین بدون کم ترین زحمت و دشواری ، نشان قدرت خداوند بر معاد

و لقد خلقنا .. و ما مسنا من لغوب

با توجه به این که سیاق عمده آیات پیشین، در اثبات معاد بود؛ طرح خالقیت خدا و آسان بودن خلقت برای او، می تواند بیانگر امکان معاد و دشوار نبودن آن باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - طلاق - 65 - 12 - 11، 9

9 - آفرینش آسمان ها و زمین و تدبیر امور آنها ، جلوه ای روشن و نشانه ای گویای از قدرت بی پایان خداوند

اللّٰه الذی خلق سبع سموت . . . لتعلموا أنّ اللّٰه علی کلّ شیء قدیر

11 - آفرینش آسمان ها و زمین ، جلوه ای روشن و نشانه ای گویا از علم مطلق و همه جانبه خداوند است .

اللّٰه الذی خلق سبع سموت . . . لتعلموا ... أنّ اللّٰه قد أحاط بکلّ شیء علماً

14 - آفرینش آسمان ها و زمین و تدبیر امور آنها ، نشانه تحقّق وعده های خداوند به برپایی قیامت و وجود بهشت و جهنّم است .

أعدّ اللّٰه لهم عذاباً شدیداً . . . جنّات تجری من تحتها الأنهر ... اللّٰه الذی خلق

یادآوری خلقت آسمان ها و زمین و تدبیر امور آنها - پس از ذکر دو گروه دوزخیان و بهشتیان در آیات گذشته - می تواند اشاره به مطلب یاد شده باشد.

133- خلقت آسمان های هفتگانه

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - ملک - 67 - 3 - 4

4 - آفرینش آسمان هفتگانه ، جلوه و نشانه فرمان روایی و قدرت مطلق و بی چون خداوند

بیده الملک . . . الذی خلق سبع سموت طباقاً

جمله «الذی خلق سبع سماوات طباقاً» توضیح و تبیین دیگری برای آثار و جلوه های ملک و قدرت مطلق خداوند است.

134- خلقت تدریجی آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

6 - اعراف - 7 - 54 - 3

3 - آفرینش آسمان ها و زمین ، آفرینشی تدریجی ، در شش دوره و مرحله ، بوده است .

خلق السموت و الأرض فی سته ایام

مراد از «یوم» در آیه شریفه معنای متعارف آن (روز و یا شبانه روز) نیست، بلکه مقصود شش دوره و مرحله است. زیرا روز به معنای متعارف آن، پس از آفرینش آسمانها و زمین تحقق یافته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - هود - 11 - 7 - 14، 2

2- آفرینش آسمان ها و زمین ، تدریجی بوده و در شش روز (شش دوره) به انجام رسیده است .

خلق السموت و الأرض فی سته ایام

مراد از «ایام» در آیه شریفه ، معنای متعارف آن (روزها یا شبانه روزها) نیست؛ بلکه مقصود ، دوره ها و مرحله هاست؛ زیرا روز به معنای متعارف آن ، پس از خلقت زمین قابل فرض است.

14- « عن الرضا (ع) قال : إن الله تبارک و تعالی . . . خلق السموات و الأرض فی سته ایام . . . لیظهر للملائکه ما یخلقه منها شیئاً بعد شیء فیستدل بحدوث ما یحدث علی الله تعالی مرّه بعد مرّه . . . و أما قوله عزوجل : « لیبلوکم ایکم أحسن عملاً » فإنه خلقهم لیبلوهم بتکلیف طاعته و عبادته ، لا علی سبیل الإمتحان والتجربه لأنه لم یزل علیماً بکلّ شیء . . . »

از امام رضا(ع) روایت شده است که فرمود: همانا خدای تبارک و تعالی .. آسمانها و زمین را در شش روز آفرید ... تا آنچه را می آفریند برای ملائکه یکی پس از دیگری آشکار کند، که به وسیله حدوث پدیده ها تازه به تازه بر وجود خدا استدلال شود ... و اما قول خدای عزوجل « لیبلوکم ایکم أحسن عملاً »؛ یعنی، خدا انسانها را آفرید تا آنان را به وسیله تکلیف به طاعت و عبادت خود آزمایش کند. البته نه برای امتحان و کشف مجهول؛ زیرا از ازل به همه چیز آگاه بوده و هست ...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

4- آفرینش آسمان ها و زمین ، آفرینشی تدریجی بود و در شش مرحله انجام پذیرفت .

خلق السموت و الأرض فی ستة آیام

واژه «یوم» (مفرد «آیام») در معنای برهه ای از زمان (کوتاه یا بلند) نیز به کار می رود. بر این اساس «سته آیام» (شش روز)، به معنای شش برهه بوده و بیانگر مطلب یاد شده است.

135- خلقت عالمانه آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

1 - بقره - 2 - 29 - 11

11 - آفرینش آسمان های هفتگانه و مواهب زمین ، آفرینشی عالمانه است .

هو الذی خلق . . . و هو بکل شیء علیم

136- خلقت نخستین آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

11 - انبیاء - 21 - 104 - 6

6- آسمان بسان خلقت نخستین خود ، پس از در هم پیچیده شدن مجدداً شکل خواهد گرفت .

كما بدأنا أول خلق نعيده

برداشت برداشت یاد شده مبتنی بر این است که «نعیده» اشاره به آفرینش آسمان پس از در هم پیچیده شدن آن باشد و نه تمامی مخلوقات.

137- درخواست سقوط آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - اسراء - 17 - 92 - 1,2

1- فرود آوردن قطعاتی از آسمان ، از معجزات اقتراحی و مورد درخواست مشرکان مکه از پیامبر (صلی الله علیه و آله)

أو تسقط السماء .. علينا كسفاً

«كِسْف» جمع «كَسَف» به معنای قطعه است (لسان العرب).

2- فرود آوردن قطعاتی از آسمان بر مشرکان مکه ، پیش شرط آنان در ایمان به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

وقالوا لن نؤمن لك .. أو تسقط السماء كما زعمت علينا كسفاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

13 - شعراء - 26 - 187 - 1

1 - مردم آیکه ، خواهان فروریختن قطعات آسمانی بر سرشان توسط شعیب (ع)

فأسقط علينا كسفاً من السماء إن كنت من الصادقين

«كِسْفَه» (مفرد «كِسْف») مرادف «قطعه» است.

138- درخواست صعود محمد (صلی الله علیه و آله) به آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - اسراء - 17 - 93 - 5,6

5- صعود پیامبر (صلی الله علیه و آله) به آسمان و آوردن دستخطی قابل خواندن و گواه بر صعود واقعی خویش ، معجزه درخواستی مشرکان مکه از آن حضرت

أو ترقى في السماء ولن نؤمن لرقيك حتى تنزل علينا كتابًا نقرؤه

6- صعود پیامبر (صلی الله علیه و آله) به آسمان و آوردن نامه ای برای حقانیت خویش ، پیش شرط مشرکان مکه برای ایمان آوردن به آن حضرت

وقالوا لن نؤمن لك حتى . . . أو ترقى في السماء ولن نؤمن لرقيك حتى تنزل علينا

139- درهای آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5 - اعراف - 7 - 40 - 9

9 - آسمان حاوی بهشت، دارای درهایی متعدد و راههایی گوناگون برای ورود به آن جایگاه برین

لا تفتح لهم أبواب السماء ولا يدخلون الجنة

140- دلایل مملوکیت موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - مریم - 19 - 93 - 4

4- رحمانیت خداوند ، دلیل مملوک بودن موجودات آسمان ها و زمین و مالکیت مطلق خداوند

إن كل من في السموت والأرض إلا آتى الرحمن عبداً

ص: 70

141- ذکر ترفیع آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - غاشیه - 88 - 18 - 1

1 - توجه به افراشته بودن آسمان و شناخت عوامل مؤثر در این پدیده شگفت ، توصیه خداوند به اندیشمندان

أفلا ينظرون . . . وإلى السماء كيف رفعت

142- ذکر خلقت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 9 - 5

5 - شگفت آور بودن انکار معاد و عالم آخرت ، با توجه به مخلوق خدا بودن آسمان و زمین

الذين لا يؤمنون بالأخرة . . . أفلم يروا إلى ما بين أيديهم و ما خلفهم

استفهام در «أفلم» تعجیبی است و دلالت می کند بر این که کفر به آخرت و انکار معاد، با توجه به این که آسمان و زمین در احاطه خدا قرار دارند، امر شگفت آوری است.

143- راهیابی به آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - غافر - 40 - 36 - 1

1 - فرمان فرعون به هامان ، مبنی بر ساختن بنایی بلند برای رسیدن به راه های آسمان ها

وقال فرعون يهمن ابن لی صرحاً لعلی أبلغ الأسباب

«صرح» به معنای قصر و بنای بلند است. مقصود از آن در این آیه، بنای بلند (مانند برج) و یا رصدخانه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

20 - نبأ - 78 - 19 - 1

1 - آسمان در نخستین مراحل برپایی قیامت ، به فضایی باز و خالی از موانع عبور تبدیل خواهد شد .

وفتحت السماء فکانت أبویاً

مبالغه موجود در تعبیر «فکانت أبویاً» در تعبیر «فکانت ذات أبواب» نیست؛ زیرا در تعبیر اول، گویا آسمان - به جهت فراوانی راه عبور - چیزی جز همان درب ها نیست. جمله «فتحت السماء» عطف بر «ینفخ» و یا حال برای فاعل «تأتون» است. در هر دو صورت، حوادث آغازین قیامت را بیان می کند.

144- رفعت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

11 - طه - 20 - 4 - 5

5- آسمان ها ، متعدد و دارای رفعت و عظمت است .

والسموت العلی

145- زمان انشاق آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

20 - انشاق - 84 - 6 - 6

6 - زمان شکافته شدن آسمان و گسترش زمین و تخلیه درون آن ، زمان حضور انسان ها در پیشگاه پروردگار است .

إذا السماء انشقت . . . فملقىة

«إذا» در «إذا السماء انشقت» ظرف است و مظروف آن به قرینه «فملقىة» محذوف می باشد؛ بنابراین مراد چنین خواهد بود: «إذا السماء انشقت . . . لاقى الإنسان ربّه».

146- زوال آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - تکویر - 81 - 11 - 2

2- آسمان، همچون سقفی فراگیر و پوسته ای پوشاننده و قابل ازاله است .

و إذا السماء كشطت

147- زیبایی آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - صافات - 37 - 6 - 1

1 - جلوه زیبای آسمان، نشان دیگری از ربوبیت یگانه خدا

إِنَّ إِلَهَكُمْ لَوَاحِدٌ . رَبِّ السَّمَوَاتِ ... إِنْ زَيْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ

برداشت یاد شده از آن جا است که جمله «إنا زینا السماء..» به منزله تعلیل برای جملات پیشین است که در آنها از معبود واحد و توحید ربوبی خداوند، سخن به میان آمده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 12

12 - زیبایی و ایمنی آسمان، نشانی از عزت و علم الهی است .

و زینا السماء . . . و حفظاً ذلك تقدير العزيز العليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - ق - 50 - 6 - 3

3- آفرینش شگفت ، زیبا و متقن آسمان ، نشانی از قدرت خداوند بر احیای مجدد مردگان

ذلک رجع بعید . . . أفلم ينظروا إلى السماء فوقهم كيف بنینها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - ملک - 67 - 5 - 2

2 - جلوه زیبای آسمان ، نشان دیگری از ربوبیت یگانه خداوند

تبرک الذی بیده الملک . . . ولقد زینّا السماء الدنيا بمصیح

برداشت یاد شده، از آن جا است که این آیه، در توضیح و تبیین آیات گذشته است. گفتنی است که در آن آیات درباره فرمان روایی و قدرت بی همتای خداوند سخن به میان آمده است.

148- زینت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - صافات - 37 - 6 - 4

4 - ستارگان ، زینت بخش آسمان

إنّا زینّا السماء الدنيا بزینة الكواكب

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - ملک - 67 - 5 - 4

4 - ستارگان ، زینت بخش آسمان

إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْبِيحٍ

149- زینت آسمان اول

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - ملک - 67 - 5 - 7

7 - از میان مجموعه آسمان ها ، تنها نزدیک ترین آسمان ها به اهل زمین ، مزین به ستارگان است . *

إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْبِيحٍ

«الدنيا»، صفت برای «السماء» است. این وصف می تواند قید احترازی و گویای این حقیقت باشد که نزدیک ترین آسمان - نه همه آسمان ها - به زیور ستارگان آراسته شده است.

150- ساختار آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 3

3- آسمان ها ، بر ستونهایی نامرئی بنا شده و برپا گشته است .

رفع السموت بغير عمد ترونها

«عَمَد» جمع عمود و یا اسم جمع است و به معنای پایه هاست. جمله «ترونها» صفت برای عمد می باشد. بنابراین «رفع السموت...» ؛ یعنی، خداوند آسمانها را بدون پایه هایی که شما مشاهده اش کنید برافراشت. مفاد این جمله این است که پایه هایی وجود دارد، ولی شما نمی بینید.

151- ستون آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

8 - رعد - 13 - 2 - 22، 3

3- آسمان ها ، بر ستونهایی نامرئی بنا شده و برپا گشته است .

رفع السموت بغير عمد ترونها

«عَمَد» جمع عمود و یا اسم جمع است و به معنای پایه هاست. جمله «ترونها» صفت برای عمد می باشد. بنابراین «رفع السموت...» ؛ یعنی، خداوند آسمانها را بدون پایه هایی که شما مشاهده اش کنید برافراشت. مفاد این جمله این است که پایه هایی وجود دارد، ولی شما نمی بینید.

22- «عن أبي الحسن الرضا (ع) . . . [فی قوله تعالى] « بغير عمد ترونها » . . . فقال ثمَّ عمد و لكن لاترونها ؛

از امام رضا(ع) [درباره سخن خداوند] «بغير عمد ترونها» روایت شده است که فرمود: در آن جا ستونهایی است ولیکن شما آنها را نمی بینید».

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

14 - لقمان - 31 - 10 - 1

1 - خداوند ، آسمان ها را بدون پایه و ستون آفریده است .

خلق السموت بغير عمد ترونها

«ترونها» احتمال دارد قید توصیحي برای «بغير عمد» باشد. در این صورت، معنای «خلق السماوات بغير عمد» این است که خداوند، آسمان ها را بدون ستون آفریده است.

152- سجده موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 15 - 9

9- « عن أبي جعفر (ع) في قوله: « ولله يسجد من في السموات والأرض طوعاً وكرهاً . . . » أما من يسجد من أهل السموات طوعاً فالملائكة . . . و من يسجد من أهل الأرض طوعاً فمن ولد في الإسلام . . . و أما من يسجد كرهاً فمن أجبر على الإسلام . . . »

از امام باقر(ع) درباره سخن خدا: «ولله يسجد من في السموات والأرض طوعاً وكرهاً . . .» روایت شده: اما کسانی از اهل آسمانها که از روی رغبت سجده می کنند فرشتگان هستند ... و اما کسانی که از اهل زمین با میل و رغبت سجده می کنند، آنانند که در اسلام (محیطو خانواده اسلامی) متولد شده اند ... و اما آنان که از روی اجبار سجده می کنند، کسانی اند که به پذیرش اسلام مجبور شده اند ...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - حج - 22 - 18 - 1

1 - سجده (خضوع و انقیاد) اهل آسمان و زمین و نیز خورشید ، ماه ، ستارگان ، کوه ها ، درختان و جنبندگان برای خدا

ألم تر أنّ الله يسجد له من في السموت و من في الأرض . . . و الشجر و الدواب

«سجود» (مصدر «يسجد») به معنای اظهار خضوع و انقیاد است.

153- سختی خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 57 - 1

1 - آفرینش مجموعه عالم (آسمان ها و زمین) ، در مقایسه با آفرینش انسان ها بزرگ تر و آفریدن آن سخت تر و مهم تر است .

لخلق السموت و الأرض أكبر من خلق الناس

مقصود از «أكبر»، با عظمت تر، سخت تر و مهم تر بودن است.

154- سخن اهل آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - انبیاء - 21 - 4 - 1

1- آگاهی پروردگار به تمامی سخنان اهل زمین و آسمان

قال ربّی یعلم القول فی السماء والأرض

سرخی آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - رحمن - 55 - 37 - 2

2- سرخ شدن آسمان و شباهت پیدا کردن آن به چرمی گلگون، به هنگام فروپاشی در آستانه قیامت

فإذا انشقت السماء فكانت وردة كالدهان

«ورده» به معنای گل سرخ و «دهان» به معنای چرم قرمز است. بنابراین «کانت وردة كالدهان»؛ یعنی، همانند چرم گلگون سرخ خواهد شد.

ص: 74

155- سستی آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - حاقه - 69 - 16 - 2

2- آسمان پس از شکافته شدن در آستانه برپایی قیامت ، سست و ناستوار خواهد شد .

فهی یومئذ واهیه

((وهی)) (ماده ((واهیة)) به چیزی گفته می شود که رسته اش سست شده باشد.

156- سقف آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - نازعات - 79 - 28 - 1

1 - سقف افراشته و مرتفع آسمان ساخته خداوند و جلوه قدرت او است .

رفع سمکها

«سَمَكٌ»؛ یعنی، سقف و نیز قامت هر چیز را «سَمَكٌ» می گویند (قاموس). جمله «رفع...» تفسیر جمله «بناها» در آیه قبل است؛ یعنی، ساختن آسمان به این گونه بوده است که خداوند، طاق آن را بالا برده و آن را همچون گنبدی برافراشته قرار داده است.

157- سقوط آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - انبیاء - 21 - 32 - 1

1- خداوند ، آسمان را سقفی محفوظ از سقوط قرار داد .

و جعلنا السماء سقفاً محفوظاً

158- سقوط سنگ از آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - طور - 52 - 44 - 1

1 - ناباوری کفرپیشگان به حقانیت وعده های الهی ، حتی با مشاهده نمود های عینی عذاب و سقوط سنگی از آسمان بر آنان

وإن یروا کسفاً .. یقولوا سحاب مرکوم

159- سلطه بر موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - مریم - 19 - 94 - 1

1- سلطه و سیطیره خداوند ، بر تمامی موجودات با شعور آسمان ها و زمین

إن کلّ من فی السموت .. لقد أحصیهم

«إحصاء» به معنای احاطه داشتن بر چیزی (لسان العرب) و یا به معنای شمارش کردن است؛ ولی در این آیه به قرینه «عدّهم»، معنای احاطه و تحت سلطه خویش داشتن، مناسب تر به نظر می رسد.

ص: 75

160- سوگند به آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - ذاریات - 51 - 7 - 1

1 - سوگند خداوند ، به آسمان تزیین یافته با ستارگان

و السَّماء ذات الحَبک

«حَبِیکه» و «حَباک» (مفردهای «حُبُک») در معانی استحکام، راه و زیبایی به کار می رود. برداشت یاد شده براساس معنای اخیر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - طور - 52 - 5 - 1

1 - سوگند خداوند ، به سقف برافراشته (آسمان)

و السقف المرفوع

«مرفوع»؛ یعنی، بلند و برافراشته شده. مراد از «سقف مرفوع» ظاهراً آسمان است که همچون سقفی بلند، بر فراز آدمیان بر افراشته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - بروج - 85 - 1 - 2

2 - سوگند خداوند ، به آسمان و برج های آن

و السماء ذات البروج

قسم به آسمان، با وصف خاص آن، قسم به موصوف و وصف، هر دو است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - طارق - 86 - 1 - 1

1 - سوگند خداوند به آسمان

و السماء

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - طارق - 86 - 4 - 3

3 - خداوند ، با سوگند به آسمان و ستارگان ، بر مراقبت از انسان و افکار و کردار او ، تأکید ورزیده است .

و السماء و الطارق ... إن كل نفس لَمَّا عليها حافظ

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - طارق - 86 - 11 - 3

3 - سوگند خداوند به آسمان و به ارجاع های مکرری که پدید می آورد .

و السماء ذات الرجوع

سوگند به چیزی که دارای وصف خاصی است، در حقیقت سوگند به وصف نیز می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - طارق - 86 - 13 - 2

2 - خداوند ، با سوگند به آسمان و زمین ، بر فارق بودن قرآن بین حق و باطل ، تأکید ورزیده است .

و السماء ... و الأرض ... إته لقول فصل

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - شمس - 91 - 5 - 1

1 - سوگند خداوند به آسمان

و السماء

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - شمس - 91 - 9 - 3

ص: 76

3 - خداوند ، در تأکید بر رستگاری اهل تزکیه ، به « خورشید و نور آن » ، « ماه » ، « روز و شب » ، « آسمان و زمین » ، « روح » و « ذات خویش » ، سوگند یاد کرده است .

و الشمس . . . قد أفلح من زكّيتها

جمله «قد أفلح . . .» جواب قسم هایی است که از آغاز سوره مطرح شده بود. برخی آن را جمله معترضه دانسته، جواب قسم را جمله «كذّبت ثمود...» و یا محذوف دانسته اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - شمس - 91 - 10 - 4

4 - خداوند ، در تأکید بر زیان کاری و تباهی گناه کاران ، به « خورشید و نور آن » ، « ماه » « روز و شب » ، « آسمان و زمین » ، « نفس انسان » و « ذات خویش » سوگند یاد کرده است .

و الشمس . . . وقد خاب من دسّيتها

تکرار «قد»، نشانگر آن است که جمله «قد خاب...»، جوابی مستقل برای قسم های پیشین است.

161- سوگند به برجهای آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - بروج - 85 - 1 - 2

2 - سوگند خداوند ، به آسمان و برج های آن

و السماء ذات البروج

قسم به آسمان، با وصف خاص آن، قسم به موصوف و وصف، هر دو است.

162- سوگند به بنای آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

3 - سوگند خداوند ، به بنیان نهادن آسمان و آفرینش آن

و ما بنیها

حرف «ما» مصدری بوده و مفاد آیه شریفه، سوگند به «بناکردن آسمان» است. برخی «ما» را موصول دانسته اند؛ ولی یک نواختی سوگندها - که تمامی آنها سوگند به مخلوقات است - مؤید مصدری بودن آن است.

163- سوگند به خالق آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5 - سوگند خداوند به سازنده آسمان

و ما بنیها

چنانچه «ما» در «ما بناها» موصول باشد، مراد از آن خداوند خواهد بود. آوردن «ما» در این موارد - با توجه به این که این کلمه بیش از «من» موصول، ابهام دارد - بیانگر این است که حقیقت موضوع و عظمت آن، قابل تعریف نیست.

164- سوگند به خلقت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

ص: 77

3 - سوگند خداوند ، به بنیان نهادن آسمان و آفرینش آن

و ما بنیها

حرف «ما» مصدری بوده و مفاد آیه شریفه، سوگند به «بناکردن آسمان» است. برخی «ما» را موصول دانسته اند؛ ولی یک نواختی سوگندها - که تمامی آنها سوگند به مخلوقات است - مؤید مصدری بودن آن است.

165- شعور آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 11 - 5

5 - زمین و آسمان (جهان هستی) ، دارای نوعی شعور ، اراده و نطق

قالتا أتینا طائعين

از واژه «قالتا» استفاده می شود که آسمان و زمین دارای نوعی نطق اند؛ چنان که از جمله «أتینا طائعين» فهمیده می شود که آن دو، از نوعی اراده و خواست نیز برخوردارند و از مجموع اراده و نطق نوعی شعور و ادراک استفاده می شود.

166- شعور آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 6

6 - آسمان ها و زمین و کوه ها دارای نوعی شعورند .

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا

خودداری از پذیرش امانت الهی، حکایت از نوعی شعور و ادراک می کند.

167- شکافتن آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8- شکافتن زمین و بیرون آمدن پدیده های زمینی از آن و نیز شکافتن آسمان و نزول پدیده های آسمانی از آن ، از نشانه های وجود خداوند

أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

«فاطر» در لغت به معنای شکافتن است و احتمال دارد مراد از «فاطر السموات و الأرض» همان معنای لغوی آن باشد؛ یعنی، شکافتن آسمان و زمین برای بیرون آوردن پدیده های آسمانی و زمینی از آنها.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - انفطار - 82 - 3 - 2

2 - ساختار زمین نیز مانند آسمان و ستارگان ، در آستانه قیامت به هم خورده و رخنه های فراوانی در پیکره آن پدیدار خواهد شد .

إِذَا السَّمَاءُ .. وَإِذَا الْكَوَاكِبُ ... وَإِذَا الْبِحَارُ فَجُورَتْ

168- شگفتی آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - بروج - 85 - 1 - 4

4 - آسمان ، موجودی شگفت است و برج های آن بر شگفتی اش افزوده است .

ص: 78

و السماء ذات البروج

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - طارق - 86 - 11 - 4

4 - آسمان ، آفریده ای شگفت است و تجدید حوادث آن بر شگفتی اش افزوده است .

و السماء ذات الرجع

سوگند خداوند به هر چیز، حاکی از عظمت آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - غاشیه - 88 - 18 - 1

1 - توجه به افراشته بودن آسمان و شناخت عوامل مؤثر در این پدیده شگفت ، توصیه خداوند به اندیشمندان

أفلا ينظرون . . . و إلى السماء كيف رفعت

169- شگفتی برجهای آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - بروج - 85 - 1 - 4

4 - آسمان ، موجودی شگفت است و برج های آن بر شگفتی اش افزوده است .

و السماء ذات البروج

170- شگفتی تزیین آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5- هنرنمایی شگفت انگیز خدا در زیباسازی آسمان به وسیله ستارگان

إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ

برداشت یاد شده از تنکیر «زینة» - که بر تفخیم و تعجیب دلالت دارد - استفاده شده است.

171- شگفتی حوادث آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - طارق - 86 - 11 - 4

4- آسمان، آفریده ای شگفت است و تجدید حوادث آن بر شگفتی اش افزوده است .

و السماء ذات الرجوع

سوگند خداوند به هر چیز، حاکی از عظمت آن است.

172- شگفتی خلقت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - ق - 50 - 6 - 3

3- آفرینش شگفت، زیبا و متقن آسمان، نشانی از قدرت خداوند بر احیای مجدد مردگان

ذَٰلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ .. أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا

ص: 79

173- شهاب سنگهای آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - جن - 72 - 8 - 3

3- آسمان ، مملو از نگهبانان نیرومند و شهاب ها

فوجدنھا ملئت حرسًا شدیدًا و شهبًا

174- شیاطین هنگام صعود به آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9- حجر - 15 - 18 - 5

5- شیاطین ، در صورت نزدیک شدن به آسمان ، با شعله های آتش فروزان و آشکار ، تحت تعقیب فرار می گیرند .

إلا من استرق السمع فأتبعه شهاب مبين

175- صعود به آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5- انعام - 6 - 125 - 9

9- در تنگنا قرار گرفتن سینه و قلب آدمی به هنگام صعود به آسمان

يجعل صدره ضيقًا حرجًا كأنما يصعد في السماء

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - صافات - 37 - 8 - 4

4 - قدرت شیاطین بر صعود به نزدیک ترین آسمان

إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا .. لَا يَشْعُرُونَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ الْأَعْلَى

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - رحمن - 55 - 33 - 7

7 - ترغیب ضمنی خداوند ، به ایجاد آمادگی لازم برای تسخیر فضا و کرات *

إِن اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا .. لَا تَنْفُذُوا إِلَّا بِسُلْطَنِ

بنابراین که آیه شریفه مربوط به دنیا باشد، جمله «لاتنفذون إلاّ بسلطان» را می توان ترغیبی از سوی خداوند برای کسب آمادگی و قدرت تسخیر فضا دانست.

176- طبقات آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - مؤمنون - 23 - 17 - 3

3 - آسمان های هفتگانه ، بر فراز سر آدمیان و هر یک بر روی دیگری قرار دارد .

و لقد خلقنا فوقكم سبع طرائق

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - ملک - 67 - 3 - 3

3 - آسمان ، متعدد و دارای هفت طبقه است .

سبع سموت طباقاً

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که «طباقاً» جمع «طَبَقٌ» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - نوح - 71 - 15 - 3

3 - آسمان های هفت گانه ، به شکل طبقه طبقه و تودرتو است .

کیف خلق الله سبع سموت طباقاً

تعبیر «آلم تروا کیف...»، می تواند برای تشویق و تحریص ادا شده باشد.

177- طرد جن از آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - جن - 72 - 9 - 3

3 - جن ، از هنگام نزول قرآن ، برای همیشه از استراق سمع از آسمان ، با مانع شهاب ها روبه رو شده و با آن مورد هدف قرار می گرفتند .

فمن یستمع الآن یجد له شهاباً رصداً

«رصد» اسم جمع «راصد» (مراقب و نگهبان) و در این آیه استعاره است؛ یعنی، «شهاب» به نگهبانی که از چیزی حفاظت و دفاع می کند، تشبیه شده است.

178- طرد شیاطین از آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - حجر - 15 - 18 - 5

5- شیاطین ، در صورت نزدیک شدن به آسمان ، با شعله های آتش فروزان و آشکار ، تحت تعقیب قرار می گیرند .

إلا من استرق السمع فأتبعه شهاب مبین

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

15 - صافات - 37 - 8 - 10، 9

9- شیاطینی که برای استراق سمع به آسمان نزدیک صعود کنند، از هر سو مورد هدف قرار گرفته و رانده خواهند شد.

و یقذفون من کلّ جانب

«قذف» (مصدر «یقذفون»)، به معنای «رمی»؛ یعنی، راندن و هدف قرار دادن شیء به وسیله سنگ، تیر و مانند آنها است.

10 - آسمان نزدیک، از هر سو از نفوذ شیاطین محفوظ است.

و یقذفون من کلّ جانب

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

15 - صافات - 37 - 9 - 1

1 - شیاطینی که به قصد استراق سمع به آسمان صعود کنند، به ذلت و خواری رانده شده و به این مقصد نخواهند رسید.

و یقذفون من کلّ جانب . دحورًا

«دُحور» به معنای طرد و دور ساختن به وضع ذلت و خواری است (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

15 - صافات - 37 - 10 - 4، 7

7 - «عن أبي عبد الله (ع) قال: .. قال [رسول الله (صلى الله عليه وآله) في حديث المعراج]: ... سعد جبرئيل وصعدت معه إلى سماء الدنيا وعليها ملك يقال له: اسماعيل، هو صاحب الخطفه التي قال الله عزّ وجلّ: «إلا من خطف الخطفه فأتبعه شهاب ثاقب» و تحته سبعون ألف ملك تحت كلّ ملك سبعون ألف ملك ...»

از امام صادق (ع) روایت شده است .. [که رسول خدا (صلى الله عليه وآله) در حدیث معراج]: فرمود: جبرئیل بالا رفت و من هم با او به آسمان دنیا بالا رفتم. در آن جا فرشته ای بود به نام اسماعیل. او مأمور تعقیب ربایندگان اخبار (صاحبان خطفه)

بود که خداوند می فرماید: «إلا من خطف الخطفه...» و هفتاد هزار فرشته تحت فرمان او بودند که هر کدام از آنان نیز هفتاد هزار فرشته را تحت فرمان [خود] داشتند».

4- شیاطینی که دزدانه به آسمان نزدیک صعود کنند و به جمع آوری اطلاعات و اخبار پردازند، با گلوله آتشین، مؤثر و سوراخ کننده، مورد تعقیب و اصابت قرار خواهند گرفت.

إلا من خطف الخطفه فأتبعه شهاب ثاقب

«شهاب» به شعله ای از آتش افروخته (گلوله آتشین) گفته می شود. «ثاقب» نیز به معنای نافذ و سوراخ کننده است.

179- عبادت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - اسراء - 17 - 44 - 3

3- آسمان ها و زمین و تمامی موجودات در آنها، همواره در حال عبادت خداوندند.

تَسْبِحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ

اصل در لغت تسبیح «المَرَّ السَّرِيعُ فِي عِبَادَةِ اللَّهِ» است (مفردات راغب).

180- عبرت از تدبیر آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - ذاریات - 51 - 23 - 3

3- آسمان و زمین، تحت ربوبیت الهی و تدبیر یگانه آن، شایان تأمل و درس آموزی

فَوَرَّبَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

اهمیت ربوبیت الهی نسبت به آسمان و زمین، از آن جهت می باشد که مورد قسم قرار گرفته است.

181- عبودیت موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

10 - مریم - 19 - 93 - 1

1- تمامی موجودات شعورمند آسمان ها و زمین ، بندگان خدا و مملوک اویند .

أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا . إِنَّ كَلَّ مِنْ فِي السَّمَوَاتِ ... ءَاتِي الرَّحْمَنِ عَبْدًا

«آتی» اسم فاعل است و زمان در آن ملحوظ نیست و مراد از «اتیان» معنای مجازی آن است. مقصود آیه این است که موجودات هستی، در برابر خداوند اظهار وجودی جز عبودیت ندارند؛ همگان مملوک اویند و از خود استقلالی ندارند.

182- عجز از تدبیر آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

17 - احقاف - 46 - 4 - 4

4- ناتوانی بت ها و معبود های مشرکان ، از آفرینش موجودات زمینی و مشارکت در خلقت و تدبیر امور آسمان ها

ماذا خلقوا من الأرض أم لهم شرك في السموات

183- عجز از صعود به آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

ص: 82

7- بشر ، ناتوان از صعود کامل به تمامی آسمان ها و دستیابی به همه حقایق عالم

فلیرتقوا فی الأسباب

«سبب» (مفرد «أسباب») به معنای ریسمانی است که به وسیله آن فرد از درخت خرما و مانند آن بالا می رود و مقصود از آن می تواند وسیله صعود به آسمان ها باشد. برداشت یاد شده نیز مبتنی بر این احتمال است. گفتنی است: امر «لیرتقوا» در تعجیز به کار رفته است؛ یعنی، به دنبال وسیله های صعود بروید؛ ولی هرگز نمی توانید.

184- عذاب با سقوط آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - سبأ - 34 - 9 - 9

9 - تهدید شدن منکران معاد ، به سقوط قطعه هایی از آسمان بر سرشان

إن نشأ .. أو تسقط علیهم کسفاً من السماء

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - اسراء - 17 - 92 - 3

3- تهدید پیامبر (صلی الله علیه و آله) به مشرکان مکه ، در امکان نزول عذاب با سقوط قطعاتی از آسمان بر سر آنان

أو تسقط السماء کما زعمت علینا کسفاً

185- عرضه امانت به آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 1

1 - خداوند ، تکالیف دین را ، به عنوان امانت به آسمان ها و زمین و کوه ها سپرد و آنان از قبول آن ، سر باز زدند .

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا

لام در «لِيَعَذَّبَ..» در آیه بعد، برای تعلیل عرضه امانت است. ذکر منافق مشرک و مؤمن در آن آیه، به دنبال تعلیل «لِيَعَذَّبَ» قرینه است که مراد از «الأمانة» در این آیه، چیزی است که افراد درباره آن، به سه گروه تقسیم می شوند و آن، همانا تکالیف دینی است. گفتنی است که آیه پیش که درباره اطاعت از خدا و رسول است، نیز می تواند قرینه بر برداشت بالا، باشد؛ چه این که اطاعت از خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله)، وقتی میسر است که به تکالیف ارائه شده از سوی آنان عمل شود.

186- عرضه تکلیف به آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 1

1 - خداوند ، تکالیف دین را ، به عنوان امانت به آسمان ها و زمین و کوه ها سپرد و آنان از قبول آن ، سر باز زدند .

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا

لام در «لِيَعَذَّبَ..» در آیه بعد، برای تعلیل عرضه امانت است. ذکر منافق مشرک و مؤمن در آن آیه، به دنبال تعلیل «لِيَعَذَّبَ» قرینه است که مراد از «الأمانة» در این آیه، چیزی است که افراد درباره آن، به سه گروه تقسیم می شوند و آن، همانا تکالیف دینی است. گفتنی است که آیه پیش که درباره اطاعت از خدا و رسول است، نیز می تواند قرینه بر برداشت بالا، باشد؛ چه این که اطاعت از خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله)، وقتی میسر است که به تکالیف ارائه شده از سوی آنان عمل شود.

ص: 83

187- عظمت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - شمس - 91 - 5 - 2

2 - آسمان ، موجودی با عظمت

و السماء

188- عظمت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - طه - 20 - 4 - 5

5- آسمان ها ، متعدد و دارای رفعت و عظمت است .

والسموت العلی

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - زخرف - 43 - 82 - 2

2- عظمت و هماهنگی تدبیر آسمان ها و زمین و عرش ، نشان دهنده حاکمیت خدای یگانه بر هستی است .

سبحن ربّ السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - دخان - 44 - 38 - 4

4- ساختار عظیم و پیچیده آسمان ها و زمین و مظاهر هستی ، خود گواه وجود اهداف ارزشمند در امر آفرینش *

و ما خلقنا السموت .. لعین

از این که خداوند، آسمان ها و زمین و سایر موجودات را به خصوص یاد کرده و به جای آن واژه جامعی چون «العالمین» را قرار نداده است نقش پیامدار هر یک را در نفی بازیچه بودن آفرینش می رساند.

189- عظمت خلقت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - نازعات - 79 - 27 - 1

1 - آسمان ، پدیده ای مقاوم تر از جسم انسان ها و آفرینش آن با عظمت تر از آفرینش آنها است .

ءأنتم أشد خلقاً أم السماء

استفهام در «ءأنتم» تقریری است و برای اعتراف گرفتن از مخاطب به کار می رود. «السماء» ممکن است اشاره به آسمان مشهود باشد و نیز ممکن است اسم جنس بوده و بر تمام آسمان ها قابل تطبیق باشد. «شدت»، به معنای صلابت و استحکام است. این وصف درباره جسم و غیر جسم به کار می رود. بنابراین تعبیر «أشد خلقاً» به معنای استحکام بیشتر در خلقت و یا دشوارتر بودن آفرینش [در نظر مخاطبان] است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - شمس - 91 - 5 - 4

4 - ساختن آسمان ، کاری بزرگ و نشانه عظمت خداوند است .

و ما بنیها

تعبیر «و ما بناها» - سوگند به بانی باشد یا بنا - نشانگر عظمت هر دو است؛ زیرا عظمت هر یک، حاکی از عظمت دیگری است.

ص: 84

190- عظمت خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9- ابراهیم - 14 - 19 - 11

11- آفرینش آسمان ها و زمین دارای عظمتی بس فراتر از اعطای زندگی به انسان ها و میراندن آنان

ألم تر أن الله خلق السموت والأرض بالحقّ إن يشأ يذهبكم و يأت بخلق جديد

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - اسراء - 17 - 99 - 4

4- بی دقتی و جهل کافران به عظمت آفرینش آسمان ها و زمین ، زمینه ساز انکار حیات دویاره انسان از سوی آنان است .

أولم يروا أن الله الذي خلق السموت والأرض قادر على أن يخلق مثلهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - صافات - 37 - 11 - 3

3 - عظمت آفرینش آسمان ها ، زمین ، فرشتگان و دیگر موجودات آسمانی

أهم أشدّ خلقاً أم من خلقنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - غافر - 40 - 57 - 1

1 - آفرینش مجموعه عالم (آسمان ها و زمین) ، در مقایسه با آفرینش انسان ها بزرگ تر و آفریدن آن سخت تر و مهم تر است .

لخلق السموت والأرض أكبر من خلق الناس

مقصود از «أكبر»، با عظمت تر، سخت تر و مهم تر بودن است.

191- عظمت خلقت موجودات آسمانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - صفات - 37 - 11 - 3

3- عظمت آفرینش آسمان ها ، زمین ، فرشتگان و دیگر موجودات آسمانی

أهم أشدّ خلقاً أم من خلقنا

192- عمر آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 8

8- عمر آسمان ها و خورشید و ماه (جهان آفرینش) محدود و تمام شدنی است .

كل یجری لأجل مسمّی

193- عنصر خلقت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 11 - 2

2- آسمان ، پیش از سامان یافتن و شکل گیری به صورت توده هایی از دود بود .

ثمّ استوی إلى السماء و هی دخان

ص: 85

194- عنصر خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - هود - 11 - 7 - 5

5- آب ماده اصلی برای آفرینش آسمان ها و زمین *

خلق السموت و الأرض فی سته أيام و كان عرشه علی الماء

برداشت فوق، مقتضای ارتباط میان دو جمله «خلق السموات . . .» و «كان عرشه علی الماء» است؛ یعنی، بیان این معنا که: پیش از آفرینش آسمانها و زمین، هستی منحصر به آب بود و خداوند بر آنها حاکمیت داشت، می تواند به این نکته اشاره داشته باشد که خداوند، آن آبهای پیشین یا قسمتی از آنها را به آسمان و زمین تبدیل کرد.

195- عوامل استحکام آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - انشقاق - 84 - 1 - 3

3 - استحکام و از هم پاشیدگی اجزای آسمان ، تابع شرایط خاص و تأثیرات اسباب و علل است .

إذا السماء انشقت

«إنشقاق» (شکافته شدن) مطاوعه «شق» (شکافتن) است و نتیجه و بازتاب آن را بیان می کند. بنابراین آسمان، تحت تأثیر عاملی شکافنده از هم می گسلد.

196- عوامل انشقاق آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - انبیاء - 21 - 30 - 2

2- جهان طبیعت ، دارای آسمان های متعدد

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - فرقان - 25 - 25 - 3

3 - آسمان ، در آستانه برپایی قیامت ، به وسیله ابر ها شکافته خواهد شد .

و یوم تشقق السماء بالغمم

برداشت فوق، بر این اساس است که «با» در «بالغمام» برای سببیت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - مزمل - 73 - 18 - 2

2 - آسمان از شدت هراس و هولناکی روز محشر ، شکافته و از هم گسسته خواهد شد .

یومًا .. السماء منفطر به

برداشت یاد شده، مبتنی بر این احتمال است که «با» در «به» سببیت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - انشقاق - 84 - 1 - 3

3 - استحکام و از هم پاشیدگی اجزای آسمان ، تابع شرایط خاص و تأثیرات اسباب و علل است .

إذا السماء انشقت

«إنشقاق» (شکافته شدن) مطاوعه «شق» (شکافتن) است و نتیجه و بازتاب آن را بیان می کند. بنابراین آسمان، تحت تأثیر عاملی شکافنده

از هم می گسلد.

197- عوامل انهدام آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - شوری - 42 - 5 - 15

15 - آسمان ها و زمین در معرض فروپاشی در برابر عظمت الهی

و هو العلیّ العظیم . تکاد السموت یتفطرن

برداشت یاد شده بر این پایه است که آیه شریفه، مرتبط با ذیل آیه قبل (و هو العلیّ العظیم) بوده و درصدد ارائه عظمت خدا باشد.

198- عوامل بقای آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - فاطر - 35 - 41 - 2

2 - نظم کنونی آسمان ها و زمین در بقا، همانند مرحله آغازین خود، نیازمند به اراده و تدبیر خداوند است .

إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ . . . إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ

199- عوامل تزیین آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - ذاریات - 51 - 7 - 1

1 - سوگند خداوند، به آسمان تزیین یافته با ستارگان

و السّماء ذات الحَبِک

«حَبِیکه» و «حَبَاک» (مفردهای «حَبِک») در معانی استحکام، راه و زیبایی به کار می رود. برداشت یاد شده براساس معنای اخیر است.

200- عوامل مصونیت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 9

9- آسمان دنیا، ایمن و محفوظ از آسیب‌ها، در پرتو اراده الهی

وزینا السماء الدنيا بمصباح و حفظاً

«حفظاً» مفعول مطلق برای فعل مقدر «حفظنا» است؛ یعنی، «حفظنا السماء الدنيا حفظاً».

201- عوامل مؤثر در ترفیع آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - غاشیه - 88 - 18 - 1

1 - توجه به افراشته بودن آسمان و شناخت عوامل مؤثر در این پدیده شگفت، توصیه خداوند به اندیشمندان

أفلا ينظرون . . . و إلى السماء كيف رفعت

ص: 87

202- غیب آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

13 - نمل - 27 - 75 - 1

1- آسمان و زمین (جهان آفرینش) ، دارای اسراری بس مخفی که تنها برای خداوند آشکار است .

و ما من غائبه فی السماء و الأرض إلا فی کتب مبین

«غائبه» به هر امر بسیار مخفی گفته می شود؛ زیرا «تاء» در آن برای مبالغه است.

203- غیب آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - بقره - 2 - 33 - 3،7،8

3- فرشتگان در پی با خبر شدن از نام های حقایق هستی ، دانستند که آسمان ها و زمین دارای غیب و نهان است .

فلما أنباهم .. قال ألم أقل لكم إني أعلم غيب السموت و الأرض

7- آسمان ها و زمین (هستی) ، دارای غیب و نهانی که حتی بر فرشتگان هم مخفی بود .

إني أعلم ما لا تعلمون .. ألم أقل لكم إني أعلم غيب السموت و الأرض

8- خداوند ، آگاه به غیب و نهان آسمان ها و زمین (هستی)

إني أعلم غيب السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - هود - 11 - 123 - 1

1- آسمان ها و زمین ، دارای غیبی و رای آنچه احساس و مشاهده می شود .

و لله غيب السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - نحل - 16 - 77 - 6، 2، 1

1- امور غیبی و پنهانی آسمان ها و زمین ، در انحصار خداست .

و لله غيب السموت و الأرض

2- وجود رخدادهایی نهانی در آسمان ها و زمین ، غیر قابل کشف برای آدمیان

و لله غيب السموت و الأرض

غیب دانستن برخی از امور و رخدادهای موجود در آسمانها، دلیل آن است که آنها از قلمرو دانش بشر بیرون است.

6- برپایی قیامت ، از جمله امور غیبی آسمان ها و زمین است .

و لله غيب السموت و الأرض و ما أمر الساعه

.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - كهف - 18 - 26 - 4

4- آسمان ها و زمین ، حاوی حقایقی نهفته و اسراری نهان از غیر خدا

له غيب السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

13 - نمل - 27 - 65 - 1

1 - تنها خداوند یکتا ، آگاه به غیب آسمان ها و زمین

قل لا يعلم من فى السموت والأرض الغيب إلا الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - فاطر - 35 - 38 - 1،2

1 - خداوند ، به حقایق پنهانی آسمان ها و زمین آگاه است .

ص: 88

إِنَّ اللَّهَ عِلْمُ غَيْبِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

2- وجود حقایق پنهان از دید انسان ها در آسمان ها و زمین

إِنَّ اللَّهَ عِلْمُ غَيْبِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - حجرات - 49 - 18 - 7، 1

1 - خداوند ، آگاه به اسرار نهفته (غیب) آسمان ها و زمین

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

7- آسمان ها و زمین ، علاوه بر ابعاد مادی و مشهود ، دارای زوایای پنهان و اسراری نامکشوف بر آدمیان

يعلم ما فى السموات وما فى الأرض... يعلم غيب السموات والأرض

در آیات پیشین سخن از علم خدا به مطلق موجودات هستی بود؛ ولی در این آیه بر زوایای پنهان و نامکشوف آن تأکید شده است. جمع دو آیه، بیانگر معنای بالا است.

204- فرجام آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - معارج - 70 - 8 - 2

2- نظام و نظم موجود آسمان ، دارای فرجامی محدود و روبه نابودی

يوم تكون السماء كالمهل

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - تکویر - 81 - 11 - 3

3- آسمان ، پوششی که تا قیامت باقی خواهد ماند .

وإذا السماء كشطت

205- فرجام آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - احقاف - 46 - 3 - 6

6- آسمان ها و زمین و تمامی موجودات هستی ، دارای فرجام و پایانی معین و از پیش تعیین شده

ما خلقنا السموت و الأرض و ما بينهما إلا بالحقّ و أجل مسمّی

206- فرجام موجودات آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - زمر - 39 - 68 - 10

10 - تمامی موجودات آسمان ها و زمین ، پس از به پاخاستن با دومین نفخ صور ، در انتظار سرنوشت خود به سر خواهند برد .

ثمّ نفخ فيه أُخرى فإذا هم قیام ینظرون

«نظر» (مصدر «ینظرون») هم به معنای انتظار است و هم به معنای نظر متحیرانه و بهت آمیز. برداشت یاد شده مبتنی بر معنای نخست است.

ص: 89

207- فلسفه انشقاق آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - انشقاق - 84 - 2 - 4

4- شکافته شدن آسمان در آستانه قیامت، در جهت کمال آن و جلوه ای از ربوبیت خداوند است.

و أذنت لربّها

208- فلسفه تبدیل آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - ابراهیم - 14 - 51 - 1

1- تغییر و تبدیل نظام کنونی آسمان ها و زمین به نظام دیگر در آستانه برپایی قیامت، به منظور کیفر و پاداش انسانهاست.

یوم تبدّل الأرض غیر الأرض... و برزوا لله... لیجزی الله کلّ نفس ما کسبت

برداشت فوق مبتنی بر این است که «لیجزی» متعلق به «برزوا» در آیه 48 باشد.

209- فلسفه حرکت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 7

7- حرکت آسمانها، عرش، خورشید و ماه برای سپری شدن مدت معین شده برای حیات دنیا است.

کل ینجرى لأجل مسمّی

برداشت فوق بر این اساس است که «لأجل» به معنای مدت باشد. بر این اساس «لام» در «لأجل» به معنای غایت و هدف است.

210- فلسفه خلقت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - غافر - 40 - 64 - 4

4 - خداوند ، آسمان را در جهت منافع انسان ها برافراشته ساخت .

اللّٰه الذی جعل لکم .. و السماء بناء

«بناء»، در لغت معنایی دارد که شامل: ساختمان، خیمه، چادر و مانند این ها می شود: اطلاق «بناء» بر آسمان از باب تشبیه است؛ یعنی، «جعل لکم السماء کالبناء».

211- فلسفه خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - هود - 11 - 7 - 9

9- پدید آمدن نیکوکارترین انسان ها (انسان های کامل) از هدف های آفرینش آسمان ها و زمین است .

خلق السموت و الأرض .. لیبلوکم ائیکم أحسن عملاً

«لیبلوکم» متعلق به «خلق السموات ..» است و بیانگر هدف آفرینش می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - طلاق - 65 - 12 - 12

12 - آگاه شدن بشر به قدرت و علم همه جانبه خداوند ، از حکمت های آفرینش آسمان ها و زمین

ص: 90

اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ .. لتعلموا أنّ اللّٰه على كلّ شيء قدير وأنّ اللّٰه قد

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که «لام» در جمله «لتعلموا..» تعلیل برای عبارت «خلق سبع سماوات» است و این جمله بیانگر علت و فلسفه آفرینش آسمان ها و زمین است.

212- فلسفه زیبایی آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - ق - 50 - 6 - 4

4- زینت و زیبایی آسمان ، به تدبیر الهی و در جهت ره یابی انسان به حق

أفلم ينظروا... وزيّنّ-ها

213- فواید آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - بقره - 2 - 22 - 6

6 - خداوند ، آسمان در جهت منافع انسان ها برافراشته ساخت .

الذی جعل لکم .. السماء بناء

کلمه «بناء» در لغت عرب معنایی دارد که شامل: ساختمان، خیمه، چادر و مانند اینها می شود. اطلاق «بناء» بر آسمان از باب تشبیه است؛ یعنی: جعل لکم السماء کالبناء.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - بقره - 2 - 164 - 9

9- آسمان مبدأ پیدایش آب های موجود در زمین است .

و ما أنزل من السماء من ماء

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

7 - یونس - 10 - 31 - 2

2 - آسمان و زمین ، دو منبع روزی برای انسانها

قل من یرزقکم من السماء و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - ابراهیم - 14 - 32 - 5

5 - آسمان ، منبع اصلی آبها

و أنزل من السماء ماء

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - حجر - 15 - 22 - 11

11 - منبع اصلی آب ها ، آسمان (ابرها) است .

فأنزلنا من السماء ماء فأسقینکموه

از اینکه خداوند، در مقام امتنان به بندگان می فرماید: «ما از آسمان آب فرستادیم و با آن شما را سیراب کردیم» - با اینکه در زمین هم آب برای سیراب کردن هست - حکایت از آن دارد که منابع زمینی آبها هم، از آسمان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - نحل - 16 - 10 - 1

1 - نزول آب (باران) از آسمان ، تنها به دست خداست .

هو الذي أنزل من السماء ماء

ص: 91

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - نحل - 16 - 73 - 4

4- آسمان و زمین ، در تأمین روزی انسان نقش دارند .

ما لا یملک لهم رزقاً من السموت والأرض شیئاً

از اینکه خداوند فرمود: معبودها قادر به روزی رسانی به انسان از آسمان و زمین نیستند، استفاده می شود که زمینه روزی رسانی در آسمانها همچون زمین، وجود دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - فاطر - 35 - 27 - 3

3 - آسمان (فضا و ابرها) ، منشأ نزول باران و منبع آب ها

أنزل من السماء ماء

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - شوری - 42 - 12 - 3

3 - آسمان و زمین ، گنجینه های خیرات و روزی موجودات

له مقالید السموت والأرض یبسط الرزق

از کلمه «مقالید» (کلیدها) و نیز جمله «یبسط الرزق»، مطلب یاد شده استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - نازعات - 79 - 33 - 1

1 - سودمندی آسمان ، شب ، روز ، زمین ، آب ، گیاه و کوه ها برای انسان و دام ، هدف خداوند از آفرینش و سامان بخشی آنها است .

متعاً لكم ولأنعمكم

«متاعاً» مفعول له است. این کلمه گرچه اسم است برای هر چیزی که سودمند باشد (لسان العرب); ولی در این آیه جایگزین مصدر شده است; یعنی، «تمتعاً لكم».

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - طارق - 86 - 11 - 1,2

1 - آسمان ، دارای باران های پیاپی و فائده های مداوم و جایگاه ظهور مکرر ستارگان

و السماء ذات الرجوع

«رَجْع» به معنای بازگرداندن و «رجوع» به معنای بازگشتن است (مفردات راغب). «ذات الرجوع» وصفی است که بر ثبوت و تداوم دلالت دارد و مراد از آن می تواند بازگشت دادن بخارهای متصاعد به صورت باران باشد. گفته «مقایس اللغه» - که «رَجْع» را به معنای «باران» دانسته است - این احتمال را تأیید می کند. برخی از مفسران، آن را بر تمام فایده های آسمانی، ظهور مکرر ستارگان در شب ها، تأثیر حوادث آسمانی در پیدایش مکرر فصول سال، تطبیق داده اند.

2 - توجه به تأثیر آسمان در تداوم بازگشت بعضی از پدیده ها ، زمینه ساز باور به معاد

و السماء ذات الرجوع

ارتباط این سوگند با قبل و بعد آن - به ویژه آیه «إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ» که کلمه «رجع» در آن نیز آمده است - بیانگر برداشت یاد شده است.

214- قانونمندی خلقت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - انبیاء - 21 - 16 - 1

1- آفرینش آسمان و زمین و موجودات فضا (جهان هستی) ، بیهوده و بازیچه نیست ; بلکه جهت دار و هدفمند است .

و ما خلقنا السماء والأرض و ما بينهما لعین

«لعب» به معنای کاری است بی فایده که مقصود صحیح و مصلحتی در آن نباشد. «لاعبین» نیز حال برای ضمیر

ص: 92

«خلقنا» است؛ یعنی، ما جهان را به قصد بازیچه و سرگرمی نیافریدیم.

215- قانونمندی خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - دخان - 44 - 38 - 1

1- آفرینش آسمان ها و زمین و موجودات هستی ، به دور از بازیگری و اهداف پوچ

و ما خلقنا السموت والأرض و ما بينهما لعین

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - ق - 50 - 6 - 5

5- خلقت آسمان ها و کهکشان ها ، براساس دقیق ترین قوانین و به دور از کم ترین کاستی

إلی السماء . . . وزینّـها . . . و ما لها من فروج

216- قانونمندی صعود به آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - رحمن - 55 - 33 - 6

6 - خروج جن و انس از مدار زمین و عبور آنان در قلمرو آسمان ها ، امری قانون مند و ممکن و تنها نیازمند تهیه ابزار مناسب *

یمعشر الجنّ و الإنس إن استطعتم . . . لاتنفذون إلاّ بسطن

احتمال دارد که آیه شریفه در رابطه با دنیا باشد که در این صورت از مجموع آیه می توان استفاده کرد که خروج از مدار زمین و کرات، امری محال نیست؛ بلکه با تجهیزات مناسب قابل دسترسی است.

217- قانونمندی نظم آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - ق - 50 - 6 - 6

6- نظم و قانون مندی دقیق و فراگیر ، دارای اهمیتی ویژه در نظام کرات آسمانی

کیف بنینها . . . و ما لها من فروج

218- کثرت موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - شوری - 42 - 29 - 5

5 - جانداران موجود در آسمان ها ، فراوان و گسترده اند ؛ نه اندک و استثنایی

و ما بئ فیهما من دابّه

با توجه به واژه «بئ» - که به معنای پراکندگی است - فراوانی موجودات زنده در آسمان ها را می توان استفاده کرد؛ زیرا با توجه به فراخنای آسمان ها، اگر موجودات زنده اندک باشند، تعبیر «بئ» مناسب نمی باشد.

219- گداخته شدن آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

ص: 93

1 - گداخته شدن آسمان ، همچون ذوب فلزات در آستانه برپایی قیامت

یوم تکون السماء کالمهل

«مهل» به هر فلز گداخته شده (همچون طلا، نقره، مس و ..) گفته می شود.

220- گردش آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 11 - 3

3 - خداوند ، به آسمان و زمین فرمان داد تا - خواه یا ناخواه - در مسیر تعیین شده به حرکت در آیند و فرمان ببرند .

فقال لها و للأرض اتّيا طوعًا أو کرهًا

«طوع» به معنای رغبت و میل و «کره» به معنای بی میلی و عدم رغبت است.

221- گردش آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 8

8 - زیبایی و آراستگی ، نمودی از حرکت طبیعی آسمان ها در جهت فرمان خدا *

قالتا أتینا طائعين . . . و زینا السماء الدّنيا بمصبيح

به کار بردن واژه «زینّا» به جای واژه های دیگر، نشانگر مطلب یاد شده است. گفتنی است ارتباط «زینّا» با تعبیر «أتینا طائعين» می رساند که زیبایی نتیجه حرکت و شکل گیری طبیعی همراه با رغبت و میل است.

222- گشودگی درهای آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

9- حجر - 15 - 14 - 2، 1

1- اگر دری از آسمان به قدرت خداوند گشوده شود که کافران مکه برای دریافت حقایق به آنجا بروند ، ایمان نخواهند آورد .

كذلك نسلکه فی قلوب المجرمین . لایؤمنون به ... و لو فتحنا علیهم بابًا من السماء

2- مجرمان هدایت ناپذیر ، در صورت گشوده شدن دری از آسمان و راه یافتن آنان به آنجا جهت مشاهده حقایق ، باز ایمان نخواهند آورد .

كذلك نسلکه فی قلوب المجرمین . لایؤمنون به ... و لو فتحنا علیهم بابًا من السماء

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

9- حجر - 15 - 15 - 2، 1

1- کافران هدایت ناپذیر مکه ، در صورت مشاهده گشایش دری از آسمان برای بالا رفتن خود و درک حقایق ، آن را نوعی چشم بندی و سحر وانمود خواهند کرد .

و لو فتحنا علیهم بابًا من السماء فظللوا فیه یعرجون . لقالوا إنما سكرت أبصرنا

«سکر» در لغت حالتی را گفته اند که عارض بر عقل می شود. بنابراین مراد از ادعای آنان این می شود که: آنان خود را گرفتار نوعی چشم بندی می دانستند.

2- کافران مکه ، مردمی حق ناپذیر و لجاجت پیشه در برابر آیات الهی

و لو فتحنا علیهم بابًا من السماء فظللوا فیه یعرجون . لقالوا إنما سكرت أبصرنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

2 - بقره - 2 - 284 - 1

1 - تنها خداوند مالک تمام موجودات آسمان ها و زمین است .

لله ما فى السموات و ما فى الارض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 180 - 21

21 - مالکیت اصلی و نهایی آسمان ها و زمین (تمام هستی) ، از آن خداوند است .

و لله میراث السموات و الارض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

4 - نساء - 4 - 126 - 1

1 - خداوند ، تنها مالک آسمان ها و زمین و آنچه در آنهاست (تمامی هستی)

و لله ما فى السموت و ما فى الأرض

«ما فى السموات و ما فى الارض»، کنایه از تمامی هستی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

4 - نساء - 4 - 131 - 1

1 - خداوند ، مالک تمامی موجودات آسمان ها و زمین است .

و لله ما فى السموت و ما فى الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

4 - مائده - 5 - 17 - 16

16 - سلطنت و مالکیت مطلق خداوند بر آسمان ها ، زمین و آنچه میان آن دو است . (تمام هستی)

و لله ملك السموت و الارض و ما بينهما

تقدیم «لله» دلالت بر حصر دارد. یعنی تنها او مالک آسمانها و ... است. لذا از این معنا به مالکیت مطلق تعبیر شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

4 - مائده - 5 - 18 - 18

18 - تنها خداوند ، مالک و فرمانروای آسمان ها و زمین و آنچه میان آن دو است . (تمام هستی)

و لله ملك السموت و الارض و ما بينهما

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

4 - مائده - 5 - 40 - 1

1 - خداوند ، تنها مالک آسمان ها و زمین (تمام هستی) و حاکم بر آنها

الم تعلم ان الله له ملك السموت و الارض

آسمانها و زمین کنایه از تمامی هستی است. و ملک به معنای حاکمیت و در دست داشتن زمام امور است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

4 - مائده - 5 - 120 - 1،7

1 - تنها خداوند ، مالک و فرمانروای آسمان ها ، زمین و هر آنچه در آنهاست .

7 - مالکیت خداوند بر آسمان ها و زمین و توانایی مطلق وی ، ضامن اعطای بهشت جاودانه به صادقان

ينفع الصديقين صدقهم لهم جنت . . . و ما فيهن و هو على كل شيء قدير

بيان مالکیت خداوند بر هستی و توانایی مطلق او پس از وعده بهشتی جاویدان به صدق پیشگان، می تواند اشاره به این باشد که تحقق بخشیدن به این وعده هرگز از توان خداوند خارج نیست.

ص: 95

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

6 - اعراف - 7 - 185 - 1

1 - آسمان ها و زمین موجوداتی مملوک ، وابسته به هستی بخش و نیازمند آفریدگار

أولم ينظروا في ملكوت السموت والأرض

«ملکوت» مصدر است و به نایب فاعلش (السموات و الأرض) اضافه شده است. یعنی «ملکوت» در آیه شریفه مصدر مجهول می باشد. بنابراین «ملکوت السموات»، یعنی مملوک بودن آسمانها. گفتنی است مراد از مملوکیت در اینجا مملوکیت حقیقی و تکوینی، یعنی وابستگی وجودی، است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - انشقاق - 84 - 2 - 3

3 - خداوند ، مالک و مدبّر شؤون آسمان است .

لربّها

اصل معنای «ربّ»، تربیت کردن است (مفردات). «ربّ» هر چیز، مالک و حق دار آن و یا ملازمت کننده با آن چیز است. (قاموس)

224- مالک آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

3 - آل عمران - 3 - 189 - 1

1 - خداوند ، تنها مالک و فرمانروای آسمان ها و زمین

و لله ملك السموات والارض

«مُلک» به معنای پادشاهی و فرمانروایی و ملازم با مالکیت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

7 - توبه - 9 - 116 - 1

1 - خداوند ، تنها مالک و فرمانروای آسمان ها و زمین

إن الله له ملك السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - رعد - 13 - 16 - 1

1- خداوند ، مالک و مدبر آسمان ها و زمین است .

قل من رب السموت و الأرض قل الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - سبأ - 34 - 1 - 3

3 - تمامی آنچه در آسمان ها و آنچه در زمین است ، از آن خدا است .

الحمد لله الذى له ما فى السموت و ما فى الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - ص - 38 - 66 - 1

1 - خداوند ، مالک و مدبر جهان هستی (آسمان ها ، زمین و ...)

ربّ السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

2- کفر و ناسپاسی انسان ها و روی گردانی آنان از پیام وحی ، بی تأثیر برای یگانه مالک آسمان ها و زمین

فإنّ الإنسن کفور . لله ملک السموت و الأرض

ص: 96

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - فتح - 48 - 14 - 1

1 - خداوند ، تنها مالک و فرمانروای آسمان ها و زمین

و لله ملك السموت و الأرض

«ملک» به معنای پادشاهی و فرمانروایی و ملازم با مالکیت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - نجم - 53 - 31 - 1

1 - گستره آفرینش (آسمان ها ، زمین و . . .) ، تحت مالکیت مطلقه الهی

و لله ما فی السموت و ما فی الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - بروج - 85 - 9 - 1

1 - حاکمیت و مالکیت بر آسمان ها و زمین ، مخصوص خداوند است .

له ملك السموت و الأرض

«مُلک» اسم مصدر و به معنای بر عهده داشتن سلطنت است (مصباح). هر جا کلمه «مُلک» به کار رود، مستلزم «مِلک» (مالکیت) نیز

خواهد بود. (مفردات راغب)

225- مالک خزاین آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - خداوند ، مالک حقیقی منابع رزق آسمان ها و زمین است .

و لله خزائن السموت و الأرض

226- مالک غیب آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - هود - 11 - 123 - 2

2- تنها خداوند مالک غیب آسمان ها و زمین است .

و لله غیب السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - كهف - 18 - 26 - 5

5- حقایق نهانی آسمان ها و زمین ، در انحصار مالکیت خداوند است .

له غیب السموت و الأرض

تقدیم «له» دلالت بر حصر می کند و حرف «لام» در آن، برای تملیک است.

227- مالک کلید آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - شوری - 42 - 12 - 1

1 - کلید های آسمان و زمین ، تنها در اختیار خداوند است .

له مقالید السموت و الأرض

تقدیم «له» (خبر) بر «مقالید» (مبتدا) مفید حصر است.

ص: 97

228- مالک موجودات آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - بقره - 2 - 116 - 6

6 - همه موجودات آسمان ها و زمین از آن خداوند است .

بل له ما فی السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

4 - نساء - 4 - 132 - 1

1 - خداوند ، یگانه مالک تمامی موجودات آسمان ها و زمین (تمام هستی)

و لله ما فی السموت و ما فی الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - ابراهیم - 14 - 2 - 2

2- تمامی موجودات آسمان ها و زمین فقط از آن خداوند است .

الله الذی له ما فی السموت و ما فی الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - شوری - 42 - 53 - 3

3 - تمامی موجودات زمین و آسمان ، مملوک خداوند هستی اند .

له ما فی السموت و ما فی الأرض

229- مالک موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5 - انعام - 6 - 12 - 2

2 - مالکیت مطلق خداوند بر موجودات آسمانها و زمین، بدیهی و غیرقابل انکار

قل لمن ما فی السموت و الأرض قل لله

جواب خداوند به سؤال خود، نشانگر بدیهی و غیر قابل انکار بودن جواب است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - مریم - 19 - 93 - 1

1- تمامی موجودات شعورمند آسمان ها و زمین ، بندگان خدا و مملوک اویند .

أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا . إِنْ كَلَّ مِنْ فِي السَّمَوَاتِ ... ءَاتَى الرَّحْمَنَ عَبْدًا

«آتی» اسم فاعل است و زمان در آن ملحوظ نیست و مراد از «اتیان» معنای مجازی آن است. مقصود آیه این است که موجودات هستی، در برابر خداوند اظهار وجودی جز عبودیت ندارند؛ همگان مملوک اویند و از خود استقلال ندارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - طه - 20 - 6 - 1

1 - خداوند یگانه مالک آسمان ها و زمین است .

له ما فی السموت و ما فی الأرض

تقدیم «له» بر حصر دلالت می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

1 - خداوند ، تنها مالک تمامی موجودات آسمان ها و زمین است .

وله من فی السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - لقمان - 31 - 26 - 1

1 - تمام موجودات آسمان و زمین ، ملک خداوندند .

لله ما فی السموت و الأرض

230- مالک نیروهای آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - فتح - 48 - 7 - 1

1 - نیروها و قوای آسمان ها و زمین ، ملک خداوند و در خدمت تحقق اراده او

و لله جنود السموت و الأرض

«لام» در «لله» مفید اختصاص و ملکیت است و می رساند که نیروهای هستی، مسخر خدا و در خدمت تحقق اهداف اویند؛ چه این که اطلاق «جند» بر قوای هستی ممکن است، به همین جهت صورت گرفته باشد؛ زیرا در این واژه، هدف داری و قرار داشتن تحت فرماندهی واحد نهفته است.

231- مالک نیروهای آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - فتح - 48 - 4 - 13

13 - نیروها و قوای آسمان ها و زمین ، تنها از آن خداوند و در اختیار او است .

و لله جنود السموت و الأرض

«لام» در «لله» مفید اختصاص و ملکیت است و می رساند که قوای هستی، مستخر خدا و در خدمت تحقق اهداف او است.

232- مالکیت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

2 - بقره - 2 - 255 - 9

9 - حاکمیت و مالکیت مطلق خداوند، بر آنچه در آسمان ها و زمین است. (عالم هستی)

له ما فی السموات و ما فی الارض

لازمه ملکیت بر هر چیز، حاکمیت نسبت به آن است؛ بلکه ملکیت، مساوق با حاکمیت است.

233- محافظت از آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - حجر - 15 - 17 - 1

1- خداوند، آسمان را از شرّ هر شیطانی، مصون داشته است.

و حفظنها من کلّ شیطن رجیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - حجر - 15 - 18 - 8

ص: 99

8- « عن علي (ع) انه قال : كُنَّا مع رسول الله (صلى الله عليه و آله) ذات ليلة إذ رمى نجم فاستنار فقال رسول الله (صلى الله عليه و آله) : ان الله عزّوجلّ منع السّماء بهذه النجوم . . . و تلا قول الله عزّوجلّ : « إلاّ من استرق السمع فأتبعه شهاب مبین » . . . » ;

از علی(ع) روایت شده است که فرمود: شبی را در خدمت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) بودیم که ستاره ای پرتاب شد و روشن گردید. پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: خداوند عزّوجلّ با همین [شهاب] ستارگان آسمان را حفظ کرد و سخن خداوند عزّوجلّ: «إلاّ من استرق السمع فأتبعه شهاب مبین» را تلاوت کرد...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - صافات - 37 - 7 - 1

1 - خداوند ، آسمان پرستاره را از نفوذ هر شیطانی حفظ کرده است .

و حفظًا من كلّ شیطن

برداشت یاد شده مبتنی بر این دیدگاه است که نصب «حفظًا»، به خاطر مفعول مطلق بودن آن به فعل مقدر «حفظناها» باشد.

234- محافظت از آسمان اول

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - صافات - 37 - 8 - 10

10 - آسمان نزدیک ، از هر سو از نفوذ شیاطین محفوظ است .

و یقذفون من كلّ جانب

235- محافظت از آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 17

17 - سامان دادن آسمان های هفتگانه ، تدبیر امور آنها و آفرینش ستارگان و نگهبانی از آسمان ها ، جلوه ای از ربوبیت خدا و نشانه

یکتایی او در تدبیر هستی است .

ذَٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ .. فَفَضَّلَهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ

236- محدوده نظم آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - رحمن - 55 - 37 - 4

4 - نظام و نظم موجود آسمان ، دارای امدی محدود است ؛ نه جاودان .

فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ

237- مدبر آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - ذاریات - 51 - 23 - 3

3 - آسمان و زمین ، تحت ربوبیت الهی و تدبیر یگانه آن ، شایان تأمل و درس آموزی

فَوَرَّبَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

اهمیت ربوبیت الهی نسبت به آسمان و زمین، از آن جهت می باشد که مورد قسم قرار گرفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

ص: 100

3 - خداوند ، مالک و مدبّر شؤون آسمان است .

لربّها

اصل معنای «ربّ»، تربیت کردن است (مفردات). «ربّ» هر چیز، مالک و حق دار آن و یا ملازمت کننده با آن چیز است. (قاموس)

238- مدبّر آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - رعد - 13 - 16 - 1

1- خداوند ، مالک و مدبّر آسمان ها و زمین است .

قل من رب السموت و الأرض قل الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

13 - شعراء - 26 - 24 - 2

2- پروردگار جهان ، همان مرّی و مدبّر آسمان ها و زمین و موجودات میان آنها است .

قال فرعون و ما ربّ العلمین . قال ربّ السموت و الأرض و ما بینهما

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - ص - 38 - 66 - 1

1 - خداوند ، مالک و مدبّر جهان هستی (آسمان ها ، زمین و . . .)

ربّ السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

20 - نبأ - 78 - 37 - 1

1 - خداوند ، مالک و مدبّر آسمان ها و زمین و تمام موجودات بین آنها است .

ربّ السموت و الأرض و ما بینهما

239- مدت خلقت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

14 - سجده - 32 - 4 - 2

2 - آفرینش آسمان ها و زمین و موجودات میان آن دو ، در شش روز (شش مرحله و دوره) انجام گرفته است .

خلق . . . فی ستّه آیام

240- مدت خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

7 - یونس - 10 - 3 - 6

6 - آفرینش آسمان ها و زمین در مدتی برابر شش روز

الذی خلق السموت و الأرض فی ستّه آیام

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

8 - هود - 11 - 7 - 2

2- آفرینش آسمان ها و زمین ، تدریجی بوده و در شش روز (شش دوره) به انجام رسیده است .

خلق السموت و الأرض في ستة أيام

مراد از «آیام» در آیه شریفه، معنای متعارف آن (روزها یا شبانه روزها) نیست؛ بلکه مقصود، دوره‌ها و مرحله‌هاست؛ زیرا روز به معنای متعارف آن، پس از خلقت زمین قابل فرض است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - فرقان - 25 - 59 - 3

3 - آفرینش آسمان‌ها و زمین در مدتی برابر شش روز

الذی خلق السموت و الأرض و ما بینهما فی ستة أيام

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - حدید - 57 - 4 - 4،3

3 - خداوند، آسمان‌ها و زمین را در شش روز آفرید

خلق السموت و الأرض في ستة أيام

4 - آفرینش آسمان‌ها و زمین، آفرینشی تدریجی بود و در شش مرحله انجام پذیرفت.

خلق السموت و الأرض في ستة أيام

واژه «یوم» (مفرد «آیام») در معنای برهه‌ای از زمان (کوتاه یا بلند) نیز به کار می‌رود. بر این اساس «سته آیام» (شش روز)، به معنای شش برهه بوده و بیانگر مطلب یاد شده است.

241- مراحل خلقت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 14،2

2 - شکل گیری آسمان های هفتگانه در دو روز (دو مرحله) ، به اراده خداوند بود .

فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ

14 - توجه به آفرینش زمین و آسمان و مراحل آن ، عامل پی بردن انسان به قدرت و علم نامحدود خداوند

أَنْتُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ .. . ذَلِكُمْ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - ق - 50 - 38 - 1

1 - آفرینش آسمان و زمین و موجودات هستی ، بهوسیله خداوند در شش مرحله

و لَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ

مراد از «یوم» در آیه شریفه، معنای متعارف آن (روز یا شبانه روز) نیست؛ بلکه مقصود شش دوره و مرحله است؛ زیرا روز به معنای متعارف آن پس از آفرینش آسمان ها و زمین تحقق یافته است.

242- مراحل خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - بقره - 2 - 29 - 9

9 - خلقت آسمان ها در دو مرحله : مرحله ای مختلط ، نامتمایز و نامتعادل ؛ و مرحله تفکیک شده ، متمایز و متعادل

ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ

مفرد آوردن کلمه «السما» در جمله «ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ» و ارجاع ضمیر جمع به آن در جمله «فسواهن» می تواند اشاره به این معنا باشد که: آسمانها پیش از هفتگانه شدن و تمایز یافتن به گونه ای مختلط بوده که هم اطلاق آسمان (به صورت مفرد) و هم اطلاق آسمانها (به صورت جمع) بر آن صحیح بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

3 - آفرینش آسمان ها و زمین ، آفرینشی تدریجی ، در شش دوره و مرحله ، بوده است .

ص: 102

خلق السموت و الأرض فی سته أيام

مراد از «یوم» در آیه شریفه معنای متعارف آن (روز و یا شبانه روز) نیست، بلکه مقصود شش دوره و مرحله است. زیرا روز به معنای متعارف آن، پس از آفرینش آسمانها و زمین تحقق یافته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

7 - یونس - 10 - 3 - 7

7 - آفرینش آسمان ها و زمین ، در شش مرحله

الذی خلق السموت و الأرض فی سته أيام

کلمه «یوم» به معنای مقداری از زمان به کار می رود - کوتاه باشد یا بلند - بنابراین می توان گفت: «سته أيام» به معنای شش دوره و مرحله است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - فرقان - 25 - 59 - 4

4 - آفرینش آسمان ها و زمین در شش دوره و مرحله بوده است .

الذی خلق السموت و الأرض و ما بینهما فی سته أيام

کلمه «یوم»، در معنای مقداری از زمان به کار می رود (کوتاه باشد یا بلند). بنابراین می توان گفت: «سته أيام» به معنای شش دوره و مرحله است.

243- مراد از برجهای آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - فرقان - 25 - 61 - 12

12 - « عن أبي جعفر (ع) فی قوله تبارک و تعالی : « تبارک الذی جعل فی السماء بروجاً فالبروج الکواکب ؛

امام باقر(ع) در باره سخن خدا «... جعل فی السماء بروجاً» فرمود: برج های آسمان، ستارگان است».

244- مربی آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - اسراء - 17 - 102 - 4

4- آسمان ها و زمین ، تحت ربوبیت خداست .

ما أنزل هؤلاء إلا ربّ السموت والأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - كهف - 18 - 14 - 13

13- تدبیر امور آسمان ها و زمین (جهان هستی) ، به دست خداوند است .

ربّ السموت والأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - انبياء - 21 - 56 - 1

1- جهان هستی (آسمان ها ، زمین و انسان ها) ، تحت ربوبیت خداوند است .

بل ربّکم ربّ السموت والأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - دخان - 44 - 7 - 1

1- فرستنده قرآن و رسولان ، همان پروردگار یگانه آسمان ها و زمین و موجودات است .

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ .. إِنَّا كُنَّا مُرْسَلِينَ ... رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا

ص: 103

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - جائیه - 45 - 36 - 4

4 - خداوند ، یگانه پروردگار آسمان ها و زمین و تمامی جهانیان

ربّ السموت و ربّ الأرض ربّ العلمین

245- مربی موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - مریم - 19 - 65 - 1

1- خداوند ، پروردگار آسمان ها و زمین و موجودات میان آن دو است .

ربّ السموت والأرض و ما بینهما

246- مرکز تدبیر آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - طه - 20 - 5 - 2

2- عرش ، مرکز تدبیر و کنترل آسمان ها و زمین و تحت سیطره خداوند است .

خلق الأرض والسموت العلی . الرحمن علی العرش استوی

247- مرگ موجودات آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

13 - نمل - 27 - 87 - 11

فزع من فی السموت و من فی الأرض . . . و کلّ أتوه

بنابراین فرض که در آیه فوق، هم مرگ لحاظ شده باشد و هم رستاخیز و به عبارت دیگر مراد از «ینفخ فی الصور» هم نفخه اولی باشد و هم نفخه ثانیه، تعبیر «من فی السماوات و من فی الأرض» و نیز عبارت «و کلّ أتوه داخرین» می رساند که حکم بیان شده در آیه، اختصاص به موجوداتی خاص ندارد؛ بلکه همه موجودات هستی مشمول آن حکم می باشند.

248- مصونیت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 12

12 - زیبایی و ایمنی آسمان ، نشانی از عزت و علم الهی است .

و زیّنا السّماء . . . و حفّظّا ذلک تقدیر العزیز العلیم

249- مطالعه آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - ذاریات - 51 - 7 - 4

4 - آفرینش آسمان پرستاره و استوار ، امری مهم و شایان مطالعه و تأمل

و السّماء ذات الحبک

ص: 104

سوگند، معمولاً به چیزهای ارزشمند و بزرگ تعلق می‌گیرد و انسان را به تأمل در متعلقات آن فرا می‌خواند.

250- مطالعه اتقان آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - ق - 50 - 6 - 1

1- نکوهش کافران از سوی خداوند، به خاطر نیندیشیدن در عظمت، زیبایی و اتقان نظام آسمان

أفلم ينظروا إلى السماء فوقهم . . . و ما لها من فوج

251- مطالعه در خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - اسراء - 17 - 99 - 2

2- تشویق و ترغیب آدمیان به تفکر درباره پیدایش آسمان ها و زمین، جهت درک تحقق معاد

أولم يروا أن الله الذي خلق السموت والأرض قادر على أن يخلق مثلهم

252- مطالعه زیبایی آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - ق - 50 - 6 - 1

1- نکوهش کافران از سوی خداوند، به خاطر نیندیشیدن در عظمت، زیبایی و اتقان نظام آسمان

أفلم ينظروا إلى السماء فوقهم . . . و ما لها من فوج

253- مطالعه عظمت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

17 - ق - 50 - 6 - 1

1- نکوهش کافران از سوی خداوند ، به خاطر نیندیشیدن در عظمت ، زیبایی و اتقان نظام آسمان

أفلم ينظروا إلى السماء فوقهم . . . و ما لها من فوج

254- مطالعه قوانین آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - غاشیه - 88 - 18 - 2

2- بررسی قوانین حاکم بر آسمان و فضای بالا ، زمینه ساز باور به قدرت خداوند بر ایجاد معاد

وإلى السماء كيف رفعت

255- مطالعه موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - لقمان - 31 - 20 - 1

1 - خداوند ، فراخوان به ژرف کاوی درباره مسخر و رام بودن همه موجودات آسمان ها و زمین ، برای مردم

ص: 105

ألم تروا أنّ الله سَخَّرَ لَكُمْ ما فى السموت و ما فى الأرض

256- مکان آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - مؤمنون - 23 - 17 - 3

3- آسمان های هفتگانه ، بر فراز سر آدمیان و هر یک بر روی دیگری قرار دارد .

و لقد خلقنا فوقكم سبع طرائق

257- مکان انشقاق آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - انشقاق - 84 - 1 - 4

4 - « عن علیّ قال : تنشق السماء من المجزّه ;

از علی (ع) روایت شده که فرمود: آسمان از طریق کهکشان از هم گسیخته می شود».

258- ملائکه در آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - حاقه - 69 - 17 - 1

1 - فرشتگان هنگام برپا شدن قیامت ، در اطراف آسمان استقرار خواهند یافت .

و الملك على أرجائها

«أرجاء» به معنای نواحی و اطراف است.

259- ملائکه در آسمان اول

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - صفات - 37 - 8 - 8

8 - گفت و شنود فرشتگان والامقام ، در نزدیک ترین آسمان ها درباره اهل زمین و امور غیبی

لايَسْمَعُونَ إِلَى الْمَلَأِ الْأَعْلَى

260- ملكوت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5 - انعام - 6 - 75 - 3,4

3 - ابراهیم(ع) به دلیل مشاهده ملکوت آسمانها و زمین بت پرستی را گمراهی آشکاری می دید.

إِنِّي أَرِيكَ وَقَوْمِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ. و كذلك نرى إبراهيم

جمله «و كذلك نرى» احتمالاً در صدد بیان سبب و زمینه گفته های ابراهیم(ع) در آیه قبل است.

4 - ورود ابراهیم(ع) در زمره اهل یقین، برجسته ترین هدف نمایاندن ملکوت (سلطنت و مالکیت خداوند) آسمانها و زمین به او بوده است.

و كذلك نرى إبراهيم ملكوت السموت و الأرض و ليكون من الموقنين

جمله «و ليكون . . .» عطف بر محذوف است. یعنی ارائه ملکوت به ابراهیم(ع) برای مقاصدی بوده و از آن جمله اینکه وی از اهل یقین باشد. بیان این هدف از میان اهداف دیگر، نشانه برجسته بودن و اهمیت آن است.

ص: 106

261- منافع ترفیع آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - غاشیه - 88 - 20 - 3

3- آفرینش شتر ، برافراشتن آسمان ، استوارسازی کوه ها و هموار ساختن زمین ، دارای منافع درخور توجه برای انسان ها است .

أفلا ينظرون إلی . . . و إلی الأرض کیف سطحت

آیه شریفه، گرچه توجّه دادن انسان ها به مظاهر قدرت خداوند در زمین و آسمان است؛ ولی تکیه بر اوصاف یاد شده، نشانه سودمند بودن آنها به حال آنان است.

262- منشأ استقرار آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - روم - 30 - 25 - 4،2

2- قوام و ثبات آسمان ها و زمین ، به فرمان خداوند است .

أن تقوم السماء والأرض بأمره

4- ثبات و استقرار آسمان و زمین ، به فرمان و قدرت خداوند و بدون اسباب و علل ظاهری است .

و من ءایته أن تقوم السماء والأرض بأمره

این که خداوند، برپایی و استقرار و ثبات آسمان و زمین را بدون اسناد به علتی ظاهری، به امر و فرمان خود معرفی می کند، حاکی است که آسمان و زمین، بدون علت ظاهری برپا هستند.

263- منشأ بنای آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - ذاریات - 51 - 47 - 1

1 - خداوند ، بناکننده آسمان

و السَّماء بنینها

264- منشأ تدبیر آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 4

4 - نظام آسمان ها ، تحت هدایت وحی الهی (امر و تدبیر خداوند)

و أوحى فى كلّ سماء أمرها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - رحمن - 55 - 10 - 5

5 - سامان زمین و نظام آسمان ، تحت ربوبیت یگانه خداوند

الرحمن . . . و السَّماء رفعها . . . و الأرض وضعها

آیه شریفه، همراه با همه پیام هایی که دارد، ممکن است ردّی بر این نظریه مشرکان باشد که قائل به وجود مدیرهایی غیر از خدا در آسمان و زمین هستند.

ص: 107

265- منشأ تزین آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 6

6- ستارگان ، زینت بخش آسمان دنیا (نزدیک ترین آسمان به زمین)

و زینا السماء الدنيا بمصباح

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - ق - 50 - 6 - 4

4- زینت و زیبایی آسمان ، به تدبیر الهی و در جهت ره یابی انسان به حق

أفلم ينظروا... و زینّ-ها

266- منشأ خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - طور - 52 - 36 - 1

1 - آفرینش آسمان ها و زمین ، مخصوص خداوند و غیر او فاقد کمترین تأثیر در آن

أم خلقوا السموت والأرض

267- منشأ زیبایی آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 7

7 - ستارگان ، چراغ های آسمان اول و زیبایی بخش آن

و زینا السماء الدنيا بمصباح

«مصباح» (مفرد «مصباح») به معنای چراغ است و مراد از آن ستاره می باشد.

268- منشأ سقوط آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - سبأ - 34 - 9 - 10

10 - سقوط قطعه هایی از آسمان بر سر منکران معاد ، بسته به خواست و مشیت خدا است .

إن نشأ .. أو نسقط عليهم كسفاً من السماء

269- منشأ گسترش آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - ذاریات - 51 - 47 - 7

7 - نظام آسمان ها ، همچنان در حال گسترش ، به تدبیر و اراده خداوند

و السماء بنینها بأیئد و إنا لموسعون

«لموسعون» - چنانکه برخی گفته اند - می تواند بدین معنا باشد که ما آسمان را بنا نهادیم و همچنان بر وسعت و گستردگی آن می افزاییم.

ص: 108

270- منشأ نظم آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - فاطر - 35 - 41 - 2

2- نظم کنونی آسمان ها و زمین در بقا ، همانند مرحله آغازین خود ، نیازمند به اراده و تدبیر خداوند است .

إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ . . . إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ

271- منشأ نور آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - طارق - 86 - 3 - 1

1 - « طارق » ، ستاره ای است دارای پرتوی نافذ و شکافنده تاریکی ها در صحنه آسمان .

النجم الثاقب

«ثَقَبٌ»؛ یعنی، دریدگی کم عمق (مصباح) و چون نور ستاره نفوذ می کند، آن را «ثاقب» گویند. (مقایس اللغه) استفهام از شناخت «طارق» - در آیه قبل - و توصیف آن به «نجم ثاقب» - در این آیه - بیانگر آن است ستاره ای خاص مورد نظر است.

272- منشأ نور آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - نور - 24 - 35 - 1

1 - خداوند ، نور آسمان ها و زمین است .

اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

273- موانع انهدام آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - فاطر - 35 - 41 - 1

1 - تنها خداوند ، نگه دارنده نظم کنونی آسمان ها و زمین از زوال و پاشیدگی است و هیچ قدرت دیگری در آن نقش ندارد .

إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَئِن زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ

274- موانع نفوذ شیاطین به آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - صافات - 37 - 7 - 2

2 - ستارگان ، حافظان آسمان نزدیک از نفوذ شیطان ها

بزینه الكواكب . و حفظًا من كلّ شیطن

برداشت یاد شده مبتنی بر این دیدگاه است که نصبِ «حفظًا» به سبب عطف بر «بزینه» باشد (از نوع عطف بر معنا که در کلام عرب بسیار است). بر این اساس، تقدیر آیه چنین می شود: «إنا خلقنا الكواكب زينة للسماء و حفظًا لها» (ما ستارگان را برای زینت آسمان و نیز برای محفوظ ماندن آن از نفوذ شیطان آفریدیم). بنابراین پیام آیه شریفه مانند آیه پنجم سوره ملک خواهد بود: «و لقد زينا السماء الدنيا بمصابيح و جعلناها رجوما للشياطين».

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - ملک - 67 - 5 - 9

ص: 109

9- ستارگان پرفروغ، مایه طرد شیطان ها و حفظ آسمان نزدیک از نفوذ آنها است .

و جعلنها رجوماً للشیطن

275- موجودات آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

2- آل عمران - 3 - 29 - 10

10 - آسمان ها دربردارنده موجوداتی است .

و يعلم ما فی السموات

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

3- آل عمران - 3 - 191 - 12

12 - آسمان ها و زمین ، آفریده هایی حادث

فی خلق السموات و الارض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - زمر - 39 - 68 - 5

5- برخی از موجودات آسمان ها و زمین ، از مرگ ناشی از نفخ صور ایمن خواهند بود .

و نفخ فی الصور فصعق من فی السموت و من فی الأرض إلا من شاء الله

276- موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

7 - یونس - 10 - 101 - 2

2 - پدیده های گوناگون در آسمان ها و زمین ، آیات و نشانه های توحید و ربوبیت مطلق خدا بر جهان هستی است .

قل انظروا ماذا فی السموت و الأرض و ما تغنی الایت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - حج - 22 - 70 - 1

1 - احاطه علمی خداوند به تمام آنچه که در آسمان ها و زمین هست .

الم تعلم أن الله یعلم ما فی السماء و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - عنکبوت - 29 - 52 - 7

7 - آسمان ها ، مانند زمین ، دارای موجوداتی است .

یعلم ما فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - لقمان - 31 - 26 - 5

5 - آسمان ها ، چونان زمین ، دربردارنده موجوداتی قابل توجه اند .

لله ما فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - حجرات - 49 - 16 - 4

4- آگاهی خداوند ، به تمامی موجودات آسمان ها و زمین

والله يعلم ما فى السموت و ما فى الأرض

ص: 110

277- موجودات با شعور آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - انبیاء - 21 - 4 - 2

2- وجود سخن و کلام در میان موجودات آسمانی

قال ربّی یعلم القول فی السماء

278- موجودات با شعور آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

7 - یونس - 10 - 66 - 4

4- وجود موجوداتی با شعور و عاقل در آسمانها

من فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - رعد - 13 - 15 - 5

5- آسمان ها حاوی موجوداتی مادی و دارای عقل و شعور

ولله یسجد من فی السموت . . . وظلّهم

برداشت فوق از کلمه «من» و ضمیر «هم» که برای موجودات دارای شعور و عقل به کار می رود استفاده شده است و سایه داشتن آن موجودات حاکی از مادی بودن آنهاست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

4- آسمان ها ، دارای موجوداتی با شعور

تَسْبِيحُ لَهُ السَّمَوَاتِ . . . وَ مِنْ فِيهِنَّ

کاربرد «من» - که نوعاً برای ذی العقول (موجودات با شعور) است، به جای «ما» که برای عموم موجودات است، دلالت بر نکته یاد شده می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5- در آسمان ها ، همچون زمین ، موجوداتی باشعور زندگی می کنند .

أَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

استعمال «من» - که غالباً برای موجودات ذی شعور اطلاق می گردد - در آیه فوق، می تواند مشعر به نکته یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

2- قائلان به فرزندگزینی خداوند ، فرزند خوانده او را از بین موجودات شعورمند آسمان ها و زمین می دانستند .

مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

کلمه «من» موصولی است که برای عاقلان به کار می رود. به کار بردن آن، ممکن است ناظر به پندار فرزندخواندگی فرشتگان، عیسی و عزیر(ع) برای خدا باشد در نتیجه تعبیر «موجودات آسمان ها» کنایه از ملائکه و «موجودات زمین» کنایه از عیسی و عزیر خواهد بود.

7- آسمان ها متعدد و دارای موجوداتی شعورمند است .

إِنَّ كُلَّ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

10 - مریم - 19 - 94 - 1.3

ص: 111

1- سلطه و سیطیره خداوند ، بر تمامی موجودات با شعور آسمان ها و زمین

إن كلّ من فی السموت .. لقد أحصیهم

«إحصاء» به معنای احاطه داشتن بر چیزی (لسان العرب) و یا به معنای شمارش کردن است؛ ولی در این آیه به قرینه «عدّهم»، معنای احاطه و تحت سلطه خویش داشتن، مناسب تر به نظر می رسد.

3- آمار تمامی موجودات عاقل در آسمان ها و زمین ، به طور دقیق در اختیار خداوند و احاطه علمی او است .

إن كلّ من فی السموت .. وعدّهم عدّاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - مریم - 19 - 95 - 1

1- تمامی موجودات شعورمند آسمان ها و زمین ، روز قیامت در محضر خداوند حضور خواهند یافت .

و كلّهم ءاتیه يوم القیمه

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - انبیاء - 21 - 19 - 3

3- وجود موجوداتی دارای شعور و عقل در آسمان ها و زمین

وله من فی السموت والأرض

«من» در موجوداتی استعمال می شود که دارای شعور و عقل باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - مؤمنون - 23 - 71 - 9

9- آسمان ها نیز ، همچون زمین در بردارنده موجوداتی شعورمند *

کلمه «من» گرچه گاهی در غیر ذوی العقول به کار می رود؛ ولی غالباً در عقلا و موجودات شعورمند کاربرد دارد. برداشت فوق، بر پایه کاربرد دوم آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - نور - 24 - 41 - 4 - 3, 2, 1

1 - همه موجودات با شعور آسمان ها و زمین ، تسبیح گوی خدا هستند .

ألم تر أنّ الله يسبّح له من في السموت و الأرض

«من» برای موجودات دارای شعور به کار می رود.

2 - تسبیح خداوند به وسیله موجودات با شعور آسمان ها و زمین ، قابل درک و فهم برای انسان است .

ألم تر أنّ الله يسبّح له من في السموت و الأرض

برداشت یاد شده، از استفهام در «ألم تر» - که از نوع تقریری است - استفاده می شود؛ زیرا استفهام تقریری در جایی به کار می رود که مورد آن، برای مخاطب روشن و شناخته است.

3 - تمامی موجودات با شعور آسمان ها و زمین ، معترف به وجود خداوند و تنزیه گوی او از هر گونه نقص و ناروایی

ألم تر أنّ الله يسبّح له من في السموت و الأرض

4 - وجود موجودات با شعور در آسمان ها

ألم تر أنّ الله يسبّح له من في السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

13 - نمل - 27 - 65 - 8

8 - وجود موجوداتی شعورمند در آسمان ها

من فی السموت

واژه «من» نوعاً برای صاحبان عقل به کار می رود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

13 - نمل - 27 - 87 - 11، 4

4 - آسمان ها همچون زمین ، دربردارنده موجوداتی شعورمند و با احساس

ص: 112

فَفَزَعَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ

تعبیر «فزع» نشانگر احساس و «من» بیانگر شعورمندی موجودات آسمانی است.

11 - مرگ و رستاخیز ، حقیقتی عام و دربرگیرنده تمامی موجودات شعورمند آسمان و زمین

فَفَزَعَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ . . . وَكُلُّ أُمَّةٍ

بنابراین فرض که در آیه فوق، هم مرگ لحاظ شده باشد و هم رستاخیز و به عبارت دیگر مراد از «ينفخ في الصور» هم نفخه اولی باشد و هم نفخه ثانیه، تعبیر «من في السماوات و من في الأرض» و نیز عبارت «و كلُّ أُمَّةٍ داخرين» می رساند که حکم بیان شده در آیه، اختصاص به موجوداتی خاص ندارد؛ بلکه همه موجودات هستی مشمول آن حکم می باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - روم - 30 - 26 - 4

4 - موجوداتی شعورمند ، در آسمان ها وجود دارند .

وله من في السموات

از آن جایی که «من» موصول نوعاً و غالباً برای موجودات دارای شعور به کار می رود، نکته یاد شده فهمیده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - زمر - 39 - 68 - 3، 2

2 - آسمان ها و زمین ، دربردارنده موجوداتی زنده ، شعورمند و با احساس

و نفخ في الصور فصعق من في السموات و من في الأرض

«من» برای موجودات دارای شعور به کار می رود. آمدن این کلمه و نیز مسأله مردن و ایستادن و نگاه کردن موجودات آسمانی و زمینی در صحنه قیامت (إذا هم قیام ینظرون)، گویای برداشت یاد شده است.

3 - مرگ و رستاخیز ، حقیقتی عام و در برگیرنده تمامی موجودات شعورمند آسمان ها و زمین و نه مخصوص انسان ها

و نفخ في الصور فصعق من في السموات و من في الأرض . . . ثمَّ نفخ فيه أُخْرَى فإذا هم ق

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - رحمن - 55 - 29 - 3

3 - وجود مخلوقاتی شعورمند ، در آسمان ها

یسله من فی السموت

کلمه «من»، غالباً در مورد موجودات شعورمند به کار می رود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - حدید - 57 - 1 - 4

4 - موجودات آسمان ها و زمین ، همگی برخوردار از نوعی شعور و ادراک

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

تسبیح خداوند و مبرا دانستن ساحت مقدس او از عیب و کاستی، بیانگر معرفت و شناخت عالی موجودات نسبت به خالق و آفریننده خویش است. شناخت و معرفت کامل خدا، مبتنی بر این است که شناسنده، از نوعی ادراک و شعور بالایی برخوردار باشد. گفتنی است که برداشت یاد شده بدان احتمال است که مراد از «سَبَّحَ...»، تسبیح متداول (تسبیح زبانی) باشد؛ نه تسبیح تکوینی.

279- موجودات زنده آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - شوری - 42 - 29 - 4,5

4 - آسمان ها ، دربردارنده موجودات زنده و جاندار

و ما بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ

برداشت یاد شده با توجه به معنای «دَابَّة» است که به موجود زنده و دارای حرکت، اطلاق می شود.

5 - جانداران موجود در آسمان ها ، فراوان و گسترده اند ؛ نه اندک و استثنایی

و ما بئ فیهما من دابّه

با توجه به واژه «بئ» - که به معنای پراکندگی است - فراوانی موجودات زنده در آسمان هارا می توان استفاده کرد؛ زیرا با توجه به فراخنای آسمان ها، اگر موجودات زنده اندک باشند، تعبیر «بئ» مناسب نمی باشد.

280- موجودات غیر آسمانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - صافات - 37 - 8 - 5

5 - شیاطین ، موجوداتی غیر آسمانی

لا یسّمعون إلی الملائع

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

4 - مائده - 5 - 17 - 23

23 - وجود موجوداتی میان آسمان ها و زمین

و ما بینهما

281- موجودات مادی آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

8 - رعد - 13 - 15 - 5

5- آسمان ها حاوی موجوداتی مادی و دارای عقل و شعور

و لله یسجد من فی السموت . . . و ظلّهم

برداشت فوق از کلمه «من» و ضمیر «هم» که برای موجودات دارای شعور و عقل به کار می رود استفاده شده است و سایه داشتن آن موجودات حاکی از مادی بودن آنهاست.

282- نزول موجودات آسمانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - سبأ - 34 - 2 - 4

4- فرود آمدن موجوداتی از آسمان به سوی زمین و بالا رفتن موجوداتی از ناحیه زمین به سوی آسمان

و ما ينزل من السماء و ما يعرج فيها

283- نزولات آسمانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - سبأ - 34 - 2 - 2

2- خداوند ، به آنچه از آسمان نازل می شود و آنچه به آسمان ها بالا می رود ، علم دارد .

لله الذی . . . يعلم . . . و ما ينزل من السماء و ما يعرج فيها

284- نشانه های انقیاد آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

ص: 114

8 - زیبایی و آراستگی ، نمودی از حرکت طبیعی آسمان ها در جهت فرمان خدا *

قالتا أتينا طائعين . . . وزینا السماء الدنيا بمصبيح

به کار بردن واژه «زینتا» به جای واژه های دیگر، نشانگر مطلب یاد شده است. گفتنی است ارتباط «زینتا» با تعبیر «أتینا طائعين» می رساند که زیبایی نتیجه حرکت و شکل گیری طبیعی همراه با رغبت و میل است.

285- نطق آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - فصلت - 41 - 11 - 5

5 - زمین و آسمان (جهان هستی) ، دارای نوعی شعور ، اراده و نطق

قالتا أتينا طائعين

از واژه «قالتا» استفاده می شود که آسمان و زمین دارای نوعی نطق اند؛ چنان که از جمله «أتینا طائعين» فهمیده می شود که آن دو، از نوعی اراده و خواست نیز برخوردارند و از مجموع اراده و نطق نوعی شعور و ادراک استفاده می شود.

286- نظام آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

4 - مائده - 5 - 97 - 14

14 - گزینش کعبه از میان تمامی نقاط زمین برای انجام مناسک حج ، نشان آگاهی خداوند به نظام آسمان ها و زمین *

جعل الله الكعبة . . . ذلك لتعلموا ان الله يعلم ما في السموت و ما في الارض

ارتباط عمیق بین جعل کعبه و خصوصیات آن با آگاهی خداوند بر آسمانها و زمین این احتمال را در ذهن ترسیم می کند که آیه ناظر به ویژگیهای منطقه ای و جغرافیایی کعبه باشد.

287- نظم آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - معارج - 70 - 8 - 2

2 - نظام و نظم موجود آسمان ، دارای فرجامی محدود و رو به نابودی

یوم تکون السماء کالمهل

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - نازعات - 79 - 28 - 2

2 - خداوند ، آسمان را پدیده ای به دور از کاستی و ناهماهنگی و به گونه ای موزون و متعادل قرار داده است .

فسویها

«سوی» به چیزی گفته می شود که در مقدار و کیفیت آن، افراط و تفریط نشده باشد (مفردات راغب). بنابراین جمله «سواها»؛ یعنی، خداوند آسمان را به گونه ای قرار داد که در شکل و اجزای آن، تعادل برقرار است.

288- نظم آسمان های هفتگانه

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - ملک - 67 - 3 - 2

2 - آسمان های هفتگانه در نظم و اتقان ، متناسب و مشابه هم اند .

ص: 115

سبع سموت طباقاً

برداشت یاد شده، مبتنی بر این نکته است که «طباقاً» از مصدر «طابق» و به معنای مطابقت و مشابهت باشد. در این صورت مقصود از آن، تشابه و تطابق آسمان ها در نظم و اتقان و مانند آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - نوح - 71 - 15 - 2

2- وجود مطابقت و نظم و هماهنگی ، میان آسمان های هفت گانه

ألم تروا كيف خلق الله سبع سموت طباقاً

«طباق» در دو معنا به کار می رود: 1- مطابق و موافق کامل بودن چیزی با چیز دیگر؛ 2 قرار گرفتن چیزی بر فراز چیز دیگر. بر مبنای معنای نخست، مقصود وجود هماهنگی و نظم در آسمان ها است. و براساس معنای دوم مراد طبقات آسمان ها است که به شکل طبقه طبقه و تودرتو می باشد.

289- نعمت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - نبا - 78 - 12 - 3

3 - ساختار پر مقاومت آسمان ها بر فراز ساکنان زمین ، نعمتی الهی است .

و بنينا فوقكم سبعاً شداداً

290- نفوذ ابلیس به آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - حجر - 15 - 17 - 5

5- « عن أبي عبدالله الصادق (ع) قال : كان ابليس لعنه الله يخترق السماوات السبع فلما ولد عيسى (ع) حجب عن ثلاث سماوات و

كان يخرق أربع سماوات فلما ولد رسول الله (صلى الله عليه وآله) حجب عن السبع كلها ورميت الشياطين بالنجوم . . . ;

از امام صادق(ع) روایت شده است که فرمود: ابلیس - که لعنت خدا بر او باد - راه را برای ورود خود به آسمان باز می کرد؛ چون حضرت عیسی متولد شد از ورود به سه آسمان ممنوع شد و به چهار آسمان راه داشت. پس آن گاه که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) متولد شد، وی از ورود به آسمانهای هفتگانه کلاً ممنوع شد و از آن پس شیاطین هدف ستارگان قرار گرفتند...».

291- نفوذ شیاطین به آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - صافات - 37 - 7 - 4، 1

1 - خداوند ، آسمان پرستاره را از نفوذ هر شیطانی حفظ کرده است .

و حفظًا من کلّ شیطن

برداشت یاد شده مبتنی بر این دیدگاه است که نصبِ «حفظًا»، به خاطر مفعول مطلق بودنِ آن به فعلِ مقدر «حفظناها» باشد.

4 - تلاش شیطان ها ، برای شیطنت و نفوذ در آسمان نزدیک

و حفظًا من کلّ شیطن مارد

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - صافات - 37 - 10 - 2، 1

1 - برخی از شیاطین ، به صعود به آسمان نزدیک موفق شده و با سرعت و دزدانه به اطلاعات و اخبار ناچیزی

ص: 116

دست خواهند یافت .

لَا يَسْمَعُونَ إِلَى الْمَلَأِ الْأَعْلَى .. إِلَّا مِنْ خَطْفِ الْخَطْفَةِ

«خَطْفَ» به معنای اختلاس و ربودن با سرعت است و «خطفه» - بر وزن «فعله» که دال بر «مره» است - مفعول مطلق و به معنای یک بار ربودن است. گفتنی است که در این آیه، کنایه از ربودن کم و ناچیز از اطلاعات و اخبار موجود در آسمان است.

2- اصرار برخی از شیاطین به صعود به آسمان نزدیک ، جهت کسب اطلاعات و اخبار غیبی

إِلَّا مِنْ خَطْفِ الْخَطْفَةِ

تلاش دزدانه شیاطین همراه با خطرپذیری آنان برای صعود به آسمان، می تواند حاکی از اصرار آنان بر این صعود باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - ملک - 67 - 5 - 10

10 - تلاش شیاطین ، برای نفوذ در آسمان جهت شنود اخبار آن

و جعلنها رجوماً للشیطين

از آیات مشابه (مانند آیات 7 و 8 سوره «صافات») استفاده می شود که شیطان ها، به منظور استراق سمع و شنود اخبار آسمان، به آن جا نفوذ می کنند؛ ولی هربار مورد هدف قرار می گیرند و رانده می شوند.

292- نفوذ شیطان به آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - حجر - 15 - 17 - 4

4- شیطان ، موجودی قدرتمند و توانا بر صعود و نفوذ بر آسمانها

و حفظنها من کلّ شیطن رجیم

293- نقش آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - نحل - 16 - 65 - 2

2- آسمان ، از منابع آب است .

و الله أنزل من السماء ماء

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - اسراء - 17 - 44 - 2

2- آسمان ها و زمین و موجودات مستقر در آنها ، خود گویاترین دلیل بر کمال آفریدگار و تنزیه او از شریک و هرگونه نقص و کاستی است

تَسْبِحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ

«تسبیح» در لغت به معنای «تنزیه» است (مفردات راغب) و «تنزیه»؛ یعنی، دور دانستن خداوند از چیزهایی که بر او سزاوار نیست (مجمع البحرین). گفتنی است، تنزیه به دو صورت ممکن است: تنزیه به زبان گفتار و تنزیه به زبان حال. برداشت فوق مبتنی بر صورت دوم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

11 - طه - 20 - 53 - 10

10 - آسمان ، مبدأ و سرچشمه نزول آب و باران های اولیه زمین

و أنزل من السماء ماء فأخرجنا

فعل ماضی «أنزل» و نیز نکره بودن «ما» قرینه هایی است بر این که ممکن است مراد از آب نازل شده در این آیه، باران های اولیه زمین باشد که شرایط زندگی را در زمین فراهم آورده است. مبدأ و سرچشمه این آب ها در آسمان بوده است.

ص: 117

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - مؤمنون - 23 - 17 - 4

4 - آسمان ها ، راه میان خدا و خلق است ، و نه حاجبی میان او و آفریده ها .

و لقد خلقنا فوقكم سبع طرائق

«طریقه» گاهی به معنای راهی است که بر اثر رفت و آمد رهروان، کوبیده و هموار شده باشد. بر این فرض، معنای جمله فوق چنین می شود: «به راستی که ما بر فراز سر شما، هفت راه آفریدیم». تسمیه آسمان ها به «طرائق» نیز از آن رو است که آسمان، ممرّ فرمانی است که از سوی خدا به زمین نازل می شود (یتنزل الأمر بینهنّ) طلاق / 12 و راههای صعود گفته های پاک و اعمال صالح است (إلیه یصعد الکلم الطیب و العمل الصالح یرفعه) فاطر / 10 و محل رفت و آمد فرشتگان است (و ما نتنزل إلاّ بأمر ربّک) مریم / 64.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

12 - مؤمنون - 23 - 18 - 6

6 - شکل گیری نخستین قطره های آب در جو آسمان ، بدون وجود کمترین آب بر پهنه زمین *

و أنزلنا من السماء ماء بقدر فأسکننّه فی الأرض

بیان «نزول آب از آسمان» می تواند به این اشاره داشته باشد که زمین در آغاز پیدایش آب، کره ای خشک بود و نخستین قطره های آب در جو آسمان شکل گرفت. سپس در زمین به صورت دریاها و منابع زیر زمینی، مستقر گردید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

13 - شعراء - 26 - 4 - 3

3 - آسمان ، منبع آیات و نشانه های شگفت الهی

من السماء آیه فطلّت أعناقهم لها خضعین

تکبیر «آیه»، تکبیر تفخیم است. بنابراین «إن نشأ... من السماء آیه»؛ یعنی، اگر بخواهیم، بر آنان از آسمان آیتی عظیم و شگفت فرود می آوریم ... گفتنی است که جمله بعد «فطلّت أعناقهم...» قرینه برای همین معنا نیز می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - لقمان - 31 - 10 - 17

17 - نخستین قطره های آب ، در آسمان شکل گرفته است . *

و أنزلنا من السماء ماء

تعبیر «و أنزلنا من السماء ماء» ممکن است بیان کننده این باشد که در مراحل خلقت، نخستین قطره های آب، قبل از آن که آبی در زمین وجود داشته باشد، در آسمان شکل گرفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - سجده - 32 - 5 - 8

8 - ملائکه ، آورنده فرمان های تدبیر عالم از آسمان اند .

يدبر الأمر . . . ثم يعرج إليه

احتمال دارد مرجع ضمیر فاعلی «يعرج» ملکی باشد که حامل فرمان های تدبیری خداوند است و مرجع ضمیر «إليه» مکانی باشد که فرشته، پیش از نزول، در آن جا قرار دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - سبأ - 34 - 9 - 2

2 - وجود آسمان و زمین در مقابل دیدگان انسان ها ، نشانه قدرت الهی است .

أفلم يروا إلى ما بين أيديهم و ما خلفهم من السماء و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

7- آسمان و زمین ، از منابع ارتزاق انسان ها و تأثیر گذارد در حیات آنان

يرزقكم من السماء والأرض

ص: 118

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - فاطر - 35 - 27 - 2

2 - خداوند ، نازل کننده باران از آسمان (فضا و ابرها)

أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً

«سما» به هر چیزی گفته می شود که در جهت بالا- قرار گرفته باشد و مقصود از آن در آیه شریفه، فضا و ابرهای موجود در بالای سر موجودات زمینی می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - زمر - 39 - 21 - 4

4 - آسمان ، از منابع آب در زمین

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنْبِيعٌ فِي الْأَرْضِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

16 - غافر - 40 - 13 - 7, 5

5 - خداوند به طور پیوسته ، نازل کننده رزق انسان ها (باران) از آسمان است .

وَيَنْزِلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا

7 - نزول مدام رزق (باران) از آسمان ، از آیات و نشانه های روشن خداوند

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ آيَاتِهِ وَيَنْزِلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا

یادآوری نزول باران از سوی خداوند - پس از یادآوری ارائه آیات الهی به بشر - از باب ذکر خاص پس از عام و بیانگر مصداق روشن آن آیات است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - ق - 50 - 9 - 1

1- ریزش باران پر برکت از آسمان، آیتی خداوندی است .

و نزلنا من السماء ماء مبرگا

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - ذاریات - 51 - 22 -

1,2,3,4,6,7,8

1 - آسمان ذخیره دار روزی خلق در زمین

و فی السماء رزقکم

2 - وجود روزی زمینیان در بلندای آسمان، از آیات الهی و مایه بینش

ءایت للموقنین .. أفلاتبصرون . و فی السماء رزقکم

3 - نقش اساسی باران، آفتاب و هوا، در فراهم آمدن روزی آدمیان *

و فی السماء رزقکم

از آن جایی که باران، آفتاب و هوا از طرف بالا مشرف بر زمین اند و نقش اساسی در پیدایش غذای آدمیان دارند، تعبیر «و فی السماء رزقکم» آمده است.

4 - تقدیر روزی آدمیان در آسمان و عالم بالا *

و فی السماء رزقکم

برداشت یاد شده بدان احتمال است که تعبیر «فی السماء رزقکم» به قرینه برخی آیات دیگر - که تقدیر امور زمین از سوی آسمان دانسته شده - به معنای تقدیر روزی مردم در آسمان باشد.

6 - تحقق وعده های الهی به نزول رحمت یا عذاب ، از سمت آسمان

فی السَّماءِ رزقکم و ما توعدون

برداشت یاد شده بنابراین است که مراد از «ما توعدون»، همه وعد و وعیدهای الهی باشد و نه خصوص بهشت.

7 - تدبیر ، تقدیر و قدرت الهی در تأمین روزی زمینیان از آسمان ، نشانه قدرت او بر تحقق وعده های خویش *

و فی السَّماءِ رزقکم و ما توعدون

با توجه به این که در آیات پیشین سخن از تحقق رستاخیز و وجود دوزخ و بهشت بود؛ ممکن است این آیه درصدد رفع شبهه انسان در قدرت خدا باشد. از این رو عبارت «و فی السَّماءِ رزقکم» به عنوان نمودی از قدرت خداوند یاد شده است.

ص: 119

8 - « عن علي رضي الله عنه عن النبي (صلى الله عليه وآله) في قوله « وفي السماء رزقكم وما توعدون » قال : المطر ؛

امام علی (ع) از رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) درباره سخن خداوند «و فی السماء رزقکم ..» روایت نموده که مراد باران است».

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - ذاریات - 51 - 47 - 6

6 - آسمان ، منشأ رزق نعمت روزافزون خداوند بر خلق *

و السماء بنینها بأیئد و إنا لموسعون

احتمال دارد که تعبیر «لموسعون» - پس از بیان بنای آسمان - اشاره به بذل نعمت گسترده خدا بر خلق داشته باشد که به صورت باران از آسمان تابش نور آفتاب و .. بر اهل زمین فرو می ریزد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - نجم - 53 - 26 - 2

2 - آسمان ، مرکز و جایگاه بسیاری از فرشتگان

و کم من ملک فی السموت

294- نقش آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - عنکبوت - 29 - 63 - 4

4 - آسمان ، از جمله منابع آب است .

من نزل من السماء ماء

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

14 - روم - 30 - 8 - 12

12 - آسمان ها و زمین و موجودات عالم ، از منابع شناخت اند .

أولم يتفكروا .. ما خلق الله السموت والأرض و ما بينهما

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

14 - لقمان - 31 - 11 - 1

1 - آسمان ها و کوه ها و جنبندگان و . . . ، تبلور آفرینندگی خداوند است .

هذا خلق الله فأروني ماذا خلق الذين من دونه

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

14 - لقمان - 31 - 20 - 2

2 - قرار داشتن نظام آسمان ها و زمین در خدمت منافع انسان ، به اراده و تدبیر خدا است .

ألم تروا أن الله سخر لكم ما فى السموت و ما فى الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

14 - سجده - 32 - 4 - 5

5 - آسمان ها و زمین و موجودات آنها ، نشانه و آیه خداوندند .

الله الذى خلق السموت والأرض و ما بينهما

جمله «الذى خلق السماوات و ..» وصف خداوند است. بدیهی است که صفت هر چیزی معرّف آن است و از این رو، می توان استفاده کرد که وجود زمین و آسمان ها و پدیده های موجود در آنها، دلیل وجود خدایند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

15 - سبأ - 34 - 24 - 4,3

3 - روزی انسان ها ، از طریق آسمان ها و زمین تأمین می شود .

ص: 120

قل من يرزقكم من السموت و الأرض

4- خداوند ، روزی دهنده انسان ها از طریق منابع آسمانی و زمینی

قل من يرزقكم من السموت و الأرض قل الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - منافقون - 63 - 7 - 9

9- آسمان ها و زمین ، خزائن و منابع رزق موجودات

يقولون لاتنفقوا .. و لله خزائن السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - طلاق - 65 - 12 - 3

3- آسمان ها و زمین ، نشانه قدرت خداوند و آیت یکتایی او است .

الله الذى خلق سبع سموت و من الأرض

295- نقش آسمان های هفتگانه

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - نوح - 71 - 15 - 4

4- آسمان هفت گانه ، جلوه عظمت ربوبی خداوند و قدرت او

مالکم لاترجون لله وقارًا .. ألم تروا كيف خلق الله سبع سموت طباقًا

296- نقش موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

14 - لقمان - 31 - 20 - 6

6 - آسمان ها ، موجوداتی دارد که همه آنها ، در خدمت انسان اند .

لکم ما فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

18 - حدید - 57 - 1 - 5

5 - پدیده های موجود در آسمان ها و زمین ، هر یک نشانی کامل از آفریدگار و مبرّا بودن ذات او از هرگونه عیب و نقص

سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

چنانچه مراد از «سَبِّحْ» تسبیح تکوینی باشد، به کارگیری واژه «ما» - که برای افاده عموم است - می رساند که وجود و هستی هر پدیده ای، نشانی گویا از آفریدگار خود بوده و نشان می دهد که او از هر نقصی و کاستی منزّه است.

297- نقش نگهبانان آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

19 - جن - 72 - 8 - 4

4 - نگهبانان و شهاب ها ، از هنگام نزول آیات قرآن ، مانع استراق سمع جن از آسمان شدند .

وَأَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَهَا مَلْتَئِمْتٌ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهَبًا

آیه بعد (فمن یستمع الآن یجد له شهاباً رصداً)، قرینه است بر این که جنیان از استراق سمع از آسمان، از وقت نزول قرآن و استماع آن، منع شده بودند.

298- نگهبانان آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - جن - 72 - 8 - 3

3 - آسمان ، مملو از نگهبانان نیرومند و شهاب ها

فوجدنها ملئت حرسًا شديدًا و شهبًا

299- نگهدارنده آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - لقمان - 31 - 10 - 3

3 - نیروی نگهدارنده آسمان ها (جاذبه) نمونه ای از حقایق موجود ، اما نامرئی برای بشر است .

بغیر عمد ترونها

قید «ترونها» می تواند احترازی باشد. در این صورت، عبارت إشعار دارد به این که نیرویی (ستون مانند) آسمان ها را نگه می دارد و لکن قابل مشاهده نیست.

300- نیازهای آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

13 - شعراء - 26 - 24 - 9

9 - نیاز آسمان ها و زمین و همه موجودات میان آن دو به مربی و مدبّر

ربّ السموت و الأرض و ما بینهما إن كنتم موفین

301- وابستگی آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

6 - اعراف - 7 - 185 - 1

1 - آسمان ها و زمین موجوداتی مملوک ، وابسته به هستی بخش و نیازمند آفریدگار

أولم ينظروا في ملكوت السموت والأرض

«ملکوت» مصدر است و به نایب فاعلش (السموات و الأرض) اضافه شده است. یعنی «ملکوت» در آیه شریفه مصدر مجهول می باشد. بنابراین «ملکوت السموات»، یعنی مملوک بودن آسمانها. گفتنی است مراد از مملوکیت در اینجا مملوکیت حقیقی و تکوینی، یعنی وابستگی وجودی، است.

302- وحی و آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

1 - بقره - 2 - 144 - 3,4

3 - آسمان محل ظهور و بروز وحی بر پیامبران

قد نرى تقلب وجهك في السماء

4 - هر ناحیه ای از آسمان می توانست و احتمال داشت که محل ظهور و پیدایش فرشته وحی بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) باشد .

قد نرى تقلب وجهك في السماء

ص: 122

از اینکه پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای مشاهده نزول فرشته وحی به نقطه ای خاص و معین چشم نمی دوخت و صورتش را به هر سویی می چرخانید، به برداشت فوق می توان دست یافت.

303- وسعت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - حدید - 57 - 21 - 9

9- وسعت بهشت ، به اندازه وسعت همه آسمان ها و زمین است .

و جَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

واژه «عرض» در آیه شریفه معادل «سعه» است - نه مقابل طول - و «ال» در «السما» جنسیه می باشد. بنابراین «السما»؛ یعنی، همه آسمان ها.

304- ولایت بر موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

10 - كهف - 18 - 26 - 16

16- موجودات آسمان ها و زمین ، فاقد ولی و سرپرستی جز خدا

له غیب السموت و الأرض . . . ما لهم من دونه من ولیّ

محتمل است که ضمیر «لهم» - به قرینه «السموات و الأرض» - به موجوداتی که در آن ها است، بازگردد. در چنین مواردی، اهمیت عقلا، دیگران را تحت الشعاع قرار می دهد و ضمیر، مناسب آنان آورده می شود.

305- ویژگیهای آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

18 - ذاریات - 51 - 7 - 3

3- آسمان، دارای بنایی محکم، استوار و خلل ناپذیر

و السَّماء ذات الحَبک

در صورتی که مراد از «حَبک» (مفرد حَبک) استواری و استحکام باشد، برداشت بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - مرسلات - 77 - 9 - 2

2- آسمان، برخوردار از استحکام ویژه و اجزای آن دارای پیوندی خاص و از هم گسستگی

و إذا السماء فرجت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - نازعات - 79 - 27 - 1

1- آسمان، پدیده ای مقاوم تر از جسم انسان ها و آفرینش آن با عظمت تر از آفرینش آنها است.

ءأنتم أشدّ خلقاً أم السماء

استفهام در «ءأنتم» تقریری است و برای اعتراف گرفتن از مخاطب به کار می رود. «السماء» ممکن است اشاره به آسمان مشهود باشد و نیز ممکن است اسم جنس بوده و بر تمام آسمان ها قابل تطبیق باشد. «شدّت»، به معنای صلابت و استحکام است. این وصف درباره جسم و غیر جسم به کار می رود. بنابراین تعبیر «أشدّ خلقاً» به معنای استحکام بیشتر در خلقت و یا دشوارتر بودن آفرینش [در نظر مخاطبان] است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - انفطار - 82 - 1 - 2

ص: 123

2- آسمان، دارای استحکامی ویژه و اجزای آن، دارای پیوندی خاص و قابل از هم گسستن

إذا السماء انفطرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - انشقاق - 84 - 1 - 2

2- آسمان، دارای استحکامی ویژه و اجزای آن دارای پیوندی خاص و قابل از هم گسستن

إذا السماء انشقت

306- هدفداری خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

5 - انعام - 6 - 73 - 2

2- آفرینش آسمانها و زمین، هدفدار و در نهایت استواری است.

و هو الذی خلق السموت و الأرض

«حق» کاربرد معنایی بسیاری دارد، از آن جمله که قرینه ترکیب با جمله «خلق السماوات»، به معنای هدفداری و حکیمانه بودن آفرینش است، راغب نیز در مفردات به کاربرد این معنی برای «حق» تصریح کرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

9 - ابراهیم - 14 - 19 - 1

1- خداوند، آسمان ها و زمین را هدفمند و بر اساس حکمت آفرید .

ألم تر أن الله خلق السموت و الأرض بالحقّ

«حق» در برابر باطل (بیهوده) است و مراد از آن، این است که فاعل حق برای کارش هدفی پسندیده در نظر دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

14 - روم - 30 - 8 - 3

3- آسمان ها و زمین و تمامی موجودات هستی ، آفریده هایی هدف دار و پیراسته از هرگونه باطل اند .

ما خلق الله السموت و الأرض و ما بينهما إلا بالحقّ

«باء» در «بالحقّ» برای «ملاسه» است و دلالت می کند که حق بودن آفرینش، وصف انفکاک ناپذیر آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - دخان - 44 - 38 - 2

2- وجود معاد و حیات اخروی ، معنادهنده به آفرینش آسمان ها و زمین و سایر پدیده های جهان

إن هؤلاء ليقولون . . . و ما خلقنا السموت ... لعین

خداوند، پس از بیان عقیده باطل کافران در زمینه نفی معاد و در جهت تبیین ضرورت معاد، به هدف مند بودن آفرینش اشاره کرده است؛ یعنی، اگر زندگی در حیات دنیا خلاصه شود، آفرینش معنایی عالمانه و حکیمانه پیدا نخواهد کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - دخان - 44 - 39 - 1

1- آفرینش آسمان ها و زمین ، آفرینشی بحق ، بایسته ، ارزشمند و هدفدار

و ما خلقنا السموت و الأرض و ما بينهما لعین . ما خلقنهما إلا بالحقّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - جائیه - 45 - 22 - 1

1 - آفرینش آسمان ها و زمین از سوی خداوند ، آفرینشی به حق و هدفدار

و خلق الله السموت و الأرض

«حق» به چیزی گفته می شود که براساس حکمت و فلسفه ای بایسته پدید آمده باشد.

ص: 124

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - تغابن - 64 - 3 - 2

2- آفرینش جهان (آسمان ها، زمین و . . .)، براساس حق و هدفدار و به دور از بیهوده کاری است .

خلق السموت و الأرض بالحقّ

«حقّ» در مقابل باطل قرار دارد. یکی از معانی «باطل» عبث و بیهوده کاری است؛ یعنی، کاری که در آن هدف معقولی لحاظ نشود.

307- هماهنگی آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

20 - نازعات - 79 - 28 - 3

3- هماهنگی اجزای آسمان ، با فاصله ای اندک پس از مرحله آفرینش و برافراشتن آسمان صورت پذیرفته است .

رفع سمکها فسویها

فاء در «فسوّاها»، برای تعقیب و حاکی از تأخّر بدون فاصله تسویه است.

308- هماهنگی آسمان های هفتگانه

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - ملک - 67 - 3 - 2

2- آسمان های هفتگانه در نظم و اتقان ، متناسب و مشابه هم اند .

سبع سموت طباقاً

برداشت یاد شده، مبتنی بر این نکته است که «طباقاً» از مصدر «طَبَّقَ» و به معنای مطابقت و مشابهت باشد. در این صورت مقصود از آن، تشابه و تطابق آسمان ها در نظم و اتقان و مانند آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

19 - نوح - 71 - 15 - 2

2- وجود مطابقت و نظم و هماهنگی ، میان آسمان های هفت گانه

ألم تروا كيف خلق الله سبع سموت طباقاً

«طباق» در دو معنا به کار می رود: 1- مطابق و موافق کامل بودن چیزی با چیز دیگر؛ 2 قرار گرفتن چیزی بر فراز چیز دیگر. بر مبنای معنای نخست، مقصود وجود هماهنگی و نظم در آسمان ها است. و براساس معنای دوم مراد طبقات آسمان ها است که به شکل طبقه طبقه و تودرتو می باشد.

309- هماهنگی تدبیر آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه -

فیش

17 - زخرف - 43 - 82 - 2

2- عظمت و هماهنگی تدبیر آسمان ها و زمین و عرش ، نشان دهنده حاکمیت خدای یگانه بر هستی است .

سبحن ربّ السموت والأرض

ص: 125

2- آسمانها

1- آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 129 - 1

1 - مالکیت آسمان ها و زمین (هستی) و حاکمیت بر آنها ، در انحصار خداوند است .

و لله ما فی السموات و ما فی الارض

تقدیم «لله» بیانگر انحصار است.

2- آثار حاکمیت بر آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 9 - 3

3 - تنها کسی می تواند شکست ناپذیر و ستوده کردار باشد که بر تمامی آسمان ها و زمین ، سیطره داشته و حکمرانی کند .

العزیز الحمید . الذی له ملک السموت و الأرض

وصف «الذی له . . .» ، می تواند توجیه گر دو وصف قبلی باشد. تغییر عبارت - که موصول و صله جایگزین صفت مشابه شده است - مؤید برداشت بالا است.

3- آثار خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 33 - 5

5- عارض نگشتن کم ترین ضعف و خستگی بر خداوند ، در نتیجه آفرینش آسمان ها و زمین

و لم یعی بخلقهنّ

مفاد جمله «لم یعی بخلقهنّ» راه نیافتن تعب و خستگی در ذات حق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 36 - 2

2- آفرینش آسمان ها و زمین ، نشانی از آفریدگار شایسته عبادت و اطاعت

أم خلقوا السموت و الأرض

خداوند با این پرسش، کافران را به خالقیت خویش توجه داده است؛ تا از این طریق آنان دست از لجاج بردارند و به اطاعت و عبادت او بگردند.

4- آغاز خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 117 - 3

3 - آسمان ها و زمین (جهان هستی) را آغازی بوده است .

بدیع السموت و الأرض

5- آیات خدا در آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 105 - 5، 4، 1

1- آسمان ها و زمین ، حاوی آیات و نشانه هایی بسیار بر توحید و یکتایی خداوند است .

و کأین من ءایه فی السموت و الأرض

«کأین» کنایه از عدد است و دلالت بر کثرت دارد. این کلمه مبتدا و عبارت «فی السموت و الأرض» خبر آن است و «من آیه» تمیز آن می باشد. مقصود از «آیه» به قرینه «و ما یؤمن اکثرهم بالله» در آیه بعد، آیت و نشان بر توحید است.

4- آنان که با مشاهده نشانه های موجود در آسمان ها و زمین (هستی) به توحید و یکتایی خداوند پی نبرند ، سزاوار سرزنش و نکوهشند .

و کأین من ءایه فی السموت و الأرض یمرون علیها و هم عنها معرضون

لحن آیه شریفه گویای مذمت و سرزنش است.

5- زمین در حرکت است و انسان ها را بر آیات آسمانی عبور می دهد .

چنان چه جمله «يمرون عليها» را به معنای حقیقی آن و نه معنای کنایه‌اش (مشاهده می‌کنند) حمل کنیم، حاکی از حرکت زمین خواهد بود؛ زیرا مرور بر آیات آسمانی با این معنا سازگار می‌باشد که زمین حرکت کند و انسانها به واسطه حرکت آن بر آیات آسمانی عبور نمایند (برگرفته شده از تفسیرالمیزان).

6- ابداع آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 117 - 5، 1

1 - خداوند ، آفریننده و مبتکر آسمان ها و زمین بدون وجود نمونه ای از پیش

بديع السموت و الأرض

«بديع» بر گرفته شده از ابداع است و «ابداع» به معنای اختراع چیزی است بدون الگو و نمونه قبلی.

5 - آفرینش آسمان ها و زمین ، بدون مثال و الگویی از پیش ، دلیل منزه بودن خدا از اختیار کردن فرزند و نیاز داشتن به آن

قالوا اتخذ الله ولداً سبحانه بل .. بديع السموت و الأرض

برداشت فوق بر این اساس است که «بديع السماوات ..» همانند جمله «له ما في السماوات ...»، دلیل و برهانی برای تنزیه خداوند از داشتن فرزند باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 11 - 2

2 - خلقت آسمان ها و زمین ، بدون هیچ گونه سابقه و الگوی پیشین

فاطر السموت و الأرض

«فاطر» (از ماده «فطر») به معنای ابداع و آفرینش بدون سابقه نیز آمده است.

7- اتقان خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 73 - 2

2 - آفرینش آسمانها و زمین، هدفدار و در نهایت استواری است.

و هو الذى خلق السموت و الأرض

«حق» کاربرد معنایی بسیاری دارد، از آن جمله که قرینه ترکیب با جمله «خلق السماوات»، به معنای هدفداری و حکیمانه بودن آفرینش است، راغب نیز در مفردات به کاربرد این معنی برای «حق» تصریح کرده است.

8- اجل آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 3 - 6

6- آسمان ها و زمین و تمامی موجودات هستی ، دارای فرجام و پایانی معین و از پیش تعیین شده

ما خلقنا السموت والأرض و ما بينهما إلا بالحقّ و أجل مسمّى

ص: 128

9- اختلاط آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 29 - 9

9- خلقت آسمان ها در دو مرحله : مرحله ای مختلط ، نامتمایز و نامتعادل ؛ و مرحله تفکیک شده ، متمایز و متعادل

ثم استوی إلى السماء فسويهن سبع سموت

مفرد آوردن کلمه «السماء» در جمله «ثم استوی إلى السماء» و ارجاع ضمیر جمع به آن در جمله «فسواهن» می تواند اشاره به این معنا باشد که: آسمانها پیش از هفتگانه شدن و تمایز یافتن به گونه ای مختلط بوده که هم اطلاق آسمان (به صورت مفرد) و هم اطلاق آسمانها (به صورت جمع) بر آن صحیح بوده است.

10- ارزشمندی خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 39 - 1

1- آفرینش آسمان ها و زمین ، آفرینشی بحق ، بایسته ، ارزشمند و هدفدار

و ما خلقنا السموت والأرض و ما بینهما لعبین . ما خلقنهما إلاّ بالحقّ

11- استقلال آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 5

5- نظام اداره هر آسمان مستقل و بی نیاز از دیگر عوالم *

و أوحی فی کلّ سماء أمرها

12- اعتدال آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 29 - 6,8,9

6 - خداوند در پی آفرینش مواهب زمین ، به معتدل ساختن آسمان پرداخت .

«إستواء» (مصدر استوی) آن گاه که به «الی» متعدی شود، به معنای: روی آوردن و قصد کردن، است. جمله «فسواهن» (آسمانها را معتدل ساخت) هدف روی آوردن را بیان می کند؛ یعنی: «استوی الی السماء لتسویتهن؛ خداوند به آسمانها روی کرد (اراده کرد) تا آنها را به اعتدال رساند».

8- آسمان های هفتگانه جهان ، دارای اعتدال و بدون کمترین اعوجاج و ناهماهنگی

فسویهن سبع سموت

9- خلقت آسمان ها در دو مرحله : مرحله ای مختلط ، نامتمایز و نامتعادل ؛ و مرحله تفکیک شده ، متمایز و متعادل

ثم استوى إلى السماء فسويهن سبع سموت

مفرد آوردن کلمه «السماء» در جمله «ثم استوى الى السماء» و ارجاع ضمير جمع به آن در جمله «فسواهن» می تواند اشاره به این معنا باشد که: آسمانها پیش از هفتگانه شدن و تمایز یافتن به گونه ای مختلط بوده که هم اطلاق آسمان (به صورت مفرد) و هم اطلاق آسمانها (به صورت جمع) بر آن صحیح بوده است.

13- امانت عرضه شده به آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 14

14 - « وفي الحديث : إنّ عليّاً (ع) إذا حضر وقت الصلاة يتململ و يتزلزل و يتلّون فقیل له : ما لك يا أميرالمؤمنين ؟ فيقول جاء وقت الصلاة وقت أمانه عرضها الله على السماوات و الأرض فأبين أن يحملنها و أشفقن منها ;

روایت شده که علی(ع) هنگامی که وقت نماز می رسید، ناآرام و لرزان و رنگ به رنگ می شد. پس به آن حضرت گفته شد: چه شده شما را ای امیرالمؤمنین؟ فرمود: وقت نماز رسیده است! وقت امانتی که بر آسمان ها و زمین عرضه شد و آنها از حمل آن سربرداشتند و از آن هراسیدند».

14- امتناع آسمان ها از تکلیف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 1

1 - خداوند ، تکالیف دین را ، به عنوان امانت به آسمان ها و زمین و کوه ها سپرد و آنان از قبول آن ، سر باز زدند .

إِنَّا عرضنا الأمانة على السموت و الأرض و الجبال فأبين أن يحملنها

لام در «ليعدّب..» در آیه بعد، برای تعلیل عرضه امانت است. ذکر منافق مشرک و مؤمن در آن آیه، به دنبال تعلیل «ليعدّب» قرینه است که مراد از «الأمانة» در این آیه، چیزی است که افراد درباره آن، به سه گروه تقسیم می شوند و آن، همانا تکالیف دینی است. گفتنی است که آیه پیش که درباره اطاعت از خدا و رسول است، نیز می تواند قرینه بر برداشت بالا، باشد؛ چه این که اطاعت از خدا و پیامبر(صلی الله علیه و آله)، وقتی میسر است که به تکالیف ارائه شده از سوی آنان عمل شود.

15- امتناع آسمان ها از قبول امانت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 4,5

4- آسمان ها و زمین و کوه ها ، از قبول امانت الهی ، می ترسیدند .

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا

5- خودداری آسمان ها و زمین و کوه ها از قبول امانت الهی ، همراه با شفقت و ترس بود .

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا

ص: 130

16- انشاق آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 90 - 2,3

2- شکافته شدن آسمان ها ، قطعه قطعه شدن زمین و انهدام کوه ها ، امری بسزا ، در برابر ادعای باطل فرزند گزینی خداوند

تکاد السموت یتفطرن منه و تشقّ الأرض و تخرّ الجبال هدّاً

فعل «تکاد» - که بر «وقوع نزدیک» دلالت دارد - در معنای مجازی «سزاوار بودن» به کار رفته و ممکن است مراد این باشد که برخورد این سخن با مقام قدس الهی، مانند برخورد چیزی با ارکان جهان هستی است؛ که همه چیز را متلاشی کند و از میان ببرد. و یا این که خشم خداوند از این سخن به حدی است که جای آن دارد، آسمان و زمینی باقی نگذارد و همه چیز را نابود کند و کوه ها را درهم بریزد.

3- آسمان ها ، متعدد و قابل شکافته شدن از است .

تکاد السموت یتفطرن منه

محتوای آیه، استعاره است، در این موارد گرچه معانی حقیقی، اراده نشده است؛ ولی امکان پذیر بودن معانی حقیقی ملحوظ می شود.

17- انقیاد موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 18 - 1

1 - سجده (خضوع و انقیاد) اهل آسمان و زمین و نیز خورشید ، ماه ، ستارگان ، کوه ها ، درختان و جنبندگان برای خدا

ألم تر أنّ الله يسجد له من في السموت و من في الأرض . . . و الشجر و الدواب

«سجود» (مصدر «يسجد») به معنای اظهار خضوع و انقیاد است.

18- انهدام آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 25 - 10

10 - آسمان و زمین (هستی) ، قبل از برپایی قیامت ، فرو می ریزند .

تقوم السماء و الأرض بأمره ثم . . . إذا أنتم تخرجون

«ثُمَّ» برای تراخی است و آورده شدن آن بین دو جمله ای که یکی درباره ثبات عالم و دیگری احیای مردگان در قیامت است، نشان می دهد که باید حادثه ای پس از قوام و ثبات عالم رخ بدهد و آنگاه فرمان حیات صادر شود. آن حادثه، به تناسب مقام، می تواند فروپاشی عالم باشد.

ص: 131

19- اهمیت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 7 - 3

3- آسمان ها و زمین و سراسر نظام هستی ، نمودار ربوبیت عالی و خدشه ناپذیر خداوند است .

ربّ السموت و الأرض و ما بینهما إن كنتم موقنین

20- اهمیت خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 99 - 3

3- خلقت آسمان ها و زمین ، به مراتب مهمتر از حیات دوباره انسان پس از مرگ است .

أولم یروا أن الله الذی خلق السموت و الأرض قادر علی أن یخلق مثلهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 81 - 6

6- آفرینش آسمان ها و زمین ، بسی مهم تر و با عظمت تر از آفرینش مجدد انسان ها است .

أولیس الذی خلق السموت و الأرض بقدر علی أن یخلق مثلهم

شگفت آور بودن انکار معاد از سوی کافران - علی رغم مشاهده قدرت خدا بر خلق جهان طبیعت - می تواند ناشی از این حقیقت باشد که آفرینش جهان طبیعت، بسی مهم تر و با عظمت تر از خلق مجدد یکی از پدیده های طبیعت (یعنی انسان) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 57 - 3

3- آفرینش جهان پهناور (آسمان ها و زمین) ، دلیل توانایی خداوند بر آفرینش مجدد و رستخیز انسان ها و جهان است .

لخلق السموت و الأرض أكبر من خلق الناس

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که آیه شریفه در سلسله آیاتی قرار دارد که درباره اثبات معاد و رد دیدگاه مشرکان است؛ چنان که در دو آیه بعد از آن بحث به میان آمده است.

21- اهمیت نظم آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 6 - 6

6- نظم و قانون مندی دقیق و فراگیر ، دارای اهمیتی ویژه در نظام کرات آسمانی

کیف بنینها ... و ما لها من فروج

ص: 132

22- بی ارزشی آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 67 - 7

7- ناچیز بودن جهان هستی (آسمان ها و زمین) ، در برابر عظمت و قدرت خداوند

و الأرض جميعاً قبضته . . . و السموت مطوئـت بيمينه

«قبضه» - بر وزن فعله - دلالت بر «مرّه» می کند؛ یعنی، یک مشت. این تعبیر و نیز تعبیر پیچیده بودن آسمان ها در دست خدا، کنایه از ناچیز بودن آنها و نیز اشاره به عظمت خداوند است؛ زیرا به چیزی که کاملاً در اختیار کسی باشد، می گویند: در مشت او است.

23- پرسش از خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 59 - 10، 12

10 - انسان ها ، وظیفه دار سؤال کردن از افراد خبیر و آگاه در باره مبدأ و چگونگی آفرینش جهان هستی (آسمان ها ، زمین و . . .)

الذی خلق السموت . . . فسئل به خبیراً

برداشت یاد شده، مبتنی بر این مطلب است که «فا» در «فسئل به خبیراً» جواب برای شرط مقدر و تقدیر آن چنین باشد: «إن شئت تحقیق ما ذکر فسئل به خبیراً». گفتنی است در برداشت فوق، مرجع ضمیر «به» خلق و استوا و «خبیراً» مفعول برای «فسئل» دانسته شد.

12 - لزوم رجوع به افراد خبیر و آگاه در مسائل مربوط به معارف الهی ، همچون مبدأ و چگونگی آفرینش آسمان ها و زمین

الحی الذی لایموت . . . الذی خلق السموت ... الرحمن فسئل به خبیراً

24- تاریخ خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 29 - 2

2 - آفرینش آسمان ها مقدم بر آفرینش زمین *

و من ءایته خلق السموت و الأرض

25- تدبیر آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 3 - 11

11 - تدبیر امور آسمان ها و زمین در دست خداوند است .

الذی خلق السموت و الأرض . . . یدبر الأمر

ص: 133

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 65 - 1

1- خداوند ، پروردگار آسمان ها و زمین و موجودات میان آن دو است .

ربّ السموت والأرض و ما بینهما

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 5 - 3

3 - امور زمین ، از آسمان تدبیر می شود .

یدبّر الأمر من السماء إلى الأرض

«من» ابتدایی و «إلی» انتهایی است. «من السماء» متضمن معنای «تنزیل» است؛ یعنی، امور از آسمان (عالم بالا) اداره می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 5 - 1

1 - جهان طبیعت (آسمان ها ، زمین و پدیده های میان آنها) ، تحت ربوبیت خدای یگانه است .

إنّ إلهکم لوحد . ربّ السموت والأرض و ما بینهما

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 5 - 10

10 - آفرینش و تدبیر آسمان ها و زمین و پیدایش شب و روز و تسخیر خورشید و ماه ، جلوه های عزت و قدرتمندی خداوند است .

خلق السموت والأرض . . . کلّ یجری لأجل مسمیّ ألا هو العزیز

یادآوری عزت و قدرتمندی خداوند در پایان آیه شریفه و پس از یادآوری آفرینش آسمان، زمین و ..، گویای برداشت یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 12 - 9، 7

7 - آسمان ها و زمین ، تحت تدبیر و حکومت خداوند قرار دارند .

9- آفرینش آسمان ها و زمین و تدبیر امور آنها ، جلوه ای روشن و نشانه ای گویای از قدرت بی پایان خداوند

اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ .. لتعلموا أنّ اللّٰهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

14- آفرینش آسمان ها و زمین و تدبیر امور آنها ، نشانه تحقّق وعده های خداوند به برپایی قیامت و وجود بهشت و جهنّم است .

أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا .. جنّات تجري من تحتها الأنهار ... اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ

یادآوری خلقت آسمان ها و زمین و تدبیر امور آنها - پس از ذکر دو گروه دوزخیان و بهشتیان در آیات گذشته - می تواند اشاره به مطلب یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبا - 78 - 37 - 9

9- تدبیر امور آسمان ها و زمین و موجودات بین آنها از سوی خداوند ، بر پایه رحمت و عطوفت است .

لايملكون منه خطابًا

توصیف «ربّ» به «رحمان»، حاکی از نقش رحمت در تدبیر نظام هستی است.

26- ترس آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 4,5

4- آسمان ها و زمین و کوه ها ، از قبول امانت الهی ، می ترسیدند .

إِنَّا عرضنا الأمانة على السموت والأرض والجبال فأبين أن يحملنها وأشفقن منها

5- خودداری آسمان ها و زمین و کوه ها از قبول امانت الهی ، همراه با شفقت و ترس بود .

إِنَّا عرضنا الأمانة على السموت والأرض والجبال فأبين أن يحملنها وأشفقن منها

27- ترس اخروی موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 87 - 5

5- هراس و وحشت شدید موجودات آسمان ها و زمین ، در لحظه فروپاشی جهان و نیز روز رستاخیز

و يوم ينفخ في الصور ففرع من في السموت و من في الأرض

مراد از «ينفخ في الصور» می تواند مطلق نفخ صور و دربرگیرنده نفخه اولی - که فروپاشی جهان و مرگ موجودات را در پی دارد - و نفخه ثانیه - که منجر به برپایی رستاخیز می شود - باشد. گفتنی است که تعبیر «فرع من في السماوات و من في الأرض» بیانگر مطلب یاد شده است.

28- ترس موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - وحشت و هراس شديد موجودات آسمان ها و زمين در روز نفخ صور

و يوم ينفخ في الصور ففرع من في السموت و من في الأرض

ص: 135

29- ترفیح آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 15، 11، 10، 3، 1

1- خداوند برافرازنده آسمانهاست .

الله الذی رفع السموت

3- آسمان ها ، بر ستونهایی نامرئی بنا شده و برپا گشته است .

رفع السموت بغير عمد ترونها

«عَمَد» جمع عمود و یا اسم جمع است و به معنای پایه هاست. جمله «ترونها» صفت برای عمد می باشد. بنابراین «رفع السموت ...» ؛ یعنی، خداوند آسمانها را بدون پایه هایی که شما مشاهده اش کنید برافراشت. مفاد این جمله این است که پایه هایی وجود دارد، ولی شما نمی بینید.

10- تدبیر امور عالم تنها در خور برافرازنده آسمانها ، سلطه دار عرش ، و اختیاردار خورشید و ماه است .

الله الذی رفع السموت ... یدبر الأمر

در ترکیب «الله الذی ...» دو وجه گفته شده است: 1- «الله» مبتدا و «الذی» صفت آن است و جمله «یدبر الأمر» خبر برای «الله». 2- «الله» مبتدا و «الذی» خبر آن است. برداشت فوق از هر دو وجه استفاده می شود، اگرچه بنابر وجه دوم دلالت آیه بر برداشت فوق صریح تر و روشن تر است.

11- آفرینش آسمان های متعدد و رفیع ، تسخیر خورشید و ماه ، از نشانه های توان و اقتدار خدا و یکتایی او در تدبیر هستی است .

یفصل الآیت

جمله های «الله الذی رفع السموت ...» حاکی است که متعلق «آیات» اقتدار خداوند ، سلطه او بر هستی و تدبیر آفرینش است ؛ یعنی: «یفصل الآیات الداله علی قدرته و ...».

15- نظام هستی (برافراشته بودن آسمانها ، رام بودن خورشید و ماه به فرمان خدا و حرکت آنها) دلیل بر ربوبیت خداوند

الله الذی رفع السموت ... لعلکم بقاء ربکم توقنون

چون خداوند در ابتدای آیه با جمله «الله الذی ...» توصیف و معرفی شد، ظاهر آن بود که در جمله «لعلکم ...» نیز «لعلکم بقاء الله» آورده شود. این تعویض ؛ یعنی، آوردن «ربکم» به جای «الله» می رساند که مقصود اصلی از توصیف «الله» به ویژگیهای یاد شده، اثبات

30- تزئین آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر - 15 - 16 - 3,5,6

3- خداوند ، آسمان ها را برای ناظران و تماشاگران تزئین کرده است .

و لقد جعلنا فی السّماء بروجًا وزینّاها للنظرین

5- تزئین آسمان و قرار دادن برجهایی در آن ، از آیات خداوند است .

و لقد جعلنا فی السّماء بروجًا وزینّاها للنظرین

6- « فی المجمع فی قوله : « زینّاها للنظرین » بالكواكب النیره عن أبی عبدالله (ع) ؛

در مجمع البیان درباره آیه: «زیناها للناظرین» از امام صادق(ع) چنین روایت شده است: به وسیله ستارگان نورانی [زینت می دهیم]».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 8

8 - زیبایی و آراستگی ، نمودی از حرکت طبیعی آسمان ها در جهت فرمان خدا *

قالتا أتینا طائعين . . . وزینا السماء الدنیا بمصیح

به کار بردن واژه «زینتا» به جای واژه های دیگر، نشانگر مطلب یاد شده است. گفتنی است ارتباط «زینتا» با تعبیر «أتینا طائعين» می رساند که زیبایی نتیجه حرکت و شکل گیری طبیعی همراه با رغبت و میل است.

31- تسبیح آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 1 - 1

1 - همه موجودات جهان (آسمان ها ، زمین و . . .) ، به تسبیح و تنزیه خداوند مشغول اند .

یسبیح لله ما فی السموت و ما فی الأرض

«تسبیح»، به معنای تنزیه است.

32- تسبیح موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 24 - 9

9 - تمامی موجودات آسمان ها و زمین ، در حال تنزیه و تسبیح خدای یگانه اند .

یسبیح له ما فی السموت و الأرض

33- تسخیر موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 20 - 9

9 - مسخر بودن آسمان ها و زمين براى انسان ، در بردارنده درس خداشناسى است .

ألم تروا أنّ الله سخر لكم ما فى السموت

استفهام در آيه، مى تواند تفريرى باشد. بنايرين، مراد آيه اين خواهد بود كه شما، خود مى بينيد كه خداوند موجودات آسمان ها و زمين را مسخر كرده است.

ص: 137

34- تشبیه به آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 12 - 4

4- شباهت و همانندی کره زمین با آسمان ها ، در ترکیبات ، خصوصیات و قوانین حاکم بر آنها

اللّٰه الذی خلق سبع سموت و من الأرض مثلهنّ

مفسران درباره وجه شبهه در این آیه (تشبیه زمین به آسمان)، دو احتمال داده اند: 1- شباهت و همانندی از نظر ترکیبات، خصوصیات و قوانین حاکم بر آنها (احتمال برگزیده در برداشت بالا); 2- شباهت از نظر عدد؛ یعنی، کره زمین مانند آسمان هفت تا است.

35- تعداد آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 1

1 - خداوند ، جهان آفرینش را به صورت هفت آسمان بیاراست و نظام بخشید .

فققضهنّ سبع سموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 12 - 2

2- جهان ، دارای هفت آسمان

سبع سموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 15 - 1

1 - جهان طبیعت ، دارای هفت آسمان

الم تروا کیف خلق اللّٰه سبع سموت

36- تعداد آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 109 - 2

2 - جهان آفرینش دارای آسمان های متعدّد

و لله ما فی السموات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 129 - 2

2 - تعدّد آسمانها

ص: 138

و لله ما فى السموات

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

3 - آل عمران - 3 - 133 - 13

13 - تعدد آسمانها

عرضها السموات

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

10 - اسراء - 17 - 55 - 4

4- جهان آفرينش ، داراي آسمان هاى متعدد است .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

10 - اسراء - 17 - 102 - 6

6- عالم آفرينش ، داراي آسمان هاى متعدد است .

ربّ السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

10 - كهف - 18 - 14 - 12

12- جهان آفرينش ، متشكّل از آسمان هاى متعدّد است .

ربّ السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

10 - كهف - 18 - 26 - 9

9- جهان هستى حاوى آسمان هاى متعدد است .

غيب السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 65 - 4

4- جهان آفرینش ، حاوی آسمان هایی متعدد

ربّ السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 90 - 3

3- آسمان ها ، متعدد و قابل شکافته شدن از است .

تکاد السموت یتفطرن منه

محتوای آیه، استعاره است، در این موارد گرچه معانی حقیقی، اراده نشده است؛ ولی امکان پذیر بودن معانی حقیقی ملحوظ می

ص: 139

شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 93 - 7

7- آسمان ها متعدد و دارای موجوداتی شعورمند است .

إن كل من فى السموت والأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 4 - 5

5- آسمان ها ، متعدد و دارای رفعت و عظمت است .

والسموت العلی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 6 - 4

4 - جهان آفرینش ، مشتمل بر آسمان های متعدد است .

له ما فى السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 19 - 4

4- جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد است .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 30 - 3

3- آب ، سرچشمه حیات و زندگی در جهان طبیعت

و جعلنا من الماء كل شیء حی

«من» در «من الماء» ابتدائیه است؛ یعنی، هر چیز داری حیات از آب نشأت گرفته و منشأ آن آب است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 56 - 6

6- جهان طبیعت ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 64 - 2

2 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

له ما فی السموت

ص: 140

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 17 - 2

2 - جهان آفرینش ، دارای هفت آسمان

و لقد خلقنا فوقكم سبع طرائق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 35 - 6

6 - جهان ، دارای آسمان های متعدد است .

اللّٰهُ نُورِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 41 - 5

5 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد است .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 42 - 3

3 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 64 - 3

3 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 2 - 4

4 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

له ملك السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 6 - 6

6 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 141

12 - فرقان - 25 - 59 - 2

2 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 24 - 8

8 - جهان آفرینش ، متشکل از آسمان های متعدد

ربّ السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 25 - 3

3 - جهان آفرینش دارای آسمان های متعدد

يُخْرِجُ الْخَبَاءَ فِي السَّمَوَاتِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 60 - 2

2 - وجود آسمان های متعدد در جهان آفرینش

خلق السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 65 - 4

4 - وجود آسمان های متعدد در جهان آفرینش

من في السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 87 - 3

3- وجود آسمان های متعدد در جهان آفرینش

من فی السموت و من فی الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 44 - 2

2- عالم آفرینش ، آسمان های متعدد دارد .

خلق الله السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 52 - 6

6- عالم ، آسمان های متعددی دارد .

ص: 142

يعلم ما فى السموت

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

14 - عنكبوت - 29 - 61 - 3

3 - عالم ، آسمان هاى متعدد دارد .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

14 - روم - 30 - 8 - 7

7 - جهان هستى ، داراى آسمان هاى متعدد است .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

14 - روم - 30 - 22 - 2

2 - عالم آفرينش ، آسمان هاى متعدد دارد .

خلق السموت

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

14 - روم - 30 - 26 - 2

2 - عالم ، آسمان هاى متعدد دارد .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

14 - روم - 30 - 27 - 8

8 - عالم آفرينش ، آسمان هاى متعدد دارد .

فى السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 10 - 2

2 - عالم آفرینش ، دارای آسمان های متعدد است .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 20 - 5

5 - عالم ، دربردارنده آسمان های متعدّد است .

السموت

ص: 143

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 25 - 2

2 - عالم آفرینش ، آسمان های متعدد دارد .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 26 - 4

4 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد است .

لله ما فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 4 - 3

3 - آسمان های عالم ، متعددند .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 3

3 - عالم ، آسمان های متعدد دارد .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 1 - 4

4 - عالم ، آسمان های متعددی دارد .

له ما فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 3 - 17

17 - در عالم ، آسمان های متعددی وجود دارد .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 22 - 7

7 - عالم ، آسمان های متعدد دارد .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 24 - 6

ص: 144

6 - عالم ، آسمان های متعدد دارد .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 1 - 7

7 - جهان طبیعت ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 38 - 4

4 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 40 - 8

8 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 41 - 4

4 - وجود آسمان های متعدد در جهان

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 44 - 11

11 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 81 - 2

2 - جهان طبیعت ، دارای آسمان های متعدد است .

خلق السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 5 - 3

3 - جهان آفرینش ، متشکل از آسمان های متعدد

ربّ السموت

ص: 145

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 6 - 3

3 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 10 - 4

4 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 66 - 4

4 - جهان ، متشکل از آسمان های متعدد

رَبِّ السَّمَوَاتِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 5 - 3

3 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

خَلْقِ السَّمَوَاتِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 38 - 3

3 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 44 - 7

7 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 46 - 6

6 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 146

16 - زمر - 39 - 63 - 3

3 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 67 - 8

8 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 68 - 4

4 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 37 - 1,2

1 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

السموت

2 - اعتقاد مردم مصر ، به وجود آسمان های متعدد در عصر فرعون

أسبب السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 57 - 7

7 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 11 - 4

4 - جهان ، دارای آسمان های متعدد

فاطر السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 12 - 5

5 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

مقالید السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 147

16 - شوری - 42 - 29 - 3

3 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 49 - 3

3 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 53 - 5

5 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 9 - 7

7 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد است .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 85 - 4

4 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

له ملک السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 7 - 6

6- جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

ربّ السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 38 - 3

3- جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 3 - 3

3 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

ص: 148

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 13 - 2

2 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 22 - 2

2 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 27 - 2

2 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 36 - 5

5 - جهان هستی ، دارای آسمان های متعدد

ربّ السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 37 - 4

4 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 31 - 2

2 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

و لله ما فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 29 - 4

4 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

یسله من فی السموت

ص: 149

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 33 - 5

5 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

یمعشر الجنّ .. من أقطار السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 1 - 3

3 - جهان آفرینش ، متشکل از آسمان های متعدد

ما فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 2 - 3

3 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

له ملک السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 4 - 2

2 - جهان آفرینش ، متشکل از آسمان های متعدد

خلق السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 5 - 2

2 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد است .

ملک السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 10 - 8

8 - جهان آفرینش ، متشکل از آسمان های متعدد

و لله میرث السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 7 - 3

3 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد است .

یعلم ما فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - صف - 61 - 1 - 6

ص: 150

6 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد است .

سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 1 - 6

6 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد است .

يَسْبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 7 - 12

12 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

و لِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَوَاتِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 1 - 5

5 - جهان طبیعت ، دارای آسمان های متعدد

السَّمَوَاتِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 3 - 3

3 - جهان طبیعت ، دارای آسمان های متعدد

السَّمَوَاتِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 4 - 2

2 - جهان طبیعت ، دارای آسمان های متعدد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 3 - 3

3 - آسمان ، متعدد و دارای هفت طبقه است .

سبع سموت طباقاً

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که «طباقاً» جمع «طَبَق» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 5 - 3

3 - جهان آفرینش ، دارای آسمان های متعدد

ص: 151

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 37 - 3

3 - جهان ، دارای آسمان های متعدد است .

السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 9 - 2

2 - تعدد آسمان ها ، در جهان هستی

السموت

37- تغییر آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 3 - 2

2- تغییر و تحول آسمان ها و زمین از شکل آغازین خود *

رفع السموت .. مدّ الأرض

ظاهر جمله «رفع السموت» این است که برافراشته شدن صفتی می باشد که عارض بر آسمانها شده است ؛ یعنی، در ابتدای خلقتشان برافراشته نبودند، خداوند آنها را برافراشته کرد و نیز «مدّ الأرض» در این معنا ظهور دارد که زمین در آغاز گسترده نبود، خداوند آن را گسترانید.

38- تکامل آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 24 - 10

10 - جهان طبیعت (آسمان ها ، زمین و ...) رو به رشد و کمال است .

قال ربّ السموت و الأرض و ما بينهما

«ربّ» به معنای تربیت کردن است و «تربیت» ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است تا آن گاه که به تمام و کمال برسد (مفردات راغب). این معنا حکایت از حرکت تکاملی و روبه رشد دارد. برداشت یاد شده نیز مبتنی بر این معنا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 5 - 10

10 - جهان (آسمان ها و زمین و . . .) ، دارای روندی روبه رشد و کمال

ربّ السموت . . . وربّ المشرق

«ربّ» به معنای تربیت کردن است و تربیت ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است، تا آن گاه که به حد تمام و کمال

ص: 152

برسد (مفردات راغب). این معنا حکایت از روند رو به رشد و تکامل دارد.

39- تمایز آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 29 - 9

9 - خلقت آسمان ها در دو مرحله : مرحله ای مختلط ، نامتمایز و نامتعادل ؛ و مرحله تفکیک شده ، متمایز و متعادل

ثم استوی إلى السماء فسويهن سبع سموت

مفرد آوردن کلمه «السماء» در جمله «ثم استوی إلى السماء» و ارجاع ضمیر جمع به آن در جمله «فسواهن» می تواند اشاره به این معنا باشد که: آسمانها پیش از هفتگانه شدن و تمایز یافتن به گونه ای مختلط بوده که هم اطلاق آسمان (به صورت مفرد) و هم اطلاق آسمانها (به صورت جمع) بر آن صحیح بوده است.

40- حافظ نظم آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 41 - 1

1 - تنها خداوند ، نگه دارنده نظم کنونی آسمان ها و زمین از زوال و پاشیدگی است و هیچ قدرت دیگری در آن نقش ندارد .

إنّ الله يمسك السموت والأرض أن تزولا ولئن زالتا إن أمسكهما من أحد من بعده

41- حاکم آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 107 - 1

1 - سلطنت و حکومت بر آسمان ها و زمین (جهان هستی) تنها در اختیار خداوند است .

ألم تعلم أن الله له ملك السموت والأرض

تقدیم خبر (له) بر مبتدا (ملك السماوات ..) دلالت بر حصر دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 3 - 1

و هو الله في السموات وفي الأرض

اهل ادب گفته اند که در مانند آیه مورد بحث، «فی السماوات . . .» نمی تواند متعلق به «الله» باشد، مگر اینکه معنی فعلی در آن منظور گردد و معنی مناسب در این مورد، به قرینه آیات قبل و بعد، مسأله تدبیر و نظارت خداوند بر تمامی موجودات است (مجمع البیان).

ص: 153

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 158 - 4

4 - فرمانروایی و حاکمیت بر آسمان ها و زمین در انحصار خداوند است .

الذی له ملک السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 116 - 9

9 - یگانه فرمانروای آسمان ها و زمین ، تنها قدرت قابل اتکا برای انسانها

إن الله له ملک السموت و الأرض . . . و ما لکم من دون الله من ولیّ و لانصیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 3 - 8

8 - خدا ، فرمانروای آسمان ها و زمین است .

الذی خلق السموت . . . ثم استوی علی العرش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 26 - 18

18 - حاکمیت و فرمان روایی بر آسمان ها و زمین ، در انحصار خداوند است .

و لایشرك فی حکمه أحدًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 2 - 3 ، 1

1 - فرمان روایی جهان (آسمان ها و زمین) تنها از آن خدا است .

تبارک . . . الذی له ملک السموت و الأرض

3 - فرمان روایی و حکومت خداوند بر آسمان ها و زمین ، خاستگاه نزول کتابی که تبیین کننده حق از باطل برای انسان ها است .

تبارک الذی نزل الفرقان علی عبده . . الذی له ملک السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 10 - 1

1 - فرمانروایی جهان هستی (آسمان ها ، زمین و موجودات میان آن دو) تنها در اختیار خداوند است .

أم لهم ملک السموت و الأرض و ما بینهما

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 44 - 4

4 - جهان آفرینش (آسمان ها ، زمین و . . .) تحت فرمانروایی خدا است .

له ملک السموت و الأرض

ص: 154

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 85 - 1

1 - یگانه فرمانروای آسمان ها و زمین و مجموعه هستی ، شایان ستایش و تمجید است .

و تبارک الذی له ملک السموت و الأرض

واژه «تبارک» که در مقام ستایش به کار می رود، از ماده «برکت» به معنای خیر فراوان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 27 - 1

1 - خداوند ، یگانه فرمانروای آسمان ها و زمین

و لله ملک السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 14 - 1

1 - خداوند ، تنها مالک و فرمانروای آسمان ها و زمین

و لله ملک السموت و الأرض

«ملک» به معنای پادشاهی و فرمانروایی و ملازم با مالکیت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 2 - 1

1 - فرمانروایی آسمان ها و زمین ، تنها در اختیار خداوند است .

له ملک السموت و الأرض

تقدیم خبر (له) بر مبتدا (ملک) افاده حصر می کند و «ملک» به معنای سلطنت و فرمانروایی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 5 - 1

1 - فرمانروایی آسمان ها و زمین ، تنها در اختیار خداوند است .

له ملك السموت و الأرض

«ملك» به معنای سلطنت و فرمانروایی است و تقدیم خبر (له) بر مبتدا (ملك) .. افاده حصر می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 12 - 7

7 - آسمان ها و زمین ، تحت تدبیر و حکومت خداوند قرار دارند .

يُنزِّلُ الْأَمْرَ بَيْنَهُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 9 - 1

ص: 155

1 - حاکمیت و مالکیت بر آسمان ها و زمین ، مخصوص خداوند است .

له ملک السموت و الأرض

«مُلک» اسم مصدر و به معنای بر عهده داشتن سلطنت است (مصباح). هر جا کلمه «مُلک» به کار رود، مستلزم «مِلک» (مالکیت) نیز خواهد بود. (مفردات راغب)

42- حدود آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 36 - 2

2- آسمان ها و زمین ، پدیده ای حادث و نه قدیم

یوم خلق السموت و الأرض

43- حرکت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 15، 6

6- آسمانها، عرش ، خورشید و ماه تا سرآمدی معین در حرکتند .

کل یجری لأجل مسمی

مضاف الیه محذوف از کلمه «کل» ضمیری است که به «السموت»، «عرش»، «شمس» و «قمر» باز می گردد. «مسمی» یعنی مشخص و معین. «اجل» در لغت به معنای مدت و نیز به معنای پایان مدت آمده است. برداشت فوق بر اساس دومین معناست. گفتنی است که بر این مبنا «لام» در «لأجل» به معنای «الی» خواهد بود.

15- نظام هستی (برافراشته بودن آسمانها ، رام بودن خورشید و ماه به فرمان خدا و حرکت آنها) دلیل و آیتی بر ربوبیت خداوند

الله الذی رفع السموت .. لعلمکم بقاء ربکم توقنون

چون خداوند در ابتدای آیه با جمله «الله الذی ..» توصیف و معرفی شد، ظاهر آن بود که در جمله «لعلمکم ...» نیز «لعلمکم بقاء الله» آورده شود. این تعویض ؛ یعنی، آوردن «ربکم» به جای «الله» می رساند که مقصود اصلی از توصیف «الله» به ویژگیهای یاد شده، اثبات ربوبیت اوست.

44- حشر موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 95 - 1

1- تمامی موجودات شعورمند آسمان ها و زمین ، روز قیامت در محضر خداوند حضور خواهند یافت .

و کلّهم ءاتیه یوم القیمه

ص: 156

45- حقانیت خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 85 - 1

1- خداوند آسمان ها ، زمین و موجودات در فضا را بر اساس حق (حکیمانه و با مقصودی صحیح) آفرید .

و ما خلقنا السموت و الأرض و ما بینهما إلاّ بالحقّ

یکی از موارد کاربرد واژه «حق» جایی است که کاری به مقتضای حکمت و بر اساس مصلحت انجام پذیرفته باشد (مفردات راغب). برداشت فوق بر اساس این کاربرد است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 39 - 3، 2، 1

1- آفرینش آسمان ها و زمین ، آفرینشی بحق ، بایسته ، ارزشمند و هدفدار

و ما خلقنا السموت و الأرض و ما بینهما لعین . ما خلقنهما إلاّ بالحقّ

2- آفرینش آسمان ها و زمین ، به دور از هرگونه پوچی ، بیهودگی و بطلان

و ما خلقنا السموت و الأرض . . . لعین ... إلاّ بالحقّ

3- حقانیت آفرینش جهان ، مستلزم وجود معاد

إن هی إلاّ موتتنا الأولى . . . ما خلقنهما إلاّ بالحقّ

از این که حقانیت آفرینش در مقام رد اندیشه منکران معاد مطرح شده، مطلب یاد شده استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 22 - 1

1 - آفرینش آسمان ها و زمین از سوی خداوند ، آفرینشی به حق و هدفدار

و خلق الله السموت و الأرض

«حق» به چیزی گفته می شود که براساس حکمت و فلسفه ای بایسته پدید آمده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 3 - 1

1- آفرینش آسمان ها و زمین و موجودات هستی ، آفرینشی بایسته و بحق

ما خلقنا السموت و الأرض و ما بينهما إلا بالحقّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 3 - 2

2- آفرینش جهان (آسمان ها ، زمین و . . .) ، براساس حق و هدفدار و به دور از بیهوده کاری است .

خلق السموت و الأرض بالحقّ

«حقّ» در مقابل باطل قرار دارد. یکی از معانی «باطل» عبث و بیهوده کاری است؛ یعنی، کاری که در آن هدف معقولی لحاظ نشود.

ص: 157

46- خالق آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 164 - 1

1 - آسمان ها و زمین (هستی) آفریده های خداوند یکتاست .

إن فی خلق السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 14 - 5، 1

1 - جز خداوند خالق آسمانها و زمین و روزی دهنده بی نیاز، کسی شایسته ولایت و سرپرستی نیست.

قل أغیر الله أتخذ ولیا فاطر السموت و الأرض و هو یطعم و لا یطعم

5 - خداوند ابداع کننده آسمانها و زمین، بدون الگو و نمونه قبلی

قل أغیر الله أتخذ ولیا فاطر السموت و الأرض

«فطر» به معنای ایجاد و اختراع است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 3 - 4

4 - خدا، آفریدگار آسمان ها و زمین است .

الذی خلق السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 7 - 1

1 - خداوند، آفریننده آسمان ها و زمین است .

هو الذی خلق السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12- خداوند پدید آورنده آسمان ها و زمین

فاطر السموت و الأرض

«فاطر» به معنای آفریننده و پدید آورنده است. این کلمه در آیه شریفه مناداست ; یعنی: «یا فاطر السموت».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 10 - 7

7- خداوند ، پدید آورنده آسمان ها و زمین (عالم آفرینش) است .

أفی الله شكّ فاطر السموت و الأرض

ص: 158

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 32 - 1

1- تنها خداوند ، خالق و آفریننده آسمان ها و زمین و نازل کننده باران از آسمان است .

الله الذی خلق السموت و الأرض و أنزل من السماء ماء

معرفه بودن مسندالیه و مسند، یعنی «الله» و «الذی خلق ...»، دلالت بر حصر می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 3 - 1,8

1- آفریننده آسمان ها و زمین (جهان هستی) ، خداوند است .

خلق السموت و الأرض

8- مشرکان صدر اسلام ، خداوند را خالق آسمان ها و زمین می دانستند .

أتی أمر الله .. سبحانه و تعالی عمّا یشرکون ... خلق السموت و الأرض بالحق تعالی

«تعالی عمّا یشرکون» مربوط به «بالحق» است و نه «خلق السماوات و ..». بنابراین، از آیه استفاده می شود که مشرکان درباره اصل خلقت عالم حرفی نداشته اند، بلکه درباره حقانیت و پوچی آن توهمات داشته اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 4 - 4,2,1

1- قرآن ، پیامی فرود آمده از سوی آفریدگار زمین و آسمان ها است .

تنزیلاً ممّن خلق الأرض و السموت

«تنزیلاً» مصدر به معنای اسم مفعول و حال برای «القرآن» - در آیات قبل - است.

2- خداوند ، آفریدگار آسمان های مرتفع و زمین است .

خلق الأرض و السموت العلی

«علی» (جمع «علیاً») اسم تفضیل است. توصیف آسمان ها به مرتفع تر از زمین، برای بیان عظمت رتبه ها و مقام هایی است که قرآن از

آن مقام، به زمین نازل شده است.

4- توان مندی خداوند بر آفرینش زمین و آسمان های مرتفع ، نشان اقتدار او بر فرستادن کتابی شایسته ، برای تذکر و اندرز انسان ها است .

تذکره.. .. مَمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَوَاتِ الْعُلَى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 56 - 3

3- خداوند ، خالق جهان طبیعت (آسمان ها ، زمین و انسان) است .

رَبِّكُمْ رَبَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 59 - 1

1 - خداوند ، آفریدگار آسمان ها و زمین و پدیده های میان آنها است .

ص: 159

الذی خلق السموت و الأرض و ما بینهما

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 60 - 1

1 - خدا ، آفریدگار یگانه آسمان ها و زمین

أمن خلق السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 61 - 2, 1

1 - مشرکان ، به خالقیت خدا برای آسمان ها و زمین و مسخر کننده خورشید و ماه ، باور داشتند .

و لئن سألتهم من خلق السموت و الأرض و سخر الشمس و القمر ليقولنَّ الله

2 - خداوند ، خالق آسمان ها و زمین است .

من خلق السموت و الأرض . . . ليقولنَّ الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 8 - 2

2 - آفریننده آسمان ها و زمین و تمامی موجودات ، خداوند است .

ما خلق الله السموت و الأرض و ما بینهما إلا بالحق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 10 - 1

1 - خداوند ، آسمان ها را بدون پایه و ستون آفریده است .

خلق السموت بغير عمد ترونها

«ترونها» احتمال دارد قید توصیحی برای «بغير عمد» باشد. در این صورت، معنای «خلق السماوات بغير عمد» این است که خداوند، آسمان ها را بدون ستون آفریده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 25 - 1

1 - خالق آسمان ها و زمین ، در بینش کافران نیز خداوند است .

ولئن سألتهم من خلق السموت والأرض ليقولنّ الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 1 - 4

4 - خداوند ، خالق آسمان ها و زمین است .

فاطر السموت والأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 160

1 - آسمان ها و زمين ، مخلوق خدا و جلوه ای از قدرت او است .

أوليس الذي خلق السموت والأرض بقدر

5 - شگفت آور بودن انكار معاد و احیای مجدد انسان ها ، به قدرت خدای خالق آسمان ها و زمين

أوليس الذي خلق السموت والأرض بقدر على أن يخلق مثلهم

برداشت یاد شده از آن جا است که استفهام در «أوليس . . .» استفهام انكاري و تعجبي است.

7 - مشركان و كافران در عصر بعثت - على رغم انكار قیامت و تجدید حیات انسان ها - به آفرینش آسمان ها و زمين به وسیله خدا و نیز به عظمت این آفرینش اعتقاد داشتند .

أوليس الذي خلق السموت والأرض بقدر على أن يخلق مثلهم

برداشت یاد شده با توجه به این حقیقت است که استدلال خداوند بر اثبات معاد، از راه آفرینش نخستین جهان طبیعت، مبتنی بر این حقیقت است که کافران، جهان طبیعت را جلوه ای از خالقیت و قدرت خدا بدانند.

8 - خداوند خالق آسمان ها و زمين ، بر آفرینش مجدد انسان ها و نوسازی آدمی از ذرات پوسیده و پراکنده دنیایی او در قیامت ، توانا است .

قال من يحي العظم و هي رميم . . . أوليس الذي خلق السموت والأرض بقدر على أن ي

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - زمر - 39 - 5 - 1

1 - خدا ، آفریننده آسمان ها و زمين

خلق السموت والأرض

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - زمر - 39 - 46 - 5

5 - خداوند ، خالق آسمان ها و زمين است .

اللهم فاطر السموت والأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 11 - 1

1 - خداند ، آفریننده آسمان ها و زمین

فاطر السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 4 - 1

1 - خداوند ، خالق و آفریدگار آسمان ها و زمین است .

هو الذی خلق السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 3 - 1

ص: 161

1 - خداوند ، آفریننده آسمان ها و زمین است .

خلق السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 12 - 1

1 - خداوند ، خالق و آفریننده آسمان ها و زمین است .

اللّٰه الذی خلق سبع سموت و من الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 3 - 1

1 - خداوند ، خالق آسمان ها است .

الذی خلق سبع سموت

47- خبرهای آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 18 - 3

3- در آسمان ها ، خبر ها و اطلاعاتی مبادله می شود که قابل شنود برای موجوداتی چون شیاطین است .

من کلّ شیطن رجیم . إلا من استرق السمع

لازمه استراق سمع، وجود و تبادل اخباری است که قابل شنیدن است.

48- خزاین آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 7 - 9

9 - آسمان ها و زمین ، خزائن و منابع رزق موجودات

يقولون لاتنفقوا . . . ولله خزائن السموت و الأرض

49- خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 30 - 1

1 - خداوند بعد از آفرینش آسمان ها و مواهب زمین ، به خلقت انسان پرداخت ، تا او را به منصب خلافت برساند .

خلق لكم ما فى الأرض . . . واذ قال ربك للملائكة إني جاعل فى الأرض خليفة

با توجه به آیه 34 از همین سوره و آیات دیگری که درباره خلقت آدم (ع) است، می توان گفت: سخن خداوند با فرشتگان

ص: 162

درباره آدم، قبل از خلقت وی بوده است. بنابراین «إني جاعل في الأرض خليفه» علاوه بر بیان خلافت آدم (ع) دلالت بر آفرینش او نیز دارد؛ یعنی: می خواهم [موجودی] بیافرینم و او را خلیفه قرار دهم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 1 - 2,8

2 - آفرینش آسمانها و زمین و پدیدآوردن نور و ظلمت به دست خداوند، دلیل اختصاص ستایش به اوست.

الحمد لله الذي خلق

«الذي خلق»، صفت «الله» و بیان وجه اختصاص حمد به اوست و این تعلیق، که به گفته اهل ادب تعلیق حکم «الحمد لله» بر وصف «الذي خلق» است، بیانگر انحصار شایستگی ستایش به آفریننده هستی است.

8 - پدیده ظلمت و نور در جهان، نظامی تابع آفرینش آسمانها و زمین

الحمد لله الذي خلق السموت . . . و جعل الظلمت و النور

در این آیه آفرینش آسمان و زمین با فعل «خلق» بیان شده، ولی درباره ظلمت و نور از فعل «جعل» استفاده شده است. توجیه این تفاوت، به گفته برخی از مفسران، تبعی بودن آفرینش نور و ظلمت نسبت به مجموعه هستی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 73 - 3

3 - خداوند آسمانهای متعددی در این جهان آفریده است.

خلق السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 54 - 1,4

1 - خداوند، آفریدگار آسمانها و زمین و پروردگار راستین انسانهاست.

إن ربكم الله الذي خلق السموت و الأرض في ستة أيام

4 - خداوند پس از آفرینش آسمانها و زمین (نظام هستی) با استیلا بر عرش، به تدبیر امور آنها پرداخت.

ثم استوی على العرش

16- « عن محمد بن مسلم قال : قال لي أبو جعفر (ع) : كان كل شيء ماءً و كان عرشه على الماء ، فأمر الله عز ذكره الماء فاضطرم ناراً ثم أمر النار فخمدت فارتفعت من خمودها دخان فخلق الله عز وجل السموات من ذلك الدخان و خلق الله عز وجل الأرض من الرماد . . . » ;

محمد بن مسلم گوید: امام باقر(ع) به من فرمود: همه چیز آب بود و عرش خدا بر آب قرار داشت؛ پس خدای عزّ ذکره به آب امر کرد، پس آن آب آتشی برافروخته شد، سپس آتش را امر کرد خاموش شود و خاموش شد، پس بر اثر خاموشی آتش دودی از آن برخاست؛ آن گاه خداوند آسمانها را از آن دود آفرید و زمین را از خاکستر آفرید . . .».

11- آفرینش آسمان های متعدد و رفیع ، تسخیر خورشید و ماه ، از نشانه های توان و اقتدار خدا و یکتایی او در تدبیر هستی است .

یفصل الآیت

جمله های «الله الذی رفع السموت . . .» حاکی است که متعلق «آیات» اقتدار خداوند ، سلطه او بر هستی و تدبیر آفرینش است ؛ یعنی: «یفصل الآیات الداله علی قدرته و...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 19 - 13

13- آفرینش آسمان ها و زمین (عالم آفرینش) ، دلیل قدرتمندی خداوند بر تحقق وعده عذاب کافران و حبط عمل نیکشان

من ورائه جهنم . . . مثل الذین کفروا برّبهم أعملهم کرماد اشتدّت به الريح ... ألم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 32 - 2

2- آفرینش آسمان ها و زمین دلیل و نشانه توحید خداوند است .

الله الذی خلق السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 3 - 7، 4

4- آفرینش حق مدار آسمان ها و زمین ، گواه وحدانیت خدا و نبود شریک برای او

أن أنذروا أنه لا إله إلا أنا فاتقون . خلق السموت و الأرض بالحق تعلی عمّا یشیر

جمله «خلق السماوات و الأرض» به منزله تعلیل برای مضمون «لا إله إلا أنا» در آیه قبل است.

7- آفرینش آسمان ها و زمین (جهان هستی) دلیلی بر قدرت خداوند بر محقق ساختن وعده هایش

أتی أمر الله . . . خلق السموت و الأرض بالحق تعلی عمّا یشرکون

جمله «خلق السماوات . . .» می تواند به منزله تعلیلی برای روشن نمودن قدرت خداوند بر محقق ساختن وعده هایش باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1- شياطين ، فاقد كمتريں دخالت و نظارت در كار آفرينش آسمان ها و زمين و نيز خلقت خودشان اند .

ما أشهدتّهم خلق السموت والأرض و لا خلق أنفسهم

«إشهاد» يعنى، ديگرى را به شهادت و حضور خواندن. نفى شاهد گرفته شدن شياطين در آفرينش آسمان ها و زمين و خلقت خود آن ها، كنايه از آن است كه آنان، هيچ نقشى در الوهيت و تدبير جهان نداشته اند تا در موقع آفرينش، به حضور فراخوانده شده و شاهد خلقت باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

11 - انبياء - 21 - 30 - 8

8- انديشيدن در پديده هاى جهان خلقت ، از راه هاى دستيابى انسان به توحيد و يگانگى خداوند

أولم ير الذين كفروا أنّ السموت .. أفلا يؤمنون

ص: 164

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 59 - 7,8

7 - آفرینش جهان هستی (آسمان ها، زمین و...) جلوه ای از رحمانیت خداوند

الذی خلق السموت و الأرض... الرحمن

برداشت فوق، بر این اساس استوار است که «الذی خلق» مبتدا و «الرحمان» خبر آن باشد؛ یعنی، آن کسی که جهان را آفرید، رحمان است و قهراً جهان، جلوه ای از رحمانیتش می باشد.

8 - آفرینش جهان هستی (آسمان ها، زمین و...) جلوه ای از حیات جاویدان خداوند

الحیّ الذی لایموت... الذی خلق السموت و الأرض

برداشت فوق، بر این اساس استوار است که «الذی خلق» صفت برای «الحیّ» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 22 - 5,1

1 - آفرینش آسمان ها و زمین و گوناگونی زبان ها و رنگ های آدمیان، از آیات الهی است.

و من ءایته خلق السموت و الأرض و اختلف ألستکم و ألونکم

5 - آیه بودن آفرینش آسمان ها و زمین و تفاوت زبان ها و رنگ های مردم، برای دانشمندان قابل درک است.

و من ءایته خلق السموت و الأرض و اختلف ألستکم و ألونکم إنّ فی ذلک لآیت للعل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 10 - 1

1 - خداوند، آسمان ها را بدون پایه و ستون آفریده است.

خلق السموت بغير عمد ترونها

«ترونها» احتمال دارد قید توصیحی برای «بغير عمد» باشد. در این صورت، معنای «خلق السماوات بغير عمد» این است که خداوند، آسمان ها را بدون ستون آفریده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 81 - 3

3 - آفرینش آسمان ها و زمین ، دلیل و نشانه توانایی خداوند بر برپایی قیامت و آفرینش مجدد انسان ها

أوليس الذي خلق السموت والأرض بقدر على أن يخلق مثلهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 5 - 10

10 - آفرینش و تدبیر آسمان ها و زمین و پیدایش شب و روز و تسخیر خورشید و ماه ، جلوه های عزت و قدرتمندی خداوند است .

خلق السموت والأرض ... كلّ يجرى لأجل مسمّى ألا هو العزيز

یادآوری عزت و قدرتمندی خداوند در پایان آیه شریفه و پس از یادآوری آفرینش آسمان، زمین و ..، گویای برداشت یاد شده است.

ص: 165

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 38 - 2

2- جهان (آسمان ها ، زمین و . . .) ، مخلوق خدا و جلوه قدرت او است .

ولئن سألتهم من خلق السموت والأرض ليقولنّ الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 11، 1

1 - خداوند ، جهان آفرینش را به صورت هفت آسمان بیاراست و نظام بخشید .

فقضهنّ سبع سموت

11 - آفرینش و تدبیر آسمان ها و زمین ، جلوه ای از علم و قدرت الهی است .

ذلک تقدیر العزیز العلیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 11 - 3، 2

2 - خلقت آسمان ها و زمین ، بدون هیچ گونه سابقه و الگوی پیشین

فاطر السموت والأرض

«فاطر» (از ماده «فطر») به معنای ابداع و آفرینش بدون سابقه نیز آمده است.

3 - آسمان ها و زمین ، پیش از شکل یافتن به وضع موجود به صورت توده ای واحد و متراکم بود .

فاطر السموت والأرض

«فطر» (مصدر «فاطر») به معنای دریدن و جدا کردن است. به کارگیری این ماده می تواند به این مطلب اشاره داشته باشد که آسمان ها،

پیش از این که به شکل فعلی در آید به صورت یک توده فشرده و متراکمی بود و سپس با انفجار عظیم از هم جدا و متفرق شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 29 - 7، 1

1 - آفرینش آسمان ها و زمین و جانداران ، از نشانه های روشن خدا و قدرت او است .

و من ءایته خلق السموت و الأرض و ما بثّ فیهما من دابّه

7 - آفرینش آسمان ها ، زمین و موجودات زنده ، تنها بخشی از آیات الهی است .

و من ءایته

با توجه به معنای «من» - که برای تبعیض است - به دست می آید که جهان هستی سرشار از آیات خداوند است و آفرینش آسمان ها و زمین تنها بخشی از آنها می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 3 - 5

5 - آفرینش بهینه آسمان ها و زمین و سایر موجودات ، نمود عزت و حکمت الهی است .

من الله العزیز الحکیم . ما خلقنا السموت و الأرض و ما بینهما إلاّ بالحقّ

ص: 166

از ارتباط این آیه با ذیل آیه قبل (من الله العزيز الحكيم)، مطلب یاد شده استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 33 - 4

4- آفرینش توانمندانه آسمان ها و زمین از سوی خداوند ، دلیل قدرت او بر تجدید حیات مردگان

الله الذی خلق ... و لم یعی بخلقهنّ بقدر علی أن یحیی الموتی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 38 - 3,6

3 - آفرینش آسمان ها و زمین ، نمودی از قدرت عظیم الهی

و لقد خلقنا السموت والأرض

به قرینه آیات پیشین - که بیان کننده قدرت قاهره الهی بود - و نیز به قرینه ذیل آیه (و ما مسنا من لغوب) طرح مسأله آفرینش آسمان و زمین برای نمایاندن قدرت الهی است.

6 - خلقت آسمان ها و زمین بدون کم ترین زحمت و دشواری ، نشان قدرت خداوند بر معاد

و لقد خلقنا .. و ما مسنا من لغوب

با توجه به این که سیاق عمده آیات پیشین، در اثبات معاد بود؛ طرح خالقیت خدا و آسان بودن خلقت برای او، می تواند بیانگر امکان معاد و دشوار نبودن آن باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 12 - 11, 9

9- آفرینش آسمان ها و زمین و تدبیر امور آنها ، جلوه ای روشن و نشانه ای گویای از قدرت بی پایان خداوند

الله الذی خلق سبع سموت ... لتعلموا أنّ الله علی کلّ شیء قدير

11 - آفرینش آسمان ها و زمین ، جلوه ای روشن و نشانه ای گویا از علم مطلق و همه جانبه خداوند است .

الله الذی خلق سبع سموت ... لتعلموا ... أنّ الله قد أحاط بكلّ شیء علمًا

14 - آفرینش آسمان ها و زمین و تدبیر امور آنها ، نشانه تحقّق وعده های خداوند به برپایی قیامت و وجود بهشت و جهنّم است .

أعدّ الله لهم عذاباً شديداً .. جنّات تجري من تحتها الأنهار .. الله الذي خلق

یادآوری خلقت آسمان ها و زمین و تدبیر امور آنها - پس از ذکر دو گروه دوزخیان و بهشتیان در آیات گذشته - می تواند اشاره به مطلب یاد شده باشد.

50- خلقت تدریجی آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 54 - 3

3 - آفرینش آسمان ها و زمین ، آفرینشی تدریجی ، در شش دوره و مرحله ، بوده است .

خلق السموت و الأرض فی ستة أيام

ص: 167

مراد از «یوم» در آیه شریفه معنای متعارف آن (روز و یا شبانه روز) نیست، بلکه مقصود شش دوره و مرحله است. زیرا روز به معنای متعارف آن، پس از آفرینش آسمانها و زمین تحقق یافته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 7 - 14، 2

2- آفرینش آسمانها و زمین، تدریجی بوده و در شش روز (شش دوره) به انجام رسیده است.

خلق السموت و الأرض فی سته ایام

مراد از «ایام» در آیه شریفه، معنای متعارف آن (روزها یا شبانه روزها) نیست؛ بلکه مقصود، دوره ها و مرحله هاست؛ زیرا روز به معنای متعارف آن، پس از خلقت زمین قابل فرض است.

14- «عن الرضا (ع) قال: إن الله تبارک و تعالی... خلق السموات و الأرض فی سته ایام... لیظهر للملائکه ما یخلقه منها شیئاً بعد شیء فیستدل بحدوث ما یحدث علی الله تعالی مرّه بعد مرّه... و أما قوله عزوجل: «لیبلوکم أیکم أحسن عملاً» فإنه خلقهم لیبلوهم بتکلیف طاعته و عبادته، لا علی سبیل الإمتحان والتجربه لأنه لم یزل علیماً بکل شیء...»

از امام رضا(ع) روایت شده است که فرمود: همانا خدای تبارک و تعالی... آسمانها و زمین را در شش روز آفرید... تا آنچه را می آفریند برای ملائکه یکی پس از دیگری آشکار کند، که به وسیله حدوث پدیده ها تازه به تازه بر وجود خدا استدلال شود... و اما قول خدای عزوجل «لیبلوکم أیکم أحسن عملاً»؛ یعنی، خدا انسانها را آفرید تا آنان را به وسیله تکلیف به طاعت و عبادت خود آزمایش کند. البته نه برای امتحان و کشف مجهول؛ زیرا از ازل به همه چیز آگاه بوده و هست...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 4 - 4

4- آفرینش آسمانها و زمین، آفرینشی تدریجی بود و در شش مرحله انجام پذیرفت.

خلق السموت و الأرض فی سته ایام

واژه «یوم» (مفرد «ایام») در معنای برهه ای از زمان (کوتاه یا بلند) نیز به کار می رود. بر این اساس «سته ایام» (شش روز)، به معنای شش برهه بوده و بیانگر مطلب یاد شده است.

51- خلقت عالمانه آسمانها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 29 - 11

11 - آفرینش آسمان های هفتگانه و مواهب زمین ، آفرینشی عالمانه است .

هو الذی خلق . . . و هو بکل شیء علیم

52- دلایل مملوکیت موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 93 - 4

4- رحمانیت خداوند ، دلیل مملوک بودن موجودات آسمان ها و زمین و مالکیت مطلق خداوند

ص: 168

إن كل من في السموت والأرض إلا آتى الرحمن عبداً

53- رفعت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 4 - 5

5- آسمان ها ، متعدد و دارای رفعت و عظمت است .

والسموت العلی

54- ساختار آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 3

3- آسمان ها ، بر ستونهایی نامرئی بنا شده و برپا گشته است .

رفع السموت بغير عمد ترونها

«عَمَد» جمع عمود و یا اسم جمع است و به معنای پایه هاست. جمله «ترونها» صفت برای عمد می باشد. بنابراین «رفع السموت ...» ؛ یعنی، خداوند آسمانها را بدون پایه هایی که شما مشاهده اش کنید برافراشت. مفاد این جمله این است که پایه هایی وجود دارد، ولی شما نمی بینید.

55- ستون آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 22,3

3- آسمان ها ، بر ستونهایی نامرئی بنا شده و برپا گشته است .

رفع السموت بغير عمد ترونها

«عَمَد» جمع عمود و یا اسم جمع است و به معنای پایه هاست. جمله «ترونها» صفت برای عمد می باشد. بنابراین «رفع السموت ...» ؛ یعنی، خداوند آسمانها را بدون پایه هایی که شما مشاهده اش کنید برافراشت. مفاد این جمله این است که پایه هایی وجود دارد، ولی شما نمی بینید.

22- « عن أبي الحسن الرضا (ع) . . . [في قوله تعالى] « بغير عمد ترونها » . . . فقال ثمَّ عمد و لكن لاترونها ;

از امام رضا(ع) [درباره سخن خداوند] «بغیر عمد ترونها» روایت شده است که فرمود: در آن جا ستونهایی است ولیکن شما آنها را نمی بینید».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 10 - 1

1 - خداوند ، آسمان ها را بدون پایه و ستون آفریده است .

ص: 169

خلق السموت بغير عمد ترونها

«ترونها» احتمال دارد قید توصیحی برای «بغیر عمد» باشد. در این صورت، معنای «خلق السماوات بغير عمد» این است که خداوند، آسمان ها را بدون ستون آفریده است.

56- سجده موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 15 - 9

9- «عن أبي جعفر (ع) في قوله: «و لله يسجد من في السموات والأرض طوعاً وكرهاً...» أما من يسجد من أهل السموات طوعاً فالملائكة... و من يسجد من أهل الأرض طوعاً فمن ولد في الإسلام... و أما من يسجد كرهاً فمن أجبر على الإسلام...»

از امام باقر(ع) درباره سخن خدا: «و لله يسجد من في السموات والأرض طوعاً وكرهاً...» روایت شده: اما کسانی از اهل آسمانها که از روی رغبت سجده می کنند فرشتگان هستند... و اما کسانی که از اهل زمین با میل و رغبت سجده می کنند، آنانند که در اسلام (محیطوخوانواده اسلامی) متولد شده اند... و اما آنان که از روی اجبار سجده می کنند، کسانی اند که به پذیرش اسلام مجبور شده اند...»

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 18 - 1

1 - سجده (خضوع و انقیاد) اهل آسمان و زمین و نیز خورشید، ماه، ستارگان، کوه ها، درختان و جنبندگان برای خدا

ألم تر أنّ الله يسجد له من في السموت و من في الأرض... و الشجر و الدواب

«سجود» (مصدر «يسجد») به معنای اظهار خضوع و انقیاد است.

57- سختی خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 57 - 1

1 - آفرینش مجموعه عالم (آسمان ها و زمین)، در مقایسه با آفرینش انسان ها بزرگ تر و آفریدن آن سخت تر و مهم تر است.

لخلق السموت و الأرض أكبر من خلق الناس

مقصود از «أكبر»، با عظمت تر، سخت تر و مهم تر بودن است.

58- سلطه بر موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 94 - 1

ص: 170

1- سلطه و سیطیره خداوند ، بر تمامی موجودات با شعور آسمان ها و زمین

إِن كَلَّ مِنْ فِي السَّمَوَاتِ .. لَقَدْ أَحْصَاهُمْ

«إحصاء» به معنای احاطه داشتن بر چیزی (لسان العرب) و یا به معنای شمارش کردن است؛ ولی در این آیه به قرینه «عدّهم»، معنای احاطه و تحت سلطه خویش داشتن، مناسب تر به نظر می رسد.

59- شعور آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 6

6- آسمان ها و زمین و کوه ها دارای نوعی شعورند .

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا

خودداری از پذیرش امانت الهی، حکایت از نوعی شعور و ادراک می کند.

60- عبادت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 44 - 3

3- آسمان ها و زمین و تمامی موجودات در آنها ، همواره در حال عبادت خداوندند .

تَسْبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ

اصل در لغت تسبیح «المَرَّ السَّرِيعُ فِي عِبَادَةِ اللَّهِ» است (مفردات راغب).

61- عبودیت موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 93 - 1

1- تمامی موجودات شعورمند آسمان ها و زمین ، بندگان خدا و مملوک اویند .

أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا . إِنْ كَلَّ مِنْ فِي السَّمَوَاتِ ... ءَاتَى الرَّحْمَنَ عَبْدًا

«آتی» اسم فاعل است و زمان در آن ملحوظ نیست و مراد از «اتیان» معنای مجازی آن است. مقصود آیه این است که موجودات هستی، در برابر خداوند اظهار وجودی جز عبودیت ندارند؛ همگان مملوک اویند و از خود استقلال ندارند.

62- عجز از تدبیر آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 4 - 4

ص: 171

4- ناتوانی بت ها و معبود های مشرکان ، از آفرینش موجودات زمینی و مشارکت در خلقت و تدبیر امور آسمان ها

ماذا خلقوا من الأرض أم لهم شرك في السموت

63- عجز از صعود به آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 10 - 7

7- بشر ، ناتوان از صعود کامل به تمامی آسمان ها و دستیابی به همه حقایق عالم

فليرتقوا في الأسباب

«سبب» (مفرد «أسباب») به معنای ریسمانی است که به وسیله آن فرد از درخت خرما و مانند آن بالا می رود و مقصود از آن می تواند وسیله صعود به آسمان ها باشد. برداشت یاد شده نیز مبتنی بر این احتمال است. گفتنی است: امر «لیرتقوا» در تعجیز به کار رفته است؛ یعنی، به دنبال وسیله های صعود بروید؛ ولی هرگز نمی توانید.

64- عرضه امانت به آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 1

1 - خداوند ، تکالیف دین را ، به عنوان امانت به آسمان ها و زمین و کوه ها سپرد و آنان از قبول آن ، سر باز زدند .

إنا عرضنا الأمانة على السموت والأرض والجبال فأبين أن يحملنها

لام در «لیرتقوا» در آیه بعد، برای تعلیل عرضه امانت است. ذکر منافق مشرک و مؤمن در آن آیه، به دنبال تعلیل «لیرتقوا» قرینه است که مراد از «الأمانة» در این آیه، چیزی است که افراد درباره آن، به سه گروه تقسیم می شوند و آن، همانا تکالیف دینی است. گفتنی است که آیه پیش که درباره اطاعت از خدا و رسول است، نیز می تواند قرینه بر برداشت بالا، باشد؛ چه این که اطاعت از خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله)، وقتی میسر است که به تکالیف ارائه شده از سوی آنان عمل شود.

65- عرضه تکلیف به آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 1

1 - خداوند ، تکالیف دین را ، به عنوان امانت به آسمان ها و زمین و کوه ها سپرد و آنان از قبول آن ، سر باز زدند .

لام در «لِيُعَذِّبَ..» در آیه بعد، برای تعلیل عرضه امانت است. ذکر منافق مشرک و مؤمن در آن آیه، به دنبال تعلیل «لِيُعَذِّبَ» قرینه است که مراد از «الأمانه» در این آیه، چیزی است که افراد درباره آن، به سه گروه تقسیم می شوند و آن، همانا تکالیف دینی است. گفتنی است که آیه پیش که درباره اطاعت از خدا و رسول است، نیز می تواند قرینه بر برداشت بالا، باشد؛ چه این که اطاعت از خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله)، وقتی میسر است که به تکالیف ارائه شده از سوی آنان عمل شود.

66- عظمت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 4 - 5

5- آسمان ها ، متعدد و دارای رفعت و عظمت است .

والسموت العلی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 82 - 2

2- عظمت و هماهنگی تدبیر آسمان ها و زمین و عرش ، نشان دهنده حاکمیت خدای یگانه بر هستی است .

سبحن ربّ السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 38 - 4

4- ساختار عظیم و پیچیده آسمان ها و زمین و مظاهر هستی ، خود گواه وجود اهداف ارزشمند در امر آفرینش *

و ما خلقنا السموت .. لعین

از این که خداوند، آسمان ها و زمین و سایر موجودات را به خصوص یاد کرده و به جای آن واژه جامعی چون «العالمین» را قرار نداده است نقش پیامدار هر یک را در نفی بازیچه بودن آفرینش می رساند.

67- عظمت خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم - 14 - 19 - 11

11- آفرینش آسمان ها و زمین دارای عظمتی بس فراتر از اعطای زندگی به انسان ها و میراندن آنان

ألم تر أن الله خلق السموت و الأرض بالحقّ إن یثأ یذهبکم و یأت بخلق جدید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- بی دقتی و جهل کافران به عظمت آفرینش آسمان ها و زمین ، زمینه ساز انکار حیات دوباره انسان از سوی آنان است .

أولم یروا أن الله الذی خلق السموت و الأرض قادر علی أن یخلق مثلهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 11 - 3

3 - عظمت آفرینش آسمان ها ، زمین ، فرشتگان و دیگر موجودات آسمانی

أهم أشدّ خلقاً أم من خلقنا

ص: 173

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 57 - 1

1 - آفرینش مجموعه عالم (آسمان ها و زمین) ، در مقایسه با آفرینش انسان ها بزرگ تر و آفریدن آن سخت تر و مهم تر است .

لخلق السموت والأرض أكبر من خلق الناس

مقصود از «أكبر»، با عظمت تر، سخت تر و مهم تر بودن است.

68- عمر آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 8

8- عمر آسمان ها و خورشید و ماه (جهان آفرینش) محدود و تمام شدنی است .

كل یجری لأجل مسمی

69- عنصر خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 7 - 5

5- آب ماده اصلی برای آفرینش آسمان ها و زمین *

خلق السموت والأرض فی سته أيام و كان عرشه علی الماء

برداشت فوق، مقتضای ارتباط میان دو جمله «خلق السموات . . .» و «كان عرشه علی الماء» است؛ یعنی، بیان این معنا که: پیش از آفرینش آسمانها و زمین، هستی منحصر به آب بود و خداوند بر آنها حاکمیت داشت، می تواند به این نکته اشاره داشته باشد که خداوند، آن آبهای پیشین یا قسمتی از آنها را به آسمان و زمین تبدیل کرد.

70- عوامل انهدام آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 5 - 15

15 - آسمان ها و زمین در معرض فروپاشی در برابر عظمت الهی

و هو العلیّ العظیم . تکاد السموت ینفطرن

برداشت یاد شده بر این پایه است که آیه شریفه، مرتبط با ذیل آیه قبل (و هو العلیّ العظیم) بوده و درصدد ارائه عظمت خدا باشد.

ص: 174

71- عوامل بقای آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 41 - 2

2 - نظم کنونی آسمان ها و زمین در بقا ، همانند مرحله آغازین خود ، نیازمند به اراده و تدبیر خداوند است .

إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ . . . إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ

72- غیب آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 33 - 3،7،8

3 - فرشتگان در پی با خبر شدن از نام های حقایق هستی ، دانستند که آسمان ها و زمین دارای غیب و نهان است .

فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ . . . قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ الْغَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

7 - آسمان ها و زمین (هستی) ، دارای غیب و نهانی که حتی بر فرشتگان هم مخفی بود .

إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ . . . أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ الْغَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

8 - خداوند ، آگاه به غیب و نهان آسمان ها و زمین (هستی)

إِنِّي أَعْلَمُ الْغَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 123 - 1

1- آسمان ها و زمین ، دارای غیبی و رای آنچه احساس و مشاهده می شود .

و لِلَّهِ الْغَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 77 - 1،2،6

1- امور غیبی و پنهانی آسمان ها و زمین ، در انحصار خداست .

و لله غيب السموت و الأرض

2- وجود رخدادهایی نهانی در آسمان ها و زمین ، غیر قابل کشف برای آدمیان

و لله غيب السموت و الأرض

غیب دانستن برخی از امور و رخدادهای موجود در آسمانها، دلیل آن است که آنها از قلمرو دانش بشر بیرون است.

6- برپایی قیامت ، از جمله امور غیبی آسمان ها و زمین است .

و لله غيب السموت و الأرض و ما أمر الساعه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 26 - 4

4- آسمان ها و زمین ، حاوی حقایقی نهفته و اسراری نهان از غیر خدا

ص: 175

له غیب السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 65 - 1

1 - تنها خداوند یکتا ، آگاه به غیب آسمان ها و زمین

قل لا یعلم من فی السموت و الأرض الغیب إلاّ الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 38 - 1,2

1 - خداوند ، به حقایق پنهانی آسمان ها و زمین آگاه است .

إنّ الله علم غیب السموت و الأرض

2 - وجود حقایقی پنهان از دید انسان ها در آسمان ها و زمین

إنّ الله علم غیب السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 18 - 1,7

1 - خداوند ، آگاه به اسرار نهفته (غیب) آسمان ها و زمین

إنّ الله یعلم غیب السموت و الأرض

7 - آسمان ها و زمین ، علاوه بر ابعاد مادی و مشهود ، دارای زوایای پنهان و اسراری نامکشوف بر آدمیان

یعلم ما فی السموت و ما فی الأرض ... یعلم غیب السموت و الأرض

در آیات پیشین سخن از علم خدا به مطلق موجودات هستی بود؛ ولی در این آیه بر زوایای پنهان و نامکشوف آن تأکید شده است. جمع دو آیه، بیانگر معنای بالا است.

73- فرجام آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- آسمان ها و زمین و تمامی موجودات هستی ، دارای فرجام و پایانی معین و از پیش تعیین شده

ما خلقنا السموت و الأرض و ما بينهما إلا بالحقّ و أجل مسمّی

74- فلسفه حرکت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- رعد - 13 - 2 - 7

7- حرکت آسمانها ، عرش ، خورشید و ماه برای سپری شدن مدت معین شده برای حیات دنیاست .

كل یجرى لأجل مسمّی

ص: 176

برداشت فوق بر این اساس است که «لأجل» به معنای مدت باشد. بر این اساس «لام» در «لأجل» به معنای غایت و هدف است.

75- فلسفه خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 7 - 9

9- پدید آمدن نیکوکارترین انسان ها (انسان های کامل) از هدف های آفرینش آسمان ها و زمین است .

خلق السموت و الأرض ... لیبلوکم ایتکم أحسن عملاً

«لیبلوکم» متعلق به «خلق السموات ...» است و بیانگر هدف آفرینش می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 12 - 12

12 - آگاه شدن بشر به قدرت و علم همه جانبه خداوند ، از حکمت های آفرینش آسمان ها و زمین

اللّٰه الذی خلق سبع سموت ... لتعلموا أنّ اللّٰه علی کلّ شیء قدير و أنّ اللّٰه قد

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که «لام» در جمله «لتعلموا..» تعلیل برای عبارت «خلق سبع سماوات» است و این جمله بیانگر علت و فلسفه آفرینش آسمان ها و زمین است.

76- قانونمندی خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 38 - 1

1- آفرینش آسمان ها و زمین و موجودات هستی ، به دور از بازیگری و اهداف پوچ

و ما خلقنا السموت و الأرض و ما بینهما لعین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 6 - 5

5- خلقت آسمان ها و کهکشان ها ، براساس دقیق ترین قوانین و به دور از کم ترین کاستی

إلى السماء... وزينّها... وما لها من فروع

77- قانونمندی نظم آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 6 - 6

6- نظم و قانون مندی دقیق و فراگیر ، دارای اهمیتی ویژه در نظام کرات آسمانی

ص: 177

کیف بینیها .. و ما لها من فروج

78- کثرت موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 29 - 5

5 - جانداران موجود در آسمان ها ، فراوان و گسترده اند ؛ نه اندک و استثنایی

و ما بئ فیهما من دابّه

با توجه به واژه «بئ» - که به معنای پراکندگی است - فراوانی موجودات زنده در آسمان ها را می توان استفاده کرد؛ زیرا با توجه به فراخنای آسمان ها، اگر موجودات زنده اندک باشند، تعبیر «بئ» مناسب نمی باشد.

79- گردش آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 8

8 - زیبایی و آراستگی ، نمودی از حرکت طبیعی آسمان ها در جهت فرمان خدا *

قالتا أتینا طائعين .. و زینا السماء الدنیا بمصیح

به کار بردن واژه «زینا» به جای واژه های دیگر، نشانگر مطلب یاد شده است. گفتنی است ارتباط «زینا» با تعبیر «أتینا طائعين» می رساند که زیبایی نتیجه حرکت و شکل گیری طبیعی همراه با رغبت و میل است.

80- مالک آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 189 - 1

1 - خداوند ، تنها مالک و فرمانروای آسمان ها و زمین

و لله ملک السموات و الارض

«مُلک» به معنای پادشاهی و فرمانروایی و ملازم با مالکیت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه - 9 - 116 - 1

1 - خداوند ، تنها مالک و فرمانروای آسمان ها و زمین

إن الله له ملك السموت والأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 16 - 1

ص: 178

1- خداوند ، مالک و مدبر آسمان ها و زمین است .

قل من رب السموت و الأرض قل الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 1 - 3

3- تمامی آنچه در آسمان ها و آنچه در زمین است ، از آن خدا است .

الحمد لله الذى له ما فى السموت و ما فى الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 66 - 1

1 - خداوند ، مالک و مدبر جهان هستی (آسمان ها ، زمین و . . .)

ربّ السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 49 - 2

2- کفر و ناسپاسی انسان ها و روی گردانی آنان از پیام وحی ، بی تأثیر برای یگانه مالک آسمان ها و زمین

فإنّ الإنسان کفور . لله ملک السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 14 - 1

1 - خداوند ، تنها مالک و فرمانروای آسمان ها و زمین

و لله ملک السموت و الأرض

«ملک» به معنای پادشاهی و فرمانروایی و ملازم با مالکیت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 31 - 1

1 - گستره آفرینش (آسمان ها، زمین و . . .)، تحت مالکیت مطلقه الهی

و لله ما فی السموت و ما فی الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 9 - 1

1 - حاکمیت و مالکیت بر آسمان ها و زمین ، مخصوص خداوند است .

له ملک السموت و الأرض

«مُلک» اسم مصدر و به معنای بر عهده داشتن سلطنت است (مصباح). هر جا کلمه «مُلک» به کار رود، مستلزم «مِلک» (مالکیت) نیز خواهد بود. (مفردات راغب)

ص: 179

81- مالک خزاین آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 7 - 10

10 - خداوند ، مالک حقیقی منابع رزق آسمان ها و زمین است .

و لله خزائن السموت و الأرض

82- مالک غیب آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 123 - 2

2- تنها خداوند مالک غیب آسمان ها و زمین است .

و لله غیب السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 26 - 5

5- حقایق نهانی آسمان ها و زمین ، در انحصار مالکیت خداوند است .

له غیب السموت و الأرض

تقدیم «له» دلالت بر حصر می کند و حرف «لام» در آن، برای تملیک است.

83- مالک کلید آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 12 - 1

1 - کلید های آسمان و زمین ، تنها در اختیار خداوند است .

له مقالید السموت و الأرض

تقدیم «له» (خبر) بر «مقالید» (مبتدا) مفید حصر است.

84- مالک موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 12 - 2

2 - مالکیت مطلق خداوند بر موجودات آسمانها و زمین، بدیهی و غیرقابل انکار

قل لمن ما فی السموت و الأرض قل لله

جواب خداوند به سؤال خود، نشانگر بدیهی و غیر قابل انکار بودن جواب است.

ص: 180

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 93 - 1

1- تمامی موجودات شعورمند آسمان ها و زمین ، بندگان خدا و مملوک اویند .

أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا . إِنَّ كَلَّ مِنْ فِي السَّمَوَاتِ ... آتَى الرَّحْمَنِ عَبْدًا

«آتی» اسم فاعل است و زمان در آن ملحوظ نیست و مراد از «اتیان» معنای مجازی آن است. مقصود آیه این است که موجودات هستی، در برابر خداوند اظهار وجودی جز عبودیت ندارند؛ همگان مملوک اویند و از خود استقلالی ندارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 6 - 1

1 - خداوند یگانه مالک آسمان ها و زمین است .

لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

تقدیم «له» بر حصر دلالت می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 26 - 1

1 - خداوند ، تنها مالک تمامی موجودات آسمان ها و زمین است .

وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 26 - 1

1 - تمام موجودات آسمان و زمین ، ملک خداوندند .

لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

85- مالک نیروهای آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 4 - 13

13 - نیروها و قوای آسمانها و زمین، تنها از آن خداوند و در اختیار او است.

ولله جنود السموت والأرض

«لام» در «لله» مفید اختصاص و ملکیت است و می‌رساند که قوای هستی، مستخر خدا و در خدمت تحقق اهداف او است.

86- محافظت از آسمانها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 17

17 - سامان دادن آسمانهای هفتگانه، تدبیر امور آنها و آفرینش ستارگان و نگهبانی از آسمانها، جلوه‌ای از ربوبیت خدا و

ص: 181

نشانه یکتایی او در تدبیر هستی است .

ذلک ربّ العلمین . . . ففضهنّ سبع سموت

87- مدبر آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 16 - 1

1- خداوند ، مالک و مدبر آسمان ها و زمین است .

قل من رب السموت و الأرض قل الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 24 - 2

2- پروردگار جهان ، همان مربّی و مدبر آسمان ها و زمین و موجودات میان آنها است .

قال فرعون و ما ربّ العلمین . قال ربّ السموت و الأرض و ما بینهما

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 66 - 1

1 - خداوند ، مالک و مدبر جهان هستی (آسمان ها ، زمین و . . .)

ربّ السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 37 - 1

1 - خداوند ، مالک و مدبر آسمان ها و زمین و تمام موجودات بین آنها است .

ربّ السموت و الأرض و ما بینهما

88- مدت خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- یونس - 10 - 3 - 6

6- آفرینش آسمان ها و زمین در مدتی برابر شش روز

الذی خلق السموت و الأرض فی ستة أيام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- هود - 11 - 7 - 2

2- آفرینش آسمان ها و زمین ، تدریجی بوده و در شش روز (شش دوره) به انجام رسیده است .

خلق السموت و الأرض فی ستة أيام

ص: 182

مراد از «ایام» در آیه شریفه ، معنای متعارف آن (روزها یا شبانه روزها) نیست؛ بلکه مقصود ، دوره ها و مرحله هاست؛ زیرا روز به معنای متعارف آن ، پس از خلقت زمین قابل فرض است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 59 - 3

3 - آفرینش آسمان ها و زمین در مدتی برابر شش روز

الذی خلق السموت و الأرض و ما بینهما فی سته ایام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 4 - 4،3

3 - خداوند ، آسمان ها و زمین را در شش روز آفرید

خلق السموت و الأرض فی سته ایام

4 - آفرینش آسمان ها و زمین ، آفرینشی تدریجی بود و در شش مرحله انجام پذیرفت .

خلق السموت و الأرض فی سته ایام

واژه «یوم» (مفرد «ایام») در معنای برهه ای از زمان (کوتاه یا بلند) نیز به کار می رود. بر این اساس «سته ایام» (شش روز)، به معنای شش برهه بوده و بیانگر مطلب یاد شده است.

89- مراحل خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 29 - 9

9 - خلقت آسمان ها در دو مرحله : مرحله ای مختلط ، نامتمایز و نامتعادل ؛ و مرحله تفکیک شده ، متمایز و متعادل

ثم استوی إلى السماء فسويهن سبع سموت

مفرد آوردن کلمه «السماء» در جمله «ثم استوی إلى السماء» و ارجاع ضمیر جمع به آن در جمله «فسواهن» می تواند اشاره به این معنا باشد که: آسمانها پیش از هفتگانه شدن و تمایز یافتن به گونه ای مختلط بوده که هم اطلاق آسمان (به صورت مفرد) و هم اطلاق آسمانها (به صورت جمع) بر آن صحیح بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 54 - 3

3 - آفرینش آسمان ها و زمین ، آفرینشی تدریجی ، در شش دوره و مرحله ، بوده است .

خلق السموت والأرض فی ستة أيام

مراد از «یوم» در آیه شریفه معنای متعارف آن (روز و یا شبانه روز) نیست، بلکه مقصود شش دوره و مرحله است. زیرا روز به معنای متعارف آن، پس از آفرینش آسمانها و زمین تحقق یافته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 3 - 7

ص: 183

7- آفرینش آسمان ها و زمین ، در شش مرحله

الذی خلق السموت و الأرض فی ستة أيام

کلمه «یوم» به معنای مقداری از زمان به کار می رود - کوتاه باشد یا بلند - بنابراین می توان گفت: «سته أيام» به معنای شش دوره و مرحله است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 59 - 4

4- آفرینش آسمان ها و زمین در شش دوره و مرحله بوده است .

الذی خلق السموت و الأرض و ما بینهما فی ستة أيام

کلمه «یوم»، در معنای مقداری از زمان به کار می رود (کوتاه باشد یا بلند). بنابراین می توان گفت: «سته أيام» به معنای شش دوره و مرحله است.

90- مربی آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 102 - 4

4- آسمان ها و زمین ، تحت ربوبیت خداست .

ما أنزل هؤلاء إلا رب السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 14 - 13

13- تدبیر امور آسمان ها و زمین (جهان هستی) ، به دست خداوند است .

رب السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 56 - 1

1- جهان هستی (آسمان ها، زمین و انسان ها)، تحت ربوبیت خداوند است .

بل ربکم رب السموت والأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 7 - 1

1- فرستنده قرآن و رسولان، همان پروردگار یگانه آسمان ها و زمین و موجودات است .

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ .. إِنَّا كُنَّا مُرْسَلِينَ ... رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 36 - 4

ص: 184

4- خداوند ، یگانه پروردگار آسمان ها و زمین و تمامی جهانیان

ربّ السموت وربّ الأرض ربّ العلمین

91- مربی موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 65 - 1

1- خداوند ، پروردگار آسمان ها و زمین و موجودات میان آن دو است .

ربّ السموت والأرض و ما بینهما

92- مرکز تدبیر آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 5 - 2

2- عرش ، مرکز تدبیر و کنترل آسمان ها و زمین و تحت سیطره خداوند است .

خلق الأرض والسموت العلی . الرحمن علی العرش استوی

93- مطالعه در خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 99 - 2

2- تشویق و ترغیب آدمیان به تفکر درباره پیدایش آسمان ها و زمین ، جهت درک تحقق معاد

أولم یروا أن الله الذی خلق السموت و الأرض قادر علی أن یخلق مثلهم

94- مطالعه قوانین آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 18 - 2

2- بررسی قوانین حاکم بر آسمان و فضای بالا ، زمینه ساز باور به قدرت خداوند بر ایجاد معاد

وإلى السماء كيف رفعت

ص: 185

95- مطالعه موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 20 - 1

1 - خداوند ، فراخوان به ژرف کاوی درباره مسخر و رام بودن همه موجودات آسمان ها و زمین ، برای مردم

ألم تروا أنّ الله سخر لكم ما فى السموت و ما فى الأرض

96- منشأ خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 36 - 1

1 - آفرینش آسمان ها و زمین ، مخصوص خداوند و غیر او فاقد کمترین تأثیر در آن

أم خلقوا السموت و الأرض

97- منشأ نظم آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 41 - 2

2 - نظم کنونی آسمان ها و زمین در بقا ، همانند مرحله آغازین خود ، نیازمند به اراده و تدبیر خداوند است .

إنّ الله یمسك السموت و الأرض . . . إن أمسكهما من أحد من بعده

98- منشأ نور آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 35 - 1

1 - خداوند ، نور آسمان ها و زمین است .

الله نور السموت و الأرض

99- موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 101 - 2

2 - پدیده های گوناگون در آسمان ها و زمین ، آیات و نشانه های توحید و ربوبیت مطلق خدا بر جهان هستی است .

قل انظروا ماذا فی السموت و الأرض و ما تغنی الأیت

ص: 186

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 70 - 1

1 - احاطه علمی خداوند به تمام آنچه که در آسمان ها و زمین هست .

ألم تعلم أنّ الله يعلم ما في السماء والأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 52 - 7

7 - آسمان ها ، مانند زمین ، دارای موجوداتی است .

يعلم ما في السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 26 - 5

5 - آسمان ها ، چونان زمین ، دربردارنده موجوداتی قابل توجه اند .

لله ما في السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 16 - 4

4 - آگاهی خداوند ، به تمامی موجودات آسمان ها و زمین

والله يعلم ما في السموت و ما في الأرض

100- موجودات با شعور آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 66 - 4

4 - وجود موجوداتی با شعور و عاقل در آسمانها

من في السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 15 - 5

5- آسمان ها حاوی موجوداتی مادی و دارای عقل و شعور

و لله يسجد من في السموت . . و ظللهم

برداشت فوق از کلمه «من» و ضمیر «هم» که برای موجودات دارای شعور و عقل به کار می رود استفاده شده است و سایه داشتن آن موجودات حاکی از مادی بودن آنهاست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 44 - 4

ص: 187

4- آسمان ها ، دارای موجوداتی با شعور

تَسْبِحُ لَهُ السَّمَوَاتُ . . . وَ مَنْ فِيهِنَّ

کاربرد «من» - که نوعاً برای ذی العقول (موجودات با شعور) است، به جای «ما» که برای عموم موجودات است، دلالت بر نکته یاد شده می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 55 - 5

5- در آسمان ها ، همچون زمین ، موجوداتی باشعور زندگی می کنند .

أَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

استعمال «من» - که غالباً برای موجودات ذی شعور اطلاق می گردد - در آیه فوق، می تواند مشعر به نکته یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 93 - 2,7

2- قائلان به فرزندگزینی خداوند ، فرزند خوانده او را از بین موجودات شعورمند آسمان ها و زمین می دانستند .

مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

کلمه «من» موصولی است که برای عاقلان به کار می رود. به کار بردن آن، ممکن است ناظر به پندار فرزندخواندگی فرشتگان، عیسی و عزیر(ع) برای خدا باشد در نتیجه تعبیر «موجودات آسمان ها» کنایه از ملائکه و «موجودات زمین» کنایه از عیسی و عزیر خواهد بود.

7- آسمان ها متعدد و دارای موجوداتی شعورمند است .

إِنَّ كُلَّ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 94 - 1,3

1- سلطه و سیطره خداوند ، بر تمامی موجودات با شعور آسمان ها و زمین

إِنَّ كُلَّ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ . . . لَقَدْ أَحْصَاهُمْ

«إحصاء» به معنای احاطه داشتن بر چیزی (لسان العرب) و یا به معنای شمارش کردن است؛ ولی در این آیه به قرینه «عدهم»، معنای احاطه و تحت سلطه خویش داشتن، مناسب تر به نظر می رسد.

3- آمار تمامی موجودات عاقل در آسمان ها و زمین ، به طور دقیق در اختیار خداوند و احاطه علمی او است .

إن كل من في السموت .. وعدهم عدًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 95 - 1

1- تمامی موجودات شعورمند آسمان ها و زمین ، روز قیامت در محضر خداوند حضور خواهند یافت .

و كلهم آتیه يوم القیمه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 19 - 3

ص: 188

3- وجود موجوداتی دارای شعور و عقل در آسمان ها و زمین

وله من فی السموت والأرض

«من» در موجوداتی استعمال می شود که دارای شعور و عقل باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 71 - 9

9 - آسمان ها نیز ، همچون زمین در بردارنده موجوداتی شعورمند *

لفسدت السموت و الأرض و من فیهنّ

کلمه «من» گرچه گاهی در غیر ذوی العقول به کار می رود؛ ولی غالباً در عقلا و موجودات شعورمند کاربرد دارد. برداشت فوق، بر پایه کاربرد دوم آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 41 - 4, 3, 2, 1

1 - همه موجودات با شعور آسمان ها و زمین ، تسبیح گوی خدا هستند .

ألم تر أنّ الله یسبّح له من فی السموت و الأرض

«من» برای موجودات دارای شعور به کار می رود.

2 - تسبیح خداوند به وسیله موجودات با شعور آسمان ها و زمین ، قابل درک و فهم برای انسان است .

ألم تر أنّ الله یسبّح له من فی السموت و الأرض

برداشت یاد شده، از استفهام در «ألم تر» - که از نوع تقریری است - استفاده می شود؛ زیرا استفهام تقریری در جایی به کار می رود که مورد آن، برای مخاطب روشن و شناخته است.

3 - تمامی موجودات با شعور آسمان ها و زمین ، معترف به وجود خداوند و تنزیه گوی او از هر گونه نقص و ناروایی

ألم تر أنّ الله یسبّح له من فی السموت و الأرض

4 - وجود موجودات با شعور در آسمان ها

ألم تر أن الله يسيح له من في السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 65 - 8

8 - وجود موجوداتی شعورمند در آسمان ها

من فی السموت

واژه «من» نوعاً برای صاحبان عقل به کار می رود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 87 - 4،11

4 - آسمان ها همچون زمین ، دربردارنده موجوداتی شعورمند و با احساس

ففرع من فی السموت و من فی الأرض

تعبیر «فرع» نشانگر احساس و «من» بیانگر شعورمندی موجودات آسمانی است.

11 - مرگ و رستاخیز ، حقیقتی عام و دربرگیرنده تمامی موجودات شعورمند آسمان و زمین

ص: 189

ففرع من في السموت و من في الأرض . . . و كلّ أتوه

بنابراین فرض که در آیه فوق، هم مرگ لحاظ شده باشد و هم رستاخیز و به عبارت دیگر مراد از «ینفخ فی الصور» هم نفخه اولی باشد و هم نفخه ثانیه، تعبیر «من فی السماوات و من فی الأرض» و نیز عبارت «و کلّ أتوه داخرین» می رساند که حکم بیان شده در آیه، اختصاص به موجوداتی خاص ندارد؛ بلکه همه موجودات هستی مشمول آن حکم می باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 26 - 4

4 - موجوداتی شعورمند ، در آسمان ها وجود دارند .

وله من في السموت

از آن جایی که «من» موصول نوعاً و غالباً برای موجودات دارای شعور به کار می رود، نکته یاد شده فهمیده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 68 - 3، 2

2 - آسمان ها و زمین ، دربردارنده موجوداتی زنده ، شعورمند و با احساس

و نفخ فی الصور فصعق من فی السموت و من فی الأرض

«من» برای موجودات دارای شعور به کار می رود. آمدن این کلمه و نیز مسأله مردن و ایستادن و نگاه کردن موجودات آسمانی و زمینی در صحنه قیامت (إذا هم قیام ینظرون)، گویای برداشت یاد شده است.

3 - مرگ و رستاخیز ، حقیقتی عام و در برگیرنده تمامی موجودات شعورمند آسمان ها و زمین و نه مخصوص انسان ها

و نفخ فی الصور فصعق من فی السموت و من فی الأرض . . . ثمّ نفخ فیهِ أُخری فإذا هم ق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 29 - 3

3 - وجود مخلوقاتی شعورمند ، در آسمان ها

یسله من في السموت

کلمه «من»، غالباً در مورد موجودات شعورمند به کار می رود.

4 - موجودات آسمان ها و زمین ، همگی برخوردار از نوعی شعور و ادراک

سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

تسبیح خداوند و مبرّا دانستن ساحت مقدس او از عیب و کاستی، بیانگر معرفت و شناخت عالی موجودات نسبت به خالق و آفریننده خویش است. شناخت و معرفت کامل خدا، مبتنی بر این است که شناسنده، از نوعی ادراک و شعور بالایی برخوردار باشد. گفتنی است که برداشت یاد شده بدان احتمال است که مراد از «سَبِّحْ...»، تسبیح متداول (تسبیح زبانی) باشد؛ نه تسبیح تکوینی.

101- موجودات زنده آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 29 - 4,5

4- آسمان ها ، دربردارنده موجودات زنده و جاندار

و ما بئ فیهما من دابّه

برداشت یاد شده با توجه به معنای «دابّه» است که به موجود زنده و دارای حرکت، اطلاق می شود.

5- جانداران موجود در آسمان ها ، فراوان و گسترده اند ؛ نه اندک و استثنایی

و ما بئ فیهما من دابّه

با توجه به واژه «بئ» - که به معنای پراکندگی است - فراوانی موجودات زنده در آسمان هارا می توان استفاده کرد؛ زیرا با توجه به فراخنای آسمان ها، اگر موجودات زنده اندک باشند، تعبیر «بئ» مناسب نمی باشد.

102- موجودات مادی آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 15 - 5

5- آسمان ها حاوی موجوداتی مادی و دارای عقل و شعور

و لله یسجد من فی السموت . . . و ظلّ لهم

برداشت فوق از کلمه «من» و ضمیر «هم» که برای موجودات دارای شعور و عقل به کار می رود استفاده شده است و سایه داشتن آن موجودات حاکی از مادی بودن آنهاست.

103- نشانه های انقیاد آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 8

8- زیبایی و آراستگی ، نمودی از حرکت طبیعی آسمان ها در جهت فرمان خدا *

قالتا أتینا طائعين . . . و زیّنا السّماء الدّنیاء بمصیبح

به کار بردن واژه «زینّا» به جای واژه های دیگر، نشانگر مطلب یاد شده است. گفتنی است ارتباط «زینّا» با تعبیر «أئینا طاعین» می رساند که زیبایی نتیجه حرکت و شکل گیری طبیعی همراه با رغبت و میل است.

104- نقش آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 63 - 4

4- آسمان ، از جمله منابع آب است .

من نزل من السماء ماء

ص: 191

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 8 - 12

12 - آسمان ها و زمین و موجودات عالم ، از منابع شناخت اند .

أولم يتفكروا .. ما خلق الله السموت والأرض و ما بينهما

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 11 - 1

1 - آسمان ها و کوه ها و جنبندگان و . . . ، تبلور آفرینندگی خداوند است .

هذا خلق الله فارونى ماذا خلق الذين من دونه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 20 - 2

2 - قرار داشتن نظام آسمان ها و زمین در خدمت منافع انسان ، به اراده و تدبیر خدا است .

الم تروا أن الله سخر لكم ما فى السموت و ما فى الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 4 - 5

5 - آسمان ها و زمین و موجودات آنها ، نشانه و آیه خداوندند .

الله الذى خلق السموت والأرض و ما بينهما

جمله «الذى خلق السماوات و ..» وصف خداوند است. بدیهی است که صفت هر چیزی معرّف آن است و از این رو، می توان استفاده کرد که وجود زمین و آسمان ها و پدیده های موجود در آنها، دلیل وجود خدایند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 24 - 3،4

3 - روزی انسان ها ، از طریق آسمان ها و زمین تأمین می شود .

قل من يرزقكم من السموت و الأرض

4- خداوند ، روزی دهنده انسان ها از طریق منابع آسمانی و زمینی

قل من يرزقكم من السموت و الأرض قل الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 7 - 9

9- آسمان ها و زمین ، خزائن و منابع رزق موجودات

يقولون لا تنفقوا .. و لله خزائن السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 12 - 3

ص: 192

3 - آسمان ها و زمین ، نشانه قدرت خداوند و آیت یکتایی او است .

اللّٰه الذی خلق سبع سموت و من الأرض

105- نقش موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 20 - 6

6 - آسمان ها ، موجوداتی دارد که همه آنها ، در خدمت انسان اند .

لکم ما فی السموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 1 - 5

5 - پدیده های موجود در آسمان ها و زمین ، هر یک نشانی کامل از آفریدگار و مبرّا بودن ذات او از هرگونه عیب و نقص

سَبَّحَ لِلّٰه ما فی السموت و الأرض

چنانچه مراد از «سَبَّحَ» تسبیح تکوینی باشد، به کارگیری واژه «ما» - که برای افاده عموم است - می رساند که وجود و هستی هر پدیده ای، نشانی گویا از آفریدگار خود بوده و نشان می دهد که او از هر نقصی و کاستی منزّه است.

106- نگهدارنده آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 10 - 3

3 - نیروی نگهدارنده آسمان ها (جاذبه) نمونه ای از حقایق موجود ، اما نامرئی برای بشر است .

بغیر عمد ترونها

قید «ترونها» می تواند احترازی باشد. در این صورت، عبارت إشعار دارد به این که نیروی (ستون مانند) آسمان ها را نگه می دارد و لکن قابل مشاهده نیست.

107- نیازهای آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نیاز آسمان ها و زمین و همه موجودات میان آن دوبه مرئی و مدبّر

ربّ السموت و الأرض و ما بينهما إن كنتم موقنین

ص: 193

108- ولایت بر موجودات آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 26 - 16

16- موجودات آسمان ها و زمین ، فاقد ولی و سرپرستی جز خدا

له غیب السموت و الأرض . . . ما لهم من دونه من ولیّ

محتمل است که ضمیر «لهم» - به قرینه «السموات و الأرض» - به موجوداتی که در آن ها است، بازگردد. در چنین مواردی، اهمیت عقلا، دیگران را تحت الشعاع قرار می دهد و ضمیر، مناسب آنان آورده می شود.

109- هدفداری خلقت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 73 - 2

2- آفرینش آسمانها و زمین، هدفدار و در نهایت استواری است.

و هو الذی خلق السموت و الأرض

«حق» کاربرد معنایی بسیاری دارد، از آن جمله که قرینه ترکیب با جمله «خلق السماوات»، به معنای هدفداری و حکیمانه بودن آفرینش است، راغب نیز در مفردات به کاربرد این معنی برای «حق» تصریح کرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم - 14 - 19 - 1

1- خداوند ، آسمان ها و زمین را هدفمند و بر اساس حکمت آفرید .

ألم تر أن الله خلق السموت و الأرض بالحقّ

«حق» در برابر باطل (بیهوده) است و مراد از آن، این است که فاعل حق برای کارش هدفی پسندیده در نظر دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 8 - 3

3- آسمان ها و زمین و تمامی موجودات هستی ، آفریده هایی هدف دار و پیراسته از هرگونه باطل اند .

ما خلق الله السموت و الأرض و ما بينهما إلا بالحقّ

«باء» در «بالحقّ» برای «ملاسه» است و دلالت می کند که حق بودن آفرینش، وصف انفکاک ناپذیر آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 38 - 2

2- وجود معاد و حیات اخروی، معنادهنده به آفرینش آسمان ها و زمین و سایر پدیده های جهان

إنّ هؤلاء ليقولون . . . و ما خلقنا السموت ... لعین

خداوند، پس از بیان عقیده باطل کافران در زمینه نفی معاد و در جهت تبیین ضرورت معاد، به هدف مند بودن آفرینش اشاره کرده است؛ یعنی، اگر زندگی در حیات دنیا خلاصه شود، آفرینش معنایی عالمانه و حکیمانه پیدا نخواهد کرد.

ص: 194

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 39 - 1

1- آفرینش آسمان ها و زمین ، آفرینشی بحق ، بایسته ، ارزشمند و هدفدار

و ما خلقنا السموت و الأرض و ما بينهما لعبین . ما خلقنهما إلاّ بالحقّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 22 - 1

1 - آفرینش آسمان ها و زمین از سوی خداوند ، آفرینشی به حق و هدفدار

و خلق الله السموت و الأرض

«حق» به چیزی گفته می شود که براساس حکمت و فلسفه ای بایسته پدید آمده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 3 - 2

2- آفرینش جهان (آسمان ها ، زمین و . . .) ، براساس حق و هدفدار و به دور از بیهوده کاری است .

خلق السموت و الأرض بالحقّ

«حق» در مقابل باطل قرار دارد. یکی از معانی «باطل» عبث و بیهوده کاری است؛ یعنی، کاری که در آن هدف معقولی لحاظ نشود.

110- هماهنگی تدبیر آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 82 - 2

2- عظمت و هماهنگی تدبیر آسمان ها و زمین و عرش ، نشان دهنده حاکمیت خدای یگانه بر هستی است .

سبحن ربّ السموت و الأرض

ص: 195

3- آسیب پذیری

1- آسیب پذیری آدم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 62 - 6

6- پندار ابلیس در بی توجهی خداوند به ضعف ها و آسیب پذیری های آدم و نسلش ، عامل اعتراض وی به تکریم آدم از سوی خداوند *

أرءیتک الذی کرمت علیّ لئن أخرتن إلی یوم القیمه لأحتکنّ ذرّیته

ذکر «لئن أخرتن . . . لأحتکنّ . . .» پس از اعتراض به تکریم انسان، می تواند به منظور برشمردن آسیب پذیری، ضعف آدمیان و عدم صلاحیت آنان برای تکریم باشد.

2- آسیب پذیری اخروی تحریفگران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 40 - 9

9- تحریف گران آیات الهی و منحرفان از راه توحید ، فاقد امنیت در برابر آسیب های صحنه قیامت

إنّ الذین یلحدون فی ءایتنا . . . أفمن یلقى فی النار خیر أم من یأتی ءامناً یوم ال

از تقابل دو گروه یاد شده در آیه، مطلب بالا قابل برداشت است.

3- آسیب پذیری اخروی مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 40 - 9

9- تحریف گران آیات الهی و منحرفان از راه توحید ، فاقد امنیت در برابر آسیب های صحنه قیامت

إنّ الذین یلحدون فی ءایتنا . . . أفمن یلقى فی النار خیر أم من یأتی ءامناً یوم ال

از تقابل دو گروه یاد شده در آیه، مطلب بالا قابل برداشت است.

4- آسیب پذیری از حسودان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فلق - 113 - 5 - 6

6 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، در معرض ضربه خوردن از سوی فرد یا افرادی که حسادت، آنان را به تلاش های شرّآفرین وادار می ساخت.

قل . . . و من شرّ حاسد إذا حسد

نکره بودن «حاسد» - در مقابل معرفه بودن «النفاثات» - می تواند بیانگر ناشناخته بودن حسودانی باشد که درصدد ضربه زدن به پیامبر (صلی الله علیه و آله) بودند و ممکن است مراد از آن جنس باشد؛ در آن صورت بر همه حسودان تعمیم خواهد یافت.

5- آسیب پذیری اکثریت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 17 - 7

7 - بیشتر آدمیان، گرفتار دامها و تزویرهای ابلیس و ناسپاس در برابر خداوند هستند.

و لاتجد اکثرهم شکرین

6- آسیب پذیری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 16 - 8,9

8 - انسان، موجودی اغواپذیر است.

لأقعدن لهم صرطک المستقیم

9 - ابلیس، آگاه به اغواپذیری انسانها حتی پیش از خلقت آنان

لأقعدن لهم صرطک المستقیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - انسان از هر سو (مقابل، پشت سر، راست و چپ) مورد هجوم توطئه های ابلیس است.

ثم لأتینهم من بین أیدیهم و من خلفهم و عن أیمنهم و عن شمائلهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 27 - 14، 5

ص: 197

5- شیطان، عنصری فریبکار و انسان، موجودی اغواپذیر

بینی ءادم لا یفتنکم الشیطن کما أخرج أبو یکم من الجنه

14- ضرورت هشیاری کامل در برابر اغواگریهای شیطان به دلیل توان وی بر نفوذ مخفیانه بر آدمیان و سیطره و حاکمیت او بر اغواشدگان

لا یفتنکم الشیطن . . . إنا جعلنا الشیطن أولیاء للذین لا یؤمنون

دو جمله «إنه یراکم . . .» و «إنا جعلنا ...» به منزله تعلیلی است برای تأکید خداوند به پرهیز از اغواگریهای شیطان. یعنی توصیه و تأکید ما بدان جهت است که وی راه نفوذ مخفیانه را دارد و پس از گمراه کردنتان بر شما ولایت پیدا خواهد کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 62 - 6,8

6- پندار ابلیس در بی توجهی خداوند به ضعف ها و آسیب پذیری های آدم و نسلش ، عامل اعتراض وی به تکریم آدم از سوی خداوند *

أرءیتک الذی کرمت علیّ لئن أخرتن إلی یوم القیمه لأحتکنّ ذرّیته

ذکر «لئن أخرتن . . . لأحتکنّ ...» پس از اعتراض به تکریم انسان، می تواند به منظور برشمردن آسیب پذیری، ضعف آدمیان و عدم صلاحیت آنان برای تکریم باشد.

8- ابلیس ، از همان آغاز خلقت نوع انسان ، از آسیب پذیری و امکان تسلط خویش بر آنان آگاهی داشت .

لئن أخرتن إلی یوم القیمه لأحتکنّ ذرّیته

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 10 - 6

6- انسان من های تعالیم دین و پیامبراسلام ، مواجه با خطر ها ، آسیب ها و دشواری های علاج ناپذیر است . *

و سواء علیهم ءأذرتهم أم لم تنذرهم

از انذار کردن رسول اکرم(صلی الله علیه و آله) به دست می آید که بر سر راه انسان ها، خطرها، آسیب ها و دشواری های بسیاری است که پیامبر(صلی الله علیه و آله) به آنان انذار و اخطار می کند و اگر انسان از رهنمودهای اسلام و پیامبر(صلی الله علیه و آله) بهره نگیرد و به آن ایمان نیاورد، گرفتار آنها خواهد شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- آسیب پذیری شدید انسان ، در حوزه مسائل مالی (انفاق)

فلاتزگوا أنفسکم . . . و أعطی قلیلاً و اکدی

برداشت یاد شده از آن جا است که خداوند، در عبارت «فلاتزگوا. .» انسان را از غرور و فریفتگی به خویشتن برحذر می دارد و بلافاصله در عبارت «أفرأیت...» یکی از لغزشگاه های وی را - که مسائل مالی است - بیان می دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- جن نیز همانند انسان ، آسیب پذیر از آتش و عوامل مادی

یرسل علیکما شواظ من نار و نحاس فلاتنتصران

ص: 198

7- آسیب پذیری انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 70 - 3

3 - زندگی انسان ها بدون تعالیم قرآن و رهنمود های پیامبر اسلام ، با خطر ها و آفت های گریزناپذیر رو به رو خواهد بود .

و ما علمنه الشعر . . . إن هو إلا ذكر وقرآن مبين . لينذر

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که انذار و اخطار مردم به وسیله قرآن و پیامبر اسلام ، حاکی از این حقیقت است که بر سر راه انسان ها خطر ها و آسیب های بسیار وجود دارد که به وسیله قرآن و پیامبر (صلی الله علیه و آله) شناخته می شود و اگر انسان ها به این امور توجه نکنند، با آنها روبه رو خواهند شد. گفتنی است معنای لغوی «انذار» (اعلام به امری خطرناک و شایسته بر حذر بودن) مؤید همین برداشت است.

8- آسیب پذیری جن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 35 - 7

7 - جن نیز همانند انسان ، آسیب پذیر از آتش و عوامل مادی

یرسل علیکما شواظ من نار و نحاس فلاتنتصران

9- آسیب پذیری در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 40 - 8

8 - انسان در صحنه قیامت ، در معرض آسیب ها و نیازمند امنیت

أم من یاتی ءامناً یوم القیمه

با توجه به اتصاف مؤمنان به وصف امنیت و آرامش ، مطلب بالا برداشت می شود.

10- آسیب پذیری کشتی بادبانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - کشتی های بادبانی مورد استفاده در عصر بعثت برای سفر های دریایی ، آسیب پذیر در برابر طوفان و امواج دریا

حتى إذا كنتم فى الفلك . . . جاءتها ریح عاصف و جاءهم الموج من كل مكان و ظنوا أنهم

ص: 199

11- آسیب پذیری محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 60 - 12

12 - امکان آسیب پذیری روحی پیامبر (صلی الله علیه و آله) در برابر تبلیغات و اذیت های کافران

و لا یتخفّنک الذین لا یوقنون

12- آسیب پذیری مسلمانان صدر اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 12 - 4

4 - جامعه اسلامی صدر اسلام ، در برابر شایعات آسیب پذیر بود .

إنّ الذین جاءوا بالإفک .. لولا إذ سمعتموه ظنّ المؤمنون و المؤمنت بأنفسهم خیراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 16 - 1

1 - خداوند ، مسلمانان را به خاطر تأثیر پذیری در برابر شایعه « افک » و عدم موضع گیری مناسب در برابر آن ، نکوهش کرد .

و لولا إذ سمعتموه قلمم .. سبحنک هذا بهتن عظیم

13- زمینه آسیب پذیری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 26 - 8

8 - زندگی انسان ها ، من های تعالیم دین ، در معرض انواع خطر ها و آسیب های مهلک و علاج ناپذیر قرار دارد .

إنّما أنا نذیر مبین

انذار و اخطار پیامبران، بیانگر وجود خطرها و آسیب های بسیار است که اگر انسان ها به تعالیم دین بی اعتنایی کنند، دچار آنها خواهند شد.

14- زمینه آسیب پذیری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم - 14 - 52 - 4

4- انسان من های ایمان ، مواجه با خطر ها ، آسیب ها و دشواری های علاج ناپذیر است . *

ص: 200

هذا بلغ للناس ولينذروا به

از اینکه خداوند، قرآن را وسیله انذار و اخطار قرار داد به دست می آید که بر سر راه انسانها خطرها و آسیبهای بسیاری وجود دارد که قرآن به آنان اخطار و انذار می کند و اگر انسان از رهنمودهای قرآن بهره نگیرد و به آن ایمان نیاورد گرفتار آنها خواهد شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 6 - 3

3- انسان من های ایمان ، مواجه با خطر ها ، آسیب ها و دشواری های علاج ناپذیر است . *

لتنذر قومًا ما أنذرءاباؤهم

از این که خداوند قرآن را وسیله انذار و اخطار قرار داده است، به دست می آید که بر سر راه انسان ها، خطرها و آسیب های بسیاری وجود دارد که پیامبر (صلی الله علیه و آله) به آنان اخطار و انذار کرده است و اگر انسان از رهنمودهای قرآن بهره نگیرد و به آن ایمان نیاورد، گرفتار آنها خواهد شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فلق - 113 - 2 - 2

2- انسان ، همواره در خطر آسیب دیدن از بعضی مخلوقات

من شرّ ما خلق

15- زمینه آسیب پذیری محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فلق - 113 - 1 - 7

7- پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در معرض آسیب و خطر و نیازمند امداد الهی

قل أعوذ بربّ الفلق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فلق - 113 - 4 - 4

4- پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در معرض خطر از سوی جادوگران و کسانی که با دمیدن در گره هایی مخصوص ، درصدد آزار دادن آن

حضرت بودند .

و من شرّ النّفّـثـت فی العقد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فلق - 113 - 5 - 6

6 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در معرض ضربه خوردن از سوی فرد یا افرادی که حسادت ، آنان را به تلاش های شرّ آفرین وادار می ساخت .

قل . . و من شرّ حاسد إذا حسد

ص: 201

نکره بودن «حاسد» - در مقابل معرفه بودن «النفاثات» - می تواند بیانگر ناشناخته بودن حسودانی باشد که در صدد ضربه زدن به پیامبر (صلی الله علیه و آله) بودند و ممکن است مراد از آن جنس باشد؛ در آن صورت بر همه حسودان تعمیم خواهد یافت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 1 - 6

6 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در معرض آسیب و خطر و نیازمند امداد الهی

قل أعوذ برّب الناس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 6 - 4

4 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در معرض تهاجم و سوسه های جنیان و انسان ها

قل أعوذ .. من الجنّه و الناس

16- عوامل آسیب پذیری زن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 18 - 4

4 - لطافت طبیعی زن و فرودستی او در میدان جدال و درگیری ، دو عامل آسیب پذیری و دو نقیصه برای زن در فرهنگ خشن جاهلی

و هو فی الخصام غیر مبین

در آیه قبل (و إذا بشر أحدهم ..) ناراحتی عرب جاهلی از داشتن دختر بیان شده است. این آیه می تواند اشاره به علت آن ناراحتی داشته باشد؛ یعنی، این دو ویژگی از نظر عرب جاهلی، نقص زن به حساب می آمد.

17- عوامل آسیب پذیری مردم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 6 - 11

11 - توده های ناآگاه مردم ، از تبلیغات دشمنان ، آسیب پذیرند .

یشتی لهو الحدیث لیضلّ عن سبیل اللّٰه بغیر علم

احتمال دارد که «بغیر علم» حال برای مفعول محذوف فعل «یضَلَّ»، مانند «الناس» یا چیزی همانند آن باشد.

ص: 202

4- آسیب شناسی

1- آسیب شناسی اجتماعی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 81 - 16

16 - طغیان گری در مورد نعمت های خداوند ، خطری در کمین جوامع رها شده از حاکمیت ستم گران

أنجینکم من عدوکم .. کلوا ... لاتطغوا فیه

نهی شدن بنی اسرائیل از طغیان گری، پس از عبور آنان از دریا و نجات از ستم و حاکمیت فرعونیان مطرح شده است. طرح این مسأله در آن موقعیت، گویای وجود زمینه هایی برای طغیان گری در آن شرایط است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 28 - 5,8

5- نقش مؤثر و محوری رهبران و سردمداران فاسد در سقوط و نابودی ملت ها و جامعه های بشری

الم تر إلى الذین .. وأحلّوا قومهم دار البوار

8- رهبران و سردمداران کفر و شرک در مکه ، افرادی ناسپاس و عامل اصلی سقوط و بدبختی مردم بودند .

الم تر إلى الذین بدّلوا نعمت الله کفرًا وأحلّوا قومهم دار البوار

با توجه به اینکه آیه فوق در مکه نازل شده است، می توان استفاده کرد که مصداق مورد نظر آیه «الذین بدّلوا .. وأحلّوا قومهم» سران کفر و شرک، همچون ابوجهل و ابولهب است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 66 - 0

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 74 - 5

5- جوامع مبتلا به انحرافات جنسی و همجنس بازی ، در معرض نابودی و عذاب الهی

و جاء أهل المدینه .. قال إن هؤلاء ضیفی فلا تفضحون ... فأخذتهم الصیحه ... فجعلن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 88 - 6

6- جلوگیری از نفوذ ادیان الهی و رواج بی دینی ، زمینه ساز رواج فساد و تبه کاری در جامعه است .

الذین كفروا و صدّوا عن سبيل الله . . . بما كانوا يفسدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 112 - 5،6،12،15

5- قرار گرفتن جامعه در معرض کفران نعمت های الهی پس از آسایش و رفاه مادی

قریه کانت ءامنه مطمئنّه یأتیها رزقها رغداً . . . فكفرت بأنعم الله

6- مبتلا شدن جامعه به فقر ، گرسنگی و ناامنی ، در نتیجه کفران نعمت های الهی

قریه کانت ءامنه مطمئنّه . . . فكفرت بأنعم الله فأذقها الله لباس الجوع و الخوف

12- گناهان و ناسپاسی های اجتماعی ، دارای آثار شوم برای کل جامعه

قریه کانت ءامنه . . . فكفرت . . . فأذقها الله لباس الجوع و الخوف

15- فقر و گرسنگی مردم ، زمینه ساز ناامنی اجتماعی است . *

فكفرت بأنعم الله فأذقها الله لباس الجوع و الخوف

از اینکه خداوند در کیفر کفران نعمت، ابتدا فقر و گرسنگی و سپس ترس و ناامنی را مطرح ساخته است، می توان به دست آورد که فقر و گرسنگی زمینه ناامنی اجتماعی، همچون دزدی و . . . را فراهم می آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 16 - 1،6،7،10

1- فسق و گناه برخورداران از مکنّت و ثروتمندان هر جامعه ، عامل هلاکت و نابودی آن جامعه است .

و إذا أردنا أن نهلك قرية أمرنا مترفيها ففسقوا فيها

«مترف» از واژه «ترفه» گرفته شده و «ترفه» هم به معنای روزی و نعمت فراوان است (مفردات راغب).

6- افزایش تعداد مترفان و ثروتمندان فاسق و تبهکار در جامعه، از عوامل هلاکت و نابودی آن جامعه براساس سنت های خداوند

و إذا أردنا أن نهلك قرية أمرنا مترفيها ففسقوا فيها

برخی برآنند «أمرنا» به معنای «اکثرنا» (فزونی دادیم) است (مفردات راغب) که بر اساس آن، مراد از «أمرنا مترفيها» افزایش مترفان در جامعه است.

7- فسق و فساد طبقه ثروتمند در گرایش دیگر طبقات به فساد و تباهی، تأثیر و نقش مهمی دارد.

أمرنا مترفيها ففسقوا فيها

اختصاص به ذکر یافتن مترفان از میان دیگر طبقات، بیانگر این است که فسق و فساد این طبقه تأثیر بیشتر و نقش مهم تری در مقایسه با دیگر طبقات در فاسد شدن جامعه و نابودی آن دارد.

10- گسترش و فراگیری فساد در سطح جامعه، مایه نزول حتمی عذاب الهی است.

ففسقوا فيها فحقّ علیها القول

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 204

5- بسیاری از جوامع و ملل پس از حضرت نوح (ع) بر اثر وجود مترفان فاسق و تبهکار در میان آنان، به هلاکت و نابودی دچار شدند.

و إذا أردنا أن نهلك قرية أمرنا مترفيها ففسقوا فيها .. و كم أهلكنا من القرون من

10- گناه، عامل اصلی هلاکت جوامع بشری است.

كم أهلكنا من القرون ... و كفى بربك بذنوب عباده خبيراً بصيراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- عمل ناشایست زنا، دارای فرجامی بد و ناگوار برای فرد و جامعه

و ساء سبيلاً

از جمله «راههای بد» راهی است که منتهی الیه و فرجام آن، ناشایست باشد. بنابراین «ساء سبيلاً» می تواند مشعر به این معنا باشد که: زنا نه تنها خود فاحشه است؛ بلکه راهی است بد که فرجام و پیامد آن برای فرد و جامعه نیز، بد و ناپسند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10- نقش مهم رهبران و زمامداران فاسد، در تباهی و هلاکت امتها

فقال له فرعون .. فأراد ... فأغرقه و من معه جميعاً

در داستان هلاکت فرعون، همواره شخص فرعون به عنوان عنصر اصلی جریان کفر، به صورت ضمیر مفرد و جدا از مجموعه یارانش ذکر شده است و این بیانگر برداشت فوق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- فقدان آگاهی و دانش، زمینه ساز گرفتاری افراد و جوامع به تقلید های ناروا و کورکورانه

وقالوا اتخذ الله ولداً . ما لهم به من علم و لا لأبائهم

کلمه «لأبائهم» اشاره به این نکته دارد که پندارهای مشرکان، از سر تقلید بوده است و جمله «ما لهم به من علم و...» بر این نکته دلالت دارد که مشرکان و پدران شان، در گزینش این اعتقاد پایه های علمی نداشته اند. مجموع این دو قضیه، گویای آن است که «جهل» در کشاندن افراد و جوامع به تقلید کورکورانه، نقشی مهم دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 59 - 5

5- إعراض از آیات الهی و نشنیده انگاشتن آن و غفلت از گناهان گذشته خویش، ستم، و موجب سقوط و نابودی امت ها است.

و من أظلم... و تلك القرى أهلكنهم لَمَّا ظلموا

مراد از ظلم در «لم اظلموا» - به دلیل ارتباط این آیه با آیات قبل - همان اموری است که در آیه پنجاه و هفت بیان شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 205

8- فریفته شدن به دنیا و امکانات فناپذیر آن و اصیل پنداشتن آنها، از زمینه های سقوط تمدن ها و نابودی دنیاگرایان است .

أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا .. و كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 88 - 12

12 - بهره گیری از شخصیت های محبوب جامعه و وابسته نشان دادن افکار و رفتار خویش به آنان ، از ترفند های رهبران ضلالت است .

فَقَالُوا هَذَا .. إِلَهٌ مُوسَىٰ نَفْسِي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 96 - 10، 9

9 - تسویلات و وسوسه های نفس ، زمینه ساز به کارگیری دین و دانش برای ایجاد انحراف و گمراه ساختن مردم

بصرت .. فنبدتها و كذلك سوّلت لی نفسی

آنچه که سامری در اختیار داشت و موجب گمراهی او و مردم بسیاری شد، علوم و معارفی بود که وی آن را در راه گمراه کردن مردم به کار گرفت.

10 - تسویلات نفس (زیبانهایی کار های زشت و ناروا) ، خطری در کمین افراد و جوامع

و كذلك سوّلت لی نفسی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 11 - 2

2- ظلم و ستم ، عامل انحطاط و انهدام کامل جوامع و تمدن ها است .

و كَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً

توصیف «قریه» (مردم شهرها) به «ظالمه» (ستمکار) بیانگر نقش ظلم در نابودی و انهدام است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- مترفان و ستمگران جامعه ، عامل نابودی تمدن ها و هلاکت افراد جامعه

و کم قصمنا من قریه کانت ظالمه . . . ارجعوا إلی ما أترفتم فیه

مخاطبان این آیات، گروه خاصی از مردم اند؛ زیرا خداوند در توصیف آنان دو صفت ستمگری و تنعم را مطرح ساخته است و این دو صفت نوعاً در قشر خاصی از جامعه وجود دارد و بیشتر مردم نه ظالم اند و نه مترف.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- هلاکت و بدبختی جوامع بشری ، بازتاب زشت کاری و رفتار نامناسب خود آنها است .

الذین کذبوا بآیتنا إیّهم کانوا قوم سوء فأغرقنهم أجمعین

ص: 206

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که خداوند دو عامل (تکذیب آیات الهی و سوء پیشینه) را موجب هلاکت برشمرد و هر دو عامل را به خود انسان نسبت داد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 71 - 4

4- سلامت جامعه بشری و مصون ماندن آن از فساد و تباهی، در گرو اجرای قوانین الهی و ایستادگی در برابر تمایلات حق ستیزان

و لو اتبع الحق أهواءهم لفسدت السموت والأرض و من فيهنّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 10 - 7

7 - جامعه های گرفتار بی بند و باری جنسی (بی عفتی و زناکاری)، در معرض زوال و نابودی است .

و لولا فضل الله عليكم و رحمته و أنّ الله تواب حكيم

برداشت فوق بر اساس این احتمال است که جمله «و لولا فضل الله عليكم...» به تقدیر «و لولا فضل الله عليكم... لاختل نظام حياتكم و لهلكتم» باشد؛ یعنی، «اگر فضل و رحمت خدا نبود... نظام زندگی شما - با وجود همه فساد و بی بند و باری - از هم می پاشید و شما نابود می شدید».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 12 - 5

5- شایعات و پخش خبر های دروغ، از میان برنده اعتماد متقابل و حسن ظن افراد جامعه نسبت به یکدیگر

لولا إذ سمعتموه ظنّ المؤمنون و المؤمنت بأنفسهم خيرا و قالوا هذا إفك مبين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 33 - 27

27 - دل بستگی به مادیات و دنیامداری، زمینه رواج فحشا و فساد جنسی در یک جامعه است .

و لا تکرهوا فتیتکم علی البغاء .. لتبتغوا عرض الحیوه الدنیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - جامعه بی خیر از تعالیم دینی و از یادبرنده خدا، در معرض هلاکت و محکوم به نابودی است.

حَتَّىٰ نَسُوا الذِّكْرَ وَ كَانُوا قَوْمًا بُورًا

برداشت فوق، از تقدم جمله «حَتَّىٰ نَسُوا الذِّكْرَ» بر «كَانُوا قَوْمًا بُورًا» و ارتباط میان آن دو، استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - تکذیب آیات خداوند و نپذیرفتن دعوت انبیا، در پی دارنده سقوط و نابودی جوامع بشری

فَقُلْنَا اذْهَبَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَدَمَّرْنَاهُمْ تَدْمِيرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 74 - 5

5- پایبندی مطلق و بی دلیل به سنت های ملی و قومی ، مایه تخدیر جامعه و سدّ راه خردورزی و مانع شناخت

قالوا بل وجدنا آباءنا كذلك يفعلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 183 - 5

5- نادرستی روابط اقتصادی ، سبب فراگیری فساد و تباهی در جامعه

أوفوا الكيل . . . و لاتعتوا فی الأرض مفسدین

برداشت یاد شده بدان احتمال است که جمله «و لاتعتوا..» عطف تفسیری بر جمله پیشین باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 14 - 9

9- فسادگری ، ریشه بلاها و تباهی های جامعه فرعونى

فانظر كيف كان عقبه المفسدين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 34 - 3

3- ویرانی شهرها ، تباهی جامعه و ذلّت عزّتمندان ، نتیجه همیشگی سلطه شاهان بر کشور بیگانه

إنّ الملوك إذا دخلوا قرية أفسدوها و جعلوا أعزّه أهلها أذله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 51 - 5

5- نقش سردمداران کفر و فساد در هلاکت و بدبختی تمامی جامعه

أتا دمّرنهم و قومهم

ضمیر «هم» به گروه های نه گانه بازمی گردد که طرح ترور شبانه صالح و خانواده اش را ریخته بودند. و از این که نام آنان به صورت مجزا و مقدم بر نام قومشان یاد شده است، مطلب فوق استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 52 - 3

3 - ظلم و گناه ، بنیان برافکن جوامع بشری

يقوم لم تستعجلون بالسيئه قبل الحسنه. .. فتلك بيوتهم خاويه بما ظلموا

ثمودیان، به صورت جامعه ای متشکل بودند که در نتیجه ظلم و گناه خود به گونه دسته جمعی و فراگیر هلاک شدند و این نشان می دهد که هر جامعه ای که معصیت و ستم در آن رواج پیدا کند، در معرض خطر نابودی قرار می گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 208

12 - افزایش نامتعادل تعداد زنان بر مردان در یک جامعه ، در پی دارنده ضعف و زبونی آن

يستضعف طائفه منهم . . . و يستحيى نساءهم

برداشت یاد شده از آن جا است که خداوند، زنده گذاشته شدن دختران بنی اسرائیل را، یکی دیگر از نمودهای زیون سازی فرعون به شمار آورده است.

13 - تفرقه میان مردم و افزایش بسیار و نامتعادل زنان بر مردان در یک جامعه ، از عوامل فساد و تباهی آن جامعه و مردم

جعل أهلها شیعاً يستضعف طائفه منهم يذبح أبناءهم ويستحيى نساءهم إله كان من المفسد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 58 - 3، 6

3 - سرمستی و غرور ، عامل هلاکت جوامع پیشین

و کم أهلکنا من قریه بطرت معیشتها

«بطر» (مصدر «بطرت») به غرور و طغیان - که آدمی بر اثر فراوانی نعمت دچار آن شود - گفته می شود. بنابراین «بطرت معیشتها»؛ یعنی، «طغت فی معیشتها» (در زندگی اش طغیان کرد). گفتنی است که عبارت «بطرت معیشتها» وصف و مفید تعلیل است؛ یعنی، جوامع گذشته بدان جهت به هلاکت رسیدند که گرفتار سرمستی و غرور بودند.

6 - سرمستی و غرور ناشی از نعمت و رفاه فراوان ، از عوامل هلاکت جوامع بشری است .

و کم أهلکنا من قریه بطرت معیشتها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 59 - 13

13 - ظلم و بیدادگری ، عامل نابودی جوامع پیشین با عذاب استیصال

و ما کنا مهلکی القرى إلا و أهلها ظلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 77 - 21

21 - زراندوزی و انباشتگی ثروت در دست افراد ، از زمینه های پیدایش فساد و تباهی در جامعه

و لاتبع الفساد فی الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 14 - 6

6 - قوم نوح ، به دنبال قبول نکردن رسالت نوح (ع) دچار سیلی عظیم و بنیان کن شدند و به هلاکت رسیدند .

و لقد أرسلنا نوحًا إلى قومه .. فأخذهم الطوفان

«طوفان» هر حادثه ای را می گویند که انسان را احاطه کند. این واژه در «آب فراوان (سیل)» متعارف شده است (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 32 - 5

ص: 209

5 - اختلاف دینی ، از عوامل دسته بندی و گروه بندی های اجتماعی است .

فرّقوا دینهم و كانوا شیعاً

احتمال دارد ذکر «و كانوا شیعاً» پس از «فرّقوا» به خاطر توجه به این واقعیت است که: اختلاف دینی، گروه بندی اجتماعی را به دنبال دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 59 - 15

15 - بی حجابی ، از جمله عوامل ناهنجاری در محیط دینی است .

یدنین علیهنّ من جلبیهنّ ذلک أدنی أن یعرفن فلا یؤذین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 60 - 10، 11، 12

10 - منافقان ، از جمله عوامل پیدایش ناهنجار های اجتماعی اند .

لئن لم ینته المنفقون ... لنغرینک بهم

11 - بیمار دلان ، آسیب رسانان به هنجار های اجتماعی اند .

لئن لم ینته ... و الذین فی قلوبهم مرض ... لنغرینک بهم

12 - شایعه پراکنان ، برهمزنان آرامش جامعه و آسیب رسان به آن اند .

لئن لم ینته المنفقون و .. المرجفون فی المدینه لنغرینک بهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 19 - 8

8 - کفران نعمت های الهی ، در پی دارنده گسیختگی زمام جامعه و از هم فروپاشی آن

واشکروا له ... فأعرضوا ... و مرّقنهم کلّ ممّرّق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 39 - 9

9- کفر، موجب خسارت جامعه بشری بوده و حاصلی جز آن ندارد.

و لا یزید الکفرین کفرهم إلاّ خسارًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 33 - 3

3- مردم گمراه و فاسد، در پیدایش نظام اجتماعی فاسد و ظاهر شدن رهبران گمراه گر و انحراف ساز در جامعه، مؤثر بوده و دارای نقش اند.

فإنّهم یومئذ فی العذاب مشترکون

مشترک بودن عذاب مردم اغوا شده با رهبران اغواگر خود، می رساند که اغوا شدن مردم، هرچند به وسیله رهبران آنان است؛ ولی آنان نیز در این گمراهی نقش داشته و مؤثر بوده اند. گفتنی است که نقش آنان می تواند در رابطه با پیدایش نظام فاسد و ظهور رهبران گمراه کننده در جامعه باشد.

ص: 210

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 21 - 10

10 - گناهان ، زمینه ساز عذاب الهی و نابودشدن تمدن ها ، قدرت ها و آثار ملی

فأخذهم الله بذنوبهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 22 - 4

4 - کفر و انکار رسالت پیامبران ، زمینه ساز فروپاشی تمدن ها و نابودی قدرت ها و آثار ملی

كانوا هم أشدّ منهم قوه وءاثرا في الأرض . . فكفروا فأخذهم الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 27 - 9،10

9 - خطرساز بودن رهبران متکبر و منکر قیامت و روز حساب برای جامعه

كلّ متكبر لا يؤمن بيوم الحساب

پناه بردن موسی(ع) از شر متکبران منکر قیامت (چون فرعونیان)، گویای مطلب یاد شده است.

10 - تکبر در برابر سخن حق و باور نداشتن به روز حساب ، از زمینه های فسادگری و کشتار افراد بی گناه در جامعه

كلّ متكبر لا يؤمن بيوم الحساب

توصیف فرعون فاسد و سفاک به متکبر و منکر روز حساب، می تواند بیانگر مطلب یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 82 - 9

9 - نابودی بسیاری از اقوام نیرومند و دارای تمدن و آثار ملی ، در گذشته تاریخ به خاطر کفر و شرکشان

فما أغنى عنهم ما كانوا يكسبون

جمله «فما أغنى عنهم ما كانوا يكسبون» (ولی آنچه به دست می آورند، به حالشان سودی نبخشید)، به نزول عذاب گریز ناپذیر و سود

نبخشیدن تلاش های کافران محکوم به عذاب اشاره دارد. گفتنی است چون این آیه درباره کافران و مشرکان می باشد، می توان استفاده کرد که سبب محکومیت آنان به عذاب، همان کفر و شرک آنان بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 27 - 7

7 - جامعه متکاثر و رفاه زده، گرفتار طغیان و سرکشی

و لو بسط الله الرزق لعباده لبغوا فی الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 8 - 5

5 - بی توجهی به پیام وحی و استهزای آن، از جمله عوامل نابودی جوامع در طول تاریخ

کانوا به یستهزءون . فأهلکنا أشدّ منهم بطشاً و مضی مثل الأولین

ص: 211

از ارتباط دو آیه، استفاده می شود که استهزای پیام وحی از سوی جوامع شرک پیشه، موجب نابودی آنان شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 10 - 10

10- کفر پیشگی، از عوامل عمده نابودی ملت ها

دَمَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلِلْكَافِرِينَ أَمْثَلُهَا

وصف کفر در «للكافرين»، بیانگر این نکته است که کفر، عامل اصلی نابودی ملت ها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 22 - 1,5

1- ترک جهاد، زمینه محو ارزش ها و به فساد کشیده شدن جامعه

فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ

برداشت یاد شده با توجه به دو نکته به دست می آید: 1- «تولیتم» به معنای روی گرداندن از جهاد باشد که در آیه قبل مطرح شده است.

2- تعبیر «عسیتم... أن تفسدوا فی الأرض» در معنا، جواب «إن تولیتم» به شمار آید.

5- گناه ترک واجبات از سوی فرد، دارای پیامد های ناگوار اجتماعی

فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ

واژه «فی الأرض»، می رساند که فساد روی گردانان از دین و تکالیف الهی، محدود و منحصر در قلمرو وجود خودشان نیست؛ بلکه

همچون بیماری مسری در بستر جامعه شیوع می یابد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 38 - 15

15- نقش ثروت اندوزی و عدم انفاق، در زوال جامعه و پیدایش تحولات ویرانگر اجتماعی *

تَدْعُونَ لِنُفْسِكُمْ... وَإِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبَدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ

برداشت یاد شده بدان احتمال است که تعبیر «یستبدل قوماً غیرکم» اشاره به یکی از سنت های اجتماعی خداوند داشته باشد؛ زیرا امت

های گرفتار در انحرافات اقتصادی، از درون پوسیده و یا به وسیله ملتی دیگر مقهور می شوند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 6 - 8

8 - نقش ویرانگر منابع خبری فاسد ، در مناسبات و امنیت جوامع

إن جاءكم فاسق بنياً .. أن تصیبوا قوماً بجهله

از تعلیل «أن تصیبوا قوماً بجهاله» و متفرع شدن آن بر فسق مخبر، مطلب بالا نتیجه گیری می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 39 - 4

4 - نقش مهم رهبری کفر ، در گمراهی و انحراف ارکان جامعه

فتوئی برکنه

در صورتی که مراد از «رکن»، ارکان جامعه بوده و «باء» برای تعدیه باشد، از منتسب شدن انحراف ارکان جامعه، به شخص

ص: 212

فرعون، مطلب یاد شده استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 9 - 11

11 - جوامعی که خود را در پناه تعالیم وحی قرار ندهند، خطر گرفتار شدن در ورطه انواع گمراهی ها، آنان را تهدید می کند.

هو الذی ینزل علی عبده آیت بیئت لیخرجکم من الظلمت إلى النور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 25 - 9

9 - استثمار و بی عدالتی اقتصادی، از مشکلات عمده و اساسی جوامع در طول تاریخ

لقد أرسلنا رسلنا .. و أنزلنا معهم الكتب و المیزان

با توجه به این که «میزان» (ترازو) ابزاری است که در مبادلات اقتصادی به کار می رود و با آن کالاها را توزین می کنند؛ می توان گفت که: این واژه در آیه شریفه استعاره از خصوص عدالت اقتصادی است. بنابراین، پیام عدالت اقتصادی - که در این آیه به عنوان رسالت همه پیامبران برشمرده است - نشان می دهد که موضوع استثمار توده ها و ظلم و اجحاف اقتصادی به آنان، در تاریخ بشر ریشه داشته است و همه جوامع با آن مشکل دست به گریبان بوده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 44 - 7

7 - تکذیب قرآن و معاد، از عوامل و زمینه های سقوط تدریجی جوامع بشری

سنستدر جهم من حیث لایعلمون

2- آسیب شناسی اخلاق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 27 - 9

9- اشرافیت و رفاه، زمینه های ابتلا به خود برترینی و خوی استکباری است.

فقال المأء .. ما نریک اتبعک إلا الذین هم أراذلنا

3- آسیب شناسی اقتصاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 85 - 3,8

3- کم فروشی و بی عدالتی در امور اقتصادی، بارزترین انحراف اقتصادی قوم شعیب

و يقوم أوفوا المكيال و الميزان بالقسط

8- کم فروشی و بی مقدار و کم ارزش جلوه دادن اجناس مردم، حرام و از مصداق های فسادانگیزی در زمین است.

ص: 213

أوفوا المكيال و الميزان .. و لاتعثوا في الأرض مفسدين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

8 - هود - 11 - 87 - 12

12- آزادی بی قید و شرط مالکان در تصرف اموال خویش ، زمینه ساز رعایت نکردن قسط و عدالت در مبادلات است .

أوفوا المكيال و الميزان بالقسط .. أو أن نفعل في أموالنا ما نشؤا

4- آسیب شناسی اقتصادی

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

10 - اسراء - 17 - 35 - 5

5- کم فروشی و خیانت اقتصادی ، به گمان جلب منافع بیشتر ، بد فرجام و عملی زیان آور و نامیمون است .

و أوفوا الكيل .. و وزنوا بالقسطاس المستقيم ذلك خير و أحسن تأويلاً

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

14 - روم - 30 - 39 - 3

3 - اقتصاد متکی به ربا ، از برکات و مواهب معنوی خداوند ، بی بهره است .

ما ءاتيتم من رباً ليربوا في أموال الناس فلا يربوا عند الله

سوره روم، اگر چه مکی است و آیات مربوط به ربا، در مدینه نازل شده است، اما در عین حال، احتمال دارد - چنان که از ظاهر آیه برمی آید - «ربا» ربای اصطلاحی باشد.

5- آسیب شناسی تبلیغ

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

5 - انعام - 6 - 90 - 10

10 - انتظار پاداش از مردم در قبال تبلیغ دین، آفت و مانعی مهم در راه تحقق اهداف آن است.

قل لأستلکم علیه اجرا

4- وظیفه داران تبلیغ دین ، باید همه معارف و قوانین دین را برای مردم بیان کرده و از وانهادن حتی اندکی از آن دوری کنند .

فلعلک تارک بعض ما یوحی إلیک

5- استیحاş مردم از برخی معارف و احکام دین و نبود زمینه پذیرش در آنان ، مجوز ترک ابلاغ آنها نیست .

إن هذا إلا سحر مبین . . . فلعلک تارک بعض ما یوحی إلیک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 112 - 13

13- مبلغان دین در نشر توحید و احکام الهی، نباید از حد و مرز تعیین شده خارج شوند.

فاستقم كما أمرت... و لاتطغوا

در برداشت فوق، جمله «لاتطغوا» در ارتباط با «فاستقم» معنا شده است و متعلق «لاتطغوا» استقامت گرفته شده است؛ یعنی، در پایداری طغیان نکنید و این کار را بر اساس برنامه الهی انجام دهید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 104 - 3,6,8

3- مبلغان دینی باید از دریافت مزد برای ابلاغ دین و تعالیم قرآن پرهیز کنند.

و ما تسئلهم علیه من أجر

6- تبلیغ قرآن نباید وسیله درآمد های مادی قرار گیرد.

و ما تسئلهم علیه من أجر إن هو إلا ذکر للعلمین

حصر در جمله «إن هو...» حصر اضافی و نسبی است که به قرینه جمله «و ما تسئلهم...» می توان گفت: مقصود این است که قرآن را خداوند بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) نازل کرد تا حقایق آن را به مردم بیاموزد و ابلاغ کند نه اینکه آن را وسیله کسب معاش قرار دهد و پیامبر (صلی الله علیه و آله) نیز همین گونه عمل کرد (ما تسئلهم...).

8- ایمان نیاوردن گروهی از مردم حتی اکثریت آنان در یک زمان، نباید مبلغان دینی را دلسرد کرده و مأیوس کند.

و ما أكثر الناس ولو حرصت بمؤمنین... إن هو إلا ذکر للعلمین

جمله «إن هو إلا ذکر للعلمین» - که دلالت بر جهانی بودن قرآن و اسلام دارد و اختصاص آن را به مردم مکه و عصر بعثت نفی می کند - اشاره به این نکته دارد که: ای پیامبر! از ایمان نیاوردن اکثریت مردم مکه ناراحت مباش و مأیوس نشو؛ چرا که قرآن مخصوص این مردم نیست و از آن همه عالم است. اینها ایمان نیاوردند، سراغ دیگران باید رفت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 13 - 3

3- به صرف هدایت ناپذیری افراد یا اقوام، نباید از ابلاغ تعالیم الهی به آنان خودداری کرد.

كذلك نسلكه فى قلوب المجرمين . لا يؤمنون به

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

9 - نحل - 16 - 125 - 5

5- جمود بر روش واحد تبليغى ، فاقد كارآيى لازم در هدايت همگان

ادع إلى سبيل ربك بالحكمه و الموعظه الحسنه و جدلهم

فرمان الهى به استفاده از روشهاى گوناگون (برهان، موعظه و جدال احسن) نشانگر عدم كفايت يك روش است.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

10 - كهف - 18 - 57 - 18

18- سرسختى برخى از افراد در برابر حق ، نبايد مایه دل سردى و نگرانى پيشوايان و مبلغان دين گردد .

و إن تدعهم إلى الهدى فلن يهتدوا إذا أبداً

ص: 215

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 42 - 13

13- خویشاوندی و پیوند های اجتماعی ، نباید مانعی برای تبلیغ و مخالفت با الحاد گردد .

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 43 - 7

7- خویشاوندی ، نبایستی موجب ترک تبلیغ دین و توحید و مبارزه با شرک گردد .

يَأْتِ لِمَ تَعْبُدُ ... يَا أَبَتِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 72 - 5

5- اجرت خواهی و مزد طلبی در راه تبلیغ دین و هدایت مردم ، دارای تأثیر منفی بوده و بهانه دادن به دست بهانه جویان است .

أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 57 - 6

6- تأثیر بهینه تبلیغات دینی و بشارت و اخطار به مردمان ، در گرو خلوص و اظهار بی نیازی و درخواست نکردن مزد از مردم

قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مِنْ شَاءِ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 86 - 5

5- تأثیر بهینه تبلیغات دینی و بشارت و اخطار به مردم ، در گرو خلوص و اظهار بی نیازی و درخواست نکردن مزد از مردم

قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - مبلغان الهی، نباید به خاطر مخالفت مردم، از تبلیغ و هدایت گری سر باز زنند .

أفنزرب عنکم الذکر صفحاً أن کنتم قومًا مسرفین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - مزد طلبی از مردم در برابر تبلیغ دین، زمینه ساز روی گردانی آنان از پذیرش آن

أم تسئلهم أجرًا فهم من مغرم مثقلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 46 - 2

2- درخواست مزد و پاداش در قبال هدایت و تبلیغ دین ، از موانع تأثیرگذاری و موفقیت آن

أم تسئلهم أجرًا

برداشت یاد شده، از آن جا است که آیه شریفه، درصدد بیان علّت های نپذیرفتن اسلام از سوی کافران است.

6- آسیب شناسی جامعه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 166 - 7

7- سران و بزرگان گمراه ، دارای نقشی بسزا در گمراهی مردم

إذ تبرأ الذين اتبعوا من الذين اتبعوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 57 - 8

8- شرکورزی و مخالفت با تعالیم و توصیه های پیامبران ، از عوامل مهم نابودی جامعه ها و تحولات تاریخ و دگرگونی های آن است .

فإن تولّوا .. يستخلف ربّی قومًا غیرکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 62 - 11

11- وفاداری جوامع به آرا و اندیشه های باطل قومی و قبیله ای ، بازدارنده بروز اندیشه های نو و برحق در میان آنان

أتنهنا أن نعبد ما یعبد ءاباؤنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 85 - 10

10- جوامع مرّقه ، در خطر انحرافات اقتصادی و گسترش دادن ظلم و ستم در پهنه گیتی

إني أريكم بخير .. أوفوا المكيال ... و لاتعتوا في الأرض مفسدين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

8 - هود - 11 - 87 - 8

8- پابندی جوامع به آرا و آداب باطل پیشینیان ، مانع بروز اندیشه های نو و برحق در میان آنان است .

أن نترك ما يعبد آباؤنا

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

8 - هود - 11 - 97 - 5

ص: 217

5- فرمان های فرعون ، هرگز هدایتگر مردم به راه صواب و صحیح نبود .

و ما أمر فرعون برشید

مرشد (راهنمای به درستی و راستی) نیز می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 116 - 5

5- فساد ها و تباهیها ، آن گاه که رواج یابد و فراگیر شود ، امت ها را در خطر عذاب های الهی قرار می دهد .

ينهون عن الفساد في الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 11 - 9

9- گرایش ها و رفتار های جوامع بشری ، زمینه ساز دستیابی آنان به نعمت و یا گرفتار شدن به سختیها

إن الله لا يغير ما بقوم حتى يغيروا ما بأنفسهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 58 - 4

4- جرم پیشگی و تبه کاری ، زمینه ساز هلاکت و نابودی جوامع بشری

قالوا إنا أرسلنا إلى قوم مجرمين

7- آسیب شناسی جامعه دینی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 86 - 11

11 - دنیاطلبی ، از ریشه های بروز جنگ ها و درگیری های خونین میان گروه های معتقد به آیین الهی است .

ثم أنتم هؤلاء تقتلون أنفسكم . . . أولئك الذين اشتروا الحيوة الدنيا

8- آسیب شناسی جهاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 13 - 13

13 - خانه و زندگی ، از جمله نگرانی انسان است و وابستگی به آنها ، باعث تزلزل در جهاد می شود .

يقولون إنّ بيوتنا عوره و ما هي بعوره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 16 - 10

10 - وابستگی به دنیا ، از جمله عوامل فرار از جهاد است .

ص: 218

إن فررتم من الموت . . . وإذاً لاتمتعون إلا قليلاً

کاربرد «لاتمتعون» به جای این که بگوید: «چندان زنده نخواهید ماند.»، می تواند به این نکته اشاره داشته باشد که منافقان، در پی دستیازیدن به متاع دنیوی، از مرگ فرار می کرده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 19 - 2

2- کم شرکت کردن منافقان در جبهه جهاد مسلمانان، به خاطر بخل آنان به مسلمانان بود.

لايأتون البأس . . . أشحه عليكم

«أشحه» جمع «شحیح» است. «شح» - ریشه أشحه - در لغت، به معنای «بخل حریصانه» است (مفردات راغب). لازم به ذکر است که «أشحه» حال برای ضمیر فاعلی فعل «یأتون» در آیه پیشین است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 35 - 3

3- سستی در جهاد و نبرد با دشمن، در پی دارنده سازشی خفت بار *

فلاتهنوا و تدعوا إلى السلم و أنتم الأعلون

تقدم «لاتهنوا» بر «تدعوا إلى السلم» بیانگر این حقیقت است که سستی، پیش زمینه سازش است؛ سازشی که امت های برتر (و أنتم الأعلون) را به ذلت می کشاند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 36 - 4

4- سرگرمی ها و خوشی های پوچ دنیا، از مهم ترین عوامل سستی در جهاد و تمایل به سازش با کافران

فلاتهنوا . . . إنما الحيوه الدنيا لعب و لهو

خداوند، پس از نهی مؤمنان نسبت به سستی در جهاد و گرایش به سازش، به آنان لعب و لهو بودن دنیا را یادآوری کرده است. از مطلب استفاده می شود که سرگرمی های این دنیا، عاملی مهم در سستی و سازش با کفر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 26 - 13

13 - حکومت و منصب قضاوت ، بستر بسیار لغزنده و رهبران و داوران در معرض مقهور شدن به دست هوای نفس

يداود اِثًا جعلنك خليفه في الأرض فاحكم بين الناس بالحقّ ولا تتبّع الهوى

10- آسیب شناسی دین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 41 - 11

ص: 219

11 - رسیدن به منافع دنیوی، از عوامل گرایش به کفر و انکار قرآن

و لا تشتروا بآیتی ثمناً قليلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 79 - 4

4 - گرفتاری عوام به خیالات واهی درباره دین و کتاب های آسمانی، پیامد تحریفگری و عملکرد عالمان سوء است.

و منهم أميون... فويل للذين يكتبون الكتب بأيديهم

تفریع جمله «فويل للذين...» بر آیه قبل - که درباره جهل مردم به کتاب آسمانی بود - گویای این معناست که: عالمان سوء و تحریفگر، دارای نقشی بسزا در جهل و خرافه گرایی مردم هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 109 - 12، 2

2 - تلاش پی گیر اهل کتاب برای مرتد ساختن مسلمانان

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِن بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كَفَارًا

«وَدَّ» به معنای علاقه داشتن است، ولی به دلیل جمله «فاعفوا...» معلوم می شود: اهل کتاب برای تحقق بخشیدن به آرزوی خود (مرتد ساختن اهل ایمان) به تلاشهای توطئه گرانه نیز روی آورده بودند.

12 - یهود و نصارا با بهانه قرار دادن نسخ ادیان و نسخ برخی از آیات قرآن، در صدد ایجاد شبهه در اذهان مسلمانان بودند.

ما ننسخ من آیه... أم تريدون أن تسئلوا رسولكم... وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ

بیان تلاش اهل کتاب برای مرتد ساختن مسلمانان پس از مطرح ساختن پرسشها و درخواستهای نابه جا درباره نسخ و بیان اثر سوء آن در خواستها (تبدیل شدن ایمان به کفر)، گویای این است که: اهل کتاب در صدد بودند مسلمانان را درباره نسخ به شبهه اندازند و آنان را در ایمانشان به پیامبر (صلی الله علیه و آله) دچار تردید کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 111 - 13، 14

13 - باورها و عقاید دینی در خطر آمیخته شدن با آرزوها و خیالات واهی است.

14 - ضرورت پرهیز از گرایش دادن آرزو ها و خیالات واهی به سمت باور ها و عقاید دینی

قالوا لن یدخل الجنه . . . تلک امانتہم قل ہاتوا برہنکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقرہ - 2 - 120 - 22

22 - ادیان الہی ، در خطر آمیختہ شدن بہ افکار و اندیشہ های برخاستہ از ہوا های نفسانی

لئن اتبعت أهواءہم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقرہ - 2 - 170 - 5،7

5 - تکیہ بر آداب و رسوم گذشتگان و اصرار بر رعایت آنها ، از عوامل نپذیرفتن دعوت پیامبر (صلی اللہ علیہ و آلہ) و پیروی نکردن از قرآن

و

ص: 220

قالوا بل نتبع ما ألفینا علیه ءاباءنا

7- تأثیر آداب و رسوم اقوام در هدایت و یا گمراهی نسل های آنان

قالوا بل نتبع ما ألفینا علیه ءاباءنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- مائده - 5 - 3 - 20

20- خطر آسیب پذیری دین با تشدید انحرافات داخلی ، پس از فراغت از ناحیه دشمن خارجی

اليوم یس الذین کفروا من دینکم فلاتخشوهنم و اخشون

با توجه به اینکه بحث در این بخش از آیه درباره اكمال دین و مصونیت آن از خطر دشمن خارجی است، می توان گفت هدف از فرمان به ترسیدن از خداوند (و اخشون) پس از دفع خطر دشمنان از آسیب رسانی به دین، این است که مبدا مسلمانان خود، به معارف دین ضربه زده و اساس آن را تهدید کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- مائده - 5 - 77 - 10، 11، 4، 3

3- غلو در دین (آمیختن معارف الهی به گزافه هایی باطل) امری نکوهیده و حرام

لاتغلو فی دینکم

4- پیروان ادیان الهی در خطر غلو و انحراف از دین خویش

یاهل الکتب لاتغلو فی دینکم

10- عقاید ناروا و غلوآمیز اهل کتاب برخاسته از افکار باطل گمراهانی مشرک در گذشته تاریخ

قل یاهل الکتب لاتغلو فی دینکم .. و لاتتبعوا اهواء قوم قد ضلوا

بدان احتمال که خطاب در «یا اهل الکتب» متوجه تمام یهود و نصارا باشد نه خصوص آنانکه در عصر پیامبر (صلی الله علیه و آله) بودند. بر این مبنا مراد از «قوم قد ضلوا» پیشینیان اهل کتاب نخواهند بود بلکه مقصود، پیروان مذاهب شرک می باشند.

11- ضلالت های فراوان و ریشه دار بشر ، میراث عقاید و افکار هواپرستان تاریخ

و لا تتبعوا أهواء قوم قد ضلوا من قبل و اضلوا كثيراً

بدان احتمال که «کثیراً» صفت مفعول مطلق محذوف باشد ; یعنی (اضلوا اضلالاً کثیراً).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 78 - 7

7 - غلو در دین موجب کفر است .

لا تغلوا فی دینکم . . لعن الذین کفروا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 116 - 6،7

6 - تکیه بر گمان در مسائل اصولی و زیربنایی موجب گمراهی می شود.

يضلوك عن سبيل الله إن يتبعون إلا الظن

7 - گرایش به همسویی و همشکل شدن با توده های مردم در عقاید و افکار، لغزشگاهی خطرناک برای رهروان حق است.

ص: 221

وإن تطع أكثر من في الأرض يضلوك

نهی از پیروی از اکثریت، بیانگر جاذبه عظیم عقاید اکثریت و خطر لغزش به سوی آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 148 - 3, 5, 8

3 - مشرکان از مفهوم «مشیت الهی» برداشتی نادرست داشتند.

سيقول الذين أشركوا لو شاء الله ما أشركنا

5 - برداشت نادرست از مفهوم مشیت الهی دستاویزی برای ابراز عقیده جبر است.

لو شاء الله ما أشركنا ولا ءاباؤنا

8 - جبرگرایی بهانه ای برای فرار از مسؤولیت است.

سيقول الذين أشركوا لو شاء الله ما أشركنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 51 - 1, 2

1 - تبدیل دین خدا به مجموعه ای از امور واهی و بازدارنده از سعادت و کمال، ویژگی کفرپیشگان

حرمهما علی الکفرین. الذین اتخذوا دینهم لهواً ولعباً

الف: مراد از «دینهم» دین الهی است و اضافه آن به مردم اشاره به این حقیقت دارد که منفعت برنامه های دینی و قوانین شریعتهای الهی به خود انسانها می رسد. ب: «اتخذوا» از افعال تصییر است. یعنی: بدلوا دین الله لهواً ولعباً. و تبدیل دین خدا به لهو و لعب به این است که پیرایه هایی را بر دین ببندند تا دین مجموعه ای از لهو و لعب جلوه کند.

2 - ضرورت پرهیز از آلوده سازی دین خدا به امور باطل، خرافی و بازدارنده از سعادت واقعی انسان

الذین اتخذوا دینهم لهواً ولعباً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 15 - 9

9- دنیا طلبیو تجمل گرایی ، از موانع پذیرش توحید و ایمان به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و قرآن است .

فاعلموا أنما أنزل بعلم الله وأن لا إله إلا هو فهل أنتم مسلمون. من کان یرید ا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 18 - 2

2- حرمت بدعت گذاری در دین و انتساب امری خود بافته و دروغین به خداوند

و من أظلم ممن افتری علی الله کذباً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 19 - 9

9- دروغ بستن به خدا ، موجب بازداری مردم از پیوستن به راه او و منحرف ساختن دین الهی و نشانه کفر به آخرت است .

و من أظلم ممن افتری ... و هم بالأخره هم كفرون

ص: 222

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 20 - 12

12- درک نکردن معارف و حقایق دین ، ریشه گرایش به کفر و شرک است .

أولئك .. ما كانوا يستطيعون السمع و ما كانوا يبصرون

جمله «ما كانوا ..» بیانگر دلیل و ریشه کفرورزی کافران است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 91 - 2

2- منفعت پرستی ، حرام خواری ، تعصب و قوم گرایی عامل های بازدارنده مردم مدین از اندیشه کردن در تعالیم شعیب (ع) و فهمیدن آنها

قالوا يشعيب ما نفقه كثيرًا مما تقول

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 118 - 9

9- اختلاف انسان ها در دین ، مایه پوشیده شدن حقیقت بر عموم آنان می شود .

و لایزالون مختلفین

چون «إلاّ من رحم» در آیه بعد استثنا از «لایزالون مختلفین» است معلوم می شود همه اختلاف کنندگان در دین - جز کسی که مورد رحمت الهی قرار گیرد - بر طریق ناصوابند بنابراین اختلاف در دین باعث می شود که حق بر همه گروهها پوشیده بماند و همگان بیراهه بروند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 40 - 22، 17

17- تنها ادیانی که قرین برهان باشند ، از کجی و انحراف مبرا هستند .

ما أنزل الله بها من سلطان .. أمر ألاّ تعبدوا إلاّ إياه ذلك الدين القيم

22- جهل و نادانی مردم ، زمینه ساز پیدایش شرک و پرستش غیر خدا

ما أنزل الله بها من سلطان . . . و لكن أكثر الناس لا يعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - يوسف - 12 - 103 - 6, 5

5- غرور و خودپسندی مردمان ، از ریشه های ایمان نیاوردن آنان به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و قرآن *

و ما أكثر الناس ولو حرصت بمؤمنين

آیه مورد بحث می تواند به عنوان یکی از نتایج نقل داستان یوسف و برادرانش مطرح باشد و در آن داستان بیان شد که یکی از علل برخورد برادران یوسف با وی غرور و خودبرتربینی آنان بود (و نحن عصبه) بنابراین «ما أكثر الناس» پس از نقل آن داستان اشاره به این معنا دارد که از علل ایمان نیاوردن مردم مکه به پیامبر (صلی الله علیه و آله) غرور و خودبرتربینی ایشان بوده است.

6- حسادت مردم مکه بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) از ریشه های ایمان نیاوردن ایشان به آن حضرت *

و ما أكثر الناس ولو حرصت بمؤمنين

برداشت فوق با توجه به توضیحی که در شماره قبل آورده شد معلوم می شود.

ص: 223

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 17 - 15

15- معارف و حقایق الهی همواره در خطر مشوب شدن و آمیخته گشتن به اموری باطل است .

أنزل من السماء .. فاحتمل السيل زبدًا رايًا و مما يوقدون ... زبد مثله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 9 - 19

19- شك توأم با بدبینی اقوام کفرپیشه نسبت به تعالیم انبیا ، منشأ کفر آنان بود .

قالوا إنا كفرنا بما أرسلتم به و إنا لفي شكّ ممّا تدعوننا إليه مريب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 3 - 6

6- غوطه‌وری در تمتعات و لذت های مادی ، مانع تسلیم شدن در برابر حقایق دینی

ربما يوّد الذين كفروا لو كانوا مسلمين. ذرهم يأكلوا و يتمتعوا

فراز «ذرهم يأكلوا و يتمتعوا و ..» - که درصدد بیان حالات کفار است - می تواند به منزله تعلیل و جوابی باشد برای اینکه: چرا آنان اسلام نمی آورند و سرانجام نادم و پشیمان می شوند؟

11- آسیب شناسی دینی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 2 - 10

10- سرگرمی انسان به دنیا ، عامل بی توجهی به وحی و دین الهی

ما یأتیهم من ذکر .. و هم یلعبون

جمله «و هم یلعبون» حال برای ضمیر فاعلی «استمعوه» و بیانگر وضعیت مشرکان و مردم حق گریز است. این وضعیت می تواند در حق گریزی و بی اعتنایی به پیام های الهی مؤثر باشد. گفتنی است جمله «لا هییه قلوبهم» در صدر آیه بعد - که حال برای مبتدا در جمله «و هم یلعبون» است - همین برداشت را تأیید می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 3 - 2,3,9

2- کافران ، همواره درصدد جلوگیری از راه خدا و در پی ممانعت از گسترش تعالیم الهی هستند .

للكفرین . . . الذین . . . و یصدّون عن سبیل الله

3- کافران ، همواره در پی کج جلوه دادن راه و تعالیم الهی هستند .

للكفرین . . . الذین . . . و یصدّون عن سبیل الله و یبغونها عوجًا

9- دل‌بستگی به دنیا و ترجیح دادن آن بر آخرت ، زمینه ساز دین ستیزی و کفر است .

الذین یستحبّون الحیوه الدنیا علی الآخره و یصدّون عن سبیل الله

ص: 224

تقدیم «یستحبون الحیاه الدنیا» بر جمله «و یصدون عن سبیل الله و یغونها عوجاً» احتمالاً بیانگر معنای یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 15 - 3

3- لجاجت و هدایت ناپذیری ، عامل عدم تسلیم و مقاومت در برابر تعالیم آسمانی

و لو فتحنا علیهم باباً من السماء فظلوا فیه یرجون . لقالوا إنما سكرت أبصرنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 90 - 4

4- التقاط در دین (پذیرش قسمتی از دین و انکار برخی دیگر) گناهی بزرگ و زمینه ساز نزول عذاب الهی است .

كما أنزلنا علی المقتسمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 105 - 3

3- کفر و حق ناپذیری ، منشأ دروغ پردازی و افترا بستن به حقایق دین است .

إنما یفتری الکذب الذین لایؤمنون بأیت الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 116 - 1

1- نسبت دادن برداشت های شخصی ، بی اساس و دروغین خود به دین ، حرام و ممنوع است .

و لاتقولوا لما تصف ألسنتکم الکذب هذا حلل و هذا حرام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 94 - 5

5- پیش داوری های مبتنی بر ملاک های غلط ، مانع برخورد صحیح با تعالیم انبیاست .

و ما منع الناس . . . إذ جاءهم الهدی إلا أن قالوا أبعث الله بشراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 36 - 3

3- غفلت از معاد و تردید در آن ، معلول دل بستگی شدید به دنیا است .

أنا أكثر منك مالاً .. قال ما أظن أن تبید هذه أبداً . و ما أظن الساعة قائمه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 48 - 16

16- انكار معاد ، نكوهیده تر از دل بستگی به زندگانی دنیا و دارای نقشی مؤثرتر در آن در پیدایش شرک

لقد جئمونا كما خلقناكم أول مرّه بل زعمتم ألن نجعل لكم موعداً

حرف «بل» برای اضراب و نشان نابرابر بودن مابعد و ماقبل آن است. در این برداشت، تشبیه در «كما خلقناكم»، ناظر به

ص: 225

مال و فرزند نداشتن انسان در آغاز خلقت و هنگام اعاده آن، دانسته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 77 - 5

5- رفاه طلبی و قدرت خواهی ، از عوامل ارتداد

كفر بآيتنا و قال لاؤتين مالا و ولدا

ظاهر عبارت «كفر بآياتنا» به قرینه «لاؤتين» - که برای استقبال است - حدوث کفر است نه استمرار آن.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 16 - 5,6

5 - کافران به آیین و برنامه های الهی ، درصدد بازداشتن مردم از گرایش به دین و عمل به آن هستند . *

فاعبدنی . . . فلا یصدنک عنها من لایؤمن بها

مرجع ضمیر «عنها» و «بها» ممکن است تمامی تعالیم و رهنمودهای آموخته شده به موسی(ع) در وادی طوی (توحید، لزوم عبادت و نماز، معاد و کیفر و پاداش الهی) باشد.

6 - پیروی از هواها و امیال نفسانی ، در پی دارنده کفر و بی ایمانی به قیامت است .

من لایؤمن بها و اتبع هویه

«اتبع» ماضی است و عطف بر «لایؤمن» که مضارع است؛ بنابراین پیروی از هوس ها که در زمان قبل انجام گرفته است، سبب بی ایمان در زمان بعد خواهد شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 21 - 13

13 - روحیه خود برترینی و خوی تجاوزگری ، از موانع پذیرفتن حق و ایمان آوردن

لقد استکبروا فی أنفسهم و عتوتوا کبیرا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 111 - 5

5- اشرافیت و بینش غلط طبقاتی ، مانع از ایمان آوردن به پیامبران

قالوا أنؤمن لك و اتبعك الأذلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 136 - 3

3- رفاه و توانمندی قوم عاد ، زمینه ساز کفر و لجاجت آنان در برابر هود (ع)

و اتقوا الذی أمّدکم . . . أمّدکم بأنعم و بنین . . . قالوا سواء علینا أو عظمت أم ل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 153 - 3

3- سرمستی ، رفاه زدگی ، اسراف گری و فسادانگیزی ثمودیان ، مانع درک آنان از مفاهیم بلند و آسمانی پیام صالح (ع)

ص: 226

قالوا إنما أنت من المسحّرين

بیان رفاه مندی، اسراف گری و فسادانگیزی ثمودیان، پیش از ذکر موضع گیری آنان در مقابل صالح(ع)، می تواند نشان دهنده این حقیقت باشد که آنچه سبب شد، ثمودیان مفاهیم مهم معرفتی صالح(ع) را، کلماتی جنون آمیز، بیهوده و گزاف به شمار آوردند و او را فردی افسون شده بخوانند؛ این بود که آنان گرفتار غرور، سرمستی، اسراف و فسادگری شده بودند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 185 - 3

3 - دنیاطلبی و فسادانگیزی مردم ایکه ، مانع درک آنان از مفاهیم بلند و آسمانی پیام شعیب (ع)

قالوا إنما أنت من المسحّرين

بیان تقلب مردم «ایکه» در معاملات و روحیه فسادانگیزی آنان (پیش از ذکر موضع گیری آنها در مقابل شعیب(ع) می تواند نشانگر این باشد که آنچه سبب شد تا مردم ایکه مفاهیم مهم معرفتی آن حضرت را جنون آمیز، بیهوده و گزاف به شمار آورده و او را فردی افسون شده بخوانند، این بود که آنان گرفتار دنیاطلبی و فسادانگیزی شده بودند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 43 - 1

1 - محیط و عادت های شرک آلود ، مانع هدایت بلقیس به راه راست و یکتاپرستی در گذشته عمر وی

و صدّها ما کانت . . . إنّها کانت من قوم کفرین

«صَدَّ» (مصدر «صَدَّ») به معنای منع و بازداشتن است. متعلق «صَدَّ» محذوف و به تقدیر «صَدَّها عن السبیل» می باشد. برداشت یاد شده بدان احتمال است که آیه یاد شده ناظر به پاسخ این پرسش باشد که بلقیس چرا پیش از این ماجرا (ماجرای میان او و سلیمان(ع)) با فراستی که داشت، از راه راست منحرف شده بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 2 - 3

3 - ایمان ، در عین فضیلت آفرینی ، ممکن است که انسان را دچار خودفریبی کند .

أحسب الناس أن يتركوا أن يقولوا آمنا و هم لا یفتنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - اغواگران کافر، برای مرتد ساختن مسلمانان، در تلاش بودند.

وقال الذين كفروا للذين آمنوا اتبعوا سبيلنا و لنحمل خطيكم

برعهده گرفتن بار خطای مسلمانان، از سوی کافران، با بیان فعل امر (لنحمل خطاياكم) هنگام دعوت از آنان برای تبعیت از خط و راه کافران، حکایت از نوعی برخورد اغواگرانه دارد.

10 - فریب دادن با تمسک به دروغ و پذیرش مسئولیت خطا، از راه های ایجاد انحراف دینی است.

وقال الذين كفروا للذين آمنوا اتبعوا سبيلنا و لنحمل خطيكم .. إنهم لكذبون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 33 - 11

ص: 227

11 - گروهی از مردم ، به هنگام برخورداری از رفاه و آسایش ورهیدن از خطرات و سختی ها ، ناسپاسی می کنند و شرک میورزند .

و إذا مسّ الناس ضرّ . . . ثمّ إذا أذاقهم ... إذا فریق منهم برّهم یشرکون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 6 - 8, 12, 4, 3, 2

2- برخی از کافران عصر پیامبر ، به منظور دور ساختن مردم از هدایت قرآنی ، داستان های بیهوده را فرامی گرفتند و ترویج می دادند .

و من الناس من یشتری لهو الحدیث لیضلّ عن سبیل اللّٰه

درباره این که «مراد از «من الناس» در این آیه و نیز «خرید حدیث لهو» چیست؟»، مفسران گفته اند، بعضی از کافران مکه، به کشورهایمانند ایران مسافرت می کردند و کتاب های افسانه می خریدند و یا می آموختند و آنها را به مکه منتقل می کردند و به منظور مبارزه با قرآن، رواج می دادند. لازم به ذکر است که مراد از «سبیل اللّٰه» در این آیه، به قرینه آیات آغاز سوره، می تواند قرآن باشد.

3 - کافران ، به منظور منحرف ساختن جامعه از راه خدا و ترویج باطل ، سرمایه گذاری می کردند .

و من الناس من یشتری لهو الحدیث لیضلّ عن سبیل اللّٰه

آورده شدن فعل مضارع «یشتری» و «یضلّ» دلالت بر تلاش های مستمر می کند.

4 - داستان های خرافی و سرگرمی های واهی ، ابزار کافران برای مبارزه با دین بود .

و من الناس من یشتری لهو الحدیث لیضلّ عن سبیل اللّٰه

5 - کافران مکه برای بازداشتن مردم از گوش فرا دادن به آیات قرآن و سخنان پیامبر (صلی الله علیه و آله) کنیزان آوازه خوان را می خریدند و مردم را به آواز مشغول می کردند .

و من الناس من یشتری لهو الحدیث لیضلّ عن سبیل اللّٰه

منظور از «لهو الحدیث» طبق برخی از شأن نزول ها، غنا است که به وسیله کنیزانی خوانده می شد. لازم به گفتن است که طبق این معنا «اشترء» حقیقی است.

8 - غنا و نعمه های مفسده انگیز ، ابزار کافران برای گمراه کردن مردم از راه خدا است .

و من الناس من یشتری لهو الحدیث لیضلّ عن سبیل اللّٰه

12 - از اهداف رواج دهندگان افسانه های باطل و خرافی در میان مردم ، به تمسخر گرفتن راه خدا است .

یشتری لهو الحدیث لیضلّ . . . ویتخذها هزواً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 7 - 7

7 - برخوردار منفی با آیات الهی ، مانع از پذیرش آنها است .

و من الناس من یشتری لهو الحدیث لیضلّ عن سبیل اللّٰه . . . و إذا تتلی علیه آیتنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 21 - 14، 9، 2

2 - تعصّب و تقلید کور از نیاکان ، مانع گرایش کافران به پیروی از قرآن و تعالیم آسمانی است .

و إذا قیل لهم اتّبعوا ما أنزل اللّٰه قالوا بل نتّبع ما وجدنا علیه ءاباءنا

ص: 228

9 - آداب و رسوم اقوام ، در هدایت و یا گمراهی نسل ها آنان ، تأثیری قابل توجه دارد .

و إذا قيل لهم اتبعوا ما أنزل الله قالوا بل نتبع ما وجدنا عليه ءاباءنا

14 - شیطان ، بازدارنده انسان ها از تبعیت از دین است .

اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ... أَوْ لَوْ كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 25 - 15

15 - جهل و بی خبری مشرکان ، باعث قبول نکردن دین الهی و روی آوردن آنان به آیین و سنت های بی پایه پدران خود است .

و إذا قيل لهم اتبعوا ما أنزل الله قالوا بل نتبع ما وجدنا عليه ءاباءنا .. و

برداشت بالا، براساس این احتمال است که «لا يعلمون» مفعولاً به و متعلق نداشته باشد و درصدد نفی علم از مشرکان باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 33 - 19

19 - رحمانیت خدا ، مورد سوء استفاده اغواکنندگان ، در غافل ساختن انسان از قیامت و کیفر اعمال است .

و لا یغزّیّکم باللّٰه الغرور

«باء» در «بالله» سببی است و مراد از آن، این است که شیطان و یا هر موجود فریبنده ای، به وسیله ذکر خدا و برخی از اوصاف او، همانند رحمانیت و یا غفاریت، چه بسا انسان را مغرور کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 67 - 3

3 - پیروی بی چون و چرا (و بی منطق) از بزرگان ، راهزن خرد دینی است .

رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَ كِبْرَاءَنَا فَأُضَلُّونَا السَّبِيلَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 21 - 9

9- تردید - هرچند اندک - درباره اصول عقیده ، در پی دارنده فاجعه ای عقیدتی و رفتاری

فاتَّبِعُوهُ . . . و ما كان له عليهم من سلطان إلا لنعلم . . . مَمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِي شَكِّ

تنوین «شکّ» برای تقلیل است و دلالت بر ناچیزی و اندکی دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 33 - 8

8- تأثیر تبلیغات منحرفانه در آسیب زدن به آیین درست و جای گزین کردن اعتقاد باطل به جای آن

وقال الذين استضعفوا للذين استكبروا . . . تأمرونا أن نكفر بالله و نجعل له أنداد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 43 - 7

ص: 229

7 - پافشاری بر تقلید از آیین نیاکان و گذشتگان ، از جمله موانع پذیرش دین حق

و إذا تتلى عليهم آياتنا بينت قالوا ما هذا إلا رجل يريد أن يصدكم عما كانى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 45 - 4

4 - برخورداری ملت های کفرپیشه از مال و امکانات فراوان ، سبب ایستادگی آنها در مقابل پیامبران و تکذیب آنان شد .

و ما بلغوا معشار ما آتینهم فكدبوا رسلى

جمله «و ما بلغوا..» معترضه است و «فا» در «فكدبوا» عاطفه می باشد. ذکر جمله معترضه بین معطوف و معطوف علیه، می رساند که تکذیب پیامبران از سوی ملت های دارای امکانات، متأثر از برخورداری آنان بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 5 - 8

8 - دین و معارف الهی ، در معرض کج فهمی و تحریف معنوی با توطئه فریبکاران

و لا یغرنکم باللّه الغرور

برداشت یاد شده، به خاطر این نکته است که فریب خوردن انسان به وسیله فریبکاران درباره خداوند و دین او، می تواند با تحریف معارف الهی و معرفی نادرست آن صورت پذیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 43 - 1

1 - استکبار و حيله گری مشرکان ، دو عامل تنفر و دوری آنان از گرایش به اسلام و دین الهی

فلما جاءهم نذیر ما زادهم إلا نفورا . استکباراً فی الأرض و مکر السیّی

برداشت یاد شده، مبتنی بر این احتمال است که «استکباراً» مفعول لأجله بوده و «مکر السیّی» نیز بر آن عطف شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 125 - 12

12 - بی تقوایی، زمینه ساز انحراف از مسیر حق و افتادن در دام آیین شرک و بت پرستی

إذ قال لقومه ألاتتقون . أتدعون بعلاً و تذرّون أحسن الخلقين

برداشت یاد شده به دلیل این نکته است که الیاس(ع)، پیش از سرزنش قوم خود به جهت گرویدن آنان به آیین شرک، آنان را به دلیل بی تقوایی سرزنش کرده است و این مطلب می رساند که بی تقوایی، زمینه ساز گرایش به آیین های باطل (همچون بت پرستی) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 63 - 3

3 - روح لجاجت و ستیزه جویی، از عوامل انکار آیات الهی و نپذیرفتن حق

كذلك يؤفك الذين كانوا بأيت الله يجحدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 230

2- روح لجاجت و ستیزه جویی ، از عوامل دین ستیزی و حق ناپذیری

الذین یجدلون فی ءایت اللّٰه . . الذین کذبوا بالکتب و بما أرسلنا به رسلنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- افراط در شادمانی و زندگی سرمستانه ، زمینه ساز غفلت از حقایق و معارف الهی و انکار و تکذیب آنها

الذین کذبوا بالکتب . . ذلکم بما کنتم تفرحون فی الأرض بغير الحقّ و بما کنتم تم

برداشت یاد شده بر این اساس استوار است که مشار الیه «ذلکم» تکذیب کافران باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - اختلافات پیروان شریعت ، مانع حیات و قوام دین در جامعه .

أن أقیموا الدین و لا تتفرّقوا فیه

برداشت بالا- بر این اساس است که عطف جمله «لا تتفرّقوا فیه» بر «أقیموا الدین»، عطف تفسیری و از نوع یکی از متلازمین بر دیگری باشد.

20 - اکتفا به انجام برخی از تعالیم شریعت ، خطری برای کلیت دین

أقیموا الدین و لا تتفرّقوا فیه

برداشت یاد شده باتوجه به دو مطلب زیر است: الف) مراد از «لا تتفرّقوا» عمل به برخی از دستورات و ترک بعضی دیگر باشد. ب) فعل «لا تتفرّقوا» تفسیر و تأکید برای «أقیموا الدین» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - دلپستگی به زندگی دنیایی ، منشأ اصلی مجادله در آیات الهی و انکار آن است .

و يعلم الذين يجدلون .. فما أوتيتم من شيء فمتع الحيوه الدنيا

با توجه به فای تفریح در «فما أوتيتم»، می توان استفاده کرد که مجادله در آیات الهی و انکار آن، از دنیا محوری برخاسته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 48 - 17

17 - دلخوشی به مظاهر دنیا و کفران و ناسپاسی انسان ، موجب روی گردانی وی از پیام وحی است .

فإن أعرضوا .. فإن الإنسن کفور

جمله «وإنّا إذا .. کفور» می تواند اشاره به وجه اعراض و روی گردانی کافران از پیام وحی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 24 - 10

10 - عنصر رفاه و استکبار ، مایه انکار تمامی پیامبران و مقابله با همه ادیان الهی

ص: 231

قالوا إنا بما أرسلتم به كفرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 80 - 1

1 - تصور ناقص انسان از خداوند و گستره علم وی ، زمینه ساز فروغلتیدن وی در دام حق ستیزی و مبارزه با پیامبران

أَمْ أُرْمُوا أَمْراً... أم يحسبون أننا لانسمع سرهم ونجويهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 9 - 4

4- سرگرمی در میدان تردید و توقف در وادی شک و مصمم نبودن برای رسیدن به یقین ، مایه محرومیت انسان از درک پیام مستدل وحی

إن كنتم موقنين... بل هم في شك يلعبون

تعبیر «فی شك» استقرار در شک را می رساند؛ به علاوه آن که «یلعبون» آن را تأکید می کند. از مقابله این آیه با «إن كنتم موقنين»، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 22 - 5

5- فراگیری فساد و غوطه‌وری مردم در جرم و گناه ، مانع نفوذ منطق مستدل وحی در ایشان

فدعا ربّه أنّ هؤلاء قوم مجرمون

دعای موسی (ع)، شکوه ای از روی یأس و ناامیدی از ایمان فرعونیان به درگاه خداوند بود. تعبیر «أَنَّ هؤلاء...» بیانگر علت ناامیدی موسی (ع) از تأثیر سخنانش در فرعونیان می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 18 - 11

11 - تأثیر پذیری از خواسته ها و امیال ناآگاهان ، ناسازگار با اجرای صحیح و بایسته شریعت

ثم جعلنك على شريعة من الأمر فاتبعها . ولا تتبع أهواء الذين لا يعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 11 - 7

7- بینش طبقاتی ، عامل کفر و حق ناپذیری

وقال الذین کفروا .. لو کان خیرًا ما سبقونا إلیه

از آیه شریفه استفاده می شود که کافران، به نوعی روحیه استکباری ناشی از اشرافیت گرفتار بودند و مؤمنان را از طبقه حقیر و پایین به شمار می آوردند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 16 - 11، 8

8- عدم درک کافران نسبت به وحی و سخنان پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، ناشی از هواپرستی و تیرگی قلب آنان

ص: 232

قالوا .. ماذا قال ... أولئك الذين طبع الله على قلوبهم واتبعوا أهواءهم

بنابر این که تعبیر «طبع الله على قلوبهم» به عنوان علت «یستمع إلیک .. قالوا ... ماذا قال آنفاً» یاد شده باشد - و نه معلول آن - برداشت بالا استفاده می شود.

11- هواپرستی ، مانع درک حقایق وحی و عامل مهر شدن قلب انسان به اراده خداوند *

أولئك الذين طبع الله على قلوبهم واتبعوا أهواءهم

جمله «واتبعوا أهوائهم» می تواند بیانگر علت «طبع الله ..» باشد؛ چه این که «طبع الله» می تواند بیانگر علت ناتوانی کافران و منافقان از درک پیام وحی به شمار آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 14 - 4

4 - بادیه نشینی ، از عوامل کندی نفوذ فرهنگ و معارف عمیق دین در میان اعراب *

قالت الأعراب ءامنا قل لم تؤمنوا

از این که خداوند وصف بدویت [اعراب] را مورد اشاره و موضوع سخن قرار داده است، احتمال معنای یاد شده می رود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 21 - 3

3 - روحیه ناباوری و سطحی نگری ، مانع رهجویی انسان به شناخت آیات الهی

آیت للموقنین .. أفلا تبصرون

تصریح به «موقنین» و توییح کافران با عبارت «أفلا تبصرون»، می رساند که مشکل اصلی آنان - که آیات الهی را در زمین و وجود انسان، نمی بینند و یا پیام آن را درک نمی کنند - سست اندیشی، ناباوری و سطحی نگری است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 44 - 3

3 - کفر و لجاجت ، مانع درک حقیقت نشانه های الهی

وإن یروا .. یقولوا سحاب

آنچه حقیقتاً پاره های عذاب را در چشم کافران تکه های متراکم ابر جلوه می دهد، لجاجت و حق ستیزی آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 27 - 4

4 - ناباوری به معاد ، زمینه ساز پیدایش و رشد عقاید خرافی و انحرافی در دین

إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيَسْمُونَ الْمَلَائِكَةَ تَسْمِيَةَ الْأُنثَى

از این که عدم ایمان به آخرت، موضوع برای عقاید انحرافی و خرافی مشرکان قرار داده شده است، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 29 - 2

2 - دنیامداری و پندارگرایی ، مانع اصلی نفوذ تبلیغ پیامبر (صلی الله علیه و آله) در مشرکان

ص: 233

إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ... إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ... فَأَعْرَضَ عَنْ مَنْ تَوَلَّى

از فای تفریح در «فأعرض»، استفاده می شود که بی اعتقادی مشرکان به آخرت و نیز اتکای آنان بر حدس و گمان، موجب شده بود که آنان قابلیت خود را برای تأثیرپذیری از رهنمودهای پیامبر (صلی الله علیه و آله)، از دست بدهند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه - 60 - 10 - 31

31 - تردید در عالمانه و حکیمانه بودن احکام دین و انطباق آن با مصالح واقعی بشر، از عوامل عدم پایبندی به آن *

ذلکم حکم اللّٰه... و اللّٰه علیم حکیم

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که پس از بیان حکم الهی، برای تأکید بیشتر بر اهمیت این حکم و پایبندی مؤمنان به آن، موضوع علم و حکمت صادرکننده آن حکم تذکر داده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 21 - 9

9 - قدرت سیاسی و اقتصادی، زمینه ساز کفر و حق ناپذیری

و اتَّبِعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالَهُ وَوَلَدَهُ إِلَّا خَسَارًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 11 - 5

5 - رفاه و قدرت اقتصادی، از زمینه های حق ناپذیری و دین گریزی

و المکذِّبِینَ أُولَى النِّعْمَةِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 5 - 4

4 - هواهای نفسانی، مانع پذیرش حقایق دینی و ایمان و اذعان به آن

بل یرید الإنسن لیفجر أمامه

1 - علاقه و دلبستگی به دنیا ، از علت های کفر به قیامت و پرسش های انکارآمیز کافران درباره معاد

بل یرید الإنسن لیفجر أمامه . یسئل ائان یوم القیمه ... کلاً بل تحبّون العاجله

برداشت یاد شده، بر این اساس استوار است که آیه شریفه مرتبط با آیه 5 و 6 همین سوره (بل یرید الإنسان لیفجر أمامه . یسئل ائان یوم القیامه) باشد.

2 - نقدطلبی و نداشتن دوراندیشی ، ریشه دلبستگی به دنیا و رها کردن آخرت

کلاً بل تحبّون العاجله

کاربرد واژه «عاجله» (از ماده «عجله») به جای «الدنیا» می رساند که نقد بودن متاع دنیا و امکان دستیابی سریع تر به آن، نقش عمده ای در دنیاخواهی و آخرت گریزی کافران دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبا - 78 - 28 - 5

5 - باور نداشتن معاد ، زمینه ساز انکار تعالیم الهی و آموزه های دینی است .

لایرجون حساباً . و کذبوا بایتنا کذباً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 5 - 3

3 - ثروت و امکانات مادی ، زمینه ساز بازماندن از تلاش برای درک معارف الهی و غافل سازنده انسان از عاقبت خویش *

أما من استغنی

مراد از «استغناء» ممکن است داشتن مال و ثروت باشد. در این صورت - به قرینه «جاءک یسعی و هو یخشی» در توصیف جبهه مقابل - می توان گفت ثروتمندان در معرض ترک حضور در مجالس دینی و خودداری از تلاش برای آموختن دین و دچار محرومیت از خشیت هستند.

12- آسیب شناسی دینی دین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 15 - 4

4 - علاقه و دلبستگی به اموال و اولاد ، نباید مانع از دین داری و انجام تکالیف الهی شود .

إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ

برداشت یاد شده، با توجه به تاریخ و شأن نزول آیات است که در آیه قبل توضیح داده شد.

13- آسیب شناسی شخصیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 31 - 6

6 - شرک ورزیدن به خدای یگانه ، فرو افتادن از اوج کمالات انسانی و تبدیل شدن به طعمه شیطان و گرفتار گشتن در دام او است .

و من یشرک باللّه فکأنّما خرّ من السماء فتخطفه الطیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 76 - 13

13- انسان فاقد روحیه عدالت خواهی ، انسانی گنگ و بی ارزش در بینش الهی *

أحدهما أبکم .. و من یأمر بالعدل

از تقابل «یأمر بالعدل» با «أبکم» مطلب فوق استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 235

6- پیروی انسان از ابلیس ، عامل از دست دادن کرامت انسانی و هم سنخ شدن با او

فمن تبعك منه فإن جهنم جزاؤكم

التفات از خطاب مفرد به جمع، حکایت از آن دارد که پیروان شیطان، در ردیف او قرار گرفته و با او هم سنخ می شوند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 5 - 6

6- فقدان آگاهی و دانش ، زمینه ساز گرفتاری افراد و جوامع به تقلید های ناروا و کورکورانه

وقالوا اتخذ الله ولداً . ما لهم به من علم و لا لأبائهم

کلمه «لأبائهم» اشاره به این نکته دارد که پندارهای مشرکان، از سر تقلید بوده است و جمله «ما لهم به من علم و...» بر این نکته دلالت دارد که مشرکان و پدران شان، در گزینش این اعتقاد پایه های علمی نداشته اند. مجموع این دو قضیه، گویای آن است که «جهل» در کشاندن افراد و جوامع به تقلید کورکورانه، نقشی مهم دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 35 - 4,6

4- قرار گرفتن در متن نعمت های سرشار مادی ، زمینه غرور و انحطاط روحی و بینشی و اخلاقی انسان است .

و دخل جنته و هو ظالم لنفسه

6- تحقیر تهیدستان و افراد بی مال و منال ، و غرور و سرمستی به اموال و امکانات ، تباه ساختن و سقوط دادن خویش است

فقال .. أنا أكثر منك مالاً و أعزّ نفراً... و هو ظالم لنفسه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 123 - 5

5 - تخلف و عصیان از فرمان های پروردگار ، موجب سقوط انسان و تنزل مقام او است .

و عصیء ادم... قال اهبط منها

جمله «ثم اجتباها..» گرچه قبل از ماجرای هبوط ذکر شده است؛ ولی براساس آیاتی که در سوره بقره گذشت، توبه آدم پس از هبوط بوده است. بنابراین جمله «قال اهبطا...» بیان مجازات عصیان آدم است و «ثم اجتباها...» جمله معترضه می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 65 - 4

4- روی گردانی از توحید و گرایش به شرک ، دگرگونی شخصیت و هویت انسانی و بازگشت به قهقرا است .

فَقَالُوا إِنَّمَا أَنْتُمُ الظَّالِمُونَ . ثُمَّ نَكَسُوا عَلَى رُءُوسِهِمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 21 - 15

15 - پیروی از شیطان و ارتکاب فحشا و منکرات ، مانع از رشد و بالندگی و مایه ناپاکی و انحطاط انسان است .

لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ . . . فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ

ص: 236

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 44 - 11

11 - هواپرستی و شرک ، موجب سقوط انسان از منزلت انسانی خویش

أرءیت من اتخذ إلهه هواه . . . إن هم إلا كالأنعم بل هم أضل سبيلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 77 - 3

3 - انسان ، من های دعا و عبادت ، فاقد ارزش و منزلت در پیشگاه خداوند است .

قل ما يعبؤا بكم ربّي لولا دعاؤكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 60 - 8

8 - ناشکیبایی در برابر دشمن ، زمینه خفیف و خوار شدن است . *

فاصبر . . . ولا يستخفّنك الذين لا يوقنون

احتمال دارد مراد از «استخفاف» خفیف کردن و موهون کردن باشد، چنان چه در لسان العرب آمده است: «واستخفّه: طَلَبَ خِفَّتَهُ». ذکر «ولا يستخفّنك» پس از دستور به صبر، می تواند اشاره به این حقیقت باشد که عدم صبر، خفت می آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 6 - 7

7 - جهل و نادانی ، عامل کشیده شدن انسان به ورطه لهو و بیهودگی است .

یشتری لهو الحدیث . . . بغیر علم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 56 - 4,5

4 - کفر و انکار معاد ، موجب نابودی و سقوط انسان

قال تالله إن كدت لتردين

5- تأثیر سوء هم نشینی با کفران و بدان ، تا آستانه هلاکت و سقوط کامل

قال تالله إن كدت لتردين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 77 - 7

7- تکبر و خودبرتربینی و سرپیچی از فرمان الهی ، موجب سقوط انسان از منزلت والا و طرد از درگاه الهی است .

إلا إبليس استكبر . . . قال فاخرج منها فإنك رجيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 23 - 4

ص: 237

4- بی اعتقادی به علم گسترده الهی ، موجب انحطاط ، سقوط و نابودی انسان

أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ . . . ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرْدِيكُمْ

«ارداء» (مصدر «اردی») به معنای نابود کردن و هلاک ساختن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 17 - 15

15- انسان بد رفتار با پدر و مادر و ناباور به وعده های الهی ، فاقد رشد و کمال *

أَلَمْ تَرَ أَنَّكَ الَّذِي نَتَقَبَّلُ . . . وَالَّذِي قَالَ لَوْلَدِيهِ أُفَّ . . . مَا هَذَا إِلَّا أَسْطِيرُ الْأَوَّلِينَ

با توجه به مقابله «والذی قال..» با «أولئك الذین نتقبّل...»، به دست می آید که بد رفتاران با والدین و ناباوران به دین، در حقیقت از رشد و خرد بی بهره اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 2 - 16

16- گناه ، مایه تیرگی قلب و رخت بستن صلاح از فکر و اندیشه انسان *

كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالِهِمْ

میان سیئات و عدم صلاح قلب، می تواند رابطه علی و سببی باشد. از تقدم سیئات استفاده می شود که عامل فساد فکر و اندیشه، گناهان است و با زدایش گناهان، اندیشه صلاح می یابد. این احتمال مبتنی است بر این که «بال» به معنای قلب باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 8 - 4

4- کفر ، موجب سقوط انسان و از بین رفتن اعمال نیک وی *

وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعَسَا لَهُمْ وَأُضِلَّ أَعْمَالُهُمْ

برداشت بالا بدان احتمال است که «أضلل أعمالهم» نظر به حبط عمل داشته باشد؛ یعنی، اگر کافران عمل نیکی هم داشته باشند، پس از مرگ به کار آنان نخواهد آمد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10- انسان حق گریز، فاقد ارزش های انسانی و خاصیت واقعی حیات

أولئك الذين .. فأصمّهم و أعمى أبصرهم

کسانی که در نتیجه بیماری مشارالیه «أولئك..» قرار گرفته اند به ظاهر گوش و چشم دارند اما خداوند در حقیقت این ابزار را برای آنان زاید و بی خاصیت قلمداد کرده است زیرا بهره نجستن از امکانات، چونان محرومیت از آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 12 - 12، 11

11 - جامعه بی فرهنگ بدوی، زاینده انسان های بی ارج و مسؤولیت گریز *

و كنتم قومًا بورًا

ص: 238

برداشت بالا- با توجه به این نکته است که در این مجموعه آیات، به جای هر عنوان دیگری، تعبیر «الأعراب» مطرح شده و این تعبیر می تواند مشعر به علیت باشد. هم چنین واژه «کنتم» حکایت از دیرینه ای طولانی دارد و «قوماً» اشاره به حیثیت اجتماعی می تواند داشته باشد و واژه «بوراً» نیز به معنای بی خاصیتی و بیهودگی است.

12 - پندار ها و نگرش های غلط ، تباه کننده شخصیت و ارج انسانی

و ظننتم ظنّ السوء و کنتم قومًا بورًا

برداشت یاد شده بنابراین نکته است که ظن سوء، زمینه جمله بعد باشد؛ یعنی، از آن زمان که بدگمان شدید به فساد و تباهی کشیده شدید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 37 - 3

3- « دین داری » ، موجب پیشرفت و تکامل و « بی دینی » ، موجب انحطاط و سقوط است .

لمن شاء منکم أن یتقدّم أو یتأخّر

مقصود از تقدم و تأخر در آیه شریفه - به قرینه نظیر آن در آیه 19 از سوره قبل (إنّ هذه تذکره فمن شاء اتّخذ إلی ربّه سبیلاً) - ممکن است سبقت در اتخاذ راه خدا و عقب افتادن با تحلّف از آن باشد.

14- آسیب شناسی فرهنگی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 138 - 11

11 - تأثیر پذیری انسان از محیط های فاسد و فرهنگ های غلط

فأتوا علی قوم .. قالوا یموسی اجعل لنا إلهًا کما لهم ءالیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 14 - 4

4- بادیه نشینی ، از عوامل کندی نفوذ فرهنگ و معارف عمیق دین در میان اعراب *

قالت الأعراب ءامتّا قل لم تؤمنوا

از این که خداوند وصف بدویت [اعراب] را مورد اشاره و موضوع سخن قرار داده است، احتمال معنای یاد شده می رود.

15- آسیب شناسی قضاوت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 26 - 13، 11

11 - پیروی از هوای نفس ، مهم ترین خطر تهدید کننده قاضیان و داوران

فاحکم بین الناس بالحقّ و لا تتبّع الهوی

13 - حکومت و منصب قضاوت ، بستر بسیار لغزنده و رهبران و داوران در معرض مقهور شدن به دست هوای نفس

یداود إنّّا جعلنک خلیفه فی الأرض فاحکم بین الناس بالحقّ و لا تتبّع الهوی

ص: 239

16- آسیب شناسی محیط زیست

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 41 - 3، 2

2 - فساد عمومی ، در پی دارنده تباهی محیط زیست است .

ظهر الفساد فی البرّ و البحر بما کسبت أیدی الناس

«ال» در «الناس» برای جنس و دلالت بر عموم مردم می کند و احتمال دارد تعبیر به «الناس» به جای «العاصین» و امثال آن، به خاطر اشاره به نکته بالا باشد.

3 - شرک ، فساد آفرین و عامل تباهی کره زمین است .

سبحنه و تعلی عمّا یشرکون . ظهر الفساد فی البرّ و البحر بما کسبت أیدی الناس

ممکن است مراد از «ما کسبت ..» شرکی باشد که در آیه قبل، از آن سخن گفته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 51 - 2، 7، 1

1 - انسان ها ، به هنگام مشاهده وزش باد های مضر و نابودکننده مزارع ، به ناسپاسی می گریند .

و لئن أرسلنا ریحًا .. یکفرون

«ریح» در مقابل «ریاح» در آیه چهل و نه است. معمولاً، بادهای سودمند، به صیغه جمع آورده می شوند و در صورتی که سخن از باد سوزان و مخرب باشد به صیغه مفرد می آید. قرینه مقابله و نیز واژه «مصفرّاً» - که حال برای ضمیر مفعولی «رأوه» است - مؤید این نکته اند که مراد از «ریح» بادهای سوزان و مخرب اند.

2 - عالم طبیعت ، برخوردار از عوامل طبیعی خنثی کننده و از بین برنده یکدیگر

فانظر .. کیف یحی الأرض بعد موتها ... و لئن أرسلنا ریحًا فرأوه مصفرّاً

7 - در صورت وزش باد های مخرب ، گیاهان ، سرسبزی خود را از دست داده و به زردی می گریند .

و لئن أرسلنا ریحًا فرأوه مصفرّاً

مرجع ضمیر مفعولی «رأوه»، «نبات» مستفاد از آیه پیش (آثار رحمه الله) است.

5- آفرینش

1- آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 80 - 5

5 - فرشتگان و انبیاء و هر آنچه غیر خداست ، هیچ نقش مستقلی در ربوبیت عالم ندارد .

و لا یأمرکم .. ارباباً یا مکرماً بالکفر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 190 - 1,4

1 - خلقت آسمان ها و زمین و گردش شب و روز ، دربردارنده نشانه های فراوان بر قدرت مطلق خداوند

و الله على كل شيء قدير. ان في خلق السموات والارض و اختلاف الليل والنهار

جمله «ان في ...» می تواند بیانگر دلیلی برای قدرت مطلق الهی (و الله على كل شيء قدير) باشد که در آیه قبل مطرح شد. بنابراین مراد از «لایات»، نشانه های قدرت مطلق الهی خواهد بود.

4 - آفرینش آسمان ها و زمین و گردش شب و روز ، دربردارنده نشانه های فراوان بر یکتایی خدا در مالکیت و فرمانروایی بر هستی

و لله ملك السموات ... ان في خلق السموات ... لایات

جمله «ان في ...» می تواند بیانگر دلیلی برای یکتایی خداوند در فرمانروایی و مالکیت باشد که در آیه قبل (و لله ملك السموات ...) مطرح شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 191 -

1,4,5,6,7,8,9,10,18,22,26

1 - آنان که همواره و در هر حال به یاد خدا بوده و در آفرینش آسمان ها و زمین می اندیشند ، دارای خرد ناب هستند .

لایات لاولی الالباب. الذین یذکرون الله قیاماً وقعوداً و علی جنوبهم و یتفکرون

فعل مضارع «یذکرون»، دلالت بر استمرار و دوام ذکر دارد و «قیام»، جمع قائم (ایستاده) و «قعود»، جمع قاعد (نشسته) و «جنوب»،

جمع جنب (پهلوی)، کنایه از تمامی حالات آدمی است. چون غالباً آدمی از این سه حالت خارج نیست.

4- ارزش اندیشیدن در آفرینش آسمان ها و زمین

ص: 241

الَّذِينَ يَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

5- ارزش اندیشه در آفرینش آسمان ها و زمین ، در صورت توأم بودن آن با یاد خدا *

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ... وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

جمله «یتفکرون» بدون تکرار «الذین»، عطف بر «یذکرون» شده تا دلالت کند به اینکه هر دو صفت (ذکر و تفکر) توأمأ، وصف «اولی الالباب» است؛ نه اینکه اولوا الالباب دو گروهند؛ عدّه ای ذاکر و عدّه ای دیگر متفکر.

6- همواره به یاد خداوند بودن و اندیشیدن در آفرینش آسمان ها و زمین ، دو صفت برجسته خردمندان

لاولى الالباب. الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقَعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ

7- ترغیب انسان ها به یاد همیشگی خدا و اندیشیدن در آفرینش آسمان ها و زمین

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا... وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

ستایش خداوند از دارندگان صفات یاد شده و توصیف آنان به خردمندی، برای تشویق به تحصیل چنین ویژگیهایی است.

8- آسمان ها متعددند .

فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

9- آفرینش آسمان ها و زمین ، امری با عظمت و میدانی گسترده برای تفکر مستمر

وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

10- کیفیت آفرینش آسمان ها و زمین ، از منابع شناخت

وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

«خلق» به معنای آفریدن و ایجاد کردن است؛ ولی ظاهراً در آیه شریفه، مراد از آن چگونگی وجود آسمانها و زمین است.

18- تفکر در آفرینش آسمان و زمین ، موجب درک توحید ربوبی (جهان بینی توحیدی) و اعتراف به آن

يَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا

چون پس از تفکر، خداوند را با ربّنا (پروردگار همه ما) یاد می کنند، معلوم می شود که آدمی با اندیشه در آفرینش، می تواند به ربوبیت خداوند نسبت به همگان (توحیدی ربوبی) دست یابد.

22 - خضوع و کرنش خردمندان برای خداوند ، در پی تفکّر در آفرینش و پی بردن به هدفداری آن

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ

اعتراف خردمندان به مالکیت خداوند نسبت به آنان با کلمه «رَبَّنَا» که به معنای مالک و مدبّر آمده، دلالت بر خشوع و خضوع ایشان در برابر خداوند دارد.

26 - پی بردن خردمندان و اعتراف آنان به کمال مطلق پروردگارا ، پس از اندیشه در آفرینش

الَّذِينَ... يَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا... سُبْحَانَكَ

تسبیح به معنای پاک دانستن از هر عیب و نقصی است و لازمه نبود عیب و نقص برای خداوند، وجود تمام کمالات برای اوست و خردمندان با تفکّر در آفرینش به چنین اعتقادی رسیده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 193 - 4

4 - یاد همیشگی خداوند و اندیشه در آفرینش ، زمینه ایمان به ربوبیت الهی

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا... وَيَتَفَكَّرُونَ... رَبَّنَا... فَاَمَّا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 195 - 17

ص: 242

17 - زنان و مردان ، آفریده شده از یکدیگر

من ذکر او انئی بعضکم من بعض

در برداشت فوق، «من»، نشویه گرفته شده است.

2- آثار تحوّل در نظام آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 5 - 2

2 - برپایی قیامت و پی بردن به کردار ها و بازتاب اخروی آن ، در گرو پیدایش حوادثی تحوّل آفرین در نظام جهان

إذا السماء . . . وإذا . . . وإذا . . . علمت نفس ما قدّمت و آخرت

جمله «علمت نفس . . .» جزای شرط هایی است که در آیات پیشین تکرار شده است.

3- آثار تحولات آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 14 - 2

2 - مشاهده کردار ها در عرصه قیامت ، در گرو پیدایش حوادثی تحوّل آفرین در نظام جهان و پدیدار شدن رخدادهایی در صحنه قیامت

إذا الشمس . . . وإذا . . . وإذا . . . علمت نفس ما أحضرت

آیه شریفه، جواب حرف شرط «إذا» است که از آغاز سوره تکرار شده است.

4- آثار تدبیر در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 63 - 3

3 - تدبیر در پدیده های طبیعت ، رمینه ره یابی انسان به توحید و یکتاپرستی

ألم تر أنّ الله أنزل من السماء ماء

5- آثار تدبیر آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 37 - 6

6 - پاداش رسانی به اهل تقوا در قیامت ، اقتضای تدبیر نظام هستی و لازمه ربوبیت خداوند بر جهان است .

جزاء من ربّك . . . ربّ السموت والأرض و ما بینهما

ص: 243

6- آثار تذکر حقانیت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 3 - 14

14 - یاد کرد حقانیت نظام هستی ، اندازی به حق گریزان پوچ گرا *

ما خلقنا .. إلا بالحقّ ... و الذین کفروا عمّا أنذروا معرضون

از آن جا که قبل از تعبیر «عمّا أنذروا ..»، انذار صریحی در این آیه و آیه قبل نیامده است، احتمال می رود که نفس تذکر به حقانیت هستی، هشدار به کسانی است که هستی را پوچ و بی هدف دانسته و هیچ تعهدی در برابر ارزش ها ندارند.

7- آثار تعقل در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 30 - 9

9- کافران ، به واسطه بی توجهی به تحولات پدیده های خلقت و ایمان نیاوردن به خدای یگانه ، سزاوار سرزنش اند .

أولم یر الذین کفروا أنّ السموت والأرض .. أفلا یؤمنون

همزه در «أولم ..» برای استفهام انکاری و افاده توبیخ می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 80 - 12

12 - اندیشه و تعقل در نظام هستی ، راهگشای انسان برای شناخت خدای یکتا و یکتاپرستی

و هو الذی یحی و یمیت .. افلا تعقلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 28 - 7

7 - شناخت ربوبیت خدا در هستی ، نیازمند تعقل و پرهیز از غفلت و سطحی نگری

قال ربّ المشرق و المغرب .. إن کنتم تعقلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 55 - 2

2 - مطالعه جریان مرگ ، حیات ، نظام آفرینش و روند تحولات تاریخ ، راهگشای انسان به سوی جهان بینی الهی

فبأیّ الاء ربک تتماری

از ارتباط این آیه با آیات پیشین - به وسیله فای تفریع - مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 62 - 5

ص: 244

5- ترغیب کافران صدر اسلام از سوی خداوند به توجه و تأمل در نشأه نخستین (جهان فعلی) ، برای هموار شدن راه پذیرش مسأله معاد

و لقد علمتم النشأه الأولى فلولا تذکرون

واژه «لولا» در «لولا تذکرون»، برای تحضیض و ترغیب می باشد.

8- آثار تفکر در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 8 - 1

1- ژرف نگری درباره عالم آفرینش ، زمینه توجه انسان به آخرت و نگرش واقع بینانه به زندگی دنیا است .

یعلمون ظهراً .. أولم یتفکروا فی أنفسهم ما خلق الله السموت و الأرض و ما ب

«فی أنفسهم» ظرف برای «أولم یتفکروا» است؛ یعنی: «تعجب است که با خود نمی اندیشند.» گفتنی است، از آن جایی که جایگاهی برای اندیشیدن، جز نفس آدمی نیست، قید «فی أنفسهم» اشاره به تفکر عمیق و ژرف دارد. همزه، برای تعجب است و دلالت می کند بر این که «غافلان از عالم آخرت و سطحی نگران به دنیا چرا چنین هستند؟» اگر آنان، درباره عالم آخرت، به اندیشه بنشینند، حقانیت آن را در خواهند یافت و با دریافت حقانیت آن به عالم آخرت توجه پیدا خواهند کرد.

9- آثار حقانیت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 85 - 7

7- حق بودن (هدفدار و حکیمانه بودن) نظام آفرینش ، مقتضای برپایی قیامت

و ما خلقنا السموت .. إلا بالحق و إن الساعه لأتیة

جمله «إن الساعه لأتیة» به منزله نتیجه استدلال به آیه «و ما خلقنا السموات .. إلا بالحق» است؛ یعنی، چون جهان بر اساس حق آفریده شده است، قهراً برپایی قیامت قطعی خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 3 - 11

11 - معاد و بازگشت انسان ها ، به پیشگاه عدل الهی برای کیفر و پاداش ، مقتضای آفرینش به حق و هدفمند جهان است .

خلق السموت والأرض . . . وإليه المصير

ذکر معاد انسان ها - پس از بیان آفرینش جهان بر پایه حق و هدفمندی - می تواند گویای نکته یاد شده باشد.

10- آثار خلقت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 38 - 13

ص: 245

13 - انفکاک ناپذیری خلقت جهان از تدبیر و ربوبیت آن

و لئن سألتهم من خلق السموت و الأرض ليقولنَّ الله قل أفرءیتم ما تدعون من دون الل

مقصود از بیان مسأله ناتوانی معبودهای مشرکان، پس از اعتراف گرفتن از آنان به انحصار خالقیت به خداوند، گویای برداشت یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 15 - 13

13 - آفرینش انسان و هستی ، روشن ترین نشانه قدرت برتر الهی

أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً

تکیه بر خالقیت خداوند در مقام بیان قدرت برتر او، بیانگر مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 7 - 8

8 - آفریدن جهان و آگاهی از پدیده های آن و اسرار نهفته در دل آدمیان ، نشانه آسان بودن آفرینش مجدد انسان ها از جانب خداوند

خلق السموت . . . و الله علیم بذات الصدور . . . و ربی لتبعثنَّ . . . و ذلک علی الله

مطلب یاد شده، از ذکر آفرینش جهان به قدرت خداوند و آگاهی همه جانبه او در آغاز و سپس یاد کردن آسانی برپایی قیامت برای او، به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 13 - 3

3 - توانمندی خداوند بر ایجاد جهان هستی و اعاده آن ، دلیل قدرت او بر مجازات سخت کافران

إِنَّهُ هُوَ بَدِيعُ و یَعِید

حرف «إِنَّ» برای تعلیل است و مبنای آیه قبل را بیان می کند.

11- آثار ذکر اتقان آفرینش

7 - توجه به اتقان و استواری مظاهر آفرینش ، راه گشای انسان به معرفت خدای یگانه

صنع الله الذی اتقن کلّ شیء

با توجه به این که آیه بالا در مقام نشان دادن آیات آفاقی برای رهنمون ساختن بشر به معرفت خدا است، مطلب فوق استفاده می شود. به ویژه اگر نصب «صنع...» به فعل مقدری چون «انظروا» و «تدبروا» باشد.

12- آثار ذکر فرجام آفرینش

ص: 246

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 38 - 3

3 - توجه به فرجام هستی و قدرت قاهر خداوند، زمینه ساز اجتناب انسان از کفر و تکذیب حق

فإذا انشقت السماء .. فبأيء الآء ربكما تكذبان

13- آثار ذکر مبدأ آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 16 - 4

4 - خداوند، خواهان تفکر جن و انس در مبدأ آفرینش خویش به منظور پی بردن به پروردگار هستی

خلق الإنسن .. فبأيء الآء ربكما تكذبان

تشبیه آمدن «کما» و «تکذبان»، ظاهراً به خاطر توجه خطاب به جن و انس است.

14- آثار زیبایی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 7 - 7

7- هدایت گری مظاهر هستی به سوی خداوند، آمیخته با زیبایی و سرور آفرینی

بنینها وزینّ-ها .. من کلّ زوج بهیج

خداوند در این آیه ها، نمودهای علم، قدرت و نشانه های وجود خویش را گاه به زینت و زیبایی توصیف کرده و گاه به بهجت و سرور آفرینی. این می نمایاند که کار هدایت، باید با جاذبه و شور و شوق انجام گیرد؛ نه تحمیل و خشونت.

15- آثار شناخت مبدأ آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 51 - 11

11- شناخت معاد و حل شبهات آن، متکی بر شناخت صحیح مبدأ آفرینش است.

فسيقولون من يعيدنا قل الذي فطرکم أول مره

خداوند، برای پاسخ گویی به شبهات انسان در زمینه معاد، مسأله مبدأ آفرینش انسان را مطرح کرد و این بیانگر آن است که شناخت مبدأ آفرینش، موجب شناخت معاد و حل شبهات آن می شود.

16- آثار عدم تعقل در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 247

8 - انکار ربوبیت یگانه خدا ، نشان سطحی نگری و فقدان اندیشه صحیح

ربّ المشرق و المغرب و ما بینهما إن کنتم تعقلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 25 - 5

5 - بازماندن از اندیشه و تعقل در مظاهر هستی و پدیدآورنده آن ، انحراف از مسیر فطرت و هدایت

فصدّهم عن السبیل .. الأیسجدوا لله الذی یخرج الخبء

توصیف «الله» به «الذی یخرج الخبء» در بردارنده برهان و استدلال است؛ یعنی، به حکم عقل تنها آن کسی که در همه هستی اثر می گذارد و آن را از کتم عدم پدید می آورد، سزاوار پرستش است. این برهان، همان راه صحیح فطری است که شیطان آن را سد کرده تا مردم به جای روی آوردن به علت و پدیدآورنده هستی، پدیده ها و مظاهر هستی را بپرستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 19 - 8

8 - کفر و تکذیب دین ، برخاسته از تأمل نکردن و نیندیشیدن در آیات الهی در طبیعت است .

و لقد کذب الذین من قبلهم .. أولم یروا إلى الطیر ... إنّه بکل شیء بصیر

از سرزنش شدن کافران تکذیب گر، به خاطر تأمل نکردن در پدیده های طبیعت (مانند پرندگان) می توان مطلب یاد شده را به دست آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 17 - 2

2 - انکار معاد ، برخاسته از ترک اندیشه و بررسی درباره آفریده های خداوند است .

أفلاینظرون

به قرینه آغاز و پایان این سوره، آیات مورد بحث درباره معاد و اثبات قدرت خداوند بر آن است.

17- آثار عقیده به هدفداری آفرینش

12- عقیده به قیامت و هدف داری و حکمت آمیز بودن جهان خلقت ، موجب آسانی تحمل مشکلات و مقتضی گذشت و نادیده گرفتن اذیت و آزار و آسیب های وارده از سوی دشمنان است .

و ما خلقنا السموت .. إلا بالحقّ ... فاصفح الصفح الجمیل

«فا» در «فاصفح» تفریع است و جمله «فاصفح . ..» را بر جمله «و ما خلقنا السموات ... إلا بالحق و إن الساعه لأتیة» عطف کرده است. بنابراین، استفاده می شود که به حق آفریده شدن جهان اقتضا دارد تا انسان حق طلبی همچون رسول الله(صلی الله علیه و آله) در مسیر حق بردبار باشد و تلاش خود را در برابر حق ناپذیری کافران بیهوده نپندارد.

18- آثار مطالعه آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 101 - 3,5

3 - دقت نظر و مطالعه در پدیده های آسمان ها و زمین ، مایه تحصیل ایمان و موجب پی بردن به توحید ربوبی است .

قل انظروا ماذا فی السموت و الأرض و ما تغنی الأیت

5- در آسمان ها و زمین ، نشانه های نهفته بسیاری بر توحید ربوبی هست که بشر با جست و جو و مطالعه ، بدان دست خواهد یافت .

قل انظروا ماذا فی السموت و الأرض و ما تغنی الأیت

جمله «ماذا فی السماوات و الأرض» استفهامیه است؛ یعنی، چه چیزهایی در آسمانها و زمین هست؟ و اینکه خداوند دستور می دهد روی این سؤال تفکر کنید، معنایش این است که جواب این سؤال را با تفکر و مطالعه پیدا کنید که نتیجه آن رسیدن به توحید ربوبی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 19 - 5

5- نگرش دقیق به آفرینش ، راهی برای شناخت آفریدگار عالم است .

ألم تر أن الله خلق السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 66 - 5

5- مطالعه در پدیده های نهفته در طبیعت ، هدایت کننده انسان به ربوبیت خدای یگانه

ربکم الذی یزجی لکم الفلک فی البحر لتبتغوا من فضله

از اینکه خداوند برای گرایش دادن انسانها به ربوبیت خویش، آنها را به مواهب طبیعت توجه داده است، برداشت فوق استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 45 - 10

10- تأمل در جهان طبیعت ، زمینه ای برای درک ویژگی های حیات موجودات است .

واضرب لهم مثل الحيوه الدنيا كماء أنزلنه من السماء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 45 - 2

2- خداوند ، فراخوان انسان ها به شناخت ربوبیت او با مطالعه در پدیده های آفرینش

ألم تر إلى ربك كيف مدّ الظلّ

استفهام در «ألم تر..» تقریری و متضمن معنای تشویق است.

ص: 249

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 24 - 11

11 - امکان شناخت و یقین به یگانگی خدا از طریق مطالعه در مظاهر هستی

قال رب السموت والأرض وما بينهما إن كنتم موقنین

«إن كنتم موقنین»؛ یعنی، اگر شما طالب یقین هستید و بنای رسیدن به شناخت و حق را دارید، کافی است که به حاکمیت تدبیر و ربوبیت واحد بر نظام آسمان ها و زمین و موجودات میان آنها توجه کنید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 61 - 11

11 - آگاهی انسان از نظام طبیعت، زمینه ساز ارتقای وی به بینش توحیدی

أمن جعل الأرض قرارًا... و جعل... آءله مع الله بل أكثرهم لا يعلمون

طرح مسائل مربوط به نظام طبیعت، به انگیزه گشودن راه معرفت به روی انسان ها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 9 - 6

6 - مطالعه در مراحل آفرینش زمین، زمینه ساز توجه انسان به یگانگی آفریدگار آن

قل أنتم لتكفرون بالذی خلق الأرض فی یومین و تجعلون له أندادًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 53 - 8

8 - مطالعه و تدبر در جهان آفرینش (آفاق و انفس)، زمینه ساز ره یابی انسان به توحید و ربوبیت بی همتای خداوند

سنرهم ءايتنا .. أنه الحق

بنابراین که ضمیر «أنه» به «خدا» بازگردد، مطلب بالا قابل برداشت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- مطالعه نظام و کیفیت اداره هستی ، زمینه ساز راهیابی انسان به مرحله یقین

ربّ السموت و الأرض و ما بینهما إنّ کنتم موقنین

از مطرح شدن مسأله یقین، پس از ذکر ربوبیت خداوند بر جهان هستی، مطلب یاد شده قابل برداشت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - تشویق انسان از سوی خداوند ، به مطالعه و تأمل در نظام طبیعت به انگیزه حق جویی و حق پذیری

إنّ فی السموت و الأرض لآیت للمؤمنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - مطالعه طبیعت و نظام هستی ، زمینه خداشناسی و پی بردن به اقتدار و کاردانی آفریدگار جهان

سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

خبر دادن خداوند از تسبیح موجودات، در حقیقت توجه دادن انسان ها به حقایق نهفته در متن طبیعت است که هر یک با زبان حال، وجود خدا و صفات کمالی او را نجوا می کنند. گوش فرادادن به این نجوا، زمینه ساز ادراک عزت و حکمت خداوندی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - صف - 61 - 1 - 11

11 - مطالعه در موجودات هستی ، راهنمای انسان به شناخت خدا و عزت و حکمت او

سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ ... وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 4 - 2,3

2 - بشر هر اندازه که به جهان آفرینش بیشتر بنگرد ، بر شگفتی و فروتنی او در برابر عظمت آن افزوده خواهد شد .

ثم ارجع البصر كرتين ينقلب إليك البصر خاسئاً وهو حسير

«خاسیء» به معنای دور شده از مراد و ناکام و «حسیر» به معنای خسته و درمانده است. مقصود آیه شریفه، بیان این حقیقت است که آدمی هر چند بسیار تلاش و فکر کند، به مراد خویش - که پیدا کردن عیب و نقصی در نظام خلقت است - نخواهد رسید؛ بلکه در برابر عظمت آن شگفت زده شده و سر تعظیم فرود خواهد آورد.

3 - تفکر و تأمل مکرر و عمیق تر در آفرینش جهان ، موجب آگاهی و شناخت فزون تر و ژرف تر نظم و انسجام آن خواهد شد .

هل ترى من فطور . ثم ارجع البصر كرتين ينقلب إليك البصر خاسئاً وهو حسير

19- آثار مطالعه در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 19

19- دقت در موجودات هستی و نظام آنها ، در پی دارنده باور به قیامت است .

الله الذي رفع السموت ... يفصل الأيت لعلكم بلقاء ربكم توقنون

برداشت فوق ، ناظر به این معناست که مراد از «الآیات» آیات تکوینی از قبیل برافراشته شدن آسمانها و . . . باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 4 - 6

6 - مطالعه و تحقیق در نظام حیات ، راهی برای دستیابی انسان به یقین در خداشناسی

و فی خلقکم . . . لقوم یوقنون

از آیه شریفه استفاده می شود که از متن نظام طبیعت می توان به یقین دست یافت.

ص: 251

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 22 - 20

20 - برانگیختن مردم به مطالعه در طبیعت و آفرینش آن ، راهی برای گرایش دادن آنان به توحید

الذی جعل لکم الأرض فرشاً .. فلا تجعلوا لله أنداداً

20- آثار نظم آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 41 - 5

5 - تداوم نظم کنونی جهان و ادامه حیات در آن ، جلوه ای از حلم و غفران الهی

إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَوَاتِ .. إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که «إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا» در مقام تعلیل برای جملات پیشین است؛ یعنی، خداوند آسمان ها و زمین را از فروپاشی حفظ می کند؛ زیرا او نسبت به بندگانش بردبار و آمرزنده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 6 - 2

2 - برنامه و حساب دقیق حاکم بر هستی ، خود دلیل ضرورت قیامت و محاسبه نهایی کردار آدمیان *

و الذریت .. و إِنَّ الدِّينَ لَوقِع

از مناسبت میان مقسم به و جواب قسم، استفاده می شود: همان طور که تمام مظاهر طبیعت به گونه ای حساب شده در ارتباط باهم قرار دارند و هدفی را دنبال می کنند؛ به طریق اولی حیات انسان بی فرجام نیست و بدون حساب پایان نمی پذیرد.

21- آثار هدفداری آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 85 - 7

7- حق بودن (هدفدار و حکیمانه بودن) نظام آفرینش ، مقتضی برپایی قیامت

و ما خلقنا السموت .. إِلَّا بِالْحَقِّ وِإِنَّ السَّاعَةَ لَأتیة

جمله «إن الساعة لأتیة» به منزله نتیجه استدلال به آیه «و ما خلقنا السموات . . . إلا بالحق» است؛ یعنی، چون جهان بر اساس حق آفریده شده است، قهراً برپایی قیامت قطعی خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 27 - 5,6

5 - حق مدار و هدفمند بودن آفرینش جهان ، مستلزم حاکمیت حق بر جامعه بشری است .

فاحکم بین الناس بالحقّ و لا تتّبع الهوی . . . و ما خلقنا السماء و الأرض و ما بینهم

یادآوری هدفمند و حق مدار بودن آفرینش، پس از توصیه به رعایت حق در داوری به داوود(ع)، می تواند حاکی از ارتباط

ص: 252

میان این دو مطلب و گویای برداشت یاد شده باشد.

6- حق مدار و هدفمند بودن آفرینش جهان، مستلزم برپایی قیامت و وجود حسابرسی برای بندگان است.

بما نسوا يوم الحساب . و ما خلقنا السماء و الأرض و ما بينهما بطلاً

ذکر حق مدار و هدفمند بودن جهان، پس از طرح مسأله حسابرسی قیامت، می تواند بیانگر چنین ارتباطی میان آن دو مسأله باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 28 - 1

1 - هدفمند بودن آفرینش جهان، مقتضی برپایی قیامت به منظور کیفر بندگان و یا پاداش به آنان

و ما خلقنا السماء... بطلاً... أم نجعل الذين آمنوا و عملوا الصلحت

یادآوری برابر نبودن سرنوشت مؤمنان با مفسدان، پس از طرح مسأله بی هدف نبودن آفرینش جهان، می رساند که اگر مؤمنان و مفسدان یکسان باشند، لازم می آید که جهان آفرینش بی هدف باشد و چون جهان آفرینش هدفمند است، پس باید سرنوشت این دو گروه یکسان نباشد. و از آن جایی که در دنیا یکسان زندگی می کنند، پس باید جهان دیگری (رستاخیز) باشد که با آنان برخورد متفاوت و متناسب شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 22 - 5

5- هدفمندی و حقانیت نظام جهان، مستلزم برپایی نظام عادلانه کیفر و پاداش

خلق... بالحق و لتجزی... و هم لایظلمون

در آیه شریفه پس از طرح حقانیت نظام هستی، به عدل الهی در نظام کیفر و پاداش اشاره شده است. از این نکته استفاده می شود که عدل در مجازات، لازمه حقانیت آفرینش است.

22- آغاز آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 52 - 8

8- غیر خدا، فاقد هرگونه نقش و قدرت، در آغاز و نیز فرجام هستی است.

ما أشهدتّهم خلق السموت والأرض . . . و يوم يقول نادوا ... فدعوهم فلم يستجيبوا لهم

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

20 - بروج - 85 - 13 - 6, 2

2- آغاز جهان هستی و اعاده آن در آخرت ، به دست خداوند است .

إنّهُ هو بیدىء و يعيد

6- آغاز خلقت ، دليل امکان پذیر بودن معاد است . *

إنّهُ هو بیدىء و يعيد

استفاده برداشت یاد شده از آیه شریفه، با توجه به آغاز سوره است که از «یوم موعود» سخن گفته بود. وجود مشابه این

ص: 253

عبارت در آیات دیگر مربوط به معاد، این احتمال را تقویت می کند.

23- آغاز خلقت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 117 - 3

3 - آسمان ها و زمین (جهان هستی) را آغازی بوده است .

بدیع السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 30 - 1

1- جهان طبیعت (آسمان و زمین) در ابتدای خلقت ، متراکم و به هم پیوسته بوده است .

أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا

«رتق» به معنای ضمّ و پیوستن است و «فتق» به معنای فصل و جدا شدن است. مقصود از رتق پیوستگی و با هم بودن آسمان و زمین در آغاز خلقت و مراد از «فتق» جدا شدن و دورگشتن آن دو از هم در دوره بعد است. گفتنی است که مقصود از رؤیت در «أولم یر» رؤیت قلبی و علمی است.

24- آفرینش آدم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 59 - 6، 5، 2، 1

1 - شباهت خلقت حضرت عیسی (ع) به خلقت آدم (ع)

أَنَّ مَثَلِ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ

2 - آفرینش استثنایی عیسی و آدم (ع)

أَنَّ مَثَلِ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ

5 - خداوند ، آدم را از خاک آفرید .

خلقه من تراب

6 - آفرینش آدم در دو مرحله (مرحله خلق از خاک ، مرحله امر)

خلقه من تراب ثم قال له کن فیکون

11 - حضرت عیسی مانند آدم (ع) ، بدون پدر متولد شد .

انّ مثل عیسی .. خلقه من تراب

رسول خدا (صلی الله علیه و آله): .. ان عیسی عبد مخلوق ... قالوا: فمن ابوه؟ ... فقال: قل لهم ما تقولون فی ادم اکان عبداً مخلوقاً ...
فقالوا: نعم. قال: فمن ابوه فبُهِتوا ... فانزل الله «انّ مَثَل عیسی ...».

تفسیر قمی، ج 1، ص 104 ; نورالثقلین، ج 1، ص 347، ح 157.

ص: 254

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 60 - 1

1 - سرگذشت زکریا، عیسی، مریم، یحیی و بیان خلقت آدم در قرآن، حق و از جانب پروردگار است.

الحق من ربك

کلمه «الحق»، خبر است برای مبتدای محذوف که «هو» است و مراد از آن، سرگذشت مریم و پیامبرانی است که در آیات سابق بیان شد.

25- آفرینش آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 190 - 1,2,4

1 - خلقت آسمان ها و زمین و گردش شب و روز، دربردارنده نشانه های فراوان بر قدرت مطلق خداوند

والله على كل شيء قدير. ان في خلق السموات والارض و اختلاف الليل والنهار ل

جمله «ان في ...» می تواند بیانگر دلیلی برای قدرت مطلق الهی (و الله على كل شيء قدير) باشد که در آیه قبل مطرح شد. بنابراین مراد از «لایات»، نشانه های قدرت مطلق الهی خواهد بود.

2 - آسمان ها و زمین، آفریده هایی حادث و دارای نظم

ان في خلق السموات والارض و اختلاف الليل والنهار

4 - آفرینش آسمان ها و زمین و گردش شب و روز، دربردارنده نشانه های فراوان بر یکتایی خدا در مالکیت و فرمانروایی بر هستی

والله ملك السموات ... ان في خلق السموات ... لایات

جمله «ان في ...»، می تواند بیانگر دلیلی برای یکتایی خداوند در فرمانروایی و مالکیت باشد که در آیه قبل (والله ملك السموات ...) مطرح شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 191 -

1,4,5,6,7,9,10,14,18

1 - آنان که همواره و در هر حال به یاد خدا بوده و در آفرینش آسمان ها و زمین می اندیشند ، دارای خرد ناب هستند .

لایات لاولی الالباب. الذین یذکرون الله قیاماً و قعوداً و علی جنوبهم و یتفکرون

فعل مضارع «یذکرون»، دلالت بر استمرار و دوام ذکر دارد و «قیام»، جمع قائم (ایستاده) و «قعود»، جمع قاعد (نشسته) و «جنوب»، جمع جنب (پهلوی)، کنایه از تمامی حالات آدمی است. چون غالباً آدمی از این سه حالت خارج نیست.

4 - ارزش اندیشیدن در آفرینش آسمان ها و زمین

الذین . . . یتفکرون فی خلق السموات و الارض

5 - ارزش اندیشه در آفرینش آسمان ها و زمین ، در صورت توأم بودن آن با یاد خدا *

الذین یذکرون الله . . . و یتفکرون فی خلق السموات و الارض

جمله «یتفکرون» بدون تکرار «الذین»، عطف بر «یذکرون» شده تا دلالت کند به اینکه هر دو صفت (ذکر و تفکر) توأمأ، وصف «اولی الالباب» است؛ نه اینکه اولوا الالباب دو گروهند؛ عده ای ذاکر و عده ای دیگر متفکر.

6 - همواره به یاد خداوند بودن و اندیشیدن در آفرینش آسمان ها و زمین ، دو صفت برجسته خردمندان

ص: 255

لاولى الالباب. الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقَعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ

7- ترغیب انسان ها به یاد همیشگی خدا و اندیشیدن در آفرینش آسمان ها و زمین

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا... وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

ستایش خداوند از دارندگان صفات یاد شده و توصیف آنان به خردمندی، برای تشویق به تحصیل چنین ویژگیهایی است.

9- آفرینش آسمان ها و زمین ، امری با عظمت و میدانی گسترده برای تفکر مستمر

وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

10- کیفیت آفرینش آسمان ها و زمین ، از منابع شناخت

وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

«خلق» به معنای آفریدن و ایجاد کردن است ؛ ولی ظاهراً در آیه شریفه، مراد از آن چگونگی وجود آسمانها و زمین است.

14- آنان که با اندیشیدن در خلقت آسمان ها و زمین به هدفداری جهان پی نبرند ، نه خردمندند و نه شناخت صحیحی از آفرینش دارند .

لآيَاتِ لَآوِلَىٰ الْاَلْبَابِ. الَّذِينَ... وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ

18- تفکر در آفرینش آسمان و زمین ، موجب درک توحید ربوبی (جهان بینی توحیدی) و اعتراف به آن

يَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا

چون پس از تفکر، خداوند را با ربنا (پروردگار همه ما) یاد می کنند، معلوم می شود که آدمی با اندیشه در آفرینش، می تواند به ربوبیت خداوند نسبت به همگان (توحیدی ربوبی) دست یابد.

26- آفرینش از آیات خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 115 - 5

5- هستی ، وجه و پرتوی از خداوند است .

وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُولَؤُوا فِثْمَ وَجْهِ اللَّهِ

تفریع این حقیقت که: به هر جهتی و در هر مکانی روی آورید آن جا وجه خداست بر اینکه همه مکانها و جهتها ملک خداست، اشاره به

این دارد که: مملوکهای خدا (هستی) وجه و پرتوی از اوست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 5 - 8

8 - جهان آفرینش ، آیات و نشانه های ربوبیت خداوند

اللّٰه الذی خلق السموت .. هو الذی جعل الشمس ... يفصل الأیت

برداشت فوق بر این اساس است که مراد از «آیات» آیات تکوین باشد نه آیات تدوین.

27- آفرینش انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 6 - 11، 8، 4، 3، 2، 1

ص: 256

1 - خداوند بر طبق مشیت خود، انسان ها را در رَحِمِ ها شکل می دهد .

هو الذی یصورکم فی الارحام کیف یشاء

2- شکل گیری جنین ها در رَحِمِ ها ، جلوه ای از قیومیت (قوام دهنده هستی بودن) خداوند

لا اله الا هو الحیّ القیوم .. هو الذی یصورکم فی الارحام کیف یشاء

3- انحصار صورتگری جنین در رَحِمِ به خداوند ، دلیل وحدانیت او

هو الذی یصورکم فی الارحام کیف یشاء لا اله الا هو العزیز الحکیم

4- شکل گیری انسان در رَحِمِ ، نشانه اقتدار و حکمت خداوند است .

هو الذی یصورکم .. لا اله الا هو العزیز الحکیم

8- هیچ قدرتی نمی تواند از مشیت خدا در مورد چگونگی شکل گیری جنین ، جلوگیری کند .

هو الذی یصورکم فی الارحام کیف یشاء لا اله الا هو العزیز الحکیم

از ارتباط کلمه «العزیز» (غالب لا یقهر) با شکل بندی انسان به مشیت الهی، استفاده شده است.

11- خداوند ، مقهور کافران نیست ؛ بلکه صورت دهی نظام فکری و جسمی آنان به مشیت اوست .

ان الذین کفروا .. هو الذی یصورکم فی الارحام کیف یشاء

جمله «هو الذی یصورکم ..» ، جواب این سؤال است که اگر خدا عزیز و غالب است، چرا عده ای بدو کفر میورزند؟ خداوند می فرماید صورت دهی به نظام جسمی و فکری انسان - گر چه کافر باشد -، خارج از مشیت و خواست او نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 59 - 10، 8، 9

8- خداوند انسان را با دو بُعد مادی و غیر مادی آفرید .

خلقه من تراب ثم قال له کن فیکون

کلمه «من تراب»، اشاره به بعد مادی انسان، و امر به بودن (کن)، اشاره به بُعد انسانی اوست.

9- شکل گیری بُعد مادی ، زمینه ایجاد بُعد انسانی انسان

خلقه من تراب ثم قال له كن فيكون

جمله «خلقه من تراب»، حکایت از خلقت آدم در بُعد مادی دارد چون ضمیر مفعولی به آدم برمی گردد. بنابراین آنچه با امر «کن» به وجود می آید، همان بُعد انسانی آدم است.

10 - اصالت بُعد غیر مادی انسان ، در ساختار و هویت وی

خلقه من تراب ثم قال له كن فيكون

بعد از آنکه آدم از خاک آفریده شد، به او گفته شد: «کن» (باش)، که گویا قبل از آن نبوده است؛ چرا که هویت انسانی نداشته است.

28- آفرینش بهشت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 133 - 16، 17

16 - بهشتِ تقوایندگان ، اکنون حاضر و آماده است .

اعدت للمتقين

ص: 257

کلمه «اعدت» (مهیا شده)، به صیغه ماضی، دلالت بر وجود بالفعل بهشت دارد.

17 - بهشت، در اصل، برای تقوایندگان آفریده و مهیا شده است.

و جنّه .. اعدت للمتّقین

بنابر اینکه توصیف «جنّه» به صفت «اعدت للمتّقین»، وصف توضیحی باشد و نه احترازی؛ یعنی بهشت، جایگاهی برای تقوایندگان است و اگر دیگران وارد شوند، به تبع خواهد بود، نه بالاصاله.

29- آفرینش خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 47 - 15، 14، 9

9 - خداوند بدون اتکای به اسباب مادی و نیاز به آنها، آنچه را بخواهد، خلق می کند.

كذلك الله يخلق ما يشاء

14 - اراده خداوند به هر چه تعلق گیرد، چون بگوید باش، خواهد بود.

اذا قضی امرأفاثما یقول له کن فیکون

15 - تکون (پیدایش) موجودات، در گرو دو مرحله متوالی قضای الهی و فرمان الهی

اذا قضی امرأفاثما یقول له کن فیکون

30- آفرینش در آخرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 6 - 10

10 - تعدد عوالم هستی در جهان آخرت

یوم یقوم الناس لرب العلمین

31- آفرینش در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- برپایی قیامت به معنای نیستی محض و نابودی کامل جهان طبیعت و آفرینش دوباره آن نیست؛ بلکه به معنای در هم پیچیده شدن نظم کنونی آن و تبدیل به نظم نوین است.

یوم نطوی السماء کطی السجل للکتب

با توجه به تشبیه درهم پیچیدگی آسمان به پیچیده شدن طومار - که به معنای حفظ اصل و موجودیت آن همراه با از بین رفتن نظام حاکم بر آن است - مطلب یاد شده به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 258

17 - دخان - 44 - 11 - 4

4- آکنده شدن فضا از دودی تیره و غلیظ ، در آستانه برپایی قیامت

فارتقب یوم تأتی السماء بدخان مبین

بنابراین که آیه شریفه، در مورد علایم روز قیامت باشد، برداشت بالا به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 11 - 4

4- تیرگی تمام جهان ، در آستانه قیامت *

یغشی الناس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 9 - 2

2 - تحولات شگفت و ناهنجار در نظام طبیعت ، در آستانه رستاخیز

یوم تمور السماء مورًا

برداشت یاد شده بر این اساس است که «تمور» در معنای اضطراب و ناآرامی به کار رفته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 11 - 1

1 - برپایی قیامت ، در پی تحولات عظیم و دگرگونی نظام هستی

یوم تمور . . . و تسیر الجبال . . . فویل

تفریع «فویل» بر حوادث مطرح شده در آیات پیشین، بیانگر مطلب بالا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 8 - 2

2 - دگرگون شدن نظم کنونی منظومه شمسی ، در آستانه برپایی قیامت

فإذا النجوم طمست

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مظفین - 83 - 6 - 4

4 - عوالم هستی ، پس از برپایی قیامت نیز در حال رشد و تکامل خواهند بود . *

یوم یقوم الناس لربّ العلمین

توصیف خداوند به «ربّ العالمین» - حتی در قیامت - بیانگر تداوم تدبیر و تربیت جهان هستی، در آن زمان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 2 - 3

3 - جهان در آستانه قیامت ، به گونه ای شگفت آور در هم کوبیده خواهد شد .

ما القارعه

ص: 259

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 190 - 4, 2, 1

1 - خلقت آسمان ها و زمین و گردش شب و روز ، دربردارنده نشانه های فراوان بر قدرت مطلق خداوند

و الله على كل شيء قدير. ان في خلق السموات والارض و اختلاف الليل والنهار ل

جمله «ان في ...» می تواند بیانگر دلیلی برای قدرت مطلق الهی (و الله على كل شيء قدير) باشد که در آیه قبل مطرح شد. بنابراین مراد از «لایات»، نشانه های قدرت مطلق الهی خواهد بود.

2 - آسمان ها و زمین ، آفریده هایی حادث و دارای نظم

ان في خلق السموات والارض و اختلاف الليل والنهار

4 - آفرینش آسمان ها و زمین و گردش شب و روز ، دربردارنده نشانه های فراوان بر یکتایی خدا در مالکیت و فرمانروایی بر هستی

و لله ملك السموات ... ان في خلق السموات ... لایات

جمله «ان في ...» می تواند بیانگر دلیلی برای یکتایی خداوند در فرمانروایی و مالکیت باشد که در آیه قبل (و لله ملك السموات ...) مطرح شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 191 -

1, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 14, 18

1 - آنان که همواره و در هر حال به یاد خدا بوده و در آفرینش آسمان ها و زمین می اندیشند ، دارای خرد ناب هستند .

لایات لاولی الالباب. الذین یذکرون الله قیاماً و قعوداً و علی جنوبهم و یتفکرون

فعل مضارع «یذکرون»، دلالت بر استمرار و دوام ذکر دارد و «قیام»، جمع قائم (ایستاده) و «قعود»، جمع قاعد (نشسته) و «جنوب»، جمع جنب (پهلوی)، کنایه از تمامی حالات آدمی است. چون غالباً آدمی از این سه حالت خارج نیست.

4 - ارزش اندیشیدن در آفرینش آسمان ها و زمین

الذین ... یتفکرون فی خلق السموات والارض

5 - ارزش اندیشه در آفرینش آسمان ها و زمین ، در صورت توأم بودن آن با یاد خدا *

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ . . . وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

جمله «یتفکرون» بدون تکرار «الذین»، عطف بر «یذکرون» شده تا دلالت کند به اینکه هر دو صفت (ذکر و تفکر) توأمأ، وصف «اولی الالباب» است؛ نه اینکه اولوا الالباب دو گروهند؛ عدّه ای ذاکر و عدّه ای دیگر متفکر.

6 - همواره به یاد خداوند بودن و اندیشیدن در آفرینش آسمان ها و زمین ، دو صفت برجسته خردمندان

لأُولَى الْأَبَابِ. الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقَعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ

7 - ترغیب انسان ها به یاد همیشگی خدا و اندیشیدن در آفرینش آسمان ها و زمین

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا . . . وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

ستایش خداوند از دارندگان صفات یاد شده و توصیف آنان به خردمندی، برای تشویق به تحصیل چنین ویژگیهایی است.

9 - آفرینش آسمان ها و زمین ، امری با عظمت و میدانی گسترده برای تفکر مستمر

وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

10 - کیفیت آفرینش آسمان ها و زمین ، از منابع شناخت

و يتفكرون في خلق السموات و الارض

«خلق» به معنای آفریدن و ایجاد کردن است ؛ ولی ظاهراً در آیه شریفه، مراد از آن چگونگی وجود آسمانها و زمین است.

14 - آنان که با اندیشیدن در خلقت آسمان ها و زمین به هدفداری جهان پی نبرند ، نه خردمندند و نه شناخت صحیحی از آفرینش دارند .

لایات لا ولی الالباب. الذین ... و يتفكرون في خلق السموات و الارض ربنا ما خلقت

18 - تفکر در آفرینش آسمان و زمین ، موجب درک توحید ربوبی (جهان بینی توحیدی) و اعتراف به آن

یتفکرون فی خلق السموات و الارض ربنا ما خلقت هذا باطلاً

چون پس از تفکر، خداوند را با ربنا (پروردگار همه ما) یاد می کنند، معلوم می شود که آدمی با اندیشه در آفرینش، می تواند به ربوبیت خداوند نسبت به همگان (توحیدی ربوبی) دست یابد.

33- آفرینش زن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 195 - 17

17 - زنان و مردان ، آفریده شده از یکدیگر

من ذکر او اثی بعضکم من بعض

در برداشت فوق، «من»، نشویه گرفته شده است.

34- آفرینش عیسی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 59 - 3

3 - عیسی ، همانند آدم (ع) مخلوق خداوند نه فرزند او .

انّ مثل عیسی عندالله کمثل ادم خلقه من تراب

چون این آیه پس از سرگذشت حضرت عیسی (ع) آمده است، اشاره به پندار مسیحیان و ردّ آن است که عیسی (ع) را به دلیل نداشتن پدر، فرزند خداوند می شمردند.

35- آفرینش مرد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 195 - 17

17 - زنان و مردان ، آفریده شده از یکدیگر

من ذکر او انشی بعضکم من بعض

در برداشت فوق، «من» نشویه گرفته شده است.

ص: 261

36- آفرینش و اطاعت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 83 - 11

11 - تسلیم همه موجودات در برابر خداوند ، دلیل لزوم پذیرش دین و تسلیم انسان در برابر او

افغیر دین الله یبغون و له اسلم من فی السموات و الارض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 84 - 17

17 - تسلیم مؤمنان در برابر خداوند ، هماهنگ با تسلیم تمامی موجودات در برابر او

و له اسلم من فی السموات و الارض . . . و نحن له مسلمون

37- آفرینش و تنزیه خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 91 - 2

2- مبرابودن خداوند از داشتن فرزند ، با ذات هستی و اجزای آن عجین شده است .

تکاد السموت یتفطنن . . . أن دعوا للرحمن ولداً

38- آفرینش و مصالح انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 33 - 8

8- مجموعه آفرینش جهان مادی (آسمان ، زمین ، ماه ، خورشید ، باران و . . .) در خدمت انسان و هماهنگ و متناسب با نیازها ، خواسته ها و مصالح او

الله الذی خلق السموت و الأرض . . . رزقاً لكم . . . و سخّر لكم الشمس و القمر دائبین

از اینکه خداوند فرمود: آسمانها، زمین، ماه، خورشید و . . . را برای انسان تسخیر و رام ساختیم، حکایت از آن دارد که همه آنها با خلقت انسان و نیازمندیهای وی هماهنگ شده است.

39- آفرینش و نیازهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 33 - 8

ص: 262

8- مجموعه آفرینش جهان مادی (آسمان، زمین، ماه، خورشید، باران و...) در خدمت انسان و هماهنگ و متناسب با نیازها، خواسته‌ها و مصالح او

الله الذی خلق السموت و الأرض .. رزقاً لکم ... و سخّر لکم الشمس و القمر دائبین

از اینکه خداوند فرمود: آسمانها، زمین، ماه، خورشید و... را برای انسان تسخیر و رام ساختیم، حکایت از آن دارد که همه آنها با خلقت انسان و نیازمندیهای وی هماهنگ شده است.

40- آمار تحولات آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 12 - 8

8 - همه پدیده‌ها و حوادث عالم، در «لوح محفوظ» از پیش شمارش و ثبت شده است.

و کلّ شیء أحصینة فی إمام مبین

بیشتر مفسران برآنند که مقصود از «إمام مبین»، «لوح محفوظ» است. از این رو به آن کتاب «إمام» گفته شد؛ چون این کتاب، اصل و مادر همه کتاب‌ها و دانش‌ها است و همه چیز در آن ثبت شده و همه کس و همه چیز تابع آن است. چنان که در قرآن از آن به «أمّ الکتاب» یاد شده است: «وإنّه فی أمّ الکتاب لدینا لعلی حکیم» (زخرف، آیه 4).

41- آیات خدا در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 105 - 4

4- آنان که با مشاهده نشانه‌های موجود در آسمان‌ها و زمین (هستی) به توحید و یکتایی خداوند پی نبرند، سزاوار سرزنش و نکوهشند.

و کأین من ءایه فی السموت و الأرض یمرون علیها و هم عنها معرضون

لحن آیه شریفه گویای مذمت و سرزنش است.

42- ابداع آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 1 - 5,6

5 - جهان طبیعت ، پدیده ای نو و بی مانند ، پیش از آفریده شدنش

فاطر السموت و الأرض

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که «فطرت» (مصدر «فاطر») به معنای «ابتدا» و «اختراع» است (لسان العرب); یعنی، ساختن چیزی بدون داشتن سابقه و الگویی از پیش.

6 - اختراع و نوآفرینی جهان از سوی خداوند ، دلیل اختصاص همه ستایش ها به او است .

الحمد لله فاطر السموت و الأرض

ص: 263

توصیف خداوند به «فاطر» - پس از اختصاص دادن حمد به او - در واقع توجیهی برای این اختصاص است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 24 - 1

1 - یگانه معبود هستی ، پدیدآورنده و آفریننده خلق بدون هیچ الگوی پیشین

هو الله الخلق البارئ

در معنای خلق، «ابداء و ابداع» نهفته است و آفرینش بدون الگو و بی سابقه را می نمایاند؛ چنان که «بارئ» - بنابر نظریه ای - می تواند پیامدار همین معنا و تأکیدی بر آن باشد.

43- ابزار تدبیر آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 3 - 14

14 - وجود وسایط و عوامل (شفیعان) برای خدا در تدبیر امور نظام هستی

یدبر الأمر ما من شفیع إلا من بعد إذنه

44- اتقان آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 191 - 23

23 - آفرینش ، نظامی حساب شده ، متقن و ضروری

ربنا ما خلقت هذا باطلاً

حق، کاری است که انجام آن ضروری است و به اندازه لازم و در زمان خودش تحقق یابد. (مفردات راغب). و باطل نقیض حق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 3 - 2

2- جهان آفرینش (آسمان ها و زمین) ، دارای نظم ، هدف ، اتقان ، استواری و به دور از هرگونه پوچی و بی نظمی

خلق السموت و الأرض بالحق

از معانی «حق» هدف داری حکیمانه و متقن بودن است. بنابراین «خلق السماوات و الأرض بالحق»؛ یعنی، جهان را هدف دار و در نهایت اتقان و استواری آفرید.

45- اجل آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 264

7- نظام جهان ، دارای عمری محدود و پایان یافتنی

ما خلقنا السموت و الأرض و ما بينهما إلا بالحقّ و أجل مسمّی

تعبیر «السموات و الأرض» می تواند اشاره به پیکره مادی جهان آفرینش داشته باشد. با توجه به این نکته، ذکر مسأله وجود اجل و سرآمد برای هستی از سوی خداوند، می رساند که چنین آفرینشی نامحدود و پایان ناپذیر نخواهد بود.

46- اختلال در نظم آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 14 - 4

4 - دگرگونی نظم کنونی طبیعت ، در آستانه برپایی قیامت

یوم ترجف الأرض و الجبال و كانت الجبال کثیرًا مهیلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 8 - 2

2 - دگرگون شدن نظم کنونی منظومه شمسی ، در آستانه برپایی قیامت

فإذا النجوم طمست

47- ادراک حقایق آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 154 - 6

6 - وجود حقایقی در عالم ، فراتر از فکر و اندیشه آدمی

بل أحياء و لكن لا تشعرون

48- ادراک همدفاری آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- هدفمندی عالم آفرینش برای بشر قابل درک است .

ألم تر أن الله خلق السموات والأرض بالحقّ

خداوند برای دعوت به مطالعه در آسمانها و زمین، از ماده «رؤیت» با هیأت «ألم تر» و استفهام انکاری استفاده کرده است و مراد از آن، همان گونه که مفسران گفته اند، علم و آگاهی قطعی پیدا کردن است که حکایت از قابل درک بودن آن می کند.

ص: 265

49- ارزش آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 85 - 8

8- آفرینش جهان بدون برپایی قیامت ، پوچ و عبث و به دور از حکمت و مقصودی صحیح است .

و ما خلقنا السموت ... إلاّ بالحقّ وإن الساعه لأتیة

50- ارزش علم به آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 12 - 4

4 - شناختن هستی ، آن گونه که هست و تشخیص کار خیر و انجام دادن آن (حکمت) ، امری بس مهم و ارزش مند است .

و لقد آتینا لقمن الحکمه

حکمت در لغت، به معنای «معرفت پیدا کردن به موجودات» و نیز «انجام دادن کارهای خیر» است. (مفردات راغب)

51- اسباب تدبیر آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 99 - 5

5 - خداوند در اداره امور عالم طبیعت و چرخش حیات آن از طریق اسباب عمل می کند.

أنزل من السماء ماء فأخرجنا به نبات کل شیء

حرف جرّ در «به» معنای وسیله و ابزار دارد، یعنی ما به وسیله آب رویدنیها را از دانه و هسته بیرون می آوریم.

52- استفاده از زیبایی های آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 6 - 5

5- جواز بهره بردن انسان از زیبایی های طبیعت و ارضای غریزه زیبایی خواهی خویش

و لکم فیہا جمال حین تریحون و حین تسرحون

53- اسناد بی نظمی به آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 4 - 5

5 - نسبت دادن بی نظمی و ناهماهنگی به آفرینش جهان ، نشانه غفلت و سطحی نگری است .

ص: 266

هل ترى من فطور . ثم ارجع البصر كرتين ينقلب إليك البصر خاسئاً و هو حسير

از این که خداوند انسان ها را به تفکر و نگاه مکرر به جهان آفرینش فرا خوانده و بر نظم و اتقان آن تأکید فرموده است، می توان استفاده کرد که عقیده به وجود بی نظمی و نابسامانی در جهان، پنداری نابجا و نشانه غفلت بشر و سطحی نگری او است.

54- اعاده آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 104 - 5,7,8,10

5- خداوند ، مخلوقات نابود شده در آستانه قیامت را ، بسان آفرینش نخستین آنها باز خواهد آفرید .

كما بدأنا أول خلق نعيده

7- چگونگی پیدایش مجدد جهان ، در آستانه برپایی قیامت ، مانند آفرینش نخستین آن است .

كما بدأنا أول خلق نعيده

8- برپایی قیامت با آفرینش و سازماندهی دوباره جهان ، وعده قطعی خداوند است .

وعداً علينا إنا كنا فعلين

10- قدرت خداوند بر خلقت آغازین نظام آفرینش ، نشانگر قدرت او بر آفرینش دوباره آن است .

يوم نطوى .. إنا كنا فعلين

تشبیه «كما» می تواند برای اصل خلقت جهان و آفرینش مجدد آن باشد؛ یعنی، همان گونه که ما توانستیم جهان را در آغاز پدید آوریم، دوباره نیز می توانیم به وجود آوریم. گفتنی است جمله تأکیدی «إِنَّا كُنَّا فاعلين»، بیانگر این است که اصل آفریدن دوباره جهان، مورد انکار بوده و آیه شریفه در صدد بیان امکان آفرینش مجدد است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 13 - 3

2 - آغاز جهان هستی و اعاده آن در آخرت ، به دست خداوند است .

إنه هو بیديء و یعید

3 - توانمندی خداوند بر ایجاد جهان هستی و اعاده آن ، دلیل قدرت او بر مجازات سخت کافران

حرف «إنّ» برای تعلیل است و مبنای آیه قبل را بیان می کند.

55- اعتدال در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 8 - 2

2- حاکمیت توازن بر کل ساختار جهان ، درس آموز آدمیان در پابندی به موازین و معیار های الهی

و وضع المیزان . ألا تطغوا فی المیزان

از ارتباط این آیه با «وضع المیزان» و نیز با آیات پیشین استفاده می شود که خداوند همه چیز را به حساب و بر اساس

ص: 267

موازین آفرید، تا آدمی نیز از آن درس گیرد و پایبند موازین باشد.

56- امداد در تدبیر آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 22 - 11

11 - عقیده به مالکیت غیر خدا بر بخشی از عالم و سهیم دانستن غیر او در آن و اعتقاد به کمک غیر خدا به او در تدبیر عالم، مشرکانه است.

قل ادعوا الذین زعمتم من دون الله لایملکون مثقال ذرّه . . . و ما لهم فیهما من شرک

57- انبیا و آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 80 - 5

5 - فرشتگان و انبیاء و هر آنچه غیر خداست، هیچ نقش مستقلی در ربوبیت عالم ندارد.

و لا یأمرکم . . . ارباباً ایأمرکم بالکفر

58- انسجام آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 3 - 8,9

8 - جهان آفرینش، جهانی است هماهنگ، موزون و منسجم.

سموت طباقاً ما تری فی خلق الرحمن من تقوت. . . هل تری من فطور

9 - نظم، هماهنگی و انسجام جهان، قابل شناخت و درک برای انسان ها

هل تری من فطور

مطلب یاد شده، از تعبیر «هل تری» استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- تفكر و تأمل مكرّر و عميق تر در آفرینش جهان ، موجب آگاهی و شناخت فزون تر و ژرف تر نظم و انسجام آن خواهد شد .

هل ترى من فطور . ثم ارجع البصر كرتين ينقلب إليك البصر خاسئاً وهو حسير

ص: 268

59- انقراض آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 1 - 8

8- جهان کنونی ، ناپایدار و به سوی انقراض و فروپاشی در حرکت است .

إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ

60- انقیاد آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 116 - 10،12،13

10 - آنچه در آسمان ها و زمین است (هستی) مطیع خدا و پرستنده اوست .

کل له قنتون

«قنوت» به معنای اطاعت و نیز عبادت است.

12 - اطاعت هستی از خداوند ، اطاعتی آگاهانه است .

کل له قنتون

13 - عبادت و اطاعت هستی برای خدا ، دلیل منزّه بودن او از داشتن فرزند است .

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحٰنَهُ بَلْ .. كَلْ لَه قَنْتُون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 92 - 2

2- دریا ، جسد بی جان فرعون را به دستور خداوند ، همان روز غرق ، بیرون انداخت .

فالیوم ننجیک بدنک

کلمه «الیوم» ظرف متعلق به «ننجیک» می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - مالکیت مطلقه خداوند بر جهان هستی ، مقتضی اطاعت بی چون و چرا از او و پرهیز از سرپیچی است .

لاتجعلوا دعاء الرسول .. فليحذر الذين يخافون عن امره ... ألا إنَّ لله ما في الس

برداشت فوق، بر این اساس استوار است که جمله «إِنَّ لله ما في السماوات..» در حکم تعلیل برای جملات پیشین باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 26 - 5

5 - فرمان برداری عالم هستی از خداوند ، آگاهانه و عالمانه است .

كلّ له قنتون

جمع بسته شدن «قانت» با «ون» حکایت از این دارد که اطاعت آنها از خداوند، از روی شعور و فهم است.

ص: 269

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 11 - 6

6 - خضوع و کرنش نظام تکوین و قوانین هستی ، در برابر اراده و فرمان خداوند

فقال لها .. ائتيا ... قالتا آتينا طائعين

بنابر این که گفتگوی یاد شده در این آیه بیان حال و کنایه از تسلیم محض شدن آسمان ها و زمین و قوانین حاکم بر عالم در برابر اراده خدا باشد، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 21 - 3

3 - هر آنچه در سیطره عرش خداوند است (تمام هستی) ، به فرمان جبرئیل گردن می نهد .

عند ذی العرش مکین . مطاع

مقید نشدن «مطاع» به طائفه ای خاص و نیز توصیف خداوند به «ذی العرش» در بیان جایگاه ویژه جبرئیل نزد او، گویای آن است که فرمان روایی جبرئیل بر تمام عرشیان و در نتیجه تمام هستی، فراگیر است.

61- انهدام آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 104 - 3

3- فروپاشی نظام کنونی طبیعت ، در آستانه برپایی قیامت

یوم نطوی السماء کطی السجل للکتب

با در هم پیچیده شدن آسمان، نظم کنونی آن هم در هم پیچیده خواهد شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 2 - 1

1- زلزله زمین در آستانه فروپاشی نظام طبیعت ، رخدادی بسیار سهمگین و دهشتناک

إن زلزله الساعة شىء عظيم.. .. يوم ترونها... ترى الناس سكري

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

11 - حج - 22 - 65 - 10

10 - برپایی نظام آفرینش و مصونیت آن از فروپاشی ، نیازمند به حفظ و نگه داری مستمر خداوند

و یمسک السماء أن تقع علی الأرض

به کارگیری فعل مضارع (یمسک) - که بیانگر استمرار است - مطلب یاد شده را می رساند.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

13 - نمل - 27 - 88 - 13,15

13 - از هم پاشیده شدن نظام طبیعت ، در آستانه برپایی قیامت

ص: 270

و تری الجبال تحسبها جامده و هی تمرّ مرّ السحاب

با توجه به این که کوه ها، مظهر صلابت و پایداری اند، مطرح شدن حرکت آنها در فضا، می تواند نمادی برای بیان فروپاشی نظام طبیعت و کره خاکی باشد.

15 - ویرانی نظام عالم در آستانه قیامت ، مقدمه شکل گیری جدید و متقن آن

و یوم ینفخ فی الصور . . . و تری الجبال ... صنع الله الذی اتقن کلّ شیء

در صورتی که آیه بالا نظر به حوادث پایانی جهان داشته باشد؛ در پی آمدن «صنع الله الذی اتقن کلّ شیء» می تواند از آن جهت باشد که کسی گمان نکند که فروپاشی جهان، پایان کار است و هستی به پوچی می انجامد؛ بلکه باید بداند که این ویرانی، خزانی است برای بهاری دیگر.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 39 - 2

2- برپایی قیامت ، پس از تحولات عظیم در نظام طبیعت و فروپاشی آن خواهد بود .

فإذا انشقت السماء . . . فیومئذ لایسل عن ذنبه إنس ولاجانّ

تفریع «یومئذ» بر «إذا انشقت السماء» - با «فاء» - نشانگر آن است که پس از فروپاشی نظام طبیعت، طولی نمی کشد که قیامت برپا می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 4 - 3

3 - جهان ، در آستانه برپایی قیامت ، رویه رو با حادثه ای کوبنده و دگرگون کننده

بالقارعه

برخی از مفسران برآنند که مقصود از «القارعه»، حوادث کوبنده و هولناکی است که پیش از برپایی قیامت با اولین نفخه صور رخ می دهد. البته در آیات 13 تا 15 همین سوره بدان تصریح شده است.

62- انهدام آفرینش در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 1 - 3

3 - جهان در آستانه قیامت ، درهم کوبیده و دگرگون خواهد شد .

القارعه

نام گذاری قیامت به «القارعه»، ممکن است ناظر به کوبندگی حوادثی از قبیل «انشقاق آسمان»، «اندکاک زمین و کوه ها» و «کدر شدن ستارگان» باشد که - به تصریح آیات برخی از سوره های دیگر - در آستانه قیامت پدید خواهد آمد.

63- اهداف آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 191 -

13,14,15,16,19,20,21,22,24,27,29,33

ص: 271

13 - برهان « اَتَى » (از معلول به علت پی بردن) از روش های قرآن برای استدلال بر هدفداری جهان آفرینش

الَّذِينَ ... وَ يَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا

14 - آنان که با اندیشیدن در خلقت آسمان ها و زمین به هدفداری جهان پی نبرند ، نه خردمندند و نه شناخت صحیحی از آفرینش دارند .

لآيَاتٍ لِّأُولَى الْأَلْبَابِ. الَّذِينَ ... وَ يَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ

15 - پی بردن و اقرار خردمندان به هدفداری آفرینش ، پس از اندیشه در آن

لأُولَى الْأَلْبَابِ ... يَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا

ظَاهِرًا «رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ ...» بِيَانِ نَتِيْجَةِ تَفَكُّرِ أَنَا نِ مِى بَاشِدْ.

16 - بیهوده نپنداشتن آفرینش ، نشانه خردمندی

لآيَاتٍ لِّأُولَى الْأَلْبَابِ. الَّذِينَ ... رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ

19 - جهان بینی توحیدی و هدفداری جهان بدون اتکای بر وحی - با عقل و منطق - قابل درک است .

وَ يَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا

زیرا صاحبان خرد ناب پس از اندیشه در جهان، بدون تکیه بر وحی، به توحید ربوبی و هدفداری جهان رسیده اند.

20 - جهان آفرینش ، مجموعه ای هدفدار و منظم

يَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا

«باطل» به چیزی گفته می شود که هدفی را تعقیب نکند و یا دارای غرض و هدفی معقول نباشد. بنابراین باطل نبودن هستی یعنی دارا بودن هدف معقول و منطقی و لازمه هدفداری، نظم است.

21 - ناسازگاری ربوبیت خدا با آفرینش بی هدف و باطل

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا

22 - خضوع و کرنش خردمندان برای خداوند ، در پی تفکر در آفرینش و پی بردن به هدفداری آن

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ

اعتراف خردمندان به مالکیت خداوند نسبت به آنان با کلمه «رَبَّنَا» که به معنای مالک و مدبّر آمده، دلالت بر خضوع و خضوع ایشان در

برابر خداوند دارد.

24 - خداوند از اینکه آفرینشی باطل و بیهوده داشته باشد ، پاک و منزّه است .

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ

27 - منزّه بودن خداوند از هر نقص و عیب ، دلیل راه نداشتن بیهودگی در آفرینش او

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ

29 - اعتقاد به قیامت و کیفر و پاداش در آن ، پیامد اعتقاد به باطل نبودن و هدفدار بودن آفرینش

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

کلمه «فا» در «فقنا . . .»، بیانگر این معناست که خردمندان با نفی بطلان در آفرینش و اعتقاد به هدفداری جهان به این نتیجه رسیده اند که باید قیامت و روز جزا و پاداشی باشد.

33 - اعتقاد به هدفداری آفرینش ، دلیل نگرانی خردمندان از سرنوشت خود در قیامت است .

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 37 - 3

3 - دنیا و صحنه آمد و شد نسل ها و آفرینش آنها ، فاقد کمترین هدف و فرجام در بینش اشراف و مرفهان کفرپیشه

ص: 272

64- نموت و نحیا

مقصود از «نموت و نحیا» (می میریم و زنده می شویم) این است که نسلی می میرد و نسلی پدید می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 56 - 8

8 - کافران و روی گردانان از عبادت خداوند ، دور ماندگان از هدف آفرینش و عنایت حق *

و ما خلقت .. إلا ليعبدون

از این که هدف الهی از آفرینش انسان، پرستشگری حق دانسته شده، استفاده می شود که کافران از هدف عالی خلقت - که مورد نظر حق بوده - دور مانده اند.

65- اهمیت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 24 - 15

15 - طبیعت (نزول باران ، رویش گیاهان و ...) از منابع تفکر و نشانه های ربوبیت خداوند است .

كَمَا أَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ .. كَذَلِكَ نَفْصَلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 7 - 3

3- آسمان ها و زمین و سراسر نظام هستی ، نمودار ربوبیت عالی و خدشه ناپذیر خداوند است .

رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 38 - 6

6 - عالم غیب و مبدأ وحی ، فراتر از نظام طبیعت *

أَمْ لَهُمْ سَلْمٌ

کلمه «سلّم» (نردبان)، معمولاً برای دستیابی به مراتب عالی و برتر، مورد استفاده قرار می گیرد.

66- اهمیت تدبیر در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 6 - 7

7 - لزوم مطالعه و تدبیر در پدیده های جهان آفرینش ، برای شناخت خدا و ربوبیت او

إن فی اختلاف الیل والنهار و ما خلق اللّٰه فی السموت و الأرض لآیت

ص: 273

67- اهمیت تدبیر آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 5 - 3

3- تقدیر و تدبیر تمامی زوایا و ابعاد هستی در شب قدر، امری مهم و تنها از سوی خدا امکان پذیر است.

فیها یفرق کلّ امر حکیم . امرًا من عندنا

برداشت یاد شده با توجه به سه نکته زیر است: الف) «أمرًا» حال برای تفریق مستفاد از آیه قبل فرض شده است؛ ب) تنوین «أمرًا» دال بر عظمت و تفخیم است؛ ج) «من عندنا» در سیاق آیه، نوعی حصر را افاده می کند.

68- اهمیت تعقل در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 15 - 5

5- سرزنش شدن قوم نوح از سوی پیامبرشان، به خاطر نیندیشیدن درباره آفرینش جهان و جلوه های عظمت پروردگار

ألم تروا کیف خلق الله سبع سموات طباقًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 27 - 4

4- ضرورت دقت در آفرینش پدیده های هستی، برای پی بردن به قدرت مطلق خداوند

ءأنتم أشدّ خلقًا أم السماء بنیها

69- اهمیت خلقت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 34 - 4

4- دو چیز، معیار استحقاق معبودیت و سزاوار پرستش بودن است: «توانایی بر پدید آوردن جهان» و «قدرت بر برپا کردن دوباره آن»

قل هل من شركائکم من یدؤا الخلق ثم یعیده

3 - آفرینش جهان پهناور (آسمان ها و زمین) ، دلیل توانایی خداوند بر آفرینش مجدد و رستاخیز انسان ها و جهان است .

لخلق السموت والأرض أكبر من خلق الناس

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که آیه شریفه در سلسله آیاتی قرار دارد که درباره اثبات معاد و رد دیدگاه مشرکان است؛ چنان که در دو آیه بعد از آن بحث به میان آمده است.

4 - آفرینش مجدد انسان ها در قیامت ، برای خداوند آسان تر از آفرینش آغازین جهان و انسان است .

لخلق السموت والأرض أكبر من خلق الناس

70- اهمیت ذکر زیبایی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 23 - 3

3 - خداوند ، خواهان توجه جن و انس به مظاهر جمال و زیبایی در هستی و آموختن درس توحید از آن

یخرج منهما اللؤلؤ والمرجان . فبأیء الآء ربکما تکذبان

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که آیات شریفه، در مقام توجه دادن جن و انس به مبدأ ربوبی است. تشبیه آمدن «کما» و «تکذبان»، ممکن است به خاطر توجه خطاب به جن و انس یا مرد و زن باشد.

71- اهمیت ذکر فلسفه آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 56 - 5

5 - انسان ، همواره نیازمند توجه به هدف آفرینش

و ذکر ... و ما خلقت ... إلا لیعبدون

از این که بعد از تذکر - که وظیفه همیشگی و مستمر پیامبر (صلی الله علیه و آله) است - موضوع هدف آفرینش به آدمیان یادآوری شده، مطلب بالا استفاده می شود.

72- اهمیت مطالعه آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 101 - 1

1 - پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) دستور یافت ، مردم را به مطالعه و تفکر در پدیده های آسمان ها و زمین فراخواند .

قل انظروا ماذا فی السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 48 - 4,6

4- انسان ها با مشاهده پدیده های مادی و تحولاتشان ، باید به مطالعه عمیق درباره آنها بپردازند .

أولم يروا إلى ما خلق الله من شيء يتفيؤا ظله عن اليمين و الشمال

همزه «ألم يروا» توییخی بوده و «رأی» به معنای دیدن است. اینکه خداوند مردم را به خاطر ندیدن اشیای مادی مورد سرزنش قرار می دهد؛ بی شک ندیدن و نگاه نکردن به آنها نیست؛ چه اینکه مردم اشیای مادی را می بینند. بنابراین سرزنش آنان باید به خاطر ژرف اندیشی نکردن درباره آنها باشد.

6- مشرکان به خاطر ژرف اندیشی نکردن در پدیده های مادی ، مورد سرزنش خداوند قرار گرفتند .

أولم يروا إلى ما خلق الله من شيء يتفيؤا ظله عن اليمين و الشمال

ص: 275

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 30 - 7

7- آفرینش آسمان ها و زمین و سیر تحولات آنها و نیز پیدایش حیات از آب ، از نشانه های توحید ربوبی و یگانگی خداوند

أولم یر . . . السموت ... و جعلنا من الماء کلّ شیء حیّ أفلا یؤمنون

برداشت یاد شده از این جا است که آیات شریفه، در مقام اثبات ربوبیت یگانه خدا و تشویق به ایمان به این ربوبیت است؛ و گرنه مشرکان - که مخاطبان این آیات هستند - منکر خالقیت خدا نبوده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 60 - 12

12 - مطالعه در مظاهر طبیعت و نظام تکوین ، از راه های دستیابی به جهان بینی صحیح

أمن خلق السموت و الأرض . . . أءله مع الله

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که خداوند برای رهنمون ساختن انسان به سوی توحید، زمینه های تکوینی و آیات آفاقی خود را به او یادآوری کرده است.

73- اهمیت مطالعه در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 17 - 1

1 - لزوم تحقیق و مطالعه درباره آفریده های خداوند

أفلا یظنون

همزه استفهام در این آیه، برای توییح است؛ بنابراین مفاد آیه شریفه، لزوم دقت نظر در کیفیت خلقت شتر و . . . است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 20 - 3

3- آفرینش شتر ، برافراشتن آسمان ، استوارسازی کوه ها و هموار ساختن زمین ، دارای منافع درخور توجه برای انسان ها است .

أفلا ينظرون إلى . . . وإلى الأرض كيف سطحت

آیه شریفه، گرچه توجه دادن انسان ها به مظاهر قدرت خداوند در زمین و آسمان است؛ ولی تکیه بر اوصاف یاد شده، نشانه سودمند بودن آنها به حال آنان است.

74- بازگشت آفرینش به حالت اول

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 11 - 9

9 - خداوند ، عالم آفرینش را پس از انت های اجل آن ، به حالت قبل از خلقت اش بازمی گرداند .

ص: 276

احتمال دارد مراد از «الخلق» عالم آفرینش و مراد از «یعیده» (باز می گرداند آن را) بازگرداندن او به حالت نخستین باشد. جمله «ثمّ إليه ترجعون» - که خطاب به انسان ها است - اشاره دارد به این که انسان ها، از میان موجودات عالم، به سوی خدا بازگردانده می شوند.

75- بازی با آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 16 - 6

6- بی هدف پنداشتن جهان، به معنای بازیچه و بیهوده دانستن آفرینش است.

و ما خلقنا السماء والأرض و ما بینهما لعبین

از به کار بردن تعبیر «لعبین» به جای «مبطلین»، استفاده می شود که باطل و بی هدف دانستن جهان، مساوی با لعب و بازیچه پنداشتن آفرینش است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 9 - 2

2- جدی نگرفتن حقایق و برخورد بازیگرانه با هستی، ریشه حق ناپذیری منکران وحی و رسالت

بل هم فی شکّ یلعبون

تعبیر «یلعبون» بیانگر این نکته است که کافران، علاوه بر سست اندیشی، گرفتار نوعی بازیگری و دلبستگی کودکانه به مظاهر مادی و جدی نگرفتن حقایق هستند.

76- برتری خلقت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 11 - 7

7 - آفرینش انسان از گل چسبنده، گواه برتری آفرینش جهان طبیعت بر آفرینش انسان و شاهد توانایی خدا بر احیای مجدد انسان ها از خاک است.

إنا خلقنهم من طین لازب

برداشت فوق از آن جا است که جمله «إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ» تعلیل است برای آنچه مورد استفتا و استفهام در جملات قبل بود.

77- پرسش درباره حاکم آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 16 - 4

ص: 277

4- پرسش از خلائق در روز قیامت ، درباره فرمان روای حقیقی جهان در آن روز

لمن الملك اليوم

78- پوچ انگاری آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 16 - 5,6

5- مرفهان ستمگر ، جهان را بازیچه و بی هدف می پندارند .

قریه کانت ظالمه .. وارجعوا إلى ما أترفتم فيه ... و ما خلقنا السماء والأرض و م

6- بی هدف پنداشتن جهان ، به معنای بازیچه و بیهوده دانستن آفرینش است .

و ما خلقنا السماء والأرض و ما بینهما لعین

از به کار بردن تعبیر «لاعبین» به جای «مبطلین»، استفاده می شود که باطل و بی هدف دانستن جهان، مساوی با لعب و بازیچه پنداشتن آفرینش است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 18 - 9

9- بازیچه انگاشتن نظام خلقت و بعثت پیامبران ، از سوی مشرکان عصر پیامبر

و ما خلقنا السماء.. لعین... و لکم الویل ممّا تصفون

مخاطب «لکم» و «تصفون» مشرکانند و به قرینه آیات پیشین، مقصود از توصیف عقیده نادرست مشرکان در باره آفرینش جهان و نسبت ناروای سرگرمی گرفتن آفرینش به خداوند است.

79- پیدایش مجدد آفرینش در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 104 - 7

7- چگونگی پیدایش مجدد جهان ، در آستانه برپایی قیامت ، مانند آفرینش نخستین آن است .

كما بدأنا أول خلق نعيده

80- پیوستگی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 30 - 1

1- جهان طبیعت (آسمان و زمین) در ابتدای خلقت، متراکم و به هم پیوسته بوده است.

أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا

«رتق» به معنای ضمّ و پیوستن است و «فتق» به معنای فصل و جدا شدن است. مقصود از رتق پیوستگی و با هم بودن

ص: 278

آسمان و زمین در آغاز خلقت و مراد از «فتق» جدا شدن و دورگشتن آن دو از هم در دوره بعد است. گفتنی است که مقصود از رؤیت در «أولم یر» رؤیت قلبی و علمی است.

81- تبدیل نظام آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 48 - 5، 4، 2

2- دگرگونی اساسی آسمان و زمین و تبدیل نظام کنونی آنها به نظامی دیگر، در آستانه برپایی قیامت

یوم تبدل الأرض غیر الأرض و السموت و برزوا لله

4- وجود آسمان و زمین در آخرت، در عین تبدیل شدن نظم کنونی آنها در آستانه برپایی قیامت

یوم تبدل الأرض غیر الأرض و السموت

5- تبدیل نظام کنونی جهان (آسمان و زمین) به نظامی متناسب با حیات جاودانه اخروی انسان در آستانه برپایی قیامت

یوم تبدل الأرض غیر الأرض و السموت

السموات) ممکن است پاسخ این سؤال باشد که: چگونه ممکن است انسان در آخرت حیات جاودانه ای داشته باشد و مواجه با مرگ نشود؟ قرآن پاسخ می دهد: نظام کنونی جهان متناسب با شرایط زندگی جاودانه دگرگون می شود و به نظامی کاملاً متفاوت تغییر می یابد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 104 - 4

4- برپایی قیامت به معنای نیستی محض و نابودی کامل جهان طبیعت و آفرینش دوباره آن نیست؛ بلکه به معنای در هم پیچیده شدن نظم کنونی آن و تبدیل به نظم نوین است.

یوم نطوی السماء کطی السجل للکتب

با توجه به تشبیه درهم پیچیدگی آسمان به پیچیده شدن طومار - که به معنای حفظ اصل و موجودیت آن همراه با از بین رفتن نظام حاکم بر آن است - مطلب یاد شده به دست می آید.

82- تحولات آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - رخدادهای جهان و جزئیات حوادث آن در حیظه شمول علم خداوند است.

و ما تسقط من ورقه إلا يعلمها ولا حبه

علم به سقوط برگگی از درخت و یا دانه ای در زمین، علمی جزئی است. لذا این آیه پندار کسانی را که محدوده علم خداوند را تنها امور کلی می دانند، نفی می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - دمیده شدن در صور، نقطه عطف و برهه تحولی مهم و اساسی در صحنه آفرینش است.

وله الملك يوم ينفخ في الصور

بیان انحصار مالکیت برای خداوند در روز نفخ صور، با وجود آنکه مالکیت خداوند همواره بوده و خواهد بود، بیانگر دگرگونی و تحول مهمی است که در هنگام نفخ صور رخ خواهد داد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 45 - 15

15- تحولات هستی و زوال حیات دنیا، جلوه ای از قدرت مطلقه خداوند است.

مثل الحيوة الدنيا كماء أنزلناه .. تذروه الرياح و كان الله على كل شيء مقتدرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 88 - 15

15 - ویرانی نظام عالم در آستانه قیامت، مقدمه شکل گیری جدید و متقن آن

و يوم ينفخ في الصور .. و ترى الجبال ... صنع الله الذي أتقن كل شيء

در صورتی که آیه بالا نظر به حوادث پایانی جهان داشته باشد؛ در پی آمدن «صنع الله الذي أتقن كل شيء» می تواند از آن جهت باشد که کسی گمان نکند که فروپاشی جهان، پایان کار است و هستی به پوچی می انجامد؛ بلکه باید بداند که این ویرانی، خزانی است برای بهاری دیگر.

83- تداوم تدبیر آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- یونس - 10 - 3 - 12

12 - نظام هستی، نیازمند تدبیر پیوسته و مستمر خداوند است.

يدبر الأمر

به کارگیری فعل مضارع (یدبر) - که مفید تجدد و استمرار است - بیانگر این حقیقت است که: جهان هستی هر لحظه نیازمند به خداوند بوده و با عنایت مستمر و بیوقفه او سر پا مانده است.

84- تدبیر آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حمد - 1 - 2 - 6,7

6 - جهان هستی سراسر زیبا و تدبیر آن تدبیری نیکو و جمیل است .

الحمد لله رب العلمین

«رب العالمین» به منزله دلیل برای «الحمد لله» است؛ یعنی، چون خداوند مدبر هستی است همه ستایشها از آن اوست و از آنجا که حمد و ستایش، همواره برای کمال و زیباییهاست، نتیجه می گیریم که: همه هستی زیبا و برخوردار از تدبیری نیکوست.

ص: 280

7 - خداوند، از روی اختیار جهان را تدبیر می کند و در اداره آن جبر و اضطراری ندارد.

الحمد لله رب العلمين

در صحت اطلاق حمد، علاوه بر زیبایی فعل و صفت، اختیاری بودن فعل و صفت نیز قید شده است؛ یعنی، بر فعل و صفتی زیبا، می توان حمد کرد که فاعل، آن را از روی اختیار تحقق بخشیده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حمد - 1 - 3 - 4

4 - تدبیر هستی بر اساس رحمت الهی است .

رب العلمين. الرحمن الرحيم

توصیف خداوند به رحمانیت و رحیمیت، پس از بیان تدبیر جهان هستی به دست او، بیانگر برداشت فوق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حمد - 1 - 5 - 7، 2

2 - ربوبیت خدا بر هستی، رحمانیت و رحیمیت او و مالکیتش بر روز قیامت، دلیل شایستگی او برای پرستش

رب العلمين. الرحمن الرحيم. ملك يوم الدين. إياك نعبد

7 - ایمان به خدا و صفات او، مایه باور به حضور همگان در پیشگاه اوست .

الحمد لله رب العلمين... إياك نعبد

تغییر اسلوب کلام در سوره حمد، یعنی الثفات از غیبت به خطاب حاوی نکاتی است، از جمله اینکه آدمی پیش از آگاه شدن به صفات خدا - مانند ربوبیت او بر هستی و... - گویا احساس نمی کند که خداوند بر همه چیز حاضر و ناظر است؛ ولی پس از باور به ربوبیت او و سایر صفاتش، خود و دیگران را در محضر خدا می یابد و او را در همه شؤونات حاضر می بیند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 255 -

5، 8، 11، 25، 26، 27، 28، 29

5 - مدیریّت، تدبیر و نگاهداری همه هستی، تنها از آن خداوند است .

برخی در معنای «قیوم» گفته اند که «القائم بتدبير الخلق و حافظه و المراقب عليه».

8 - خداوند ، لحظه ای از تدبير و قوام بخشیدن به عالم هستی غافل نیست .

الحي القيوم لا تأخذه سنه و لا نوم

11 - ناسازگاری غفلت از تدبير عالم با قیومیت خداوند .

الحي القيوم لا تأخذه سنه و لا نوم

جمله «لا تأخذه ..» به منزله بیانی است برای صفت «قیوم».

25 - فراگیری حکومت و قدرت الهی بر آسمان ها و زمین (جهان هستی)

لا اله الا هو الحي القيوم .. وسع كرسيه السموات و الارض

به قرینه جمله های قبلی، مراد از «کرسی»، حکومت و قدرت الهی است.

26 - عدم غفلت در تدبير عالم ، مالکیت ، علم و قدرت مطلق و اذن به تأثیر اسباب و علل ، نشانه و دلیل قیومیت خداوند

الحي القيوم .. وسع كرسيه السموات و الارض

تمام مطالبی که پس از صفت «القیوم» آمده است، می تواند توضیح دهنده آن صفت و نیز برهانی برای اثبات آن باشد.

27 - نگاهداری آسمان ها و زمین (نظام هستی) برای خداوند، گران و دشوار نیست.

و لا یؤدّه حفظهما

28 - «کرسی»، دارای موجودیتی فراگیر بر آسمان ها و زمین و حافظ آنهاست.

وسع کرسیّه... و لا یؤدّه حفظهما

بنابراینکه ضمیر «لا یؤده» به «کرسی» برگردد.

29 - نگاهداری آسمان ها و زمین برای «کرسی»، گران و دشوار نیست.

و لا یؤدّه حفظهما

بنابراینکه ضمیر «لا یؤده»، به «کرسی» برگردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 258 - 15, 16, 18

15 - امور جهان، تحت تدبیر خداوند

اتیه الله الملك... یحیی و یمیت... فان الله یأتی بالشمس من المشرق

16 - حاکمیت بر نظام هستی و تدبیر جهان، شأن الوهیت خداوند

فانّ الله یأتی بالشمس من المشرق

18 - قدرت و تصرف در نظام هستی، لازمه ربوبیت

حاجّ ابرهیم فی ربّه... فأت بها من المغرب

با توجه به اینکه حضرت ابراهیم (ع) برای اثبات مقام ربوبیت خداوند، به قدرت و تصرف او استدلال کرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 2 - 8

8 - خداوند، تنها مدبّر و نظم دهنده هستی

الله... القیوم

قیوم به کسی گویند که: خود پابرجا بوده و نگهبان و قوام بخش همه چیز باشد. (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 27 - 11

11 - نظام حاکم بر طبیعت ، تابع تدبیر واحد و طبق مشیّت الهی است .

قل اللهم مالک الملک . . . و ترزق من تشاء بغير حساب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 80 - 5

5 - فرشتگان و انبیاء و هر آنچه غیر خداست ، هیچ نقش مستقلّی در ربوبیّت عالم ندارد .

و لا یأمرکم . . . ارباباً ایأمرکم بالكفر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 109 - 9

ص: 282

9- زمام امور و مقدرات هستی ، در اختیار خداوند *

والی الله ترجع الامور

اگر تمام امور - حتی اسباب و وسایط - به خدا برگشت کند و مرجعش او باشد، همه مقدرات هستی نیز به دست اوست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- آل عمران - 3 - 126 - 11

11 - خداوند ، تنها محور جریان همه هستی و تمامی تغییرات و تحولات اجتماعی

یمددکم ربکم بخسمه الاف . . . و ما جعله الله الا بشری ... و ما النصر الا من ع

چنانچه ملائکه نقش تعیین کننده ای نداشته باشند، بلکه نقش بشارتی آنان نیز به جعل خداوند باشد (و ما جعله الله . . .) و تنها باید پیروزی از جانب خداوند اعطا شود، معلوم می شود که سررشته تمام امور به دست و خواست خداوند است و هیچ چیز نمی تواند آدمی و جهان را از خدا بی نیاز کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- آل عمران - 3 - 128 - 2

2- تدبیر امور عالم در اختیار خداست ، نه پیامبر (صلی الله علیه و آله) .

لیس لك من الامر شیء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- آل عمران - 3 - 154 - 18، 19

18 - تدبیر تمامی امور جهان و پیروزی در نبرد ها ، در دست خداوند است .

قل ان الامر كله لله

19 - پندار حاکمیت غیر خداوند (شک افعالی) در تدبیر امور هستی ، پنداری جاهلانه و باطل

یظنون بالله غیر الحق ظن الجاهلیه . . . قل ان الامر كله لله

«ان الامر . . . » می رساند که گمان جاهلی، اعتقاد به تأثیر مستقل غیر خداوند در امور هستی است. و این خود نوعی از شرک است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 132 - 4,5,6

4 - خداوند ، کارسازی کافی برای نظام هستی و تدبیر امور انسانها

و کفی باللّٰه وکیلا

5 - خداوند ، مالک نظام هستی و خود متصدی تدبیر آن است .

وللّٰه ما فی السموت و ما فی الأرض و کفی باللّٰه وکیلا

6 - خداوند ، مالک انسان ها و خود ، تدبیر کننده امور آنهاست .

وللّٰه ما فی السموت و ما فی الأرض و کفی باللّٰه وکیلا

از مصادیق مورد نظر برای «ما فی الارض»، انسانها هستند، چون خطاب قرآن با آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 283

38 - خداوند برای وکالت و سرپرستی و تدبیر جهان، کافی است.

و کفی باللّٰه وکیلا

وکیل به کسی گفته می شود که کاری را به عهده بگیرد و تدبیر کند و چون سخن از جهان هستی بود، مراد از وکیل، سرپرست و مدبر جهان هستی است.

39 - کفایت خداوند برای تدبیر هستی، دلیل وحدانیت او و منزّه بودنش از داشتن شریک و فرزند

انما اللّٰه اله وحد سبحانه ان یكون له ولد . . . کفی باللّٰه وکیلا

جمله «کفی . . .» دلیل دیگری است برای مطالب گذشته.

40 - توجه به قدرت و مالکیت مطلق خداوند، زمینه ساز باور آدمی به کفایت خداوند در تدبیر هستی

له ما فی السموت و ما فی الارض و کفی باللّٰه وکیلا

جمله «له ما فی السموت . . .» می تواند اشاره به علت کفایت خداوند در وکالت و تدبیر هستی داشته باشد؛ یعنی چون مالک و فرمانروایی مطلق است، برای وکالت و تدبیر هستی کافی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 17 - 25, 30

25 - نفوذ و حاکمیت مشیت الهی بر هستی

یخلق ما یشاء

30 - قدرت مطلق خداوند، دلیل نفوذ مشیت او بر تمام هستی

یخلق ما یشاء و اللّٰه علی کل شیء قدیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 28 - 12

12 - خداوند، پروردگار تمام عوالم هستی و همه در پرتو ربوبیت او

انی اخاف الله رب العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 64 - 41، 1

1 - یهودیان، منکر قدرت و نفوذ اراده خداوند در تدبیر جهان

و قالت الیهود یدالله مغلوله

اطلاق جمله «یدالله مغلوله» می رساند که یهود بر این باور بودند که خداوند هیچ دخل و تصرفی در جهان هستی ندارد. بنابراین جمله «ینفق کیف یشاء» پس از «یداه مبسوطان» تنها اشاره به نمونه و مصداقی از نفوذ و قدرت الهی در جهان هستی دارد.

41 - اعتقاد یهود به کناره گزینی خداوند از تدبیر امور جهان پس از فراغت از آفرینش آن

و قالت الیهود ید الله مغلوله

از امام صادق (ع) در توضیح آیه فوق روایت شده: .. قالوا قد فرغ من الامر فلا یزید و لا ینقص ...

توحید صدوق، ص 167، ح 1، ب 25؛ نورالثقلین، ج 1، ص 649، ح 278.

ص: 284

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 1 - 11

11 - کفر به یگانگی خداوند در آفرینش، زمینه پندار شرک در ربوبیت و تدبیر عالم هستی

الحمد لله الذي خلق السموت والأرض . . . ثم الذين كفروا بربهم يعدلون

بنابراینکه «بربهم» متعلق به «یعدلون» باشد. در این صورت «یعدلون» از ماده «عدل» به معنای همسان دانستن است و «کفروا»، با توجه به صدر آیه، به معنی کفر به توحید در خلق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 3 - 2

2 - جهان هستی تنها تحت تدبیر آفریدگار آن است.

الحمد لله الذي خلق . . . وهو الله في السموت وفي الأرض

تأکید به حاکمیت خداوند بر هستی، پس از طرح اصل آفرینش، بیانگر این نکته است که تنها آفریننده جهان اداره کننده و یگانه حاکم بر آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 45 - 14، 15

14 - همه جهانیان تحت ربوبیت خدا هستند.

و الحمد لله رب العلمين

15 - خداوند، مالک و مدبر جهانیان است.

رب العلمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 57 - 17

17 - خداوند در اداره امور جهان و نظام هدایت، سنتهای ثابتی دارد که از آنها عدول نمی کند.

یکی از معانی «حق»، «الأمر المقضی» است. یعنی امری که قضا و حکم بر آن تعلق گرفته باشد. و چون در آیه سخن از نزول عذاب یا معجزه است و در پی آن از اختصاصات حکم به خداوند سخن رفته، می توان چنین نتیجه گرفت که «يقص الحق» تأکیدی بر ثبات و استواری قوانین و احکام الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 59 - 15

15 - تمامی امور و نظامات جهان هستی، دقیقاً طراحی و برنامه ریزی شده است.

و عنده ... ولا رطب ولا یابس إلا فی کتب مبین

اطلاعات موجود در کتاب مبین قاعدتاً اطلاعاتی از هم گسیخته و نامرتب نیست؛ بویژه اینکه آیه شریفه در صدد بیان نظام با تدبیر و متکی بر آگاهی خداوند در امور هستی است. مضافاً این که «یعلمها» تنها بر علم به یک حادثه خارجی مجرد دلالت ندارد، بلکه شامل تمامی جوانب مجهول یک شیء و علل و غایات آن نیز هست.

ص: 285

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 81 - 5

5 - خداوند هیچ دلیلی که گواه نقش شریکانی برای خود در تدبیر و ربوبیت جهان باشد، نازل نفرموده است.

ما لم ينزل به عليكم سلطنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 162 - 7،9

7 - خداوند مالک و مدبر تمامی عوالم هستی

لله رب العلمين

9 - ایمان پیامبر (صلی الله علیه و آله) به ربوبیت خدا بر تمام هستی، علت اخلاص کامل و همه جانبه او

إن صلاتی و نسکی . . . لله رب العلمين

توصیف «الله» به «رب العالمین» دلیل برداشت فوق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 164 - 3

3 - باور به ربوبیت خدا بر همه هستی، ایجاب کننده پذیرش ربوبیت او بر انسان

أغیر الله أبغی ربا و هورب کل شیء

جمله «و هورب کل شیء» به منزله علت برای نفی پذیرش ربوبیت غیر خداست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 54 - 11،7

7 - نهان گشتن روز با پوشش شب، از تدابیر خداوند در جهان هستی

ثم استوی علی العرش یغشی الیل النهار

«یغشی الیل . . .» بیان مصداقی است از جمله «استوی علی العرش».

11 - آفرینش و تدبیر امور آفریده ها ، تنها از آن خدا و در اختیار اوست .

إن ربكم الله . . . ألا له الخلق و الأمر

«ال» در «الأمر» می تواند جانشین مضاف الیه باشد ؛ یعنی «أمر الخلق». در این صورت «أمر» به معنای تدبیر کردن است. و نیز می تواند «ال» برای جنس باشد. بر این مبنا «أمر» به معنای فرمان دادن است. برداشت فوق بر اساس احتمال اول است. گفتنی است کلمه «خلق» به معنای مصدریش (آفریدن) گرفته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 61 - 10، 9

9 - خداوند ، پروردگار و مدبر تمامی هستی است .

رب العلمین

10 - رسالت پیامبران در راستای ربوبیت خداوند بر تمام هستی است .

ولکنی رسول من رب العلمین

ص: 286

انتخاب «رب العالمین» از میان دیگر اسما و صفات خداوند، به عنوان ارسال کننده پیامبران، اشاره به این نکته دارد که رسالت پیامبران در ارتباط با ربوبیت خدا بر تمام جهان هستی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 67 - 8

8 - خداوند ، پروردگار و مدبّر تمام هستی است .

رب العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 104 - 2

2 - رسالت انبیا در راستای تدبیر جهان و ربوبیت خداوند بر هستی است .

إنی رسول من رب العلمین

موسی با توصیف خداوند به پروردگار هستی به عنوان منشأ رسالت خویش، به این نکته اشاره دارد که رسالتش در راستای ربوبیت خداوند بر جهان هستی است. یعنی رسالت انبیا با تدبیر کل جهان پیوند دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 121 - 5

5 - خداوند ، تدبیرکننده تمام هستی است .

ءامننا برب العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 122 - 1

1 - ساحران دربار فرعون پس از مشاهده معجزه موسی (ع) ، به ربوبیت خدای موسی (ع) و هارون بر تمام هستی ایمان آورده و بدان اعتراف کردند .

ءامننا برب العلمین. رب موسی و هرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - توانایی بر آفرینش ، از ملاک های معبود راستین و از ملاک های شایسته بودن برای ربوبیت و تدبیر هستی است .

ایشركون ما لا یخلق شیئا

با توجه به آیات قبل و بعد معلوم می شود که مراد از شرک، شرک در ربوبیت و پرستش است.

6 - پندار شریک برای خدا در تدبیر امور انسان و جهان ، پنداری نارواست و باورداران آن سزاوار سرزنش هستند .

ایشركون ما لا یخلق شیئا و هم یخلقون

استفهام در «ایشركون» انکار توییخی است. یعنی استفهامی است که به انگیزه سرزنش ایراد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 31 - 13، 15

ص: 287

13 - وحدت تدبیر در جهان آفرینش ، نشانه وحدت ربوبیت و بی اساس بودن اندیشه شرک است .

و من یدبر الأمر فسیقولون الله

وحدت تدبیر از وحدت مدبر - که جمله «و من یدبر الأمر» بر آن دلالت دارد - استفاده می شود.

15 - تدبیر امور جهان آفرینش ، تنها در دست خداست .

و من یدبر الأمر فسیقولون الله

«ال» در «الأمر» عوض از مضاف الیه محذوف است و به قرینه مقام - که در بیان ربوبیت خدا بر جهان و انسانهاست - تقدیر آن «و من یدبر أمر الخلق» می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 32 - 1

1 - رازقیت ، حاکمیت ، حیات بخشی و تدبیر خداوند نسبت به کار جهان ، جلوه های روشنی از ربوبیت خدا بوده و اعتقاد به آن ، مستلزم ایمان به پروردگاری بی شریک است .

قل من یرزقکم من السماء .. فذلکم الله ربکم

تقریب جمله «ذلکم الله ربکم» با «فا»ی نتیجه، در آیه پیش (قل من یرزقکم ..) بیانگر این حقیقت است که: با وجود اعتقاد به رازقیت خدا، حاکمیت او بر قوا و حواس آدمی، خالقیت نسبت به جاندار و بی جان و تدبیر او نسبت به امور جهان؛ ایمان به ربوبیت مطلق خدا ضروری بوده و مجالی برای پندار پروردگاری غیر او باقی نمی ماند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 107 - 12

12 - باور و توجه به قدرت و حاکمیت مطلق خداوند ، موجب پذیرش ربوبیت او بر انسان و سایر هستی است .

إلا ما شاء ربک إن ربک فعال لما یرید

برداشت فوق ، با توجه به کلمه «رب» استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 12 - 4

4- مظاهر هستی ، تحت تدبیر خداوند و نشانه وجود اوست .

و جعلنا الّیل و النهار ایتین فمحونا ایه الّیل و جعلنا ایه النهار مبصره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 111 - 4

4 - خداوند ، مدیر و مدبر جهان هستی بوده و برپایی و دوام آن متکی به او است .

للحیّ القیوم

«قیوم» - چنان که برخی از اهل لغت گفته اند - کسی است که به امور خلق قیام کرده و تدبیر عالم در تمامی حالات آن را، به عهده گرفته باشد (لسان العرب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 86 - 1،2

ص: 288

1 - جهان آفرینش ، دارای ماهیتی نیازمند به مدیر و مدبر

قل من رب السموت السبع ورب العرش العظيم

2- نیاز جهان آفرینش به مدیر و مدبر ، امری روشن برای هر انسان دانشور و خردمند

إن كنتم تعلمون .. قل من رب السموت السبع ورب العرش العظيم

روشن است که سؤال «من رب السماوات السبع ..» (پروردگار آسمان های هفتگانه و... کیست؟) زمانی قابل طرح است که اصل نیاز آنها به مدیر و مدبر، قبلاً برای انسان حل شده باشد. و چون درک این مسأله، برای اهل دانش و خرد - که در آیه پیشین به آن تصریح شده است - امر پیچیده ای نیست به عنوان اصل مسلم تلقی شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 42 - 2

2 - جهان هستی ، تنها تحت قدرت و تدبیر خداوند است .

ولله ملك السموت والأرض

لازمه فرمان روایی انحصاری خداوند بر جهان، این است که جهان، تنها تحت قدرت و تدبیر او باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 16 - 8

8 - سراسر هستی تحت تدبیر و ربوبیت خدا است .

رب العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 47 - 3

3 - تمامی جهان هستی ، تحت ربوبیت واحد خداوند

رب العلمین

«العالمین» جمع با الف و لام و مفید استغراق است. بنابراین «رب العالمین»؛ یعنی، پروردگار همه جهانیان.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 26 - 3

2 - خدا، یگانه پروردگار و مدبر نظام آفرینش

ربّ العرش

«عرش» معادل تخت است و مقصود از آن در این جا مرکز تدبیر امور عالم است.

3 - خورشید و تمام مظاهر آفرینش، خود تحت تدبیر و ربوبیت خداوند قرار دارند و سزاوار الوهیت و پرستش نیستند.

یسجدون للشمس .. الله لا إله إلا هو ربّ العرش العظيم

بیان توحیدی و استدلالی آیه یاد شده، تعریضی نسبت به عمل ناروای قوم سبا در پرستش خورشید است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 71 - 4

4 - نظام آفرینش، تحت اراده و تدبیر خدای یگانه است.

ص: 289

قل أرءیتم . . . من إله غیر الله یأتیکم بضیاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 28 - 2

2- موجودات هستی ، در مدیریت و تدبیر جهان ، نقشی ندارند .

هل لکم من ما ملکت . . . کنحیفتمکم أنفسکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 48 - 13

13 - توجّه دادن به تحولات عالم طبیعت ، جهت نمایاندن تدبیر خداوند بر عالم هستی ، از روش های هدایتی قرآن کریم

الله الذی یرسل الریاح فتثیر سحاباً . . . کیف یشاء . . . أصاب به من یشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 30 - 1

1 - اداره نظام عالم با گردش همواره شب و روز و جریان دائمی خورشید و ماه ، برخاسته از حق محض بودن خداوند است .

ألم تر أنّ الله یولج الّیل . . . ذلک بأنّ الله هو الحقّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 4 - 8، 12

8 - خلق و تدبیر جهان ، نشأت یافته از مبدأ واحد است .

الله الذی خلق . . . ثمّ استوی علی العرش

12 - یکتایی خدا در خلق و تدبیر عالم ، دلیل وجود نداشتن سرپرست و باوری برای انسان ها جز خود او است .

الله الذی خلق . . . ما لکم من دونه من ولیّ ولا شفیع

احتمال دارد ذکر «ما لکم من دونه . . .» پس از بیان یکتایی خداوند در آفرینندگی و تدبیر، به این منظور باشد که چون همه چیز در دست اقتدار او است، کسی جز او نمی تواند ولیّ و شفیع باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 5 - 2, 1

1 - مجموعه امور هستی (آسمان و زمین) ، تحت تدبیر خدای یکتا است .

يدبّر الأمر من السماء إلى الأرض

«أمر» به معنای «فعل و شأن» است و «ال» در آن، برای جنس بوده و در نتیجه، دلالت بر همه امور و کارها می کند.

2 - جهان ، پس از آفریده شدن ، به حال خود رها نشده و همیشه تحت تدبیر است .

خلق السموت و الأرض و ما بينهما .. يدبّر الأمر من السماء إلى الأرض

فعل مضارع «يدبّر» دلالت بر دوام و استمرار دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 6 - 2

ص: 290

2 - خداوندِ خالقِ عالم و مدبرِ امورِ آن ، آگاه به غیب و شهود است .

اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ .. يَدَبِّرُ الْأَمْرَ ... ذَلِكَ عِلْمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 38 - 14، 13

13 - انفکاک ناپذیری خلقت جهان از تدبیر و ربوبیت آن

و لئن سألتهم من خلق السموت والأرض ليقولنّ اللّٰهُ قل أفرءیتم ما تدعون من دون اللّٰهِ

مقصود از بیان مسأله ناتوانی معبودهای مشرکان، پس از اعتراف گرفتن از آنان به انحصار خالقیت به خداوند، گویای برداشت یاد شده است.

14 - اعتقاد به جدایی خالقیت خدا از ربوبیت او و نسبت دادن ربوبیت و تدبیر امور جهان به غیر خدا ، شرک است .

و لئن سألتهم من خلق السموت والأرض ليقولنّ اللّٰهُ قل أفرءیتم ما تدعون من دون اللّٰهِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 44 - 5

5 - جهان آفرینش ، تحت فرمانروایی واحدی اداره می شود .

له ملک السموت والأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 75 - 18، 17

17 - جهان هستی ، سراسر زیبا و تدبیر آن تدبیری نیکو و جمیل است .

وقالوا الحمد لله .. وقيل الحمد لله ربّ العلمين

«ربّ العالمين» به منزله دلیل برای «الحمد لله» است ؛ یعنی ، چون خداوند مدبر و مالک هستی است ، پس همه ستایش هاز آن او است و از آن جا که حمد و ستایش ، همواره برای کمال و زیبایی ها است ، نتیجه می گیریم که همه هستی ، زیبا و برخوردار از تدبیری نیکو است .

18 - خداوند ، از روی اختیار جهان را تدبیر می کند و در اداره آن جبر و اضطراری ندارد .

وقالوا الحمد لله .. وقيل الحمد لله رب العلمين

در صحت اطلاق حمد، علاوه بر زیبایی فعل و صفت، اختیاری بودن آن دو نیز قید شده است؛ یعنی، بر فعل و صفتی زیبا، می توان حمد کرد که فاعل، آن را از روی اختیار تحقق بخشیده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 65 - 16

16 - خداوند، از روی اختیار جهان را تدبیر می کند و در اداره آن جبر و اضطراری ندارد.

الحمد لله رب العلمين

در صحت اطلاق حمد، علاوه بر زیبایی فعل و صفت، اختیاری بودن آن دو نیز قید شده است؛ یعنی، بر فعل و صفتی زیبا می توان سپاس کرد که فاعل، آن را از روی اختیار تحقق بخشیده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 291

12 - ربوبیت و تدبیر جهان از شؤون خالقیت خدا است .

بالذی خلق . . . ذلک ربّ العلمین

از این که خداوند برای ربوبیت خویش به خالقیتش استناد کرده، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 7 - 7، 4

4- تدبیر بایسته نظام هستی از سوی خداوند، گواه علم و آگاهی ژرف و مطلق او است .

إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ . رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا

7- مطالعه نظام و کیفیت اداره هستی، زمینه ساز راهیابی انسان به مرحله یقین

رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِن كُنْتُمْ مُوقِنِينَ

از مطرح شدن مسأله یقین، پس از ذکر ربوبیت خداوند بر جهان هستی، مطلب یاد شده قابل برداشت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 4 - 5

5- توانایی بر خلقت جهان و تدبیر امور آن، شرط شایستگی معبود برای پرستیده شدن

مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَوَاتِ

در این آیه، به ناتوانی بت ها در امر خلقت و تدبیر جهان اشاره شده است و این خود می نمایاند که توانایی بر خلقت و تدبیر، ملاکی است که براساس آن، می توان معبود واقعی را از معبود دروغین، متمایز ساخت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 48 - 3

3 - مطالعه در گستردگی سطح زمین و آرامش آن، راهگشای انسان به تدبیر بهینه خدای جهان

وَالْأَرْضِ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمُهَدُونَ

تعبیر «فنعلم الماهدون»، انسان را به این حقیقت توجه می دهد که در تدبیر بهینه خداوند، بیندیشد و نمود این تدبیر عالی را در گستردگی سطح زمین و آرامش آن، مطالعه کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 37 - 4

4 - بشر ، فاقد کمترین سلطه بر خزاین هستی و اداره نظام وجود

أم عندهم خزائن ربّک أم هم المصیطرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 2 - 4

4 - فرشتگانِ عازم به اجرای فرمان های الهی و ترک کننده مقر خود برای تدبیر امور جهان ، دارای مقامی ارجمند در پیشگاه خداوند

والنشطت نشطًا

ص: 292

«ناشط»، ممکن است به معنای چیزی باشد که از مکانی خارج و به مکان دیگر انتقال پیدا می کند (قاموس). سوگند خداوند به فرشتگان «ناشط»، نشانه تحسین خروج و انتقال آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 5 - 6, 4, 3, 2

2 - کاردانی و مهارت فرشتگان ، در اداره و تدبیر جهان

فالمُدبِّرَت أُمَرًا

3 - اتخاذ تدابیر لازم در اداره امور جهان ، برانگیزنده ملائکه به خروج از جایگاه ویژه خویش و سبقت بر یکدیگر

و النشِطَت نشِطًا . و السَّبِحت سَبْحًا . فالسَّبِقت سَبْقًا . فالمُدبِّرَت أُمَرًا

حرف «فاء» در «فالمُدبِّرَت»، اوصاف پیشین را مقدمه تدبیر قلمداد کرده است.

4 - جهان دارای نظامی خاص و استوار ، بر پایه تدبیرهایی از سوی فرشتگان

فالمُدبِّرَت أُمَرًا

6 - فرشتگان تدبیرکننده امور جهان ، دارای مقامی ارجمند در پیشگاه خداوند

فالمُدبِّرَت أُمَرًا

85- تدبیر آفرینش از آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 5 - 8

8 - ملائکه ، آورنده فرمان های تدبیر عالم از آسمان اند .

يُدبِّرُ الأُمُرَ . . . ثُمَّ يَعْرَجُ إِلَيْهِ

احتمال دارد مرجع ضمیر فاعلی «يعرج» ملکی باشد که حامل فرمان های تدبیری خداوند است و مرجع ضمیر «إليه» مکانی باشد که فرشته، پیش از نزول، در آن جا قرار دارد.

86- تدبیر عوالم آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - خداوند مالک و مدبر همه عالم های هستی است .

رب العلمین

عالم (مفرد عالمین) است و به مجموعه و دسته ای از موجودات گفته می شود، بنابراین «العالمین»، یعنی، همه موجودات به لحاظ مجموعه ها و دسته ها.

9 - تدبیر همه عالم های هستی از سوی خدا، دلیل اختصاص همه ستایش ها به اوست .

الحمد لله رب العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 293

6 - همه جهان ها ، تحت ربوبیت خداوند واحد است .

ربّ العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 182 - 9

9 - تدبیر همه عالم های هستی از سوی خداوند ، دلیل اختصاص همه ستایش ها به او است .

الحمد لله ربّ العلمین

برداشت یاد شده از آن جا است که «ربّ العالمین» به منزله تعلیل برای «الحمد لله» می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 75 - 20

20 - تدبیر همه عالم های هستی از سوی خدا ، دلیل اختصاص همه ستایش ها به او است .

الحمد لله ربّ العلمین

برداشت یاد شده از آن جا است که «ربّ العالمین» به منزله تعلیل برای «الحمد لله» می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 65 - 18

18 - تدبیر همه عالم های هستی از سوی خداوند ، دلیل اختصاص همه ستایش ها به او است .

الحمد لله ربّ العلمین

برداشت یاد شده از آن جا است که «ربّ العالمین» به منزله تعلیل برای «الحمد لله» می باشد.

87- تشویق به مطالعه آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 27 - 1

1 - تشویق و ترغیب خداوند به مطالعه و دقت نظر در مظاهر طبیعت ; چون نزول باران و چگونگی پیدایش انواع میوه ها

ألم تر أنّ الله أنزل من السماء ماء فأخرجنا به ثمرات مختلفاً ألوانها

«ثمره» (مفرد «ثمرات») به معنای میوه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جایشه - 45 - 3 - 7

7 - تشویق انسان از سوی خداوند ، به مطالعه و تأمل در نظام طبیعت به انگیزه حق جویی و حق پذیری

إنّ في السموت والأرض لآيت للمؤمنين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 294

6- تشویق و ترغیب خداوند ، به نگاه ژرف در مبدأ پیدایش جهان و نظم و هماهنگی میان آنها

ما تری فی خلق الرحمن من تقوت ثم ارجع البصر هل تری من فطور

88- تعدد عوالم آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 28 - 20

20 - تعدد عوالم هستی

انی اخف الله رب العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 45 - 16

16 - تعدد عوالم در پهنه هستی

رب العلمین

«عالمین» جمع «عالم» است و مقتضای صیغه جمع تعدد عوالم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 54 - 17

17 - وجود عوالم متعدد در نظام هستی

الله رب العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 61 - 8

8 - جهان هستی متشکل از عوالمی متعدد .

رب العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 16 - 9

9 - جهان آفرینش ، دارای عالم های متعدد

ربّ العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 47 - 4

4 - جهان هستی ، متشکل از عالم های متعدد

ربّ العلمین

ص: 295

برداشت یاد شده با توجه به جمع آمدن کلمه «عالمین» به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 98 - 5

5 - جهان هستی ، متشکل از عالم های گوناگون

العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 109 - 7

7 - جهان آفرینش ، متشکل از عالم های گوناگون

ربّ العلمین

تعبیر «العالمین» (جمع عالم) بیانگر تعدد عالم ها می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 127 - 7

7 - جهان آفرینش ، متشکل از عالم های متعدد

ربّ العلمین

تعبیر «العالمین» (جمع «عالم») بیانگر مطلب یاد شده (گوناگونی عالم) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 145 - 7

7 - جهان آفرینش ، متشکل از عالم های گوناگون

ربّ العلمین

تعبیر «العالمین» (جمع عالم) بیانگر مطلب یاد شده (تعدد عالم) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - جهان آفرینش ، متشکل از عالم های متعدد

ربّ العلمین

تعبیر «العالمین» (جمع عالم) بیانگر مطلب یاد شده (تعدد عوالم) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - جهان آفرینش ، متشکل از عالم های گوناگون

ربّ العلمین

تعبیر «العالمین» (جمع عالم) بیانگر مطلب یاد شده (تعدد عالم) است.

ص: 296

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 192 - 6

6 - جهان هستی ، متشکل از عالم های گوناگون

ربّ العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 8 - 13

13 - جهان آفرینش ، متشکل از عالم های متعدد

و سبحن الله ربّ العلمین

«عالمین» جمع «عالم» است و «عالم» به مجموعه ای از پدیده ها و موجودات گفته می شود؛ مانند: عالم ملائکه، عالم سما، عالم دنیا، عالم آخرت و .. بنابراین «عالمین»؛ یعنی، مجموعه عالم ها.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 44 - 18

18 - جهان آفرینش دارای عالم های متعدد

ربّ العلمین

مطلب یاد شده با توجه به جمع آمدن کلمه «العالمین» به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 30 - 9

9 - جهان هستی ، متشکل از عالم های متعدد

أنا الله ربّ العلمین

برداشت یاد شده با توجه به جمع آمدن «العالمین» استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- در هستی، عوالمی گوناگون و متعدد وجود دارد.

ربّ العلمین

«عالمین» می تواند جمع «عالم» باشد و بنابراین، دلالت بر وجود جهان های متعدد دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 87 - 5

5 - جهان آفرینش، متشکل از عالم های متعدد

العلمین

برداشت یاد شده با توجه به جمع بودن کلمه «العالمین» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 297

5 - جهان آفرینش ، متشکل از عالم های متعدد

ربّ العلمین

با توجه به جمع بودن کلمه «العالمین»، برداشت یاد شده قابل استفاده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 87 - 5

5 - جهان آفرینش ، متشکل از عالم های متعدد

للعلمین

با توجه به جمع بودن کلمه «العالمین» برداشت یاد شده استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 75 - 16

16 - جهان آفرینش ، متشکل از عالم های متعدد

ربّ العلمین

برداشت یاد شده با توجه به جمع بودن کلمه «العالمین» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 64 - 19

19 - جهان آفرینش ، متشکل از عالم های متعدد

ربّ العلمین

برداشت یاد شده، با توجه به جمع بودن کلمه «العالمین» استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 65 - 14

14 - جهان آفرینش ، متشکل از عالم های متعدد

ربّ العلمین

برداشت یاد شده، با توجه به جمع بودن کلمه «العالمین» استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 66 - 9

9 - جهان آفرینش ، متشکل از عالم های متعدد .

لربّ العلمین

برداشت یاد شده با توجه به جمع بودن کلمه «عالمین» استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 9 - 11

ص: 298

11 - جهان آفرینش ، متشکل از عوالم متعدد

العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 80 - 5

5 - جهان آفرینش ، متشکل از عالم های متعدد

تنزیل من ربّ العلمین

با توجه به جمع آمدن کلمه «العالمین»، برداشت بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 43 - 4

4 - جهان هستی ، متشکل از عالم های متعدد

ربّ العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 6 - 10

10 - تعدد عوالم هستی در جهان آخرت

یوم یقوم الناس لربّ العلمین

89- تعدد مدبر آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 73 - 4

4 - در جهان بینی مشرکان ، تدبیر امور جهان و انسان ها ، در اختیار خدایان است نه خدای متعال .

یأیها الناس . . . إنّ الذین تدعون من دون الله

90- تعقل در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 4 - 13

13- تفکر در پدیده های هستی ، زمینه ساز باور به لقای خدا و برپایی قیامت است .

إن فی ذلک لآیت لقوم یعقلون

برداشت فوق بر این اساس است که متعلق «آیات» به قرینه جمله «لعلکم بلقاء ربکم توقنون» در آیات قبل ، لقای خدا و برپایی قیامت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 299

9- تعقل در نظم موجودات و قانونمندی نظام آفرینش ، سبب هدایت انسان و شناخت خداست .

و سخّر لكم الّیل والنهار و الشمس و القمر . . . إن فی ذلك لآیت لقوم یعقلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 164 - 19،20

19 - دستیابی به توحید و رحمانیت و رحیمیت خدا از طریق جهان آفرینش ، در گرو اندیشه کردن در آن است .

إن فی خلق السموت . . . لآیت لقوم یعقلون

20 - شرک ورزی و دست نیافتن به توحید ، نشانه اندیشه نکردن و درک نکردن پیوند و هماهنگی در جهان آفرینش است .

إن فی خلق السموت و الأرض . . . لآیت لقوم یعقلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 191 -

1،4،5،6،7،9،14،15،18،22،26

1 - آنان که همواره و در هر حال به یاد خدا بوده و در آفرینش آسمان ها و زمین می اندیشند ، دارای خرد ناب هستند .

لایات لا ولی الا للباب. الذین یذکرون الله قیاماً و قعوداً و علی جنوبهم و یتفکرون

فعل مضارع «یذکرون»، دلالت بر استمرار و دوام ذکر دارد و «قیام»، جمع قائم (ایستاده) و «قعود»، جمع قاعد (نشسته) و «جنوب»، جمع جنب (پهلوی)، کنایه از تمامی حالات آدمی است. چون غالباً آدمی از این سه حالت خارج نیست.

4 - ارزش اندیشیدن در آفرینش آسمان ها و زمین

الذین . . . یتفکرون فی خلق السموات و الارض

5 - ارزش اندیشه در آفرینش آسمان ها و زمین ، در صورت توأم بودن آن با یاد خدا *

الذین یذکرون الله . . . و یتفکرون فی خلق السموات و الارض

جمله «یتفکرون» بدون تکرار «الذین»، عطف بر «یذکرون» شده تا دلالت کند به اینکه هر دو صفت (ذکر و تفکر) توأمأ، وصف «اولی

الالباب» است؛ نه اینکه اولوا الالباب دو گروهند؛ عده ای ذاکر و عده ای دیگر متفکر.

6- همواره به یاد خداوند بودن و اندیشیدن در آفرینش آسمان ها و زمین، دو صفت برجسته خردمندان

لاولی الالباب. الذین یذکرون الله قیاماً و قعوداً و علی جنوبهم و یتفکرون فی خل

7- ترغیب انسان ها به یاد همیشگی خدا و اندیشیدن در آفرینش آسمان ها و زمین

الذین یذکرون الله قیاماً .. و یتفکرون فی خلق السموات و الارض

ستایش خداوند از دارندگان صفات یاد شده و توصیف آنان به خردمندی، برای تشویق به تحصیل چنین ویژگیهایی است.

9- آفرینش آسمان ها و زمین، امری با عظمت و میدانی گسترده برای تفکر مستمر

و یتفکرون فی خلق السموات و الارض

14- آنان که با اندیشیدن در خلقت آسمان ها و زمین به هدفداری جهان پی نبرند، نه خردمندند و نه شناخت صحیحی از آفرینش دارند.

لایات لاولی الالباب. الذین ... و یتفکرون فی خلق السموات و الارض ربنا ما خلقت

15- پی بردن و اقرار خردمندان به هدفداری آفرینش، پس از اندیشه در آن

لاولی الالباب .. یتفکرون فی خلق السموات و الارض ربنا ما خلقت هذا باطلاً

ظاهراً «ربنا ما خلقت ...» بیان نتیجه تفکر آنان می باشد.

18- تفکر در آفرینش آسمان و زمین، موجب درک توحید ربوبی (جهان بینی توحیدی) و اعتراف به آن

یتفکرون فی خلق السموات و الارض ربنا ما خلقت هذا باطلاً

چون پس از تفکر، خداوند را با ربنا (پروردگار همه ما) یاد می کنند، معلوم می شود که آدمی با اندیشه در آفرینش، می تواند به ربوبیت خداوند نسبت به همگان (توحیدی ربوبی) دست یابد.

22 - خضوع و کرنش خردمندان برای خداوند، در پی تفکر در آفرینش و پی بردن به هدفداری آن

ربنا ما خلقت هذا باطلاً سبحانه

اعتراف خردمندان به مالکیت خداوند نسبت به آنان با کلمه «ربنا» که به معنای مالک و مدبر آمده، دلالت بر خشوع و خضوع ایشان در برابر خداوند دارد.

26 - پی بردن خردمندان و اعتراف آنان به کمال مطلق پروردگارا، پس از اندیشه در آفرینش

الذین... یتفکرون فی خلق السموات و الارض ربنا... سبحانه

تسبیح به معنای پاک دانستن از هر عیب و نقصی است و لازمه نبود عیب و نقص برای خداوند، وجود تمام کمالات برای اوست و خردمندان با تفکر در آفرینش به چنین اعتقادی رسیده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 193 - 4

4 - یاد همیشگی خداوند و اندیشه در آفرینش، زمینه ایمان به ربوبیت الهی

الذین یذکرون الله قیاماً... یتفکرون... ربنا... فامناً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 95 - 7

7 - تفکر در چگونگی شکافته شدن دانه ها و هسته ها و رویش گیاهان و پیدایش مرگ و حیات، زمینه راهیابی به توحید و پرهیز از شرک است.

إن الله فالحق الحب و النوی... ذلكم الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 97 - 3

3 - مطالعه در کیهان و مدارا و موقعیت ستارگان، راهی برای درک توحید و خداشناسی است.

و هو الذی جعل لکم النجوم لتهدوا بها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 44 - 18

18- خداوند، در برخورد با گناه نیندیشیدن درباره حقایق هستی - چون تسبیح و حمد موجودات - بردبارانه برخورد کرده و در صورت توبه، از آن درمی گذرد.

لاتتقوهون تسبیحهم إنه کان حلیمًا غفورًا

تعلیل «إنه کان حلیمًا غفورًا» دلالت می کند بر اینکه «لاتتقوهون تسبیحهم» (تفقه نمی کنید در تسبیح آنان) گناه داشته و شایسته برخورد و مجازات است اما چون خداوند حلیم و غفور است، بردبارانه برخورد می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 301

7 - شناخت مظاهر طبیعت و اندیشه در آن ، از راه های شناخت خداوند و ربوبیت و تدبیر او بر هستی است .

الذی جعل لکم الأرض . . . لأولی النهی . . . تاره أُخری

مجموعه این آیات برای معرفی «رب» است. طریقه ای که قرآن در این آیات ارائه نموده، توجه دادن انسان به مظاهر طبیعت و تعقل در آن، برای شناخت خداوند و ربوبیت حاکم او بر صحنه هستی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 80 - 10

10 - جریان مستمر حیات و مرگ و گردش نظام طبیعت ، شایان تفکر و درس آموزی

و هو الذی یحی و یمیت . . . أفلا تعقلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 68 - 8

8 - تعقل و اندیشیدن در آفرینش ، از راه های خداشناسی است .

و من نعمّره ننکسه فی الخلق أفلا یعقلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 5 - 11

11 - لزوم به کارگیری اندیشه و فکر ، در شناخت اسرار طبیعت برای ره یابی به آیات الهی

ءایت لقوم یعقلون

تعبیر «لقوم یعقلون» تشویق ضمنی به تعقل و اندیشه برای شناخت آیات تکوینی خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 4 - 1

1 - تشویق و ترغیب خداوند به تأمل و نگاه مکرر و ژرف تر ، در آفرینش جهان و نظم و انسجام موجود در آن

الذی خلق سبع سموت . . . ثم ارجع البصر کرتین

91- تعقل در خالق آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 15 - 7

7- نوح (ع)، قوم خود را به اندیشه و مطالعه درباره چگونگی و مبدأ آفرینش جهان، به منظور پی بردن به عظمت خداوند تشویق و تحرض می کرد.

ألم تروا کیف خلق الله سبع سموت طباقاً

تعبیر «ألم تروا کیف...»، می تواند برای تشویق و تحریض ادا شده باشد.

ص: 302

92- تعقل در خلقت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 15 - 7

7 - نوح (ع)، قوم خود را به اندیشه و مطالعه درباره چگونگی و مبدأ آفرینش جهان، به منظور پی بردن به عظمت خداوند تشویق و تحریض می کرد.

ألم تروا كيف خلق الله سبع سموت طباقاً

تعبیر «ألم تروا كيف...»، می تواند برای تشویق و تحریض ادا شده باشد.

93- تعقل در نظم آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 96 - 9

9 - مطالعه در طبیعت و کرات آسمانی و نظم دقیق و برنامه آنها، راهی برای درک توحید است.

فأني توفكون. فالحق الإصباح... ذلك تقدير العزيز العليم

سیاق آیات گذشته بیان توحید و نفی شرک و فرجام آن بود. این آیه نیز، که پس از جمله «فأني توفكون» در آیه پیشین قرار دارد، در صدد بیان دلیل و رهنمودی دیگر برای راهیابی انسان به توحید است.

94- تفکر در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 185 - 3

3 - خداوند مردم را به تفکر و تأمل در وابسته بودن جهان آفرینش و نیاز همواره آن به هستی بخش دعوت کرد.

أولم ينظروا في ملكوت السموت والأرض و ما خلق الله من شيء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 3 - 11، 8

8- تفکر در پدیده های عالم، آدمی را به شناخت خدا و مدبر بودن او بر هستی هدایت می کند.

هو الذی مدّ الأرض . . . إن فی ذلک لآیت لقوم یتفکرون

11- تفکر در پدیده های هستی ، زمینه ساز باور به لقای خدا و برپایی قیامت است .

إن فی ذلک لآیت لقوم یتفکرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 8 - 6

6 - ژرف نگری در نظام هستی و توجه به عمر محدود جهان ، امری لازم و شایسته است .

ص: 303

أولم يتفكروا في أنفسهم ما خلق الله السموت والأرض وما بينهما إلا بالحقّ و

«و أجل مسمّى» عطف به «بالحقّ» است و احتمال دارد که مراد از آن، داشتن مدتی مشخص باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 29 - 6

6 - اندیشه و مطالعه در آفرینش طبیعت ، از راه های خدا شناسی است .

و من آياته خلق السموت والأرض و ما بثّ فيهما من دابّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 13 - 9

9 - تفکر و تأمل ، شرط شناخت آیات الهی ، در گستره نظام جهان

إنّ في ذلك لآيت لقوم يتفكرون

95- تفکر در خلقت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 11 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) مأمور توجه دادن کافران و مشرکان بر آفرینش انسان و جهان و ترغیب آنان به تأمل و تفکر درباره آنها

فاستفتهم أهم أشدّ خلقاً أم من خلقنا

استفتا و پرسش در آیه شریفه، برای ترغیب به تفکر و تأمل است؛ نه برای پرسش و استفتای حقیقی.

96- تقدیر آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 8 - 6

6- پدیده های عالم هر کدام دارای اندازه و حدّی مخصوص به خود است .

و كل شیء عنده بمقدار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 50 - 6

6 - وجود حساب و اندازه ، در آفرینش موجودات

أعطى كلّ شيء خلقه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 2 - 14

14 - جهان آفرینش ، جلوه تقدیر خداوند

ص: 304

الذی له ملک السموت . . . و خلق کلّ شیء فقدّره تقدیراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 10

10 - نظام آفرینش ، بر اساس تقدیر و تنظیمی سنجیده و آگاهانه

ذلک تقدیر العزیز العلیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 6 - 9

9- نزول قرآن و تقدیر و تدبیر امور خلق ، متکی بر آگاهی عمیق خداوند از نیاز آنان است .

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ .. فِيهَا يَفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ ... إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

جمله «إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ» می تواند تعلیل برای «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ ..» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 49 - 1

1 - تمامی موجودات و قوانین هستی ، بر اساس اندازه گیری ، محاسبه و برنامه دقیق الهی شکل گرفته است .

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 50 - 4

4 - تحقق آفرینش اشیا و تقدیر و تنظیم آنها ، با صدور یک فرمان از جانب خداوند و بی نیاز از بازنگری *

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ . وَ مَا أَمْرُنَا إِلَّا وَحْدَهُ كَلِمَةً بِالْبَصَرِ

عبارت «و ما امرنا» می تواند نظر به آیه قبل داشته باشد؛ یعنی، خلقت و اندازه گیری در دو مرحله صورت نمی گیرد؛ بلکه با یک فرمان هم آفرینش است و هم تقدیر و در این آفرینش و تقدیر تجدید نظر صورت نمی گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - سیر صعودی و نزولی گیاهان و رویدن و تبدیل شدن آنها به خاشاک ، نمونه ای از نظم تقدیر شده آفریده های خداوند است .

الذی قدر . . . أخرج المرعی . فجعله غشاءً أحوی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قدر - 97 - 4 - 9

9 - تقدیر امور جهان در شب قدر ، وابسته به نزول ملائکه و روح به زمین است .

تنزّل . . . من کلّ أمر

«أمر»، ممکن است مفرد «أمر» باشد. در این صورت مراد اموری خواهد بود که در شب قدر، تقدیر می شود و ملائکه و روح برای تدبیر آن امور، به زمین نازل می شوند. حرف «من» در این احتمال، برای بیان علّت غائی است؛ یعنی، «لأجل کلّ أمر

ص: 305

97- تقدیر تحولات آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 12 - 4

4- رخدادها و حوادث جهان ، مسبوق به تقدیر و برنامه از پیش تعیین شده خداوند

فالتقى الماء على أمر قد قدر

98- تکامل آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حمد - 1 - 2 - 8

8 - جهان هستی به سوی کمال در حرکت است .

رب العلمین

«رب» به معنای تربیت کردن است و تربیت ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است تا آن گاه که به حد تمام و کمال برسد (مفردات راغب). پس این معنا حکایت از حرکت تکاملی دارد. گفتنی است که کلمه «رب» مشترک لفظی میان وصف و مصدر می باشد و در آیه مورد بحث معنای وصفی دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 28 - 13

13 - هستی ، دارای جریانی رو به کمال در پرتو ربوبیت خداوند

رب العلمین

«رب» به معنای تربیت کننده است و تربیت یعنی ایجاد تدریجی چیزی تا آنگاه که به کمال خویش برسد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 71 - 25

25 - تسلیم شدن در برابر خداوند، قرار گرفتن در بستر رشد و کمال جهان هستی است.

و أمرنا لنسلم لرب العلمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 42 - 5

5 - جهان هستی ، هدفمند و دارای حرکت تکاملی

وإلى الله المصير

«الله» ذات مستجمع صفات کمالیه است. بر این اساس لازمه مرجع و مقصد قرار گرفتن خداوند برای جهان، این است که جهان هدفمند و روبه تکامل باشد؛ زیرا حرکت به سوی کمال مطلق، کمال آور است.

ص: 306

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 24 - 10

10 - جهان طبیعت (آسمان ها ، زمین و . . .) رو به رشد و کمال است .

قال ربّ السموت و الأرض و ما بینهما

«ربّ» به معنای تربیت کردن است و «تربیت» ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است تا آن گاه که به تمام و کمال برسد (مفردات راغب). این معنا حکایت از حرکت تکاملی و رو به رشد دارد. برداشت یاد شده نیز مبتنی بر این معنا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 47 - 5

5 - عوالم هستی ، در حرکت به سوی رشد و کمال

ربّ العلمین

«ربّ» به معنای مربی و تربیت کننده است و تربیت عبارت است از ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل تا آن گاه که به حدّ تمام و کمال برسد (مفردات راغب). گفتنی است که این معنا حکایت از حرکت تکاملی دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 98 - 7

7 - جهان هستی ، در حرکت به سوی رشد و کمال

ربّ العلمین

«ربّ» به معنای تربیت کردن است و «تربیت» ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است تا آن گاه که به تمام و کمال برسد (مفردات راغب). پس این معنا حکایت از حرکت تکاملی و رو به رشد دارد. برداشت یاد شده مبتنی بر این معنا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 109 - 9

9 - جهان هستی در حرکت به سوی رشد و کمال

ربّ العلمین

واژه «ربّ» معادل «مرّبی» (تربیت کننده) است و تربیت عبارت است از ایجاد حالتی در شیء پس از حالت پیشین تا وقتی که به تمام و کمال برسد (مفردات راغب) و این معنا حاکی از وجود حرکت تکاملی در هستی است که تحت تربیت خداوند قرار دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 127 - 9

9- جهان هستی ، در حرکت به سوی رشد و کمال

ربّ العلمین

واژه «ربّ» معادل «مرّبی» (تربیت کننده) است و تربیت عبارت است از ایجاد حالتی در شیء پس از حالت پیشین تا وقتی که به تمام و کمال برسد، (مفردات راغب) این معنا حکایت از وجود حرکت تکاملی در هستی می کند که تحت ربوبیت خدا است.

ص: 307

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 145 - 9

9 - جهان هستی ، در حرکت به سوی رشد و کمال

ربّ العلمین

واژه «ربّ» معادل «مرئی» (تربیت کننده) است و تربیت عبارت است از ایجاد حالتی در شیء پس از حالت پیشین، تا وقتی که به حد تمام و کمال برسد (مفردات راغب). این معنا حکایت از وجود حرکت تکاملی در هستی - که تحت ربوبیت خداست - می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 164 - 9

9 - جهان هستی ، در حرکت به سوی رشد و کمال

ربّ العلمین

واژه «ربّ» معادل «مرئی» (تربیت کننده) است و تربیت عبارت است از ایجاد حالتی در شیء پس از حالت پیشین تا وقتی که به حد تمام و کمال برسد (مفردات راغب). این معنا از وجود حرکت تکاملی در جهان آفرینش - که تحت ربوبیت خدا قرار دارد - حکایت می نماید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 180 - 9

9 - جهان هستی ، در حرکت به سوی رشد و کمال

ربّ العلمین

واژه «ربّ» معادل «مرئی» (تربیت کننده) است و تربیت عبارت است از ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل تا وقتی که به حد تمام و کمال برسد (مفردات راغب). این معنا از وجود حرکت تکاملی در هستی - که در تحت ربوبیت خداوند قرار دارد - حکایت می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 192 - 7

7 - جهان هستی ، در حرکت به سوی رشد و کمال

ربّ العلمین

و سبحن الله ربّ العلمین

«ربّ» به معنای تربیت کردن است و تربیت ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبلی است تا آن گاه که به حد کمال برسد. این معنا حکایت از حرکت تکاملی شیء مورد تربیت دارد. گفتنی است که واژه «ربّ» مشترک لفظی میان مصدر و وصف است و در آیه یاد شده معنای وصفی آن مراد است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 44 - 19

19 - جهان آفرینش در حال رشد و حرکت به سوی کمال

ربّ العلمین

«ربّ» به معنای تربیت کردن است و تربیت ایجاد حالتی در شیء پس از حالت پیش است تا آن گاه که به حد تمام و کمال برسد (مفردات راغب). این معنا حکایت از حرکت تکاملی جهان دارد. گفتنی است که کلمه «ربّ» مشترک لفظی میان وصف و مصدر است. ولی در آیه یاد شده معنای وصفی آن مراد است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 30 - 10

10 - جهان آفرینش در حال حرکت به سوی کمال

ربّ العلمین

"ربّ" به معنای تربیت کردن است و تربیت ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است تا آن گاه که به حد تمام و کمال برسد. این معنا از حرکت تکاملی جهان - که تحت ربوبیت خداوند است - حکایت می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 18 - 17

17 - جهان هستی ، هدف مند و دارای حرکت تکاملی است .

و إلى الله المصیر

«الله» ذات مستجمع صفات کمالیه است. بر این اساس لازمه مرجع و مقصد بودن خداوند برای جهان، این است که جهان هدف مند بوده و رو به تکامل داشته باشد؛ زیرا حرکت به سوی کمال مطلق، کمال آور است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 87 - 6

6 - جهان هستی به سوی کمال در حرکت است .

«رب» به معنای تربیت کردن است و تربیت ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است، تا آن گاه که به حد تمام و کمال برسد (مفردات راغب). این معنا حکایت از حرکت تکاملی دارد. گفتنی است که کلمه «رب»، مشترک لفظی میان وصف و مصدر می باشد و در آیه شریفه معنای وصفی دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 182 - 8

8 - جهان هستی ، به سوی کمال در حرکت است .

«رب» به معنای تربیت است و «تربیت» ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است، تا آن گاه که به حد تمام و کمال برسد (مفردات راغب). این معنا حکایت از حرکت تکاملی دارد. گفتنی است که کلمه «رب»، مشترک لفظی میان وصف و

مصدر می باشد و در آیه مورد بحث معنای وصفی دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 66 - 2

2 - جهان هستی ، در حال حرکت به سوی کمال است .

ربّ السموت و الأرض و ما بینهما

«ربّ» به معنای تربیت کردن است و تربیت ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است تا آن گاه که به حد تمام و کمال برسد (مفردات راغب). این معنا حکایت از حرکت تکاملی دارد. گفتنی است که کلمه «ربّ»، مشترک لفظی میان وصف و مصدر می باشد و در این آیه، معنای وصفی آن مراد است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 75 - 19

19 - جهان هستی ، به سوی کمال در حرکت است .

ربّ العلمین

«ربّ» به معنای تربیت کردن است و تربیت ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است تا آن گاه که به حد تمام و کمال برسد (مفردات راغب). این معنا حکایت از حرکت تکاملی دارد. گفتنی است که کلمه «ربّ» مشترک لفظی میان وصف و مصدر می باشد و در آیه مورد بحث معنای وصفی دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 64 - 20

20 - جهان هستی ، به سوی کمال در حرکت است .

ربّ العلمین

«ربّ» به معنای تربیت کردن است و تربیت ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است تا آن گاه که به حد تمام و کمال برسد (مفردات راغب). این معنا حکایت از حرکت تکاملی دارد. گفتنی است که کلمه «ربّ» مشترک لفظی میان وصف و مصدر می باشد و در آیه مورد بحث معنای وصفی دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جهان هستی ، به سوی کمال در حرکت است .

ربّ العلمین

«ربّ» به معنای تربیت کردن است و تربیت ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است تا آن گاه که به حد تمام و کمال برسد (مفردات راغب). این معنا حکایت از حرکت تکاملی دارد. گفتنی است که کلمه «ربّ» مشترک لفظی میان وصف و مصدر می باشد و در آیه مورد بحث معنای وصفی دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - جهان هستی ، به سوی کمال در حرکت است .

ص: 310

«ربّ» به معنای تربیت کردن است و تربیت ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است تا آن گاه که به حد تمام و کمال برسد (مفردات راغب). این معنا حکایت از حرکت تکاملی دارد. گفتنی است که کلمه «ربّ»، مشترک لفظی میان وصف و مصدر می باشد و در آیه مورد بحث معنای وصفی دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 53 - 10

10 - حرکت جهان هستی ، هدفدار و تکاملی است .

إلی الله تصیر الأمور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 36 - 8

8 - حرکت جهان هستی ، در مسیر ترقّی و کمال

ربّ السموت وربّ الأرض ربّ العلمین

با توجه به معنا و مفهوم تربیتی و تکاملی نهفته در واژه «ربّ»، برداشت یاد شده قابل استفاده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 23 - 6

6 - نظام هستی ، در مسیر کمال و تعالی

فَوربّ السّماء والأرض

در واژه «ربّ»، پیش بردن به سوی کمال و رفع نقایص، نهفته است. (مفردات راغب)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 80 - 6

6 - جهان آفرینش ، در حال حرکت به سوی کمال

در معنای «رَبِّ» تربیت کردن نهفته است. تربیت ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است تا آن گاه که به حد تمام و کمال برسد (مفردات راغب). این معنا حکایت از حرکت تکاملی جهان دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 40 - 7

7 - جهان طبیعت (ستارگان و . . .) دارای روندی رو به رشد و کمال

رَبِّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

«رَبِّ» به معنای تربیت کردن است و «تربیت» ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است تا آن گاه که به حد تمام و کمال برسد (مفردات راغب). این معنا بیانگر روند رو به رشد و تکامل است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 311

4- عوالم هستی، پس از برپایی قیامت نیز در حال رشد و تکامل خواهند بود.*

یوم یقوم الناس لرب العلمین

توصیف خداوند به «رب العالمین» - حتی در قیامت - بیانگر تداوم تدبیر و تربیت جهان هستی، در آن زمان است.

99- تکامل در نظام آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 129 - 12

12 - مجموعه نظام هستی، دارای روندی تکاملی*

رب العرش العظیم

با توجه به معنای «رب» که مستلزم رشد دادن و تکامل بخشیدن به موضوعی است که مورد ربوبیت قرار گرفته و نیز با توجه به اینکه «عرش عظیم» به معنای مرکز اداره هستی است، برداشت فوق استفاده می شود.

100- تکذیب هدفداری آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 27 - 9

9- هواپرستی، انکار روز قیامت، باطل و بی هدف شمردن جهان آفرینش، از اوصاف کافران است.

و لا تتبع الهوی فیضلک عن سبیل الله... بما نسوا یوم الحساب. و ما خلقنا السما

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 28 - 2

2- برابر دانستن صالحان با مفسدان و تقواییشان با تبه کاران، به معنای باطل و بی هدف شمردن جهان آفرینش است.

و ما خلقنا السماء... بطلا... أم نجعل الذین ءامنوا و عملوا الصلحت کالمفسدین

101- تنوع موجودات آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 11 - 4

4- مظاهر طبیعت با گستردگی و تنوع، در خدمت منافع انسان

ونزلنا... فأنبتنا... والنخل... رزقاً للعباد

ص: 312

102- توحید ربوبی در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 6 - 9

9- تنها تقوایبندگان، قادرند که دلایل وحدت تدبیر موجود در جهان آفرینش را درک کنند.

إن فی اختلاف الیل والنهار... لآیت لقوم یتقون

103- تیرگی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 11 - 4

4- آکنده شدن فضا از دودی تیره و غلیظ، در آستانه برپایی قیامت

فارتقب یوم تأتی السماء بدخان ممین

بنابراین که آیه شریفه، در مورد علایم روز قیامت باشد، برداشت بالا به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 11 - 4

4- تیرگی تمام جهان، در آستانه قیامت *

یغشی الناس

104- ثبت تحولات آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 12 - 8

8 - همه پدیده ها و حوادث عالم، در «لوح محفوظ» از پیش شمارش و ثبت شده است.

و کلّ شیء أحصینة فی إمام ممین

بیشتر مفسران برآنند که مقصود از «إمام ممین»، «لوح محفوظ» است. از این رو به آن کتاب «إمام» گفته شد؛ چون این کتاب، اصل و مادر

همه کتاب‌ها و دانش‌ها است و همه چیز در آن ثبت شده و همه کس و همه چیز تابع آن است. چنان‌که در قرآن از آن به «أم الكتاب» یاد شده است: «وإنه في أم الكتاب لدينا لعليّ حكيم» (زخرف، آیه 4).

105- جهل به ارزشمندی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 39 - 4

4- بی‌دانشی نسبت به حقانیت هستی و اهداف ارزشی آفرینش، عامل انکار معاد

إن هي إلاّ موتتنا الأولى... ولكنّ أكثرهم لا يعلمون

ص: 313

از ارتباط میان «إِنَّ هَؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ» با «و لَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ» استفاده می شود که انکار معاد، ریشه در جهل نسبت به حقانیت آفرینش دارد.

106- جهل به حقانیت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 39 - 4

4- بی دانشی نسبت به حقانیت هستی و اهداف ارزشی آفرینش ، عامل انکار معاد

إن هي إلاّ موتتنا الأولى . . . و لكنّ أكثرهم لا يعلمون

از ارتباط میان «إِنَّ هَؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ» با «و لَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ» استفاده می شود که انکار معاد، ریشه در جهل نسبت به حقانیت آفرینش دارد.

107- جهل به حقایق آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 10 - 7

7 - بشر ، ناتوان از صعود کامل به تمامی آسمان ها و دستیابی به همه حقایق عالم

فليرتقوا في الأسباب

«سبب» (مفرد «أسباب») به معنای ریسمانی است که به وسیله آن فرد از درخت خرما و مانند آن بالا می رود و مقصود از آن می تواند وسیله صعود به آسمان ها باشد. برداشت یاد شده نیز مبتنی بر این احتمال است. گفتنی است: امر «ليرتقوا» در تعجیز به کار رفته است؛ یعنی، به دنبال وسیله های صعود بروید؛ ولی هرگز نمی توانید.

108- حافظ نظم آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 41 - 1

1 - تنها خداوند ، نگه دارنده نظم کنونی آسمان ها و زمین از زوال و پاشیدگی است و هیچ قدرت دیگری در آن نقش ندارد .

إنّ الله يمسك السموات والأرض أن تزولا ولئن زالتا إن أمسكهما من أحد من بعده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 65 - 8

8 - خداوند ، دارای حاکمیتی مطلق و نافذ بر جهان آفرینش

ص: 314

فقلنا لهم كونوا قرده

در آیه شریفه نیامده است که تجاوزگران بنی اسرائیل به بوزینه تبدیل شدند. تصریح نکردن به عملی شدن فرمان (کونوا قرده) - علی رغم منظور بودن آن - اشاره به این حقیقت دارد که: فرمانهای الهی تخلف ناپذیر است و چیزی جلوگیری آن نیست؛ فرمان همان و شدن همان.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 107 - 1,2,8

1 - سلطنت و حکومت بر آسمان ها و زمین (جهان هستی) تنها در اختیار خداوند است .

ألم تعلم أن الله له ملك السموت والأرض

تقدیم خبر (له) بر مبتدا (ملك السماوات ..) دلالت بر حصر دارد.

2 - انحصار حاکمیت خداوند بر تمام هستی ، حقیقتی روشن برای همگان

ألم تعلم أن الله له ملك السموت والأرض

استفهام تقریری در «ألم تعلم ..» گویای برداشت فوق است. برای توضیح بیشتر به برداشت شماره 13 آیه قبل مراجعه شود.

8 - توجه به قدرت مطلق خداوند و حاکمیتش بر جهان آفرینش ، موجب باور به توان خداوند بر جایگزینی دینی بهتر یا همانند دین منسوخ

نأت بخیر منها أو مثلها ألم تعلم أن الله على كل شيء قدير. ألم تعلم أن الله له م

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 116 - 15

15 - حاکمیت و فرمانروایی خدا بر جهان آفرینش

له ما فى السموت والأرض كل له قنتون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 171 - 13

13 - اراده خداوند حاکم بر قوانین تکوینی جهان

انما المسيح عیسی ابن مریم رسول اللّٰه و کلمته القاها الی مریم و روح منه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 40 - 3

3 - وضع قوانین و مقررات و جعل کیفر برای متخلفان ، از شؤون خداوند و برخاسته از حاکمیت وی بر جهان هستی

فاقطعوا ایدیہما جزاء بما کسبا . . . الم تعلم انّ اللّٰه له ملک السموت و الارض

آیه مورد بحث، ناظر به مطالبی است که در آیه قبل بیان شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 120 - 1,2,5

1 - تنها خداوند ، مالک و فرمانروای آسمان ها ، زمین و هر آنچه در آنهاست .

للّٰه ملک السموت و الارض و ما فیهن

ص: 315

2- باور به حاکمیت انحصاری خداوند بر هستی از میان برنده احتمال شایستگی غیر خدا برای الوهیت

لله ملك السموت و الارض و ما فيهن

جمله «لله ملك ..» می تواند تعلیلی برای یکتایی خداوند، شایستگی و بایستگی او برای پرستش و بی همتایی وی در الوهیت باشد.

5- قدرت مطلق و حاکمیت بر هستی ، ملاک الوهیت

لله ملك السموت و الارض و ما فيهن و هو على كل شيء قدير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 12 - 16

16 - حاکمیت مطلقه الهی بر جهان هستی

قل لمن ما في السموت و الأرض قل لله .. ليجمعنكم إلى يوم القيمة لا ريب فيه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 62 - 3

3 - حکم نافذ و لازم الاجرا در آفرینش و حیات و مرگ انسان، تنها از آن خداوند است.

و يرسل عليكم .. ثم ردوا إلى الله مولیهم الحق ألا له الحكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 80 - 15

15 - تمامی پدیده های جهان در احاطه و گستره علم خداوند قرار دارند.

و سع ربی كل شيء علما

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 158 - 5,6,7,10,11,12,14

5 - تشریح دین و ارسال پیامبران در راستای فرمانروایی خدا بر جهان هستی است .

إني رسول الله إليكم جميعا الذي له ملك السموت و الأرض

6 - اعتقاد به حاکمیت خداوند بر هستی ، از میان برنده هر گونه ناباوری نسبت به بعثت پیامبران

إني رسول الله . . . الذي له ملك السموت و الأرض

7 - توجه به حاکمیت مطلق خدا بر هستی ، از میان برنده هر گونه تردید نسبت به رسالت جهان شمول پیامبر (صلی الله علیه و آله)

إني رسول الله إليكم جميعا الذي له ملك السموت و الأرض

بیان حاکمیت خدا بر هستی، پس از طرح مسأله رسالت پیامبر و جهان شمول بودن آن، در حقیقت استدلالی بر امکان آن رسالت است.

10 - فرمانروای هستی ، تنها موجود شایسته پرستش

الذي له ملك السموت و الأرض لا إله إلا هو

بیان این حقیقت که تنها خداوند شایسته پرستش است، پس از بیان انحصار حاکمیت هستی به او، گویای برداشت فوق است.

11 - باور به حاکمیت انحصاری خدا بر هستی ، زمینه ساز ایمان به نبود هیچ معبودی شایسته پرستش جز او

الذي له ملك السموت و الأرض لا إله إلا هو

ص: 316

12 - رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و شمول آن نسبت به همگان، پرتویی از فرمانروایی خدا بر هستی و نبود خدایی جز او

إني رسول الله... الذي له ملك السموت والأرض لا إله إلا هو

تصریح به اینکه پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرستاده خداست (رسول الله) و سپس توصیف خداوند به فرمانروایی بر هستی، بیانگر این است که رسالت پیامبر مقتضای اوصافی است که در آیه مورد بحث برای خداوند ذکر شده است.

14 - حاکمیت مطلق خداوند بر هستی، دلیل اقتدار او بر زنده کردن موجودات و میراندن آنهاست.

الذي له ملك السموت والأرض... يحيى ويميت

بیان حاکمیت انحصاری خدا بر هستی و سپس توصیف او به حیات بخشی و مرگ آفرینی می تواند اشاره به این معنا داشته باشد که چون امور هستی در اختیار اوست، مرگ و حیات موجودات نیز به دست او خواهد بود. بنابراین «له ملك...» می تواند استدلال برای «يحيى و يميت» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 160 - 25

25 - طبیعت و جهان هستی در اختیار خدا و تحولات آن به دست اوست.

فانجست منه... ظللنا عليهم الغمم و أنزلنا عليهم المن والسلوى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 166 - 5

5 - خداوند دارای حاکمیتی مطلق بر جهان آفرینش

قلنا لهم كونوا قرده خسئين

در آیه شریفه نیامده که متمردان بوزینه شدند، بلکه تنها فرمان به بوزینه شدن ذکر شده است. این معنا (تصریح نکردن به عملی شدن فرمان) اشاره به این حقیقت دارد که فرمانهای الهی تخلف ناپذیر است و چیزی جلوگیری آن نیست. فرمان همان و شدن همان، یعنی حاکمیت علی الاطلاق.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 185 - 3

3 - خداوند مردم را به تفکر و تأمل در وابسته بودن جهان آفرینش و نیاز همواره آن به هستی بخش دعوت کرد.

أولم ينظروا فى ملكوت السموت و الأرض و ما خلق الله من شىء

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

6 - اعراف - 7 - 188 - 6

6 - خداوند و مشيت او حاكم بر امور انسان ها و تمامى هستى

قل لاأملك لنفسى نفعاً ولا ضراً إلا ما شاء الله

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

7 - توبه - 9 - 2 - 8

8 - همه جهان تحت سيطره و حاكميت خداوند است .

فسيحوا فى الأرض . . . و اعلموا أنكم غير معجزى الله

ص: 317

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 3 - 10

10 - سراسر گیتی در سیطره و اقتدار بی چون و چرای خداوند است .

الذی خلق السموت . . . ثم استوی علی العرش

«استواء» (مصدر استوی) به معنای استیلاست و «عرش» ؛ یعنی، تحت فرمانروایی. «استیلاى خداوند بر تخت حکومت» کنایه از سیطره کامل و اقتدار مطلق او بر سراسر هستی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 7 - 6

6- خداوند حاکم و فرمانروای هستی

و کان عرشه علی الماء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 15 - 4

4- حاکمیت خداوند بر جهان و علل و عوامل آن

نوفّ إلیهم أعمالهم فیها

بدیهی است که علل و عوامل طبیعی در رسیدن انسان به نتایج تلاشهایش دخیل و مؤثر است؛ ولی خداوند با جمله «نوفّ إلیهم اعمالهم» (نتیجه تلاش آنها را به ایشان می رسانیم) اعطای نتایج را به خود نسبت داد تا به حاکمیت خویش بر جهان اشاره کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 20 - 3

3- حاکمیت مطلق خداوند بر سراسر هستی

أولئک لم یکنوا معجزین فی الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17- عوامل طبیعی و فعل و انفعالات در هستی ، به دست خدا و در اختیار اوست .

یرسل السماء علیکم مدرارًا و یزدکم قوّه

18- سلطه و حاکمیت خداوند بر هستی ، از تعالیم هود (ع) به مردم خویش

یرسل السماء علیکم مدرارًا و یزدکم قوّه إلی قوّتکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10- حاکمیت خداوند بر هستی ، حاکمیتی مطلق و قدرت او بلا منازع است .

إن ربک فعال لما یرید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 40 - 12

12- حاکمیت و سیطره بر هستی ، در انحصار خداوند است .

ما أنزل الله بها من سلطان إن الحكم إلا لله

مقصود از «حکم» یا حکم تکوینی یا حکم تشریحی و یا اعم از هر دو نوع است. برداشت فوق ، ناظر به نوع تکوینی آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 67 - 12،13،17

12- حاکمیت خدا بر هستی ، لزوم اتکا به خداوند و تنافی نداشتن توکل با تدارک اسباب و علتها ، از تعالیم یعقوب (ع) به فرزندان

خویش

وادخلوا من أبواب متفرقة و ما أغنى عنكم من الله من شيء

13- حاکمیت بر تمام هستی و علل و اسباب ، از آن خداوند است و جملگی مقهور حکم و تقدیر اویند .

وادخلوا من أبواب متفرقة و ما أغنى عنكم من الله من شيء إن الحكم إلا لله

17- باور به حاکمیت انحصاری خدا بر هستی ، موجب توکل بر خدا و اتکا نکردن به غیر اوست .

إن الحكم إلا لله عليه توكلت و عليه فليتوكل المتوكلون

تفریع «علیه فلیتوکل» به وسیله «فاء» بر «إن الحكم إلا لله» گویای برداشت فوق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 100 - 28

28- خداوند هر آنچه را بخواهد با لطافت تحقق می بخشد و بر هستی و عوامل و اسباب آن سیطره دارد .

إن ربی لطیف لما یشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 4،18

4- خداوند، بر عرش (تمام هستی) تسلط و فرمانروایی دارد.

ثم استوی علی العرش

از معانی «استواء» تسلط داشتن است و «ثم» برای تراخی رتبی می باشد و این مفهوم را در جمله ارائه می کند که مهمتر از برافراشته ساختن آسمانها، این است که او بر عرش سلطه دارد.

18- اعتقاد و باور جزمی انسان ها به معاد و لقای خداوند، از هدف های قرآن در بیان نشانه های قدرت و تدبیر خدا و سلطه او بر هستی است.

یَفْصَلُ الْآیَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تَوْقِنُونَ

برداشت فوق، ناظر به این معناست که مراد از «الآیات» آیات قرآنی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 11 - 11

11- خداوند، بر انسان و سرنوشت او و بر تمام هستی حاکمیت دارد.

ص: 319

إن الله لا يغير . . . وإذا أراد الله بقوم سوءاً فلا مردّ له

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 16 - 29

29- یکتایی خدا و غلبه و تسلط او بر هستی ، دلیل ربوبیت و ولایت اوست .

أفأنتخذتم من دونه أولياء . . . وهو الواحد القهّـر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 39 - 5

5- مشیت خداوند بر هستی و قوانین آنها حاکم است و چیزی جلوگیری اعمال مشیت او نیست .

لكل أجل كتاب. يمحوه الله ما يشاء ويثبت وعنده أم الكتاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 41 - 5

5- حکومت و فرمانروایی بر هستی از آن خداوند است .

والله يحكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 42 - 5,6,12

5- خداوند ، تنها قدرت حاکم بر جهان آفرینش است .

قل . . . لا تبتغوا إلى ذی العرش سبیلاً

6- نظم و نظام جهان هستی و حاکمیت قدرت واحدی بر آن ، نشان یگانگی خداوند است .

قل لو كان معه الهه كما يقولون إذا لا تبتغوا إلى ذی العرش سبیلاً

این برداشت، از برهان خلفی که در آیه به آن اشاره شده، استفاده می شود. توضیح اینکه اگر خدایان متعددی وجود داشت، باید برای تصاحب قدرت تنازع می کردند و آثار آن معلوم می گردید و چون آثار و نتایج آن معلوم نشده، پس تنازعی رخ نداده است و چون تنازع

رخ نداده معلوم می شود خداوند، واحد و یگانه است.

12- مرکز فرمانروایی جهان هستی را در اختیار داشتن (صاحب عرش بودن)، لازمه غیر قابل انفکاک خداوندی

إِذَا لَابْتَغُوا إِلَيَّ ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا

از اینکه خداوند می فرماید: «اگر خدایان دیگری وجود داشت، باید برای رسیدن به صاحب عرش، راه و وسیله ای پیدا کنند» نشان می دهد که خدایی، عرش لازم دارد و با آن تلازم تفکیک ناپذیری دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 111 - 8

8- خداوند، تنها فرمانروای هستی و مبرّا از داشتن هرگونه شریک در جهاننداری

و لم یکن له شریک فی الملک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 320

4 - حاکمیت و اصالت رحمت الهی در نظام آفرینش

الرحمن علی العرش استوی

گزینش عنوان رحمن، هنگام توصیف خداوند به فرمان روای جهان، گویای این نکته است که تدبیر امور جهان براساس رحمت الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - آگاهی خداوند بر سر و آشکار آدمی، جلوه ای از حاکمیت و مالکیت مطلقه او بر سرتاسر هستی و اجزای آن است.

علی العرش استوی . له ما فی السموت ... فإنه يعلم السرّ وأخفی

ارتباط این آیه با آیات قبل، گویای این است که چون خداوند بر همه هستی فرمان روایی می کند و مالک حقیقی جهان است، پس بر همه چیز اطلاع و وقوف دارد، اگر چه سر و یا مخفی تر از آن باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - خداوند، مالک حقیقی هستی و فرمان روای مطلق آن

فتعلی الله الملك

5 - مالکیت و فرمان روایی خداوند بر هستی، حقیقتی ثابت و فنا ناپذیر است.

الملك الحقّ

«حقّ»؛ یعنی، واجب و ثابت (مصباح) و «الحقّ» در آیه می تواند صفت برای «الملك» باشد و نیز ممکن است صفتی دیگر برای «الله» گرفته شود که با توجه به ذکر آن بعد از وصف «الملك»، نکته یاد شده استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - خداوند، قادر بی مانند و حاکم مطلق در پهنه هستی است.

بل متّعنا هؤلاء .. انا تأتي الأرض ننقصها من أطرافها أفهم الغلبون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 18 - 8

8 - نظام جاری طبیعت ، مقهور اراده خدا و قابل تغییر به مشیت او

و أنزلنا من السماء ماء .. و إنا على ذهاب به لقدرين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 87 - 2

2 - حاکمیت یگانه خدا بر هستی ، جلوه ای از مالکیت مطلقه او

قل من ربّ السموت السبع .. سيقولون لله

در برابر سؤال از ربوبیت (من ربّ السماوات ..)، پاسخی داده شده که بیانگر مالکیت است (سيقولون لله). و این بدان جهت

ص: 321

است که ربوبیت، فرع بر مالکیت مطلقه می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 88 - 1

1 - سراسر هستی ، در سیطره حاکمیت و فرمان روایی یگانه خداوند

قل من بیده ملکوت کلّ شیء

«ملکوت» مبالغه «ملک» (فرمان روایی) است؛ مانند «رَحْمُوت» مبالغه «رحمه» و «رَهَبوت» مبالغه «رهبه».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 89 - 1

1 - اعتراف به حاکمیت و فرمان روایی خداوند بر سراسر هستی ، امری غیر قابل گریز برای اهل دانش و خرد

قل من بیده . . . إن کنتم تعلمون . سيقولون لله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 116 - 2,3

2 - خدا ، فرمان روای یگانه و به حق جهان هستی

فتعلی الله الملك الحقّ

3 - حاکمیت خدا بر هستی ، مستلزم راه نداشتن کمترین نقص و بیهوده کاری در نظام آفرینش

أفحسبتم أنّما خلقنکم عبثاً . . فتعلی الله الملك الحقّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 2 - 6

2 - فرمان روایی خداوند بر جهان هستی ، نشانگر منشأ خیرات بودن او برای جهانیان است .

تبارک الذی نزل الفرقان علی عبده . . الذی له ملک السموت والأرض

برداشت یاد شده بر این مبنا استوار است که جمله «الذی له. .» بدل برای جمله «الذی نزل...» باشد. بر این اساس، ارتباط میان مبارک

بودن خداوند و پادشاهی او، حقیقت یاد شده را، می رساند.

6- فرمان روایی و حاکمیت خداوند بر جهان آفرینش، ابدی بوده و هیچ کس وارث آن نیست.

له ملك السموت و الأرض و لم يتخذ ولدًا

جمله «لم يتخذ ولدًا» می تواند کنایه از این باشد که خداوند، حاکم آسمان ها و زمین، فرزندی انتخاب نکرده است تا حاکمیتش را به او منتقل کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 59 - 5

5- سراسر گیتی در سیطره و اقتدار بی چون و چرای خداوند

ثم استوی علی العرش

«استواء» (مصدر «استوی») به معنای «استیلا» است. «عرش»؛ یعنی، تخت فرمانروایی. استیلا بر تخت حکومت، کنایه از سیطره کامل و اقتدار مطلق بر سراسر هستی است.

ص: 322

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 72 - 4

4 - نظام آفرینش ، تحت حاکمیت اراده خدای یگانه است .

قل أرءیتم . . . من إله غیر الله یأتیکم بلیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 88 - 9

9 - فرمان روایی جهان ، تنها در اختیار خداوند است .

له الحکم

«حکم» به معنای فرمان است و تقدیم خبر (له) بر مبتدا (الحکم) مفید حصر می باشد. بنابراین «له الحکم»؛ یعنی، فرمان در سراسر هستی، تنها در انحصار خدا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 26 - 2

2 - خداوند ، حاکم مطلق موجودات هستی است .

لله ما فی السموت

لازمه مالکیت، حاکمیت داشتن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 13 - 12، 9

9 - فرمانروایی مطلق جهان ، مخصوص خدا است .

الله ربکم له الملک

تقدیم خبر (له) بر مبتدا (الملک)، دلالت بر حصر می کند.

12 - مالکیت جهان و فرمانروایی بر آن ، از اوصاف و ویژگی های معبود حقیقی و شایسته عبادت

والله خلقكم .. الشمس والقمر ... ذلكم الله ربكم له الملك والذين تدعون من

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

15 - ص - 38 - 10 - 6، 2، 1

1 - فرمانروایی جهان هستی (آسمان ها ، زمین و موجودات میان آن دو) تنها در اختیار خداوند است .

أم لهم ملك السموت والأرض و ما بينهما

2 - بشر از فرمانروایی بر جهان هستی ، محروم و ناتوان است .

أم لهم ملك السموت والأرض و ما بينهما

6 - گزینش پیامبر از میان انسان ها ، تنها در توان خداوند حاکم بر جهان هستی است .

جاءهم منذر منهم .. أعزل عليه الذكر من بيننا ... أم لهم ملك السموت ... فليرتق

برداشت یاد شده از آن جا است که آیه شریفه، می تواند پاسخی به اعتراض کافران باشد که چرا از میان توده های مردم، حضرت محمد(صلی الله علیه و آله) به پیامبری مبعوث شده است؟ و یا چرا پیامبر از جنس بشر برگزیده شده است؟ (بل عجبوا أن جاءهم

ص: 323

قل لله الشفعه جميعًا له ملك السموت و الأرض

جمله «له ملك السماوات..» در مقام تعلیل برای جمله پیش (لله الشفاعة جميعاً) است؛ یعنی، چون فرمانروایی جهان به دست خداوند است، پس شفاعت هم - که جزئی از فرمانروایی است - در اختیار او قرار خواهد داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 63 - 1

1 - کلید و سررشته تمامی امور جهان ، در اختیار خدا است .

له مقالید السموت و الأرض

«مقالید» در آیه شریفه یا مترادف «مفاتیح» (کلیدها) و یا به معنای «خزائن» (گنجینه ها) است (لسان العرب). در هر صورت این تعبیر کنایه از سلطه بر جهان و در اختیار داشتن آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 324

4 - خداوند فرمان روای جهان هستی است .

ذو العرش

«عرش» به معنای تخت فرمان روایی است و صاحب عرش بودن خداوند (ذوالعرش)، کنایه از سیطره کامل خداوند بر جهان هستی و فرمان روایی مطلق او بر آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 16 - 8، 7، 5

5 - فرمان روایی جهان، تنها از آن خداوند است .

لمن الملك اليوم لله الواحد القهار

7 - وحدانیت و قهار بودن خداوند، نشانه اختصاص داشتن فرمان روایی به ذات مقدس او

لمن الملك اليوم لله الواحد القهار

ذکر شدن دو صفت یکتایی و قهاریت برای خداوند - پس از یادآوری اختصاص داشتن فرمان روایی جهان به او - می تواند گویای حقیقت یاد شده باشد؛ زیرا کسی که چیره شونده مطلق است و در این چیره گی، یکتا و یگانه می باشد، در اوج قدرت و استیلا بر جهان قرار دارد.

8 - اعتراف همه خلائق در قیامت به اختصاص داشتن فرمان روایی جهان به خداوند

لمن الملك اليوم لله الواحد القهار

جمله «لله الواحد القهار» پاسخ سؤال در «لمن الملك اليوم» است؛ برداشت یاد شده مبتنی بر این نکته است که گوینده این پاسخ از سوی خلائق می باشد؛ یعنی، همان مردمی که در قیامت نمایان می شوند (هم بارزون)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 44 - 11

11 - عالم، محضر خدا است .

إِنَّ اللَّهَ بصير بالعباد

لازمه بصیرت و آگاهی داشتن خداوند بر احوال بندگان، حضور همه چیز در پیشگاه او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 8 - 3

3 - مشیت الهی ، حاکم بر هستی است .

و لو شاء الله لجعلهم أمه وحده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 12 - 4

4 - تسلط و سیطره کامل و فراگیر خداوند بر جهان هستی

له مقالید السموت والأرض

تعبیر «له مقالید» گاهی کنایه از تسلط بر چیزی است.

ص: 325

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 49 - 1,5

1 - تمامی جهان هستی ، قلمرو مالکیت و حکومت خداوند است .

لله ملك السموت و الأرض

5 - حاکمیت مطلق خداوند در جهان هستی ، پشتوانه اجرای مشیت وی در آفرینش موجودات

لله ملك السموت و الأرض یخلق ما یشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 50 - 6

6 - حاکمیت مطلق و بلامنازع خدا در صحنه هستی ، پشتوانه اجرای مشیت او در میزان جمعیت و نوع جنسیت فرزندان خانواده

لله ملك السموت .. و یجعل من یشاء عقیماً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 85 - 1,2,3

1 - یگانه فرمانروای آسمان ها و زمین و مجموعه هستی ، شایان ستایش و تمجید است .

و تبارک الذی له ملك السموت و الأرض

واژه «تبارک» که در مقام ستایش به کار می رود، از ماده «برکت» به معنای خیر فراوان است.

2 - حاکمیت خدای یگانه بر نظام هستی ، پاینده و زوال ناپذیر

و تبارک الذی له ملك السموت و الأرض و ما بینهما

«تبارک» می تواند اخبار از پایندگی و جاودانگی باشد.

3 - حکمت و علم گسترده خداوند ، پشتوانه فرمانروایی زوال ناپذیر او بر نظام هستی

و هو الحکیم العلیم . و تبارک الذی له ملك السموت و الأرض و ما بینهما

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - حاکمیت اراده خداوند بر مرگ و حیات انسان ، نمودی از حاکمیت مطلق او بر هستی

قل الله يحييكم ثم يميتكم ثم يجمعكم .. . والله ملك السموت و الأرض

با توجه به ارتباط دو آیه، مطلب یاد شده استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حاکمیت تدبیر و مدیریت خداوند یکتا ، بر کل نظام هستی

فلله الحمد رب السموت و رب الأرض رب العلمين

تکرار واژه «رب» در آیه شریفه، می تواند در راستای شرک زدایی و تثبیت باور به حاکمیت مطلق ربوبیت خداوند باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - نزول اطمینان و آرامش بر قلب مؤمنان در بحران‌ها، نمودی از حاکمیت خداوند بر قوای جهان

أَنْزَلَ السَّكِينَةَ .. وَ لِلَّهِ جُنُودَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

بیان «لله جنود..» - در پی «أنزل السكينة» - می‌تواند بیانگر این نکته باشد که با وجود حاکمیت خداوند بر قوای جهان، اطمینان بخشیدن به قلب مؤمنان، امری سهل و آسان است.

15 - فتح و پیروزی مؤمنان در پرتو امداد الهی، جلوه‌ای از حاکمیت خدا بر عوامل و امکانات جهان هستی

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا .. وَ لِلَّهِ جُنُودَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

«لله جنود..» ممکن است در مقام تعلیل برای «إنا فتحنا لك...» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - حاکمیت مطلق خداوند بر هستی، پشتوانه تحقق اراده او بر کیفر کافران

فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا . وَ لِلَّهِ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

تذکر به حاکمیت مطلق خداوند بر هستی - در پی تهدید کافران به عذاب - بیانگر مطلب بالا است.

11 - حاکمیت یگانه خداوند بر هستی، آمیخته با رحمت گسترده و ازلی او

وَ لِلَّهِ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ .. وَ كَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

از ارتباط صدر و ذیل آیه شریفه، مطلب بالا قابل برداشت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - تمامی قلمرو هستی، در انحصار ربوبیت خداوند، از زمین خاکی تا ستاره «شعری»

وَأَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشَّعْرَى

تصریح به «شعری»، می‌تواند از آن جهت باشد که این ستاره، در نقطه‌ای بس دور در فضا قرار دارد و یادکرد آن در حقیقت، برای بیان

یگانگی ربوبیت خداوند بر تمام قلمرو گسترده هستی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 6 - 3

3 - سراسر هستی ، از اوج ستارگان تا درختان روئیده بر زمین ، مقهور اراده و قوانین الهی

و النجم و الشجر یسجدان

در صورتی که مراد از «النجم» ستارگان باشد - نه گیاهان بی ساقه - مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 23 - 1, 2

1 - یگانه معبود هستی ، فرمانروای مطلق نظام وجود است .

هو الله الذی . . . الملك القدّوس

2 - یگانه مدبّر و فرمانروای جهان هستی ، شایسته مقام خداوندی و پرستش است .

هو الله الذی لا إله إلاّ هو الملك

ص: 327

وصف «الملک» برای جمله قبل، اشعار به علیت دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 1 - 3,4

3 - فرمانروایی جهان، تنها در دست خداوند است.

الذی بیده الملک

تقدیم مسند (بیده) بر مسندالیه (الملک)، افاده اختصاص می کند.

4 - افاضه خیرها و برکتها از سوی خداوند، برخاسته از فرمانروایی انحصاری او بر جهان است.

تبرک الذی بیده الملک

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که جمله «الذی بیده الملک» می تواند در مقام توضیح و تبیین «تبارک» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 9 - 7

7 - حاکمیت و مالکیت خداوند بر تمام هستی و علم مطلق او، دلیل حقانیت عقیده مؤمنان به او است.

إلا أن يؤمنوا بالله... الذی له ملک السموت والأرض و الله علی کل شیء شهید

«سماوات و أرض»، کنایه از تمام هستی است و «الذی...» وصف دیگری برای خداوند است و به علت ایمان مؤمنان اشاره دارد. تصریح

به کلمه «الله» و نیاوردن ضمیر (در آخرین جمله آیه)، هر چند که نشانگر استقلال این جمله از ماقبل و نظر داشتن آن به کار هر دو گروه

است - نه خصوص مؤمنان - ولی علت ایمان مؤمنان را نیز کامل می سازد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 15 - 1,4

1 - فرمانروایی بر جهان هستی و تدبیر آن، در اختیار خداوند است.

ذو العرش

عرش؛ یعنی، تخت فرمانروا (قاموس) و در آیه شریفه معنای مجازی آن (مقام سلطه بر همه جهان و تدبیر آن) مراد است.

4- مؤاخذه سخت کافران و چشم پوشی از خطای مؤمنان ، برخاسته از سلطه خداوند بر تمام هستی است .

إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ .. و هو الغفور الودود . ذوالعرش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 5 - 2

2- پژمرده ساختن گیاهان و تبدیل آن به هیزم و خرده کاه ، جلوه های حاکمیت تدبیر خداوند بر جهان هستی است .

رَبِّكَ .. الذی أخرج المرعى . فجعله غثاء أحوی

در این آیات، همان گونه که رویاندن گیاهان از جلوه های ربوبیت خداوند معرفی شده؛ پژمرده ساختن آنها نیز براساس تدبیر و ربوبیت او دانسته شده است. این تدبیر، ممکن است ناظر به منافی نظیر تهیه هیزم و کود، غذای زمستانی حیوانات و غیر آن باشد که از گیاهان خشک شده حاصل می شود.

ص: 328

110- حاکم نظام آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 24 - 3

3 - بهره‌وری انسان از مصنوعات خویش ، تنها در قلمرو قوانین فائق الهی بر نظام طبیعت

و له الجوار المنشات فی البحر

خداوند با تعبیر «له الجوار ..» به انسان تذکر داده است که اگر بشر می‌تواند با ساخت وسایلی به بهره‌وری بیشتر از دریا بپردازد، این چیزی است که در پر تو قوانین الهی حاکم بر ماده صورت می‌گیرد.

111- حاکم نیروهای آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 7 - 3,8

3 - حاکمیت خداوند بر قوای هستی ، نشانگر قدرت او بر پاداش مؤمنان و کیفر منافقان و مشرکان

لیدخل المؤمنین و المؤمنات جنّات... و یعذب المنفقین... و المشرکین... و لله

از ارتباط این آیه با آیات پیشین - که درباره پاداش مؤمنان و کیفر منافقان و مشرکان بود - مطلب بالا استفاده می‌شود.

8 - حاکمیت مطلق خداوند بر قوای هستی ، نویدی به مؤمنان و هشدار به منافقان و مشرکان

و لله جنود السموت و الأرض

یادآوری قدرت، پس از وعده و وعید، بیانگر مطلب یاد شده است.

112- حتمیت تحولات آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 3 - 5

5 - حق ستیزی کافران ، بی تأثیر در برنامه های الهی و در سد کردن راه رسالت

و کذبوا.. و کلّ امر مستقرّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 19 - 4

4 - عالم ، حادث و ناپایدار است .

کیف یبدئ الله الخلق ثم یعیده

«یبدئ» دلالت بر پدیداری عالم و «یعیده» دلالت بر ناپایداری آن می کند.

ص: 329

114- حرکت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حمد - 1 - 2 - 8

8 - جهان هستی به سوی کمال در حرکت است .

رب العلمین

«رب» به معنای تربیت کردن است و تربیت ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است تا آن گاه که به حد تمام و کمال برسد (مفردات راغب). پس این معنا حکایت از حرکت تکاملی دارد. گفتنی است که کلمه «رب» مشترک لفظی میان وصف و مصدر می باشد و در آیه مورد بحث معنای وصفی دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 285 - 21

21 - حرکت جهان آفرینش ، تنها به سوی خداوند است .

و الیک المصیر

«ال» در «المصیر» برای جنس است؛ یعنی هر تحوّل و حرکتی تنها به سوی اوست و تمام جهان آفرینش دارای حرکت و تحوّل است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 109 - 7،8

7 - خداوند ، هدف حرکت همه هستی

و الی الله ترجع الامور

8 - همه جهان هستی ، در حال سیر و حرکت

و الی الله ترجع الامور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 28 - 13

رب العلمین

«رب» به معنای تربیت کننده است و تربیت یعنی ایجاد تدریجی چیزی تا آنگاه که به کمال خویش برسد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 3 - 10

10 - جهان آفرینش، در حال حرکت است و خدا منت ها الیه این حرکت می باشد.

وإله المصیر

«ال» در «المصیر» برای جنس است؛ یعنی، هر تحوّل و حرکتی در جهان هستی، تنها به سوی خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 43 - 5

ص: 330

5- جهان هستی ، به سوی کمال در حرکت است .

رَبِّ الْعَالَمِينَ

«رَبِّ» ، به معنای تربیت کردن است و «تربیت» ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است تا آن گاه که به حد تمام و کمال برسد (مفردات راغب). این معنا حکایت از حرکت تکاملی دارد. گفتنی است که کلمه «رَبِّ» مشترک لفظی میان وصف و مصدر است و در آیه مورد بحث معنای وصفی دارد.

115- حقانیت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر - 15 - 85 - 1

1- خداوند آسمان ها ، زمین و موجودات در فضا را بر اساس حق (حکیمانه و با مقصودی صحیح) آفرید .

و ما خلقنا السموت و الأرض و ما بینهما إلاّ بالحقّ

یکی از موارد کاربرد واژه «حق» جایی است که کاری به مقتضای حکمت و بر اساس مصلحت انجام پذیرفته باشد (مفردات راغب). برداشت فوق بر اساس این کاربرد است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 3 - 4

4- آفرینش حق مدار آسمان ها و زمین ، گواه وحدانیت خدا و نبود شریک برای او

أن أُنذروا أنه لا إله إلاّ أنا فاتقون . خلق السموت و الأرض بالحقّ تعلی عمّا یشر

جمله «خلق السماوات و الأرض» به منزله تعلیل برای مضمون «لا إله إلاّ أنا» در آیه قبل است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15- ص - 38 - 27 - 3

3- آفرینش جهان ، امری است بایسته ، به اندازه و به جا .

و ما خلقنا السماء و الأرض و ما بینهما بطلاً

«حقّ» کاری است که انجامش ضروری بوده و به اندازه لازم و در زمان خودش تحقق یابد (مفردات راغب) و باطل نقیض حق است.

3 - برابر انگاشتن مؤمن و کافر در پیشگاه خداوند ، پنداری مغایر با هدفمندی و حقانیت نظام جهان

أم حسب الذين اجترحوا... و خلق الله السموت و الأرض بالحقّ

خداوند، هدفمندی و حقانیت نظام جهان را به دنبال طرح عدم تساوی صالح و ناصالح در پیشگاه داوری حق، یاد کرده و از یک مقوله و معنا دانسته است. بر این اساس آیه شریفه را می توان تفسیر و تعلیلی برای آنچه که در آیه قبل بیان شده، دانست.

5 - هدفمندی و حقانیت نظام جهان ، مستلزم برپایی نظام عادلانه کیفر و پاداش

خلق ... بالحقّ و لتجزى ... و هم لا يظلمون

در آیه شریفه پس از طرح حقانیت نظام هستی، به عدل الهی در نظام کیفر و پاداش اشاره شده است. از این نکته استفاده می شود که عدل در مجازات، لازمه حقانیت آفرینش است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 3 - 4,9

3- کتاب تشریح و نظام تکوین ، هر دو بحق ، حکیمانه و متکی به عزت و توانمندی خداوند

تنزیل الکتب من الله العزيز الحكيم . ما خلقنا السموت و الأرض

طرح مسأله حقانیت آفرینش آسمان و زمین و نظام تکوین - در پی بیان نزول کتاب از سوی خداوند عزیز و حکیم - می تواند اشاره به همگونی و هماهنگی کتاب تشریح با نظام تکوین، در حقانیت و استواری و استحکام داشته باشد.

4 - نزول کتاب آسمانی ، لازمه حقانیت آفرینش و عبث نبودن آن *

تنزیل الکتب .. ما خلقنا السموت و الأرض و ما بينهما إلاّ بالحقّ

از ارتباط «تنزیل الکتب ...» با «و ما خلقنا السماوات ... إلاّ بالحقّ»، مطلب یاد شده قابل برداشت است.

9 - لازمه حقانیت آفرینش ، وجود معاد و عالمی دیگر ، غیر از جهان مادی دنیوی

خلقنا .. إلاّ بالحقّ و أجل مسمى و الذين كفروا عما أنذروا معرضون

چنانچه زندگی انسان، محدود به حیات دنیوی وی باشد، بسیاری از نابرابری ها و بی عدالتی ها جبران نشده و حق حاکم نمی گردد. از این بیان می توان استفاده کرد که لازمه حق بودن آفرینش، وجود جهان دیگری پس از این جهان است.

116- حقانیت خلقت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 44 - 3

3 - عالم ، حق و هدف دار خلق شده است .

خلق الله السموت و الأرض بالحقّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آفرینش جهان (آسمان ها، زمین و...)، براساس حق و هدفدار و به دور از بیهوده کاری است.

خلق السموت و الأرض بالحقّ

«حقّ» در مقابل باطل قرار دارد. یکی از معانی «باطل» عبث و بیهوده کاری است؛ یعنی، کاری که در آن هدف معقولی لحاظ نشود.

11 - معاد و بازگشت انسان ها، به پیشگاه عدل الهی برای کیفر و پاداش، مقتضای آفرینش به حق و هدفمند جهان است.

خلق السموت و الأرض... وإليه المصير

ذکر معاد انسان ها - پس از بیان آفرینش جهان بر پایه حق و هدفمندی - می تواند گویای نکته یاد شده باشد.

117- حقایق آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 154 - 7

7 - وجود عالم برزخ و حیات برزخی ، از حقایق هستی است .

ولا تقولوا لمن یقتل فی سبیل اللّٰه اموت بل احياء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 6 - 7

7 - جهان آفرینش ، افزون بر موجودات آشکار و شهودی ، دارای حقایق نهان و غیبی

یعلم السّرّ فی السموت و الارض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 46 - 9

9 - جهان هستی ، متشکل از حقایق غیبی و ناشناخته و امور محسوس و شناختنی

علم الغیب و الشّهده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 14 - 3

3 - خالقیت خداوند نسبت به انسان و جهان ، نشانه و دلیل احاطه علمی او به تمامی حقایق جهان و نیز راز دل ها و ضمیر انسان ها است

إِنَّهٗ عَلِیْمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ . أَلَا یَعْلَمُ مِنْ خَلْقِ

عبارت «أَلَا یَعْلَمُ مِنْ خَلْقِ» در مقام تبیین چگونگی آگاهی خداوند، از راز دل ها و ضمیر انسان ها است؛ یعنی، خداوند چون خالق و آگاه به خلق خویش است، پس به راز دل ها و نهان آدمیان آگاهی دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- وجود پدیده ها و حقایق نادیدنی و شناخته نشدنی در جهان برای بشر

و ما لاتبصرون

3- جهان هستی ، دارای پدیده ها و حقایق دیدنی و شناختنی و ناپیدا و ناشناختنی

فلا أقسم بما تبصرون . و ما لاتبصرون

118- حقایق ناشناخته آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- وجود پدیده ها و حقایق نادیدنی و شناخته نشدنی در جهان برای بشر

ص: 333

و ما لاتبصرون

3- جهان هستی، دارای پدیده‌ها و حقایق دیدنی و شناختنی و ناپیدا و ناشناختنی

فلا أقسم بما تبصرون . و ما لاتبصرون

119- حیات در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 19 - 5

5- نظام حیات و مرگ در جهان هستی، دلیلی آشکار بر امکان معاد و احیای مجدد انسان‌ها است.

يخرج الحي من الميت . . . و كذلك تخرجون

120- خالق آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 164 - 18، 1

1- آسمان‌ها و زمین (هستی) آفریده‌های خداوند یکتاست.

إن في خلق السموت والأرض

18- چگونگی جهان آفرینش (پیوند و ارتباط اجزای آن با یکدیگر و هماهنگی و هدفداری آنها) حکایت از آفریننده‌ای واحد دارد.

إن في خلق السموت والأرض . . . لأيت لقوم يعقلون

از آنجا که آیه شریفه در مقام استدلال بر مسأله توحید است، به نظر می‌رسد: متعلق «يعقلون»؛ یعنی، آنچه محط اندیشه است، پیوند اجزای یک مجموعه از جهان با یکدیگر و ارتباط مجموعه‌ها با همدیگر و هدفداری آنهاست؛ زیرا پیوند، ارتباط و هدفداری جهان می‌تواند از خالق یگانه و مدبری واحد حکایت کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 101 - 6

6- ابداع کننده هستی (خداوند) سزاوار تسبیح و منزه از داشتن شریک و فرزند است.

سبحنه و تعلقى عما يصفون. بدیع السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 102 - 13، 10، 7، 2، 1

1 - تنها خدای مبدع آسمانها و زمین و آفریننده هستی و بی نیاز از شریک و فرزند، شایسته پروردگاری آدمیان است.

بدیع السموت .. ذلکم الله ربکم لا إله إلا هو

در آیه گذشته، صفات متعددی برای خداوند ذکر گردید و «ذلکم» در این آیه اشاره به خداوند، با تمامی صفات مذکور در آیه پیشین، است.

2 - الوهیت، مخصوص پروردگاری است که آفریننده هستی و بی نیاز از شریک و فرزند است.

ص: 334

بديع السموت و الأرض أنى يكون له ولد و لم تكن له صحبه . . . ذلكم الله

7 - آفریدگار همه هستی، تنها خدای شایسته پرستش است.

لا إله إلا هو خلق كل شیء فاعبدوه

10 - توحید در عبادت مهمترین وظیفه انسان در برابر پروردگار و خالق هستی است.

ذلكم الله ربكم . . . خلق كل شیء فاعبدوه

چون پس از بیان انحصار الوهیت در خداوند و بیان یکتایی او در خالقیت، امر به عبادت شده، چنین برمی آید که مهمترین وظیفه بنده در برابر خداوند عبادت و پرستش اوست.

13 - خداوند، ایجادکننده عالم و عهده دار امور همه موجودات هستی است.

خلق كل شیء فاعبدوه و هو على كل شیء وكيل

مفاد جمله «و هو على كل شیء وكيل»، پس از سخن از آفرینش، رد پندار کسانی است که در تدبیر عالم برای غیر خالق نقشی قائل باشند. به عبارت دیگر جمله اول توحید در خلق و جمله دوم توحید در امر را بیان می نماید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 54 - 2

2 - تنها آفریدگار نظام هستی، شایسته ربوبیت و تدبیر امور انسانهاست.

إن ربكم الله الذى خلق السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 185 - 14

14 - آنان که از طریق اندیشه در ملکوت آسمان ها و زمین (نیاز جهان هستی به مالک و هستی بخش) هدایت نشوند، هیچ دلیلی دیگر نمی تواند آنان را هدایت کند.

فبأى حدیث بعده يؤمنون

توضیح برداشت پیش راهنمای این برداشت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 6 - 5

5 - خدا، آفریننده تمامی پدیده های جهان هستی است .

و ما خلق الله فی السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 34 - 8

8 - قدرت پدید آوردن جهان و توانایی برپا کردن جهان آخرت ، در انحصار خداوند است .

قل هل من شركائکم . . . قل الله یدئوا الخلق ثم یعیده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 10 - 7

7 - خداوند ، پدید آورنده آسمان ها و زمین (عالم آفرینش) است .

ص: 335

أَفِي اللّٰهِ شَكَّ فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 3 - 1

1- آفریننده آسمان ها و زمین (جهان هستی) ، خداوند است .

خلق السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 33 - 5

5- آفرینش و تدبیر جهان از جانب خداوند ، دو اصل تفکیک ناپذیر در جهان بینی توحیدی است .

و ما خلقنا السماء . . . و جعلنا . . . و هو الذی خلق . . . کلّ فی فلک یسبحون

سیاق آیات در مقام ردّ اندیشه مشرکان است که برای خداوند مقام خالقیت، و برای خدایان خویش مقام تدبیر قائل بودند و خداوند در آیات پیشین مقام تدبیر و در این آیه مقام آفرینش را به خود نسبت داده و جدایی آن دو مقام را مردود دانسته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 56 - 3،9

3- خداوند ، خالق جهان طبیعت (آسمان ها ، زمین و انسان) است .

رَبِّكُمْ رَبَّ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ الذّٰی فَطَرَهُنَّ

9- خالقیت خداوند نسبت به جهان ، دلیل ربوبیت انحصاری او نسبت به انسان و جهان است .

قال بل ربّکم ربّ السموت و الأرض الذی فطرهنّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 35 - 3

3 - خداوند ، هستی بخش جهان آفرینش است .

اللّٰهُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ

برداشت یاد شده مبتنی بر این نکته است که مقصود از نور، معنای کتایی و مجازی آن باشد؛ یعنی، نور وجود؛ چرا که جهان بدون هستی بخشی خداوند، در ظلمت و تاریکی عدم محض خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 19 - 2

2 - خداوند ، پدیدآورنده عالم است .

بیدئ الله الخلق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 11 - 3

3 - همه عالم آفریده خداوند است و هیچ کس ، جز او در آن نقش نداشته است .

ص: 336

هذا خلق الله فأروني ماذا خلق الذين من دونه

جمله «هذا خلق الله» اشاره به خلق آسمان ها و زمین و کوه ها و جنبندگان و آب و گیاهان - که در آیه قبل، از آنها سخن رفته است و مجموعه آنها، عالم را تشکیل می دهند - دارد. بنابراین، مراد از آن، آفرینش همه عالم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 6 - 2

2 - خداوند خالق عالم و مدبر امور آن ، آگاه به غیب و شهود است .

الله الذي خلق السموت و الأرض ... يدبر الأمر ... ذلك علم الغيب و الشهده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 3 - 4

4 - تنها خداوند ، خالق جهان و روزی دهنده انسان ها است .

هل من خلق غير الله يرزقكم من السماء و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - يس - 36 - 71 - 5

5 - آفرینش ، مخصوص خدا است و او در آفرینش جهان هیچ شریکی ندارد .

أولم يروا أننا خلقنا لهم مما عملت أيدينا أنعمًا

تأکید خداوند بر آفریدگاری خویش (آنا خلقنا) و نیز جلوه قدرت خود دانستن پدیده های جهان (مما عملت أيدينا أنعمًا) گویای برداشت یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 38 - 21

21 - تنها خالق جهان ، شایسته توکل و اتکا کردن بر او در عرصه های زندگی است .

لئن سألتهم من خلق السموت و الأرض ليقولنَّ الله .. قل حسبي الله عليه يتوكل ا

از ارتباط میان صدر آیه - که در آن از خالقیت خدا سخن رفته است - با ذیل آن، برداشت یاد شده استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 9 - 12

12 - ربوبیت و تدبیر جهان از شؤون خالقیت خدا است .

بالذی خلق .. . ذلک ربّ العلمین

از این که خداوند برای ربوبیت خویش به خالقیتش استناد کرده، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 37 - 11

11 - عبادت و پرستش ، تنها شایسته آفریدگار جهان است ؛ و نه در شأن مخلوقات او .

و اسجدوا لله الذی خلقهنّ إن کنتم إیاه تعبدون

ص: 337

تقدیم «ایّاه» بر «تعبدون» علاوه بر رعایت فاصله آیات، می تواند برای حصر نیز باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 49 - 11

11 - خداوند ، همواره در حال آفرینش و فیض مداوم در پهنه هستی است .

یخلق ما یشاء یهب لمن یشاء إنثاً و یهب لمن یشاء الذکور

با توجه به افعال مضارع («یخلق»، «یهب» و «یشاء») که بیانگر تجدد و تکرار فعل است، می توان برداشت بالا را استفاده نمود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 11 - 3

3- زیبایی ، شگفتی و ثمربخشی ، آمیخته به هم در مظاهر طبیعت و آفریده های خدا *

زوج بهیج . تبصره و ذکری ... ماء مبرگا ... و النخل باسقت لها طلع نضید . رزقاً ل

خداوند در این آیات، با یادآوری هر یک از نعمت ها و مظاهر طبیعت وصفی حاکی از زیبایی و شگفتی علمی نیز برای آن آورده است و در پایان به ثمر بخشی عینی آنها - که تغذیه خلق باشد - اشاره کرده است؛ یعنی، رزق های آفریده خداوند یک بُعدی نیست و خداوند به وسیله آنها تنها تغذیه نمی کند؛ بلکه این روزی را با هنر و اسرار در می آمیزد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 14 - 3، 2

2 - خداوند ، خالق و آفریدگار انسان و جهان است .

ألا یعلم من خلق

3 - خالقیت خداوند نسبت به انسان و جهان ، نشانه و دلیل احاطه علمی او به تمامی حقایق جهان و نیز راز دل ها و ضمیر انسان ها است

إنّه علیم بذات الصدور . ألا یعلم من خلق

عبارت «ألا یعلم من خلق» در مقام تبیین چگونگی آگاهی خداوند، از راز دل ها و ضمیر انسان ها است؛ یعنی، خداوند چون خالق و آگاه به خلق خویش است، پس به راز دل ها و نهان آدمیان آگاهی دارد.

خدا و آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 133 - 7

7 - مالکیت مطلق خداوند ، دلیل نفوذ مشیت و قدرت وی بر هرگونه دخل و تصرف در جهان آفرینش

و لله ما فی السموت و ما فی الأرض . . ان یشأ ینهبکم

جمله «و لله . .»، تعلیل برای «ان یشأ...» است.

ص: 338

121- خدانشناسی در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 84 - 2

2 - نظام طبیعت ، بستری مناسب برای خدانشناسی و ره یافتن به توحید

قل لمن الأرض و من فیها

122- خزاین آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 12 - 9

9 - تنها خداوند ، مطلع و آگاه از رمزها و گنجینه های جهان هستی

له مقالید السموت و الأرض . . . إله بكلّ شیء علیم

در برداشت یاد شده، حصر از تقدیم «له» بر «مقالید» استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 37 - 3,4

3 - مظاهر وجود و نعمت های هستی ، دارای منابع و خزاینی نزد پروردگار

أم عندهم خزائن ربّک

4 - بشر ، فاقد کمترین سلطه بر خزاین هستی و اداره نظام وجود

أم عندهم خزائن ربّک أم هم المصیطرون

123- خضوع آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 15 - 1

1 - همه کسانی که در آسمانها و زمینند در برابر خداوند خاضعند و بر او سجده می کنند .

و لله يسجد من فى السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 11 - 6

6 - خضوع و کرنش نظام تکوین و قوانین هستی ، در برابر اراده و فرمان خداوند

فقال لها . . . اتيا . . . قالتا أتينا طائعين

بنابر این که گفتگوی یاد شده در این آیه بیان حال و کنایه از تسلیم محض شدن آسمان ها و زمین و قوانین حاکم بر عالم در برابر اراده خدا باشد، مطلب بالا استفاده می شود.

ص: 339

124- خضوع در برابر آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 4 - 2

2 - بشر هر اندازه که به جهان آفرینش بیشتر بنگرد ، بر شگفتی و فروتنی او در برابر عظمت آن افزوده خواهد شد .

ثم ارجع البصر كرتين ينقلب إليك البصر خاسئاً وهو حسير

«خاسیء» به معنای دور شده از مراد و ناکام و «حسیر» به معنای خسته و درمانده است. مقصود آیه شریفه، بیان این حقیقت است که آدمی هر چند بسیار تلاش و فکر کند، به مراد خویش - که پیدا کردن عیب و نقصی در نظام خلقت است - نخواهد رسید؛ بلکه در برابر عظمت آن شگفت زده شده و سر تعظیم فرود خواهد آورد.

125- خلقت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 17 - 27

27 - مالکیت و سلطنت مطلق خداوند بر هستی ، دلیل توانایی او بر هر نوع آفرینش (مانند آفرینش انسان بدون واسطه پدر)

لله ملك السموت و الارض و ما بينهما يخلق ما يشاء

بنابر اینکه «يخلق ما يشاء»، نتیجه ای باشد برای «لله ملك السموت والارض»

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 1 - 10

10 - توجه به آفرینش مجموعه جهان هستی به دست خداوند، زمینه ساز اعتقاد به توحید ربوبی است.

الحمد لله الذى خلق السموت و الأرض . . . ثم الذين كفروا بربهم يعدلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 101 - 10

10 - آفرینش هستی بر اساس علم گسترده خداوند است.

خلق كل شىء و هو بكل شىء علیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- یونس - 10 - 34 - 5

5- جهان آفرینش ، جهانی است حادث و ناپایدار .

قل هل من شركائكم من يبدؤا الخلق ثم يعيده

جمله «يبدؤا الخلق» مسبوق به عدم بودن پدیده های جهان را می رساند و «ثم يعيده» بیانگر این است که این جهان به سوی مرگ و انقراض در حرکت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 340

20- توان خداوند بر آفرینش هستی و تدبیر امور آن ، دلیل توانایی او بر ایجاد قیامت است .

الله الذی رفع السموت .. یفصل الأیت لعلکم بلقاء ربکم توقنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1- خداوند ، گسترنده زمین و قرار دهنده کوه ها و رود ها در دل آن

و هو الذی مدّ الأرض و جعل فیها روسی و أنهرًا

«مدّ» به معنای گسترانیدن و پهن کردن است. «رواسی» (جمع راسیه) به معنای کوههای استوار است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- حق بودن (هدفدار و حکیمانه بودن) نظام آفرینش ، مقتضی برپایی قیامت

و ما خلقنا السموت .. إلاّ بالحقّ و إن الساعه لأتیه

جمله «إن الساعه لأتیه» به منزله نتیجه استدلال به آیه «و ما خلقنا السموات .. إلاّ بالحق» است؛ یعنی، چون جهان بر اساس حق آفریده شده است، قهراً برپایی قیامت قطعی خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- آفرینش آسمان ها و زمین (جهان هستی) دلیلی بر قدرت خداوند بر محقق ساختن وعده هایش

أتی أمر الله .. خلق السموت و الأرض بالحقّ تعلی عمّا یشرکون

جمله «خلق السموات ..» می تواند به منزله تعلیلی برای روشن نمودن قدرت خداوند بر محقق ساختن وعده هایش باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- آفرینش جهان هستی (آسمان ها، زمین و...) جلوه ای از رحمانیت خداوند

الذی خلق السموت و الأرض .. الرحمن

برداشت فوق، بر این اساس استوار است که «الذی خلق» مبتدا و «الرحمان» خبر آن باشد؛ یعنی، آن کسی که جهان را آفرید، رحمان است و قهراً جهان، جلوه ای از رحمانیتش می باشد.

8- آفرینش جهان هستی (آسمان ها، زمین و...) جلوه ای از حیات جاویدان خداوند

الحيّ الذی لا يموت .. الذی خلق السموت و الأرض

برداشت فوق، بر این اساس استوار است که «الذی خلق» صفت برای «الحيّ» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 4 - 8، 12

8 - خلق و تدبیر جهان، نشأت یافته از مبدأ واحد است .

اللّه الذی خلق .. ثمّ استوی علی العرش

ص: 341

12 - یکتایی خدا در خلق و تدبیر عالم ، دلیل وجود نداشتن سرپرست و یآوری برای انسان ها جز خود او است .

اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ .. مَا لَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ

احتمال دارد ذکر «ما لكم من دونه ..» پس از بیان یکتایی خداوند در آفرینندگی و تدبیر، به این منظور باشد که چون همه چیز در دست اقتدار او است، کسی جز او نمی تواند ولیّ و شفیع باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 13 - 6,8

6 - آفرینش جهان هستی چون انسان ، دریا ، خورشید و ماه ، از نشانه های خدای حقیقی (اللّٰهُ)

و اللّٰهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ .. ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا ... وَ مَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ ... وَ سَخَّرَ ال

«ذلکم» اشاره به کسی است که اشیای ذکر شده را آفریده و صاحب خلق و جعل می باشد.

8 - آفرینش جهان (انسان ، دریا ، خورشید و ماه) ، جلوه ای از ربوبیت خدا است .

اللّٰهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ .. وَ مَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ ... وَ سَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ... ذَلِكُمْ ال

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 41 - 3

3 - نیازمندی ممکنات (جهان هستی) در بقا به خداوند ، همانند نیاز آنها در اصل وجود

إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ .. إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ

این آیه هر چند درباره آسمان ها و زمین بحث کرده ولی ممکن است به وجود این قانون عام در جهان هستی نیز اشاره داشته باشد که همه ممکنات، در اصل وجود و در بقای خود، به خداوند نیازمند می باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 6 - 16,18,23

16 - آفریدن جهان هستی (آسمان ، زمین ، انسان و ..) ، از اوصاف و نشانه های خدای حقیقی (اللّٰهُ)

خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ .. خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ... ذَلِكُمْ اللّٰهُ

«ذلکم» اشاره به کسی است که اشیای ذکر شده را آفریده و صاحب اوصاف خلق و جعل است.

18 - آفرینش جهان (آسمان، زمین، خورشید، ماه و انسان) جلوه ربوبیت خدا است.

خلق السموت و الأرض ... خلقکم من نفس وحده ... ذلکم الله ربکم

23 - آفرینش جهان (آسمان، زمین و انسان)، دلیل یکتایی خدا و پوچی معبود های دیگر

خلق السموت و الأرض ... خلقکم من نفس وحده ... لا إله إلا هو

برداشت بالا مبتنی بر این دیدگاه است که جمله «لا إله إلا هو» - که پس از بحث از خلقت جهان آمده است - به منزله نتیجه و جمع بندی آن بحث باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 11 - 15

15 - آفرینش جهان و ایجاد نظام زوجیت، تجلی ربوبیت بی همتای خداوند

ذلکم الله ربی ... جعل لکم من أنفسکم أزواجًا

ص: 342

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 4 - 5

5- توانایی بر خلقت جهان و تدبیر امور آن ، شرط شایستگی معبود برای پرستیده شدن

ماذا خلقوا من الأرض أم لهم شرك في السموت

در این آیه، به ناتوانی بت ها در امر خلقت و تدبیر جهان اشاره شده است و این خود می نمایاند که توانایی بر خلقت و تدبیر، ملاکی است که براساس آن، می توان معبود واقعی را از معبود دروغین، متمایز ساخت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 38 - 5

5 - آفرینش جهان ، با همه گستردگی و عظمت آن ، فاقد کم ترین خستگی و رنج برای خداوند

و لقد خلقنا .. و ما مسنا من لغوب

«لغوب» به معنای تعب و خستگی می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 36 - 3

3 - توجه و ایمان به آفرینش هستی به وسیله خداوند ، متقاضی گردن نهادن به دستورات او

أم خلقوا السموت و الأرض

خداوند، برای به اطاعت واداشتن کافران، آنان را به خالقیت خویش تذکر داده است؛ زیرا پذیرش خالقیت خداوند، مسلتم اطاعت او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 62 - 2,4

2 - آفرینش نشأ نخستین (جهان فعلی) ، نشانی روشن از توانایی خداوند بر آفرینش نشأ دیگر (جهان آخرت)

و لقد علمتم النشأ الأولى فلولا تذكرون

4- انکار جهان آخرت - به رغم مشاهده قدرت خداوند در آفرینش نشأ نخستین (جهان فعلی) - نشانه غفلت و بی توجهی است .

و لقد علمتم النشأ الأولى فلولا تذکرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 3 - 6

6- تشویق و ترغیب خداوند ، به نگاه ژرف در مبدأ پیدایش جهان و نظم و هماهنگی میان آنها

ما تری فی خلق الرحمن من تقوت ثم ارجع البصر هل تری من فطور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 2 - 6

6- آفریدن و نظام دادن به جهان هستی ، اقتضای ربوبیت خداوند است .

ربک ... الذی خلق فسوی

ص: 343

126- خلقت تدریجی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 4 - 4

4 - آفرینش جهان، به تدریج و در طی دوران هایی صورت گرفته است.

خلق السموت و الأرض و ما بینهما فی سته ایام

«ایام» جمع «یوم» است و یوم، به معنای «مقداری از زمان - از طلوع خورشید تا غروب آن -» و «مدتی از زمان» است (مفردات راغب). احتمال دارد مراد از «ایام» دوران ها و یا مراحل مختلف باشد. در این صورت، دلالت بر تدریجی خلق شدن عالم می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 38 - 8، 7، 2

2 - شکل گیری نظام جهان، دارای روندی تدریجی و طی دوره های متعدد

و لقد خلقنا .. فی سته ایام

7 - معاد و برپایی قیامت، چونان شکل گیری نخستین جهان روندی تدریجی خواهد داشت.*

و لقد خلقنا .. فی سته ایام و ما مسنا من لغوب

با توجه به ارتباط این آیه با آیات پیشین - که در ارتباط با معاد بود - مطرح کردن «سته ایام» می تواند اشاره به این داشته باشد که اگر شکل گیری جهان، به تدریج صورت گرفته، معاد نیز از روند تدریجی و قانونمند برخوردار است.

8 - شکل گیری تدریجی جهان، دارای ملاک های حکیمانه و نه معلول خستگی و محدودیت قدرت خداوند*

و لقد خلقنا السموت و الأرض .. و ما مسنا من لغوب

برداشت بالا بدان احتمال است که بیان «ما مسنا من لغوب» - در پی «سته ایام» - نظر به این جهت داشته باشد که اصولاً در آفرینش، رنج و خستگی برای خداوند مطرح نیست و اگر کار آفرینش را در شش مرحله صورت داده است، دلایل دیگری دارد و به سبب محدودیت قدرت او نیست.

127- خلقت عالمانه آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آفرینش جهان ، آفرینشی عالمانه و آگاهانه است .

إن ربك هو الخلق العليم

برداشت فوق بر این اساس است که «العلیم» صفت برای «الخلق» باشد.

5- ربوبیت خداوند ، مقتضی آفرینش عالمانه جهان است .

إن ربك هو الخلق العليم

ص: 344

128- خلقت نخستین آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 104 - 5,7,10

5- خداوند ، مخلوقات نابود شده در آستانه قیامت را ، بسان آفرینش نخستین آنها باز خواهد آفرید .

کما بدأنا أول خلق نعيده

7- چگونگی پیدایش مجدد جهان ، در آستانه برپایی قیامت ، مانند آفرینش نخستین آن است .

کما بدأنا أول خلق نعيده

10- قدرت خداوند بر خلقت آغازین نظام آفرینش ، نشانگر قدرت او بر آفرینش دوباره آن است .

یوم نطوی . . . إنا كنا فعلین

تشبیه «کما» می تواند برای اصل خلقت جهان و آفرینش مجدد آن باشد؛ یعنی، همان گونه که ما توانستیم جهان را در آغاز پدید آوریم، دوباره نیز می توانیم به وجود آوریم. گفتنی است جمله تأکیدی «إنا كنا فاعلین»، بیانگر این است که اصل آفریدن دوباره جهان، مورد انکار بوده و آیه شریفه در صدد بیان امکان آفرینش مجدد است.

129- درک هماهنگی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 3 - 9

9- نظم ، هماهنگی و انسجام جهان ، قابل شناخت و درک برای انسان ها

هل تری من فطور

مطلب یاد شده، از تعبیر «هل تری» استفاده می شود.

130- دعوت به مطالعه آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 19 - 2

2- دعوت خداوند از مردم برای مطالعه عمیق در آفرینش جهت پی بردن به هدفمندی آن

ألم تر أن الله خلق السموت والأرض بالحقّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 48 - 3، 2، 1

1- دعوت خداوند از انسان ها برای مطالعه و دقت در پدیده های مادی و گردش سایه های آنها

أولم یروا إلی ما خلق الله من شیء یتفیؤا ظلله عن الیمین و الشمانل

برداشت فوق مبتنی بر نکات زیر است: 1. فعل «رأی» هرگاه به «إلی» وصل شود، متضمن معنای «نظر» است و «نظر» در لغت به معنای تأمل در چیزی با نگاه است. 2- مرجع ضمیر «یروا» در آیه، احتمال دارد «ناس» باشد. 3- همزه استفهام، انکاری توییخی است و نتیجه آن دعوت به مطالعه است.

2- دعوت خداوند از مشرکان، برای مطالعه و دقت در پدیده های مادی و گردش سایه های آنها

ص: 345

أولم يروا إلى ما خلق الله من شيء يتفيؤا ظلاله

مرجع ضمير «يروا» در این برداشت «مشركان» می باشد که در آیات قبل از آنان سخن به میان آمده است.

3- دعوت خداوند ، برای مطالعه و دقت در حرکات و آثار منظومه شمسی

أولم يروا إلى ما خلق الله من شيء يتفيؤا ظلاله عن اليمين و الشمال

دعوت برای ژرف نگری در سایه های پدیده های مادی، می تواند إشعار به مطالعه در منظومه شمسی باشد؛ چه اینکه گردش سایه اجسام، معلول خود آنها نیست؛ بلکه حاصل طلوع و غروب و گردش منظومه شمسی است.

131- دگرگونی آفرینش در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 3 - 3

3 - قیامت ، روز دگرگونی و انقلاب در نظام طبیعت

خافضه رافعه

برداشت بالا، مبتنی بر این احتمال است که آیه شریفه، اشاره به دگرگونی در طبیعت داشته باشد؛ چنان که آیه بعد نیز در این باره سخن می گوید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 1 - 3

3 - جهان در آستانه قیامت ، درهم کوبیده و دگرگون خواهد شد .

القارعه

نام گذاری قیامت به «القارعه»، ممکن است ناظر به کوبندگی حوادثی از قبیل «انشقاق آسمان»، «اندکاک زمین و کوه ها» و «کدر شدن ستارگان» باشد که - به تصریح آیات برخی از سوره های دیگر - در آستانه قیامت پدید خواهد آمد.

132- دلایل اتقان آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 8 - 9

9 - استواری ساختار انسان ، نمونه ای از اتقان و استحکام بی نظیر آفریده های الهی است .

لقد خلقنا الإنسان في أحسن تقويم . . أليس الله بأحكم الحكيم

«حَكْم» (بر وزن صبر) با «احکام» (اتقان و استحکام بخشیدن) به یک معنا است. (قاموس) تعبیر «أحكم الحاكمين»، اگر از این ریشه گرفته شده باشد، آیه شریفه می تواند ناظر به استحکام آفریده های خداوند باشد که در آغاز سوره، به استحکام نمونه ای از آنها (انسان) اشاره شده بود.

133- دلایل قانونمندی آفرینش

ص: 346

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 38 - 4

4- ساختار عظیم و پیچیده آسمان ها و زمین و مظاهر هستی ، خود گواه وجود اهداف ارزشمند در امر آفرینش *

و ما خلقنا السموت .. لعین

از این که خداوند، آسمان ها و زمین و سایر موجودات را به خصوص یاد کرده و به جای آن واژه جامعی چون «العالمین» را قرار نداده است نقش پیامدار هر یک را در نفی بازیچه بودن آفرینش می رساند.

134- دلایل گسترش آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 1 - 15

15 - توانایی مطلق خداوند بر انجام هر کاری ، دلیل امکان آفرینش پدیده های نو و توسعه جهان طبیعت

یزید فی الخلق ما یشاء إنّ الله علی کلّ شیء قدير

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که جمله «إنّ الله علی کلّ شیء قدير»، تعلیل برای جمله «یزید فی الخلق ما یشاء» می باشد.

135- دلایل ناپایداری آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 7 - 3

3 - مرگ و خاموشی چراغ زندگی انسان ها و انواع گیاهان ، نشانه ای گویا و روشن بر ناپایداری بودن جهان طبیعت و محدود بودن عمر آن .

فإنا خلقناکم من تراب.. من کلّ زوج بهیج... و أنّ الساعه آتیه

جمله «أن الساعه آتیه» عطف بر «أن الله هو الحق» است و تقدیر آن چنین می شود: «و ذلك بأن الساعه آتیه». اگر «الساعه» اشاره به لحظه برپا شدن قیامت باشد، «ذلك» به آفرینش انسان از خاک و رویش گیاهان از زمین مرده و بی جان اشاره دارد و اگر «الساعه» اشاره به فرارسیدن لحظه فروپاشی نظام طبیعت باشد، «ذلك» به وجود مرگ و میر در انسان ها و نباتات اشاره دارد. بنابراین معنای جمله فوق برپایه احتمال اول چنین می شود: آفرینش انسان و گیاهان از خاک بی جان، حاکی از آن است که آن لحظه (زمان برپایی قیامت) فرا خواهد رسید. بر پایه احتمال دوم نیز معنا چنین می شود: وجود مرگ در میان انسان ها و انواع گیاهان، نشانگر آن است که عمر این جهان نیز به پایان خواهد رسید و نظام آن فرو خواهد پاشید. برداشت فوق بر پایه احتمال دوم است.

136- دلایل همدفاری آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 116 - 5

ص: 347

5- وحدانیت خدا، دلیل بر نبودن کمترین مانع در برابر تدبیر حکیمانه و هدفدار او در جهان آفرینش

أفحسبتم أنما خلقنكم عبثاً .. فتعالى الله الملك الحق لا إله إلا هو

بیان وحدانیت خدا با «لا إله إلا هو» در این مجموعه از صفات - که در مقام تنزیه ذات پروردگار از بیهوده کاری و عبث آفرینی است - مطلب یاد شده را افاده می کند.

137- ذکر مربی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 38 - 7

7- توجه به ربوبیت الهی و نقش آفرینی آن بر در و دیوار وجود، دارای نقشی مهم و گرایش به توحید است .

لكنّا هو الله ربّي ولا أشرك برّبّي أحداً

مؤمن به ربوبیت خدا است و از این تکرار استفاده می شود که توجه به صفت ربوبیت در میان دیگر صفات الهی، اثری خاص در پرهیز از شرک دارد.

138- ذکر وابستگی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 23 - 9

9- توجه به وابستگی آفرینش، تدبیر، هدایت، مرگ و قبر انسان به خداوند، زمینه ساز انجام دادن تکالیف الهی

من نطفه خلقه .. ثمّ أماته فأقبره ... كلاًّ لَمّا يقض ما أمره

139- رابطه خدا با آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 116 - 14

14 - رابطه خداوند با هستی، رابطه « مالک و مملوک » و « عابد و معبود » است نه رابطه پدر و فرزندی .

وقالوا اتخذ الله ولداً سبحانه بل له ما فى السموت والأرض كل له قنتون

140- رازهای آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 86 - 5

5- مجموعه آنچه از دانش ها و معارف الهی بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) وحی شده ، در مقایسه با حقایق و اسرار نهفته در هستی و علم الهی ، اندک است .

ص: 348

و ما أوتيتهم من العلم إلا قليلاً. و لئن شئنا لنذهبن بالذی أوحینا إلیک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 26 - 6

6- تنها خداوند بر تمام اسرار هستی آگاه است .

قل الله أعلم بما لبثوا له غیب السموت و الأرض

جمله «له غیب. ..» - به قرینه «الله أعلم» - علاوه بر بیان مالکیت خداوند بر اسرار هستی، بر آگاهی فراگیر او نیز دلالت دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 91 - 10

10- مریم (س) و فرزندش عیسی (ع)، آیت الهی و نشانه رمز و راز آفرینش خداوندی برای جهانیان

و جعلنها و ابنها ءایه للعلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 6 - 4

4- قرآن، از سنخ اسرار نهفته در عالم آفرینش است که نزول آن، تنها از سوی خداوند دانای به اسرار امکان پذیر است . *

قل أنزله الذی یعلم السرّ فی السموت و الأرض

ربط بین نزول قرآن و علم به اسرار، می تواند گویای این نکته باشد که این کتاب از ساخته های دست بشر نیست؛ بلکه جزء اسرار عالم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 6 - 4

4- اسرار و قوانین نهفته در متن حیات و طبیعت، نشانه هایی ارجمند بر وجود خدای یگانه

تلک ءایت الله

از تعبیر «تلک» - که اشاره به دور است - می توان استفاده کرد مشارالیه آن، آیات تکوینی است، نه آیاتی که بالفعل نازل می شود. همان

طور که این تعبیر، بیانگر ارجمندی و اهمیت آیات تکوینی نیز می باشد. تصریح به «آیات الله» پس از تذکر به این نشانه ها در آیات پیشین، می تواند پیامدار توحید باشد؛ یعنی، این نشانه ها - با همه شگفتی و تنوع - نظام واحدی را شکل بخشیده است و نمی تواند جز از مبدئی یگانه باشد.

141- ربوبیت خالق آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 16 - 28

28- ربوبیت و ولایت تنها برازنده خالق هستی است .

أفأنتخذتم من دونه أولياء . . . قل الله خلق كل شيء

ص: 349

142- ربوبیت در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 66 - 9

9- در جهان آفرینش هیچ مخلوقی، مالک و رب مخلوقی دیگر، و یا مملوک و مربوب مخلوقی دیگر نیست.

ألا إن لله من في السموت و من في الأرض و ما يتبع الذين يدعون من دون الله شركاء

143- رشد آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 71 - 25

25 - تسلیم شدن در برابر خداوند، قرار گرفتن در بستر رشد و کمال جهان هستی است.

و أمرنا لنسلم لرب العلمین

144- رؤیت ملکوت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 79 - 9

9- تفکر در پدیده ها و گذر از افول و زوال پذیری آنان به سوی یگانه زوال ناپذیر، رؤیت ملکوت جهان است.

و كذلك نرى إبراهيم... لا أحب الأفلين... إني وجهت وجهي للذی

آیات 76 تا 79 تفصیل «کذلک نرى» می تواند باشد. یعنی این سیر - که سیری عقلانی و فکری است - همان رؤیت ملکوت است.

145- زمینه بقای آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 5 - 20

20 - استغفار فرشتگان برای زمینیان، موجب بقای نظام هستی

تکاد السموت یتفطنن... و الملئکه... و یتستغفرون لمن فی الأرض

چنانچه آیات در مقام توحید و نفی شرک باشد، از ارتباط فرازهای آیه می توان استفاده کرد که پیامد گناه شرک، چنان بزرگ و سنگین است که اگر استغفار ملائکه برای زمینیان نبود، نظام هستی فرو می پاشید.

ص: 350

146- زمینه پوچ انگاری آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 38 - 5,6

5- آزاد پنداشتن خویش در ارتکاب هر گناه ، مستلزم پوچ انگاری آفرینش

إِثْمَ كَانُوا مجرمین . و ما خلقنا السموت و الأرض و ما بینهما لعین

از ارتباط این آیه با آیه قبل - که در توییح امت های جرم پیشه بود - مطلب یاد شده استفاده می شود.

6- انکار معاد ، مستلزم پوچ انگاشتن آفرینش و تنزل دادن آن در حد سرگرمی و تقنن

إن هی إلاّ موتتنا الأولى . . . و ما خلقنا السموت ... لعین

با توجه به این که آیات پیشین نظر به مشرکان منکر معاد داشت، این آیه می تواند ردی بر اندیشه آنان باشد.

147- زمینه تعدد آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤنون - 23 - 91 - 4

4- وجود خدایان متعدد ، مستلزم وجود آفرینش های متعدد و جدا از هم

إذا لذهب کلّ إله بما خلق

148- زمینه تکذیب هدفداری آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 27 - 7

7- انکار معاد و روز حسابرسی ، مستلزم باطل و بی هدف دانستن آفرینش جهان است .

بما نسوا يوم الحساب . و ما خلقنا السماء و الأرض و ما بینهما بطلاً

یادآوری این نکته که ما جهان را بی هدف نیافریده ایم - پس از طرح مسأله فراموشی روز حساب - می رساند که نسیان و انکار معاد با

هدف مندی و حق مداری جهان، ناسازگار است.

149- زمینه خلقت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 7 - 10

10- آفرینش جهان و انسان و برآوردن نیاز های او، مقتضای رأفت و رحمت پروردگار است .

خلق السموت ... تعلی عمّا یشرکون ... خلق الإنسن ... إن ربکم لرءوف رحیم

ص: 351

150- زمینه خلقت نیروهای آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 4 - 19

19 - علم و حکمت ازلی خداوند، پشتوانه آفرینش قوای هستی و به کارگیری بهینه آن

و لله جنود السموت والأرض و كان الله عليماً حكيماً

تعبیر «و كان الله عليماً حكيماً» در پایان آیه شریفه، می رساند که فتح مؤمنان و انزال سکینه بر آنان و بهره گیری از جنود آسمان ها و زمین، در پرتو علم و حکمت ازلی صورت می گیرد؛ زیرا نفس تکوّن جنود و نیز بهره گیری از آنها در موارد مختلف، نیازمند علم و حکمت گسترده است.

151- زمینه شناخت رازهای آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 45 - 11

11- در متن جهان محسوس و عالم طبیعت، برای پی بردن به راز های هستی و عوالم ناشناخته آن، نشانه هایی وجود دارد.

مثل الحيوة الدنيا كماء أنزلناه .. فأصبح هشيماً تذروه الرياح

درک حقایقی مانند مرگ و حیات و ماهیت آن ها، از آن رو که بسیاری از ابعاد آن برای بشر محسوس نیست، دشوار و نیازمند ارائه رهنمودهای محسوس است. خداوند، با رویاندن و میراند گیاهان عالم طبیعت را حاوی چنین رهنمودهایی قرار داده است.

152- زمینه فهم رازهای آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 33 - 9

9- مطالعه در اسرار آفرینش، نیازمند صبر و شکیبایی و برخورداری از روحیه سپاس و قدردانی

و من ءایته .. إنّ فی ذلک لآیت لکلّ صَبّارٍ شکور

153- زیبایی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- جهان هستی سراسر زیبا و تدبیر آن تدبیری نیکو و جمیل است .

الحمد لله رب العلمین

«رب العالمین» به منزله دلیل برای «الحمد لله» است؛ یعنی، چون خداوند مدبر هستی است همه ستایشها از آن اوست و از آنجا که حمد و ستایش، همواره برای کمال و زیباییهاست، نتیجه می گیریم که: همه هستی زیبا و برخوردار از تدبیری

ص: 352

نیکوست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 182 - 6

6 - جهان هستی ، سراسر زیبا و تدبیر آن تدبیری نیکو و زیبا است .

الحمد لله رب العالمین

«رب العالمین» به منزله دلیل برای «الحمد لله» است؛ یعنی، چون خداوند مدبر هستی است، همه ستایش ها از آن او است و از آن جا که حمد و ستایش همواره برای کمال و زیبایی ها است، نتیجه می گیریم که همه هستی، زیبا و برخوردار از تدبیری نیکو است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 75 - 17

17 - جهان هستی ، سراسر زیبا و تدبیر آن تدبیری نیکو و جمیل است .

وقالوا الحمد لله . . . وقيل الحمد لله رب العالمین

«رب العالمین» به منزله دلیل برای «الحمد لله» است؛ یعنی، چون خداوند مدبر و مالک هستی است، پس همه ستایش ها از آن او است و از آن جا که حمد و ستایش، همواره برای کمال و زیبایی ها است، نتیجه می گیریم که همه هستی، زیبا و برخوردار از تدبیری نیکو است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 65 - 15

15 - جهان هستی ، سراسر زیبا و تدبیر آن تدبیری نیکو و جمیل است .

الحمد لله رب العالمین

«رب العالمین» به منزله دلیل برای «الحمد لله» است؛ یعنی، از آن جایی که خداوند مدبر و مالک هستی است، همه ستایش ها از آن او است و از آن جا که حمد و ستایش، همواره برای کمال و زیبایی ها است، نتیجه می گیریم که: همه هستی زیبا و برخوردار از تدبیری نیکو است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 11 - 3

3- زیبایی، شگفتی و ثمربخشی، آمیخته به هم در مظاهر طبیعت و آفریده های خدا *

زوج بهیج . تبصره و ذکری ... ماء مبرگا ... والنخل باسقت لها طلع نصید . رزقاً ل

خداوند در این آیات، با یادآوری هر یک از نعمت ها و مظاهر طبیعت وصفی حاکی از زیبایی و شگفتی علمی نیز برای آن آورده است و در پایان به ثمربخشی عینی آنها - که تغذیه خلق باشد - اشاره کرده است؛ یعنی، رزق های آفریده خداوند یک بُعدی نیست و خداوند به وسیله آنها تنها تغذیه نمی کند؛ بلکه این روزی را با هنر و اسرار در می آمیزد.

154- زیبایی تدبیر آفرینش

ص: 353

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 182 - 6

6 - جهان هستی ، سراسر زیبا و تدبیر آن تدبیری نیکو و زیبا است .

الحمد لله رب العالمين

«رب العالمين» به منزله دلیل برای «الحمد لله» است؛ یعنی، چون خداوند مدبر هستی است، همه ستایش ها از آن او است و از آن جا که حمد و ستایش همواره برای کمال و زیبایی ها است، نتیجه می گیریم که همه هستی، زیبا و برخوردار از تدبیری نیکو است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 65 - 15

15 - جهان هستی ، سراسر زیبا و تدبیر آن تدبیری نیکو و جمیل است .

الحمد لله رب العالمين

«رب العالمين» به منزله دلیل برای «الحمد لله» است؛ یعنی، از آن جایی که خداوند مدبر و مالک هستی است، همه ستایش ها از آن او است و از آن جا که حمد و ستایش، همواره برای کمال و زیبایی ها است، نتیجه می گیریم که: همه هستی زیبا و برخوردار از تدبیری نیکو است.

155- سجده آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 15 - 1

1- همه کسانی که در آسمان ها و زمینند در برابر خداوند خاضعند و بر او سجده می کنند .

و لله يسجد من في السموت و الأرض

156- سختی خلقت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 11 - 4

4 - آفرینش جهانی سخت تر از آفرینش انسان ، (آسمان ها ، زمین و فرشتگان) گواه قدرت خداوند بر آفرینش مجدد انسان ها در قیامت

و آسان و ممکن بودن آن برای او است .

فاستفتهم أهم أشدّ خلقاً أم من خلقنا

برداشت یاد شده از آن جا است که روی سخن آیه شریفه مشرکان اند؛ آنان که منکر معاد بوده و آفرینش مجدد انسان ها را از خاک، امری بعید و بسیار سخت و ناممکن می شمردند و «أءذا میتنا و کتّا ترابا و عظاما أءنا لمبعوثون»، (آیه 16 همین سوره).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 57 - 1

ص: 354

1- آفرینش مجموعه عالم (آسمان ها و زمین) ، در مقایسه با آفرینش انسان ها بزرگ تر و آفریدن آن سخت تر و مهم تر است .

لخلق السموت والأرض أكبر من خلق الناس

مقصود از «أكبر»، با عظمت تر، سخت تر و مهم تر بودن است.

157- سرعت انهدام آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 13 - 2

2- از هم پاشیده شدن نظم کنونی جهان ، پیش از برپایی قیامت ، با کیفیت و سرعت شگفت انگیزی خواهد بود .

فإذا نفخ في الصور نفخة وحده

مطلب یاد شده، از توصیف «نفخه» به «واحد» به دست می آید؛ زیرا به هم ریختن نظم استوار کنونی جهان - آن هم تنها با یک دمیدن در صور - نشانه سرعت و عظمت شگفت انگیز فروپاشی نظام دنیا است.

158- سرگرمی با آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 17 - 3،4

3- توانایی بر آفریدن جهان کنونی برای بازیچه و سرگرمی خویش ، تنها در قلمرو قدرت خدا است و هیچ موجودی قادر بر انجام این کار نیست .

لو أردنا أن نتخذ لهموًا لآتخذنه من لدنا

برداشت یاد شده مبتنی بر این نکته است که «من لدنا»، معنای «من جبهه قدرتنا» را افاده کند (چنان که برخی از مفسران بزرگ بر این نظرند). و یا این که «من لدنا» ظرف مختص - در قبال «من لدن غیرنا» باشد. براین اساس پیام آیه چنین می شود: «اگر بنا بود جهان را سرگرمی خود قرار دهیم، باز این کار تنها در توان ما است نه خدایان ادعایی مشرکان و یا دیگر قدرت ها؛ پس قدرت و ربوبیت مطلقه در انحصار خدا است». گفتنی است آمدن «لدنا» - که برای ابتدای غایت است - به جای «عندنا» - که برای صرف حضور است - مؤید برداشت یاد شده است.

4- اگر خداوند - برفرض محال - به منظور سرگرمی خود جهانی می آفرید ، جهان طبیعت ، شایسته این منظور نبود ؛ بلکه جهانی برتر از آن را انتخاب می کرد .

لو أردنا أن نتخذ لهموًا لاتخذنه من لدنا إن كنا فعلىن

برداشت یاد شده مبتنی براین احتمال است که «من لدنا» به معنای «مما عندنا» باشد و یا معنای «مما یلیق بحضرتنا..» را افاده کند؛ یعنی، بر فرض انتخاب سرگرمی، از عوالم و موجوداتی که پیش خودمان است و مقرب تر به ما و برتر از جهان طبیعت است (از قبیل مجردات و...) برمی‌گزیدیم.

159- سنهای حاکم بر آفرینش

ص: 355

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 26 - 8

8 - انسان ها - به رغم داشتن اختیار - مقهور قوانین و سنت های تکوینی عالم آفرینش اند .

کَلِّ لَه قَنْتُون

با توجه به این واقعیت روشن که انسان ها از دستوره های تشریحی خداوند تمرد می کنند، «کَلِّ لَه قَنْتُون» تکوینی است. بنابراین، مراد از اطاعت خاضعانه همه موجودات - از جمله انسان ها - از خداوند، می تواند این باشد که آنان، پیوسته تابع علل و اسباب تکوینی عالم اند و نمی توانند از آنها فراتر بروند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 41 - 5

5 - قوانین حاکم بر نظام هستی در آستانه رستاخیز ، متفاوت با نظام موجود در جهان *

یوم یناد المناد من مکان قریب

از این که انسان ها در پهنه زمین پراکنده اند و با همه پراکندگی ندای الهی نسبت به همه نزدیک معرفی شده است؛ استفاده می شود که در آستانه رستاخیز، قوانین فعلی حاکم بر ماده تغییر می یابد.

160- سوگند به حقایق آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 38 - 1

1 - سوگند مؤکد خداوند ، به تمامی پدیده ها و حقایق دیدنی و شناختنی جهان هستی

فَلَا أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ

درباره «لا» در «لَا أُقْسِمُ» و امثال آن، مفسران توجیهاات چندی ذکر کرده اند؛ از جمله این که «لا» زاید و برای تأکید «أقسم» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 39 - 1

1 - سوگند مؤکد خداوند ، به تمامی پدیده ها و حقایق ناشناخته و دیده نشده جهان هستی

فلا أقسم بما ... وما لاتبصرون

161- شعور آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 116 - 12

12 - اطاعت هستی از خداوند ، اطاعتی آگاهانه است .

کل له قنتون

ص: 356

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 18 - 3

3 - تمامی پدیده های جهان آفرینش ، موجوداتی اند شعورمند .

ألم تر أنّ الله يسجد له من فى السموت

به کارگیری لفظ «من» برای همه پدیده های موجود در آسمان ها و زمین - با توجه به این که این کلمه غالباً در ذوی العقول به کار می رود - می تواند اشعار به مطلب فوق داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 26 - 5

5 - فرمان برداری عالم هستی از خداوند ، آگاهانه و عالمانه است .

كلّ له قنتون

جمع بسته شدن «قانت» با «ون» حکایت از این دارد که اطاعت آنها از خداوند، از روی شعور و فهم است.

162- شعور در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 83 - 7

7 - تمامی موجودات دارای شعور ، خواسته یا ناخواسته ، در برابر خدا تسلیم هستند .

افغیر دین الله یبغون و له اسلم من فى السموات طوعاً و کرهاً

با توجه به کلمه «من» که برای ذوی العقول است، مقصود، موجودات باشعورند.

163- شگفتی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 4 - 2

2 - بشر هر اندازه که به جهان آفرینش بیشتر بنگرد ، بر شگفتی و فروتنی او در برابر عظمت آن افزوده خواهد شد .

ثم ارجع البصر كرتين ينقلب إليك البصر خاسئاً وهو حسير

«خاسیء» به معنای دور شده از مراد و ناکام و «حسیر» به معنای خسته و درمانده است. مقصود آیه شریفه، بیان این حقیقت است که آدمی هرچند بسیار تلاش و فکر کند، به مراد خویش - که پیدا کردن عیب و نقصی در نظام خلقت است - نخواهد رسید؛ بلکه در برابر عظمت آن شگفت زده شده و سر تعظیم فرود خواهد آورد.

164- شگفتی انهدام آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 13 - 2

ص: 357

2- از هم پاشیده شدن نظم کنونی جهان ، پیش از برپایی قیامت ، با کیفیت و سرعت شگفت انگیزی خواهد بود .

فإذا نفخ في الصور نفخة وحده

مطلب یاد شده، از توصیف «نفخه» به «واحد» به دست می آید؛ زیرا به هم ریختن نظم استوار کنونی جهان - آن هم تنها با یک دمیدن در صور - نشانه سرعت و عظمت شگفت انگیز فروپاشی نظام دنیا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 2 - 3

3- جهان در آستانه قیامت ، به گونه ای شگفت آور درهم کوبیده خواهد شد .

ما القارعه

165- شگفتی تحولات آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 9 - 2

2- تحولات شگفت و ناهنجار در نظام طبیعت ، در آستانه رستاخیز

يوم تمور السماء مورًا

برداشت یاد شده بر این اساس است که «تمور» در معنای اضطراب و ناآرامی به کار رفته باشد.

166- شگفتیهای آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 1 - 10، 6، 5، 4

4- خداوند ، آفریننده انسان ها از شخص واحد (آدم)

ربکم الذی خلقکم من نفس واحده

5- آفرینش آدمیان از شخص واحد و نبودن امتیاز در خلقت آنان ، پرتویی از ربوبیت الهی نسبت به آنان

اتقوا ربکم الذی خلقکم من نفس واحده

6 - خداوند ، آفریننده همسر اولین انسان (حضرت آدم) ، از او

خلقکم من نفس واحده و خلق منها زوجها

برداشت فوق بر این میناست که «من» نشوئیه باشد ; یعنی: آفرینش حوّا از آدم نشأت گرفته است. صدر آیه که فرمود: «من نفس» و فرمود: «من نفسین» این معنا را تأیید می کند. مؤید برداشت فوق، فرمایش امام صادق (ع) است که فرمود: **إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ مِنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ ... وَ خَلَقَ حَوَّاءَ مِنْ آدَمَ ...**

کافی، ج 5، ص 337، ح 4؛ نورالثقلین، ج 1، ص 434، ح 16.

10 - خداوند ، گسترش دهنده مردان و زنان بسیار (نسل بشر) ، از یک زن و مرد (آدم و حوّا)

خلقکم من نفس واحده ... و بئ منهما رجالاً كثيراً و نساءً

ص: 358

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 41 - 8

8 - پرواز پرندگان بال گشاده و بدون بال زدن ، از شگفتی های آفرینش است .

و الطیر صفّ - ت

برداشت یاد شده از تخصیص به ذکر یافتن پرندگانی که بدون بال زدن پرواز می کنند از دیگر موجودات زنده، استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 32 - 6

6 - فرو زفتن کشتی های کوه پیکر در اعماق دریا ها ، از شگفتی های جهان طبیعت و نشانه قدرت بی مانند خداوند است .

و من ءایته الجوار فی البحر کالأعلم

اشاره به کوه پیکر بودن کشتی ها، می تواند ناظر به این نکته باشد که فروزفتن چنین اجسامی در دل دریاها، امری بس شگفت بوده و نشان از قدرتی بی مانند دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 11 - 3

3- زیبایی ، شگفتی و ثمربخشی ، آمیخته به هم در مظاهر طبیعت و آفریده های خدا *

زوج بهیج . تبصره و ذکری ... ماء میرگا ... و النخل باسقت لها طلع نضید . رزقال

خداوند در این آیات، با یادآوری هر یک از نعمت ها و مظاهر طبیعت وصفی حاکی از زیبایی و شگفتی علمی نیز برای آن آورده است و در پایان به ثمر بخشی عینی آنها - که تغذیه خلق باشد - اشاره کرده است؛ یعنی، رزق های آفریده خداوند یک بُعدی نیست و خداوند به وسیله آنها تنها تغذیه نمی کند؛ بلکه این روزی را با هنر و اسرار در می آمیزد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 19 - 1

1 - پرواز پرندگان در فضا و بر فراز انسان ها ، از شگفتی های آفرینش

أولم یروا إلی الطیر فوقهم صفّ - ت و یقبضن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 38 - 2

2 - پدیده ها و حقایق دیدنی و شناختنی عالم ، بس عظیم و شگفت آور

بالله العظيم . . . فلا أقسم بما تبصرون

سوگند خداوند بزرگ، بر پدیده های دیدنی و .. نشان دهنده بزرگی و عظمت آنها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 1 - 4

4 - آسمان ، موجودی شگفت است و برج های آن بر شگفتی اش افزوده است .

و السماء ذات البروج

ص: 359

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 12 - 4

4 - زمین آفریده ای شگفت است و پیدایش شیار و رخنه در آن ، بر شگفتی اش افزوده است .

و الأرض ذات الصدع

167- شناخت مدبر آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 55 - 7

7 - شناخت مظاهر طبیعت و اندیشه در آن ، از راه های شناخت خداوند و ربوبیت و تدبیر او بر هستی است .

الذی جعل لکم الأرض . . . لأولی النهی . . . تاره أُخری

مجموعه این آیات برای معرفی «رب» است. طریقه ای که قرآن در این آیات ارائه نموده، توجه دادن انسان به مظاهر طبیعت و تعقل در آن، برای شناخت خداوند و ربوبیت حاکم او بر صحنه هستی است.

168- شناخت موجودات آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 101 - 6

6 - پدیده های جهان هستی ، قابل شناخت و تفسیر برای بشر

قل انظروا ماذا فی السموت و الأرض و ما تغنی الأیت

169- شهود آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 9 - 3

3- تقسیم پدیده های جهان به غیب و شهود از طبقه بندی های هستی در قرآن

الغیب و الشهده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 46 - 9

9- جهان هستی ، متشکل از حقایق غیبی و ناشناخته و امور محسوس و شناختنی

علم الغیب و الشہدہ

ص: 360

طبقه بندی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 9 - 3

3- تقسیم پدیده های جهان به غیب و شهود از طبقه بندی های هستی در قرآن

الغیب و الشاهده

170- عاقلان و نیاز مندی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 86 - 2

2 - نیاز جهان آفرینش به مدیر و مدبر ، امری روشن برای هر انسان دانشور و خردمند

إن كنتم تعلمون .. قل من ربّ السموات السبع وربّ العرش العظيم

روشن است که سؤال «من ربّ السماوات السبع ..» (پروردگار آسمان های هفتگانه و... کیست؟) زمانی قابل طرح است که اصل نیاز آنها به مدیر و مدبر، قبلاً برای انسان حل شده باشد. و چون درک این مسأله، برای اهل دانش و خرد - که در آیه پیشین به آن تصریح شده است - امر پیچیده ای نیست به عنوان اصل مسلم تلقی شده است.

171- عبادت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 116 - 14، 13، 10

10 - آنچه در آسمان ها و زمین است (هستی) مطیع خدا و پرستنده اوست .

كل له قنتون

«قنوت» به معنای اطاعت و نیز عبادت است.

13 - عبادت و اطاعت هستی برای خدا ، دلیل منزّه بودن او از داشتن فرزند است .

وقالوا اتخذ الله ولداً سبحانه بل .. كل له قنتون

14 - رابطه خداوند با هستی ، رابطه « مالک و مملوک » و « عابد و معبود » است نه رابطه پدر و فرزندی .

وقالوا اتخذ الله ولداً سبحانه بل له ما فى السموت والأرض كل له قنتون

172- عبرت از آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 50 - 3

3 - هدف از بیان پدیده های طبیعی و تحولات موجود در طبیعت در قرآن ، پندگیری و درس آموزی است .

ولقد صرفناه بينهم لیدّکروا

در آیه شریفه، هدف از نزول باران و تحولات مربوط به آن، پندگیری و درس آموزی شناسانده شده است. این می رساند که

ص: 361

اصولاً ذکر پدیده ها و تحولات مربوط به طبیعت در قرآن، به همین منظور است؛ نه این که بیان این نکته های طبیعی، خود هدف باشد.

173- عبرت از تحولات آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 44 - 5

5- تشویق خداوند به بصیرت، روشن دلی و عبرت آموزی، از تحولات طبیعت

يَقْلِبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ

174- عبرت از خلقت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 36 - 4

4- لجاجت و عناد، مانع درس آموزی کافران از آفرینش هستی

أَمْ خَلَقُوا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِلَا يُوقِنُونَ

عبارت «بل لایوقنون» بیانگر این نکته است که موضع گیری ناباورانه کافران درباره قرآن و پیامبر (صلی الله علیه و آله) برخاسته از یقین علمی آنان نیست؛ بلکه صرفاً از روی ستیزه جویی و لجبازی می باشد.

175- عبرت از قانونمندی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 8 - 2

2- حاکمیت توازن بر کل ساختار جهان، درس آموز آدیان در پایبندی به موازین و معیار های الهی

و وضع المیزان . أَلَا تَطْغَوْنَ فِي الْمِيزَانِ

از ارتباط این آیه با «وضع المیزان» و نیز با آیات پیشین استفاده می شود که خداوند همه چیز را به حساب و بر اساس موازین آفرید، تا آدمی نیز از آن درس گیرد و پایبند موازین باشد.

176- عجز از حقایق آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- انسان ، بدون روشنگری های وحی ، ناتوان از درک عمیق بسیاری از حقایق هستی

هذا بصائر للناس

ص: 362

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 12 - 2

2 - انکار توحید ربوبی و احیای مجدد انسان ها - به رغم مشاهده عظمت آفرینش و قدرت خدا در جهان - امری شگفت آور است .

إِنَّ إِلَهَكُمْ لَوَاحِدٌ . . . فَاسْتَفْتِهِمْ أَهَمْ أَسَدٌ خَلْقًا . . . بَلْ عَجِبْتَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 57 - 5

5 - بیشتر مردم ، به عظمت آفرینش جهان و قدرت بی پایان خداوند و امکان حیات مجدد انسان ها در قیامت پی نبرده اند .

لَخَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرَ . . . وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

برداشت بالا مبتنی بر این احتمال است که متعلق «لایعلمون» مطلبی باشد که در آغاز آیه آمده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 38 - 5

5 - آفرینش جهان ، با همه گستردگی و عظمت آن ، فاقد کم ترین خستگی و رنج برای خداوند

و لقد خلقنا . . . و ما مسنا من لغوب

«لغوب» به معنای تعب و خستگی می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 4 - 2

2 - بشر هر اندازه که به جهان آفرینش بیشتر بنگرد ، بر شگفتی و فروتنی او در برابر عظمت آن افزوده خواهد شد .

ثمّ ارجع البصر كرتين ينقلب إليك البصر خاسئاً و هو حسير

«خاسیء» به معنای دور شده از مراد و ناکام و «حسیر» به معنای خسته و درمانده است. مقصود آیه شریفه، بیان این حقیقت است که آدمی هر چند بسیار تلاش و فکر کند، به مراد خویش - که پیدا کردن عیب و نقصی در نظام خلقت است - نخواهد رسید؛ بلکه در برابر

عظمت آن شگفت زده شده و سر تعظیم فرود خواهد آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 38 - 2

2- پدیده ها و حقایق دیدنی و شناختنی عالم ، بس عظیم و شگفت آور

بالله العظيم .. فلا أقسم بما تبصرون

سوگند خداوند بزرگ، بر پدیده های دیدنی و .. نشان دهنده بزرگی و عظمت آنها است.

ص: 363

178- عظمت خلقت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 11 - 2

2- ناچیز بودن آفرینش انسان در مقایسه با آفرینش جهان (آسمان ها، زمین و . . .)

فاستفتهم أهم أشدّ خلقاً أم من خلقنا

ضمیر جمع «هم» در «فاستفتهم» - به قرینه آیات پیشین - به کافران و مشرکان بازمی گردد و مقصود از «من خلقنا» آسمان ها، زمین، فرشتگان و دیگر موجودات آسمانی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 57 - 1

1- آفرینش مجموعه عالم (آسمان ها و زمین)، در مقایسه با آفرینش انسان ها بزرگ تر و آفریدن آن سخت تر و مهم تر است .

لخلق السموت والأرض أكبر من خلق الناس

مقصود از «أكبر»، با عظمت تر، سخت تر و مهم تر بودن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 9 - 8

8- جهان آفرینش، جلوه ای از قدرت شکست ناپذیر و علم گسترده خداوند است .

خلقهنّ العزيز العليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 33 - 9

9- عظمت آفرینش آسمان ها و زمین، نمایانگر قدرت مطلقه خداوند بر هر چیز؛ علاوه بر قدرت او بر احیای مردگان

خلق السموت والأرض . . . بلی إله علی کلّ شیءٍ قدیر

از ارتباط بخش های این آیه، مطلب بالا استفاده می شود؛ زیرا در مرحله نخست از آفرینش آسمان ها و زمین، قدرت خداوند بر احیای

مردگان استفاده شده است؛ ولی در مرحله بعد، نتیجه ای کلی تر (قدرت مطلقه الهی) مطرح گردیده است.

179- علم به آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 116 - 24

24 - دانایی مطلق به تمامی حقایق جهان ، ملاک الوهیت

تعلم ما فی نفسی و لا اعلم ما فی نفسک انک انت علّم الغیوب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 31 - 3

ص: 364

3 - عدم تلازم میان نبوت و علم به همه امور هستی ، حتی امور خارج از قلمرو هدایت خلق

قال فما خطبکم ایها المرسلون

پرسش های ابراهیم(ع) در این آیات، نشانگر آن است که آن حضرت از علم مطلق برخوردار نبوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 33 - 8

8 - مرز هستی ، خارج از دسترسی علمی و فنی جن و بشر *

یمعشر الجنّ و الإنس إن استطعتم .. لاتنفذون إلاّ بسطن

در صورتی که مفاد آیه در مورد دنیا باشد، احتمال می رود مراد از «سماوات و ارض» مجموعه هستی باشد که جن و انس نمی توانند به مرزهای هستی دست پیدا کنند. طبق این احتمال «لاتنفذون إلاّ بسطن» تأکید صدر آیه شریفه است که دسترسی به مرز هستی، نیازمند قدرت و توانی است که جن و انس فاقد آن هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 4 - 3

3 - تفکر و تأمل مکرر و عمیق تر در آفرینش جهان ، موجب آگاهی و شناخت فزون تر و ژرف تر نظم و انسجام آن خواهد شد .

هل تری من فطور . ثم ارجع البصر کرتین ینقلب إلیک البصر خاسئاً و هو حسیر

180- علم به تعداد آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 28 - 6

6 - خداوند ، به تعداد و آمار همه پدیده های هستی آگاه است .

و أحصی کلّ شیء عدداً

181- علم به رازهای آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 85 - 12

12- علم بشر به حقایق و اسرار نهفته در هستی همانند روح ، اندک و ناچیز است .

یسئلونک . . . قل ... و ما أوتیتم من العلم إلا قليلاً

بنابر اینکه مراد از «العلم» مطلق علم باشد نه خصوص شناخت حقیقت روح، برداشت فوق استفاده می گردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 47 - 6

6 - آگاهی به همه اسرار حیات گیاهی و انسانی ، در انحصار خدا است .

ص: 365

و ما تخرج من ثمرت .. و لاتضع إلا بعلمه

برداشت یاد شده با توجه به حصر مستفاد از آیه صورت گرفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 18 - 5

5 - تحلیل انگیزه های اهداف نهفته آدمیان در اعمال ، بسی دقیق تر از آگاهی یافتن به اسرار پنهان نظام ماده *

إنّ الله يعلم غيب السموت و الأرض و الله بصير بما تعملون

در مورد غیب آسمان ها و زمین (نظام ماده)، واژه «یعلم» به کار رفته؛ ولی در مورد اعمال آدمیان واژه «بصیر» استفاده شده است. از این نکته استفاده می شود که شناخت پنهانی های نظام ماده، با «علم» صورت می گیرد؛ ولی تحلیل درون مایه های عمل آدمی با علم ساده مسیر نیست؛ بلکه نیازمند بصیرت و بینش عمیق است.

182- علم خدا به آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 18 - 13

13 - جهان هستی (آسمان ها و زمین) در احاطه علمی خداوند

قل أتنبئون الله بما لا يعلم في السموت و لا في الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 38 - 6, 5

5- جهان هستی (پدیده های آسمان و زمین) در قلمرو علم خداوند و در محضر اوست .

و ما يخفى على الله من شيء في الأرض و لا في السماء

6- پوشیده نبودن هیچ پدیده ای در عالم از خداوند ، دلیل آگاهی او از نهان و آشکار انسان

و ما يخفى على الله من شيء في الأرض و لا في السماء

جمله «و ما يخفى على الله ..» می تواند تعلیل برای بخش اول آیه (إنك تعلم ...) باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 38 - 6

6 - آگاهی خداوند به نیت ها و راز دل ها ، دلیل آگاهی کامل او از حقایق پنهانی تمامی جهان

إِنَّ اللَّهَ عِلْمُ غَيْبِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که جمله «إِنَّ اللَّهَ عِلْمُ غَيْبِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ» در مقام تعلیل برای «إِنَّ اللَّهَ عَالِمُ غَيْبٍ..» می باشد؛ یعنی، چون خداوند به نیت ها و راز دل ها - که پنهانی ترین امور جهان است - آگاه می باشد، پس نسبت به امور غیبی جهان نیز آگاه خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 53 - 12،13

ص: 366

12 - اسرار علمی نهفته در نظام جهان و وجود انسان ، کافی برای پی بردن به حضور و احاطه علم الهی بر هستی

سنریهم ءایتنا .. اَوَّلَم یَکف برَبِّک

13 - سراسر جهان هستی ، در محضر و منظر خدا بوده و در احاطه علمی او قرار دارد .

اَوَّلَم یَکف برَبِّک اِنَّهٗ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ شَهِید

بنابراین که «شهید» به معنای شاهد باشد، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 3 - 10

10- علم تفصیلی خداوند ، به لحظه لحظه عمر جهان و پدیده های آن ، از آغاز آفرینش *

ما خلقنا السموت و الأرض و ما بینهما إلاَّ بالحقِّ و أجل مسَمَّی

تعیین «أجل» برای هر پدیده از سوی خداوند - از ابتدای آفرینش آن - بدان معنا است که خداوند، از لحظه آفرینش هر موجودی، تا پایان آن را می داند و این مستلزم علم تفصیلی خداوند، به لحظه لحظه تحولات آنها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 26 - 21

21- ایجاد روح آرامش و تقوا در پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان ، به هنگام نیاز آنان ، متکی به علم فراگیر خداوند بر هستی

فَأَنْزَلَ اللَّهُ .. و أَلْزَمَهُمْ کَلِمَةَ التَّقْوٰی ... و کَانَ اللَّهُ بِکُلِّ شَیْءٍ عَلِیْمًا

از ارتباط «و کَانَ اللَّهُ ..» با عبارت قبل آیه (فَأَنْزَلَ اللَّهُ...)، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 4 - 1

1 - خداوند ، به همه موجودات هستی احاطه علمی دارد .

یَعْلَمُ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَ الْأَرْضِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 12 - 10

10 - همه هستی و تمامی زوایای وجود پدیده های جهان ، تحت قلمرو علم خداوند

وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 28 - 7

7 - علم خداوند ، مطلق و شامل همه پدیده های هستی است .

وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا

183- علما و نیازمندی آفرینش

ص: 367

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 86 - 2

2 - نیاز جهان آفرینش به مدیر و مدبر ، امری روشن برای هر انسان دانشور و خردمند

إن كنتم تعلمون .. قل من ربّ السموات السبع وربّ العرش العظيم

روشن است که سؤال «من ربّ السماوات السبع ..» (پروردگار آسمان های هفتگانه و... کیست؟) زمانی قابل طرح است که اصل نیاز آنها به مدیر و مدبر، قبلاً برای انسان حل شده باشد. و چون درک این مسأله، برای اهل دانش و خرد - که در آیه پیشین به آن تصریح شده است - امر پیچیده ای نیست به عنوان اصل مسلم تلقی شده است.

184- علیّت در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 67 - 5

5 - هیچ حادثه ای در جهان به طور صدفه و خارج از نظام علیت به وقوع نمی پیوندد.

لکل نیا مستقر

جمله «لکل نیا» بیان یک قضیه محصوره به صورت موجبه ای کلیه است. بنابراین هیچ «مخبر عنه» از کلیت آن خارج نیست.

185- عوالم آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حمد - 1 - 2 - 5

5 - جهان آفرینش ، متشکل از عالم های متعدد .

رب العلمین

برداشت فوق با توجه به جمع بودن کلمه «العالمین» استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 131 - 6

6 - جهان آفرینش ، تشکیل یافته از عوالمی متعدد

لرب العلمين

برداشت فوق، از جمع آوردن کلمه «عالمين» استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 162 - 8

8 - جهان هستی متشکل از عوالمی متعدد

رب العلمين

ص: 368

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 40 - 2

2 - دستیابی به رحمت‌های ویژه الهی در گرو راهیابی به عالمی برتر از عالم دنیاست.

لا تفتح لهم أبواب السماء

بنابراین که مراد از «لا تفتح...» محرومیت کافران از رحمت‌های ویژه الهی در دنیا باشد، کلمه «سما» اشاره به آن دارد که گنجینه آن رحمتها در جایگاهی فراتر از عالم ماده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 67 - 7

7 - جهان هستی ، متشکل از عوالمی متعدد

رب العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 104 - 3,4

3 - هستی ، تشکیل یافته از عالم های متعدد

رب العلمین

4 - خداوند ، مالک و مدبر همه عالم های هستی

رب العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 37 - 15

15 - جهان ، دارای عالم های گوناگون

من رب العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- عوالم هستی، در حرکت به سوی رشد و کمال

ربّ العلمین

«ربّ» به معنای مربی و تربیت کننده است و تربیت عبارت است از ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل تا آن گاه که به حدّ تمام و کمال برسد (مفردات راغب). گفتنی است که این معنا حکایت از حرکت تکاملی دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 8 - 14

14 - ربوبیت خدا گسترده در سراسر عوالم هستی

و سبحن الله ربّ العلمین

«العالمین» جمع با الف و لام و مفید استغراق است. بنابراین «ربّ العالمین»؛ یعنی، پروردگار همه عالم ها.

ص: 369

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 75 - 15

15 - خداوند ، مالک و مدبر همه عالم های هستی است .

ربّ العلمین

«عالم» (مفرد «عالمین») به مجموعه و دسته ای از موجودات گفته می شود. بنابراین «العالمین»؛ یعنی، همه موجودات به لحاظ مجموعه ها و دسته ها.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 5

5 - نظام اداره هر آسمان مستقل و بی نیاز از دیگر عوالم *

و أوحی فی کلّ سماء أمرها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 7 - 2

2 - عالم هستی ، دارای مراتب و آفاق گوناگون است .

و هو بالأفق الأعلى

ظاهراً «أفق اعلى» اشاره به برترین مرتبه هستی دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 62 - 1

1 - جهان فعلی ، نشأه نخستین است و در پی آن نشأه دیگری خواهد آمد .

و لقد علمتم النشأه الأولى

186- عوامل انقیاد آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- ربوبیت خداوند ، مقتضی سلوک خاشعانه و منقادانه جهان و انسان در مسیر تعیین شده از جانب او

فاسلکی سبیل ریّک ذللاً

آیه شریفه هر چند درباره زنبور عسل است، ولی یاد زندگی آنان برای انسان می تواند گویای این پیام باشد که: انسان نیز مانند دیگر موجودات طبیعت، باید در مسیر پروردگارش گام بردارد.

187- عوامل بقای آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 41 - 3

ص: 370

3- نیازمندی ممکنات (جهان هستی) در بقا به خداوند، همانند نیاز آنها در اصل وجود

إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ . . . إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ

این آیه هر چند درباره آسمان ها و زمین بحث کرده ولی ممکن است به وجود این قانون عام در جهان هستی نیز اشاره داشته باشد که همه ممکنات، در اصل وجود و در بقای خود، به خداوند نیازمند می باشند.

188- عوامل تکامل آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 5 - 7

7- نزول وحی، مایه کمال آفرینش، در نگاه فرشتگان

كذٰلِكَ يُوحِي اِلَيْكَ . . . وَ الْمَلٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُوْنَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ

با توجه به این که «تسبیح» به معنای تنزیه و نفی نقیصه و کاستی است، تسبیح فرشتگان، حکایت از مشاهده کمال آفرینش پس از نزول وحی دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 27 - 7

7- نقش سازنده مرگ، در روند تکاملی جهان هستی

كُلٌّ مِنْ عَلَيْهَا فَانٍ . وَ بَاقِيٌّ وَجْهٌ رَبِّكَ

در آیه قبل، فنای زمینیان مطرح شده است؛ در این آیه، خداوند ربوبیت جاودان خویش را به انسان یادآوری کرده است. با توجه به این که ربوبیت بدون وجود مربوب معنا ندارد، معلوم می شود که آن فنا نه پوچی و فنای مطلق؛ بلکه مرحله ای از مراحل تکامل هستی است.

189- عوامل فساد آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 22 - 2

2- تعدد خداوند در جهان هستی، موجب فساد، فروپاشی و متلاشی شدن نظام آن است.

لَوْ كَانَ فِيهِمَا ءَالِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا

«فساد» در مقابل «صلاح» قرار دارد و معنای آن خروج از حد اعتدال است (مفردات راغب). گفتنی است فساد و صلاح هر چیزی متناسب با خود آن چیز خواهد بود و فساد آسمان ها و زمین، به معنای متلاشی شدن نظم کنونی و فروپاشی انسجام و پیوستگی آنها است.

190- عوامل مؤثر در تحولات آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 371

19- اعمال و عقاید جامعه های مؤثر در رویداد های طبیعی است .

و يقوم استغفروا ربکم . . . يرسل السماء عليكم مدرارًا

191- عوامل نابودی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 22 - 2

2- تعدد خداوند در جهان هستی ، موجب فساد ، فروپاشی و متلاشی شدن نظام آن است .

لو كان فيهما إله إلا الله لفسدتا

«فساد» در مقابل «صلاح» قرار دارد و معنای آن خروج از حد اعتدال است (مفردات راغب). گفتنی است فساد و صلاح هر چیزی متناسب با خود آن چیز خواهد بود و فساد آسمان ها و زمین، به معنای متلاشی شدن نظم کنونی و فروپاشی انسجام و پیوستگی آنها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 71 - 1

1 - تنظیم نظام تشریح و تکوین بر اساس تمایلات و هوس های کافران ، مایه تباهی نظام هستی

و لو اتبع الحق أهواءهم لفسدت السموت والأرض و من فيهنّ

این آیه، ادامه آیه پیشین است. در آیه قبل بیان شد که مخالفت کافران و رفاهمندان با پیامبر(صلی الله علیه و آله) و قرآن، از آن جهت نبود که آن دو برای آنها ناشناخته بود؛ بلکه از آن رو بود که پیام های قرآن - که آورنده آن پیامبر(صلی الله علیه و آله) می باشد - سراسر حق است و حق در ذائقه آنها ناخوشانید بود. بنابراین آنها در صورتی پیامبر(صلی الله علیه و آله) را می پذیرفتند که سخنانی مطابق هوس های آنها می آورد. در این آیه نیز می فرماید: اما هرگز حق نمی تواند تابع هوس های آنها شود؛ زیرا در آن صورت - با توجه به نامحدود و متناقض بودن خواسته ها - همه چیز از هم می پاشید؛ نه آسمان باقی می ماند، نه زمین و نه موجودات ساکن در آنها.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 91 - 6

6 - تعدد خدایان ، مستلزم پیدایش حرج و مرج و نابسامانی در نظام هستی و در نتیجه باعث فروپاشی آن است .

و لعلا بعضهم على بعض

«عَلُو» (مصدر «علا») به معنای غلبه یافتن و چیره شدن است؛ یعنی، «و لو كان معه من إله لغلِب بعضهم على بعض؛ اگر علاوه بر خدا، خدایان دیگری نیز بودند، در کار تدبیر جهان نقش داشتند [و در نتیجه] بعضی بر برخی دیگر چیره می شدند و کار جهان به فساد و تباهی کشیده می شد». گفتنی است که استدلال فوق، بر این فرض استوار است که مجموعه از خدایان در کار خلق و تدبیر جهان موجود، نقش مشترک داشته باشند.

192- عوامل نظم آفرینش

ص: 372

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 42 - 13

13- حاکمیت نظم در جهان هستی ، تنها در پرتو وجود قدرت واحد امکان پذیر است .

قل لو كان معه الهه كما يقولون إذا لآبتغوا إلى ذی العرش سبیلاً

پیام اصلی آیه، برهان هماهنگی در هستی است؛ یعنی، تعدد قدرت با نظم واحد حاکم بر هستی سازگار نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 4 - 2

2 - سامان یافتن نظام جهان ، در پرتو تقسیم و دسته بندی امور ، به دست کارگزاران الهی (فرشتگان)

فالمقسّمت أمراً

193- غیب آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 3 - 3

3 - محدود ندانستن هستی به محسوسات ، اساسی ترین اصل در جهان بینی ادیان الهی

الذین یؤمنون بالغیب

از نکته هایی که می تواند به کارگیری «الغیب» را به جای «الله» توجیه کند، این است که در گام نخست به انسانها یادآوری شود که هستی منحصر به محسوسات نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 33 - 9

9- اسما و حقایقی که خداوند به آدم (ع) آموخت ، از غیب های هستی بود .

إنی أعلم ما لاتعلمون .. ألم أقل لكم إنی أعلم غیب السموت و الأرض

بنابراین مراد از «ما لا تعلمون» همان غیب آسمانها و زمین خواهد بود و آمدن «و علم آدم ..» پس از «إنی أعلم ما لاتعلمون» می رساند

که اسامی تعلیم داده شده به آدم، مصداقی از «ما لا تعلمون» است. نتیجه این دو مقدمه این است که: مراد از «الأسماء» همان غیب آسمانها و زمین است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 188 - 8

8 - انسان ها ، حتی پیامبران ، آگاه به امور غیبی جهان نیستند .

و لو كنت أعلم الغیب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 9 - 3

3- تقسیم پدیده های جهان به غیب و شهود از طبقه بندی های هستی در قرآن

ص: 373

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

12 - فرقان - 25 - 6 - 7

7 - جهان آفرینش ، افزون بر موجودات آشکار و شہودی ، دارای حقایق نھان و غیبی

یعلم السرّ فی السموت و الأرض

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

16 - زمر - 39 - 46 - 9

9 - جهان ہستی ، متشکل از حقایق غیبی و ناشناختہ و امور محسوس و شناختنی

علم الغیب و الشہدہ

194- فرجام آفرینش

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

2 - بقرہ - 2 - 285 - 21

21 - حرکت جهان آفرینش ، تنها بہ سوی خداوند است .

و الیک المصیر

«ال» در «المصیر» برای جنس است؛ یعنی ہر تحوّل و حرکتی تنها بہ سوی اوست و تمام جهان آفرینش دارای حرکت و تحوّل است.

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

2 - آل عمران - 3 - 109 - 10، 11، 5

5 - بازگشت ہمہ امور ، تنها بہ سوی خداست .

و الی اللّٰہ ترجع الامور

10 - بازگشت ہمہ امور ہستی بہ خداوند ، دلیل نفی ارادہ ظلم و ستم از ساحت اوست .

و ما اللّٰہ یرید ظلماً للعالمین . . . و الی اللّٰہ ترجع الامور

11 - بازگشت همه امور به خداوند ، قهری و تخلف ناپذیر *

والی الله ترجع الامور

از مجهول آوردن فعل «تُرْجَع» استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 48 - 15

15 - « عن أبي أيوب الأنصاري قال : أتى النبي (صلى الله عليه وآله) خبر من اليهود وقال : رأيت إذ يقول الله : « يوم تبدل الأرض غير الأرض » فأين الخلق عند ذلك ؟ قال : أضياف الله لن يعجزهم ما لديه ;

از ابی ایوب انصاری روایت شده است که دانشمندی از یهود نزد پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمد و گفت : آیا دیده ای آن جا که خداوند می

ص: 374

فرماید: «یوم تبدل الأرض غیر الأرض» پس در آن هنگام خلق کجا هستند؟ حضرت فرمود: مهمانان خدایند و آنچه نزد خداست آنان را به عجز نمی کشاند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 85 - 9

9- جهان آخرت ، مقصد و مقصود از آفرینش جهان است .

و ما خلقنا السموت .. إلا بالحقّ وإن الساعه لأتیة

جمله «وإن الساعه لأتیة» - چنان که برخی مفسران احتمال داده اند - می تواند تفسیر «بالحق» باشد. بنابراین معنای «به حق آفریده شدن جهان» این می شود که: جهان دارای مقصد و هدفی است و آن قیامت و آخرت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 52 - 8

8- غیر خدا ، فاقد هرگونه نقش و قدرت ، در آغاز و نیز فرجام هستی است .

ما أشهدتّهم خلق السموت والأرض .. و یوم یقول نادوا ... فدعوهم فلم یستجیبوا لهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 98 - 15

15- موحدان معتقد به معاد ، هیچ گاه به دستاورد های فنی و آثار تمدن بشری ، مغرور نشده و فرجام جهان را ویرانی و انهدام می بینند .

هذا رحمہ ربّی فإذا جاء وعد ربّی جعله دكّاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 105 - 2

2- عظمت کوه ها و استحکام آن ، زمینه ساز استبعاد متلاشی شدن آن در نظر تحلیل گران فرجام جهان

و یس--لونک عن الجبال فقل ینسفها ربّی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- جهان کنونی ، ناپایدار و به سوی انقراض و فروپاشی در حرکت است .

إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- استمرار زندگی انسان در زمین ، تا آخرین لحظات عمر جهان طبیعت

یوم ترونها

«یوم ترونها» متعلق به «تذهل کلّ مرضعه» می باشد. در مرجع ضمیر «ها» در «ترونها» دو احتمال است: 1- اگر مراد از «الساعة» در آیه قبل لحظه حضور مردم در عرصه محشر باشد، مراد از «زلزله» اضطراب مردم خواهد بود. در این صورت آیه

ص: 375

مورد بحث (یوم ترونها تذهل...)، برای بیان کیفیت و درجه هراس و اضطراب مردم در روز قیامت می باشد و ضمیر «ها» نیز به «الساعه» بازمی گردد. 2- اگر مراد از «الساعه» لحظه فروپاشی نظام طبیعت باشد، مقصود از «زلزل» لرزش شدیدی خواهد بود که پیکره عالم طبیعت (زمین) را فرا خواهد گرفت. در این صورت آیه مورد بحث، بیانگر حال مردم در لحظه وقوع آن زلزله می باشد و ضمیر «ها» در «ترونها» به «زلزله» بازمی گردد. برداشت یاد شده بر پایه احتمال دوم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 7 - 2، 1

1 - جهان کنونی، ناپایدار بوده و به سوی انقراض و فروپاشی در حرکت است.

وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ

«ساعه» به معنای زمان، لحظه و هنگام است «ال» در «الساعه» برای عهد می باشد و می تواند به زمان برپایی قیامت اشاره داشته باشد. هم چنین مراد از آن می تواند لحظه پایان یافتن عمر جهان کنونی و فرا رسیدن زمان فروپاشی نظام آن باشد. برداشت فوق بر پایه احتمال دوم است. قابل ذکر که ذکر جمله «وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ» پس از جمله فوق تأییدی بر احتمال دوم است؛ زیرا در غیر این صورت، محتوای جمله دوم نوعی تکرار جمله اول خواهد بود.

2 - پایان عمر جهان طبیعت و فرا رسیدن لحظه فروپاشی آن، در نزد خداوند معین است.

وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ

«الساعه» (آن هنگام) اشاره به لحظه خاصی دارد که در نزد خداوند مشخص و معین است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 62 - 8

8 - نظام هستی، نظامی حسابگر، هدفدار و دارای فرجامی حکیمانه

وَلَدِينَا كَتَبَ... وَهُمْ لَا يَظْلَمُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 11 - 9

9 - خداوند، عالم آفرینش را پس از انت های اجل آن، به حالت قبل از خلقت اش بازمی گرداند.

ثُمَّ إِلَيْهِ تَرْجَعُونَ

احتمال دارد مراد از «الخلق» عالم آفرینش و مراد از «یعیده» (باز می گرداند آن را) بازگرداندن او به حالت نخستین باشد. جمله «ثمّ إلیه ترجعون» - که خطاب به انسان ها است - اشاره دارد به این که انسان ها، از میان موجودات عالم، به سوی خدا بازگردانده می شوند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 14 - 17

17 - تنها خداوند ، فرجام حرکتِ عالم آفرینش است .

إلیّ المصیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 29 - 13

ص: 376

13 - نظام جهان محسوس ، پایان پذیر است .

كَلَّ يَجْرِي إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى

احتمال دارد مراد از «أجل مسمى» بر پایی قیامت و شروع عالمی دیگر غیر از عالم کنونی باشد. لازم به ذکر است که پایان داشتن جریان خورشید و ماه، می تواند اشاره به پایان عالم باشد؛ چه این که برنامه خورشید و ماه، تابع برنامه کَلَّ عالم است و به پایان رسیدن آن دو، به معنای پایان عالم کنونی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 5 - 6,7,9

6 - بازگشت نهایی عالم هستی در پایان جهان ، به سوی خدا است .

ثُمَّ يَعْرِجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ

7 - خداوند ، مبدأ و منت های همه امور جهان است .

خلق الله السموات والأرض... .. يدبر الأمر... .. ثم يعرج إليه في يوم كان مقداره

9 - نخستین روز پس از پایان عمر جهان هستی ، برابر با هزار سال دنیوی است .

ثُمَّ يَعْرِجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ

احتمال دارد مراد از «یوم» روز قیامت باشد که در این صورت، معنا و مفهوم آیه چنین می شود: «خداوند، امور عالم را تدبیر می کند و آن گاه در روزی که پایان عمر عالم است و هزار سال دنیوی زمان آن است، امر، به خداوند بازمی گردد و عالم بر چیده می شود».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 53 - 9

9 - همه امور در جهان هستی ، به سوی الهی شدن در حرکت است .

أَلَا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ

با توجه به ماده «صیرورت» برداشت یاد شده به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 3 - 7

7- نظام جهان ، دارای عمری محدود و پایان یافتنی

ما خلقنا السموت و الأرض و ما بينهما إلاّ بالحقّ و أجل مسمّی

تعبیر «السموات و الأرض» می تواند اشاره به پیکره مادی جهان آفرینش داشته باشد. با توجه به این نکته، ذکر مسأله وجود اجل و سرآمد برای هستی از سوی خداوند، می رساند که چنین آفرینشی نامحدود و پایان ناپذیر نخواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 3 - 4

4- واقعیت ها و امور جهان ، دارای هدف و فرجامی حتمی الوقوع

و کلّ امر مستقرّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 377

10 - جهان آفرینش، در حال حرکت است و خدا منت ها الیه این حرکت می باشد .

وإليه المصير

«ال» در «المصیر» برای جنس است؛ یعنی، هر تحوّل و حرکتی در جهان هستی، تنها به سوی خداوند است.

195- فرعون و خالق آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 50 - 7

7 - فرعون و فرعونیان، به تغایر بین خالق جهان و ربّ موجودات، معتقد بودند .

من ربّکما .. ربّنا الذی أعطی کلّ شیء خلقه

در پاسخ به یک سؤال، سعی می شود از یک مقدمه معلوم، برای معرفی مجهول استفاده شود. در جواب پرسش فرعون (من ربّکما)، موسی(ع) نیز از یک مقدمه معلوم استفاده کرده که توصیف خداوند به خالقیت است، زیرا فرعون و پیروانش، به خالقیت خداوند معتقد بودند، و تنها ربوبیت، محور تفاوت و اختلاف آنان بوده است.

196- فرعونیان و خالق آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 50 - 7

7 - فرعون و فرعونیان، به تغایر بین خالق جهان و ربّ موجودات، معتقد بودند .

من ربّکما .. ربّنا الذی أعطی کلّ شیء خلقه

در پاسخ به یک سؤال، سعی می شود از یک مقدمه معلوم، برای معرفی مجهول استفاده شود. در جواب پرسش فرعون (من ربّکما)، موسی(ع) نیز از یک مقدمه معلوم استفاده کرده که توصیف خداوند به خالقیت است، زیرا فرعون و پیروانش، به خالقیت خداوند معتقد بودند، و تنها ربوبیت، محور تفاوت و اختلاف آنان بوده است.

197- فلسفه آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 109 - 7

7- خداوند ، هدف حرکت همه هستی

والی الله ترجع الامور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- یونس - 10 - 11 - 3

3- مجازات کفرپیشگان و منکران قیامت (از میان برداشتنشان) ناسازگار با فلسفه آفرینش انسان

ص: 378

و لو يعجل الله للناس الشر . . . لقضى إليهم أجلهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 85 - 9

9- جهان آخرت ، مقصد و مقصود از آفرینش جهان است .

و ما خلقنا السموت . . . إلا بالحقّ و إن الساعه لأتیه

جمله «و إن الساعه لأتیه» - چنان که برخی مفسران احتمال داده اند - می تواند تفسیر «بالحق» باشد. بنابراین معنای «به حق آفریده شدن جهان» این می شود که: جهان دارای مقصد و هدفی است و آن قیامت و آخرت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 7 - 14، 10

10- مجبور کردن مردم بر ایمان آوری ، ناسازگار با هدف هستی و آزمون آنان است .

فلعلک بخرع نفسك . . . إنا جعلنا ما على الأرض ... لنبلوهم

مطرح ساختن ابتلا و آزمایش انسان ها به عنوان فلسفه و هدف برای آفرینش زمین و موهبت های آن، اشاره به این نکته دارد که براساس این هدف و فلسفه، نمی توان مردم را بر ایمان مجبور کرد و نباید انتظار داشت که همه آنان در برابر دعوت پیامبران و منادیان هدایت، تسلیم شوند.

14- «عن علی بن الحسین (ع) : . . . انّ الله عزّوجلّ . . . ائما خلق الدنيا و خلق أهلها ، لیبلوهم فیها ایهم أحسن عملاً لآخرته ;

از امام سجاده(ع) روایت شده که فرمود: . . . همانا، خدای، عزّوجلّ، ... دنیا و اهل آن را، تنها، برای این آفرید تا آنان را در آن بیازماید که کدام شان برای آخرت اش بهتر عمل می کند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 51 - 10

10- هدایت ، رشد و تکامل ، هدف اصلی خداوند در آفرینش جهان است .

و ما كنت متخذ المضللین عضداً

عدم استفاده خداوند از نیروهای گمراه کننده، نشانه آن است که گمراهی با هدف آفرینش سازگار نیست. بنابراین، هدف اصلی آفرینش، هدایت و راه یابی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 11 - 4

4- مظاهر طبیعت با گستردگی و تنوع ، در خدمت منافع انسان

ونزلنا .. فأنبتنا ... والنخل ... رزقاً للعباد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 7 - 4

4 - میخکوب شدن کوه ها در زمین ، نشان قدرت خداوند و ضرورت معاد

عمّ يتساءلون .. ألم نجعل ... والجبال أوتاداً

ص: 379

بیان آفرینش کوه ها، در پاسخ آنان که درباره معاد پرسش هایی را مطرح کرده بودند؛ گویای آن است که اگر معاد نباشد، برای پدیده هایی همچون زمین و کوه های آن توجیهی نمی توان یافت.

198- فلسفه تبدیل نظام آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 51 - 1

1- تغییر و تبدیل نظام کنونی آسمان ها و زمین به نظام دیگر در آستانه برپایی قیامت ، به منظور کیفر و پاداش انسانهاست .

یوم تبدل الأرض غیر الأرض ... و برزوا لله ... لیجزی الله کل نفس ما کسبت

برداشت فوق مبتنی بر این است که «لیجزی» متعلق به «برزوا» در آیه 48 باشد.

199- فلسفه تعقل در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 164 - 21

21 - لزوم اندیشه و تفکر در آفرینش پدیده ها برای رسیدن به توحید و درک رحمانیت و رحیمیت خداوند

إن فی خلق السموت و الأرض .. لآیت لقوم یعقلون

200- فلسفه خلقت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 10 - 5

5- بهره‌وری انسان از موهبت های طبیعی ، هدف اصلی از خلقت هستی

الذی جعل لکم الأرض مهذاً و جعل لکم فیها سبلاً

به کار رفتن کلمه «لکم» و تکرار آن، می تواند اشاره به این نکته داشته باشد که هدف از آفرینش نعمت ها بهوسیله خداوند، بهره‌وری انسان از آنها است.

201- فلسفه نظم آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- چنین اجزای طبیعت (ستارگان و...) به تدبیر خداوند، به گونه ای که وسیله هدایت و نجات انسان ها است.

أَمَّنْ يَهْدِيكُمْ فِي ظِلْمَتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ

مراد از «یهدیکم» - مطابق نظر برخی از مفسران و بعضی از آیات قرآن (و بالنجم هم یهدون) - رهیابی انسان از طریق

ص: 380

ستارگان و دیگر عوامل و مشخص کردن مسیر خود در تاریکی شب ها است.

202- فناپذیری آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 3 - 7

7- نظام جهان ، دارای عمری محدود و پایان یافتنی

ما خلقنا السموت والأرض و ما بينهما إلا بالحقّ و أجل مسمّی

تعبیر «السموات والأرض» می تواند اشاره به پیکره مادی جهان آفرینش داشته باشد. با توجه به این نکته، ذکر مسأله وجود اجل و سرآمد برای هستی از سوی خداوند، می رساند که چنین آفرینشی نامحدود و پایان ناپذیر نخواهد بود.

203- فهم معارف آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 29 - 8

8 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، پیش گام فهم معارف عمیق عالم است .

ألم تر أنّ الله يولج الليل في النهار

خطاب «ألم تر» اگر چه به پیامبر (صلی الله علیه و آله) است، اما به قرینه «بما تعملون» حکم اختصاص به او ندارد. مخاطب قرار دادن آن حضرت، می تواند به خاطر نکته یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 31 - 2

2 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، پیش گام فهم معارف عمیق عالم است .

ألم تر أنّ الفلك تجري

خطاب «ألم تر» اگر چه به پیامبر (صلی الله علیه و آله) است، اما به قرینه «لیریکم» حکم اختصاص به آن حضرت ندارد. مخاطب قرار دادن او، می تواند به خاطر یادآوری نکته یاد شده باشد.

204- قانونمندی آفرینش

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

2 - آل عمران - 3 - 83 - 10

10 - حاکمیت قوانین الہی بر نظام ہستی

و له اسلم من فی السّموات و الارض

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

ص: 381

13 - اراده خداوند حاکم بر قوانین تکوینی جهان

انما المسيح عيسى ابن مريم رسول الله و كلمته القاها الى مريم و روح منه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 59 - 15

15 - تمامی امور و نظامات جهان هستی، دقیقاً طراحی و برنامه ریزی شده است.

و عنده... و لا رطب و لا يابس إلا في كتب مبين

اطلاعات موجود در کتاب مبین قاعدتاً اطلاعاتی از هم گسیخته و نامرتب نیست؛ بویژه اینکه آیه شریفه در صدد بیان نظام با تدبیر و متکی بر آگاهی خداوند در امور هستی است. مضافاً این که «یعلمها» تنها بر علم به یک حادثه خارجی مجرد دلالت ندارد، بلکه شامل تمامی جوانب مجهول یک شیء و علل و غایات آن نیز هست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 96 - 7

7 - برنامه های جاری جهان هستی، نمودی از قدرت مطلقه و دانش گسترده خداوند است.

فالق الإصباح... ذلك تقدير العزيز العليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 130 - 5

5 - هدفداری تحولات جهان

و لقد أخذنا... لعلهم يذکرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 3 - 13

13 - جهان آفرینش، جهانی قانونمند و در حرکت به سوی هدفی معین

الذی خلق السموت و الأرض . . . یدبر الأمر

«تدبیر» به معنای عاقبت اندیشی و «امر» به معنای کار است. «تدبیر امر»؛ یعنی، در عاقبت و مآل کار چیزی اندیشیدن. لازمه این کار، عاقبت و هدف داشتن عالم و قانونمند بودن آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 6

6- آسمانها، عرش، خورشید و ماه تا سرآمدی معین در حرکتند.

کل یجری لأجل مسمی

مضاف الیه محذوف از کلمه «کل» ضمیری است که به «السموت»، «عرش»، «شمس» و «قمر» باز می‌گردد. «مسمی» یعنی مشخص و معین. «اجل» در لغت به معنای مدت و نیز به معنای پایان مدت آمده است. برداشت فوق بر اساس دومین معناست. گفتنی است که بر این مبنا «لام» در «لأجل» به معنای «إلی» خواهد بود.

ص: 382

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 8 - 6

6- پدیده های عالم هر کدام دارای اندازه و حدی مخصوص به خود است .

و کل شیء عنده بمقدار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 32 - 9

9- حاکمیت نظام « علت و معلولی » در جهان طبیعت

و أنزل من السماء ماء فأخرج به من الثمرات رزقاً لكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 33 - 7

7- نظام خلقت ، قانونمند ، هدفدار و دارای نظم

الله الذی خلق السموات والأرض .. رزقاً لكم ... و سخّر لكم الشمس والقمر دائبین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 21 - 3

3- خداوند ، هر چیزی را از خزانه خویش ، با حدّ معین و روشنی فرو می فرستد .

و ما ننزله إلاّ بقدر معلوم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 85 - 2

2- نظام آفرینش (آسمان ها ، زمین و موجودات در فضا) ، نظامی هدفدار و حکیمانه است .

و ما خلقنا السموات والأرض و ما بینهما إلاّ بالحقّ

واژه «حق» در مقابل «باطل» است و باطل؛ یعنی، پوچ و بی هدف. بنابراین لغت «حق» - که متضمن معنای حکمت و مصلحت است -

می تواند بیانگر هدف داری باشد. مؤید آن آیات متعددی است که بطلان و پوچی در آفرینش جهان را نفی می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 12 - 13

13- کمترین درهم ریختگی و نابسامانی ، در نظام هستی و آفرینش وجود ندارد .

و کَلَّ شَيْءٌ فَصَلَّنَه تَفْصِيلاً

برداشت فوق مبتنی بر این است که مراد از «کَلَّ شَيْءٌ» همه هستی باشد و در این صورت «فَصَلَّنَه» از ماده «فصل» و به معنای جداسازی چیزی از چیز دیگر است (مفردات راغب). بنابراین معنای آیه چنین می شود: ما هر چیزی را در جایگاه خویش به گونه ای قرار دادیم که با دیگری مخلوط نشود و اصطکاکی پیدا نکند و هر پدیده ای در این عالم دارای نظم بوده و به سامان است.

ص: 383

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 99 - 8

8- تحقق نیافتن معاد انسان قبل از قیامت ، معلول حاکمیت نظم و برنامه در کار آفرینش است نه ناشی از عدم قدرت خداوند

قادر علی أن یخلق مثلهم و جعل لهم أجلاً

تذکر «جعل لهم أجلاً» پس از «قادر علی أن یخلق مثلهم» در واقع پاسخ گویی این سؤال مقدر است که اگر خدا قادر بر خلقت دوباره انسانهاست، پس چرا از هم اکنون این کار را نمی کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 82 - 25

25- مصائب و حوادث جهان ، دارای توجیه و تفسیر دقیق و ریشه دارند .

ذلک تأویل ما لم تسطع علیه صبراً

مجموع داستان موسی و خضر(ع) این نکته را روشن می کند که حوادث غیر مترقبه و رخدادهای مثبت و یا منفی را نباید گتره ای پنداشت، بلکه دستی غیبی در کار است تا حوادث را به این شکل سامان بخشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 94 - 5

5- موجودات جهان دارای نظم و آمار دقیق اند .

لقد أحصیهم وعدّهم عدّاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 114 - 4

4 - افعال خداوند و آفرینش موجودات ، حکیمانه و خردمندانه است .

الحقّ

«حقّ» به کسی گفته می شود که براساس حکمت، چیزی را ایجاد کند (مفردات راغب).

1- آفرینش آسمان و زمین و موجودات فضا (جهان هستی) ، بیهوده و بازیچه نیست ؛ بلکه جهت دار و هدفمند است .

و ما خلقنا السماء والأرض و ما بینهما لعین

«لعب» به معنای کاری است بی فایده که مقصود صحیح و مصلحتی در آن نباشد. «لاعین» نیز حال برای ضمیر «خلقنا» است؛ یعنی، ما جهان را به قصد بازیچه و سرگرمی نیافریدیم.

3- بعثت پیامبران و هلاکت جوامع ستمگر و دین ستیز ، براساس هدف داری نظام هستی است .

و کم قصمنا من قریه کانت ظالمه . . . و ما خلقنا السماء والأرض و ما بینهما لعین

یادآوری هدفمندی جهان - پس از ذکر هلاکت اقوام ستمگر - می تواند بیانگر این نکته باشد که وقتی جهان هدفمند بود، هلاکت اقوام ستم پیشه نیز جزئی از هدف داری و بازیچه نبودن هستی خواهد بود.

4- ستمگری و مخالفت با پیامبران ، حرکتی بر ضدّ نظام قانون مند هستی است .

و کم قصمنا من قریه کانت ظالمه . . . و ما خلقنا السماء والأرض و ما بینهما لعین

تذکر خداوند به بیهوده نبودن آفرینش جهان - پس از یادآوری نابودی ستمگران - می تواند گویای این حقیقت باشد که آفرینش قانون مند هستی، اقتضا دارد که انسان، راه حق را بیسایید و ظلم نکند و ستمگری، جهتی بر ضد حرکت هدفمند جهان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 17 - 5

5- خداوند در کار آفرینش جهان، هدف و مقصودی حق و صحیح داشته است.

و ما خلقنا السماء .. لعین . لو أردنا أن نتخذ لهمو لا نتخذنه من لدنا إن ک

خداوند در آیه قبل، آفرینش جهان را هدف دار دانسته و در این آیه برای تأکید بیشتر فرموده است: «ما جهان را به منظور بازیچه و سرگرمی خود نیافریدیم». از مجموع این دو آیه استفاده می شود که در آفرینش جهان، هدفی لحاظ شده و این هدف هم حق و صحیح است؛ زیرا مفاد کلمه لعب و لهو، همان معنای باطل است و هرچه باطل نباشد حق و صحیح خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 18 - 3

3- پیروزی حق بر باطل، جلوه ای از هدف داری نظام آفرینش است.

و ما خلقنا السماء .. بل نقذف بالحق علی البطل فیدمغه

خداوند در آیه قبل، سخن از آفرینش جهان براساس حق و هدفمند به میان آورد و در این آیه، پیروزی حق بر باطل را یادآور شد. ارتباط میان این دو گفتار بیانگر برداشت یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 19 - 4

4 - وجود حساب گری و هدف، در جهان آفرینش

و أنزلنا من السماء ماء بقدر .. فأنشأنا لكم به جنت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 62 - 8

8 - نظام هستی، نظامی حسابگر، هدفدار و دارای فرجامی حکیمانه

و لدینا کتب . . . و هم لایظلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 42 - 5

5 - جهان هستی ، هدفمند و دارای حرکت تکاملی

و إلى الله المصیر

«الله» ذات مستجمع صفات کمالیه است. بر این اساس لازمه مرجع و مقصد قرار گرفتن خداوند برای جهان، این است که جهان هدفمند و رو به تکامل باشد؛ زیرا حرکت به سوی کمال مطلق، کمال آور است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 385

13 - جهان آفرینش ، جهانی هدف مند ، دارای نظم و قانون و سامان یافته است .

له ملك السموت . . . و خلق كل شىء فقدره تقدیراً

برداشت فوق، به خاطر این نکته است که لازمه تقدیر (اندازه گرفتن) پدیده ها، قانون مندی، هدفداری و نظم و سامان یافتگی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 48 - 5

5 - مراحل مختلف تشکیل ابر و نزول باران ، نشانه قانون مندی جهان هستی است .

یرسل الرياح فتثیر سحاباً فیسطه . . . و یجعله کسفاً . . . یخرج من خلله

کاربرد فعل های مضارع «یرسل»، «تثیر»، «یسط»، «یجعل» و «یخرج»، نشان دهنده روندی دائمی است و چنین امری، حاکی از نظام داری آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 27 - 3

3 - آفرینش جهان ، امری است بایسته ، به اندازه و به جا .

و ما خلقنا السماء و الأرض و ما بینهما بطلاً

«حق» کاری است که انجامش ضروری بوده و به اندازه لازم و در زمان خودش تحقق یابد (مفردات راغب) و باطل نقیض حق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 11 - 7

7 - شکل گیری نظام آسمان ها و زمین ، براساس جاذبه ها و قوانین طبیعت *

قالنا أتینا طائعین

برداشت یاد شده بدان احتمال است که «طوعاً» اشاره به حرکت طبیعی و «کرهاً» حکایت از حرکت قسری داشته باشد و آیه بیانگر حاکمیت حرکت طبیعی حلقه های تکوین در نظام آسمان ها و زمین باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 10

10 - نظام آفرینش ، بر اساس تقدیر و تنظیمی سنجیده و آگاهانه

ذلک تقدیر العزیز العلیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 12 - 6

6 - جهان هستی ، نظام دار و قانون مند

له مقالید السموت و الأرض

از این که برای اداره جهان هستی، کلیدهایی در نظر گرفته شده که در اختیار خداوند است، قانون مندی نظام هستی استفاده

ص: 386

می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 49 - 10

10 - دختر یا پسر بودن جنین ، تابع قوانین جاری خداوند در آفرینش است .

لله ملك السموت .. يخلق ما يشاء يهب لمن يشاء إنثاً .. الذكور

ارتباط بین بخش های آیه شریفه («مالکیت یگانه خدا بر هستی»)، «مشیت در آفرینش» و «مشیت در جنسیت جنین» می فهماند که میان مالکیت خدا بر کل هستی و مشیت او در آفرینش، ارتباط است که واژه «قانون» می تواند بیانگر آن باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 10 - 8

8 - نظام قانون مند طبیعت ، گذرگاه ره یابی انسان به حیات معنوی و هدایت

الذی جعل لکم .. لعلکم تهتدون

برداشت یاد شده بنابراین نکته است که منظور از «تهتدون..» هدایت معنوی و معرفتی باشد؛ و نه صرفاً دست یابی به منافع و مقاصد طبیعی.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 11 - 2

2 - جهان طبیعت ، مجموعه ای برنامه دار و قانونمند

والذی نزل من السماء ماء بقدر

با الغای خصوصیت از مورد - که نزول باران را؛ دارای برنامه معرفی کرده است - قانون مندی نظام طبیعت استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 4 - 7

7- نظام هستی و برنامه حیات و معاد ، دارای قوانینی دقیق و تخلف ناپذیر *

برداشت بالا بدان احتمال است که واژه «کتاب»، اشاره به قوانین تنظیم شده از سوی خداوند، داشته باشد. گفتنی است که نظام هستی براساس آن قوانین، به گونه ای دقیق راه خود را می پیماید؛ یعنی، با همان قانونی که نخستین بار آمده اند، دوباره گردآوری می شوند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 3 - 5

5 - جهان آفرینش ، هدف دار و قانونمند است .

قدر فهدی

ص: 387

205- قانونمندی انهدام آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 88 - 14

14 - فروپاشی نظام طبیعت در آستانه قیامت ، امری حساب شده و قانونمند و نه اتفاقی و بدون دلیل

و هی تمرّ مرّ السحاب صنع الله الذي أتقن كلّ شيء

بنابراین فرض که آیه بالا، اشاره به حوادث بعد از نفخ صور داشته باشد، از ارتباط «و ترى الجبال ..» با «صنع الله...» می توان مطلب یاد شده را استفاده کرد.

206- قانونمندی تحولات آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 85 - 9

9 - تحولات آینده نظام هستی ، از قبل برنامه ریزی شده و مورد آگاهی خداوند

له ملك السموت . . و عنده علم الساعه

خداوند، پس از بیان فرمانروایی مطلق خویش، مسأله علم به قیامت را مطرح کرده است. از این مطلب استفاده می شود که برپایی قیامت، جزئی از برنامه های الهی در قلمرو فرمانروایی خویش است که پیشاپیش آن را در نظر گرفته و بدان آگاه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 43 - 5

5 - تحولات هستی ، در جهت اهداف تعیین شده از سوی خداوند *

و إلینا المصیر

«مصیر» به معنای «شدن» و یا غایت تحولات است و «إلینا» به معنای حرکت به سوی برنامه ها و اهدافی است که خداوند برای هستی در نظر گرفته است؛ زیرا ذات الهی در مکان و جای خاصی محدود نیست، تا «إلینا» به سوی ذات باشد.

207- قانونمندی فرجام آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- فرجام و پایان عمر عالم ماده و موجودات آن ، امری قانونمند و تحت برنامه خداوند است ؛ نه اتفاقی و بی حساب .

ما خلقنا السموت . . . إلا بالحقّ و أجل مسمّی

از واژه «بالحقّ»، قانونمندی و از کلمه «مسمّی» برنامه ریزی قبلی استفاده می شود.

208- قانونمندی نظام آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 388

10 - نظام خلقت ، نظامی است قانونمند و متکی بر علل و اسباب .

قد جعل الله لكلّ شيء قدرًا

209- قوانین حاکم بر آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 49 - 6، 2

2 - زوجیت ، قانونی حاکم بر نظام جهان و همه مظاهر آن

و من كلّ شيء خلقنا زوجين

6 - قوانین و پدیده های هستی ، هدفمند و حکیمانه

و من كلّ شيء خلقنا زوجين لعلکم تذكرون

«لعلکم تذكرون» هدف برای «من كلّ شيء..» است. از این بیان الهی استفاده می شود که اصولاً قوانین و پدیده های جهان، هدفی را دنبال می کنند و این هدف ارزشی و حکیمانه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 21 - 1

1 - قوانین طبیعی حاکم بر جریان آب های زمین ، نمودی از ربوبیت انکارناپذیر الهی و غیرقابل تکذیب

مرج البحرين .. فبأیء آلاء ربّکما تکذبان

التقای آب های زمین و دریاها با یکدیگر و وجود حایل و مانع از هضم شدن آنها در یکدیگر، اشاره به نوعی قوانین حاکم بر آب های (شور و شیرین) دارد خداوند متعال این قوانین را، نمودی از ربوبیت انکار ناپذیر خویش دانسته است.

210- قیاس انسان با آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 57 - 2

2 - انسان ، در مقایسه با مجموعه عالم هستی ، موجودی کوچک و ناچیز است .

لخلق السموت و الأرض أكبر من خلق الناس

211- کمال آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 38 - 4

4 - جهان هستی خالی از هر نقص و کاستی است.

ما فرطنا فی الکتب من شیء

ص: 389

با توجه به صدر آیه، که بحث از موجودات هستی است، می توان گفت مراد از «الکتاب» کتاب تکوینی و جهان هستی است و مراد از تفریط نکردن در آن نفی هرگونه نقص و کاستی می تواند باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 43 - 5

5- جهان هستی ، به سوی کمال در حرکت است .

ربّ العلمین

«ربّ»، به معنای تربیت کردن است و «تربیت» ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است تا آن گاه که به حد تمام و کمال برسد (مفردات راغب). این معنا حکایت از حرکت تکاملی دارد. گفتنی است که کلمه «ربّ» مشترک لفظی میان وصف و مصدر است و در آیه مورد بحث معنای وصفی دارد.

212- گواهان آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 17 - 6

6- خداوند ، شاهد و گواه بر تمامی هستی است .

إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ

213- مالک آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حمد - 1 - 2 - 4

4- خداوند مالک و مدبر همه عالم های هستی است .

رب العلمین

عالم (مفرد عالمین) است و به مجموعه و دسته ای از موجودات گفته می شود، بنابراین «العالمین»، یعنی، همه موجودات به لحاظ مجموعه ها و دسته ها.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - مشرق و مغرب و نیز سایر جهت ها ، تنها از آن خداوند است .

ولله المشرق والمغرب

مقصود از مشرق و مغرب می تواند جهت شرق و غرب باشد و نیز مراد از آن می تواند مکان شرق و غرب گرفته شود. تفریح «فاینما تولوا» بر «لله المشرق والمغرب» گویای این است که: مراد از مشرق و مغرب - بنابر تفسیر نخست - همه جهات و - بنابر تفسیر دوم - همه مکانهاست.

3 - خداوند ، تنها مالک همه مکان ها و عرصه های گیتی است .

ولله المشرق والمغرب

ص: 390

برداشت فوق، بر این اساس است که مراد از مشرق و مغرب، مکان شرق و غرب باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 116 - 14، 9

9 - مالکیت خدا بر هستی، دلیل منزه بودن او از گزینش فرزند و داشتن زاده

و قالوا اتخذ الله ولداً سبحانه بل له ما في السموات والأرض

جمله «له ما في السماوات...» برهانی است برای رد پندار ناروای یهود و نصارا.

14 - رابطه خداوند با هستی، رابطه «مالک و مملوک» و «عابد و معبود» است نه رابطه پدر و فرزندی.

و قالوا اتخذ الله ولداً سبحانه بل له ما في السموات والأرض كل له قنتون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 131 - 3

3 - مالکیت خداوند بر هستی، پشتوانه وفای او به وعده های خویش

يغن الله كلا... و لله ما في السموات و ما في الأرض

جمله «و لله ما في السموات...»، تعلیل جمله «يغن الله كلا من سعته» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 132 - 5، 1

1 - خداوند، یگانه مالک تمامی موجودات آسمان ها و زمین (تمام هستی)

و لله ما في السموات و ما في الأرض

5 - خداوند، مالک نظام هستی و خود متصدی تدبیر آن است.

و لله ما في السموات و ما في الأرض و كفى بالله وكيلا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 170 - 10

10 - خداوند ، تنها مالک و فرمانروای هستی

فان لله ما فی السموت و الارض

«ما فی السموت . . .» کنایه از جهان هستی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 171 - 36,37

36 - مالکیت مطلق خداوند بر هستی ، دلیل فرزند نداشتن او

سبخنه ان یكون له ولد له ما فی السموت و ما فی الأرض

جمله «له ما فی السموت . . .» دلیل و برهانی است برای جمله «سبخنه ان یكون له ولد» یعنی آنچه غیر خداست و از جمله حضرت مسیح، مملوک و عبد اوست و کسی که مالک تمام هستی است، نیازی به داشتن فرزند ندارد.

37 - خداوند ، تنها مالک و فرمانروای تمامی هستی

له ما فی السموت و ما فی الارض

ص: 391

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 17 - 17,22,27

17 - صلاحیت الوهیت تنها برای کسی است که مالک مطلق هستی است .

لقد كفر الذين قالوا إنّ الله .. ولله ملك السموت

22 - مالکیت خداوند بر هستی ، دلیل توانایی وی بر نابود ساختن مسیح (ع) ، مریم (ع) و تمامی اهل زمین و نفی هرگونه قدرت در برابر قدرت اوست .

فمن يملك من الله شيئاً ان اراد ان يهلك .. ولله ملك السموت و الارض

27 - مالکیت و سلطنت مطلق خداوند بر هستی ، دلیل توانایی او بر هر نوع آفرینش (مانند آفرینش انسان بدون واسطه پدر)

لله ملك السموت و الارض و ما بينهما يخلق ما يشاء

بنابر اینکه «يخلق ما يشاء»، نتیجه ای باشد برای «لله ملك السموت و الارض»

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 18 - 18

18 - تنها خداوند ، مالک و فرمانروای آسمان ها و زمین و آنچه میان آن دو است . (تمام هستی)

ولله ملك السموت و الارض و ما بينهما

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 40 - 1

1 - خداوند ، تنها مالک آسمان ها و زمین (تمام هستی) و حاکم بر آنها

الم تعلم إنّ الله له ملك السموت و الارض

آسمانها و زمین کنایه از تمامی هستی است. و ملک به معنای حاکمیت و در دست داشتن زمام امور است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 45 - 15

15 - خداوند، مالک و مدبر جهانیان است.

رب العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 164 - 2

2 - خداوند، مالک و مدبر همه هستی است.

و هو رب کل شیء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 104 - 4

4 - خداوند ، مالک و مدبر همه عالم های هستی

ص: 392

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 185 - 14، 4

4 - تأمل در وابستگی موجودات جهان به مالک هستی بخش ، راهنمای انسان به حاکمیت مطلق خدای یگانه بر هستی است .

أولم ينظروا في ملكوت السموت والأرض و ما خلق الله من شيء

چون روی سخن با مشرکان است، معلوم می شود هدف از فراخوانی آنان به دقت در ملکوت آسمانها و زمین رهنمون شدن آنان به حاکمیت مطلق خداست.

14 - آنان که از طریق اندیشه در ملکوت آسمان ها و زمین (نیاز جهان هستی به مالک و هستی بخش) هدایت نشوند ، هیچ دلیلی دیگر نمی تواند آنان را هدایت کند .

فبأی حدیث بعده یؤمنون

توضیح برداشت پیش راهنمای این برداشت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 55 - 4، 1

1 - مالک مطلق تمامی پدیده های موجود در آسمان ها و زمین ، تنها خداست .

ألا إن لله ما فی السموت والأرض

4 - مالکیت مطلق و همه جانبه خداوند بر جهان هستی ، نشان توانمندی او بر تحقق بخشیدن به تمامی وعده های خویش است .

ألا إن لله ما فی السموت والأرض ألا إن وعد الله حق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 66 - 1

1 - تمامی عقلای موجود در همه عوالم هستی ، از بستر زمین تا اوج آسمان ها ، همگی ملک بی شریک خدا هستند .

ألا إن لله من فی السموت و من فی الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 2 - 4

4- مالکیت مطلق خداوند بر تمامی هستی ، دلیل شکست ناپذیری و ستودگی اوست .

العزیز الحمید. الله الذی له ما فی السموت و ما فی الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 26 - 7

7- مالکیت یگانه خداوند بر هستی ، دلیل قابل قیاس نبودن علم او با علوم ادعایی بشر است .

قل الله أعلم بما لبثوا له غیب السموت و الأرض

جمله «له غیب. ..» برهانی است که «الله أعلم» را تثبیت می کند.

ص: 393

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 38 - 4

4- الله ، يگانه مالک و مدبر انسان و جهان هستی است .

لَكُنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 6 - 7

7 - سراسر هستی ، و تمامی موجودات آشکار و نهان ، در مالکیت خداوندیگانه است .

له ما في السموت و ما في الأرض . . . و ما تحت الثرى

تعبیر «آسمان ها و زمین و آنچه بین آن دو است» کنایه از تمام جهان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 114 - 2,5

2 - خداوند ، مالک حقیقی هستی و فرمان روای مطلق آن

فتعلی الله الملك

5 - مالکیت و فرمان روایی خداوند بر هستی ، حقیقتی ثابت و فنا ناپذیر است .

الملك الحق

«حق»؛ یعنی، واجب و ثابت (مصباح) و «الحق» در آیه می تواند صفت برای «الملك» باشد و نیز ممکن است صفتی دیگر برای «الله» گرفته شود که با توجه به ذکر آن بعد از وصف «الملك»، نکته یاد شده استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 64 - 1

1 - خدا، مالک مطلق و بی رقیب جهان هستی است .

له ما في السموت و ما في الأرض

«له» متعلق به عامل مقدر و خبر برای «ما» است. بنابراین تقدیم آن بر مبتدا، مفید حصر می باشد. گفتنی است روی سخن با مردمی است که می پنداشتند در جهان، خدایان متعددی وجود دارند که سرنوشت انسان ها به دست آنها رقم می خورد. در جمله فوق، با توجه دادن به این حقیقت که سراسر هستی ملک خدا و تحت تصرف او است، اساساً وجود موجود دیگری - که از ملک خدا بیرون باشد و در پدیده های دیگر، قدرت تصرف داشته باشد - پنداری باطل و ساخته ذهن های جاهل خوانده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 64 - 5، 2، 1

1 - خداوند ، مالک همه پدیده های موجود در آسمان ها و زمین (جهان) است .

ألا إنَّ لله ما فی السموت والأرض

2 - مالکیت مطلقه خداوند بر جهان هستی ، مقتضی اطاعت بی چون و چرا از او و پرهیز از سرپیچی است .

لا تجعلوا دعاء الرسول .. فليحذر الذين يخافون عن أمره ... ألا إنَّ لله ما فی الس

ص: 394

برداشت فوق، بر این اساس استوار است که جمله «إِنَّ لَّهٗ مَا فِى السَّمَاوَاتِ...» در حکم تعلیل برای جملات پیشین باشد.

5- مالکیت خداوند بر جهان هستی، نشان آگاهی او بر وضعیت انسان در همه حال است.

أَلَا إِنَّ لَّهٗ مَا فِى السَّمَوٰتِ وَ الْأَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ

برداشت فوق، مبتنی بر این است که جمله «قد يعلم...» استینافیه بیانیه باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 91 - 3

3 - خداوند، یگانه مالک تمامی مظاهر هستی

وله كلّ شیء

تقدیم «له» بیانگر حصر است؛ یعنی، همه چیز، تنها مال او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 26 - 7

7 - مالکیت مطلق خداوند بر تمامی هستی، دلیل توانایی وی بر حشر انسان ها در قیامت است.

ثمّ إذا دعاكم دعوة... إذا أنتم تخرجون. وله من فى السموت و الأرض

«وله من فى السماوات و...» می تواند به منزله دلیلی برای «ثمّ إذا دعاكم... تخرجون» در آیه قبلی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 22 - 10

10 - خداوند، مالک مطلق عالم است و خود به تنهایی امور آن را تدبیر می کند.

قل ادعوا الذين زعمتم من دون الله لا يملكون مثقال ذره فى السموت و لافى الأرض و

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 13 - 12

12 - مالکیت جهان و فرمانروایی بر آن، از اوصاف و ویژگی های معبود حقیقی و شایسته عبادت

والله خلقكم .. الشمس والقمر ... ذلكم الله ربكم له الملك والذين تدعون من

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

15 - ص - 38 - 66 - 1,3

1 - خداوند ، مالک و مدبر جهان هستی (آسمان ها ، زمین و ...)

ربّ السموت والأرض

3 - تنها مالک و مدبر جهان هستی ، شایسته عبادت است .

وما من إله إلاّ الله .. ربّ السموت والأرض و ما بينهما

توصیف خداوند به، مالک و مدبر هستی بودن - پس از بیان یکتایی او در معبودیت - می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - زمر - 39 - 6 - 24

ص: 395

24 - عبادت ، تنها شایسته خدای مالک جهان است .

خلق السموت و الأرض . . . خلقکم من نفس وحده ... له الملك لا إله إلا هو

برداشت یاد شده بر این اساس مبتنی است که جمله «لا إله إلا هو» بیان قصر در جمله «له الملك» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 75 - 15

15 - خداوند ، مالک و مدبر همه عالم های هستی است .

ربّ العلمین

«عالم» (مفرد «عالمین») به مجموعه و دسته ای از موجودات گفته می شود. بنابراین «العالمین»؛ یعنی، همه موجودات به لحاظ مجموعه ها و دسته ها.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 4 - 2، 1

1 - مالکیت مطلقه خداوند ، بر مجموعه نظام هستی

له ما فی السموت و ما فی الأرض

لام در «له» لام ملکیت و تقدیم «له» بر «ما» مفید حصر است.

2 - وحی و بعثت پیامبران ، مقتضای مالکیت و ربوبیت بی شریک خدا بر جهان و انسان

کذلک یوحی إلیک . . . له ما فی السموت و ما فی الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 49 - 1

1 - تمامی جهان هستی ، قلمرو مالکیت و حکومت خداوند است .

لله ملک السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- تنها خداوند (مالک تمام هستی) ، می تواند راه راست و به دور از انحراف و گمراهی را ترسیم کند .

صرط الله الذی له ما فی السموت و ما فی الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 13 - 5,6

5- تمامی هستی ، از آن خداوند و نشأت یافته از او است .

جمیعاً منه

«من» در «منه» نشویه است.

6- لزوم توجه انسان به مالکیت مطلق خداوند بر جهان هستی و پرهیز از غفلت و غرور به هنگام بهره‌وری از طبیعت و مظاهر آن

جمیعاً منه

ص: 396

تذکر خداوند به این که همه هستی از او است - پس از این که جهان را مسخر انسان یاد کرده است - می رساند که انسان با حاکمیت بر جهان، زمینه غرور و غفلت از خداوند را دارد. و تأکید «جمیعاً منه» درصدد از میان بردن این غفلت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 31 - 1

1 - گستره آفرینش (آسمان ها، زمین و . . .)، تحت مالکیت مطلقه الهی

و لله ما فی السموت و ما فی الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 43 - 3

3 - خداوند، مالک و مدبر همه عالم های هستی است .

ربّ العلمین

عالم (مفرد «عالمین») به مجموعه و دسته ای از موجودات گفته می شود. بنابراین «العالمین»؛ یعنی، همه موجودات به لحاظ مجموعه ها و دسته ها.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 29 - 5

5 - خداوند، مالک، مربّی و مدبّر تمام هستی است .

ربّ العلمین

«ربّ» مصدری است که در معنای فاعل (تربیت کننده) به کار می رود (مفردات راغب). از جمله معانی «ربّ» مالک و مدبّر و مربّی است و «عالمین»؛ یعنی، اصناف مخلوقات. (لسان العرب)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطفین - 83 - 6 - 3,5

3 - خداوند، مالک و پرورش دهنده تمام عوالم هستی است .

لربّ العلمین

«رَبِّ» به معنای مالک و سَیِّد آمده است و نیز مصدری است که در معنای سیاست و تدبیر به کار می رود (مصباح). راغب می گوید: کلمه «رَبِّ» در اصل مصدر است و در مورد فاعل استعمال مجازی دارد. «عالمین»؛ یعنی، اصناف مخلوقات. (لسان العرب)

5 - مالک و مدبّر بودن خداوند بر تمام عوالم هستی ، وادار سازنده مردم به گردن نهادن در برابر حکم او در قیامت

یوم یقوم الناس لربّ العلمین

«لام» در «لربّ العالمین» در معنای تعلیل به کار رفته و مفاد آیه این است که فرمانبرداری کامل مردم، به جهت قرار گرفتن آنان در پیشگاه «رَبِّ العالمین» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 15 - 8

8 - خداوند ، مالک و مدبر انسان و سامان بخش تحولات زندگی و عوالم هستی او است .

ص: 397

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 9 - 7

7 - حاکمیت و مالکیت خداوند بر تمام هستی و علم مطلق او ، دلیل حقانیت عقیده مؤمنان به او است .

إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ .. الَّذِي لَهُ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ

«سماوات و ارض»، کنایه از تمام هستی است و «الذی ..» وصف دیگری برای خداوند است و به علت ایمان مؤمنان اشاره دارد. تصریح به کلمه «اللّه» و نیاوردن ضمیر (در آخرین جمله آیه)، هر چند که نشانگر استقلال این جمله از ماقبل و نظر داشتن آن به کار هر دو گروه است - نه خصوص مؤمنان - ولی علت ایمان مؤمنان را نیز کامل می سازد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 15 - 3

3 - خداوند ، مالک تمام جهان است .

ذو العرش

214- مالک خزاین آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 50 - 3

3 - منابع و خزاین جهان از آن خداوند و در اختیار اوست.

خزائن اللّه

215- مالک عوالم آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 162 - 7

7 - خداوند مالک و مدیر تمامی عوالم هستی

لله رب العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 182 - 4

4 - خداوند ، مالک و مدبر همه عالم های هستی است .

ربّ العلمین

عالم (مفرد «عالمین») به مجموعه و دسته ای از موجودات گفته می شود. بنابراین «العالمین»؛ یعنی، همه موجودات به لحاظ مجموعه ها و دسته ها.

ص: 398

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 64 - 17

17 - خداوند ، مالک همه عالم های هستی است .

ربّ العلمین

عالم (مفرد «عالمین») است و به مجموعه و دسته ای از موجودات گفته می شود. بنابراین «العالمین»؛ یعنی، همه موجودات به لحاظ مجموعه ها و دسته ها. گفتنی است به مالک هر چیزی، «ربّ» گفته می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 65 - 13

13 - خداوند ، مالک همه عالم های هستی است .

ربّ العلمین

عالم (مفرد «عالمین») است به مجموعه و دسته ای از موجودات گفته می شود. بنابراین «العالمین»؛ یعنی، همه موجودات به لحاظ مجموعه ها و دسته ها. گفتنی است که به مالک هر چیزی، «ربّ» گفته می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 66 - 8

8 - خداوند ، مالک همه عالم های هستی است .

لربّ العلمین

عالم (مفرد «عالمین») است و به مجموعه و دسته ای از موجودات گفته می شود. بنابراین «العالمین»؛ یعنی، همه موجودات به لحاظ مجموعه ها و دسته ها. گفتنی است به مالک هر چیزی، «ربّ» گفته می شود.

216- مالک غیب آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 123 - 7

7- باور به انحصار مالکیت خداوند بر غیب هستی ، وادار کننده آدمی به پرستش خدا و توکل بر او

و لله غيب السموت و الأرض . . فاعبده و توکل علیه

جمله «اعبده و توکل علیه» بر دو جمله «لله غيب السماوات و الأرض» و «إليه يرجع الأمر كله» تفریع شده است. برداشت فوق، ناظر به ارتباط آن با جمله نخست است.

217- مالکیت در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 66 - 9

9- در جهان آفرینش هیچ مخلوقی، مالک و رب مخلوقی دیگر، و یا مملوک و مربوب مخلوقی دیگر نیست.

ألا إن لله من فی السموت و من فی الأرض و ما یتبع الذین یدعون من دون الله شركاء

ص: 399

218- مبدأ آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 109 - 6

6 - مبدأ پیدایش جهان هستی ، خداوند است .

و الى الله ترجع الامور

رجوع: بازگشت به جایی است که آغاز، از آنجا بوده است. (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 4 - 4

4 - خدا، مبدأ پیدایش جهان آفرینش است .

إنه يبدؤا الخلق

برداشت فوق بر این اساس است که مراد از «الخلق» تمام پدیده های هستی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 5 - 7

7 - خداوند ، مبدأ و منت های همه امور جهان است .

خلق الله السموت و الأرض . . . يدبّر الأمر . . . ثم يعرج إليه في يوم كان مقداره

219- محدوده عمر آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 8

8- عمر آسمان ها و خورشید و ماه (جهان آفرینش) محدود و تمام شدنی است .

كل يجرى لأجل مسمّی

220- محدودیت عمر آفرینش

6 - ژرف نگری در نظام هستی و توجه به عمر محدود جهان ، امری لازم و شایسته است .

أولم يتفكروا في أنفسهم ما خلق الله السموت والأرض و ما بينهما إلا بالحقّ و

«و أجل مسّی» عطف به «بالحقّ» است و احتمال دارد که مراد از آن، داشتن مدتی مشخص باشد.

16 - هدف داری نظام هستی و بی پایان نبودن عمران آن ، از دلایل معاد است .

أولم يتفكروا .. ما خلق الله ... إلا بالحق وأجل مسمي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 29 - 13

13 - نظام جهان محسوس ، پایان پذیر است .

كلّ يجرى إلى أجل مسمي

احتمال دارد مراد از «أجل مسمي» بر پایی قیامت و شروع عالمی دیگر غیر از عالم کنونی باشد. لازم به ذکر است که پایان داشتن جریان خورشید و ماه، می تواند اشاره به پایان عالم باشد؛ چه این که برنامه خورشید و ماه، تابع برنامه کلّ عالم است و به پایان رسیدن آن دو، به معنای پایان عالم کنونی است.

221- محرومیت از درک رازهای آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 7 - 15

15 - محرومیت منافقان ، از درک روابط و مناسبات جهان آفرینش و قدرت خداوند

ولكنّ المنفقين لا يفقهون

222- مدبر آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 164 - 2

2 - خداوند، مالک و مدبر همه هستی است.

و هو رب كل شيء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 9,10,20

9- خداوند تدبیر کننده امور هستی است .

يدبر الأمر

10- تدبیر امور عالم تنها در خور برافرازنده آسمانها ، سلطه دار عرش ، و اختیاردار خورشید و ماه است .

الله الذی رفع السموت .. یدبر الأمر

در ترکیب «الله الذی ..» دو وجه گفته شده است: 1- «الله» مبتدا و «الذی» صفت آن است و جمله «یدبر الأمر» خبر برای «الله». 2- «الله» مبتدا و «الذی» خبر آن است. برداشت فوق از هر دو وجه استفاده می شود، اگرچه بنابر وجه دوم دلالت آیه بر برداشت فوق صریح تر و روشن تر است.

20- توان خداوند بر آفرینش هستی و تدبیر امور آن ، دلیل توانایی او بر ایجاد قیامت است .

الله الذی رفع السموت .. یفصل الآیت لعلکم بلقاء ربکم توقنون

ص: 401

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 5 - 1

1- خداوند، تدبیرکننده تمام هستی است.

الرحمن علی العرش استوی

«استواء» هرگاه با «علی» متعدی شود، به معنای استقرار است (مصباح) و «عرش»، یعنی «تخت فرمان روابی» (مقایس اللغه). استقرار خداوند بر تخت فرمان روابی، کنایه از اداره و تدبیر نظام عالم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 33 - 5

5- آفرینش و تدبیر جهان از جانب خداوند، دو اصل تفکیک ناپذیر در جهان بینی توحیدی است.

و ما خلقنا السماء... و جعلنا... و هو الذی خلق... کلّ فی فلک یسبحون

سیاق آیات در مقام ردّ اندیشه مشرکان است که برای خداوند مقام خالقیت، و برای خدایان خویش مقام تدبیر قائل بودند و خداوند در آیات پیشین مقام تدبیر و در این آیه مقام آفرینش را به خود نسبت داده و جدایی آن دو مقام را مردود دانسته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 71 - 5

5- خدا، پروردگار بی همتا و مدبر یگانه سراسر هستی

و یعبدون من دون الله ما لم ینزل به سلطاناً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 28 - 2

2- پروردگار جهانیان، پروردگار و مدبر شرق و غرب عالم و هر آنچه میان آن دو است.

قال ربّ المشرق و المغرب و ما بینهما

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 8 - 9

9 - خدا، پروردگار همه جهانیان

و سبحن الله ربّ العلمين

جمع با «الف و لام» مفید عموم است. بنابراین «رب العالمين»: یعنی، پروردگار همه جهانیان.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 30 - 8

8 - خدا، مربی و مدبر جهان هستی

أنا الله ربّ العلمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 402

9- هیچ کس در خالقیت و مالکیت، و در نتیجه، مدیریت خداوند بر عالم، شریک او نیست.*

من خلق السموت والأرض .. لله ما فى السموت والأرض إن الله هو الغنى

بیان اعتراف مشرکان به توحید در خالقیت خداوند و سپس تبیین مالکیت انحصاری او بر پدیده های عالم و اعلام بی نیازی مطلق او، می تواند بیان کننده این باشد که در تدبیر عالم نیز شریکی ندارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 4 - 7

7 - خداوند، مدبر کل جهان است.

الله الذی خلق .. ثم استوی على العرش

«استوی على العرش» کنایه از تدبیر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 22 - 10

10 - خداوند، مالک مطلق عالم است و خود به تنهایی امور آن را تدبیر می کند.

قل ادعوا الذين زعمتم من دون الله لا يملكون مثقال ذرة في السموت ولا فى الأرض و

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 66 - 3, 1

1 - خداوند، مالک و مدبر جهان هستی (آسمان ها، زمین و ...)

ربّ السموت والأرض

3 - تنها مالک و مدبر جهان هستی، شایسته عبادت است.

وما من إله إلاّ الله .. ربّ السموت والأرض و ما بينهما

توصیف خداوند به، مالک و مدبر هستی بودن - پس از بیان یکتایی او در معبودیت - می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 64 - 2

2 - عبادت ، تنها شایسته خالق هستی و مدبر و صاحب اختیار جهان است .

قل أفعیر الله تأمرؤنی أعبد

«فا» در «أفعیر الله» یا برای تفریع این آیه به آیات پیش است - که از خالقیت و تدبیر خدا سخن گفته است - و یا رابطه برای جواب شرط مقدر است که تقدیر آن چنین می باشد: «إن كان الله خالق كل شيء فكيف تأمرؤنی أن أعبد غیر الله». در هر صورت پیام آیه شریفه این است که با وجود خالق بودن خداوند، عبادت غیر او شایسته نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 75 - 15

15 - خداوند ، مالک و مدبر همه عالم های هستی است .

ربّ العلمین

ص: 403

«عالم» (مفرد «عالمین») به مجموعه و دسته ای از موجودات گفته می شود. بنابراین «العالمین»؛ یعنی، همه موجودات به لحاظ مجموعه ها و دسته ها.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 9 - 10

10 - تنها آفریننده زمین، پروردگار و مدبر عالم هستی است.

لتكفرون بالذی خلق الأرض .. ذلك رب العلمین «ذلك» به قرینه مقام خبر مقدم و «ر

«ذلك» به قرینه مقام خبر مقدم و «رب العلمین» مبتدای مؤخر است و تقدیم خبر بر مبتدا مفید حصر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 4 - 2

2 - وحی و بعثت پیامبران، مقتضای مالکیت و ربوبیت بی شریک خدا بر جهان و انسان

كذلك یوحی إلیك .. له ما فی السموت و ما فی الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 14 - 3

3 - معاد و بازگشت به سوی خداوند، لازمه ربوبیت مدیرانه او نسبت به انسان و جهان

وإنا إلی ربنا لمنقلبون

از آیه قبل استفاده شد که هماهنگی طبیعت با نیازهای انسان یک اتفاق نیست؛ بلکه براساس تدبیر و ربوبیت خاص و عالمانه شکل یافته است. اکنون در این آیه نتیجه می گیرد که وجود همان ربوبیت حسابگر و آگاه، مستلزم آن است که حرکت انسان در طبیعت، بی فرجام نباشد و از حیطة تدبیر و ربوبیت خداوند خارج نشود؛ بلکه به سوی او بازگردد و در حلقه فرمان الهی تداوم یابد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 36 - 9

9 - حاکمیت تدبیر و مدیریت خداوند یکتا، بر کل نظام هستی

فلله الحمد رب السموت و رب الأرض رب العلمین

تکرار واژه «ربّ» در آیه شریفه، می تواند در راستای شرک زدایی و تثبیت باور به حاکمیت مطلق ربوبیت خداوند باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 23 - 3

3 - تداوم نظام هستی ، چونان پیدایش آن ، تحت تدبیر و اراده الهی است .

هو الله .. الملك

وصف «الملك» در صورتی همواره بر خدا صدق می کند که فرمانروایی او همیشگی باشد؛ نه این که نظامی را به وجود آورده باشد که بی نظارت و فرمانروایی او به حیات خود ادامه دهد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 404

3 - خداوند ، مالک و مدبر همه عالم های هستی است .

ربّ العلمین

عالم (مفرد «عالمین») به مجموعه و دسته ای از موجودات گفته می شود. بنابراین «العالمین»؛ یعنی، همه موجودات به لحاظ مجموعه ها و دسته ها.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 5 - 1

1 - فرشتگان ، عهده دار مدیریت و تدبیر بخش هایی از امور جهان

فالمُدبِرَتِ أُمَرًا

«أمرًا» اسم جنس و قابل اطلاق بر کم و زیاد است و نکره بودن آن، دلالت بر ابهام یا تعظیم دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 29 - 5

5 - خداوند ، مالک ، مربّی و مدبّر تمام هستی است .

ربّ العلمین

«ربّ» مصدری است که در معنای فاعل (تربیت کننده) به کار می رود (مفردات راغب). از جمله معانی «ربّ» مالک و مدبّر و مربّی است و «عالمین»؛ یعنی، اصناف مخلوقات. (لسان العرب)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 6 - 5

5 - مالک و مدبّر بودن خداوند بر تمام عوالم هستی ، وادار سازنده مردم به گردن نهادن در برابر حکم او در قیامت

یوم یقوم الناس لربّ العلمین

«لام» در «لربّ العالمین» در معنای تعلیل به کار رفته و مفاد آیه این است که فرمانبرداری کامل مردم، به جهت قرار گرفتن آنان در پیشگاه «ربّ العالمین» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 15 - 8

8 - خداوند ، مالک و مدیر انسان و سامان بخش تحولات زندگی و عوالم هستی او است .

رَبِّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 15 - 1

1 - فرمانروایی بر جهان هستی و تدبیر آن ، در اختیار خداوند است .

ذو العرش

عرش؛ یعنی، تخت فرمانروا (قاموس) و در آیه شریفه معنای مجازی آن (مقام سلطه بر همه جهان و تدبیر آن) مراد است.

ص: 405

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فلق - 113 - 1 - 11

11 - توجّه به ربوبیت خداوند و حاکمیت تدبیر او بر نظام هستی ، برانگیزاننده انسان به پناه بردن به او و اطمینان بخش و دلگرم سازنده پناهندگان است .

قل أعوذ ربّ الفلق

223- مدبر عوالم آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 131 - 3،7

3 - خداوند ، پروردگار ابراهیم و مدبر همه جهانهاست .

ربه .. لرب العلمین

7 - ربوبیت خدا ، بر همه هستی ها و عوالم ، دلیل ابراهیم (ع) برای تسلیم شدنش در برابر خدا

أسلمت لرب العلمین

مقتضای محاوره خداوند و ابراهیم(ع) آن بود که او در پاسخ خداوند بگوید «أسلمت لک». آوردن «لرب العالمین» به جای «لک» اشاره به نکاتی دارد؛ از جمله بیان حقیقت با ارائه دلیل آن؛ یعنی، چون ابراهیم دانست که خداوند رب العالمین است، تسلیم او شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 182 - 4

4 - خداوند ، مالک و مدبر همه عالم های هستی است .

ربّ العلمین

عالم (مفرد «عالمین») به مجموعه و دسته ای از موجودات گفته می شود. بنابراین «العالمین»؛ یعنی، همه موجودات به لحاظ مجموعه ها و دسته ها.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 80 - 4

4 - خداوند ، پروردگار و تدبیرکننده همه عوالم هستی است .

تنزیل من ربّ العلمین

«عالم» (مفرد «عالمین») به مجموعه و دسته ای از مخلوقات گفته می شود. بنابراین «العالمین»؛ یعنی، همه موجودات به لحاظ مجموعه ها و دسته ها.

224- مدت خلقت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 8 - 5

ص: 406

5 - خداوند، عالم را در مدت زمانی معین آفریده است .

ما خلق الله السموت و الأرض .. إلا بالحقّ و أجل مسّی

«أجل مسّی» در این آیه، احتمال دارد متعلق به «خلق» و «با»ی محذوف در آن، به معنای «فی» باشد. در این صورت، مراد، آفریدن در مدت معینی است.

225- مراتب آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 47 - 15

15 - تکوّن (پیدایش) موجودات، در گرو دو مرحله متوالی قضای الهی و فرمان الهی

إذا قضی امرأً فانّما یقول له کن فیکون

226- مراحل خلقت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 30 - 6

6- لزوم نگرش به تحولات پدیده های جهان خلقت، در راستای راه یابی به توحید

أولم یر الذین کفروا أنّ السموت .. ففتقنهما و جعلنا من الماء کلّ شیء حیّ أفلا یر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 4 - 2،4

2 - آفرینش آسمان ها و زمین و موجودات میان آن دو، در شش روز (شش مرحله و دوره) انجام گرفته است .

خلق .. فی ستّه آیام

4 - آفرینش جهان، به تدریج و در طی دوران هایی صورت گرفته است .

خلق السموت و الأرض و ما بینهما فی ستّه آیام

«آیام» جمع «یوم» است و یوم، به معنای «مقداری از زمان - از طلوع خورشید تا غروب آن -» و «مدتی از زمان» است (مفردات راغب).

احتمال دارد مراد از «آیام» دوران ها و یا مراحل مختلف باشد. در این صورت، دلالت بر تدریجی خلق شدن عالم می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- یونس - 10 - 10 - 12

12 - خدا، پروردگار بی همتای همه هستی است .

أن الحمد لله رب العلمین

ص: 407

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 37 - 12

12 - خدا، پروردگار جهانیان است .

من رب العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 14 - 10

10- ربوبیت بر انسان ها و جهان آفرینش ، به هم پیوسته و تفکیک ناپذیر است .

رَبِّنا رَبِّ السموت و الأرض لَن ندعوا من دونه

اصحاب کهف، با مفروض دانستن ربوبیت خداوند بر آفرینش، ربّ خود را نیز با بیان «رَبّنا..» همان «ربّ» آسمان ها و زمین دانسته و تفکیک بین این دو را مردود شمرده و با جمله «لقد قلنا إذا شططاً» بر آن تأکید کرده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 38 - 4

4- الله ، یگانه مالک و مدبّر انسان و جهان هستی است .

لكنّا هو الله ربّي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 65 - 13

13- جز خداوند ، هیچ موجودی شایسته نام مقدس « ربّ و پروردگار جهان » نیست .

رَبِّ السموت و الأرض .. هل تعلم له سمياً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 56 - 1

1- جهان هستی (آسمان ها ، زمین و انسان ها) ، تحت ربوبیت خداوند است .

بل ربکم ربّ السموت والأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 64 - 6

6- بی نیازی و واجد بودن همه کمالات ، شرط شایستگی برای ربوبیت و تدبیر امور عالم و آدم

و إنّ الله لهو الغنی الحمید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 16 - 4

4- نخستین سخن موسی و هارون (ع) ، اعلام رسالت خویش از سوی پروردگار جهانیان

فأتیا فرعون فقلوا إنا رسول ربّ العلمین

ص: 408

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 79 - 1

1 - پروردگار جهانیان، خدایی است که پس از آفرینش بشر، او را از غذاها و نوشیدنی‌ها بهره‌مند ساخته است.

الذی خلقنی... و الذی هو یطعمنی و یسقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 192 - 8

8 - مجموعه نظام هستی، تحت تدبیر و ربوبیت یگانه خداوند

و اِنَّهٗ لَتَنْزِیْلُ رَبِّ الْعَلَمِیْنَ

«العالمین» جمع همراه با «ال» و مفید عموم است. بنابراین «رب العالمین»؛ یعنی، پروردگار همه عالم‌ها.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 8 - 14، 12، 9

9 - خدا، پروردگار همه جهانیان

و سَبِّحْ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَلَمِیْنَ

جمع با «الف و لام» مفید عموم است. بنابراین «رب العالمین»؛ یعنی، پروردگار همه جهانیان.

12 - ربوبیت خدا بر نظام عظیم و پهناور هستی، گواه نامحدود و منزه بودن او از هرگونه نقص و کاستی

و سَبِّحْ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَلَمِیْنَ

وصف «رب العالمین» مشعر به علیت است؛ یعنی، چون او پروردگار همه عوالم هستی است، از هر نقص و کاستی منزّه و از قرار گرفتن در مکان و محدود شدن در آن مبرّا است.

14 - ربوبیت خدا گسترده در سراسر عوالم هستی

و سَبِّحْ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَلَمِیْنَ

«العالمین» جمع با الف و لام و مفید استغراق است. بنابراین «رب العالمین»؛ یعنی، پروردگار همه عالم‌ها.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 26 - 3، 2

2 - خدا، یگانه پروردگار و مدبر نظام آفرینش

ربّ العرش

«عرش» معادل تخت است و مقصود از آن در این جا مرکز تدبیر امور عالم است.

3 - خورشید و تمام مظاهر آفرینش، خود تحت تدبیر و ربوبیت خداوند قرار دارند و سزاوار الوهیت و پرستش نیستند.

یسجدون للشمس .. . الله لا إله إلا هو ربّ العرش العظيم

بیان توحیدی و استدلالی آیه یاد شده، تعریضی نسبت به عمل ناروای قوم سبا در پرستش خورشید است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 44 - 20

20 - ربوبیت خدا گسترده در سراسر هستی

ص: 409

لله رب العلمين

«العالمين» جمع با الف و لام است و افاده عموم می کند. بنابراین «رب العالمين»؛ یعنی، پروردگار همه جهانیان.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 30 - 8

8 - خدا، مربی و مدبر جهان هستی

أنا الله رب العلمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 36 - 4،10

4 - خداوند، یگانه پروردگار آسمان ها و زمین و تمامی جهانیان

رب السموت و رب الأرض رب العلمين

10 - مدیریت یگانه خداوند بر جهان، جلوه ای از جمال هستی و شایسته حمد و ستایش

فله الحمد رب السموت و رب الأرض رب العلمين

ذکر وصف «رب السماوات و ..» در پی تأکید بر ربوبیت عام، فراگیر و یگانه خداوند، می تواند بیانگر این نکته باشد که گردش نظام هستی با مدیریت واحد، خود جمال و زیبایی دیگری برای هستی است و در نتیجه خالق و مدبر هستی، شایسته حمد و سپاس است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 37 - 6

6 - ربوبیت یگانه خداوند بر هستی، همراه با اقتدار و دانایی

رب العلمين . وله الكبرياء ... وهو العزيز الحكيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 29 - 5،8،9

5 - خداوند، مالک، مربی و مدبر تمام هستی است.

«رَبِّ» مصدری است که در معنای فاعل (تریت کننده) به کار می رود (مفردات راغب). از جمله معانی «رَبِّ» مالک و مدبّر و مربّی است و «عالمین»؛ یعنی، اصناف مخلوقات. (لسان العرب)

8 - بی قید و شرط بودن مشیت خداوند، لازمه ربوبیت او بر تمام هستی است.

إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

وجود قید «إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ» در مورد مشیت انسان ها و ذکر نشدن هیچ قیدی در مورد مشیت الهی، گویای آن است که مشیت خداوند قیدی ندارد. توصیف خداوند به «رَبِّ الْعَالَمِينَ»، در حقیقت بیان علت مطلق بودن مشیت او است.

9 - مشیت های الهی، در راستای ربوبیت او بر عوالم هستی است.

إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - خداوند ، مالک و پرورش دهنده تمام عوالم هستی است .

لربّ العلمین

«ربّ» به معنای مالک و سیّد آمده است و نیز مصدری است که در معنای سیاست و تدبیر به کار می رود (مصباح). راغب می گوید: کلمه «ربّ» در اصل مصدر است و در مورد فاعل استعمال مجازی دارد. «عالمین»؛ یعنی، اصناف مخلوقات. (لسان العرب)

228- مربی عوالم آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 98 - 6

6 - همه عوالم هستی ، تحت ربوبیت خداوند است .

ربّ العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 109 - 8

8 - همه عوالم هستی تحت ربوبیت خداوند

ربّ العلمین

«العالمین» جمع با «ال» و مفید استغراق است. بنابراین «ربّ العالمین»؛ یعنی، پروردگار همه عالم ها.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 127 - 8

8 - همه عوالم هستی ، تحت ربوبیت خداوند

ربّ العلمین

«العالمین» جمع همراه با «ال» و مفید استغراق است؛ بنابراین «ربّ العلمین»؛ یعنی، پروردگار همه عالم ها.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 145 - 8

8 - همه عوالم هستی ، تحت ربوبیت خداوند

ربّ العلمین

«العالمین» جمع همراه با «ال» و مفید استغراق است. بنابراین «ربّ العالمین»: یعنی، پروردگار همه عوالم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 164 - 8

8 - همه عوالم هستی ، تحت ربوبیت خداوند

ربّ العلمین

ص: 411

«العالمین» جمع همراه با «ال» و مفید استغراق است. بنابراین «رَبِّ العالمین»؛ یعنی، پروردگار همه عالم ها.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 180 - 8

8 - همه عوالم هستی ، تحت ربوبیت خداوند

رَبِّ العلمین

«العالمین» جمع همراه با «ال» و مفید استغراق است. بنابراین «رَبِّ العالمین»؛ یعنی، پروردگار همه عالم ها.

229- مرکز تدبیر آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 54 - 5

5- عرش ، مرکز استیلاى الهی بر جهان آفرینش است .

إن ربکم الله . . استوی علی العرش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 3 - 9

9- « عرش » مرکز تدبیر و فرمانروایی جهان آفرینش

الذی خلق السموت . . ثم استوی علی العرش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 22 - 10

10- خداوند ، مالک و صاحب اختیار عرش (مرکز اداره هستی) است .

فسبحن الله ربّ العرش

برداشت یاد شده مبتنی بر یکی از معانی «رَبِّ» (مالکیت و صاحب اختیار) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - جهان آفرینش ، دارای هفت آسمان و یک مرکز بزرگ فرمان روایی

قل من ربّ السموت السبع وربّ العرش العظيم

«عرش» در لغت به معنای سریر حکومت و فرمان روایی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - جهان هستی ، دارای مرکز فرمان روایی و تدبیر (عرش)

فتعلی الله الملك الحقّ . . . ربّ العرش الكريم

ص: 412

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 59 - 6

6 - عرش ، مرکز تدبیر و فرمانروایی جهان آفرینش

ثم استوی علی العرش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 26 - 4

4 - عرش الهی (مرکز حاکمیت و تدبیر خدا) ، بسیار عظیم و گسترده

ربّ العرش العظیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 4 - 6

6 - عرش ، مرکز تدبیر و اداره جهان است .

اللّٰه الذی خلق .. ثم استوی علی العرش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 75 - 6

6 - جهان ، دارای مرکز اداره و فرمانروایی

العرش

«عرش» به معنای تخت فرمانروایی است و گاهی کنایه از مرکز اداره و فرمانروایی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 7 - 4

4 - جهان ، دارای مرکز اداره و فرمانروایی است .

العرش

«عرش» به معنای تخت فرمان روایی است و گاهی کنایه از مرکز اداره و فرمان روایی می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 15 - 5

5 - جهان هستی ، دارای مرکز اداره و فرمان روایی به نام (عرش)

ذو العرش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 17 - 3

3 - «عرش» ، مرکز تدبیر و فرمان روایی جهان هستی

و یحمل عرش ربّک

ص: 413

«عرش» به معنای تخت فرمان‌روایی است و در این آیه، کنایه از مرکز تدبیر و فرمان‌روایی جهان است که فرشتگان، به فرمان خداوند به این امر می‌پردازند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 15 - 2

2- عرش، مرکز تدبیر امور جهان و مملوک خداوند است.

ذو العرش

درباره مصداق «عرش» دیدگاه‌های گوناگونی وجود دارد؛ از جمله این که عرش، جایگاهی است که تمام جهان را فراگرفته است. نام گذاری آن به «عرش» (تخت سلطنت)، به این اعتبار است که آن جایگاه، به منزله مرکز اداره جهان است. مالکیت خداوند بر عرش، به معنای مالکیت او بر تمام هستی است.

230- مرکز حاکمیت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 75 - 6

6- جهان، دارای مرکز اداره و فرمانروایی

العرش

«عرش» به معنای تخت فرمانروایی است و گاهی کنایه از مرکز اداره و فرمانروایی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 17 - 3

3- «عرش»، مرکز تدبیر و فرمان‌روایی جهان هستی

و یحمل عرش ربّک

«عرش» به معنای تخت فرمان‌روایی است و در این آیه، کنایه از مرکز تدبیر و فرمان‌روایی جهان است که فرشتگان، به فرمان خداوند به این امر می‌پردازند.

231- مصالح آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 12 - 12

12 - تنظیم معیشت انسان ها ، در پرتو علم و آگاهی خداوند به مصالح نظام هستی

یسط الرزق . . . إله بکل شیء علیم

232- مصونیت آفرینش

ص: 414

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 65 - 10

10 - برپایی نظام آفرینش و مصونیت آن از فروپاشی ، نیازمند به حفظ و نگه داری مستمر خداوند

و یمسک السماء أن تقع علی الأرض

به کارگیری فعل مضارع (یمسک) - که بیانگر استمرار است - مطلب یاد شده را می رساند.

233- مطالعه آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 79 - 1

1- لزوم اندیشیدن انسان ها در کیفیت پرواز پرندگان در جو آسمان و قوانین حاکم بر آن

ألم یروا إلی الطیر مسخرت فی جو السماء

«رؤیت» که به معنای دیدن با چشم است، هر گاه با «إلی» متعدی شود، متضمن معنای نظر و دقت می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 16

16 - مطالعه کتاب آفرینش ، از راه های خدا شناسی است .

قل أنتم لتکفرون بالذی خلق .. ذلک تقدیر العزیز العلیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 18 - 7

7 - مطالعه در آفرینش و رویش مداوم نباتات ، راهبر انسان ها به مسأله معاد و آسان کننده درک و ایمان به آن است .

والله أنبتکم من الأرض نباتاً .. ویخرجکم إخراجاً

234- معاد شناسی در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - تحقیق و تدبیر در علل برقرار ماندن کوه ها ، مایه توجه به قدرت خداوند بر ایجاد معاد

وإلی الجبال کیف نصبت

235- معبودان باطل و خلقت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 3 - 5

ص: 415

5 - معبود های مشرکان ، هیچ نقشی در مرگ ، زندگی و برانگیختن پدیده های جهان ندارند .

ءالهه . . . و لایملکون موتاً و لاحیوه و لانشوراً

236- مقهوریت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 65 - 9

9 - جهان هستی ، مغلوب اراده خداوند است .

القهار

مقصود از «القهار» قهاریت و چیره بودن خداوند بر جهان هستی است؛ چنان که در آیه بعد از ربوبیت الهی بر جهان سخن به میان آمده است (ربّ السماوات و الأرض و ما بینهما. ..).

237- مکذبان هدفداری آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 27 - 8

8 - آفرینش جهان در نظر کافران ، باطل و بی هدف است .

و ما خلقنا السماء . . . بطلاً ذلک ظنّ الذین کفروا

238- ملاک تدبیر آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 191 - 4

4 - مخلوق نبودن و وجود ذاتی داشتن ، از ملاک های شایستگی برای تدبیر امور هستی است .

ایشرکون ما . . . و هم یخلقون

239- ملائکه و آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- فرشتگان و انبیاء و هر آنچه غیر خداست ، هیچ نقش مستقلی در ربوبیت عالم ندارد .

ولا یأمرکم . . . ارباباً ایأمرکم بالکفر

ص: 416

240- مملوکیت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 4 - 6

6- فرمان بری و مملوکیت جهان هستی ، نشانگر والایی و عظمت بی مانند خداوند است .

له ما فی السموت و ما فی الأرض و هو العلیّ العظیم

241- منشأ آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 3 - 4

4- کتاب تشریح (قرآن) و کتاب تکوین (نظام طبیعت) ، هر دو متکی به مبدئی یگانه ، مقتدر و حکیم

تنزیل الکتب من الله العزیز الحکیم . إنّ فی السموت و الأرض لآیت

از ارتباط دو آیه و این که در آیه قبل سخن از «کتاب تشریح» و در این آیه سخن از «نظام تکوین» به میان آمده است؛ همگونی و منشأ یگانه هر دو استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 13 - 5

5- تمامی هستی ، از آن خداوند و نشأت یافته از او است .

جمیعاً منه

«من» در «منه» نشویه است.

242- منشأ بقای آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 111 - 4

4- خداوند ، مدیر و مدبر جهان هستی بوده و برپایی و دوام آن متکی به او است .

«قیوم» - چنان که برخی از اهل لغت گفته اند - کسی است که به امور خلق قیام کرده و تدبیر عالم در تمامی حالات آن را، به عهده گرفته باشد (لسان العرب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 5 - 21

21 - دوام جهان هستی ، برخاسته از غفران و رحمت بی کران حق ، با وجود شرک و ناسپاسی آدمیان

له ما فی السموت . . . تکاد السموت یتفطرن ... ألا إن الله هو الغفور الرحیم

چنانچه این آیات در مقام توحید و نفی شرک باشد، ارتباط آخرین عبارت آیه (ألا إن الله..) با بخش اول آیه، می تواند از جهت یاد شده باشد.

ص: 417

243- منشأ پوچ انگاری آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 23 - 5

5 - هواپرستی مایه پوچ انگاشتن نظام هستی و نادیده گرفتن عدل الهی

و خلق الله... بالحق و لتجزی... و هم لایظلمون. أفرأیت من اتخذ إلهه هویه

خداوند پس از بیان هدفمندی هستی و عدل حاکم بر نظام مجازات با تعبیر «أفرأیت من اتخذ إلهه هواه» در حقیقت تقابل میان هواپرستی و باور به هدفمندی هستی و عدل الهی را یاد آور شده است.

244- منشأ تحولات آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 57 - 4

4 - طبیعت و جهان هستی در اختیار خداوند و تحولات آن به دست اوست .

و ظللنا علیکم الغمام و أنزلنا علیکم المنّ و السلوی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 164 - 7

7 - همه فعل و انفعالات هستی حتی اختراعات بشری ، از خداست و علامت توحید و رحمت گستری اوست .

إن فی... الفلک التي تجری فی البحر بما ینفع الناس

قرآن کشتیها را - که ساخته دست بشر است - به عنوان آیتی بر توحید و رحمت خداوند مطرح کرده است تا به این حقیقت اشاره کند که: همه چیز حتی مصنوعات بشری از خداوند سرچشمه گرفته اند. در صورتی که کلمه «الفلک» عطف بر «السموات» باشد، کلمه «خلق» به «الفلک» نیز اضافه می شود و معنای یاد شده وضوح بیشتری خواهد داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 52 - 17

17- عوامل طبیعی و فعل و انفعالات در هستی ، به دست خدا و در اختیار اوست .

یرسل السماء علیکم مدرارًا و یزدکم قوّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 56 - 6

6- جریان اسباب و علّتها ، به دست خدا و در اختیار اوست .

و كذلك مکّنا لیوسف فی الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 418

5- خداوند، دارای مقدراتی از پیش تعیین شده برای تحولات و رخداد های عالم

وإن من قرية إلا نحن مهلكوها .. أو معذبوها ... كان ذلك في الكتب مسطورًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 46 - 3

3 - تحولات و فعل و انفعالات موجود در جهان طبیعت، تحت قدرت خدا و مجرای اراده و مشیت او است.

ألم تر إلى ربك كيف مدّ الظلّ .. ثمّ قبضنه إلينا قبضًا يسيرًا

تردید نیست که حرکت سایه ها و بلند و کوتاه شدن آنها، ناشی از تابش خورشید است و این حقیقت را خود قرآن به صراحت بیان فرموده است: «جعلنا الشمس عليه دليلاً»؛ ولی در عین حال خداوند آن را به خود نسبت می دهد و امتداد سایه ها و قبض و بسط آن را کار خود قلمداد می کند، این حاکی از آن است که همه تحولات جهان طبیعت، تحت قلمرو قدرت خدا و مجرای اراده و مشیت او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 173 - 2

2 - جریان امور طبیعت، در حیطه قدرت خدا و قابل تغییر و تحوّل به اراده او

ثمّ دمرنا الآخرين . و أمطرنا عليهم مطرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 85 - 9

9 - تحولات آینده نظام هستی، از قبل برنامه ریزی شده و مورد آگاهی خداوند

له ملك السموت .. و عنده علم الساعة

خداوند، پس از بیان فرمانروایی مطلق خویش، مسأله علم به قیامت را مطرح کرده است. از این مطلب استفاده می شود که برپایی قیامت، جزئی از برنامه های الهی در قلمرو فرمانروایی خویش است که پیشاپیش آن را در نظر گرفته و بدان آگاه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 5 - 4

4- دور بودن خداوند از هر عیب و نقص ، در تغییرات و تحولات آفریده های او جلوه گر است .

سَبَّحَ .. الذی أخرج المرعى . فجعله غثاء أحوی

245- منشأ تحولات در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 160 - 25

25- طبیعت و جهان هستی در اختیار خدا و تحولات آن به دست اوست .

فانجست منه .. ظللنا عليهم الغمم و أنزلنا عليهم المن والسلوی

ص: 419

246- منشأ تدبیر آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 39 - 6

6- هستی ، تحت مشیت و مدیریت و نیروی خداوند یگانه است .

ما شاء الله لا قوة الا بالله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 71 - 4

4 - خداوند ، به هیچ موجودی ، هیچ گونه اقتداری برای تدبیر امور جهان ، عطا نکرده است .

و يعبدون من دون الله ما لم ينزل به سلطاناً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 6 - 7

7 - اداره و تدبیر امور جهان ، برخاسته از علم و عزت و رحمت الهی است .

يدبر الأمر . . . ذلك علم الغيب والشهده العزيز الرحيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 47 - 9

9 - تدبیر و اداره جهان هستی ، بر اساس علم و آگاهی صورت می گیرد .

و ما ربك . . . و ما تخرج من ثمرت ... إلا بعلمه

با توجه به این که شکفتن شکوفه ها و انعقاد نطفه و تولد موجودات، نمونه هایی از تدبیر جهان هستی است، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 5 - 3

3- تقدیر و تدبیر تمامی زوایا و ابعاد هستی در شب قدر ، امری مهم و تنها از سوی خدا امکان پذیر است .

فيها يفرق كل أمر حكيم . أمراً من عندنا

برداشت یاد شده با توجه به سه نکته زیر است: الف) «أمرأ» حال برای تفریق مستفاد از آیه قبل فرض شده است؛ ب) تنوین «أمرأ» دال بر عظمت و تفخیم است؛ ج) «من عندنا» در سیاق آیه، نوعی حصر را افاده می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 4 - 5

5 - تدبیر و اداره امور جهان در اختیار خداوند است .

خلق السموت . . . ثم استوی علی العرش

ص: 420

«عرش»، به معنای تخت است و مراد از آن تخت حکومت و اداره امور جهان است.

247- منشأ تغییر آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 18 - 8

8 - نظام جاری طبیعت، مقهور اراده خدا و قابل تغییر به مشیت او

و أنزلنا من السماء ماء... وإنا على ذهاب به لقدرين

248- منشأ تقدیر آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 3 - 11

11 - در دست خدا بودن مقررات امور عالم، مقتضی توکل بندگان به او است.

من يتوكل على الله فهو حسبه... قد جعل الله لكل شئ قدرًا

برداشت یاد شده، از آن جا است که جمله «قد جعل الله...» در مقام بیان برای وجوب توکل بر خداوند (من يتوكل على الله فهو حسبه) است.

249- منشأ تکامل آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 116 - 9

9 - خدا، جهت دهنده هستی به سوی کمال

ربّ العرش الكريم

به کارگیری صفت «ربّ» (پرورش دهنده) در مورد عرش - که مرکز اداره هستی و سرچشمه فیض الهی برای جهان آفرینش است - می تواند بیانگر این مطلب باشد که کل فرایند هستی، در پرتو عنایت خداوند و در جهت رشد و تکامل، در حرکت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 16 - 7

7 - جهان آفرینش ، برخوردار از رشد و تکامل در پرتو ربوبیت خداوند

ربّ العلمین

پروریدن، ایجاد حالتی است در شیء پس از حالت پیشین تا آن گاه که به حدّ تمام و کمال برسد (مفردات راغب). این معنا حکایت از حرکت تکاملی جهان دارد.

ص: 421

250- منشأ حسابرسی در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 7 - 3

3 - برقراری قانون ، محاسبه و سنجش به اراده الهی ، در ساختار نظام جهان

و السماء رفعها ووضع الميزان

با توجه به این که «میزان» به ابزار سنجش گفته می شود؛ وضع میزان در آسمان، می تواند اشاره به حاکمیت قانون و محاسبه در نظام جهان داشته باشد.

251- منشأ زوجیت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 12 - 1

1 - خداوند ، تمامی جهان هستی را زوج و دارای جفت آفریده است .

و الذی خلق الأزواج کلها

برداشت یاد شده بدین احتمال است که مراد از «آزواج»، تمامی مخلوقات الهی باشد. ذکر «آزواج» اشاره به این است که پدیده های جهان، دارای جفت می باشند.

252- منشأ زیبایی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 35 - 4

4 - وجود جلوه گری جهان آفرینش ، پرتوی از نور خداوند است .

اللّه نور السموت و الأرض

253- منشأ قانونمندی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 7 - 3

3 - برقراری قانون ، محاسبه و سنجش به اراده الهی ، در ساختار نظام جهان

و السَّمَاءِ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ

با توجه به این که «میزان» به ابزار سنجش گفته می شود؛ وضع میزان در آسمان، می تواند اشاره به حاکمیت قانون و محاسبه در نظام جهان داشته باشد.

ص: 422

254- منشأ قوانین آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 39 - 6

6- اساس و ریشه تمام قوانین و مقررات عالم هستی نزد خداوند است و تنها او به آنها عالم است .

و عنده أمّ الكتب

255- منشأ گسترش آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 1 - 12

12 - جهان ، با مشیت الهی در حال توسعه و گسترش است .

یزید فی الخلق ما یشاء

256- منشأ میزان در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 7 - 3

3 - برقراری قانون ، محاسبه و سنجش به اراده الهی ، در ساختار نظام جهان

و السماء رفعها ووضع المیزان

با توجه به این که «میزان» به ابزار سنجش گفته می شود؛ وضع میزان در آسمان، می تواند اشاره به حاکمیت قانون و محاسبه در نظام جهان داشته باشد.

257- منشأ نظم آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 71 - 3

3 - استواری نظام تکوین ، مرهون راه نداشتن آرای هوسبازان در قوانین به حق آن

ولو اتبع الحق أهواءهم لفسدت السموت والأرض و من فيهنّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 63 - 2

2- چیش اجزای طبیعت (ستارگان و . . .) به تدبیر خداوند ، به گونه ای که وسیله هدایت و نجات انسان ها است .

أمن يهديكم في ظلمت البرّ و البحر

ص: 423

مراد از «یهدیکم» - مطابق نظر برخی از مفسران و بعضی از آیات قرآن (و بالنجم هم بهتدون) - رهیابی انسان از طریق ستارگان و دیگر عوامل و مشخص کردن مسیر خود در تاریکی شب ها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 23 - 3

3 - تداوم نظام هستی ، چونان پیدایش آن ، تحت تدبیر و اراده الهی است .

هو الله .. الملك

وصف «الملك» در صورتی همواره بر خدا صدق می کند که فرمانروایی او همیشگی باشد؛ نه این که نظامی را به وجود آورده باشد که بی نظارت و فرمانروایی او به حیات خود ادامه دهد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 2 - 6

6 - آفریدن و نظام دادن به جهان هستی ، اقتضای ربوبیت خداوند است .

ربك .. الذی خلق فسوی

258- منشأ نظم در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 22 - 4

4- هیچ قدرتی جز خداوند ، قادر به اداره منظم و منسجم جهان نیست .

لو كان فيهما ءال الله لفسدتا

خداوند، وجود چند خدا را - که در امور جهان دخالت داشته باشند - نفی فرموده و موجب فساد نظم جهان دانسته است. این فسادآوری ممکن است به خاطر این باشد که خدایان دیگر، قادر به اداره جهان و سامان بخشیدن به آن نباشند.

259- منشأ نیروهای آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 7 - 5

5 - شکل گیری و پیدایش قوانین و قوای هستی ، در پرتو عزّت و حکمت ازلی خداوند *

و لله جنود السموت و الأرض و كان الله عزيزاً حكيماً

از ارتباط دو بخش آیه (و لله جنود.. ..) با (و كان الله.. ..)، می توان به مطلب بالا ره یافت.

260- منشأ هماهنگی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 424

10 - بیشتر انسان ها ، فاقد آگاهی نسبت به نقش خدای یگانه در ایجاد هماهنگی میان اجزای طبیعت

أَمَّنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا... و جعل... و جعل... أءله مع الله بل أكثرهم لا يعلمون

ضمیر «هم» در «أكثرهم» می تواند به توده انسان ها بازگردد؛ بدین گونه که خداوند نخست مظاهر ژرف هماهنگی نظام طبیعت را بر می شمرد و در پایان تذکر می دهد که فهم این رموز و اسرار، برای بسیاری از مردم دشوار است و آنان به این اسرار جاهلند.

261- موانع تفکر در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 3 - 8

8 - روحیه انکار و عناد در برابر حق ، مانع بهره‌وری معنوی و عرفانی انسان از ژرف کاوی در نظام طبیعت

إِنَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِلْمُؤْمِنِينَ

وصف «للمؤمنين» این مفهوم را می رساند که کافران و یا غافلانی که انگیزه حق جویی را ندارند، با ژرف کاوی در نظام آسمان ها و زمین، بهره ای بایسته از آن نمی برند.

262- موجودات آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 126 - 1

1 - خداوند ، تنها مالک آسمان ها و زمین و آنچه در آنهاست (تمامی هستی)

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

«ما فی السموات و ما فی الارض»، کنایه از تمامی هستی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 59 - 7

7 - خداوند به هر آنچه در دریا و خشکی است آگاهی دارد.

و يعلم ما فی البر و البحر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 133 - 5

5 - موجودات هستی و عوامل طبیعی در اختیار خدا و افعال آنها بسته به اراده اوست .

فأرسلنا عليهم الطوفان و الجراد و القمل و الضفادع و الدم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 33 - 9

ص: 425

9- انسان ، موجودی بس شریف و بلند مرتبه در مجموعه نظام آفرینش و جهان مادی

الله الذی خلق السموت و الأرض .. رزقاً لکم ... و سخّر لکم الشمس و القمر دائبین

از اینکه آسمانها، زمین، ماه، خورشید و .. با همه عظمت‌هایشان، برای انسان شده است، معلوم می شود که انسان موجودی با عظمت و ارزشمندتر از همه آنها و یا دست کم دارای شرافت و مرتبه ویژه ای است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 6 - 7

7- جهان آفرینش ، افزون بر موجودات آشکار و شهودی ، دارای حقایق نهان و غیبی

یعلم السرّ فی السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - صف - 61 - 1 - 3

3- موجودات هستی ، نمودی روشن بر منزه بودن خداوند از هر نقص و کاستی

سبّح لله ما فی السموت و ما فی الأرض

برداشت یاد شده، بدان احتمال است که مراد از تسبیح در آیه شریفه، تسبیح تکوینی باشد. بر این مبنا معنای آیه، بیانگر این حقیقت خواهد بود که وجود هر موجودی، نشانی گویا بر منزه بودن خداوند است.

263- مهمترین تحول آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 187 - 8

8- برپایی قیامت از مهمترین رخداد های جهان آفرینش است .

ثقلت فی السموت و الأرض

264- نابودی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 7 - 2, 1

1 - جهان کنونی ، ناپایدار بوده و به سوی انقراض و فروپاشی در حرکت است .

وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ

«ساعه» به معنای زمان، لحظه و هنگام است «ال» در «الساعه» برای عهد می باشد و می تواند به زمان برپایی قیامت اشاره داشته باشد. هم چنین مراد از آن می تواند لحظه پایان یافتن عمر جهان کنونی و فرارسیدن زمان فروپاشی نظام آن باشد. برداشت فوق برپایه احتمال دوم است. قابل ذکر که ذکر جمله «وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ» پس از جمله فوق تأییدی بر احتمال دوم است؛ زیرا در غیر این صورت، محتوای جمله دوم نوعی تکرار جمله اول خواهد بود.

2 - پایان عمر جهان طبیعت و فرارسیدن لحظه فروپاشی آن ، در نزد خداوند معین است .

وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ

ص: 426

«الساعة» (آن هنگام) اشاره به لحظه خاصی دارد که در نزد خداوند مشخص و معین است.

265- نابودی نظم آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 8 - 3

3 - متلاشی شدن نظم کنونی جهان طبیعت ، در آستانه برپایی قیامت

یوم تکون السماء کالمهل

266- ناپایداری آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 1 - 8

8- جهان کنونی ، ناپایدار و به سوی انقراض و فروپاشی در حرکت است .

إن زلزله الساعة شیء عظیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 7 - 1

1 - جهان کنونی ، ناپایدار بوده و به سوی انقراض و فروپاشی در حرکت است .

و أن الساعة آتیه

«ساعة» به معنای زمان، لحظه و هنگام است «ال» در «الساعة» برای عهد می باشد و می تواند به زمان برپایی قیامت اشاره داشته باشد. هم چنین مراد از آن می تواند لحظه پایان یافتن عمر جهان کنونی و فرا رسیدن زمان فروپاشی نظام آن باشد. برداشت فوق بر پایه احتمال دوم است. قابل ذکر که ذکر جمله «و أن الله یبعث من فی القبور» پس از جمله فوق تأییدی بر احتمال دوم است؛ زیرا در غیر این صورت، محتوای جمله دوم نوعی تکرار جمله اول خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 19 - 4

4- عالم ، حادث و ناپایدار است .

كيف يبدئ الله الخلق ثم يعيده

«يبدئ» دلالت بر پديداری عالم و «يعيده» دلالت بر ناپایداری آن می کند.

267- نشانه های حقانیت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 73 - 4

ص: 427

4 - حشر آدمیان به سوی خداوند، نشانه ای از حقانیت آفرینش و راه نداشتن بیهودگی در آن است.

و هو الذی إلیه تحشرون. و هو الذی خلق السموت و الأرض بالحق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 3 - 7

7 - آفرینش انسان زیبا صورت و نیکو سیرت، مظهر و مصداق روشن آفرینش بحق خدا است.

خلق السموت و الأرض بالحق و صورکم فأحسن صورکم

268- نشانه های زیبایی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 36 - 10

10 - مدیریت یگانه خداوند بر جهان، جلوه ای از جمال هستی و شایسته حمد و ستایش

فلله الحمد رب السموت و رب الأرض رب العلمین

ذکر وصف «رب السماوات و ..» در پی تأکید بر ربوبیت عام، فراگیر و یگانه خداوند، می تواند بیانگر این نکته باشد که گردش نظام هستی با مدیریت واحد، خود جمال و زیبایی دیگری برای هستی است و در نتیجه خالق و مدیر هستی، شایسته حمد و سپاس است.

269- نظارت بر آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 17 - 5

5 - نظارت و اطلاع دقیق خداوند بر احوال خلق

و ما کنا عن الخلق غفلین

«ال» در «الخلق»، برای جنس و مفید استغراق است. «خلق» مصدر به معنای مفعول است؛ یعنی: «مخلوق» بنابراین «الخلق»؛ یعنی، مطلق آفریده ها.

270- نظام آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - آفرینش جهان برنامه ریزی شده و هدف دار

الذی جعل .. فأخرج به من الثمرت رزقاً لکم

آیه شریفه، زمین، باران و عوامل دیگر را برای تأمین هدفی خاص معرفی می کند. وقتی سلسله اموری برای تأمین هدفی به کار گرفته می شوند، در اصطلاح به آن، برنامه گفته می شود که الزاماً به هدف داری عجین است.

ص: 428

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 164 - 18,20

18 - چگونگی جهان آفرینش (پیوند و ارتباط اجزای آن با یکدیگر و هماهنگی و هدفداری آنها) حکایت از آفریننده ای واحد دارد .

إن فی خلق السموت والأرض . . . لآیت لقوم یعقلون

از آنجا که آیه شریفه در مقام استدلال بر مسأله توحید است، به نظر می رسد: متعلق «یعقلون»؛ یعنی، آنچه محط اندیشه است، پیوند اجزای یک مجموعه از جهان با یکدیگر و ارتباط مجموعه ها با همدیگر و هدفداری آنهاست؛ زیرا پیوند، ارتباط و هدفداری جهان می تواند از خالق یگانه و مدبری واحد حکایت کند.

20 - شرک ورزی و دست نیافتن به توحید ، نشانه اندیشه نکردن و درک نکردن پیوند و هماهنگی در جهان آفرینش است .

إن فی خلق السموت والأرض . . . لآیت لقوم یعقلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 187 - 17

17 - تقدیر امور به دست خداوند است .

ما کتب الله لکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 210 - 9

9 - خداوند ، آغاز و انجام همه امور

و الی الله ترجع الامور

با توجه به معنی «رجع» که بازگشت به مبدأ شروع است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 258 - 18

18 - قدرت و تصرف در نظام هستی ، لازمه ربوبیت

حاج ابرهیم فی ربّه . . . فأت بها من المغرب

با توجه به اینکه حضرت ابراهیم (ع) برای اثبات مقام ربوبیت خداوند، به قدرت و تصرف او استدلال کرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 2 - 8

8 - خداوند ، تنها مدبّر و نظم دهنده هستی

اللّه . . . القيوم

قیوم به کسی گویند که: خود پابرجا بوده و نگهبان و قوام بخش همه چیز باشد. (مفردات راغب.)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 18 - 14، 6، 7، 5

ص: 429

5 - عدل الهی در نظام تکوین و تشریح ، مورد مشاهده فرشتگان و دانشمندان *

شهد الله . . . و الملئکه و اولوا العلم قائماً بالقسط

«قائماً بالقسط» می تواند متعلق شهادت باشد یعنی: عالمان و ملائکه علاوه بر شهادت به یگانگی خداوند، شهادت به عدالت او نیز می دهند، گفتنی است تعمیم قسط به نظام تشریح از آیه بعد استفاده شده است.

6 - دانشمند ، در نگرش قرآنی ، کسی است که با شهود نظام عادلانه هستی به وحدانیت خداوند گواهی دهد .

شهد الله . . . و اولوا العلم قائماً بالقسط

به نظر می رسد «قائماً بالقسط» به منزله دلیلی برای وحدانیت خداوند باشد.

7 - حاکمیت قسط و عدل بر نظام آفرینش

شهد الله . . . قائماً بالقسط

14 - نظام عادلانه آفرینش ، نشان وحدانیت ، اقتدار و حکمت الهی است .

قائماً بالقسط لا اله الا هو العزيز الحكيم

گویا جمله «لا اله الا هو . . .» ، بیان نتیجه ای است برای «قائماً بالقسط». یعنی نظام عادلانه دلالت می کند بر توحید، عزت، اقتدار و حکمت خداوند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 27 - 11

11 - نظام حاکم بر طبیعت ، تابع تدبیر واحد و طبق مشیت الهی است .

قل اللهم مالك الملك . . . و ترزق من تشاء بغير حساب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 47 - 10

10 - عوامل طبیعی ، علّت منحصر در حوادث عالم نیست .

كذلك الله يخلق ما يشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 49 - 11

11 - اذن خداوند ، حاکم بر نظام حیات

اِنِّیْ اَخْلَقُ . . . باذن الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 57 - 17

17 - خداوند در اداره امور جهان و نظام هدایت، سنتهای ثابتی دارد که از آنها عدول نمی کند.

يقص الحق

یکی از معانی «حق»، «الأمر المقضی» است. یعنی امری که قضا و حکم بر آن تعلق گرفته باشد. و چون در آیه سخن از نزول عذاب یا معجزه است و در پی آن از اختصاصات حکم به خداوند سخن رفته، می توان چنین نتیجه گرفت که «يقص الحق» تأکیدی بر ثبات و استواری قوانین و احکام الهی است.

ص: 430

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 97 - 1,2

1 - خداوند ستارگان را برای راهیابی انسان در ظلمتهای دشت و دریا قرار داده است.

و هو الذی جعل لکم النجوم لتهتدوا بها فی ظلمت البر و البحر

2 - ستارگان و موقعیت و مدارهای آنها، دارای نظم و حساب و برنامه مشخص است.

جعل لکم النجوم لتهتدوا بها فی ظلمت البر و البحر

راهیابی به وسیله ستارگان زمانی میسر است که مدارات و موقعیت آنها دارای نظمی مشخص باشد؛ زیرا در غیر این صورت راهیابی به وسیله آنها ممکن نبود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 54 - 16

16 - تمامی موجودات جهان هستی، تحت ربوبیت خداوند هستند.

اللّٰه رب العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 79 - 1

1 - لزوم اندیشیدن انسان ها در کیفیت پرواز پرندگان در جو آسمان و قوانین حاکم بر آن

ألم یروا إلی الطیر مسخّرت فی جوّ السّماء

«رؤیت» که به معنای دیدن با چشم است، هر گاه با «إلی» متعدی شود، متضمن معنای نظر و دقت می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 114 - 8

8 - رخدادهای عظیم قیامت و دگرگونی های عمده در جهان، و نظام دقیق و عادلانه آن، جلوه هایی از مرتبت والا و فرمان روایی مطلق خداوند و منزّه بودن او از هرگونه باطل

ارتباط این آیه با آیات پیشین - که از حوادث نزدیک به قیامت و رخدادهای آن روز سخن گفته بود - گویای نکته یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 104 - 3

3- فروپاشی نظام کنونی طبیعت ، در آستانه برپایی قیامت

یوم نطوی السماء کطی السجّل للکتب

با در هم پیچیده شدن آسمان، نظم کنونی آن هم در هم پیچیده خواهد شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 65 - 11

11 - برپایی نظام آفرینش ، جلوه ای از قدرت بی نهایت خداوند

و يمسك السماء أن تقع على الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

13 - نمل - 27 - 86 - 12، 8

8 - وجود نشانه های روشن و غیرقابل انکار الهی، در نظام شب و روز برای جویندگان حقیقت

إنّ في ذلك لآيت لقوم يؤمنون

عبارت «قوم يؤمنون»؛ یعنی، کسانی که دارای زمینه گرایش به حق اند و اگر حق را بیابند به آن ایمان می آورند.

12 - اجزا و نمود های نظام طبیعت، هر یک دارای حکمت و هدف

أتا جعلنا الليل ليسكنوا فيه والنهار مبصرًا

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که خداوند برای شب - که یکی از پدیده های نظام طبیعت است - هدفی را ذکر فرموده و برای روز - که یکی دیگر از پدیده های آن می باشد - ثمری دیگر را بیان کرده است. بدیهی است که این دو نیز تنها به عنوان نمونه و نماد یاد شده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

14 - روم - 30 - 48 - 3

3 - پیدایش ابر های باران زا، در نظام طبیعت، براساس قوانین و مقررات خاصی است.

يرسل الرياح فتثير سحابًا... و يجعله كسفًا فتری الودق يخرج من خلله

«فاء» در «تثیر» و نیز «بیسط» تفریع بر فعل های سابق خود هستند و حکایت از تأثیر و تأثر عوامل طبیعی بر هم دارد تا این که پس از آن تحولات، باران ببارد و این، نشان از نظام دار بودن آن دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

14 - سجده - 32 - 5 - 4

4 - تمام موجودات جهان، برخوردار از نظامی واحد و تدبیری یگانه اند.

يدبّر الأمر

چون ضمیر فاعلی در «یدبّر» مفرد است نشان می دهد که تدبیر کننده، یکی است و تدبیر کننده واحد از یگانگی تدبیر حکایت می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 6 - 4

4 - نظام و قوانین حاکم بر هستی ، عالمانه است .

يدبّر الأمر من السماء إلى الأرض . . . ذلك علم الغيب والشهده

بیان عالم بودن خداوند، پس از ذکر تدبیر عالم، بیان کننده این نکته است که تدبیر، براساس علم و آگاهی انجام پذیرفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 10 - 8

8 - نظام قانون مند طبیعت ، گذرگاه ره یابی انسان به حیات معنوی و هدایت

ص: 432

الذی جعل لکم .. لعنکم تهتدون

برداشت یاد شده بنابراین نکته است که منظور از «تهتدون..» هدایت معنوی و معرفتی باشد؛ و نه صرفاً دست یابی به منافع و مقاصد طبیعی.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 5 - 4

4 - جهان دارای نظامی خاص و استوار ، بر پایه تدبیرهایی از سوی فرشتگان

فالمدرت أمراً

271- نظام آفرینش و پاداش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 51 - 2

2- جهان (آسمان و زمین) با نظم کنونیش ، برای کیفر و پاداش کامل انسان ، ممکن و مناسب نیست .

یوم تبدل الأرض غیر الأرض ... و برزوا لله ... لیجزی الله کلّ نفس ما کسبت

از اینکه خداوند پیش از طرح مسأله کیفر و پاداش انسانها در قیامت موضوع دگرگونی نظام کنونی جهان (دنیا) را مطرح فرمود، برداشت فوق به دست می آید.

272- نظام آفرینش و کیفر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 51 - 2

2- جهان (آسمان و زمین) با نظم کنونیش ، برای کیفر و پاداش کامل انسان ، ممکن و مناسب نیست .

یوم تبدل الأرض غیر الأرض ... و برزوا لله ... لیجزی الله کلّ نفس ما کسبت

از اینکه خداوند پیش از طرح مسأله کیفر و پاداش انسانها در قیامت موضوع دگرگونی نظام کنونی جهان (دنیا) را مطرح فرمود، برداشت فوق به دست می آید.

273- نظام احسن آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 125 - 7

7 - حاکمیت نظام احسن بر جهان هستی

أحسن الخلقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 433

6- رهیافت انسان به ستایش پروردگار ، در پرتو توجه به نظام عالی تدبیر او در هستی

حم ... إنّ فی السموت و الأرض لآیت للمؤمنین... فلله الحمد

با توجه به قرار گرفتن این آیه در بخش پایانی سوره، «فاء» در «فلله» تفریع بر کل محتوای سوره است که درصدد نمایاندن مظاهر تدبیر والای الهی در هستی - به ویژه در نظام زندگی انسان - است.

274- نظم آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- آل عمران - 3 - 190 - 11، 3، 2

2- آسمان ها و زمین ، آفریده هایی حادث و دارای نظم

انّ فی خلق السموات و الارض و اختلاف الیل و النهار

3- نظم شب و روز ، از آیات الهی

انّ فی ... و اختلاف الیل و النهار لآیات

11- پی بردن از آفرینش به قدرت مطلق خداوند و یکتایی او در فرمانروایی بر هستی ، دلیل بهره مند بودن آدمی از خرد ناب

انّ فی خلق السموات ... لآیات لاولی الالباب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- آل عمران - 3 - 191 - 23، 20

20- جهان آفرینش ، مجموعه ای هدفدار و منظم

یتفکرون فی خلق السموات و الارض ربنا ما خلقت هذا باطلاً

«باطل» به چیزی گفته می شود که هدفی را تعقیب نکند و یا دارای غرض و هدفی معقول نباشد. بنابراین باطل نبودن هستی یعنی دارا بودن هدف معقول و منطقی و لازمه هدفداری، نظم است.

23- آفرینش ، نظامی حساب شده ، متقن و ضروری

ربّنا ما خلقت هذا باطلاً

حقّ، کاری است که انجام آن ضروری است و به اندازه لازم و در زمان خودش تحقق یابد. (مفردات راغب). و باطل نقیض حق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 33 - 7

7- نظام خلقت، قانونمند، هدفدار و دارای نظم

الله الذی خلق السموت و الأرض . . . رزقاً لکم . . . و سخّر لکم الشمس و القمر دائبین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 16 - 2

ص: 434

2- ستارگان ، در مدار و قرارگاههایی معین در حال حرکتند .

و لقد جعلنا فی السّماء بروجًا و زینًا لها للنظرین

«برج» به منزلگاه و قرارگاه معنا شده است و منزلگاه به جایی اطلاق می شود که وارد شونده ای بر آن وجود داشته باشد و مراد از آن در این آیه، می تواند ستارگان باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 3 - 2

2- جهان آفرینش (آسمان ها و زمین) ، دارای نظم ، هدف ، اتقان ، استواری و به دور از هرگونه پوچی و بی نظمی

خلق السموت و الأرض بالحق

از معانی «حق» هدف داری حکیمانه و متقن بودن است. بنابراین «خلق السماوات و الأرض بالحق»؛ یعنی، جهان را هدف دار و در نهایت اتقان و استواری آفرید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 12 - 13

13- کمترین درهم ریختگی و نابسامانی ، در نظام هستی و آفرینش وجود ندارد .

و کلّ شیء فصلّنه تفصیلاً

برداشت فوق مبتنی بر این است که مراد از «کلّ شیء» همه هستی باشد و در این صورت «فصلّناه» از ماده «فصل» و به معنای جداسازی چیزی از چیز دیگر است (مفردات راغب). بنابراین معنای آیه چنین می شود: ما هر چیزی را در جایگاه خویش به گونه ای قرار دادیم که با دیگری مخلوط نشود و اصطکاک پیدا نکند و هر پدیده ای در این عالم دارای نظم بوده و به سامان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 42 - 6

6- نظم و نظام جهان هستی و حاکمیت قدرت واحدی بر آن ، نشان یگانگی خداوند است .

قل لو کان معہ الہہ کما یقولون إداً لا یتغوا إلی ذی العرش سبیلاً

این برداشت، از برهان خلفی که در آیه به آن اشاره شده، استفاده می شود. توضیح اینکه اگر خدایان متعددی وجود داشت، باید برای تصاحب قدرت تنازع می کردند و آثار آن معلوم می گردید و چون آثار و نتایج آن معلوم نشده، پس تنازعی رخ نداده است و چون تنازع

رخ نداده معلوم می شود خداوند، واحد و یگانه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 99 - 8

8- تحقق نیافتن معاد انسان قبل از قیامت ، معلول حاکمیت نظم و برنامه در کار آفرینش است نه ناشی از عدم قدرت خداوند

قادر علی أن یخلق مثلهم و جعل لهم أجلاً

تذکر «جعل لهم أجلاً» پس از «قادر علی أن یخلق مثلهم» در واقع پاسخ گویی این سؤال مقدر است که اگر خدا قادر بر خلقت دوباره انسانهاست، پس چرا از هم اکنون این کار را نمی کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 435

5- موجودات جهان دارای نظم و آمار دقیق اند .

لقد أحصیهم وعدّهم عدّاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 71 - 1

1 - تنظیم نظام تشریح و تکوین بر اساس تمایلات و هوس های کافران ، مایه تباهی نظام هستی

ولو اتبع الحق أهواءهم لفسدت السموت والأرض ومن فیهنّ

این آیه، ادامه آیه پیشین است. در آیه قبل بیان شد که مخالفت کافران و رفاهمندان با پیامبر (صلی الله علیه و آله) و قرآن، از آن جهت نبود که آن دو برای آنها ناشناخته بود؛ بلکه از آن رو بود که پیام های قرآن - که آورنده آن پیامبر (صلی الله علیه و آله) می باشد - سراسر حق است و حق در ذائقه آنها ناخوشانید بود. بنابراین آنها در صورتی پیامبر (صلی الله علیه و آله) را می پذیرفتند که سخنانی مطابق هوس های آنها می آورد. در این آیه نیز می فرماید: اما هرگز حق نمی تواند تابع هوس های آنها شود؛ زیرا در آن صورت - با توجه به نامحدود و متناقض بودن خواسته ها - همه چیز از هم می پاشید؛ نه آسمان باقی می ماند، نه زمین و نه موجودات ساکن در آنها.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 91 - 7

7 - نظام هماهنگ و سامان مند جهان ، دلیل یگانه بودن خدا و بطلان پندار شرک

ولعلا بعضهم علی بعض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 64 - 7

7 - چرخه منظم حیات و ارتباط و هماهنگی کامل میان عوامل جوی و زمینی ، نشانه یکتایی مدبر هستی

أمن یدبوا الخلق ثمّ یعیده و من یرزقکم من السماء والأرض

عبارت «من السماء والأرض» می تواند اشاره به وجود هماهنگی عوامل زمینی و آسمانی، در تدارک نیازمندی های انسان داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 13 - 4

4 - حرکت منظم و بیوقفه خورشید و ماه

و سخر الشمس و القمر کلّ یجری

فعل مضارع «یجری»، دلالت بر استمرار جریان حرکت خورشید و ماه دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 40 - 1

1 - هر یک از خورشید و ماه - در قرارگاه ویژه خود - دور از هم در حرکتند و هرگز با هم تلاقی نخواهند کرد .

لا الشمس ینبغی لها أن تدرک القمر و لا الیل سابق النهار

ص: 436

مقصود از نرسیدن خورشید به ماه (لا الشمس ینبغی لها أن تدرک القمر)، به قرینه آیات پیشین - که درباره حرکت خورشید و ماه به سوی قرارگاه ویژه خود بود - این است که آن دو کره در دو مسیر مجزا در حرکت بوده و به دور از هم قرار دارند و هرگز باهم تلاقی نخواهند کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 27 - 2

2 - جهان آفرینش (آسمان، زمین و...)، مجموعه ای هدفدار و منظم است.

و ما خلقنا السماء و الأرض و ما بینهما بطلاً

«باطل» به چیز بیهوده و بدون هدف و غرض معقول گفته می شود. بنابراین باطل نبودن آفرینش جهان، به معنای هدفمند بودن آن است و لازمه این هدف مندی وجود نظم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 50 - 4

4 - تحقق آفرینش اشیا و تقدیر و تنظیم آنها، با صدور یک فرمان از جانب خداوند و بی نیاز از بازنگری *

إنا كلّ شیء خلقناه بقدر . و ما أمرنا إلاّ وحده کلمح بالبصر

عبارت «و ما أمرنا» می تواند نظر به آیه قبل داشته باشد؛ یعنی، خلقت و اندازه گیری در دو مرحله صورت نمی گیرد؛ بلکه با یک فرمان هم آفرینش است و هم تقدیر و در این آفرینش و تقدیر تجدید نظر صورت نمی گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 3 - 6,7

6 - تشویق و ترغیب خداوند، به نگاه ژرف در مبدأ پیدایش جهان و نظم و هماهنگی میان آنها

ما تری فی خلق الرحمن من تقوت ثمّ ارجع البصر هل تری من فطور

7 - جهان آفرینش، به دور از هرگونه اختلال و آشفتگی است.

هل تری من فطور

«فطر» (ماده «فطور») در اصل به معنای شکافتن از طول است و در این آیه، در معنای اختلال به کار رفته است (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- تفکر و تأمل مکرر و عمیق تر در آفرینش جهان ، موجب آگاهی و شناخت فزون تر و ژرف تر نظم و انسجام آن خواهد شد .

هل تری من فطور . ثم ارجع البصر کرتین ینقلب إلیک البصر خاسئاً و هو حسیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 29 - 5

5- وجود نظم و حساب در موجودات جهان

و کلّ شیء أحصینه

ص: 437

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 5 - 3

3 - سیر صعودی و نزولی گیاهان و روئیدن و تبدیل شدن آنها به خاشاک ، نمونه ای از نظم تقدیر شده آفریده های خداوند است .

الذی قدر . . . أخرج المرعى . فجعله غثاء أحوی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 4 - 5

5 - تمام آفریده های الهی ، نیکو و دارای ساختاری منظم اند . *

أحسن تقویم

«أحسن»، اسم تفضیل است و اثبات برترین قوام برای انسان، نیکو بودن قوام دیگر موجودات را در مفهوم خود گنجانیده است.

275- نظم در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 5 - 5، 4

4 - حرکت منظم ماه در مدار خود و منازل آن (هلال ، تربیع ، بدر و . . .) آیت و نشانه ربوبیت خداست .

والقمر نوراً و قدره منازل

5 - حرکت منظم ماه در مدار خود و منازل آن (هلال ، تربیع ، بدر و . . .) وسیله ای مطمئن برای شمارش ماه و سال و محاسبه امور زندگی انسانهاست .

والقمر نوراً و قدره منازل لتعلموا عدد السنین والحساب

276- نقش آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 3 - 10

10 - پدیده های هستی حاوی نشانه هایی بر روز قیامت و رستاخیز انسانهاست .

إن فی ذلک لآیت لقوم یتفکرون

برداشت فوق بر این اساس است که متعلق «آیات» به قرینه جمله «لعلکم بلقاء ربکم توقنون» در آیه قبل ، لقای خدا و برپایی قیامت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 182 - 10

10 - جهان آفرینش ، مظهر ربوبیت خداوند است .

ص: 438

رَبِّ الْعَلَمِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 82 - 3

3 - آسمان ها و زمین (مجموعه هستی) ، عرش خداوند و تحت ربوبیت عالی و بی نقص او

رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ

بنابراین که «رَبِّ الْعَرْشِ» عطف بیان باشد، برداشت بالا به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 78 - 6

6 - تمامی مظاهر آفرینش - در دنیا و آخرت - نمودهایی از ربوبیت خداوند

تَبْرَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَلِ وَالْإِكْرَامِ

این آیه، نتیجه تمامی آیات پیشین و فشرده کلام را بیان داشته است و به کل سوره نظر دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 62 - 3

3 - با مشاهده نشأ نخستین (جهان فعلی) ، راهی برای انکار نشأ بعدی (جهان آخرت) باقی نمی ماند .

و لَقَدْ عَلَّمْتُمُ النَّشْأَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 1 - 7

7 - جهان آفرینش ، جلوه عزّت و حکمت خداوند

مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

تکیه بر دو وصف «عزیز» و «حکیم»، پس از ذکر آسمان ها و زمین، بیانگر مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- نمود های هستی و نماد های جهان طبیعت ، خود بیانگر قدرت و حکمت آفریدگار خویش اند .

سبّح لله ما فی السموت و ما فی الأرض و هو العزیز الحکیم

ارتباط عبارت «سبّح لله ..» با «و هو العزیز الحکیم» می تواند بیانگر این معنا باشد که تسبیح و تنزیه پروردگار، نشانه اتقان و بی عیب و نقص بودن ذات و افعال او است. آفرینش نیز، با این عظمت و استحکام خود نمایانگر قدرت و عزت او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - صف - 61 - 1 - 10

10 - جهان آفرینش ، جلوه عزت و حکمت همه جانبه خداوند

سبّح لله ما فی السموت .. و هو العزیز الحکیم

ص: 439

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 3 - 11، 13

11 - طبیعت و جهان آفرینش ، بستر خداشناسی

الذی خلق سبع سموت ... هل تری من فطور

13 - جهان آفرینش ، جلوه رحمانیت خداوند

الذی خلق سبع سموت طباقاً ما تری فی خلق الرحمن من تقوت

277- نقش مالک آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 37 - 2

2 - تدبیر امور انسان ها ، در اختیار مالک و مدبّر جهان هستی است .

ربّک ... ربّ السموت و الأرض و ما بینهما

«ربّ السماوات» - که بیانگر «ربّک» در آیه قبل می باشد - گویای این است که ربّ تو همان ربّ جهان هستی است و آنان که به ارباب متعدد می اندیشند، بر خطایند.

278- نقش مدبر آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 37 - 2

2 - تدبیر امور انسان ها ، در اختیار مالک و مدبّر جهان هستی است .

ربّک ... ربّ السموت و الأرض و ما بینهما

«ربّ السماوات» - که بیانگر «ربّک» در آیه قبل می باشد - گویای این است که ربّ تو همان ربّ جهان هستی است و آنان که به ارباب متعدد می اندیشند، بر خطایند.

279- نگهداری آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - برپایی نظام آفرینش و مصونیت آن از فروپاشی ، نیازمند به حفظ و نگه داری مستمر خداوند

و یمسک السماء أن تقع علی الأرض

به کارگیری فعل مضارع (یمسک) - که بیانگر استمرار است - مطلب یاد شده را می رساند.

ص: 440

280- نیازمندی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 185 - 14، 3

3 - خداوند مردم را به تفکر و تأمل در وابسته بودن جهان آفرینش و نیاز همواره آن به هستی بخش دعوت کرد .

أولم ينظروا في ملكوت السموت والأرض و ما خلق الله من شيء

14 - آنان که از طریق اندیشه در ملکوت آسمان ها و زمین (نیاز جهان هستی به مالک و هستی بخش) هدایت نشوند ، هیچ دلیلی دیگر نمی تواند آنان را هدایت کند .

فبأى حديث بعده يؤمنون

توضیح برداشت پیش راهنمای این برداشت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 75 - 9

9- تمامی هستی در برابر خداوند غنی ، فقیر و نیازمند مطلق است .

ضرب الله مثلاً عبداً مملوكاً لا يقدر على شيء و من . . . فهو ينفق منه سرّاً و جهراً

برداشت فوق بر این اساس است که خداوند در مقام ردّ عقیده مشرکان و تبیین این حقیقت که خداوند قابل مقایسه با خلق نیست از مثالی استفاده کرده است که مجموعه هستی را به منزله برده ای ناتوان و جایگاه خداوندی را به مثابه توانمندی انفاقگر دانسته است که هستی از نعمتهای او ارتزاق می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 64 - 5

5 - سراسر هستی ، فقیر و نیازمند به خدای یگانه و ستایشگر او

له ما في السموت . . . و إنّ الله لهو الغنى الحميد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 86 - 1

1 - جهان آفرینش ، دارای ماهیتی نیازمند به مدیر و مدبر

قل من ربّ السموت السبع وربّ العرش العظيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 88 - 5

5 - شرک و رزی ، برخاسته از جهل انسان و عدم شناخت او نسبت به ماهیت سراسر نیاز جهان هستی به خداوند

قل من بیده . . . إن کنتم تعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 41 - 3

3 - نیازمندی ممکنات (جهان هستی) در بقا به خداوند ، همانند نیاز آنها در اصل وجود

إنّ الله یمسک السموت و الأرض . . . إن أمسکهما من أحد من بعده

ص: 441

این آیه هر چند درباره آسمان ها و زمین بحث کرده؛ ولی ممکن است به وجود این قانون عام در جهان هستی نیز اشاره داشته باشد که همه ممکنات، در اصل وجود و در بقای خود، به خداوند نیازمند می باشند.

281- نیازهای آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - 36 - 45 - 7

7 - خداوند ، برآورنده نیاز های نظام جهان و تمامی موجودات آن

فَللّٰهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَرَبِّ الْاَرْضِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ

ربوبیت و تدبیر موجودات عالم از سوی پروردگار، ملازم با رفع نیازها و ایجاد زمینه برای رشد و پرورش آنها است.

282- وابستگی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 255 - 17

17 - مالکیت مطلق الهی بر هستی ، مقتضی نفی هر گونه قدرت مستقل در جهان هستی

لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مَنْ ذَٰلِذِیْ يَشْفَعُ عِنْدَهُ اِلَّا بِاِذْنِهٖ

جمله «من ذالذی . . .» که حاکی از نفی قدرت مستقل در جهان هستی است، می تواند نتیجه مالکیت مطلق الهی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 2 - 4

4 - برپایی و دوام هستی ، متکی به خداوند است .

اللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّوْمُ

قیوم به کسی گویند که: خود پابرجا بوده و نگهبان و قوام بخش همه چیز باشد (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 185 - 3

3 - خداوند مردم را به تفکر و تأمل در وابسته بودن جهان آفرینش و نیاز همواره آن به هستی بخش دعوت کرد .

أولم ينظروا في ملكوت السموت و الأرض و ما خلق الله من شيء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 31 - 14

14 - جهان آفرینش ، پیوسته نیازمند تدبیر خداست .

و من يدبر الأمر فسيقولون الله

به کارگیری فعل مضارع (یدبر) - که بیانگر استمرار است - مفید برداشت فوق می باشد.

ص: 442

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 84 - 3

3 - شرک ورزی ، پدیده ای برخاسته از غفلت و جهل انسان ، نسبت به تعلق و وابستگی همه جانبه او و پدیده های پیرامونش به خداوند

قل لمن الأرض . . . إن كنتم تعلمون

283- وحدت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 91 - 5

5 - جهان آفرینش ، جهانی واحد و دارای خدایی واحد

إذا لذهب كلّ إله بما خلق

استدلال فوق بر پایه نفی آفرینش استوار شده است بدین صورت که: الوهیت متفرع بر خالقیت است. بنابراین اگر چند اله در جهان باشد، باید چند خلق نیز وجود داشته باشد؛ در حالی که مجموعه هستی، یک خلق بیش نیست. بنابراین جهان هستی، تنها یک خالق و یک اله دارد.

284- وضوح ناپایداری آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 7 - 4

4 - نشانه های محدود بودن عمر نظام طبیعت ، چنان روشن است که هیچ تردیدی در آن باقی نمی گذارد .

و أنّ الساعة آتیه لا ریب فیها

285- وضوح نیازمندی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 86 - 2

2 - نیاز جهان آفرینش به مدیر و مدبر ، امری روشن برای هر انسان دانشور و خردمند

إن كنتم تعلمون . . . قل من ربّ السموت السبع وربّ العرش العظيم

روشن است که سؤال «من ربّ السماوات السبع..» (پروردگار آسمان های هفتگانه و... کیست؟) زمانی قابل طرح است که اصل نیاز آنها به مدیر و مدبر، قبلاً برای انسان حل شده باشد. و چون درک این مسأله، برای اهل دانش و خرد - که در آیه پیشین به آن تصریح شده است - امر پیچیده ای نیست به عنوان اصل مسلم تلقی شده است.

ص: 443

286- وقت تقدیر آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 4 - 1

1- شب قدر، شب تقدیر، تدبیر و تثبیت امور هستی

فیها یفرق کلّ امر حکیم

واژه «یفرق» ممکن است ناظر به معنای حل و تثبیت امور باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قدر - 97 - 1 - 5

5- مشخصات امور جهان در شب قدر، تعیین می شود.

لیلہ القدر

«قدر» در معانی گوناگونی به کار رفته است؛ از جمله «تقدیر» (مصباح)؛ «تدبیر امور» (قاموس)؛ «تقسیم ارزاق»، «شرف» و «عظمت» (تاج العروس) و... برداشت یاد شده ناظر به معنای اول و دوم است. مطلق بودن کلمه «قدر»، آن را شایسته تطبیق بر تمام مقدرات ساخته و «من کلّ امر» (در ذیل سوره) گواه تعمیم است.

287- وقت نابودی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 1 - 9

9- زمان فروپاشی نظام طبیعت و برپایی قیامت، زمانی معین در نزد خداوند

إنّ زلزله الساعه شیء عظیم

«ال» در «الساعه» برای عهد است. بنابراین «الساعه» - آن هنگام - اشاره به زمانی مشخص و معین دارد.

288- ولایت خالق آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 101 - 16

16- آفریننده هستی تنها حقیقت شایسته و توانمند برای سرپرستی و ولایت بر آدمیان

فاطر السموت و الأرض أنت وليّ في الدنيا و الآخرة

یوسف(ع) پس از توصیف خداوند به پدید آورنده آسمانها و زمین (هستی) او را ولیّ خویش می خواند تا به این حقیقت اشاره کند که:
چون خدا خالق هستی است ، ولیّ و سرپرست است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 16 - 28

28- ربوبیت و ولایت تنها برازنده خالق هستی است .

أفأخذتم من دونه أولياء . . . قل الله خلق كل شيء

ص: 444

289- ویژگی نظام آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 38 - 4

4- جهان هستی خالی از هر نقص و کاستی است.

ما فرطنا فی الکتب من شیء

با توجه به صدر آیه، که بحث از موجودات هستی است، می توان گفت مراد از «الکتاب» کتاب تکوینی و جهان هستی است و مراد از تقریب نکردن در آن نفی هرگونه نقص و کاستی می تواند باشد.

290- ویژگیهای آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- یونس - 10 - 34 - 5

5- جهان آفرینش، جهانی است حادث و ناپایدار.

قل هل من شرکائکم من یدئوا الخلق ثم یعیده

جمله «یدئوا الخلق» مسبوق به عدم بودن پدیده های جهان را می رساند و «ثم یعیده» بیانگر این است که این جهان به سوی مرگ و انقراض در حرکت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 125 - 7

7- حاکمیت نظام احسن بر جهان هستی

أحسن الخلقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 43 - 5

5- جهان هستی، به سوی کمال در حرکت است.

ربّ العلمین

«ربّ»، به معنای تربیت کردن است و «تربیت» ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است تا آن گاه که به حد تمام و کمال برسد (مفردات راغب). این معنا حکایت از حرکت تکاملی دارد. گفتنی است که کلمه «ربّ» مشترک لفظی میان وصف و مصدر است و در آیه مورد بحث معنای وصفی دارد.

291- ویژگیهای تدبیر آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 445

7- تدبیر و اداره امور عالم از سوی خداوند ، همراه با اقتدار کامل و همه جانبه و به دور از هرگونه سستی و کاستی است .

ثم استوی علی العرش

ماده «استواء» هرگاه با «علی» استعمال شود، به معنای «استیلاء» خواهد بود. بنابراین «استوی علی العرش»: یعنی، «استولی علی العرش» (بر عرش تدبیر جهان استیلا دارد) و این کنایه از اقتدار تام و فراگیر خداوند، بر تدبیر امور جهان است.

292- ویژگیهای خلقت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 38 - 2

2- شکل گیری نظام جهان ، دارای روندی تدریجی و طی دوره های متعدد

و لقد خلقنا .. فی سته ایام

293- ویژگیهای مدبر آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 16 - 12

12- تنها مدبر هستی ، بر نفع رسانی و دفع ضرر تواناست .

من رب السموت و الأرض قل الله قل أفاتخذتم من دونه أولیاء لایملکون لأنفسهم نفعاً و

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 52 - 9

9- منزّه بودن از جهل و فراموشی ، دو ویژگی لازم برای پروردگار و مدبر هستی است .

علمها عند ربی .. لایضل ربی و لاینسی

294- ویژگیهای نظام آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13- کمترین درهم ریختگی و نابسامانی ، در نظام هستی و آفرینش وجود ندارد .

و کَلَّ شَيْءٌ فَصَلَّنَه تَفْصِيلاً

برداشت فوق مبتنی بر این است که مراد از «کَلَّ شَيْءٌ» همه هستی باشد و در این صورت «فَصَلَّنَاهُ» از ماده «فصل» و به معنای جداسازی چیزی از چیز دیگر است (مفردات راغب). بنابراین معنای آیه چنین می شود: ما هر چیزی را در جایگاه خویش به گونه ای قرار دادیم که با دیگری مخلوط نشود و اصطکاکی پیدا نکند و هر پدیده ای در این عالم دارای نظم بوده و

ص: 446

به سامان است.

295- هدایت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 35 - 5

5 - خداوند ، هدایتگر جهان هستی و پدیده های آن است .

اللّٰهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که مقصود از نور، یکی از معانی کنایی و مجازی آن (یعنی، هدایتگری) باشد؛ چرا که از ویژگی های نور، روشنایی بخشی است و روشنایی بخشی خداوند نسبت به پدیده های جهان به این دلیل است که آنها را به مقصد خود هدایت کند.

296- هدف آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 14 - 10

10 - امکانات مادی ، و تمایل به آنها ، فقط وسیله ای برای گذران زندگانی دنیاست و هدف آفرینش نیست .

زَيْنَ لِلنَّاسِ ذَلِكُمْ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

297- هدفداری آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 22 - 19

19 - آفرینش جهان برنامه ریزی شده و هدف دار

الذی جعل ... فأخرج به من الثمرت رزقاً لكم

آیه شریفه، زمین، باران و عوامل دیگر را برای تأمین هدفی خاص معرفی می کند. وقتی سلسله اموری برای تأمین هدفی به کار گرفته می شوند، در اصطلاح به آن، برنامه گفته می شود که الزاماً به هدف داری عجین است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 164 - 18

18 - چگونگی جهان آفرینش (پیوند و ارتباط اجزای آن با یکدیگر و هماهنگی و هدفداری آنها) حکایت از آفریننده ای واحد دارد .

إن فی خلق السموت و الأرض . . . لآیت لقوم یعقلون

از آنجا که آیه شریفه در مقام استدلال بر مسأله توحید است، به نظر می رسد: متعلق «یعقلون»؛ یعنی، آنچه محط اندیشه است، پیوند اجزای یک مجموعه از جهان با یکدیگر و ارتباط مجموعه ها با همدیگر و هدفداری آنهاست؛ زیرا پیوند، ارتباط و

ص: 447

هدفداری جهان می تواند از خالق یگانه و مدبری واحد حکایت کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 3 - 13

13 - جهان آفرینش ، جهانی قانونمند و در حرکت به سوی هدفی معین

الذی خلق السموت و الأرض . . . یدبر الأمر

«تدبیر» به معنای عاقبت اندیشی و «امر» به معنای کار است. «تدبیر امر» ؛ یعنی، در عاقبت و مآل کار چیزی اندیشیدن. لازمه این کار، عاقبت و هدف داشتن عالم و قانونمند بودن آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 5 - 7

7 - آفرینش خورشید و ماه و متفاوت قرار داده شدن آن دو در درخشندگی ، جلوه های حکمت خدا و بر پایه حق و هدفی مشخص

هو الذی جعل الشمس ضیاء و القمر نوراً . . . ما خلق الله ذلک إلا بالحق

«حق» در مقابل «باطل» (بیهوده) است ؛ یعنی، خداوند ماه و خورشید را بیهوده و بی هدف نیافریده، بلکه آفرینش آنها بر پایه حق و هدف خاصی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 19 - 3، 2

2- دعوت خداوند از مردم برای مطالعه عمیق در آفرینش جهت پی بردن به هدفمندی آن

ألم تر أن الله خلق السموت و الأرض بالحق

3- جهان آفرینش ، بیهوده و عبث نبوده و هدفمند است .

خلق السموت و الأرض بالحق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 33 - 7

7- نظام خلقت ، قانونمند ، هدفدار و دارای نظم

الله الذی خلق السموت و الأرض .. رزقاً لکم .. و سخّر لکم الشمس و القمر دائیین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 85 - 2، 1

1- خداوند آسمان ها ، زمین و موجودات در فضا را بر اساس حق (حکیمانه و با مقصودی صحیح) آفرید .

و ما خلقنا السموت و الأرض و ما بینهما إلاّ بالحقّ

یکی از موارد کاربرد واژه «حق» جایی است که کاری به مقتضای حکمت و بر اساس مصلحت انجام پذیرفته باشد (مفردات راغب). برداشت فوق بر اساس این کاربرد است.

2- نظام آفرینش (آسمان ها ، زمین و موجودات در فضا) ، نظامی هدفدار و حکیمانه است .

و ما خلقنا السموت و الأرض و ما بینهما إلاّ بالحقّ

ص: 448

واژه «حق» در مقابل «باطل» است و باطل؛ یعنی، پوچ و بی هدف. بنابراین لغت «حق» - که متضمن معنای حکمت و مصلحت است - می تواند بیانگر هدف داری باشد. مؤید آن آیات متعددی است که بطلان و پوچی در آفرینش جهان را نفی می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 3 - 2

2- جهان آفرینش (آسمان ها و زمین)، دارای نظم، هدف، اتقان، استواری و به دور از هرگونه پوچی و بی نظمی

خلق السموت و الأرض بالحق

از معانی «حق» هدف داری حکیمانه و متقن بودن است. بنابراین «خلق السماوات و الأرض بالحق»؛ یعنی، جهان را هدف دار و در نهایت اتقان و استواری آفرید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 17 - 5

5- خداوند در کار آفرینش جهان، هدف و مقصودی حق و صحیح داشته است .

و ما خلقنا السماء .. لعین . لو أردنا أن نتخذ لها لولا لاتخذنه من لدنا إن ک

خداوند در آیه قبل، آفرینش جهان را هدف دار دانسته و در این آیه برای تأکید بیشتر فرموده است: «ما جهان را به منظور بازیچه و سرگرمی خود نیافریدیم». از مجموع این دو آیه استفاده می شود که در آفرینش جهان، هدفی لحاظ شده و این هدف هم حق و صحیح است؛ زیرا مفاد کلمه لعب و لهو، همان معنای باطل است و هرچه باطل نباشد حق و صحیح خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 19 - 4

4 - وجود حساب گری و هدف، در جهان آفرینش

و أنزلنا من السماء ماء بقدر .. فأنشأنا لكم به جنّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 62 - 8

8 - نظام هستی، نظامی حسابگر، هدفدار و دارای فرجامی حکیمانه

و لدینا کتب . . . و هم لایظلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 9 - 5

5 - طبیعت و جلوه های هستی ، مقهور اراده خدا و هر پدیده آن در راستای مصلحت و هدفی حکیمانه

نودی أن بورک من فی النار. .. یموسی إله أنا الله العزیز الحکیم

از ارتباط آیه مورد بحث با آیه قبل، می توان استفاده کرد که سخن گفتن خدای قاهر نشان دادن آیات خویش در آتشی چون آتش طور، برای او کاری است آسان و در راستای مصلحت و هدفی حکیمانه.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 449

12 - اجزا و نمود های نظام طبیعت ، هر یک دارای حکمت و هدف

أَنَا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لِيَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که خداوند برای شب - که یکی از پدیده های نظام طبیعت است - هدفی را ذکر فرموده و برای روز - که یکی دیگر از پدیده های آن می باشد - ثمری دیگر را بیان کرده است. بدیهی است که این دو نیز تنها به عنوان نمونه و نماد یاد شده اند.

13 - هدف داری اجزا و مظاهر طبیعت ، گواه وجود معاد و بی فرجام نبودن مجموعه نظام حیات

أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ .. إِنَّ فِي ذَلِكَ لَأَيَاتٍ

آیه فوق، می تواند در آمدی باشد بر آیه بعد که درباره معاد است؛ یعنی، خداوندی که پدیده هایی چون شب و روز را مهمل و بی هدف قرار نداده، چگونه ممکن است که مجموعه حیات را بی فرجام بگذارد و مرگ انسان را به معاد پیوند نزنند؟

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 44 - 3

3 - عالم ، حق و هدف دار خلق شده است .

خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 8 - 16، 11

11 - نیندیشیدن در حقانیت و هدف داری جهان هستی ، موجب انکار معاد است .

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا .. وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ بِلِقَائِ رَبِّهِمْ لَكٰفِرُونَ

تذکر به حقانیت و هدف داری جهان و نیز پایان پذیری آن، گویای این حقیقت است که عالم به پایان می رسد و معاد برپا می شود. یادآوری این نکته که بیشتر مردم منکر معاندند، پس از توییح عدم تفکر در حقانیت جهان، به این معنا است که تفکر نکردن در جهان آفرینش، موجب انکار معاد می شود.

16 - هدف داری نظام هستی و بی پایان نبودن عمران آن ، از دلایل معاد است .

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا .. مَا خَلَقَ اللَّهُ ... إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 9 - 4

4 - مطالعه تاریخ و سرنوشت پیشینیان ، راهنمای آدمی به هدف داری جهان است .

أولم يتفكروا .. ما خلق الله ... إلا بالحقّ ... أولم يسيروا في الأرض فين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 22 - 9

9 - همه امور هستی ، در حرکت به سوی هدفی واحد است .

وإلى الله عقبه الأمور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 450

2 - جهان ، پس از آفریده شدن ، به حال خود رها نشده و همیشه تحت تدبیر است .

خلق السموت و الأرض و ما بينهما .. يدبر الأمر من السماء إلى الأرض

فعل مضارع «يدبر» دلالت بر دوام و استمرار دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 18 - 17

17 - جهان هستی ، هدف مند و دارای حرکت تکاملی است .

وإلى الله المصير

«الله» ذات مستجمع صفات کمالیه است. بر این اساس لازمه مرجع و مقصد بودن خداوند برای جهان، این است که جهان هدف مند بوده و روبه تکامل داشته باشد؛ زیرا حرکت به سوی کمال مطلق، کمال آور است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 27 - 2

2 - جهان آفرینش (آسمان ، زمین و ...) ، مجموعه ای هدفدار و منظم است .

و ما خلقنا السماء و الأرض و ما بينهما بطلاً

«باطل» به چیز بیهوده و بدون هدف و غرض معقول گفته می شود. بنابراین باطل نبودن آفرینش جهان، به معنای هدفمند بودن آن است و لازمه این هدف مندی وجود نظم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 53 - 10

10 - حرکت جهان هستی ، هدفدار و تکاملی است .

إلى الله تصير الأمور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- انسان، هدف و غایت نظام جهان *

و سخر لكم ما فى السموت و ما فى الأرض

در صورتی که «لام» در «لکم» برای غایت باشد، این معنا را افاده می کند که تسخیر موجودات جهان و نظام بخشیدن به آنها، هدف و غایتی دارد. این غایت، انسان است و همه آنها نهایتاً برای انسان قرار داده شده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- برابر انگاشتن مؤمن و کافر در پیشگاه خداوند، پنداری مغایر با هدفمندی و حقانیت نظام جهان

أم حسب الذين اجترحوا .. و خلق الله السموت و الأرض بالحق

خداوند، هدفمندی و حقانیت نظام جهان را به دنبال طرح عدم تساوی صالح و ناصالح در پیشگاه داوری حق، یاد کرده و از یک مقوله و معنا دانسته است. بر این اساس آیه شریفه را می توان تفسیر و تعلیلی برای آنچه که در آیه قبل بیان شده،

ص: 451

دانست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 43 - 5

5 - تحولات هستی ، در جهت اهداف تعیین شده از سوی خداوند *

و إلینا المصیر

«مصیر» به معنای «شدن» و یا غایت تحولات است و «إلینا» به معنای حرکت به سوی برنامه ها و اهدافی است که خداوند برای هستی در نظر گرفته است؛ زیرا ذات الهی در مکان و جای خاصی محدود نیست، تا «إلینا» به سوی ذات باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 49 - 6

6 - قوانین و پدیده های هستی ، هدفمند و حکیمانه

و من کلّ شیء خلقنا زوجین لعلکم تذکرون

«لعلکم تذکرون» هدف برای «من کلّ شیء..» است. از این بیان الهی استفاده می شود که اصولاً قوانین و پدیده های جهان، هدفی را دنبال می کنند و این هدف ارزشی و حکیمانه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 3 - 4

4 - واقعیت ها و امور جهان ، دارای هدف و فرجامی حتمی الوقوع

و کلّ امر مستقرّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 49 - 2

2 - تمامی برنامه ها و مظاهر هستی ، هدفدار است .

إنا کلّ شیء خلقناه بقدر

نظم و برنامه داشتن جهان آفرینش، نمی تواند بدون هدف و جدای از آن باشد. به عبارت دیگر هدفدار بودن جهان، لازمه وجود نظم و برنامه در آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 40 - 3

3 - هدف داری آفرینش و زندگی انسان ، دلیل وجود قیامت

أحسب الإنسان أن يترك سدى . . . أليس ذلک بقدر علی أن یحیی الموتی

یادآوری توانایی خداوند بر احیای مردگان - پس از طرح مسأله بی هدف نبودن زندگی انسان - می تواند بیانگر این حقیقت باشد که هدفدار بودن آفرینش و زندگی بشر، اقتضا دارد که انسان ها دوباره زنده شوند و به کردار آنان رسیدگی شود؛ زیرا جز این، آفرینش و زندگی بشر، پوچ و بی هدف خواهد بود.

ص: 452

هدفداری تحولات آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 130 - 5

5 - هدفداری تحولات جهان

و لقد أخذنا .. لعلهم يذكرون

298- هدفداری خلقت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 5 - 2

2- آفرینش جهان (آسمان، زمین و...)، هدفدار و به دور از عبث کاری است.

خلق السموت والأرض بالحقّ

«حقّ» در مقابل باطل قرار دارد و باطل گاهی در معنای عبث به کار می رود. بنابراین حق به معنای هدفدار بودن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 22 - 6

6- برپایی قیامت، بخشی از اهداف الهی در آفرینش جهان

بالحقّ و لتجزی کلّ نفس بما کسبت

برداشت بالا بنابراین نکته است که «و لتجزی» عطف بر محذوف باشد؛ یعنی، آفرینش به حق هستی اهداف متعددی را دنبال می کند و از آن میان، تنها یک مورد ذکر شده است که جزای عادلانه مردم است و قیامت صحنه اصلی بروز و ظهور آن می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 3 - 2

2- خداوند، در آفرینش جهان، دارای هدفی بایسته و به دور از کمترین کاستی و بیهودگی

ما خلقنا السموت والأرض و ما بینهما إلاّ بالحقّ

اطلاق «الحق» - با همه گستردگی و شمول آن - بر آفرینش خداوند، می رساند که در آفرینش او، کمترین ضعف، سستی، بیهودگی و .. وجود ندارد؛ بلکه از همه جهات در نهایت حقانیت و کمال است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 38 - 8

8 - شکل گیری تدریجی جهان، دارای ملاک های حکیمانه و نه معلول خستگی و محدودیت قدرت خداوند *

و لقد خلقنا السموت والأرض . . . و ما مسنا من لغوب

برداشت بالا بدان احتمال است که بیان «ما مسنا من لغوب» - در پی «سنة أيام» - نظر به این جهت داشته باشد که اصولاً در آفرینش، رنج و خستگی برای خداوند مطرح نیست و اگر کار آفرینش را در شش مرحله صورت داده است، دلایل دیگری دارد و به سبب محدودیت قدرت او نیست.

ص: 453

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 10 - 4

4 - آفرینش زمین و نظام هستی از سوی خدا ، هدفمند است .

و السَّماء رفعها و ... و الأرض وضعها للأنام

خداوند متعال در این آیه، نمایانده است که اصولاً سامان یافتن زمین و شکل گیری آن از آغاز، بدان هدف صورت گرفته که زیستگاه آدمیان باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 3 - 11، 2

2 - آفرینش جهان (آسمان ها ، زمین و ...) ، براساس حق و هدفدار و به دور از بیهوده کاری است .

خلق السموت و الأرض بالحقّ

«حقّ» در مقابل باطل قرار دارد. یکی از معانی «باطل» عبث و بیهوده کاری است؛ یعنی، کاری که در آن هدف معقولی لحاظ نشود.

11 - معاد و بازگشت انسان ها ، به پیشگاه عدل الهی برای کیفر و پاداش ، مقتضای آفرینش به حق و هدفمند جهان است .

خلق السموت و الأرض ... و إليه المصير

ذکر معاد انسان ها - پس از بیان آفرینش جهان بر پایه حق و هدفمندی - می تواند گویای نکته یاد شده باشد.

299- هدفداری نظام آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 13 - 8

8 - نظام هدف مند و هماهنگ هستی در تأمین نیاز های انسان ، نشانگر توحید و یگانگی مبدأ جهان

و سَخَّر لکم ... جميعاً منه إنّ فی ذلک لآیت لقوم یتفکرون

تأکید «جميعاً منه»، انسان را به مبدأ یگانه هستی متوجه می سازد. این تذکر در پی «سَخَّر لکم ما...»، می تواند از آن جهت باشد که هدف مندی هستی - که از لام غایت در «لکم» استفاده می شود - خود دلیلی است بر هماهنگی همه اجزای نظام در جهت واحد و این مستلزم مبدئی یگانه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 33 - 8

8- مجموعه آفرینش جهان مادی (آسمان، زمین، ماه، خورشید، باران و...) در خدمت انسان و هماهنگی و متناسب با نیازها، خواسته‌ها و مصالح او

الله الذی خلق السموت و الأرض .. رزقاً لکم ... و سخّر لکم الشمس و القمر دائبین

از اینکه خداوند فرمود: آسمانها، زمین، ماه، خورشید و... را برای انسان تسخیر و رام ساختیم، حکایت از آن دارد که همه آنها

ص: 454

با خلقت انسان و نیازمندیهای وی هماهنگ شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 22 - 3

3- نظم و هماهنگی در جهان آفرینش ، دلیلی است بر وحدانیت خداوند .

لو كان فيهما إله إلا الله لفسدتا

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که «إلا» به معنای «غیر» باشد؛ یعنی، اگر غیر خداوند، خدایان دیگری در جهان بود، نظم کنونی جهان متلاشی می شد. مفهوم و پیام این سخن این است که نظم کنونی جهان، تنها به اراده خدا و دلیل بر وحدانیت او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 91 - 7

7 - نظام هماهنگ و سامان مند جهان ، دلیل یگانه بودن خدا و بطلان پندار شرک

و لعلا بعضهم على بعض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 60 - 4

4- ارتباط و هماهنگی مظاهر و پدیده های هستی ، نشان دهنده یگانگی مدبر آن

خلق السموت والأرض وأنزل لكم من السماء .. ذات بهجه

ذکر آفرینش آسمان ها و زمین و اشاره به ارتباط، هماهنگی و پیوستگی عناصر آن (بدین صورت که باران از آسمان بیارد، گیاهان از زمین بروید، طراوت و زیبایی از آن پدید آید و انسان با دیدن آن شادمان گردد) نشانه ای از یگانگی خالق و مدبر آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 61 - 6

6- ارتباط ، هماهنگی و همسویی مظاهر و پدید های طبیعت ، نشانی گویا بر وحدت تدبیر و یگانگی مدبر آن

أمن جعل الأرض قرارًا وجعل ... وجعل ... أءله مع الله

واژه «جعل» - که به صورت مکرر در آیه به کار رفته است - اشاره به جلوه ای از مظاهر مفید طبیعت دارد. این امور در مجموع، محیطی مساعد برای حیات بشر پدید آورده است. بنابراین تعبیر «أله مع الله» بیانگر این مطلب است که میان هماهنگی نظام طبیعت و یگانگی مدبر آن، ارتباطی روشن و تنگاتنگ هست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 3 - 5,6,8

5 - در آفرینش جهان، هیچ گونه اختلاف و ناهماهنگی دیده نمی شود.

ما تری فی خلق الرحمن من تفاوت

«تفاوت»، به معنای اختلاف و ناهماهنگی است.

6 - تشویق و ترغیب خداوند، به نگاه ژرف در مبدأ پیدایش جهان و نظم و هماهنگی میان آنها

ص: 455

ما تری فی خلق الرحمن من تقوت ثم ارجع البصر هل تری من فطور

8 - جهان آفرینش ، جهانی است هماهنگ ، موزون و منسجم .

سموت طباقاً ما تری فی خلق الرحمن من تقوت. .. هل تری من فطور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 17 - 4

4 - قوانین حاکم بر نباتات ، بر انسان ها نیز حکمفرما است .

و الله أنبتکم من الأرض نباتاً

به کار رفتن تعبیر «أنبات» و «نبات»، می تواند اشاره به حقیقت یاد شده باشد.

301- هماهنگی اجزای آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 164 - 20، 18

18 - چگونگی جهان آفرینش (پیوند و ارتباط اجزای آن با یکدیگر و هماهنگی و هدفداری آنها) حکایت از آفریننده ای واحد دارد .

إن فی خلق السموت و الأرض .. لآیت لقوم یعقلون

از آنجا که آیه شریفه در مقام استدلال بر مسأله توحید است، به نظر می رسد: متعلق «یعقلون»؛ یعنی، آنچه محط اندیشه است، پیوند اجزای یک مجموعه از جهان با یکدیگر و ارتباط مجموعه ها با همدیگر و هدفداری آنهاست؛ زیرا پیوند، ارتباط و هدفداری جهان می تواند از خالق یگانه و مدبری واحد حکایت کند.

20 - شرک ورزی و دست نیافتن به توحید ، نشانه اندیشه نکردن و درک نکردن پیوند و هماهنگی در جهان آفرینش است .

إن فی خلق السموت و الأرض .. لآیت لقوم یعقلون

302- هماهنگی قرآن با آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 53 - 16، 6

6 - معارف قرآنی ، هماهنگ با قوانین هستی و فطرت انسانی

سنريهم ءايتنا .. وفي انفسهم حتى يتبين لهم انه الحق

برداشت ياد شده بر اين اساس است كه ضمير «آنه» به قرآن باز گردد.

16 - احاطه ربوبيت خداوند بر هستي ، گواه حقانيت پيام او و هماهنگي آن با قوانين نظام هستي

سنريهم ءايتنا .. حتى يتبين لهم انه الحق اولم يكف برّك انه على كل شيء

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

17 - احقاف - 46 - 2 - 8

8- برنامه ها و پيام هاي قرآن ، حكيمانه و منطبق با واقعيت هاي هستي است .

ص: 456

تنزیل الکتب من الله العزیز الحکیم

توصیف خداوند به حکمت - در پی سخن گفتن از نزول قرآن - می تواند ناظر به مطلب بالا باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قدر - 1 - 97

7 - قرآن ، کتابی با عظمت و گنجینه معارفی هماهنگ با مقدرات جهان

إنا أنزلناه فی لیلہ القدر

نزول قرآن در شب قدر، اسناد نازل کردن آن به خداوند و آوردن ضمیر بدون مرجع آن - که خود حاکی از شهرت مرجع ضمیر است - نشانه های عظمت قرآن است. تناسب ظرف و مظروف نیز، بیانگر هماهنگی نزول قرآن با ویژگی های شب قدر است.

303- هماهنگی نظام آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 13 - 8

8 - نظام هدف مند و هماهنگ هستی در تأمین نیاز های انسان ، نشانگر توحید و یگانگی مبدأ جهان

و سخر لکم . . . جمیعاً منه إن فی ذلک لآیت لقوم یتفکرون

تأکید «جمیعاً منه»، انسان را به مبدأ یگانه هستی متوجه می سازد. این تذکر در پی «سخر لکم ما...»، می تواند از آن جهت باشد که هدف مندی هستی - که از لام غایت در «لکم» استفاده می شود - خود دلیلی است بر هماهنگی همه اجزای نظام در جهت واحد و این مستلزم مبدئی یگانه است.

304- یهود و آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 53 - 2، 3، 1

1 - یهود ، نقشی در نظام هستی ندارند .

ام لهم نصیب من الملک

2 - کارساز نبودن یاری هیچکس برای یهودیان ، معلول نقش نداشتن آنان در نظام هستی است .

فلن تجد له نصيراً. ام لهم نصيب من الملك

در برداشت فوق، جمله «ام لهم»، علت برای جمله «فلن تجد . . .» گرفته شده است.

3- اگر یهودیان در حکومت بر هستی نقشی داشتند، هیچ پیشیزی به مردم نمی دادند .

ام لهم نصيب من الملك فاذا لا يؤتون الناس نقيراً

کلمه «نقيراً» به معنای چیزی است که پرنده ای با منقار خویش برمی گیرد و کنایه از چیز حقیر و اندک است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 64 - 41

ص: 457

41 - اعتقاد یهود به کناره‌گزینی خداوند از تدبیر امور جهان پس از فراغت از آفرینش آن

وقالت اليهود ید الله مغلوله

از امام صادق (ع) در توضیح آیه فوق روایت شده: .. قالوا قد فرغ من الامر فلا یزید و لا ینقص ...

توحید صدوق، ص 167، ح 1، ب 25؛ نورالثقلین، ج 1، ص 649، ح 278.

ص: 458

6- آگاهی

1- آثار آگاهی از تحولات تاریخ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 11 - 7

7- آگاهی از رخداد های تاریخی ، هموار کننده مشکلات و سهولت بخش سختیها

و لقد أرسلنا من قبلك فی شیع الأولین . و ما یأتیهم من رسول إلاّ كانوا به یتستهزءون

2- آگاهی اخروی از عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 13 - 5

5- انسان بر اعمال خود در قیامت ، آگاهی می یابد .

و کلّ إنسن . . . کتبًا یلقه منشورًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 64 - 10,9

9- خداوند ، انسان را از نتیجه و حقیقت کارهایی که در دنیا انجام می دهد آگاه خواهد ساخت .

و یوم یرجعون إلیه فینبئهم بما عملوا

10 - قیامت ، روز آگاه شدن انسان از حقیقت و نتیجه اعمال خویش

و یوم یرجعون إلیه فینبئهم بما عملوا

3- آگاهی اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 459

10 - اسراء - 17 - 13 - 5

5- انسان بر اعمال خود در قیامت ، آگاهی می یابد .

و كلّ إنسن . . . كتبًا يلقه منشورًا

4- آگاهی اخروی کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 39 - 8

8- آگاهی یافتن کافران بر دروغ گویی خویش ، از جمله دلایل احیای مجدد انسان ها در قیامت

بلی وعدًا علیه حقًا . . . و ليعلم الذين كفروا أنهم كانوا كذابين

5- آگاهی اخروی گمراهان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 130 - 15

15 - گمراهان پیرو شیطانها در قیامت بر کفرورزی خویش در دنیا آگاهی می یابند. *

و شهدوا علی أنفسهم أنهم كانوا کفرین

«شاهد» عالمی است که آنچه را دریافته بیان می کند. (لسان العرب). لذا اگر «شهدوا» به معنای شهادت دادن باشد، لازمه آن آگاهی فرد است.

6- آگاهی اخروی گناهکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 159 - 10

10 - خداوند در قیامت خلافکاران را به اعمال ناپسندشان آگاه خواهد ساخت.

ثم ینبئهم بما كانوا یفعلون

7- آگاهی از آثار ایمان

1- آگاهی از غیب و یا صدور پیمانی از جانب خداوند، از راه های وقوف بر پی امد های کفر و ایمان و آثار آنها است .

لَأُتِينَ . . . أَطَّلِعَ الْغَيْبَ أَمْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا

همزه در «أطلع» - که در اصل أَطَّلِعَ بوده - برای استفهام انکاری است و فاعل فعل ضمیری است که به «الذی» در آیه قبل

باز می گردد. از این رو مضمون آیه چنین می شود: آیا آن کافری که مدعی شد کفر، موجب دستیابی به مال و فرزند است، بر غیب آگاهی یافته و یا عهدی از جانب خداوند دریافت کرده است؟! مراد از عهد، نوشته و یا بیانی است که از ناحیه خداوند صادر گردیده باشد.

8- آگاهی از آثار کفر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 78 - 1

1- آگاهی از غیب و یا صدور پیمانی از جانب خداوند، از راه های وقوف بر پی امد های کفر و ایمان و آثار آنها است .

لَأُتَيْنَ .. أَطَّلِعُ الْغَيْبِ أَمْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا

همزه در «أَطَّلِعُ» - که در اصل أَطَّلِعُ بوده - برای استفهام انکاری است و فاعل فعل ضمیری است که به «الذی» در آیه قبل باز می گردد. از این رو مضمون آیه چنین می شود: آیا آن کافری که مدعی شد کفر، موجب دستیابی به مال و فرزند است، بر غیب آگاهی یافته و یا عهدی از جانب خداوند دریافت کرده است؟! مراد از عهد، نوشته و یا بیانی است که از ناحیه خداوند صادر گردیده باشد.

9- آگاهی از اعمال حاجیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 158 - 7

7- خداوند به اعمال زائران خانه خدا (به جا آوردن حج و عمره و سعی میان صفا و مروه) آگاه است .

فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ .. وَ مَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ

10- آگاهی از برپایی قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 187 -

2,4,10,11,13,14,15

2- آگاهی به زمان برپایی قیامت، دانشی در انحصار خداوند

قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي .. قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ

4- خداوند تنها قدرتی است که بر آشکارسازی قیامت تواناست .

لا یجلیها لوقتها إلا هو

«تجلیه» مصدر «یجلی» به معنای اظهار کردن و آشکار ساختن است.

10 - دانش بشر ناتوان از پیش بینی زمان برپایی قیامت ، حتی به صورت احتمال

لا تأتیکم إلا بغته

در صورتی می توان گفت چیزی ناگهانی و بی خبر تحقق یافت که انسان زمان تحقق آن را، حتی به صورت احتمال و حدس، در ذهن خویش ترسیم نکرده باشد.

ص: 461

11 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) بر خلاف تصور مردم ، بر آگاه شدن به زمان تحقق قیامت اصرار نداشت و برای دستیابی به آن تلاش نکرد .

یسئلونک کأنک حفی عنها

«حفی به» یعنی کنجکاوی نمود و درباره آن زیاد پرسش کرد. چون کلمه «حفی» در آیه شریفه با «عن» متعدی شده، معنای کشف کردن نیز در آن مندرج است. یعنی «کانک حفی بها مستکشفاً عنها». گویا تو پرسش کرده ای و در صدد کشف آن برآمده ای.

13 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، بر خلاف تصور مردم ، به زمان برپایی قیامت آگاه نبود .

یسئلونک کأنک حفی عنها

«حفی عنها» که دلالت بر پرسش زیاد و تلاش برای کشف زمان قیامت دارد، به قرینه «یسئلونک»، کنایه از آگاهی نیز می باشد. یعنی آنان گمان می کنند که تو از زمان قیامت پرسش کرده ای و در نتیجه بدان آگاه شده ای.

14 - عموم مردم نمی دانند که آگاهی به زمان قیامت در انحصار خداوند است .

و لکن اکثر الناس لایعلمون

مفعول «لایعلمون» معنایی است که از «انما علمها ..» به دست می آید.

15 - انحصار دانش قیامت به خدا ، خود علم و معرفتی است که تنها برخی از مردم آن را در خواهند یافت .

إنما علمها عند الله و لکن اکثر الناس لایعلمون

11- آگاهی از پاداش اخروی هجرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 41 - 15، 14

14- آگاه شدن از فواید دنیوی هجرت در راه خدا و پاداش اخروی آن ، مورد تمنی خداوند

و الذین هاجروا .. لو کانوا یعلمون

از جمله معناها و استعمالهای «لو» تمنی است و برداشت فوق بر این اساس است.

15- آگاهی از ثمرات دنیوی هجرت در راه خدا و پاداش اخروی آن ، امری در حد ناممکن است .

و الذین هاجروا فی الله .. و لأجر الأخره أكبر لو کانوا یعلمون

برداشت فوق، بنابر امتناعی بودن «لو» و یا تمنی بودن آن است و «لو تمنی» در جایی استعمال می شود که مورد، محال و یا در حکم محال باشد.

12- آگاهی از توطئه دشمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 137 - 9

9- خداوند ، به سخنان و اندیشه های توطئه آمیز دشمنان اسلام آگاه است .

فإنما هم فی شقاق فسیکفیکهم اللّٰه و هو السميع العليم

ص: 462

13- آگاهی از عذابهای خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 50 - 6

6- آگاه ساختن از عذاب دردناک الهی و آگاهی از آن ، امری بس مهم و سودمند

نبیء عبادی انی انا الغفور الرحیم . و ان عذابی هو العذاب الالیم

«نبأ» به خبر مهم و بسیار سودمند گفته می شود (مفردات راغب).

14- آگاهی از عقیده باطل خود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 21 - 5

5- کافران ، به پوچی و بی اساس بودن بافته های دروغین و عقاید واهی خویش ، پی خواهند برد .

و ضلّ عنهم ما كانوا یفترون

15- آگاهی از عمل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 144 - 21، 5

5 - خداوند ناظر بر رفتار انسان ها و آگاه به ضمائر ایشان است .

قد نری تقلب وجهک فی السماء

21 - اعمال انسان ها هرگز مورد غفلت خداوند نخواهد بود .

و ما الله بغفل عما یعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 149 - 6

6 - اعمال انسان ها هرگز مورد غفلت خداوند نیست .

و ما اللّٰه بغفل عما تعملون

16- آگاهی از عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 28 - 13

13 - توجه و اعتقاد به آگاهی خداوند به اعمال انسان ها ، موجب برانگیختن آنان به رعایت دستورات الهی و پرهیز از نافرمانی او است .

وإن قیل لکم ارجعوا فارجعوا هوأزکی لکم واللّٰه بما تعملون علیم

ص: 463

سخن تهدیدآمیز خداوند به مؤمنان (و الله بما تعملون علیم)، می تواند به منظور مطلب فوق ادا شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 30 - 14

14 - خداوند ، از تمامی حرکات و رفتار انسان ها ، آگاه و باخبر است .

إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ

17- آگاهی از عمل بدعت گزاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 119 - 19

19 - آگاهی دقیق از اهل بدعت در دین و متجاوزان به حدود الهی، جلوه ای از ربوبیت خداوند

إِنَّ رَبِّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ

18- آگاهی از عمل در آخرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 23 - 11

11 - آگاهی یافتن انسان ها به تمامی اعمال خود ، در جهان پس از مرگ

ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

19- آگاهی از فواید دنیوی هجرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 41 - 14، 15

14- آگاه شدن از فواید دنیوی هجرت در راه خدا و پاداش اخروی آن ، مورد تمنی خداوند

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا... لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

از جمله معناها و استعمالهای «لو» تمنی است و برداشت فوق بر این اساس است.

15- آگاهی از ثمرات دنیوی هجرت در راه خدا و پاداش اخروی آن ، امری در حد ناممکن است .

والذین هاجروا فی الله . . . ولأجر الأخره أكبر لو كانوا یعلمون

برداشت فوق، بنابر امتناعی بودن «لو» و یا تمنی بودن آن است و «لو تمنی» در جایی استعمال می شود که مورد، محال و یا در حکم محال باشد.

ص: 464

20- آگاهی از قصه ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 51 - 1

1- پیامبر (صلی الله علیه و آله) وظیفه دار باخبر ساختن بندگان از ماجرای مهمانان حضرت ابراهیم (فرشتگان)

و تَبَّهْمَ عَنِ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ

21- آگاهی از قصه اصحاب کهف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 26 - 10، 15

10- ماجرای اصحاب کهف، رازی است که دست یافتن بشر به زوایای آن، جز با وحی، ممکن نیست.

قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا لَهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

15- ولایت و نظارت یگانه خدا بر اصحاب کهف، دلیل علم برتر الهی و عدم آگاهی دیگران به زوایای سرگذشت آنان است.

قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا .. مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 27 - 8

8- بها ندادن به آرای دیگران در سرگذشت اصحاب کهف، رهنمود خداوند به پیامبرش (صلی الله علیه و آله) بود.

قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا .. وَاتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ كِتَابِ رَبِّكَ

نکته یاد شده، بدان احتمال است که رهنمود الهی به تلاوت آیات وحی، در بردارنده این مفهوم باشد که سخن غیر وحی، از اتقان کافی برخوردار نیست و در جریانی تاریخی، مانند جریان اصحاب کهف، مطمئن ترین منبع، وحی است.

22- آگاهی از قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 2 - 7

7- تنها خداوند آگاه از زمان قیامت و حشر آدمی است.

و أجل مسمى عنده

مراد از «اجل مسمى» می تواند زمان برپایی قیامت باشد که پس از ذکر خلقت و عمر آدمی به عنوان آخرین منزل ذکر شده است.

23- آگاهی از نیت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 144 - 5

ص: 465

5 - خداوند ناظر بر رفتار انسان ها و آگاه به ضمائر ایشان است .

قد نرى تقلب وجهك في السماء

24- آگاهی از نیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 29 - 4

4 - خداوند به رفتار ، کردار ، نیت و اسرار آدمیان آگاه است .

و الله يعلم ما تبون و ما تكتمون

25- آگاهی از نیازهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 20 - 13

13 - انتخاب پیامبران از میان انسان ها و با ویژگی های انسانی ، برخاسته از بصیرت و بینایی همه جانبه خداوند بر احوال و نیاز های انسان ها

و ما أرسلنا قبلك من المرسلين إلا أنهم ليأكلون الطعام . . . و كان ربك بصيراً

26- آگاهی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 172 - 7

7- آگاهی انسان در نشئه حجاب به ربوبیت خداوند ، برخاسته از آگاهی او در نشئه شهود است .

أشهدهم على أنفسهم . . . أن تقولوا يوم القيمة إنا كنا هذا غفلين

«أن تقولوا . . .» به تقدیر «لام» و «لا»ی نافیه است. یعنی «لأن لا تقولوا» (ما مسأله اشهاد را عملی کردیم تا روز قیامت نگوئید از ربوبیت خدا غافل بودیم.) این تحلیل می رساند که اگر مسأله اشهاد نبود، حجت بر انسانها تمام نبود و خداوند آنها را به خاطر غفلت از ربوبیتش مؤاخذه نمی کرد. از لوازم این معنا آن است که آگاهی بالفعل انسانها نسبت به خدا به خاطر مسأله اشهاد می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - وجود نشئه شهود و آگاه شدن آدمی به ربوبیت و وحدانیت خدا در آن نشئه ، از میان برنده هر گونه عذر و بهانه ای برای روی آوردن به شرک

و أشهدهم علی أنفسهم . . . أو تقولوا إنما أشركنا

ص: 466

27- آگاهی انسان در محشر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 30 - 4

4- آگاهی انسان ها به تمامی اعمال و کرده های خود در عرصه محشر

و یوم نحشر هم جميعاً .. هنالك تبلوا كل نفس ما أسلفت

کلمه «ما» در «ما أسلفت» ظهور در عموم دارد؛ یعنی، در عرصه محشر هر کسی به زیر و رو کردن کرده های خویش خواهد پرداخت و از آنها با خبر خواهد شد.

28- آگاهی اهل کتاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 114 - 9

9- اهل کتاب (عالمان یهود و نصارا) آگاه به حقانیت قرآن و نزول آن از جانب خدا

و الذين ءاتينهم الكتب يعلمون انه منزل من ربك بالحق

29- آگاهی بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 40 - 17

17- آگاهی های تاریخی ، می تواند دارای نقشی سازنده برای آدمی باشد .

بینی اسرائیل اذکروا نعمتی التي أنعمت علیکم

به یاد آوردن نعمتهای گذشته - که نوعی آگاهی تاریخی است - مورد سفارش و توصیه خداوند قرار گرفته است و از آنجا که سفارشهای خداوند همواره در راستای سازندگی انسان و هدایت اوست، می توان به برداشت فوق دست یافت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 65 - 4

4- بنی اسرائیل ، آگاه به سرگذشت شوم اصحاب سبت و علل آن هستند .

و لقد علمتم الذين اعتدوا منكم في السبت فقلنا لهم كونوا قردة خسئين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

6 - اعراف - 7 - 149 - 3، 2، 1

1 - بني اسرائيل پس از مدتی با پی بردن به عدم شایستگی مجسمه گوساله برای پرستش ، به گمراهی خود آگاه و از کرده خویش پشیمان شدند .

و لما سقط في أيديهم ورأوا أنهم قد ضلوا

ص: 467

جمله «سقط فی ایدیهم» کنایه از پشیمانی است. زیرا انسان در هنگام پشیمانی چانه خویش را بر دستانش قرار می دهد؛ به گونه ای که گویا در دست خود فرو افتاده است.

2- بنی اسرائیل پس از آگاهی به گمراهی خویش، از گوساله پرستی توبه کردند و به گناه خویش معترف شدند.

قالوا لئن لم یرحمنا ربنا و یغفر لنا لنکونن من الخسرین

3- بنی اسرائیل پس از اذعان به گمراهی خویش، به این حقیقت رسیدند که نجاتشان از فرجام شوم گوساله پرستی در گرو شمول رحمت خدا و مغفرت اوست.

قالوا لئن لم یرحمنا ربنا و یغفر لنا لنکونن من الخسرین

30- آگاهی به اجل مسمی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 2 - 14

14- عن أبی عبداللّٰه (ع) فی قوله: «قضى أجلا و أجل مسمى عنده» قال: الأجل الأول هو ما نبذه إلى الملائكة و الرسل و الأنبياء و الأجل المسمى عنده هو الذى ستره اللّٰه عن الخلائق.

امام صادق (ع) درباره سخن خداوند «قضى أجلا . . .» فرمود: اجل اول، اجلی است که خداوند فرشتگان و رسولان و انبیا را از آن آگاه نموده و اجل معین را که نزد اوست، از تمام خلائق پنهان داشته است.

31- آگاهی به اجل معلق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 2 - 14

14- عن أبی عبداللّٰه (ع) فی قوله: «قضى أجلا و أجل مسمى عنده» قال: الأجل الأول هو ما نبذه إلى الملائكة و الرسل و الأنبياء و الأجل المسمى عنده هو الذى ستره اللّٰه عن الخلائق.

امام صادق (ع) درباره سخن خداوند «قضى أجلا . . .» فرمود: اجل اول، اجلی است که خداوند فرشتگان و رسولان و انبیا را از آن آگاه نموده و اجل معین را که نزد اوست، از تمام خلائق پنهان داشته است.

32- آگاهی به روحیه دشمنان دین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لزوم آشنایی انبیا و رهبران الهی به روحیات مردم و ماهیت مخالفان و منکران دین

فلا تكونن من الجهلین

ص: 468

33- آگاهی به روحیه متقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 44 - 5

5 - علم دقیق خداوند به حالات و روحیات تقوایشگان

والله اعلم بالمتقین

34- آگاهی به متجاوزان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 119 - 19

19 - آگاهی دقیق از اهل بدعت در دین و متجاوزان به حدود الهی، جلوه ای از ربوبیت خداوند

إن ربك هو أعلم بالمعتدين

35- آگاهی پادشاه مصر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 51 - 4

4- پادشاه مصر پیش از بازجویی از زنان اشراف، به تقاضای آنان (درخواست کام روایی) از یوسف (ع) و بی گناهی او آگاه شده بود.

قال ما خطبكن إذ رودتن يوسف عن نفسه

«إذ» بدل اشتمال برای «خطبکن» است و بیانگر مقصود پادشاه از ماجرای است که درباره آن بازجویی می کرد. بنابراین «ما خطبکن...» ; یعنی، داستان شما چیست؟ منظورم آن داستانی است که تقاضای کام روایی از یوسف می کردید. تصریح شاه به اینکه شما زنان از یوسف (ع) تقاضا کردید، می رساند که وی به مراد آنان و بی گناهی یوسف (ع) آگاهی یافته بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 52 - 2

2- آگاه شدن عزیز مصر به پرهیز یوسف (ع) از رابطه نامشروع با همسر وی، از اهداف یوسف (ع) در تقاضای دادرسی و بازجویی از

زنان اشراف

چنان چه «ذلك ليعلم . . .» کلام يوسف(ع) باشد، مشارالیه «ذلك» خارج نشدن از زندان و تقاضای دادرسی و محاکمه زنان اشراف است. ضمیر در «يعلم» و «لم أأخنه» می تواند به «عزیز» باز گردد و می تواند مراد از آن «ملک» باشد. برداشت فوق بر اساس احتمال نخست است. بنابراین «ذلك ليعلم . . .» ؛ یعنی، بیرون نرفتن من از زندان و تقاضای دادرسی بدان خاطر بود که عزیز مصر بدانند من در نهان به او خیانتی نکردم.

36- آگاهی پوست از عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 20 - 4

4- آگاهی گوش، چشم و پوست آدمی، از اعمال و رفتار او

شهد علیهم سمعهم و أبصرهم و جلودهم بما كانوا یعملون

گفتنی است که گواهی دادن فرع بر آن است که گواهی دهنده به آنچه گواهی می دهد آگاه باشد.

37- آگاهی جادوگران فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 121 - 4

4- ساحران به رسالت ها و پیام های موسی (ع) قبل از اقدام به مبارزه با وی آگاه بودند .

قالوا ءامنا رب العلمین

تأکید ساحران به ربوبیت خداوند و پذیرش سریع آن پس از آگاهی به حقانیت موسی (ع)، بیانگر این است که آنان پیش از حضور در صحنه مبارزه به پیامهای وی، که بارزترین آن اعتقاد به ربوبیت مطلق خداوند است، آگاه شده بودند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 122 - 2

2- ساحران مؤمن به موسی (ع)، مردمی هوشیار و به ترفند ها و سیاست بازی های فرعون و اشرافیان دربار وی آگاه بودند .

38- رب موسی و هرون

به نظر می رسد از اهداف ساحران در تفسیر «رب العلمین» به «رب موسی و هرون» این باشد که مبادا فرعونیان پس از خاتمه ماجرا چنین وانمود کنند که ساحران به فرعون سجده کردند و او را «رب العلمین» خواندند. و این معنا حکایت از هوشیاری ساحران و آگاهی آنان به ترفندهای فرعون دارد.

39- آگاهی چشم از عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- آگاهی گوش ، چشم و پوست آدمی ، از اعمال و رفتار او

شهد علیهم سمعهم و أبصرهم و جلودهم بما كانوا یعملون

گفتنی است که گواهی دادن فرع بر آن است که گواهی دهنده به آنچه گواهی می دهد آگاه باشد.

ص: 470

40- آگاهی در تبلیغ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 122 - 14

14 - ارشاد مردم و تبلیغ دین در جامعه ، منوط به داشتن آگاهی عمیق به مبانی دین

لیتفقها فی الدین ولینذروا قومهم

41- آگاهی در تربیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 104 - 4

4 - نقش اساسی ارائه آگاهی و بینش در تربیت و پرورش

قد جاءکم بصائر من ربکم

ذکر نام مقدس «رب»، با ضمیر خطاب «کم» پس از بیان ارائه بینشها، بیانگر این است که این کار از جمله شؤون ربوبیت، و بالطبع در تربیت و پرورش مؤثر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 117 - 3

3 - تربیت، نیازمند علم و آگاهی ژرف است.

إن ربک هو أعلم

گزینش نام مقدس «رب» و اضافه آن به ضمیر خطاب و سپس توصیف آن به اعلمیت، بیانگر رابطه علم و ربوبیت می تواند باشد.

42- آگاهی در جهاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 141 - 4

4 - بروز نقطه های ضعف در جنگ و آگاهی از آن ، زمینه مناسبی برای خالص شدن مؤمنان از عیب ها و نقصها

ان یمسسکم قرح . . . نداولها بین الناس ... ولیمحصّ الله الذین امنوا

چون «تمحیص» به معنای خالص سازی از عیب و نقص است و این خالص سازی نتیجه شکست مؤمنان فرض شده، می توان گفت که شکست مسلمانان باعث می شود که آنها عیبهای و نقصهای خود را بشناسند و در رفع آن بکوشند.

43- آگاهی در عبادت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 102 - 11

ص: 471

11 - عبادت خداوند باید آگاهانه و بر اساس معرفت و شناخت باشد.

ذلکم الله ربکم . . . فاعبدوه

44- آگاهی در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 164 - 10

10 - خداوند آگاه کننده مردم به حقانیت معارف دین در قیامت

ثم إلى ربکم مرجعکم فینبئکم

45- آگاهی در نقل خبر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 133 - 18

18 - شرح و بیان وقایع ، باید از روی علم و آگاهی باشد .

أم کنتم شهداء إذ حضر یعقوب الموت

خداوند، ادعای یهود (وصیت یعقوب به ملازمت بر یهودیت) را با این جمله «أم کنتم . . .» (شما که حضور نداشتید . . .) بی اساس دانسته است و این بدان معناست که: خبر و بیان وقایع باید از روی علم و آگاهی بوده تا شایسته پذیرش باشد.

46- آگاهی عزیز مصر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 28 - 9

9- شناخت عزیز مصر از روحیه زنان و آگاهی او به ترفندهایشان

إن کیدکنّ عظیم

47- آگاهی علمای اهل کتاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- عالمان اهل کتاب ، مطلع از وعده های خداوند در کتاب های آسمانی پیشین به نزول کتاب آسمانی قرآن

الذین أُوتوا العلم من قبله إذا يتلى عليهم يخرون . . . يقولون سبحن ربنا إن كان

ص: 472

48- آگاهی علمای مسیحیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 114 - 9

9 - اهل کتاب (عالمان یهود و نصارا) آگاه به حقانیت قرآن و نزول آن از جانب خدا

و الذین ءاتینهم الکتب یعلمون أنه منزل من ربک بالحق

49- آگاهی علمای یهود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 75 - 13

13 - عالمان یهود در عصر پیامبر (صلی الله علیه و آله)، به الهی بودن قرآن آگاهی کامل داشتند .

و هم یعلمون

برداشت فوق، مبتنی بر این است که مفعول «یعلمون» به قرینه «یسمعون کلام الله» الهی بودن کلامی باشد که برای آنان قراءت می شده است؛ یعنی: «و هم یعلمون ان الذی یسمعونه کلام الله».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 114 - 9

9 - اهل کتاب (عالمان یهود و نصارا) آگاه به حقانیت قرآن و نزول آن از جانب خدا

و الذین ءاتینهم الکتب یعلمون أنه منزل من ربک بالحق

50- آگاهی فرعونیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 134 - 8

8 - فرعونیان آگاه به تأثیر دعای موسی (ع) در رفع عذاب از ایشان

ادع لنا ربک بما عهد عندک

51- آگاهی کافران صدر اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 6 - 3

3- آگاهی کافران عصر پیامبر (صلی الله علیه و آله) از سرنوشت امتهای پیشین

ألم یروا کم أهلكنا من قبلهم من قرن مکنهم فی الأرض

از اینکه می فرماید «ألم یروا»، معلوم می شود تاریخ گذشتگان در دسترس کافران بوده و از آن اطلاع داشته اند.

ص: 473

52- آگاهی گوش از عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 20 - 4

4- آگاهی گوش ، چشم و پوست آدمی ، از اعمال و رفتار او

شهد علیهم سمعهم و أبصرهم و جلودهم بما كانوا یعملون

گفتنی است که گواهی دادن فرع بر آن است که گواهی دهنده به آنچه گواهی می دهد آگاه باشد.

53- آگاهی لوط (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 79 - 5

5- لوط (ع) ، آگاه به رسوخ خوی همجنس گرایی در اخلاق و رفتار قوم خویش

و إنک لتعلم ما نرید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 68 - 7

7- حضرت لوط (ع) از نیت سوء و تجاوزکارانه قومش نسبت به مهمانان خویش باخبر و از آن به شدت نگران و بیمناک بود .

قال إن هؤلاء ضیفی فلا تفضحون

درخواست لوط(ع) از قومش برای اجتناب از عملی شرم آور، به دنبال روانه شدن آنان به در خانه آن حضرت - بی آنکه توضیح دیگری داده شده باشد - حکایت از این نکته می کند که لوط(ع) از قصد آنان باخبر بود.

54- آگاهی متقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 201 - 2

2 - تقواییشان به هنگام مواجه شدن با شیطان و وسوسه های او ، فرمان های خدا را به یاد آورده و به راهی که مسیر تقواست ، واقف می شوند .

إن الذين اتقوا إذ امسهم طئف من الشيطان تذكروا فإذا هم مبصرون

تذکر در اینجا به معنای توجه کردن و به خاطر آوردن دانسته هاست و مراد از دانسته ها، به قرینه آیه 199، اوامر الهی است. «ابصار» (مصدر مبصرون) به معنای بینا شدن و آگاهی یافتن است و مراد از آن به دلیل «الذین اتقوا» قرار گرفتن در مسیر تقوایبشگی و در نتیجه رهیدن از دام شیطان است.

ص: 474

55- آگاهی محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 101 - 6

6 - اطلاع یافتن پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان از وجود منافقان، در پرتو وحی

و ممن حولکم... نحن نعلمهم

56- آگاهی مردم صدر اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 70 - 2

2 - اطلاع مردم عصر پیامبر از سرنوشت قوم نوح، عاد، ثمود، ابراهیم، اصحاب مدین و شهرهای زیر و رو شده پیشینیان (قوم لوط و...)

الم یأتهم نبأ الذین من قبلهم قوم نوح... و المؤمنت

استفهام در «الم یأتهم» برای توبیح است. سرزنش منافقان و کافران به خاطر عبرت نگرفتن از سرنوشت پیشینیان، رسای به این حقیقت است که آنان از سرگذشت پیشینیان آگاهی داشتند.

57- آگاهی مردم مقارن بعثت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 45 - 16

16 - مردم عصر بعثت از کیفر هلاکت بار الهی نسبت به اقوام ستمگر پیشین آگاه بودند.

الذین ظلموا أنفسهم و تبین لکم کیف فعلنا بهم و ضربنا لکم الأمثال

58- آگاهی مسلمانان صدر اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 75 - 3

3 - خداوند، مسلمانان را از ایمان نیاوردن بنی اسرائیل و طایفه یهود آگاه ساخت.

أفتطمعون أن يؤمنوا لكم

همزه استفهام در «أفتطمعون» استفهام انکار توییخی یا تعجیبی است و در هر صورت دلالت بر این دارد که: جامعه یهود و بنی اسرائیل به اسلام و قرآن ایمان نخواهند آورد.

ص: 475

59- آگاهی مسیحیان به محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 146 - 12

12 - از امام صادق (ع) روایت شده است که فرمود: « هذه الآية نزلت في اليهود والنصارى يقول الله تبارك و تعالی « الذين آتيناهم الكتاب » یعنی التوراه و الأنجیل - يعرفونه - یعنی رسول الله كما يعرفون أبناءهم لان الله عز و جل قد أنزل عليهم في التوراه و الزبور و الأنجیل صفه محمد و صفه اصحابه و مبعثه و هجرته . . . » ;

آیه فوق، درباره یهود و نصارا نازل شده است و آنان کسانی بودند که تورات و انجیل به آنان داده شده بود و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را مانند فرزندان خود می شناختند؛ چون خداوند در تورات، زبور و انجیل صفات رسول خدا و اصحابش و بعثت و هجرت آن حضرت را نازل کرده بود . . . ».

60- آگاهی مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 55 - 6

6- مشرکان ناسپاس ، از سزای ناسپاسی شان مطلع خواهند شد .

بریتهم یشرکون . . . فتمتعوا فسوف تعلمون

61- آگاهی مشرکان پیرو

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 166 - 5

5- قیامت ، روز آگاهی مشرکان تابع و دنباله رواز گمراهی پیشوایان و بزرگان خویش

إذ تبرأ الذين اتبعوا من الذين اتبعوا

62- آگاهی منافقان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 63 - 6

6 - موضع گیری خصمانه منافقان در برابر خدا و رسولش ، علی رغم آگاهی آنان به عاقبت دردناک عملکردشان ، شگفت آور است .

ألم يعلموا أنه من يحادد الله ورسوله فأن له نار جهنم

با توجه به اینکه «ألم يعلموا» توییخ است و این نوع توییخ در مواردی به کار می رود که توییخ شونده آگاه بوده و نمی بایست پس از آگاهی مرتکب خلاف شود، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 476

7 - توبه - 9 - 64 - 2

2- آگاهی منافقان به اطلاع خداوند بر اسرار قلبشان

يَحْذِرُ الْمُنْفِقُونَ أَنَّ تَنْزِيلَ عَلَيْهِمْ سُورَةَ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ

شک نیست که ترس منافقان مبتنی بر مقدماتی است که از جمله آن مقدمات، آگاهی آنان است به اینکه خداوند بر اسرار آدمی آگاه و عالم است.

63- آگاهی موسی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 151 - 1

1 - موسی (ع) پس از مشاجره خویش با هارون و پی بردن به ناتوانی او در برابر منحرفان، رو به درگاه خدا آورد و به مناجات با او پرداخت.

قال رب اغفر لي ولأخي

64- آگاهی مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 101 - 6

6 - اطلاع یافتن پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان از وجود منافقان، در پرتو وحی

و ممن حولکم... نحن نعلمهم

65- آگاهی ولی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 26 - 17

17- شایستگی برای ولایت و سرپرستی موجودات، در انحصار مالک آگاه و هوشمند جهان هستی است.

له غيب السموت و الأرض أبصر به و أسمع ما لهم من دونه من ولی

66- آگاهی یعقوب (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 5 - 7

7- یعقوب (ع) از روایات فرزندان خویش مطلع بود.

لانتقصص... فیکیدوالک کیداً

ص: 477

6- آگاهی یعقوب به اینکه بازداشت بنیامین بر اساس کید و نقشه ای از طرف فرزندانش (یوسف ، بنیامین یا برادران دیگر) بوده است . *

قال بل سؤلت لکم أنفسکم أمرًا

در اینکه چرا یعقوب(ع) گزارش فرزنداناش را باور نکرد و آنان را علی رغم داشتن شهود عینی - که جای شک باقی نمی گذاشت - به تسویل کردن متهم ساخت، پاسخهایی ذکر کرده اند. آنچه به نظر روشن تر می رسد این است که: 1- یعقوب(ع) به فراست خاص خویش و اطمینانش به درست کاری بنیامین دریافته بود که گزارش یاد شده واقعیت ندارد. 2- کید و نقشه ای برای گرفتار شدن بنیامین در کار بوده و به اصطلاح کاسه ای زیر نیم کاسه بوده است. 3- این کید و نقشه از ناحیه فرزنداناش اجرا شده است. اینها واقعیتهایی بود که یعقوب(ع) به فراست دریافت ؛ ولی نکته ای که برای او - پس از آنکه فهمیده بود نقشه گرفتاری بنیامین از ناحیه فرزنداناش است - مجهول و مبهم مانده بود، این بود که متوجه نشد خود بنیامین و یوسف طراح و مجری آن نقشه بودند.

67- آگاهی یهود

5 - یهودیان ، پیش از بعثت ، به نازل شدن قرآن و مبعوث شدن پیامبر (صلی الله علیه و آله) آگاهی داشتند .

و کانوا من قبل یستفتحون علی الذین کفروا

41 - یهود در عین آگاهی به اینکه فراگیری سحر موجب محروم شدن آنان از همه مواهب اخروی خواهد شد ، به آموزش آن پرداختند .

و لقد علموا لمن اشتریه ماله فی الآخره من خلق

«خلاق» به معنای بهره وافر و نصیب نیکوست. نکره بودن کلمه «خلاق» به همراه «من» زائده، دلالت بر قلت دارد و ظاهر آن است که ضمیر در «علموا» به یهودیان بر می گردد.

49 - یهودیان ساحر ، علی رغم اطمینانشان به محروم بودن از سرای آخرت ، محرومیت خویش را انکار می کردند .

لقد علموا لمن اشتریه ماله فی الآخره من خلق

تأکید جمله با لام قسم (لقد) و نیز لام تأکید (لمن) گویای این است که: یهودیان ساحر، حقیقتی را که بدان علم داشتند، مورد انکار قرار می دادند؛ زیرا تأکید جمله غالباً در مواردی است که مضمون آن مورد انکار باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 169 - 17، 16

16 - یهودیان، آگاه به حرمت انتساب امور ناحق به خداوند بودند .

ص: 478

هدف از بیان این حقیقت که یهودیان، تورات را همواره می خواندند، رساندن این معناست که آنان به محتوای تورات آگاهی کامل داشتند.

17 - یهودیان با مطالعه مکرر تورات به معارف و احکام آن آگاهی داشتند .

درسوا ما فيه

«درس» تکرار کردن چیزی است و «درس الكتاب» هنگامی گفته می شود که خواندن تکرار شود. (مجمع البيان).

68- آگاهی یهود به محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 146 - 12

12 - از امام صادق (ع) روایت شده است که فرمود: « هذه الآیه نزلت فی اليهود و النصارى يقول الله تبارک و تعالی « الذين آتيناهم الكتاب » یعنی التوراه و الأنجیل - يعرفونه - یعنی رسول الله كما يعرفون أبناءهم لان الله عز و جل قد أنزل عليهم فی التوراه و الزبور و الأنجیل صفه محمد و صفه اصحابه و مبعثه و هجرته . . . » ;

آیه فوق، درباره یهود و نصارا نازل شده است و آنان کسانی بودند که تورات و انجیل به آنان داده شده بود و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را مانند فرزندان خود می شناختند؛ چون خداوند در تورات، زبور و انجیل صفات رسول خدا و اصحابش و بعثت و هجرت آن حضرت را نازل کرده بود . . . ».

69- آگاهی یهود صدر اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 163 - 4

4 - یهودیان عصر بعثت آگاه به تجاوزگری همدینان یهودی خویش در ایله و سرگذشت شوم آنان

و سئلهم عن القرية التي كانت حاضره البحر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 101 - 8

8- اطلاع یهود عصر پیامبر (صلی الله علیه و آله) از سرگذشت موسی (ع) و فرعون

فسئل بنی اسرائیل إذ جاءهم فقال له فرعون

70- ابزار آگاهی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم - 14 - 52 - 10

10- قرآن برای بیداری و پندپذیری صاحبان خرد ناب نازل گردید .

ص: 479

هذا بلغ للناس . . . وليذکر أولوالأللب

71- اهمیت آگاهی به روحیه کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 35 - 12

12 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) وظیفه دار شناخت دقیق روحيات و ویژگیهای کافران و چگونگی موضعگیریهای آنها در برابر هدایت است.

وإن كان کبر . . . فلا تكونن من الجهلین

بیان ویژگی هدایت ناپذیری برخی کافران و لحن توبیخ گونه آیه نسبت به پیامبر (صلی الله علیه و آله)، بیانگر این است که پیامبر (صلی الله علیه و آله)، علی رغم میل به هدایت کردن همه مردم، باید واقعیت هدایت ناپذیری برخی از کفار را پذیرفته و آن را در برنامه های خود در نظر گیرد.

72- اهمیت آگاهی در عقیده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 68 - 11

11 - نسبت دادن هر وصف و فعلی به خداوند و اعتقاد به آن، باید بر پایه علم و برهان باشد.

قالوا اتخذ الله ولداً . . . إن عندکم من سلطن بهذا أنقولون علی الله ما لا تعلمون

73- زمینه آگاهی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 93 - 11

11 - کتاب های آسمانی، مایه علم و آگاهی انسان است.

حتى جاءهم العلم

برداشت فوق مبتنی بر این است که مراد از «العلم» تورات باشد.

74- زمینه آگاهی یعقوب (ع)

8- رؤیای یوسف ، موجب آگاهی یعقوب (ع) به برگزیده شدن یوسف (ع) و دستیابی او به دانش تعبیر خواب و تحلیل صحیح حوادث شد .

إني رأيت أحد عشر .. كذلك يجتبيك ربك و يعلمك من تأويل الأحاديث

ص: 480

75- منشأ آگاهی لوط (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 66 - 1

1- خداوند، پیشاپیش حضرت لوط (ع) را از مقدر شدن عذاب بر قومش آگاه ساخت.

وقضینا إلیه ذلک الأمر

متعدی شدن «قضینا» به «إلی» متضمن معنای «أوحینا» است. بنابراین معنای جمله «وقضینا إلیه ذلک الأمر» چنین می شود: ما این امر (عذاب) را به او (لوط(ع)) وحی کردیم و آگاهی ساختیم.

76- منشأ آگاهی نوح(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 48 - 7

7- خداوند، نوح (ع) را به پدید آمدن جامعه ها و امتهایی کفرپیشه از نسل او و همراهانش آگاه ساخت.

و أمم سنمتعهم ثم یمسهم منا عذاب الیم

کلمه «أمم» مبتدا و خبر آن محذوف می باشد؛ یعنی: ممن معک أمم سنمتعهم. جمله «یمسهم...» حکایت از آن دارد که مقصود از «أمم» در این بخش از آیه، امتهای کافر هستند.

ص: 481

7- آمادگی نظامی

1- آمادگی نظامی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 249 - 3

3 - آمادگی بنی اسرائیل برای پیکار با دشمنان ، پس از پذیرش زمامداری طالوت ، با مشاهده آن صندوق خاص

ان ایه مُلکه . . . فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ

بسیج لشکریانی از بنی اسرائیل، با وجود تردید سابق آنان نسبت به فرماندهی طالوت، دلالت بر جمله ای محذوف دارد؛ یعنی پس از آمدن تابوت، به فرماندهی طالوت گردن نهادند و آماده نبرد شدند و آنگاه طالوت آنان را بسیج کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 121 - 8

8 - لزوم ایجاد آمادگی و آرایش نظامی در برابر هجوم دشمنان

و اذ غدوت من اهلک تبویء المؤمنین مقاعد للقتال

خروج پیامبر (صلی الله علیه و آله) در صبحگاهان برای تعیین پایگاههای نظامی در برابر هجوم قریش به مدینه، بیانگر لزوم ایجاد آمادگی و آرایش نظامی در برابر دشمن مهاجم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 123 - 6

6 - ساز و برگ و آمادگی نظامی و نیروی انسانی ، تنها عامل پیروزی در پیکار با دشمنان نیست .

و اذ غدوت . . . و لقد نصرکم اللہ ببدر و انتم اذلّه

چون نه ساز و برگ نظامی احد (تبویء المؤمنین مقاعد للقتال)، عامل پیروزی شد و نه کمبود نیرو در بدر (انتم اذلّه)، باعث شکست؛ بلکه آنچه عامل پیروزی است، توکل بر خدا و یاری اوست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 71 - 6,2

2- آمادگی نظامی و دشمن شناسی ، از وظایف اهل ایمان

ص: 482

يا ايها الذين امنوا خذوا حذرکم فانفروا ثبات او انفروا جميعاً

کوچ گروهی یا دسته جمعی، بعد از بررسی کیفیت مقابله با دشمن انتخاب می شود. و لازمه آن شناسایی دشمن، قبل از رویارویی با اوست.

6 - آمادگی نظامی و حرکت برای جهاد، نشانه اطاعت کامل از خدا و رسول (صلی الله علیه و آله)

و من يطع الله و الرسول . . . يا ايها الذين امنوا خذوا حذرکم فانفروا

ذکر مسأله جهاد پس از بیان لزوم اطاعت از خدا و رسول (صلی الله علیه و آله)، اشاره به اهمّ موارد اطاعت از خدا و رسول (صلی الله علیه و آله) دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 77 - 18

18 - بسیاری از مسلمانان صدر اسلام، تسلیم در برابر حکم جهاد و آماده برای نبرد با دشمن

اذا فریق منهم یخشون الناس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 102 - 17، 20

12 - برابری نقش هوشیاری و آمادگی های لازم نظامی در جنگ، با سلاح و تجهیزات

و لیاخذوا حذرهم و اسلحتهم

مراد از «حذر» احتراز از دشمن است که از آن به هوشیاری نظامی تعبیر شده است. و چون هوشیاری در برابر دشمن را در کنار آمادگی تسلیحاتی آورده و هر دو را با کلمه «اخذ» (گرفتن) تعبیر کرده، دلالت بر کارسازی یکسان آنها دارد؛ بلکه تقدم «حذر» می تواند حاکی از اهمیت بیشتر آن باشد.

17 - غفلت مسلمانان از سلاح و ساز و برگ خویش، زمینه ساز طمع دشمنان برای شیبخون

و الذين كفروا لو تغفلون عن اسلحتکم و امتعتکم فیمیلون علیکم میله واحده

20 - حفظ آمادگی نظامی و تدارکاتی در برابر خطر هجوم دشمنان، وظیفه مسلمانان

و الذين كفروا لو تغفلون عن اسلحتکم و امتعتکم فیمیلون علیکم میله واحده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 11 - 3،16

3 - لزوم پدید آوردن زمینه آرامش روحی و تجدید قوا برای نیروهای رزمی ، قبل از ورود به صحنه کارزار

إذ يغشیکم النعاس آمنه منه

16 - ضرورت شناسایی و برطرف کردن عوامل سستی آفرین در نیروهای پیکارگر

و إذ يغشیکم النعاس آمنه منه و ينزل علیکم . . . و یثبت به الأقدام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 60 - 1،2

1 - تقویت قوای نظامی و تهیه ادوات جنگی برای نبرد با دشمنان خدا ، وظیفه ای بر عهده تمامی مسلمانان

و أعدوا لهم ما استطعتم من قوه و من رباط الخیل

2 - مسلمانان باید برای تقویت بنیه نظامی تمام تلاش خویش را تا حد ترساندن دشمن ، به کار بندند و از هر چه در اختیار دارند دریغ

نورزند .

ص: 483

و أعدوا لهم ما استطعتم من قوه و من رباط الخيل

2- آثار آمادگی نظامی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 102 - 25

25 - شکست زبونه کافران ، در گرو کوشش مجاهدان برای فراهم سازی تجهیزات و هوشیاری آنان در برابر هجوم غافلگیرانه دشمن

و ليأخذوا حذرهم .. و خذوا حذرکم إنّ اللّٰه اعد للكفرین عذاباً مهيناً

جمله «ان الله...» می تواند تعلیل برای فرمان خداوند به گرفتن اسلحه و حفظ هوشیاری باشد، بر این مبنا مراد از عذاب مهین، شکست زبونه دشمنان خواهد بود.

3- آمادگی نظامی جنگ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 172 - 2,3,8

2 - آمادگی گروهی از مجاهدان عصر پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای شرکت در جهاد ، علی رغم آسیب دیدن در جنگ قبلی (احد)

الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ .. اجر عظیم

3 - بازسازی مجدد سپاه اسلام توسط پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، پس از پراکندگی و شکست در جنگ احد

الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ

8 - سرنوشت ساز بودن آمادگی رزمی و مانور مسلمین بعد از جنگ احد

الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ

سازماندهی سپاه اسلام پس از مصیبت‌های وارد آمده در جنگ احد و دعوت مجدد حتی از مجروحان برای شرکت در جنگ، حکایت از سرنوشت ساز بودن این آمادگی و بسیج نیرو دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 173 - 1,6

1 - پاسخگویان به دعوت خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله) پس از نبرد احد برای جهاد ، کسانی بودند که از شایعه حمله دشمن

نترسیدند و ایمانشان افزون گردید .

الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ .. الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ ... فزادهم ايماناً

6 - مؤمنان واقعی ، از زیادی دشمن و آمادگی آنها برای جنگ ، هراسی به خود راه نمی دهند .

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ .. فزادهم ايماناً

4- آمادگی نظامی سپاه سلیمان (ع)

ص: 484

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 17 - 3

3 - وجود تمرین ، آموزش و آماده سازی مستمر در سپاه سلیمان

فهم یوزعون

«وَزْع» به معنای مرتب کردن، به صف کردن و آرایش دادن لشکر برای جنگ

5- آمادگی نظامی سپاه فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 56 - 1

1 - آماده باش کامل سپاه فرعون پیش از پیوستن مردم شهر ها به آنان برای تعقیب بنی اسرائیل

وإنا لجميع حذرون

«حِذْر» در قرآن به معنای ابزار جنگ (شمشیر، زره و ..) آمده است؛ مانند «خذوا حذرکم». بنابراین «حاذرون» به کسانی گفته می شود که دارای سلاح کافی و در حال آماده باش کامل باشند.

6- آمادگی نظامی فرماندهان قوم سبأ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 34 - 6

6 - نگرانی بلقیس از قدرت و غلبه سلیمان (ع) ، علی رغم اظهار آمادگی فرماندهان وی برای هر نبرد

قالوا نحن أولوا قوة .. قالت إن الملوک إذا دخلوا قرية أفسدوها

طرح مسأله تباهی جامعه در صورت بروز جنگ، بیانگر مطلب یاد شده است.

7- آمادگی نظامی قوم سبأ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 33 - 4, 2, 1

1 - اطمینان بخشی درباریان سبا به فرمانروای خود (بلقیس) نسبت به آمادگی کامل نظامی برای دفاع از کشور

قالوا نحن أولوا قوه و أولوا بأس شدید

2 - مملکت سبا در عهد سلیمان ، دارای نیروی دفاعی و امکانات جنگی قوی و نیز رزم آوران سلحشور و بی باک

قالوا نحن أولوا قوه و أولوا بأس شدید

«قوه» به معنای نیرو و نکره آمدنش بیانگر عظمت و گستردگی آن است. بنابراین «نحن أولوا قوه»؛ یعنی، ما از نیرویی بسیار گسترده و عظیم برخورداریم. «بأس» به معنای شجاعت و دلاوری است. بنابراین «بأس شدید» برابر با سلحشوری و بی باکی است.

4 - اظهار آمادگی درباریان سبا برای پذیرش هرگونه تصمیم ملکه ، در عین آمادگی برای نبرد

ص: 485

قالوا نحن أولوا قوه .. و الأمر إليك

درباریان سبا با این که آمادگی خود را برای نبرد یادآور شدند، در عین حال کار تصمیم گیری را به خود ملکه واگذار کردند.

8- آمادگی نظامی مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 20 - 12

12- مؤمنان راستین ، آماده جهاد و پذیرای تکالیف دشوار دین

و يقول الذين ءامنوا لولا نزلت سوره فاذا نزلت سوره محكمه و ذكر فيها القتال رأيت

از این که خداوند، ترس از جهاد را، بیمار دلی، معرفی کرده است، می توان نتیجه گرفت که مؤمنان راستین از جهاد بیم ندارند، بلکه از آن استقبال می کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 21 - 1

1- شأن مؤمنان به دور از ضعف و سستی در جهاد و سزاوار پذیرش فرمان جهاد و استقبال از آن

طاعه و قول معروف

«طاعه و قول معروف» می تواند مبتدا برای خبر محذوف باشد؛ یعنی، «طاعه و .. خیر لهم». از ارتباط این آیه با آیه قبل، استفاده می شود که ترس و گریز از جهاد، شایسته مقام بندگان مطیع خداوند نیست.

9- ادعای آمادگی نظامی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 83 - 3

3 - تظاهر به آمادگی برای جهاد و فداکاری ، پس از پایان یافتن دشواری های نبرد ، خصلتی است منافقانه .

فإن رجعت الله إلى طائفه منهم فاستئذنونك للخروج

10- اهمیت آمادگی نظامی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - لزوم برپایی تشکیلاتی برای آماده سازی نیروهای نظامی و بسیج آنان

یا ایها الذین امنوا خذوا حذرکم فانفروا ثبات او انفروا جميعاً

فرمان خداوند به بسیج نیروهای نظامی، فرع بر پذیرش تشکیلاتی است که در شأنش بسیج نیروست.

4 - لزوم آمادگی کامل نیروهای رزمنده، قبل از حرکت به سوی نبرد با دشمن

یا ایها الذین امنوا خذوا حذرکم فانفروا

ص: 486

عطف «انفروا» با فای عاطفه، دلالت بر این معنا دارد که اول باید آماده شوید (خذوا حذرکم)، و آنگاه به سوی دشمن بسیج شوید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 102 - 16

16 - در کمین بودن کافران برای ضربه زدن به مسلمانان، دلیل ضرورت آمادگی نظامی و تدارکاتی، برای دفع هجوم آنان

ووالذین کفروا لو تغفلون عن اسلحتکم و امتعتکم فیمیلون علیکم میله واحده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 11 - 4

4 - لزوم حفظ آماده باش و عدم غفلت از دشمن در صحنه های نبرد، حتی به هنگام استراحت

إذ یغشیکم النعاس أمنة منه

تصریح به اینکه خواب مجاهدان در آستانه نبرد، خوابی سبک و خفیف بود، برای اشاره به این است که مجاهدان اگر چه به استراحت پرداختند، ولی به گونه ای نبود که از تحرکات دشمن غافل شوند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 26 - 12

12 - برخورداری جامعه از امنیت اجتماعی و توان دفاعی و امکانات اقتصادی، از نعمت های مهم الهی

فاویکم و أیدکم بنصره و رزقکم من الطیبت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 60 - 9

9 - لزوم آمادگی نظامی جامعه اسلامی در برابر دشمنان شناخته شده و ناشناخته

ترهبون... و آخرین من دونهم لاتعلمونهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 5 - 6

6- فراهم آوردن قدرت و توان لازم برای سرکوب دشمنان ، امری ضروری و بایسته

بعثنا .. اُولی بأس شدید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 19 - 34

34- لزوم شناسایی خطرات احتمالی و آمادگی برای مقابله با آن و تلاش برای آسیب ندیدن از سوی دشمنان

و لایشعرونّ بكم أحدًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 94 - 11

ص: 487

11- تهیه و تدارک استحکامات دفاعی، جهت جلوگیری از رخنه مفسدان و دشمنان ویرانگر، امری لازم است.

إِنَّ يَأْجُوجَ وَ مَأْجُوجَ مَفْسُودُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 4 - 16

16- لزوم حفظ حالت جنگی و تهاجم بر دشمن، برای کشتن و اسیر گرفتن تا زمان فرونشستن شعله های نبرد

حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا

می توان گفت: «حَتَّى تَضَعَ...» غایت برای مجموع پیام آیه است که عبارت بود از یورش بر دشمن، برای نابود ساختن و اسیر گرفتن آنان.

11- پاداش آمادگی نظامی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 121 - 9

9- آمادگی رزمی و انجام کار های مقدماتی جهاد، دارای اجر و پاداش الهی

و لاینفقون... و لایقطعون وادياً إلا کتب لهم

با توجه به اینکه آیات در زمینه جنگ تبوک است و در «تبوک» جنگی صورت نگرفت و نیز چون اتفاق و پیمودن دره ها از مقدمات جنگ است، برداشت فوق استفاده می شود.

12- سوگند برای آمادگی نظامی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 53 - 1

1 - منافقان صدراسلام، برای اثبات آمادگیشان جهت جهاد کردن، با سخت ترین سوگند ها، به خدا سوگند یاد می کردند.

و أقسموا بالله جهد أيمانهم لئن أمرتهم ليخرجنّ

مقصود از خروج در جمله «ليخرجنّ» طبق نظر مفسران و شأن نزول آن، خروج از شهر و دیار خویش و حرکت برای جهاد است.

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می دانند و کسانی که نمی دانند یکسانند؟

سوره زمر / 9

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

